ANALELE
ACADEMIEI ROMANE

SERIA II. — TOMUL XXVIII.

1905 — 1906.

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCUREȘTI
INST. DE ARTE GRAFICE «CAROL GÖBL» S-SOR ION ST. RASIDESCU
16, STRADA DOAMNEI, 16
1906. 15939

ANALELE
ACADEMIEI ROMANE

SERIA II. — TOMUL XXVIII.

1905 — 1906.

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE.

BUCUREȘTI
INST. DE ARTE GRAFICE «CAROL GÖBL» S-SOR ION ST. RASIDESCU
16, STRADA DOAMNEI, 16
1906. 15939

CUPRINSUL

VIAȚA ȘI DOMNIA
LUI
BARBU DIMITRIE ȘTIRBEI
DOMN AL ȚERII ROMÂNEȘTI
(1849—1856)

DE

N. IORGA
Membru corespondent al Academiei Române.

MEMORIUL II.

Ședința dela 1 Iulie 1905.

VII.

Aceia dintre proprietarii mari ai pământului, cari fuseseră aduși a crede că revoluția dela 1848 va dăinui și va puteà să statornicească prefaceri și așezăminte, se îngroziseră la gândul că proprietatea țărănească, moșioara, se va răscumpără și va trăi liberă de acum înainte. Împrejurările din toamna anului de tulburare îi liniștiră. Și în această privință Regulamentul Organic rămase hotărîtor.

Dar desbaterile din comisia pentru desrobire și cuvântările oamenilor revoluției nu rămăseseră fără urmări. Ele se zăresc ici și colo, prin ziarele timpului. Căimăcămia lui Constantin Cantacuzino începù cercetări cu privire la pagubele pe cari le adusese clăcașii răsvrătiți, și o comisie specială își începù lucrările îndată. (1)

---

(1) *Vestitorul românesc* pe 1849, No. din 25 Octomvrie.

Ştirbei o desfiinţează încă din 1849, crezând cu dreptate că nu e bine să se mai scormonească patima puternică a pământului pe care o treziseră împrejurările din urmă (1). În convenţia dela Balta-Liman, frâul cel nou, se prevedeà o comisiune pentru cercetarea din nou a Regulamentului şi «semnalarea schimbărilor celor mai potrivite pentru a da administraţiunii ţerii regularitatea şi unitatea care i-au lipsit până acum»; fireşte că hotărîrile comisiunii, întărite de Domn, trebuiau supuse celor două Puteri de cari atârnau principatele şi numai după aceasta ele aveau putere de a legà, deopotrivă cu părţile neatinse ale Regulamentului. Deci se prevedeau numai schimbări în felul de cârmuire. Dar cestiunea rurală se impuneà dela sine şi de fapt numai în privinţa ei fură luate hotărîri, pe când în privinţa altor puncte: numirea cu rânduială a funcţionarilor, statornicirea unei legi a pensiilor, alcătuirea, după cum prevedeà şi convenţia, a unei legi electorale nouă pentru adunări obşteşti, mai bune şi folositoare, numirea subocârmuitorilor din judeţe, fixarea mai dreaptă a celor şase zile de lucru pentru şosele şi, în sfârşit, legea de recrutare pentru miliţie,—se exprimau numai dorinţe, de cari Domnul puteà să ţie samă sau ba (de fapt el n'a ţinut seamă şi comisiunea, odată închisă, nu şi-a mai început vreodată lucrările).

În Octomvrie 1849, o comisiune erà acum numită şi aveà în fruntea ei pe acel Fanariot foarte destoinic în lucrurile practice de ori ce fel, care a fost dr. Arsachi, vechiul ministru al multor Domni, încă dela Alexandru Suţu şi dela Grigore Dimitrie Ghica, al cărui secretar la afacerile străine fusese acest medic dela spitalul Colţei. Un firman anume, căpătat de sigur de Domn, mărginì atunci chemarea comisiunii numai la revizuirea legii rurale; astfel putură să înceapă şedinţele ei, amânate până atunci, cu toată nerăbdarea multor localnici şi străini, cari aşteptau mare lucru dela acest mic comitet de boieri.

Lucrările urmară în cursul iernii, o iarnă aspră, care lăsă pe oameni în primăvară cu totul săcătuiţi de mijloace şi de puteri, fără

(1) Ibid.

porumb pentru casă și fără hrană pentru vite, între cari seceră cu furie epizootia, molima. Proiectul comisiunii, pe care Domnul eră să-l primească, stăteà sub ochii lui.

El nu fusese pus la cale fără multe frământări. Erau două curente, dintre cari nici unul nu porniă dela proiectele binefăcătoare ale anului blestemat: 1848. Cei mai aspri, sprijinindu-se pe o logică desăvârșită, pe comparații cari puteau să înșele lesne, și fără nici o cunoștință, sau fără nici o luare aminte pentru procesul istoric al proprietății mari, priviau pe țărani ca pe niște oameni fără pământ și fără drepturi, vechi sau nouă, la dânsul.

În dreptatea și iubirea lor de oameni, ei voiau să-i desrobească pe deplin, să-i descurce din toate legăturile încătușătoare ale atâtor legiuiri meșteșugite și, după aceasta, să așeze pe acești oameni «liberi» între perspectiva morții de foame și neîndurata tocmeală pe care o propuneà celălalt factor liber al muncii ogoarelor, proprietarul. Țăranul nemulțumit de condițiunile aceluia ce fusese până atunci *boierul său*, erà slobod să meargă aiurea, ori unde, dacă numai ar puteà să-și plătească datoriile de multe feluri, dacă ar aveà mijloacele de drum și dacă ar ști unde ar puteà să se ducă.

Pentru alții, mai buni, cu toată înfățișarea contrară, trebuià să se păstreze starea de «robie» a Regulamentului Organic, dar îmblânzindu-se. Și în această imblânzire erau iarăș deosebiri, cari se puneau în legătură cu cele două principii opuse. Constantin Cantacuzino, fostul Caimacam, ar fi vrut să se hotărască prețul pogonului de pășune pe timp de patrusprezece ani, adecă pe două recensăminturi, și anume fără deosebire dacă e vorba de pogonul ce se *cădeà* țăranului după lege sau de pogonul supranumerar, pe care țăranul îl *luà în arendă* printr'o învoială anume, o «tocmeală agricolă». Dar alții protestau, arătând că printr'aceasta s'ar strică toată logica legii, împiedicându-se libertatea transacțiunilor pentru viitor și că, pe lângă aceasta — ca și cum nu s'ar fi putut găsì un mijloc de îndreptare! — s'ar pune pe aceeaș treaptă pământul de ori ce fel.

Din toate aceste discuții nu ieșì însă păstrarea orânduirilor Regulamentului cu privire la strămutarea sătenilor, de cari cei mai

mulți proprietari se temeau strașnic, tânguindu-se că astfel s'ar creà o stare de anarhie, care ar primejduì izvorul de căpetenie al bogăției naționale. Ca să nu se prefacă, adecă, toată țărănimea munteană în horde rătăcitoare de țigani flămânzi, străbătând ogoare sălbătăcite de lipsa brațelor — câtă neînțelegere pentru firea nespus de statornică a locuitorului nostru dela țară! — Regulamentul prevedeà, în adevăr, ca săteanul să nu poată plecà decât atunci când proprietarul n'ar aveà de unde să-i deà pământ de lucru după lege, când ar căpătà loc aiurea prin moștenire și căsătorie, și numai după înștiințarea cu șase luni înainte și deplina răspundere a birului și dijmei. În ceeace privește pământul de lucru, și Regulamentul împărțià pe țărani în cei cu două perechi de boi, cei cu o pereche și cei cu brațele, dând unora 8 pogoane și trei sferturi, celor de al doilea 6 și jumătate, iar 4 pogoane și jumătate celor din urmă. Aici nu se făcù nici o schimbare. Mai departe, cu privire la munca datorită proprietarului, Regulamentul cereà de fapt treizeci de zile pe an dela cel fără vite, iar dela celălalt numai patrusprezece, cari nu puteau urcà la optsprezece, ținându-se și mai bine în samă munca adevărată ce se îndeplinià. Urmà dijma dela produse. După noua legiuire dijma fu micșorată și pământul de pășune se îndoì crescând la un pogon. Și săteanul cu boi și celălalt erau de acum înainte datori să dea treizeci de zile de lucru pe an, și nu mai mult. Cine n'ar fi vrut aceasta se puteà învoì în alt chip cu proprietarul său. Dacă nu izbutià, el puteà să-și caute de lucru aiurea. Comisiunea erà formată numai din boieri mari și boieri mai bătrâni: Banul Constantin Ghica, fiu și frate al celor din urmă Domni din această familie, Banul Alecu Filipescu, zis Vulpe, mare rusofil și — se ziceà — bun prieten pe vremuri al Doamnei Mărioara a lui Grigore Vodă Ghica, Constantin Cantacuzino, Clucerul Barbu Catargiu, care erà să apere apoi sub Cuza Vodă, cu atâta înverșunare, teoria țăranului «chiriaș» pe pământul său strămoșesc, Gheorghe Oteteleșanu, Asachi și Logofătul Alexandru Ghica (Ministru de Finanțe). Dar învinsese părerea Domnului, care erà pentru învoielile slobode și pentru strămutarea liberă a țăranului, păstrându-se însă anumite îngrădiri de legi și re-

gulamente şi lăsându-se la o parte ori ce teorie. Pentru a se face toate cu oarecare rânduială şi garanţie, el hotărî prin regulamentul adaus la legea cea nouă că ţăranii vor puteà să aleagă între învoială pe cinci ani sau strămutare după îndeplinirea tuturor sarcinilor — dar şi proprietarul puteà gonì, după Regulament chiar, ţăranul neplăcut lui — până la 1852 (1). În acest an, de Sf. Gheorghe, legea rurală a lui Ştirbei intră în vigoare, şi un nou recensământ fu orânduit pentru a se învederà starea de lucruri creată prin acea lege (2). Se constată, peste un an, în 1853, că ea fusese binefăcătoare sau cel puţin nu îndemnase spre mai rău: preţul pământului crescuse şi strămutările fusese foarte puţine (3). Proprietarii, cel puţin, n'aveau de ce se plânge.

Domnul mai voià să schimbe şi legea şoselelor, puind jumătate din sarcină pe umerii proprietarilor, cari aveau mai mult folos decât sătenii din crearea şi întreţinerea acestor drumuri sigure şi lesnicioase, cari lipsiau, cum se ştie, cu totul înaintea Regulamentului Organic (4). Aceasta n'o putù face decât într'o formă îndulcită, prefăcând lucrul în bani şi împuind pe proprietar cu o treime. Dar preţuind pe deplin ţăranul, în rolul său economic şi în valoarea sa morală, mai mult decât în însemnătatea sa naţională, Ştirbei avù totdeauna de grijă ca el să nu fie prea mult apăsat de o administraţie nepricepută, rău nărăvită şi stângace. În 1850 încă, el trimiteà comisiuni prin judeţe ca să constate dacă ţăranii au fost plătiţi pentru produsele date oştirilor de ocupaţie, dacă nu li se cer mai mult decât cele şase zile legiuite pentru şosele şi dacă într'adevăr ele se întrebuinţează la acest lucru şi în sfârşit dacă legile şi regulamentele se aplică la sate (5). El declară solemn, în călă-

(1) Vol, I, pp. 42—3, 378; vol. II, pp. 48, 50—1, 57, 61, 99, 112, 114—6, 128, 153; *Vestitorul românesc* pe 1851, No. 49.

(2) *Bukarester deutsche Zeitung* pe 1853, No. 34; *Instrucţii pentru introducerea nouei legiuiri privitoare la reciproacele drepturi şi îndatoriri ale proprietarului şi ale lucrătorilor pământului;* Bucureşti, 1851. Cf. *Vest. rom.* pe 1850, No. 12.

(3) Vol. I, pp. 264—5.

(4) Ibid. p. 378.

(5) *Buk. d. Zeit.* pe 1850 (Iunie), No. 44.

toria ce făcù prin țară tot în acel an, că înțelege să nu mai fie «acele năravuri rele: de a împărțì țara în două, în apăsători și apăsați ... Nu caut să am vreo partidă pentru a mea persoană: partida mea o caut numai în cei ce vor simțì pentru public ... Eu m'aș socotì vinovat de mare crimă dacă aș mai îndelungà indulgența pentru asemenea fapte netrebnice.» Acestea le spuneà, după ce văzuse cum se face administrația în Argeș. La Râmnicul Vâlcii găsì hoții, la Târgu Jiului un orășel sărăcit. În județul Mehedinți se încredință că «subcârmuitorii apasă și astăzi pe țăran fără sfială, cu feluri de abuzuri». La Craiova află că ei puseseră în sarcina sătenilor o sumă de greutăți, sub cuvânt că astfel se gătește «conacul domnesc». Medicul din Olt, ca și cei din alte părți ale țerii, vedeau din funcția lor numai leafa. Acela pe care-l întrebă despre bolile ce bântuiau între copii pustiind satele, se încurcă așà de rău în răspunsuri, încât primì în față, înaintea atâtora cari au trebuit să asculte și să învețe, aceste strașnice cuvinte: «De se va întâmplà la vreun sat în județul dumitale mortalitate în copii, din vărsat, să știi că vei fi dat în criminal». Unde nu sosiau plângeri, gazetarul oficial și oficios, bătrânul Brașovean Zaharia Carcalechi, așezat acum în București, după ce jucase, cu toată simplicitatea sa, un mare rol cultural în Pesta, puteà tipărì: «Nu va fi fost oare efectul fiorilor de apropierea stăpânului, de care au avut vreme unii alții a luà miros de departe și a face pace cu țăranul, prin făgădueli sau și prin întoarcere?» (1) Cutare funcționar abuziv fu scos din slujbă, dus cu un om al Cârmuirii prin toate satele unde jăfuise, ca să dea câștigul nelegiuit îndărăt, închis pe doi ani la o mânăstire, dat în judecată și împiedecat pentru totdeauna de a ocupà vreo funcție a Statului. Un Logofăt fiind prins cu păcate, Domnul poruncì «să se bată cu 25 toiege în fața locului, în sat, să se arestuească în temnița Giurgiului pe șase luni și să se dea această punere la cale prin *Gazetă* și *Foaia sătească*». (2) Între legile de reforme mari cari se aplică rău și între legi modeste,

(1) V. *Vest. rom.* și *Buk. d. Zeit.*, No. 66 și urm.
(2) *Vest. rom.* pe 1851, No. 9. Cf. acelaș ziar pe 1850, No. 79.

mediocre, sfioase, cari se aplică bine, mulţi ar aveà dreptul să aleagă pe acestea din urmă.

VIII.

Şcolile, aşà cum ajunsese a fi în urma turburărilor şi îndelungatei ocupaţii, trebuiau să cheme luarea aminte a ori cărui stăpânitor luminat şi înţelegător al nevoilor acelora cari trebue îndeplinite înaintea tuturor celorlalte. Cu atât mai mult trebuià să se gândească la ele şi să lucreze pentru aducerea din nou în stare bună şi desvoltarea lor potrivită acela care încă de sub cârmuirea rusească dela 1828—34 întemeiase regimul şcolar modern european al Regulamentului Organic. El n'aveà nimic de înnoit, ci înţelegeà numai să ducă mai departe ceeace fusese început de dânsul, stricat de alţii — să ne gândim la colegiul francez al lui Bibescu, cu programă franceză şi îndrăznind să zărească favoarea de a fi inspectat de oameni de şcoală francezi, cari mergeau să ţie examene la Constantinopol, pentru Turci noi şi pentru Levantini — şi acum se poate zice că nu mai erà în fiinţă.

În adevăr, o oarecare activitate şcolară continuă, dar numai în pensionate particulare şi cu roade foarte puţin însemnate. Ziarele oficioase — pe atunci ori ce ziar trebuià să fie oficios — vorbesc astfel, în Iulie, epoca examenelor, de institutul Jannelloni, care se păstrează şi mai târziu, dând cunoştinţe uşoare, pentru oamenii de salon: muzica militară cântă la premii şi Fuad Efendi (1) împarte cărţile la şcolarii sârguitori, de toate neamurile. Ba e de faţă şi reprezentantul învăţământului românesc, juristul C. Brăiloiu, crescut în Geneva, care, în calitatea lui de «Director general al şcoalelor muntene», mulţumeşte lui Jannelloni, scânteietor de bucurie, pentru străduinţele ce a cheltuit în folosul învăţământului, timp de cincisprezece ani de zile. Peste câteva zile, uniformele turceşti, Fuad, secretarii, apar între benişuri şi redingote, sucne şi rochii de Paris, la şcoala de fete a doamnei, a contesei de Grandpré, care se mută apoi în

(1) Tot aşà face mai târziu Ahmed Vefic.

casa Perdich din Gorgani. În 1850 se dedeau lecții de germană, franceză, istorie, muzică, lucru de mână, etc., la d-na Malanotti (1). Mare triumf al limbii, programelor, culturii franceze pe toată linia! Seara, diplomați și generali, fruntașii străinilor cari ocupă țara, merg la singurul teatru din București, «care e o nevoie», zice ziarul francez *Journal de Bucarest*, «politique, commercial et littéraire» — «într'un oraș ca Bucureștii, unde toată lumea vorbește această limbă și unde răgazul ce lasă viața de societate poate desvoltà gustul de litere» ; *Madame Jules, Mademoiselle Angèle* încântă în vodeviluri ușuratece pe ascultători, cari zic în gând «harașò» și «pechì». Îndată, în Octomvrie 1849, Grecul Papanicola, om harnic, nervos, sfădalnic, se întoarce cu o trupă de operă italiană pentru aceiași oaspeți înalți. Lumea de toate neamurile petrece la Colintina, unde primește cu un foarte mare aer Doamna văduvă Mărioara Ghica, născută Hangerlì, al cărei fiu mai mic ține pe d-ra Aurelia Soubiran, pe când Monsieur Poujade, consulul Franciei, e soțul unei nepoate, fata beizadelei Costachi. Aga Alexandru Belu, *Bellio*, are și el un salon vestit, foarte primitor. Lângă Mihaiu Sturdza din Moldova se vede Miloș al Serbiei, și el un prinț fugar, care uimește la balurile strălucite prin «bogăția neauzită a costumului său național» și o droaie de generali și ofițeri din cele două oștiri, pe lângă cari «miliția» noastră pare o biată jandarmerie disprețuită.

Școlile noastre sunt deocamdată închise, toate fără osebire, și cu toate plângerile părinților; soldații străini stau la Sf. Sava; noi nu mai avem reprezentații de teatru românesc; scriitorii noștri, amestecați în Revoluție, sunt spulberați peste hotare, și când se serbează întronarea lui Știrbei Vodă, iea cuvântul cutare gazetar care vorbește de «feluritele refreșimente», de «buteliile de șampanie care-și vărsau al lor licfit gazos în păhare», cutare cuvântător care-și arată bucuria cu prilejul «cauzei objectabile» care e Domnia cea nouă, ori «junele Nicolae Brătianu, fiul protopopului dela Mizil», care ține discursul său la Buzău, unde un corespondent scrie pentru «Vesti-

(1) *Vestitorul* pe 1850, No. 75.

torul român» dela București, despre «reprezentația scenei prințiare» și «armata noastră civilă»; iar poeziile le fac al de Gr. Pashal și Toma Sergiescu, dintre cari unul cântà astfel în cinstea stăpânului:

Belă e ziua Mării Voastre!
. . . .
La Capitoliu toți s'au oprit.
. . . .
E manifică astă zi sacră:
Junimea toată și copii mii
Iau p'a lor mume, vin să vă facă
Cununi de dafin și urări vii! (1).

Învățământul românesc se înfățișează în acest an numai prin școala militară, făcută pentru douăzeci și patru de elevi, dintre cari doi bursieri, și al cărei program se anunță la 19 Octomvrie, pe când cursurile nu putură începe decât în Maiu următor, sub direcțiunea maiorului Salmen (2). Trebue să se adaugă însă școala de fete pentru lucru de mână și cunoștințe elementare, pe care o înființase încă din 1843 Doamna Elisaveta, care merită numele de «protectoarea orfanilor» ce i se dă de ziaristul francez al Bucureștilor. Doamna când erà în București, cercetà hramurile fără «nici o pompă» — din partea lui, Vodă spuneà în călătoria sa din 1850: «nu voesc nici să iasă cârmuitorul din oraș ca să mă întâmpine, nici să mă escorte cete de dorobanți pe drum; dorobanții nu sunt pentru alaiuri» — și ea dădeà din când în când și pe la școala ei, asistând și la examenul care se ținù, după obiceiu, în Ianuarie. În Maiu 1850 erà să se întemeieze în București, tot de Doamnă, și a doua școală de fete românească, în seama Statului aceasta. Cea dintâi erà cercetată cam de o sută de școlărițe, dintre fetele sărace ale mahalalelor. Cea de a doua, așezată în casele Periețeanu, din coloarea de Negru, nu va fi fost mai puțin cercetată; și în ea se primiau fete între 9 și 12 ani (3). Școala particulară românească de băieți, a lui Mitilineu, trăià mai la umbră.

(1) *Vestit. rom.* pe 1849, Noemvrie—Decemvrie.
(2) *Journal de Bucarest,* No. 67.
(3) *Journal de Bucarest,* No. 117, an. 1850.

În epoca «balurilor mascate» *(maschè)* ale lui Bossel, balurilor lui Momulo și «balurilor de societate» ale vestitului capelmaistru Wiest, în vremea reprezentațiilor de operă italiană cu balet, când Bucureștii străini și Bucureștii nobili fierbeau de setea petrecerilor, Domnul pregătià noua orânduire a școlilor. Principiile care-l călăuziră sunt foarte sănătoase. În parte ele se întâmpină și în spusele altora sau ale lui chiar din alte timpuri, iar parte din ele se află în raportul ce i se înfățișă de Eforie sub iscălitura lui P. Poenaru, lui S. Marcovici și lui C. Brăiloiu la 27 Sept. 1850 (1). Cultura franceză, primită în Franța și mai ales în Paris, puneà pe gânduri: copiii se întorceau ca tineri ciudați, nesupuși, fără rânduială, vorbind de idei necunoscute într'o limbă stricată. Partea bună pe care o aduceau nu se deslușià repede pentru generația bătrână și partea rea, din potrivă, se vedeà foarte lesne și înspăimântà. «Materialismul gros» îngrijorase și pe un om ca Ioan Maiorescu, care nu erà de sigur nici un înnapoiat, nici un dușman al curentelor europene, de cari însuș erà pe deplin străbătut. Multă lume cinstită și iubitoare de țară se întrebà ce va fi viitorul lăsat în màna unor oameni ușori la vorbă, ușori în viață și fără nici o știință solidă despre împrejurările patriei lor, în care veniau pentru a disprețuì. Se luară încă de prin 1843 măsuri pentru a împiedecà emigrația tinerilor cari, «lăsați de capul lor, ori se rătăcesc în netrebnicìi sau cel puțin își pierd vremea la îndeletniciri zadarnice, la învățături nepotrivite cu trebuințele țerii noastre» (2). La inceput chiar se ivì planul colegiului francez așezat în București, dar având programele și profesorii obișnuiți în Franța. Bibescu îl întemeiè, aducând astfel foloase intereselor conservatoare și daune simțitoare culturii românești, fiindcă acest colegiu francez smulgeà la dânsul și tineri cari nu s'ar fi dus la Paris și, în sfârșit, luase pentru sine tot locul învățământului secundar. Și Știrbei voià să existe un astfel de colegiu, copiat după cele parisiene, cărora trebuià să le iea toți școlarii români.

(1) Urechiă, *Ist. școalelor,* III, p. 15 și urm.

(2) V. A. Urechiă, *Ist. școalelor,* III, p. 236. E o culegere de documente și notițe, iar nu o carte. Materia n'are nici o rànduială. Subiectele se amestecă între ele. Tabla lipsește

Dar — și aceasta e la dânsul partea originală și bună— el înțelegeà să mai fie pe alături și o întreagă organizație a școlii secundare și superioare românești. Iar pe lângă aceasta, el întemeiè, prin aceleași măsuri orânduitoare din 1850, și un învățământ al meșteșugurilor, pentru acea parte din clasa mijlocie, ce n'ar aveà de gând sau n'ar fi în stare să se înalțe până la funcții, pentru care se cereà liceul sau și cursurile complimentare, de Universitate începătoare.

Tot învățământul — afară de școala de lux—trebuià să capete deci o direcțiune practică și românească. Scopul celui ce-l reorganizà în 1850 erà «să scoată din învățământ rezultate pozitive și practice, adaptându-l nevoilor populației și având mai ales în vedere a da elevilor specialități folositoare societății și potrivite pentru a le asigurà o carieră cinstită». «Învățământul», scrià Știrbei în Aprilie 1850, «trebuie să fie privit nu ca scop, ci ca mijloc. Instrucția publică trebuie să fie potrivită cu nevoile poporului și să nu aibă în vedere exclusiv conveniențele câtorva familii privilegiate; ea trebue deci să fie națională, să mulțumească nevoile deosebitelor clase și să păstreze coloarea locală». În viitor poate să ajungem îndeplinirea întreagă a acestor desiderate ce vin dintr'un trecut pe care-l acoperim de toate ocările marei noastre neștiinți și neînțelegeri.

Iată elementele planului școlar celui nou:

În fiecare reședință de județ, în București pentru fiecare coloare, școli primare de o singură categorie, cu patru ani de studiu, împărțiți—cu toată părerea contrară a Eforiei—, tot ca mai înainte, în două clase cu două «divizii». În ele—se plănuise câte una în fiecare oraș deocamdată—se vor împărțì cunoștințe temeinice pentru viața în ori ce împrejurări. Cărțile de cetire, dintre cari se alcătuì chiar atunci cea dintâiu, «Prietenul tinerimii», prefăcută din franțuzește, vor cuprinde mai multe lucruri privitoare la istoria țerii, la economia casnică, la fizică și matematică.

Școala secundară fu stabilită pe îndoita bază a limbii românești și a limbii latine, predate paralel de aceiași profesori; protestările consulului Franciei în folosul limbii și al celor trei profesori francezi rămaseră fără folos. Spiritul lui Petru Maior, reprezentat acum prin

generaţia lui Laurian şi Ioan Maiorescu, învinsese spiritul parisian adus prin dascălii străini din ţară şi studenţii noştri din străinătate.

Dar această şcoală nu erà una singură, ci în formarea programelor ei se vede iarăş spiritul organizator practic al lui Ştirbei. Şcolarii cari nu voiau să meargă mai departe decât a treia clasă—de toate erau şase—erau scutiţi de învăţătura limbii latine, dar ei ascultau în schimb cursuri de arhitectură mecanică, fizică, himie şi aveau voie să urmeze limbile moderne, cari se predau în cursul superior. Acei cari alegeau să meargă după isprăvirea celor şase clase în clasele complementare de ştiinţe, urmau în loc de latineşte lecţii de nemţeşte şi franţuzeşte. Aceste limbi erau stavilite în cei trei ani din urmă, şi cine nu voià să urmeze mai mult decât şcoala secundară, aveà dreptul să aleagă numai una din ele; greceasca erà facultativă ca şi limba rusească şi cea turcească, şi astfel Grecii vechi erau prigoniţi pentru păcatele Grecilor noi. În schimb antichităţile, păstrate până atunci pentru anii întregitori, erau introduse acum în însăş alcătuirea şcolii secundare.

«Cursurile complimentare» fusese înfiinţate de Ştirbei încă de pe când el erà numai ajutorul lui Chiselev. Acum însă se hotărà că ele vor ţineà trei ani în capăt. În locul cursului de filozofie din altă vreme se împărţi acel de «matematici aplicate» în curs de geodesie şi curs de arhitectură, pe lângă care rămase şi acel de drept. Diploma de drept se cereà dela funcţionarii înalţi şi dela judecători, precum şi dela advocaţi, cari începeau abià să răsară; hotarnicii trebuiau să fi urmat amândouă cursurile de matematici. Se nădăjduià astfel îmmulţirea acestor şcolari înaintaţi, căci în 1847 faţă de 158 de elevi intraţi în colegiu, dar din cari numai 83 trecuseră cel dintâiu examen, erau numai 5 matematici şi doi jurişti la «complementare». Cei ce se pregătiau pentru locuri în diplomaţie sau în serviciul carantinelor erau datori să urmeze cursurile facultative de ruseşte şi de turceşte (1). La 11 Decemvrie 1850,

(1) Vol. I, p. 266 şi urmare; II, p. 171 şi urm.

Marcovici luà măsuri cu privire la trecerea din gimnaziu în cele două facultăți (1).

Medicina nu se învăță încă nicăiri. În 1849 patru Români fuseseră primiți ca bursieri în școala de doftori turcească dela Galata (2). Școala de mică hirurgie a lui N. Crețulescu și Davila se întemeiè mai târziu numai și nici odată ea n'a fost altceva decât o pregătire pentru «sub-chirurgi» sau «felceri», căci se primiau la Filantropie și la Mihai-Vodă, unde i se dăduseră câteva odăi, absolvenți de patru clase primare (3).

Colegiul francez trebuià să urmeze exemplul dat în Rusia de școala abatelui Nicole la Odesa. Școlarii, fii de boieri și de oameni bogați, plătiau, iar pentru cei lipsiți dintre fiii de funcționari se întemeiaseră 65 de burse. Director fu Leopold Monty, dr. în litere, agregat și fost director la Sf. Sava. O școală de fete subvenționată — un *pension*—fu deschisă în încăperile Sf. Spiridon-Nou la 1 Octomvrie 1852 (4). Școli secundare mai erau plănuite la Brăila, cu curs italian facultativ, și la Ploești.

Pe lângă aceasta, Statul acordă subvenții la acele școli particulare cari i se păreau mai vrednice de încredere. Una, franceză, cea mai veche, erà condusă, cum s'a spus, de Monty, care cereà dela școlarii interni o plată de 80 de galbeni pe an. Mai ieftin, pentru copiii de negustori, erà internatul din strada Mihai-Vodă, al Germanului, Sasului Bucholzer, în care se plătià suma, «neauzit de mică» de 500 de lei pe an (5). Se plănuise și un al treilea institut, cu plată mijlocie. Încă din 1850 se strămutase în Capitală școala de fete germană din Craiova a Wilhelminei Dahlen (6), iar în 1852 se dădù, cum s'a spus, o subvenție școlii de fete a polcovnicesei Ana Iacobson. La Brăila urmà înainte pensionul francez al lui Tulie, având și dascăli de limbile

(1) *Buk. deutsche Zeitung* pe 1809, No. 150.
(2) *Journal de Bucarest*, No. 52.
(3) Vol. I, p. 266.
(4) Vol. I, p. 267.
(5) *Vestitorul rom.* pe 1851, No. 47.
(6) *Buk. deutsche Zeitung* pe 1850, No. 71. V. Anexele.

italiană și greacă. La Buzău ținea școală de băieți Canela, iar la Craiova se întemeiase bine institutul de fete Lazaro-Otetelișanu. Se prevedeau în sfârșit burse pentru străinătate: una a fost dată pictorului Tătărescu, care urmă la Roma și nu învăță fără folos (1), iar alta unui pictor cu numele de P. Alexandrescu. Trei studenți merseră pe socoteala Vistieriei la Paris ca să învețe silvícultura, după ce se deprinseseră pe lângă silvicultorii francezi pe cari Domnul îi adusese în țară (2). Știrbei aveà în vedere și o școală de agronomie și economie agricolă (3). Încă dela început doi bursieri pentru limba turcească merseră la Constantinopol (4).

Școala de meserii, prevăzută încă dela început în program, se deschise abià în 1851, cu maeștri de fierărie și lemnărie (5). Dar încă din 1850 se numise o comisiune, care trebuià să se ocupe de aceste școli și de plantațiunile de duzi (6). În 1852 se gătià localul «școalei de arte» la biserica Mavrogheni dela șoseà.

Cărți de școală fură cerute încă din 1850, dela oamenii cari erau în stare să le prelucreze. Lui Limburg, i se dădù redactarea unei gramatici româno-germane; colonelul Ioan Voinescu II, director al școalei militare, membru odinioară al Societății literare și acum revoluționar pocăit, după ce fusese ministru în 1848, îndeplinì sarcina traducerii din franțuzește a unui manual de Istorie Sacră; un autor care iscălește I. C. P. prefăcù din nemțește, după Wilmsen, *Prietenul tinerimei*, cartea de cetire pentru «școalele populare». D. Brezoianu dă un «Învățător primar», din franțuzește. Lui Barasch i se cerură și cărți de școală din materia științelor naturale. Se mai lucrară aritmetica, trigonometria, textul latin pentru clasa I-a, iar în 1851 erau sub tipar Viața lui Isus (de Penescu, după Duruy), Gramatica latină (de Hill), algebra (de D. Pavel), fizica și chimia (de Alexe Marin).

(1) Vol. II, p. 437. V. Anexele.
(2) Vol. I, p. 267—8.
(3) Ibid., p. 379.
(4) Urechiă, l. c., p. 8.
(5) Vol. I, p. 266.
(6) *Buk. deutsche Zeitung*, No. 91.

Erau gata în manuscript: logica și morala (de Zalomit), geometria descriptivă (de Al. Orăscu) și retorica. De sigur cu ajutorul Domnului, se făceà a doua edițiune din «Minunile naturii» a d-rului Barasch, o carte bine scrisă și plină de avânt, și autorul, care fusese până atunci la Craiova (de loc erà din Silezia), fu adus ca profesor la gimnaziu în București, unde soția lui stăteà în fruntea balului de binefacere israelit. O comisiune în care intrau Ioanid, I. Pop, Hill, unul din autorii dicționarului francez, pus la cale încă de atunci, dar apărut mai târziu, Al. Orăscu, un tânăr atunci, mai pe urmă arhitectul Universității, unde a fost profesor și rector, și filozoful original, altfel decât în idei, Zalomit, fu numită pentru a supraveghià redactarea și publicarea manualelor. În ele trebuià să fie o singură limbă, ușoară, și o singură ortografie; neologismele prea multe trebuiau evitate (1). Se începù cu redactarea dicționarelor. Am văzut cine trebuià să lucreze la cel francez: Hill împreună cu Petrache Poenaru. Iancu Pascale se oferise pentru un dicționar ruso-româno-turc, care nu s'a scris însă nici odată. Ioanidi căpătă însărcinarea de a prelucrà un dicționar greco-român, care se mai întrebuință în liceele noastre, cu mult folos, și pe vremea mea. Câțiva profesori fură chemați să adapteze cunoscutul dicționar al limbii latine de Quicherat. Hill lucră și o gramatică latină, I. Pop una franceză, Théot o altă gramatică franco-română. Directorul Muzeului, «Scarlat» Wallenstein, scrise un tratat de istorie naturală, și se dădù o edițiune nouă din geografia lui Genilie, pe când o geografie politică erà alcătuită de I. Pop (2). Pentru întâiaș dată școala românească dobândià astfel, cu destulă unitate de plan și de formă, toate cărțile de cari aveà nevoie, dela abecedar până la cărțile înalte pentru cursul superior. Erà, fără îndoială, și un mare folos pentru literatura noastră, mai ales pentru cea științifică.

Grigorie Ghica, vecinul din Moldova și rivalul în cele bune, hotărîse, din partea lui, deschiderea școlilor moldovenești și a Aca-

---

(1) *Vestitorul* pe 1851, No. 52; dr. Istrati, în *Literatură și artă română*, IV, p. 634.
(2) Urechia, II, p. 20—1. Cf. anexele.

demiei, care nu se mai ziceà acum «mihăileană», după Mihai Sturdza, ci iarăş «basiliană», după Vasile Lupu, vechiul ei întemeietor, pe ziua de 1 Octomvrie 1850, cu 80 de bursieri şi solvenţi ce plătiau 2.000 de lei pe an (1). La această dată, guvernul muntean pusese la concurs locurile de profesori pentru catechism, istoria veche, «mediană» şi modernă, istoria naturală, fizica şi chimia şi la 21 ale lunii el îşi publică proiectul de organizare a învăţământului (2). Cursurile trebuiau să înceapă odată cu anul 1851 şi se alegeà pentru supravegherea lor o comisiune compusă din Alexandru Filipescu, ca prezident, Arsachi, colonelul I. Florescu, care ţineà pe una din fetele lui Vodă Bibescu, şi vechiul director al şcolilor, Petrache Poenaru, iar locul de «director al şcolilor naţionale» îl luase, la 17, S. Marcovici (3). Domnul, care fusese rău bolnav, n'avù bucuria să fie de faţă la deschiderea şcolilor, care se făcù în chip pompos la 8 Ianuarie, gimnaziul având 214 şcolari (4). Cam tot pe acest timp se deschideà şi «şcoala începătoare dela Cişmegiu» şi alta erà proiectată. Gimnaziul din Craiova se deschisese şi el din nou, cu 76 de elevi (5). Cu toată greutatea de a găsì profesori buni — ba chiar nu se prezentà nimeni spre a concurà pentru anumite materii şi încă în 1852 se căutau profesori de istorie universală şi de trei specialităţi ale dreptului (6) — lucrul cel mai bun al învăţăturii se urmă de acum înainte zi de zi în toată ţara sub conducerea unor profesori ieşiţi cu *cercetare*. Încă în cursul anului se formară şi amândouă facultăţile (7). Iar până la ieşirea absolvenţilor, cursuri de iarnă la Colegiu pregătiră conductorii cari erau de nevoie pentru şosele (8).

În Iunie Ştirbei asistă la examenele dela Monty, recomandând învăţatului «agregat» să dea absolvenţi cari să poată sta alături

(1) *Buk. d. Zeit.*, No. 58.
(2) *Vest. rom.*, No. 83.
(3) *Buletinul* şi *Buk. d. Zeit.*, No. 85.
(4) *Vest. rom.* pe 1851, No. 4; Urechiă. l. c., p. 25.
(5) Urechiă, III, p. 46.
(6) *Vest. rom.* pe 1851, No. 55.
(7) *Vest. rom.* pe 1851, No. 34.
(8) *Ibid.*, No. 52; Urechiă, l. c., p. 36.

cu ai liceelor franceze, cuprinzându-se și clase de retorică (1). El mergeà și la împărțirea premiilor dela Colegiu și, într'o cuvântare ce înșirà deosebitele măsuri luate pentru orânduirea țerii, el făceà să se audă părerea cuminte că: «patriotismul nu stă în cuvântări sonoare și pompoase, ci în lucrări străduincioase, sistematice și de o îndelungă răbdare.» Iar un alt orator adăugià, vorbind în deosebi de școala cea nouă: «Va lipsì cu acest chip acea învățătură superficială, cerută de modă, care face pe om să-și închipuească capacități cu atât mai mari și să se îngâmfeze cu atât mai mult, cu cât are mai puține cunoștințe pozitive, îndreptate la un scop special și folositor societății» (2).

Dar în Iulie 1851 frecuentarea școlară erà încă foarte mică, pe jumătate din ce fusese la 1834. Gimnaziul din București aveà 332 de școlari, în școlile primare ale Capitalei erau numai 597, iar toate cele din județe numărau abià 660 de ascultători (3). Comunitățile străine își vor fi avut și ele școlile lor și la 1851. Evreii din București își făceau școală deosebit (4). Dar cei mai mulți copii erau la pensionate. Școala rurală erà tot oprită. Totuș în lucrul care începuse nu erà numai chibzuirea rece a alcătuitorului de programe, îndemnul cârmuirii și silința interesată a funcționarului numit la o școală, precum ar fi numit la un biurou, ci o adevărată pornire culturală și patriotică. Tinerii profesori își iubiau școala și școlarii, și mulți dintre dânșii vedeau bine legătura ce există între așezămintele din zilele lor și silințele grele ale înaintașilor inimoși cari făcuseră din nimic acele vechi lăcașuri de învățătură pe cari le urmau «școlile primare», colegiile, institutele, facultățile și școlile speciale de acum. În iarnă «dr. în legi» și Serdar Gheorghe Costaforu, începeà cursul său, și cu acest prilej el pomenià pe harnicul Costachi Moroiu, care el pentru întâiaș dată se încumetase a vorbì despre principiile și temeiurile dreptului unor ascultători

(1) *Vest. rom.* pe 1851, No. 50.
(2) *Vest. rom.* pe 1851, No. 52.
(3) Ibid.
(4). Ibid., No. 82.

români. «Dați-mi voie a vă interpretà inimile», ziceà Costaforu, «și a înălțà a noastră venerație până la memoria bărbatului român care a îndrăznit cel dintâiu pe ruinele școlii dela Sf. Sava a predà științele în limba patriei.» Și profesorul cel nou se vedeà cu douăzeci de ani în urmă, sub Domnii de țară fără legi rusești și europene, sub bătrânul Grigore-Vodă Ghica ascultând pe Moroiu, *respectabilul său predecesor*, înainte de a merge să capete la Paris, unde fusese și Moroiu însă, titlul de doctor, așà de rar încă, și cunoștințele speciale cari îl făceau vrednic de catedra ce ocupà (1).

Când se încheiè cel dintâiu an școlar complet și normal, Știrbei venì din nou, de Sf. Petru și Pavel, să presideze la Colegiu împărțirea premiilor. El vorbì iarăș, cu acea elocvență stăpânită, discretă, dar uneori duioasă, care ni-l face mai simpatic nouă de astăzi decât contimporanilor săi. Înaintea părinților și a profesorilor, în cap cu noul director, care înlocuise de curând pe S. Marcovici, C. Bozianu, el își aduse aminte, între altele, de anume priveliști frumoase ale copilăriei sale. «Am cunoscut», ziceà omul care erà Domnul țerii, «am cunoscut părinți cari se strâmtorau despre celelalte ale lor trebuințe, iar când erà pentru creșterea și educația copiilor, nu erà cheltuială cât de mare, nici jertfă care să nu o facă cu plăcere și bucurie. Am cunoscut părinți cari știau prea puțină carte și nu erà zi în care să nu-i aducă câte un ceas împreună cu dascălii și să le facă examen de ceeace au învățat peste zi; de multe ori se aflau de față și străinii cari veniau să-și petreacă seara, și câți din acești asistenți se pricepeau, trebuiau să iea parte ca examinatori. În ziua când se păreà că învățăturile se urmaseră bine, vedeà cineva zugrăvită veselia în obrazul părinților, precum și la din potrivă întristare... *Acești părinți au fost Români, și Dumnezeu a vrut să fie ai mei. Asemenea părinți erau pe acea vreme mai mulți* (2).»

(1) *Vest. rom.* pe 1851, No. 87.
(2) Acelaș pe 1852, No. 52.

Cu prilejul acestei serbări se constatară însemnatele progrese îndeplinite în școală. Învățământul primar erà dat după metoda lancasteriană și se adăugaseră «biblioteci speciale» pentru cetirea școlarilor; elemente de științe naturale fuseseră întroduse în program. Cursurile începuseră și la facultatea de drept, unde predà și Bozianu și «vechiul profesor» Ștefan Ferechide (1), și la școala de matematici superioare, pentru inginerii de poduri și șosele și pentru arhitecți, și la școala de meșteșuguri, care aveà menirea să ne aducă în stare «a fabricà noi înșine», ziceà directorul școlilor, «obiectele trebuincioase omului pentru viață și a ne liberà de tributul ce dăm industriei străine». Pensionatelor străine li se impusese «un studiu special al limbii române», iar al lui Monty răspunsese pe deplin așteptărilor Domnului, care vorbià astfel către directorul lui: «ați făcut invederat în ochii acelor părinți că, fără a-și depărtà copiii din sânul lor, fără a jertfì cheltuieli covârșitoare cu întreținerea în străinătate, tinerii își pot face aici umanioarele, întocmai precum sunt regulate în colegiurile Parisului. La examenele ce s'au făcut ăstimp cu institutul dumneavoastră, s'au găsit școlari cari pot întru toate țineà concurența cu cei din clasele corespunzătoare ale colegiurilor Franței» (2).

Încă în cursul acestui an 1852, clasa I-iu a Colegiului bucureștean trebuì să fie împărțită în două divizii sau, cum zicem astăzi, «divizionare» (3). Trei catedre nouă fură întemeiate la drept, și le suplinì deocamdată Costaforu (4). Se sperà că noua școală munteană va fi recunoscută de străinătate. «Școala domnească» pentru fete erà acum pe deplin organizată în București, pe când în Craiova lucrà școala Lazaro-Oteteleșanu. Programul școlii de agricultură fusese în fine stabilit, cu cursuri de trei ani, cari începuseră la mânăstirea Pantelimon (5). La 1 Ianuar 1853 se deschideau cursurile școlii

(1) Dr. Istrati, în *Literatură și artă română*, IV, p. 551.
(2) *Vest. rom.*, pe 1852, l. c.
(3) Acelaș, No. .55
(4) Urechiă, III, p. 77.
(5) *Buk. deutsche Zeitung*, 1853, No. 51.

de hirurgie așezată la spitalul Filantropiei, sub direcția d-rului Polizu, primindu-se spre învățătură elevi de 18 ani, cari făcuseră patru clase primare și puteau aduce dovezi de purtare bună (1). Măsuri nouă se luau pentru înnaintarea școlilor primare în Februar 1853 (2). În luna următoare sosià în țară un străin, învățat, harnic, foarte îndrăzneț și foarte plăcut la vorbă, doctorul francez Carol Davila, în privința descendenții căruia circulau svonuri romantice foarte interesante. El fu numit *ștab-doctor*, medic de regiment, de Știrbei-Vodă, care-l va fi chemat el, prin prietenii ce aveà în străinătate. Pe atunci nu erà încă un corp medical bine orânduit, cu toate că județele își aveau medicii, dar numai la întâmplarea de boli epidemice, ca vărsatul. Toți medicii stăteau în orașe ; ei erau Greci și Nemți, iar dintre Români unul singur, dr. Nicolae Crețulescu, căruia i se datorește întemeierea școlii dela Filantropia, care nu putù merge deocamdată. La 3 Aprilie foaia oficială publică cea dintâiu lege sanitară, care statornicià medici de plasă, cărora li se dădeau ca ajutoare felceri. Pentru aceștia trebuià însă neapărat o școală. Știrbei erà hotărît s'o înființeze, când cea dintâiu parte a Domniei lui luă sfârșit înnaintea năvălirii Rușilor (3).

Încă din 1851 se propusese Domnului, de unii oameni grăbiți, să se întemeieze un Conservator, care să iea asupră-și sarcina părăsită, din motive politice, de societatea filarmonică. Acest Conservator trebuià să caute înainte de toate a da actori noului Teatru Național.

De mult fusese vorba ca acesta să se înființeze, Știrbei grăbì foarte mult lucrurile. Arhitectul vienez Hefft avù conducerea construcției, decorațiile fură încredințate altui specialist cunoscut, Mühldorfer din Mannheim. Cele mai mici amănunte erau supraveghiate de Domn, cum se vede din corespondența lui. «Teatrul Național», pe care-l avem și acum înaintea ochilor, ca o podoabă a Bucureștilor, își începù reprezentațiile la 1 Ianuar 1853. A fost o reprezentație de caritate. Se alesese o traducere, *Zoe*, și între interpreți erau: cel mai

(1) *Buk. deutsche Zeitung* pe 1853, No. 12.
(2) Ibid., No. 15.
(3) *Sămănătorul* pe 1903, articolul despre Carol Davila.

bun actor muntean de atunci, Costache Carageale, unchiul marelui nostru scriitor, şi vestita Nini Valéry, o favorită a publicului, care jucase până atunci mai mult în Iaşi, cu Millo. Cele trei rânduri de loje şi 338 de scaune de parter erau în mare parte pline când apărù Domnul, salutat cu respect şi recunoştinţă. Pe lângă teatrul german din sala Slătineanu şi concertele dela Liedertafel, societate de cântări întemeiată în 1852, pe lângă teatrul francez şi opera italiană — care făceau ca în Aprilie 1853 Bucureştii să aibă, cum observă cronicarul dela *Bukarester deutsche Zeitung*, teatru in patru limbi, Teatrul Naţional mergeà, condus de Carageale, cu ajutorul lui Wachmann pentru muzică. Frumosul teatru, despre care cronicarul german pomenit, nu se sfià a spune că «e de sigur unul din cele mai frumoase din Europa», — atrase şi pe Millo, cu care pătrunse după mărturia contemporanilor, un «spirit nou».

În 1851, înainte de a se deschide teatrul românesc, Domnul respinsese hotărît cererea pentru Conservator, observând — nu fără oarecare dreptate — că «în nici o parte nu e şcoală pentru profesia de actori». În 1852 însă, părerile lui se schimbaseră, şi el se arătă gata a întemeià o şcoală, care a fost în general mai zăpăcită şi mai nenorocită decât toate celelalte ale noastre (1).

Domnul mai avù parte să asiste la examenul din Iulie 1853, când însă oştile împărăteşti îl încunjurau. Bozianu erà încă directorul şcolilor şi în cuvântările ce se ţinură se însemnà introducerea muzicei vocale în şcolile primare. Erau acum 24 de şcoli primare ale Statului, pe lângă 134 ale particularilor şi Eforia, ruşinată de acest rezultat statistic, se îndreptăţià prin lipsa de bani. De alminterea, şcolile acestea particulare nu erau toate pensioane, ci trăiau în împrejurările cele mai grele şi mai păcătoase. Multe erau alipite pe lângă biserici, «mai la toate bisericile, *la zidurile bisericii*», fiindcă nu se dădeau odăi pentru învăţătură. Şcolile de fete fiind aşà de puţine, părinţii trimeteau pe alocuri copilele la singura şcoală pri-

(1) Urechiă, *Ist. şcoalelor*, III, pp. 60—2; *Bukarester deutsche Zeitung*, 1853, N-le 2, 5, 8, 9, 11, 27 şi urm.

mară din localitate, cea de băieți, și, deoarece școlarii atingeau și vârsta de 12 ani, Eforia oprì aceasta, arătând că e «împotriva bunei orânduieli ca sexul femeiesc, mai vârtos când este de o vârstă așà de înaintată, să fie împreună cu partea bărbătească» (1). Unii învățători ai Statului chiar se văzuseră cu totul împiedicați de a face și clasa a IV-a.

În gimnaziu, directorul școlilor socotià 400 de elevi, față de ceva mai puțini în anul precedent. Numărul celor din școlile primare erà de 8.055, cu câțiva mai puțini decât în 1852 (2).

Îndată după examene, Monty își dădeà demisia, înțelegând că școala franceză nu prea are sorți de izbândă într'un timp când țara erà ocupată de Ruși cari se pregătiau de luptă cu Împăratul Napoleon. El a și plecat din țară, ca să nu se mai întoarcă, puind capăt tot-odată școlii nobile subvenționate de Stat (3). Alexandru Ghica, urmașul, în calitate de Caimacam, al lui Știrbei demisionat, își câștigase odată merite mari față de școală, dar acuma el aveà, de sigur, alte griji și mai mari și mai mici decât a învățământului. La examenele din 1854 se constatà o nouă scădere în numărul școlarilor (4).

Peste câteva luni după ținerea acestor examene, Știrbei se întorceà iarăș în Domnie. Data aceasta însă, el nu mai este sprijinitorul statornic și supraveghetorul de aproape al școlilor. În mijlocul planurilor de viitor, în nesiguranța zilei de mâne, el părăsește și strică în parte însuș ceeace făcuse. Starea școlilor se arătà foarte slăbită. La școala de cultura mătăsii, o familie lombardă trăià ca în sânul lui Avram, la școala de agricultură vegetà un singur profesor, cu douăzeci de elevi, firește foarte rău pregătiți. Planul unei școale de comerț nu se îndeplinì nici odată. Cu atât mai puțin acela al Conservatorului sau al marelui internat pentru 200 de elevi, care trebuià să se ridice pe locul unde stă astăzi Universitatea (5).

(1) Urechiă, l. c., pp. 93, 103; *Bukarester deusche Zeitung*, 1853, No. 51.
(2) *Bukarester deutsche Zeitung, l. c.*
(3) Urechiă, l. c., p. 74.
(4) Ibid., p. 105.
(5) Ibid., pp. 90 1. V. Anexele.

N'avem știri despre activitatea facultăților în acest timp, cu toate că în 1855 cea de științe fu înzestrată cu încă patru catedre, nici asupra desvoltării Muzeului, condus de Wallenstein și căruia Domnul îi făcuse donații de tablouri ale puținilor pictori de atunci (1): profesorul de desemn C. Leca, studentul Tătărescu (pentru Domn lucrà Ungurul Szatmáry, zugrăvindu-l la încoronare și în costumul său de general). Ca școală de fete a statului rămâne tot pensionatul Iacobson, și bursierii la Colegiu de mai înainte sunt trecuți acum ca interni la institutul cel nou al lui Râureanu (2). Bursieri se trimit mai mulți: Vasile Boerescu la Paris, tot acolo Marcovici, o viitoare celebritate medicală, apoi alții pentru inginerie, pentru pedagogie, pentru matematici. Între dânșii aflăm și pe un nepot de domn, fiu de beizadeà scăpătat: Alexandru, fiul lui Scarlat al lui Grigore Dimitrie Ghica (3). Și d-l Aurelian cere a fi trimis pentru agricultură (4).

Vremea Rușilor se mântuise și acum stăpânià influența austriacă, influența franceză. Doctorul Davila, scos de guvernul militar rusesc, e chemat din nou în rândurile miliției. I se dă voie a deschide în încăperile dela Mihai-Vodă «un muzeu de anatomie și hirurgie», pe socoteala sa însuș; iar după câtăva vreme Statul declară ofi«cială școala de felcerie» (5). I se constitui un fond de 240.000 de lei și se numì pentru supravegherea ei o comisie compusă din Banul Constantin Florescu, Spătar al miliției și filantrop, din Gussi, protomedicul sau «directorul serviciului sanitar» și din Davila însuș (6).

Dar aceleiaș influențe franceze, întărite prin biruințele din Crimea, i se datorește și o mare greșală. Eforia școlilor se declară, deodată, foarte nemulțumită cu sistemul bine chibzuit care se introdusese în

(1) Urechiă, l. c., p. 35, 60, 70.
(2) Ibid, p. 70, 74.
(3) Ibid, p. 85, 89.
(4) Ibid. V. Anexele.
(5) *Sămănătorul*, l. c.
(6) *Bukarester deutsche Zeitung*, 1854, No. 24.

1850. În raportul ei sunt fraze cari sună chiar necuviincios: «De acì urmează», zic acei domni, «că din școale se va vărsà în societate o tinerime ușoară, trândavă, fără principii, rebelă la toate ideile de muncă și de datorie, pretențioasă și înfumurată, cu un cuvânt periculoasă pentru societate». Ceva din această semnalare de boală poate să fie adevărat, dar nu sunt de loc potrivite măsurile de însănătoșire, pe atât de simple, pe cât de comode: să se suprime a patra clasă din învățământul rural, să se încarce programele și, în general, cât privește învățământul secundar, să se adopte pe deaîntregul programele franceze, programele liceului napoleonian, care, cum se știe, sunt un atentat monstruos la inteligența copiilor și pe lângă aceasta nu se potriviau de loc cu situația și nevoile noastre.

Din partea lui, Domnul arătă temeri numai în privința programelor mai bogate: «Să îmbrățișăm numai cât putem cuprinde și să ne ferim de a ameți mintea încă crudă a copiilor.» În privința direcției nouă,—mai mult politică decât școlară,—el nu putù face alta decât să încuviințeze (1). Dar școala se cufundă tot mai mult în ticăloșirea ei. Se poate zice că singurul institut care mergeà bine erà școala militară, care dădù examene bune în 1854, înaintea Domnului, a fiului său Gheorghe Știrbei, a celor doi comandanți ai trupelor celor nouă de ocupație, feldmareșalul austriac Coronini și Pașa Soliman, precum și înaintea consulilor (2).

Până la această dată de 1855—6, care încheie rostul domnesc al lui Știrbei, principatul n'avuse școli de sate. Ele fusese întemeiate sub Alexandru Ghica: «învățătorii se chemau «candidați» și aveau cunoștinți de cetire și scriere; erau plătiți dintr'un fond pe care-l formă contribuția de doi lei pe an din partea fiecărui cap de familie. Se numiau și revizori, din rapoartele cărora ni s'a păstrat unul care dovedește că măcar în unele părți această școală pe vreme de iarnă nu erà privită cu dușmănie de către săteni. Dar

(1) Urechiă, l. c., p. 84 și urm.
(2) *Buk. d. Zeit.*, la această dată.

în 1848 învățătorii fură învinuiți că ar fi adus servicii de propagandă revoluționarilor și printr'un ordin formal școlile de sat se închiseră, luându-se chiar măsuri pentru ca dascălii să nu iea plata ce nu li se mai cuveniâ.

Darea adițională de 2 lei se strânse și mai departe, dar ea fu întrebuințată pentru ținerea școlilor mici și mari de prin orașe. Frica de turburări prin sate, amintirea împrejurărilor neplăcute dela 1848, ca și o grijă exagerată de «interesele conservatoare», opriră în loc nu numai pe Domn, ci și pe aceia cari erau în măsură să puie cuvânt pe lângă dânsul pentru școlile cele mai de nevoie. Numai în 1855, Eforia interveni printr'o adresă pentru reorganizarea învățământului sătesc. Se căpătă atunci dela Domn hotărîrea că «se vor deschide și școale sătești centrale prin fiecare județ, pe unde dorința se va arătà și trebuința va fi».

Cum se vede, numai școli centrale și numai după cerere, pe când oamenii trebuiau îmbiați, siliți chiar la învățătura cărții. Erà însă rolul firesc al spiritului de clasă, care a făcut cele mai mari rele acestui popor. Orânduirea mai amănunțită stabiliâ că școala rurală nu se poate întemeià decât în sate cu o sută de familii (înainte însă limita erà de cincizeci). «Candidații» trebuiau să urmeze cursuri pregătitoare în «școli normale județene», cu câte un singur profesor, dela 1 Aprilie până la 1 Octomvrie, iar în cursul iernii ei vor predà înaintea școlarilor. Un număr din bursierii Statului la Colegiu trebuiau să se îndatorească a servì ca învățători și cursuri speciale trebuiau să se organizeze pentru dânșii sub direcția unui pedagog trimis pentru studii în străinătate (1). Nici măcar atât nu putù intrà însă în ființă, și școala satelor trebuià să-și aștepte încă multă vreme ceasul (2).

(1) Urechiă, III, p. 93.
(2) Toate amănuntele în Urechiă, l. c., p. 98 și urm.

IX.

Preoţii fuseseră mai fericiţi: ei îşi aveau acum seminariul.

El se datorià deopotrivă Domnului şi Mitropolitului celui nou. Ştirbei găsise pe Neofit, omul cel mai slab, mai fricos şi mai lipsit de credinţă ce se poate închipuì, gata totdeauna să-şi plece capul faţă de ori ce stăpânire, pe rând revoluţionar cu Revoluţia şi sprijinitor al ordinei apărate de baionetele Turcilor şi Muscalilor. O îndreptăţire a lui ar fi că erà bolnav, în adevăr bolnav, căci şi murì după aceea, în Ianuarie 1850 (1). Dar hotărîrea lui de a se retrage i-o grăbì voinţa Domnului. Acesta fusese numit în Iunie şi încă dela 27 Iulie st. v., îndată după întoarcerea dela Constantinopol a lui Ştirbei, Neofit demisionează, «aflându-se cuprins de boale cronice netămăduite şi prin urmare neputând împlinì sfintele datorii însuşite arhipăstoriei». Demisia fu primită cu cea mai mare plăcere şi locul de vicariu se încredinţă titularului de Sivas sau Sebaste (Sevastia), Nifon. Erà, după duşmanii lui, Bulgar (2), dar el se dedeà totdeauna drept Român adevărat. Aveà cu Rusia legăturile pe cari le aveau şi cei mai mulţi dintre clericii români ai timpului său şi se ştie că el a făcut un testament nenorocit în care-şi depuneà la o bancă rusească averea din care trebuià să se ţie seminarul Nifon. Îi plăceau banii şi se pricepeà a-i strânge, dar erà om harnic şi bun gospodar, om de biserică, cu foarte multă priinţă pentru clerul său. Toate însuşiri cari trebuesc ţinute în seamă, măcar în aceeaş măsură ca şi defectele.

Alegerea de Mitropolit nu trebuià să întârzie. Se mai întâmplase că nici Scaunele de Râmnic, Buzău şi Argeş nu erau ocupate, de mai multă vreme încă. Moldova nu-şi aveà nici ea Mitropolit, căci Meletie murise în Iunie 1848. Se adăugià o greutate: după spiritul Regulamentului Organic, Mitropolitul şi episcopii trebuiau să fie aleşi

(1) *Journal de Bucarest*, No. 89.
(2) B[olintineanu]. *L'Autriche, la Turquie et les Principautés danubiennes*. Paris, 1854.

de adunarea obştească. Acuma însă această adunare erà oprită prin convenţia dela Balta Liman. O parte din atribuţiile ei trecuse asupra Divanului ad-hoc, dar nu se spuneà că între ele ar fi şi aceasta. În sfârşit, Divanurile nu fuseseră constituite încă, nici într'un principat, nici în celălalt.

Rusia cerù în Aprilie 1850 să se facă alegerea şi corpul electoral să fie alcătuit numai din şase boieri mari şi şase egumeni. Ghica-Vodă, din Moldova, credeà, din potrivă, că, după datină, se impune să cheme pe toţi boierii dela rangul de Postelnic în sus. Comisarul turc, Ahmed Vaefic, propuneà lui Ştirbei să se strîngă Divanul ad-hoc potrivit cu Convenţia şi să i se adaugă boierii cu titlul de Vornici şi Logofeţi, aşà încât să formeze o Adunare de 80 până la 100 de membri. Cum nu se înţelegeau asupra alegătorilor, aşà nu se înţelegeau cei doi stăpâni ai stăpânului asupra persoanei celui ce s'ar cuvenì să fie ales la Mitropolia Ungrovlahiei. Duhamel, comisarul rusesc, privià cu ochi mai buni pe cucernicul părinte Calinic dela Cernica, unde şi Domnul obişnuià să meargă pentru a petrece Paştile în ctitoria Ştirbeilor celor de demult; pe acea vreme erà încă la Cernica deprinderea lucrului literar şi caligrafic şi biblioteca bogată în tipărituri şi manuscripte ispitià spre cetiri folositoare pe călugări. Turcul erà însă pentru Nifon şi se spuneà acelaş lucru despre Ştirbei, adăugindu-se lămuriri ofensătoare pentru persoana Domnului.

Adunarea de alegere fu convocată pe ziua de 14/26 Septemvrie 1850. Erau de faţă patruzeci de votanţi, din cea mai înaltă boierime. Nifon învinse cu zece voturi pe egumenul Cernicăi. Acesta izbutì însă la Râmnic, pe când la Argeş şi Buzău se aleseră vicarii de până atunci: Clement şi Filoteiu, acesta din urmă cunoscut Domnului din călătoria cea d'întâi ce făcuse prin ţară şi preţuit ca un bun administrator. Strălucitul alaiu al arhiereilor celor noi se desfăşură şi data aceasta până la Palat, unde se împărţiră cârjile, precum cereà obiceiul. Cu acest prilej, Vodă vorbì foarte răspicat, amintind Vlădicăi de Buzău pe înaintaşul său, care, deşi nu erà cărturar, lăsase aşà de bune amintiri recunoscătoare în diocesa sa,

sfătuind pe Argeşan să arăte şi de acum înainte aceeaş hărnicie şi osândind încă odată purtarea lui Neofit înaintea acelui care erà chemat să curețe şi să îndrepte într'o eparhie părăginită: «Privindu-l ca obiect de ambițiune personală, (acesta) este un post mic, şi cu atât mai mic, cu cât vedem înaintea ochilor trista dovadă de josărarea în care se află căzut (1).»

Nifon găsì un cler în mare parte lipsit de învățătură şi deosebindu-se din țărani numai prin portul bărbii. Aceasta o văzù în cercetările pastorale prin cari îşi începù cârmuirea sufletească.

Îndreptarea puteà să se facă numai prin şcoli, dar, deşi legea din 1847 hotărîse întemeierea unui seminariu metropolitan cu şapte clase şi a trei seminarii episcopale cu câte patru, până atunci încă nimic nu fusese adus la îndeplinire. Nifon înlătură iute toate piedicile şi seminarul din Bucureşti îşi ţineà cele dintâi examene la 1852, înaintea întemeietorului său (2). Deschiderea se făcuse la 24 Mai 1851, cu două clase, având 50 de elevi şi un corp profesoral, compus din clerici şi mireni: unul din cuvântătorii cu acest prilej boteză şcoala: «Seminarul Nifonal (3)». Părintele Veniamin erà «inspector» (4). După ce multă vreme toate cărţile de slujbă se lucraseră numai la Buzău, Mitropolitul deschideà o tipografie centrală a cărţilor bisericeşti (5), care lucrează de acum pe lângă tipografia şcoalelor. Inaugurarea se făcù în 1852 şi presa, puindu-se în mişcare înaintea asistenței solemne, desfăşură un program cu chipurile Domnului, lui Nifon şi Guttenberg, «în mai multe colori şi plin de simboluri» (6).

(1) Vol. II, pag. 159, 186, 189; *Bukarester deutsche Zeitung*, sau *Vestit. rom.*, la această dată. La 15 Noemvrie 1849, Domnul constată public că dela 1848 încoace Neofit cheltuise veniturile Mitropoliei, «fără a vărsà cea mai mică sumă în vreo cassă publică» şi făcuse datorii cari acum se anulează (*Vestitorul rom.* din 15 Noemvrie).

(2) *Vest. rom.* pe 1851, No. 73, 76; pe 1852, No. 55.

(3) *Vest. rom.* pe 1851, No. 43.

(4) Ibid.. pe 1852, la No. 89, cf. No. 55.

(5) Vol. I, pag. 267.

(6) *Vest. rom.* pe 1852, No. 77.

X.

Pentru ca să-și facă cineva o idee adevărată despre măsurile luate în Țara-Românească privitor la învățământ, e bine să se amintească și ceeace s'a îndeplinit pe atunci în Moldova.

Aici mișcarea școlară erà condusă de Laurian însuș, dela principiile căruia se inspiraseră și reformatorii munteni. Spre marea supărare a lui Nicolae Suțu, care se plângeà că «rectorul» urmărià scopuri cari erau și ale politicii austriace, că lucrà împotriva «naționalității moldovenești» și pentru izbânda «utopiilor», că se silià să «strice limba» și aruncà limba grecească în al patrulea an al Colegiului (1), îndărătnicul urmaș al lui Petru Maior răzimă toată clădirea școlilor pe studiul limbii latine unit cu al celei românești: una din alta și una prin alta.

Și aici o comisiune alcătuì noua lege școlară, dar aici comisiunea nu erà o Eforie, ci se ținea de Ministerul Cultelor. Se recomandà îndreptarea după școlile prusiene, de sigur cele mai bune din Europa, învierea școlilor sătești și crearea unui învățământ practic prin școli de meșteșuguri și ferme-model (2). Un tânăr, Teriachiu, mai târziu ministru liberal, merse în Prusia chiar, pentru a studià acolo organizațiunea și metodele (3).

Iată acum ce se făcù în adevăr, din largul cuprins teoretic al acestui program cultural.

Școlile de sate — cari trebuiau să fie deocamdată 63 — nu se întemeiară nici în acest principat, și, către sfârșitul Domniei lui Ghica se vorbià numai de întemeierea unei școli pregătitoare cu elevi interni, la Trei-Ierarhi: aceea care a fost mai târziu întâia școală de învățători a Moldovei. Aici obișnuià să se acorde dreptul de târg satelor mai potrivite pentru ținerea de bâlciuri sau iarmaroace, și firește că proprietarul satului înălțat astfel trăgeà neasămănat mai

(1) *Mémoires de Nicolas Soutzo,* Viena, 1899, pp. 187—9.
(2) Ibid.
(3) Urechià, III, pag. 59.

multe foloase; se hotărî acum că privilegiul nu se va mai da decât după ce proprietarul va fi ridicat o școală, care rămâneà apoi în seama lui. Ar trebuì să vedem însă câte au fost târgurile înființate sub Grigore Ghica.

Se votaseră școli primare pentru toate orașele; în Iași trebuiau să fie cinci. Fiecare capitală de județ erà să aibă o școală de fete, iar Capitala trei. Învățătorii erau îndatoriți să facă și un an de pedagogie. Numărul școalelor ce se creară a fost însă, pentru băieți, foarte mic, iar altă școală de fete decât cea din Iași a lui Lăzărescu n'a existat.

Gimnaziul de șapte clase se deschise în Iași încă dela 1850. Internatul, în care erau primiți ca bursieri și copii dela țară, erà organizat încă din 1851.

Învățământul superior erà să aibă, pe lângă cursurile create la București și altele de filozofie și medicină. Dar ele n'au început decât după 1859.

În proiect rămaseră și cele trei școli reale: din Iași, Botoșani și Galați, prevăzute după norma prusiană. Aceeaș soartă o avură școalele de moașe, de chirurgie și veterinari.

Școala de meserii puteà da absolvenți încă din 1850, și în curând ea organiză o expozițiune pe care o vizită și Domnul.

În sfârșit Seminarul Veniamin fu prefăcut cu totul și căpătă un curs de opt clase(1).

Din această apropiere se vede că întreaga societate românească din acest timp aveà aceeaș pornire nobilă către lumină, dar că, pe de o parte, ea îndrăznia preà puțin în ceeace privește învățământul sătesc și învățământul inferior în genere și prea mult în ceeace privește ramurile superioare ale instrucției. Se mai vede iarăș o nesiguranță, o lipsă de legături solide, care trebuià să risipească ușor toate roadele dobândite prin jertfe mari. Vechi păcate, cari nu sunt mărginite numai la această epocă din desvoltarea noastră.

(1) Ibid., p. 29.

XI.

În ceeace privește Divanurile ad-hoc, convenția dela Balta-Liman specifică foarte limpede drepturile lor: «să hotărască dările și să cerceteze bugetul anual». Alcătuirea lor erà cuprinsă în aceste cuvinte nelămurite: «formate din boierii cei mai însemnați și mai vrednici de încredere, precum și de câțiva membri ai clerului înalt». Adecă o adunare a episcopilor cu «notabili» din clasa aristocratică și funcționărească. Nu se spuneà însă câți notabili și în ce chip să fie aleși dintre ceilalți.

După neapăratele sfătuiri cu reprezentanții Porții și Rusiei, chemați să dea totdeauna deslegarea cea din urmă, se recunoscură ca membri ai Adunării, pe lângă înaltul cler, miniștrii și prezidenții Curților judecătorești din Capitală. În astfel de condiții, care luau Adunării ori ce independență și însemnătate, fu convocat Divanul din Iași încă din Martie 1850. După o lună de zile, la 7 Aprilie, într'o Duminecă, membrii Divanului muntean, convocați la Mitropolie, ascultau *ofisul* domnesc, care-i constituià. După câteva săptămâni, la 30 Maiu, ei erau chemați să se ocupe de anumite afaceri ale Statului.

Ghica, pentru a înlăturà poate dela dânsul o parte din răspundere, făcù să se voteze de Divanul său mulțămiri și un dar de 13.000 de galbeni lui Fuad Efendi, comisarul turc, care erà să plece și puteà fi folositor mai târziu Țării și mai ales Domnului ei. Știrbei fu de părere că asemenea hotărîri nu pot fi luate de o Adunare ca aceasta, foarte *ad-hoc* în ceeace privește chemările ei (1).

El înțelegeà articolul respectiv din Convenție în sensul acela că întreaga putere de a face legile a trecut asupra Domnului, și aceasta nu puteà să displacă unui om cu temperamentul său. Legile se aduceau înaintea Divanului, ce e drept, dar numai pentru ca el să aibă cunoștință de dânsele și să-și dea părerea, pe care cârmuitorul ar fi fost slobod să n'o ție în seamă. Așà făcù chiar dela început cu

(1) Vol. I, pp. 32—3, 301, 604, 614—5; vol. II, pp. 139, 143, 146—7, 150—1.

legea patentelor, care creà încă o clasă de patentari, cu plată mai mare, dar cu privilegii boierești în ceeace privește penalitățile și drepturile la o educație mai înaltă a copiilor. În a doua cârmuire a sa, el făcù să se citească în Adunare legea căilor ferate și a exproprierilor, care așeză bazele concesiilor ce ar fi să se acorde (atunci se tratà cu Maximilian Haber din München): după votare, el scrià: «Mă voiu găsì îndată în situația de a încheià definitiv o convenție pe bazele citate și voiu cere și voia Porții»; dar probabil că ar fi voit să scrie tot așà și dacă Adunarea nu s'ar fi învoit cu proiectul, căci nu-i recunoșteà dreptul deplin de a respinge.

Acest drept îl aveau, sau și-l puteau luà ori când, cei doi stăpâni ai Țerii, comisarii. Știrbei, din partea lui, obișnuià să le aducă la cunoștință ori ce măsură mai însemnată voià să iea, dar fără a-i întrebà despre hotărîrea lor. I se păreà că ar fi dator să facă aceasta numai când s'ar atinge de principiile normative ale Regulamentului. Cât pentru alte legiuiri, întregitoare numai, el erà de părerea pe care o arată într'una din scrisorile lui către Ghica: «Nu sunt gelos de prerogativele legate de persoana mea, dar este de datoria noastră înaintea contemporanilor noștri, înaintea istoriei și conștiinței noastre, să mai ținem în întregime rămășițele ce mai păstrează țara din vechile ei privilegii și să transmitem neatins urmașilor noștri depozitul ce am primit» (1). Cuvinte frumoase și cari, după putință, au și fost urmate.

Odată ce se adunau membrii Adunării, Domnul numià președintele: pe *baș-boier*, boierul bătrân care purtà, din darul Turcilor, acest titlu. Astfel Iordache Filipescu, boier foarte bătrân și fără nici o îndreptare politică lămurită, stătù în fruntea câtorva Divanuri. Înlocuitorul său fu beizadeaua Costache Ghica, dar acesta își cedă dreptul Miiropolitului Nifon, care rămase prezident al Adunării până la sfârșitul Domniei. Numai la urmă, când Ghiculeștii pregătiau Căimăcămia lui Alexandru Vodă Ghica, beizadeà Costache își reclamă

(1) Vol. I, p. 33.

drepturile pe cari Mitropolitul le-ar fi încălcat (1). Îndată după constituire, Divanul se împărțià în comisiuni, cari însă, cel puțin întâia oară, au fost numite de Domn.

Cea dintâi sesiune a Divanului fu în Maiu-Iunie 1851. Cea de a doua se încheiè în Fevruarie 1851. Mai întâlnim o sesiune în 1853, care se încheie cu adresa de mulțămire din 9 (21) Aprilie. În Iulie se ținù o adunare extraordinară pentru a poftì pe Domn să rămâie chiar subt ocupația rusească. După întoarcerea lui Știrbei în 1854, Divanul e convocat numai la 20 Martie 1855: data aceasta el deliberează până la 20 Iunie, când își înfățișează raportul. Sesiunea începută la 2 (14) Ianuarie 1856 a fost cea din urmă.

Chemarea de căpetenie a Divanului, și aceea pe care numai decât trebuià s'o îndeplinească, deși cu foarte puțină libertate și chiar pricepere, erà revizia socotelelor și chibzuirea asupra bugetelor. Și anume trebuià să se înceapă cu cele dintâi bugete necercetate, cari duceau tocmai la anul 1847.

Chestiunea aceasta bugetară aveà o deosebită însemnătate, căci nu numai că Visteria stăteà foarte rău, dar ea nu puteà scăpà de grămădirea deficitelor fără plecarea trupelor de ocupație, și chiar după aceea nu se puteau găsì nici lesne, nici mai ales iute, mijloacele trebuitoare pentru ca să astupe groapa datoriilor. Când se ajunse totuș la o foarte simțitoare îmbunătățire, venì a doua ocupație rusească, cea din 1855, mai împovărătoare și decât cealaltă, așà încât toată socoteala cea bună de până atunci fu stricată și venì iarăș vremea dejnădăjduită.

S'a văzut care erà dela început situația financiară: o datorie de 16.000.000 de lei vechi. 5.000.000 se datoriau Cassei oștirilor rusești; o parte din celelalte sume fusese ridicată în deosebite timpuri dela Cassa școlilor și dela celelalte ce se înființaseră în epoca Regulamentului: pentru acestea Statul nu erà îndatorit să restitue îndată și nu plătià nici o dobândă. În sfârșit erà o parte care se împrumutase dela deosebite persoane din București; acestea erau

(1) Vol. II, la numele său. Cf. p. 187.

foarte bucuroase că-și putuseră pune capitalurile în siguranță, primind pentru ele dobânzi așà de mari ca 10 și 12%.

După ce țara avù norocul unei evacuări când nici nu se puteà aștepta, guvernul lui Știrbei aveà, firește, ca întâie datorie plata sumelor pentru cari se răspundeà în fiecare an o foarte însemnată dobândă. Apoi el trebuià să găsească un mijloc de înțelegere cu Rușii, cari la noi nu erau printre creditorii aplecați să aștepte. La urmă ar fi venit restituirea banilor luați dela Cassele scolastice, eclesiastice și de binefacere, cari erau stingherite până atunci în tot mersul lor.

Așà se și făcù, în marginile restrânse ale putinței și cu un mers încet impus de împrejurări.

Se începù cu o scădere a dobânzilor: cine nu se învoià cu aceasta erà liber să-și primească banii înapoi. Pe urmă se făcură plăți de câte ori rămâneau mijloace. În Martie 1852, se cereà creditorilor celor mai bănuiți, Rușii, să se învoiască la întrebuințarea pentru dobânzi și pentru unele restituții către Casse a sumei de 550.000 de lei din așà numitul fond de amortisment, a cărui alcătuire și scop se vor vedeà îndată. Particularii aveau în 1852 numai 4.270.000 de lei în mânile Statului și peste un an se socotiau banii lor numai la 1.000.000 (1).

Unii vorbiau în 1850 de oferta ce ar fi făcut Rusia de a împrumutà țerii 14.000.000 de lei, garantați în averile mănăstirilor închinate; se pare că n'a fost nici odată o hotărîre serioasă în această privință; svonul apare și dispare (2). Încă din 1847 însă un om de afaceri german, Reinecke, venise în Moldova cu un plan de bancă națională. În Octomvrie 1850 se înfățișau guvernului muntean condițiile pentru un astfel de așezământ, din partea Băncii de Dessau și altor capitaliști, între cari și vestitul bogătaș macedonean din Viena, baronul Sina. În dosul propunătorilor erà Statul prusian. «Banca națională munteană» erà să aducă un capital de 3.000.000 de florini,

(1) Vol. I, pp. 558 9, 596.

(2) Vol. II, p. 165.

dintre cari o a treia parte în bani, iar restul în bilete cu termen scurt. Trebue să i se acorde un privilegiu pe douăzeci şi unu sau douăzeci şi cinci de ani, care trebuià denunţat la sfârşit cu doi ani înainte. Întreprinzătorii cerură dintru întâiu drepturi foarte întinse în toate domeniile afacerilor băneşti: emiterea de bilete de 1, 2, 5, 10, 50, 100 şi chiar 1.000 de florini, pentru o sumă egală cu capitalul, iar, după termen de trei ani de experienţă, de două ori mai mare decât dânsul. Banca puteà face scont, ţineà cont-curent, primì depozite, lombarde efecte şi întemeià chiar un munte de pietate, sarcini pe cari le credeà că atârnă una de alta, aducând înainte citaţii din tratate asupra finanţelor. Biletele prezentate la cassă trebuiau plătite ori când în numerar. Guvernul aveà dreptul de a împrumutà cu 6%, până la a şasea parte din capital.

Acţiunile trebuiau să fie numai de 150 de florini, cu 5%. Acţionarii aleg un consiliu de administraţie compus din optsprezece membri, dintre cari şase trebue să stea la Bucureşti. Consiliul se adună de trei ori pe an: una din ele va fi la Leipzig, pe timpul Paştilor. Trei directori aşezaţi în Bucureşti şi alţi trei în Germania sunt aleşi de Consiliul de administraţie. Funcţionarii pot rămâneà supuşi străini, sunt scutiţi de toate dările directe şi rămân subt protecţia consulului prusian. Se îngădue un comisar al ţerii, care să supravegheze şi tipărirea biletelor de circulaţie, şi guvernul muntean poate numì în neînţelegerile sale cu Banca un superarbitru. Adunarea generală a acţionarilor se ţine pe rând la Bucureşti în Septemvrie şi la Leipzig în cursul Paştilor.

Acţionarii aveau drept la un venit de 5%. Dacă însă dividendele întreceau 10%, dobânda trebuià să fie scăzută pentru particulari dela 8% la 7% şi chiar la 6%, dacă se realizează dividende mai mari decât 12%. Banca are dreptul de a stabilì sucursale şi de a se unì cu Banca Moldovei. Consulul prusian, necăjiciosul Meusebach, care făcù multe scene şi afronturi unui Domn care nu puteà să se apere — odată voì să vie la audienţă în palton şi nu venì de loc, ci plecă —, deci Consulul prusian prezentă pe Nuhlandt şi Oelschlägen, directorii Băncii de Dessau şi apoi pornì cu dânşii la Iaşi.

Prin negocieri se căpătară câteva concesii de mare însemnătate. Biletele de 1.000 de florini, precum și cele de o valoare mai mică decât 5 florini, fură părăsite, temându-se din cauza acestor din urmă o depreciare a hârtiei-monedă. Banca renunță iarăș la dreptul de a funcționà ca societate de asigurare, munte de pietate și cassă de economie. Dar, în privința altor puncte, greutățile nu putură învinge. Domnul nu voià să admită, în adevăr, supravegherea prusiană și dreptul de a împrumutà pe ipotecă. Directorii se opriră deci, și la începutul anului 1851 se credeà că afacerea e cu totul ngropată (1).

Încă din acest an 1850, se făcù o nouă arendare a moșiilor ce erau în stăpânirea mânăstirilor neînchinate din principate a episcopiilor. Se atinse data aceasta sumă de 6.500.000 de lei, cu 2.400.000 mai mult decât în perioada precedentă. Termenul de arendare erà de trei ani (2). Din sfertul venitului acestuia, ca și din sfertul venitului mânăstirilor închinate, care nu voise nici să audă până atunci de o contribuțiune în folosul «așezămintelor de binefacere», adecă al Statului, ci se priviau ca proprietari deplini în sensul Regulamentului Organic, voià să scoată Domnul mijloacele cele mai bogate pentru acoperirea datoriilor.

Căci mijloacele celelalte erau slabe în ele înșile, și mai mult slăbite încă printr'o îndelungată boală a vitelor, care ar fi luat jumătate dintr'însele, prin recolte rele și prin toate împiedicările și suferințele ce veniau din ocupațiunea străină. Bugetele din 1850—2 ale lui Știrbei înșiră : capitația sau birul, în sumă de vre-o 9.000000; darea pe mazili, vreo 300.000; patentele, cam un milion,—acestea ca venituri directe. La cele indirecte se notează: ocnele cu 3.500.000—4.000.000 în cifră rotundă; vămile, date în arendă, cu 3.600.000; vreo sută de mii dela ciobanii ardeleni ce-și pășunau oile în țară, încă 850.000 veniturile Domeniilor Statului, cari se alcătuiau atunci numai din acele pământuri de raià asupra cărora particularii nu-și

(1) Vol. I, pp. 36—7, 63; II, 190—1, 199, 367 și urm.
(2) Vol. I, pp. 383.

putuseră dovedì drepturile și cari rămăseseră deci în seama țerii. Drepturile de export pentru vite, seu și cerviș făceau vreo 400.000 de lei; 100—200.000 acelea pe lipitori, cam cât taxa pe pașapoarte. Celelalte taxe la un loc făceau aproape 600.000 de lei încă. Suma totală a veniturilor se urcà la cel mult 20.000.000. Datoria erà astfel mai mică decât un an de venit, pe când astăzi ea ajunge aproape venitul pe cinci ani. Dar deosebirea în mai rău pentru acele timpuri erà, pe de o parte, caracterul imediat exigibil al datoriei, iar, pe de alta, prevederea neapărată a deficitelor aduse de împrejurări neobișnuite și neprielnice. Bugetul pe 1850 prevedeà un deficit de aproape 900.000 de lei, să zicem un milion, deșì cheltuelile se mărginiau la tributul de 1.240.000 de lei, la lista civilă, *ceva mai mare* (1.600.000), la 6.000.000 de lefi, 3.000.000 pentru oaste, 1.500.000 pentru pensii, supuse unei legi nouă, mai darnice, la câte ceva pentru poștă, drumuri, închisori și răscumpărările de țigani. Pentru răsplătirea funcționarilor și altor persoane meritoase, pentru poliție și cheltueli neprevăzute erà un fond deosebit, zis al cerealelor, fiindcă erà format dintr'o taxă pe exportul cerealelor. El se urcà la 600.000 de lei. Știrbei, pentru a închide gura clevetitorilor, luase aceeaș măsură ca și vecinul său din Moldova: dispusese publicarea în *Buletinul* Statului a sumelor împărțite (1).

Sfatul administrativ al Căimăcămiei din 1848—9 hotărîse, pentru acoperirea cheltuelilor de ocupație, două zecimi adiționale asupra proprietății rurale, atât boieri cât și țărani — ceeace se prețuià la cel mult 2.000.000 pe an, — 5% pe pământurile nelocuite, lista civilă, nefiind Domn, și chiar taxa pe cereale, totuș așà de trebuitoare ori cui voià să aibă mijloacele de a distinge pe unii slujbași, precum și de a țineà o poliție bună, mai ales din punct de vedere politic (2). Caimacamul încuviințase numai întrebuințarea spre acest scop a celor dintâi două izvoare de venituri. Acum trebuiau să hotărască Divanurile.

(1) Vol. II, Cap VII.
(2) Ibid., 452—3.

Ştirbei s'ar fi gândit la confiscări din averea oamenilor anului 1848, răspunzători pentru o parte din deficit, dar Ahmed Vefic, comisarul turcesc, l'ar fi oprit, pretinde consulul francez, dela această măsură (1). Divanul din 1850 a fost acela care a votat cele două zecimi, anume pentru a se plăti odată Ruşii. Ele începură a se strânge în August, şi dădură simţitor mai puţin de cum se aşteptà. Din partea lor, Ruşii socotiau cu scumpătate tot ce li se datorià, ba chiar i se păreà Cancelarului că prea puţini bani iese că trebue să plătească principatului muntean. În primăvara anului 1852, Ţarul Nicolae luă hotărîrea definitivă: prin ea se admiteà plata în anuităţi până la 1 Iulie 1858; pentru aceasta se pot întrebuinţà deocamdată numai cele două zecimi şi taxa de 5%, dar, îndată ce vor îngădui împrejurările, se vor vărsà şi alte venituri ale Vistieriei în aceeaş cassă de amortisment (2). Pe atunci mai rămăsese de răspuns o sumă aşà de mare ca 2.000.000 de ruble (3).

Planul Domnului erà să se adaugă la acest fond sferturile de venituri ale mânăstirilor închinate şi neînchinate, chibzuit, în 1850, la 1.260.000 pentru acestea din urmă şi la 1.440.000 pentru cele dintâi. La 1847, se luase măsura provizorie de a se luà din venitul lor suma totală de 30.000 de galbeni. Ghica îşi culegeà partea de 12.500, dar Ştirbei voià, şi cu dreptate, mai mult decât atâta. Ţarul fusese întrebat în această privinţă şi părerea lui ar fi fost ca să se arendeze public moşiile Grecilor, luându-se sfertul dorit pentru nevoile ţerii. Cârmuirea Sf. Mormânt şi a patriarhiei de Alexandria se învoiră la arendare, în condiţii cari nu puteau să fie decât prielnice, şi cu moşiile Ierusalimului se începură astfel strigările la mezat în ziua de Sf. Gheorghe din anul 1851 (4). Rămâneà acum încassarea acelui sfert mântuitor.

(1) Vol. I, p. 201.
(2) Vol. I, pp. 54, 60, 393, 556; II, 198—9, 200—1, 454—8, 482, 484—5, 530, 541 şi urm., 544, 546—8, 557.
(3) Vol. II, p. 560.
(4) Ibid., pp. 532, 540.

Dar aceasta nu se putù face. Toate stăruinţele Domnului pe lângă Ruşi ca şi pe lângă Turci rămaseră zadarnice ; şi unii şi alţii uitau să răspundă. Până şi Capuchehaiaua ţerii, grecul Miltiadi Aristarchi, se furişă dela datoria lui, făcându-se a crede că un rezultat se poate ajunge, «convingând pe Sfinţii Părinţi să primească de bunăvoie măsurile ce s'au hotărît(1)». Asigurările celeilalte capuchehăi, al Moldovei, Photiades, că Grecii s'ar învoì a da sfertul veniturilor, dacă Domnul muntean ar renunţà la suma pentru rezervă şi la aceea pentru întreţinerea clădirilor (August 1851) rămase fără nici o urmare (2).

Totuş bugetul din 1852 dădù cel dintâiu un excedent de 500.000 de lei (3). Până la 1 Ianuarie din acest an, pe de altă parte, întregimea datoriei scăzuse la 8.000.000. La începutul acestui an financiar ea se coborîse cu alte 2.000.000; pe la mijlocul anului ea cuprindeà chiar numai 4.500.000 (4). Divanul din 1856 cercetă un buget care prevedeà un excedent de 2.500.000 de lei (5). Dela 1 Iulie 1852 cele două zecimi adiţionale erau întrebuinţate numai şi numai pentru strângerea datoriei ruseşti (6). În 1851, Divanul ad-hoc propusese să se amâne restituirea sumelor ridicate din cassele comunale în 1848 şi chiar de a vărsà în Visterie fondul de rezervă, în sumă de 1.500.000 al şcolilor (7). Ultima măsură nu fu primită de Domn, şi pe încetul cassele despoiate prinseră iarăş puteri. Ştirbei îşi făceà un punct de mândrie să arăte în 1853, când i se încheè întâia periodă de guvernare, că situaţia casselor e deosebit de favorabilă: cassele comunale aveau 3.000.000, cassa centrală bisericească 6.000.000 (3 dela mânăstirile de ţară, 2 dela episcopii), cassa şcolelir aproape 2.000.000, a podurilor şi şoselelor 3.000.000, fără a se vorbì de altele mai sărace (8). În 1854 ele erau scăzute întru

(1) Ibid., p 551.
(2) Vol. I, pp. 48. Cf. pp. 42—4 şi 53, 404.
(3) Ibid., p. 558.
(4) Vol. I, p. 556. Cf. *Bukarester deutsche Zeitung* pe 1853, No. 26; pe 1856, No. 19.
(5) *Bukarester deutsche Zeitung*, No. 3.
(6) Vol. I, p. 261.
(7) Ibid., pp. 404—5; II, 261.
(8) Vol. I, p. 261.

câtva (1). O nouă ocupaţie căzuse asupra ţerii. Nestatornicia în toate erà însă aşà de mare, încât după ocupaţia cea nouă a Ruşilor cifrele erau altele: 3.000 000 la biserici, 6.000.000 la mânăstiri, 2.000.000 la răsboiu, 1.000.000 a mìlelor şi . . . grădinilor, 6.700.000 a şoselelor, 1.000.000 a dorobanţilor şi grănicerilor, 1.500.000 a spitalelor şi 1.500.000 a şcolilor (2).

Când Ruşii plecară, în 1854, şi se întoarse cârmuirea Domnului gospodar, datoria erà acum de 26.000.000, adăugându-se adecă 20.000.000 în capăt. Cea mai mare parte din această sumă venià din partea bunilor oaspeţi creştini: ei nu lăsaseră mai puţin decât 8—9.000.000 neacoperite la furnisorii lor. Se făceà socoteală că aceasta însemnà budgetul total pe optsprezece luni (3). Din partea lor, Turcii, veniţi în Aprilie 1854, lăsaseră până în Ianuarie 1856 nu mai puţin decât 4—5.000.000 de bonuri de provizii neplătite (4).

Data aceasta încă, Domnul propuse iarăş mijloacele cele vechi: zecimile adiţionale, sfertul venitului dela mânăstirile închinate şi restul mare de plată pe care Locurile Sfinte îl aveau faţă de Stat (5). În privinţa sfertului mânăstirilor, el sfătueşte mai mult decât oricând. Divanul luă măsuri hotărîtoare pentru ca Vistieria să-şi capete drepturile. Domnul pune călugărilor un termen de două luni înainte de a le aduce la îndeplinire. El declară lui Fuad Paşa, acum ministru atotputernic al Porţii, că va strânge tot restul mânăstirilor, în curs de cinci ani, lăsându-le pe fiecare an 107.000 galbeni, cât erà tot venitul înainte de mezatul pe care-l supraveghià Cârmuirea, la Primărie, în 1851.

Poarta numì o comisiune, care se declară şi ea pentru supunerea la plată a mânăstirilor. Afirmând cu energie că, de fapt, «nici nu mai sunt, ca să zic aşà, mânăstiri pe pământul muntean, ci numai biserici ruinate», Ştirbei pune în Decemvrie 1855 alternativa:

(1) Vol. II, p. 584.
(2) *Bukarester deutsche Zeitung*, 1856, No. 19.
(3) Vol. I, p. 557. Cf. vol. II, pp. 254—5.
(4) Vol. I, p. 595.
(5) Vol. I, p. 557.

sau plata sfertului sau ieșirea Locurilor Sfinte de sub ocrotirea Regulamentului Organic.

Ghica făcù pe miniștrii săi să voteze secularizarea a două treimì din acest mare venit grecesc, și auxiliarii săi, C. Negri și Ralet, merseră la Constantinopol pentru a încercà dacă se poate da urmare acestei hotărîri. Ei trecură prin București și vorbiră Domnului muntean, care păstră punctul său de vedere, că un sfert numai trebue luat, cu voia sau cu deasila. Deocamdată calea delegației la Poartă se părù nepotrivită (1). Pentru rămășița listei civile, el cerù și căpătă voia de a crește prețul sării cu 5 lei la suta de oca (2). În acelaș timp, începeau negocieri pentru Banca Națională cu capitalistul austriac Brandeis-Weikerstein (3). Din partea lui, Grigore Ghica se înțelegeà în acelaș an cu Banca din Dessau, care aduceà un capital de 10.000.000 de taleri, ce trebuiau strânși prin acțiuni de 200 taleri; biletele erau fixate la 40 de sfanți. A treia parte din fond trebuià să fie depus în bani, și emisiunea erà să fie deocamdată egală cu fondul întreg (4).

Știrbei nu izbutì nici cu Grecii, nici cu Austriacii și, negăsind o cale sigură, îl vedem cerând, încă din Fevruarie 1856, Turciei ca, la congresul de pace ce trebuià să se strângă la Paris, ea să intervie în folosul principatului muntean pentru a se iertà vechea datorie de ocupație din 1848 față de Rusia (5).

Dorința de a face rânduială a lui Știrbei se întinse și în alte domenii, unde lucrase, iarăș, și în alte timpuri ca ministru. El, care dăduse principatului încă de atunci codul de comerț, puse să se prelucreze acum codul penal și procedura criminală. Se aleseră mai cu îngrijire și se supraveghiară mai de aproape magistrații. Pentru a se descurcà atâtea afaceri ce tărăgăniau de ani de zile, se adauseră judecători-supleanți. Ori ce sentință trebuià să fie de acum îna-

(1) Vol. I, pp. 267, 556—8, 563—4, 593, 595; II, pp. 262—3.
(2) Ibid., pp. 587—8.
(3) Ibid., p. 242.
(4) *Buk. d. Zeit.* pe 1856, No. 49.
(5) Vol. I, pp. 597—8.

inte executată în cuprinsul anului în care fusese pronunţată; până la 1855 se nădăjduià că nu vor mai fi lipsuri şi plângeri în această privinţă (1). Curtea de apel judecând 573 de procese într'un singur an, primì mulţămire publică din partea Domnului, în 1853 (2). În 1849, Ştirbei constatase că în timpul verii 7 Curţi luaseră în cercetare numai 448 de procese şi dăduse o soluţie numai la 278 dintre ele, 101 fiind de resortul Curţii criminale. «Unii din d-lor mădularii au venit câte şapte sau câte zece zile numai în curgere de trei luni». Iar la Craiova «câte trei din mădulari au mers numai de câte şase ori, iar ceilalţi nici de cum» (3). Asemenea abuzuri nu se mai repetară.

XII.

Pentru europenizarea oraşelor noastre, cărora, prin municipalităţi, Regulamentul Organic le dăduse o nouă viaţă, Ştirbei cheltuì necontenite silinţe. Aproape ori unde te duci în Muntenia, ţi se arată câte ceva care vine din Domnia lui, dar mai ales parcurile, *zăvoaiele*. El orânduià totdeauna ca sumele ce se votau pentru primirea sau dăruirea lui să fie întrebuinţate în folosul oraşului, căci ori ce fel de pompă îl lăsà cu desăvârşire rece (4). Târgul Călăraşilor, clădit pe pământul mănăstirii Colţei, fu ajutat să se răscumpere şi luă numele de «Ştirbei», ca un semn de recunoştinţă, care nu erà să dureze însă prea mult (5). El hotărî să se facă în alt oraş nou, Giurgiul, frumoasa piaţă centrală şi tot aici el luă măsuri împotriva acelora cari, după ce luaseră cu preţuri de nimic locuri de case, le lăsau goale acuma, ca maidanuri primejdioase sănătăţii. Prin navigaţia cu aburi pe Dunăre, Giurgiul căpătă o mai mare însemnătate, ca şi prin aşternerea şoselei Bucureşti-Giurgiu şi începerea cursei

(1) Vol. I, p. 271; vol. II, p. 197.
(2) *Bukarester deutsche Zeitung* pe 1853, No. 12.
(3) *Vestit. rom.*, pe 1849, 8 Noemvrie.
(4) *Bukarester deutsche Zeitung*, 1856, No. 18; răspunsul dela ceremonia iertărilor: «sunt duşman al tuturor formelor».
(5) *Bukarester deutsche Zeitung* pe 1850, No. 38.

de poştă şi diligență ce se făcù de acum înainte între capitală şi portul ei dunărean; un Italian, Bettinelli, zidì atunci cel dintâiu otel giurgiuvean, «al Vaporului» (1).

Craiova se desvoltă repede, întrecând pe la 1856 cu mult cei 20.000 de locuitori ce aveà la începutul Domniei. Parcul I. Bibescu erà unul din cele mai frumoase din țară. Întemeietorul lui, un frate al Domnului, propusese orăşenilor şi un teatru național. El se şi începù în 1850 cu actori bucureşteni, jucându-se «Duelurile» de Caragiale şi «Piatra din casă» a lui Alexandri, «două individe», scrie corespondentul oltean al *Vestitorului*, «înaintea cărora scena română se închină cu respect şi recunoştință» (2).

La Brăila se lucrà mai departe la cheiu şi se luară toate măsurile ce se puteau luà pentru înaintarea marelui magazin şi debuşeu de grâne al principatului.

În Bucureşti, oraş de peste 100.000 de locuitori, se deschiseră strade nouă, ca acelea de lângă Teatru; vechiul pod al Beilicului se prefăcù în strada Ştirbei Vodă, Şoseaua lui Chiselev, grădina Cişmegiului, care se ziceà acum «grădina Ştirbei Vodă» (3), se bucurară de o îngrijire deosebită: în acestea cântau muzici militare şi tarafuri de țigani, dar lumea, care trebuià să fie poftită a venì la balurile de trei sfanți numai «în îmbrăcăminte cuviincioasă», acea lume bucureşteană din anii 1850, care n'aveà câtuş de puțin creşterea civilizației celei nouă, obişnuià să facă scandal în mijlocul cântecelor militare şi țigăneşti. Deci, «țiindu-se seama că se făceau zgomotoase aplauze şi bisări repetate muzicilor, cu un ton şi manieri foarte inconvenabile», se hotărî de către Primărie că nu mai e îngăduit «să aplaude şi să bisuiască muzicilor» (4). Un pod mai fu întins pe Dâmbovița (5). Cimitirul fu scos afară din oraş (6). O co-

(1) *Vest. rom.* pe 1851, supliment la No. 55. Acolo erà şi un pension al lui V. Marcovici (Urechiă, l. c., p. 14).

(2) *Vestitorul* pe 1850, No. 56.

(3) *Bukarester deutsche Zeitung* pe 1856, No. 12.

(4) *Vest. rom.* pe 1852, No. 80,

(5) *Bukarester deuteche Zeitung*, No. 27.

(6) *Bukarester deu'sche Zeitung*, 1850, No. 63.

misie specială se alcătuì pentru înfrumusețarea Capitalei (1). În toate părțile se deschideau, mai întâiu pentru Ruși și Austriaci, dar apoi și pentru localnici, grădinile de vară, ca grădina Warmberg sau a Căstrișoaii, luată în întreprindere pe rând de polonul Pruczynski, de conaționalul său, noul cofetar Fialkovski, care a avut noroc și, în sfârșit de Românul Marinescu. Lângă casele Bălăceanu, cântau lăutarii la «grădina de Lipsca» în 1850. Herăstrăul rămâne un loc de plimbare plăcută. Pe rând veniau în Capitala munteană prestidigitatori ca «profesorul Buren», teatre de maimuți din Viena, circuri vestite, ca Pazziani-Smolinski și Beranek, cântăreți vestiți: Kossewski, Fols, Maria Petri, Terschak, tânărului violonist W. Humpel, venit atunci din Constantinopol; «profesorul», Eduard Rasimi cu gimnasticii englezi și Berger cu «seradele spirituale», fel de fel de trupe străine. Lumea de rând, care «bisuià» precum s'a văzut, aveà petrecerea serbărilor oficiale, în cari, ca la Iași în ziua intrării ca Domn a lui Grigorie Ghica, se făceau «jocuri acrobatice, arbori de cocagnia și un mare foc de artificii», pe când lumea *bună* aveà reprezentațiile celor trei teatre, ale operei și ale «celebrităților» străine, cari uneori, ca Buren, aduceau respectuos «la cunoștința d-lor boieri că poate da seara la domiciliul persoanelor ce doresc, «reprezentații de una sau de alta din materiile curioase cu care se ocupau. Teatrul Fontin întemeiază un Tivoli la grădina cu cai în 1856. Sunt berării, ca a lui K. Roth, «restaurante italiene și parisiene», cu antreprenori străini din străinătate sau Evrei din țară, cafenele vieneze, ca «zum Mohren» a lui Schedwitz, cofetării occidentale ca a lui Gh. Dertmann; se clădesc otele mari, în stil apusean, ca «Hôtel de France», care a rămas până în zilele noastre, «Hotel zur Stadt Wien» al lui Horoczek, «Hôtel de Londres», Otel St. Petersburg. Elegantele se coafează la friserii, ca M-me Wagner «aus Wien»; se îmbracă la modiste vieneze, ca Amalia Eckerbach sau «demoazel Maria, directriță de marșanderie»; parfumerii ca a Madalenei Marcovici în hanul Villacrosse și grădinării de lux ca a

(1) Ibid., No. 63.

lui Balmain; croitori veniți, Klenck, Singer, Frank, care lucrează și vinde, după prospectul său însuș, «pantaloni neglijé» și «mănuși de Jacman», servesc pe eleganți. Mănușer străin e și Schakowski. Casele în stil nou se clădesc de arhitecți francezi, ca Iuliu Villacrose și Tillaye. Montrésor, Gackstätter dau lecții de muzică și guvernul se gândește să deschidă o școală de gimnastică (1). Fotografii Wilhelmina Dorner, Binder, «à la galerie vitrée» (Hôtel de France), August Frederic, Hock, dau clienților «dąghereotipii». Dr. Turner a deschis băi nemțești la Sf. Elefterie, pe când «Oberdoktorul» Hatschek dela Telega întemeiază un institut de hidroterapie la Câmpina. Se anunță prin ziare Max Alexander, «optic din Bavaria». Dansul se învață de dame la Emilia Petrovici. Avocatul Neugeboren, German, avocatul Atanasiu, Grec născut în România, unde se întoarce, se oferă pentru apărarea în procese după legile cele nouă. Librăriile C. A. Rosetti-Winterhalter, Danielopol și Ioanidi, apoi Vențel Socec vând și cărți străine; libraria Ioanidi și-a făcut o specialitate din editarea de traduceri după romane franceze proaste, pe cari uneori le cumpără însă și Eforia școlilor. Pentru nevoi mai materiale s'a deschis băcănia Wilhelm Thüringer, magazinul de vinuri al lui Massenza. Marcovici din podul Mogoșoaiei vinde lucruri scumpe și fine, obiecte de artă. «Negutătorul de Viena», reprezentat și prin D. Barbulovici, apare. Bagăsești și un *Magasin anglais*.

Mai multe strade sunt petruite, deși li se mai zice «poduri», după vremea când erau îmbrăcate cu lemn. Ele sunt iluminate cu «gaz», adecă petroleu, și antreprenorii sau «contraccii eclerării ulițelor capitalei cu lampe» primiau a lumină și gangurile, curțile particularilor, dar și într'un caz și în altul se aprinde «gazul» numai în nopțile cu totul întunecate: «pe nopțile hotărîte, adecă pe întuneric (2)». În 1852 se mai adăugiră 25 de felinare, «iluminarea uliței Mogoșoaei văzându-se oarecum mai întunecoasă (3).

(1) *Vest. rom.* pe 1852, No. 69.

(2) *Vest. rom.* pe 1851. No. 18. Pentru luminarea Craiovei, *Vest. rom.* pe 1852, No. 77. O companie negocià pentru luminarea cu gaz în 1850 (inedite).

(3) *Vestitorul* pe 1852, No. 48.

E impus proprietarilor să-și închidă maidanele, sub amende — vechiul cântec fără răsunet; negustorii trebue să măture înaintea prăvăliei lor (1). Podul Mogoșoaei, Șoseaua, unde și atunci e marea plimbare cu muzici militare «și zgomotoasă murmură de havuzuri», se stropesc. 800 de sergenți de oraș păzesc liniștea sau împodobesc, ca și astăzi, curțile celor mari (2); pentru paza de noapte se înființează apoi în 1856 un alt corp de 500 de sergenți (3). Birjele, în număr de 400, trec, cu felinare roșii, albe și negre, pentru ca să se vadă astfel dacă sunt de clasa întâia, a doua sau a treia, de trei sfanți, de doi sau de unul singur (4). Dumineca e repaos impus pentru negoț, și chiar Evreii sunt datori a-și închide prăvălilile (5). Brutarii erau siliți a da drept la cântar; altfel, pânea albă se vindeà ca neagră și cea neagră se confiscă (6).

Chipurile ca și mărturisirea contemporanilor, chiar a dușmanilor (7), arată pe Știrbei ca pe un om frumos și plăcut. Vorbià lesne și găsià cuvinte cari mișcau; altfel, nu-i plăceà să facă discursuri și se ţineà totdeauna de fapte sau de idei conducătoare. Erà accesibil ori cui, și încă dela început el statornicise ziua de Joi pentru audiențe, cari se acordau la Secretariatul de Stat (8). Ori unde, vorbià oamenilor deadreptul, despre ceeace-l interesà pe dânsul, nu despre ceeace erà lipsit de interes și pentru el și pentru convorbitorul său. Nu confundà pe toți în aceeaș prețuire micșurătoare, ci alegeà cu luare aminte între unii și alții și puneà mare preț atât pe lauda, cât și pe mustrarea lui, singurul mijloc pentru ca lauda și mustrarea să fie simțite de acel care le primește. Odată, în 1850,

(1) *Buk. d. Zeit.* pe 1853, No. 63.

(2) *Journal de Bucarest*, No. 109.

(3) *Bukarester deutsche Zeitung*, 1856, No. 31.

(4) *Bukarester deutsche Zeitung*, pe 1856, No. 44. Cf. No. 14.

(5) *Bukarester deutsche Zeitung* pe 1853, No. 37 Erà pe atunci multă evlavie, și Poliția publică, prin No. 6 al *Vest. rom.* din 1850, cum s'a lecuit de surdomuția căpătată accidental Marin sin Stan, care visase în noaptea dela Bobotează spre Sf. Ioan «trei băieți îmbrăcați în alb».

(6) *Bukarester deutsche Zeitung* pe 1856, No. 8; *Vest. rom.* pe 1852, No. 49.

(7) V. broșura citată a lui Bolintineanu.

(8) *Vest. rom.* pe 1849, No. din 13 August.

el se plângeà cu amărăciune că «la nici un devis de clădire nu poate să se întemeieze pe regulele firești ale aritmeticei că 2 și cu 2 fac 4, ci totdeauna trebue să zică 2 și cu 2 fac 8» (1), dar el erà încredințat că păcatele sunt trecătoare și pentru ca ele să dispară, calea cea mai bună nu e să fie lăsat ori cine în voia aplecărilor sale.

XIII.

Cu timpul, deși nu măgulià pe nimeni și cruțà numai în anumite împrejurări, când nevoia împrejurărilor sau legăturilor erà mai puternică decât voia lui, Știrbei căpătă oarecare popularitate. Nu multă și nu amestecată, ci puțină și aleasă, așà cum erà și dorința lui, căci formele goale, fie și ale cuvintelor meșteșugite, nu l-au înșelat nici odată. În cuvântările dela Anul nou, când erà bunul și frumosul obiceiu ca toate corpurile constituite. să vie înaintea Domnului cu mulțumirile și dorințele lor, în cuvintele ce se schimbau la nobila ceremonie a iertărilor, când, înainte de luarea împărtășeniei, Domnul și înalții dregători se iertau între sine, și la alte prilejuri, se simte puțină căldură și adevărata încredere prin greoaiele frase de paradă. În călătoria din 1851, el fu mult mai bine primit, adecă mai sincer, căci numai aceasta poate să aibă interes, decât în cea dintâiu inspecție. Păcat numai că bătrânul Carcalechi nu prea cuteză să scrie în *Vestitorul* său și că nu-și căută corespondenți la astfel de întâmplări deosebite! Unul, răsărit în mijlocul coloanelor goale, vorbește însă despre venirea lui Vodă la Telega. Aici îl întâmpină «douăzeci june fete sătene, alese din cele mai curate, într'un costum uniform, adevărat național, dar foarte elegant, purtând niște ii cusute cu fir și cu fluturi de o frumusețe rară, încât reflectau strălucirea lor ca niște ștofe muiate în aur, purtând fuste albe de tulpan, pe dinainte cu șorțuri de marțilin stacojiu, garnisite cu fluturi, purtând pe cap câte o coroană de flori și ținând în mâni fiecare bucheturi.» Știrbei erà cu fiul său cel mai mare, Gheorghe,

(1) *Vest. rom.* pe 1850, No. 66.

«fiul Măriei-Sale, prinț și maior Știrbei, tânăr plin de grație, ce dovedește în interior capacitate, în exterior amabilitate». Salutarea o făcù «fetița amploiatului domnul Ghiță Popescu, ca de 5 ani, îmbrăcată într'un costum unguresc și purtând Înălțimii Sale un buchet cu flori ce ținea în fragedele ei mâni, cu expresia : *Să trăești Măria Ta!*» (1).

În acest an, Domnul vizită întâiu partea muntoasă a Țerii-Românești, trecând pe la Pitești, Câmpulung, Târgoviște, Sinaia — pentru a vedeà cât și cum s'a lucrat în adevăr șoseaua București-Predeal, care puneà în legătură cu Brașovul, — Ploești, și abătându-se la sfârșit și pe la Brăila (August (2). Se întorceà numai în Octomvrie, și, cu privire la însemnătatea acestor călătorii, el scrie astfel ambasadorului rusesc la Constantinopol și fost consul în principate, Titov: «Vizita mea în fiecare localitate nu e un simplu act de prezență, ci o sarcină greà. Culegând toate lămuririle, constatând eu însu-mi felul cum se îndeplinesc măsurile mele, cercetând cu o luare aminte conștiințioasă toate petițiile, îmi fac o idee precisă despre gradul în care spiritul administrației celei nouă a străbătut în fiecare localitate. După aceea, chemând în jurul meu pe toți funcționarii din județul acela, fac un tablou exact al situației, dovedindu-le astfel că nimic nu scapă de sub ochii mei; la cel mai mic lucru scot în lumină greșelile, neorânduelile sau negligențele făptuite, le dau instrucțiunile cele mai pozitive și mai precise cu privire la toate părțile administrației, căutând să cobor în sufletul fiecăruia principiile cari călăuzesc cârmuirea mea. Răsplătesc la fața locului capacitatea și râvna chiar și la funcționarul cel mai de jos și, tot astfel, chem la datoria lor pe cei ce s'au depărtat de dânsa. În sfârșit, mă silesc să înrădăcinez în oameni încredințarea că nu mai e vremea cuvintelor și formelor zădarnice, ci a unei voinți cumpănite, și hotărîte cu ori ce preț să nu îngădue nici de cum ori ce-ar fi necinstit, arbitrar sau neregulat» (3). Sănătos cugetat și frumos spus,

(1) *Vest. rom.* pe 1851, No. 63.
(2) Vol I, pp. 426--7, 429, 433.
(3) Vol. I, p. 30.

dar nu în vileag, ci la urechea unui om căruia mai la urma urmei din purtarea lui Știrbei partea cea mai plăcută nu puteà să-i fie grija zilnică a îndreptării unei țeri nenorocite.

XIV.

Nenorocirea cea mare a acestor Domnii nu erà alta decât clauza aceea din Convenție care-i mărginià durata la șapte ani. Dacă Domnii pe viață ca Alexandru Ghica și Bibescu, iar în Moldova Mihai Sturdza, o vulpe așà de cuminte, n'avuseră un ceas slobod în Domnia lor despre partea acelora cari voiau să-i răstoarne, iar unii să-i și înlocuească, cu atât mai mult trebuià să fie necontenit săpată această Domnie, care aveà acelaș caracter provizoriu ca și tot ceeace o înconjurà.

Erau întâiu pretendenții, aceia cari fuseseră Domni și nu-și părăsise speranțele. Bibescu Vodă mersese la Constantinopol, fusese foarte bine primit acolo, se așezase în țară și urmà de aici relațiile cu prietenii săi de pe lângă Poartă. Cei doi frați nu mai aveau acum nici un fel de legături și nu se mai vedeau între dânșii. Unul râvnià, iar celălalt se temeà. Bibescu locuià la Măgurele, lângă București, ca oaspete al lui Iancu Oteteleșeanu, fost tovarăș de isprăvnicie al lui Știrbei, iar dela 1851 șef al «Controlului financiar». De aici trimite fostul Domn o plângere amară către urmașul său, prin care cere să i se dea înapoi palatul din București, clădit și mobilat cu cheltuiala a 50.000 de galbeni și cu osteneala a paisprezece ani de zile și în care stăteà acum comisarul turcesc (1). Pe acelaș timp, el ceruse o pensie de 8.000 de galbeni pe an, în privința căreia Rușii nu-și dădură învoirea (2). Știrbei îl cruță la o revendicație bănească făcută de Divan în numele Vistieriei (3). În cu-

(1) Vol. II, pp. 697—8. Cf. *Journal de Bucarest*, No. 71 (1849).
(2) Vol. II, p. 136.
(3) Ibid., p. 170.

rând însă Bibescu părăsì ţara după ordinul Turcilor, ducându-se la Paris (1).

Celălalt Domn mazil, Alexandru Ghica, se făcuse a nu şti nimic despre revoluţia care izbucnise şase ani după ce el părăsise puterea, în potriva aceluia care-l înlocuise. La începutul anului 1851, el se întoarse probabil din Paris, şi venì întâiu la Iaşi, unde ruda sa Grigore Vodă îl primì cu o deosebită cinste, găzduindu-l la palat. De aici el venì la Bucureşti, pentru «afaceri personale». Ştirbei, o fire bănuitoare, se plânse de prelungirea şederii sale şi comisarul turcesc sfătuì pe Alexandru Vodă să plece. El şi făcù astfel, cu toate că denunţă, se zice, Ruşilor sfatul ce i se dăduse (2). Foarte desgustat şi socotind Domnia ca o ţintă nevrednică pentru silinţile unui om cuminte, el trăì în străinătate. Până la intrarea Ruşilor în ţară, la 1853, Ştirbei n'avù să se plângă de dânsul (3).

Dintre ceilalţi Ghiculeşti, fiul cel mai mare al lui Grigore Vodă, Beizadeaua şi Ban Constantin, nu erà chemat la un rol politic, şi numai în împrejurările dintre 1853—6 el putù să fie câştigat pentru opoziţie. Odată, el e cuprins cu o sumă mare în împărţirea fondului cerealelor. Alt Constantin, Căpitanul şi şef al Miliţiei, fratele lui Grigore, murì în Maiu 1850. Alexandru (Barbă Roşie), fiul lui Scarlat şi nepotul lui Grigore Vodă, fu Vistierul lui Ştirbei şi îndeplinì pentru dânsul o misiune în Moldova. Scarlat, alt fiu al Domnului dela 1828, erà deocamdată numai jude la tribunal. În sfârşit, Dimitrie, cunoscut subt numele de «Beizadeà Mitică», atrase, ce e dreptul, asupră-i simpatia lui Ahmed Vefic, comisarul turcesc, care ar fi voit să-l facă Spătar, dar acest plan nu fu îndeplinit nici odată; chiar după întoarcerea lui Ştirbei în 1853 Dimitrie Ghica se arătă aşà de mulţumit de situaţie, încât primì să fie Agă adecă Prefect de poliţie (4).

Constantin Cantacuzino, fostul Caimacam, se găsì şi el bine în

(1) Ibid., p. 161.
(2) *Vestitorul* pe 1851, No. 6; Vol. II, p. 225.
(3) Ibid., p. 290.
(4) V. tabla volumelor I şi II.

orânduiala cea nouă. La 23 August 1849 Ştirbei, care numise Logofăt al dreptăţii pe acest «cinstit şi credincios boier al Domniei sale», îl înaintă la rangul de Vornic Mare (1). Candidatura sa la tron, foarte puţin serioasă, e foarte târzie, ca şi aceea, neaşteptată, a bătrânului boier, de un caracter cu totul şters, Emanoil Băleanu.

Odată Grigore Ghica pârăşte lui Ştirbei ca vânător al Domniei muntene pe Mihai Sturdza însuş, care petrecuse pe la balurile din Bucureşti până în 1850, când plecă în Germania O asemenea ştire nu puteà să fie decât o ciudată iluzie (2).

Faţă de revoluţionarii dela 1848, Ştirbei avù aceeaş politică pe care o urmase şi până la 1850. În ţară vroià el a se întoarce numai pocăiţii, cari oferiau garanţii. Voinescu II îl servì ca ofiţer şi director al şcolii militare. Constantin Filipescu, ministrul de finanţe al Revoluţiei, capătă iertarea, pe care nici unul din colegii şi tovarăşii săi nu se înjosì s'o ceară (3). Pentru toţi ceilalţi el fu neînduplecat. Felul său de a privì lucrurile, care nu se poate tăgăduì că erà singurul potrivit cu principiile, situaţia şi caracterul său, erà că nu poate jertfi pentru «30—40 de indivizi» liniştea a două milioane şi jumătate de locuitori ai ţerii. Chiar după întoarcerea sa în 1854, când vântul băteà despre partea revoluţionarilor, el închise porţile înaintea nenorocitului Pleşoianu, care erà să moară în exil, a lui Bolintineanu, a lui Pereţ, cel ce trăsese cu pistolul în Vodă Bibescu, a lui Serghiescu,—toţi sprijiniţi cu putere de Turci. Numai preotul Şapcă se putù întoarce, în Noemvrie 1854 (4).

Îndreptăţirea lui Ştirbei mai erà şi aceea că proscrişii sunt ţinuţi departe de ţara lor printr'o hotărîre a Porţii. Însă în Iunie—Iulie 1851, pe un timp când mai erà o censură în Moldova, gazeta luì Asachi, omul guvernului totdeauna, publică ştirea că refugiaţii din Rusia şi Constantinopol, după o scrisoare din cel dintâiu oraş, au fost amnistiaţi şi se vor întoarce. Domnul muntean protestă îndată

(1) *Vest. rom.*, No. din 20 August 1849.
(2) Vol. I, p. 48.
(3) V. tabla volumelor I şi II.
(4) Ibid.

la Poartă şi, fiindcă guvernul moldovenesc lăsase să se tipărească această ştire, sentimentele sale faţă de Grigore Ghica fură întru câtva schimbate.

XV.

În cei doi ani dintâi ai Domnilor după Convenţie, cea mai deplină înţelegere domnise între nobilul romantic din Iaşi şi cumintele chibzuitor din Bucureşti, cari, deşi cam de aceeaş vârstă, păreau că reprezentă însuşirile şi defectele a două generaţii deosebite. Şi mai sus s'a atras luarea aminte asupra acestei prietenii, care se manifestă prin schimburi dese de scrisori şi sfătuiri asupra măsurilor ce trebuiau luate în amândouă ţerile. Ghica n'aveà însă revoluţionari neîmpăcaţi împotriva lui, în Moldova nu fusese o mişcare puternică, un guvern al Revoluţiei, o mare pribegie a tinerilor, plini de nădejde că iarăş le va venì ceasul.

Îndată însă după tipărirea scrisorii din Brusa, care se dovedì neadevărată, cei doi Domni se întâlniau la Focşani (în August 1851), şi după aceea corespondenţa lor urmează, tot aşà de încrezătoare şi prietenoasă ca şi până atunci (2). Din partea lui, Ghica aveà să se lupte, dacă nu cu revoluţionari, cu fel de fel de nemulţămiţi, cari-i acoperiau de clevetiri intenţiile aşà de curate. Erà şi o fire mai slabă decât a lui Ştirbei, oboselile cârmuirii îl împovăraseră greu şi loviturile ce se îndreptară în potriva lui îl răniră aşà de adânc, încât se îmbolnăvì de nervi. În ziua de 26 Ianuarie st. v. 1853 miniştrii săi şi puţinii adevăraţi prieteni ce aveà îl auziră cu uimire înjghebând povestiri fără legătură cu privire la învinuiri de falsificaţie ce i s'ar fi adus. El trebuì să se ducă pe câteva săptămâni la ţară, lăsând altora grija afacerilor (3).

Când se simţì mai bine şi putù să gândească la întoarcerea în Iaşi, unde fu primit în strigăte de bucurie şi cu o ninsoare de flori,—

(1) Vol. I, pp. 480—1.
(2) Vol. I, cap. I.
(3) V. Memoriile lui N. Suţu.

căci acestălalt Domn, cu frumusețea sa visătoare și cuvintele-i duioase, erà foarte iubit,—el luă însuș condeiul în mână pentru a mărturisì prietenului și vecinului că e tot acela care fusese mai înainte și că svonurile de nebunie ce se răspândiseră au fost neîndreptățite. «Oboseli mari», scrie el cu o adâncă tristeță, care de atunci a apărut necontenit asupra sufletului său, până ce mintea i s'a înnecat și el și-a luat viața, — «oboseli mari, amestecate cu amare păreri de rău, cu silinți și jertfe ce nu s'au mai pomenit, nu sunt în stare să unească toate spiritele spre acelaș scop: binele țerii și nu ajung a stinge patimlie cari, necontenit sguduite, caută să paralizeze planurile și acțiunea guvernului»,—acestea i-au cășunat boala (1). Scrisoarea lui Știrbei, care nu erà, firește, menită să fie cunoscută vreodată de alții, arată ce frumoase erau sentimentele acestui sfios și tăcut: «Privește neplăcerile și deziluziile ca nedeslipite de situația noastră și de misiunea de a cârmuì oamenii cu toate patimile cari îi mișcă ... Nu lăsà însă nimic să se vadă, nu destăinuì amărăciunea ce trebue să simți; mărginește-te a trage folos din ceeace împrejurările ți-au desvelit și a-ți formà o părere statornică despre oameni, pentru ca să știi a te îndreptà cu încetineală și prudență. În poziția noastră grea și gingașă, ori ce sgomot, ori ce scandale sunt rău venite» (2).

* * *

Deocamdată, opoziția munteană n'aveà mijloace de lucru, nici înnăuntru, nici în afară. Censura erà, neapărat, stăpână pe cărți și pe ziare. Scriitorii lipsiau din țară și rămăseseră numai diletanți fără cunoștință de stil, cari tipăriau, cu numele întreg sau cu inițiale, amintiri de călătorie prin Petersburg sau Helgoland și traduceri din literatura franceză recentă. Nevoile teatrului aduceau iarăș o nouă serie de traduceri, slabe în cea mai mare parte, — chiar cele făcute de un Millo și un Costache Caragiale. Aceasta erà singura literatură în afară de cărțile de școală.

(1) Vol. I„ pp. 78—9.
(2) Ibid, pp. 79—80.

Ziare străine nu par să fi fost admise în principat. Poate că se făceà o excepţie pentru foile din Ardeal—«Foaia pentru minte, inimă şi literatură» şi «Gazeta de Transilvania», şi pentru cele din Moldova. Acestea erau, orí cum, mai libere. Asachi scoteà, în adevăr, cu cea mai strictă oficiositate, *Gazeta de Moldavia*, româno-franceză, urmare din 1850 a «Albinei» sale. Dar mai erau pe lângă dânsa *Jurnalul de Galaţi*, foarte bine redactat, cu literatură bună în foileton şi unele aprecieri originale asupra faptelor de administraţie curentă. El se oprì însă în Martie, făgăduind o continuare, *Patria*, care nu ieşì nici odată.

Apoi, în Iulie 1850, începù să apară la Iaşi *Zimbrul*, condus de mai mulţi tineri, cari se ascundeau subt responsabilitatea unui A. Fotinò. Literatura de aici erà şi nouă şi bogată. «Zimbrul» merse bine până în 1852, când fu suprimat, în Fevruarie; el se prefăcù în revistă curat literară, «Buletinul Zimbrului».

În Ţara-Românească, chiar Cârmuirea tipărià două foi: una, *Buletinul*, cuprindeà legile, regulamentele şi măsurile de tot felul, şi se trăgeà numai în 400 de exemplare ; cealaltă, *Foaia sătească*, ar fi vrut să fie, ceeace n'a ajuns însă nici odată, şi o foaie de învăţătură morală pentru locuitorii satelor. Şi una şi alta se lucrau în tipografia fostului editor, «ferlegher» de cărţi româneşti la Pesta şi organizator de ziare şi biblioteci naţionale, Zaharia Carcalechi, de loc din Braşov. Mai târziu, în 1852, se hotărî contopirea celor două publicaţii, cari urmau să iasă de două ori pe săptămână în numere de câte patru foi şi în 4.000 de exemplare.

Mitropolitul Nifon dăduse în sama Arhimandritului Dionisie publicarea unei foi bisericeşti: «Ecoul eclesiastic», care apărù un an întreg, cu numerotaţie de volum, dând mai mult predici (1). Să se mai adaugă «Anunţătorul român» al lui Ohm, menit să cuprindă numai ştiri cu privire la negoţ şi afaceri. «Culegătorul român» al lui C. Bădulescu ieşì câtva timp în 1853.

Un Francez, Auguste Gruson, începù, în 1849, tipărirea unui ziar

(1) O colecţie completă am aflat-o la păr. paroh. din Beclean, în Ţara Făgăraşului.

intitulat «Journal de Bucarest». În el se dădeau știri din toată Europa, câteva notițe, mai mult oficiale, relative la întâmplările din țară chiar, precum și câte un foileton, descriere de călătorie (una din ele, făcută în Carpați, e interesantă), dare de seamă teatrală sau nuveletă. «Jurnalul» se adresà boierimii care știà franțuzește și, în măsură și mai mare poate, ofițerilor din oștile de ocupație; prin el ofițerii ruși aflau o mulțime de lucruri, despre cari în țara lor nu erà voie să se scrie. Anul 1850 se începù cu speranțe bune, dar încă din Maiu, redactorul fu silit să anunțe că oprește foaia, din motive cari n'au nimic a face cu voința lui.

«Bukarester Deutsche Zeitung», cinstită, serioasă, plină de respect pentru toate guvernele și toți dregătorii, culturală prin faptul că urmărià de aproape teatrele și publicà în foileton traduceri după Bolintineanu și Alexandrescu, de pastorul luteran, pe lângă o mulțime de vești culese din ziaristica germană,—privià mai mult colonia nemțească, din ce în ce mai însemnată, cum s'a mai văzut, din București; știrile din străinătate se cerneau cu cea mai mare pază, și ori ce judecăți asupra politicei erau excluse. Acest ziar, foarte gospodăresc, instructiv și sigur, nu erà dintre cele cari se pot oprì.

Foaia românească menită să se citească mai mult, erà *Vestitorul românesc* al lui Carcalechi. Fostul *ferlegher*, acum Serdar și cinstit de Țarul însuș prin trimeterea unui inel, n'aveà dela un timp încoace nici un ajutor la alcătuirea publicației sale. Pe lângă această greutate pe care o mărturisește în 1851, scriind că «redactorul este acum silit a citì singur toate gazetele străine, ca să poată să-și aleagă materia interesantă și plăcută», se mai adăogau și multiplele ocupații ale bătrânului, care vindeà, între altele, și vinuri negre de Tokay. «Vestitorul» dădeà, ca și gazetele străine din țară, înainte de toate un bogat buletin politic străin, apoi știri oficiale din țară, iar, ca literatură, traduceri proaste de nuvele străine, reproduceri din «Zimbrul», rare poezii, mai mult caraghioase. Mulți erau de părerea că e prea puțin, și cereau stil, norme de limbă. La acestea el răspundeà astfel în 1852: «Vorbirea va rămâneà tot aceeaș, a părinților noștri, căci această gazetă nu este nici gra-

matică, nici tehnologhie, ca să îndrepte și să înnoească limba, ci este un instrument prin care să ajungă cu cea mai mare grabă la cunoștința tutulor de obște luminatele ofisuri ale Măriei Sale preaînălțatului nostru Domn, poruncile cinstitelor Departamente și noutăți interesante din țara noastră. Pe lângă acestea, se va alege și se va publicà novitățile din țeri străine, cele mai vrednice de auzit. Fiindcă tinerii se poate cultivà despre limbă în Colegiul Național, care prin bunavoință a înaltei Stăpàniri s'a organizat și s'a înzestrat cu cei mai învățați bărbați, ce se întrec a merità încrederea înaltei Stăpâniri, precum și din mult frumoasele uvraje ce se tipăresc cu îmbelșugare și de unde se așteaptă toată înaintarea nației.»

Aceasta erà o ziaristică foarte cuminte. Altfel Carcalechi erà un foarte bun gospodar, aici ca și la vinurile de Tokaj, și foaia apăreà curat, bine rânduită și corectată. Cât despre foile ce tinerii încercară să publice la Paris: *România viitoare, Junimea română*, ele n'avură viață.

XVI.

Chestia Locurilor Sfinte, misiunea lui Mencicov la Constantinopol, de o neauzită brutalitate, creșterea rivalității dintre Anglia și Rusia, dorința lui Napoleon al III-lea de a învià prin biruințe asupra dușmanului de odinioară gloria lui Napoleon I-iu, aduseră răsboiul Crimeii. El venì tocmai într'o vreme când lucrurile începuseră acum a se așezà la noi și principatele luau un oarecare avânt economic.

Legăturile lui Știrbei cu aceia dintre Ruși cari avuseră un rol însemnat în ocupație, rămaseseră totdeauna prietenoase. Dușmanii săi îl învinuiau chiar că el ar fi omul Țarului și tipul «Hospodarului» de «țară veșnic smerită». Dacă însă ofițerii ruși întrebuințați ca instructori în miliția munteană fuseseră îngăduiți să rămâie și după evacuarea desăvârșită, îndeplinindu-se astfel o dorință a Domnului, cererea de praf de pușcă, făcută în 1850, atrase acest răspuns: că guvernul «să se adreseze deadreptul Turcilor» (1). În afa-

(1) Vol. I, p. 397.

cerea datoriilor țerii față de Cassa militară rusească, se făcură prea puține concesii din partea creditorilor. Călugarii greci fură părtiniți în dauna celor mai vajnice interese ale Vistieriei. Se pare că politica din cale afară de măsurată, cuminte și prevăzătoare a Domnului muntean, care voià să domnească fără a fi unealta nimănui, nu plăceà la Petersburg.

În April-Maiu 1851 plecaseră, sub comanda generalului Ivin, cam în acelaș timp cu comisarul tiranic Duhamel, cele din urmă trupe rusești. Știrbei erà tulburat în bucuria sa firească de gospodar bun și de patriot prin nesiguranța față de partidele ce doriau o prefacere imediată și violentă. Odată el s'a gândit chiar să-și facă, pentru deplină siguranță, o gardă de Svițeri, ca Papa sau regii Franciei (1). Deocamdată Ivin, mulțumind pentru «primirea bună și prietenoasă» ce se făcuse ostașilor săi, anunță că regimentele cari ieșiau acum din principate nu se vor depărtà prea mult de hotare și nu vor pierde din vedere starea de lucruri dela noi, gata să se întoarcă la cel mai mic semn de neliniște și să exercite «o represiune fără zăbavă și aspră» (2). Îndată după aceasta îi venià lui Știrbei, prin consulul cel nou, Halcinschi, marea cruce a Ordinului Sf. Ana, și principele Gheorghe făceà o călătorie la Petersburg (3).

În curând Domnul se încredință că se poate cârmuì foarte bine, și după 1848, fără apoteoza ocupației străine. Dar încă dela sfârșitul lui Ianuarie 1853, când nici nu se puteà bănuì trimeterea provocătoare a lui Mencicov, cu cereri așà de neașteptate, când Turcia se arătà gata să împace pe Austriaci în chestia Muntenegrului, dând un răspuns mulțumitor contelui Leiningen, venit anume pentru aceasta la Constantinopol, când în sfârșit firmanul de egală îndreptățire a tuturor confesiunilor creștine în Împărăție erà în pregătire, —atunci s'ar fi vorbit întâia oară lui Știrbei despre o noua ocupație rusească. Consulul francez Poujade îi dădù știrea, căpătată de dânsul prin Viena, că în curând principatele vor fi sechestrate de Rusia,

(1) Ibid., pp. 254—7, 401.
(2) Vol. I, pp. 414—6.
(3) Ibid., pp. 420—1.

pe când Austria se va încuibà în Serbia şi Bulgaria. Domnul cerù lămuriri la Poartă, dar Fuad Paşa, care n'aveà însuş informaţii şi nu puteà să prevadă nimic, lăsă scrisoarea fără răspuns (1).

Episodul. dramatic al misiunii lui Mencicov se desfăşură în Martie; Trimisul rusesc cerù Sultanului la 8 Martie retragerea firmanului privitor la confesiile creştine, părtinirea făţişă a «pravoslaviei» în Ierusalim şi 40.000.000 de lei ca despăgubiri pentru ocupaţia din 1848—51. La 21 ale lunii se ştià în Paris că flota rusească din Marea-Neagră, al cărei amiral erà Mencicov, se adună la Sevastopol şi că trei corpuri de armată stau gata de marş în Rusia-de-Sud. Flota franceză plecă îndată din Toulon spre Orient; cea engleză se aflà în apele Maltei. Se prevedeà în Franţa ocuparea principatelor, «violare a integrităţii Imperiului Otoman, care, din nenorocire însă, n'ar fi o înnoire». La 5 Maiu Mencicov îşi scrià ultimatul, şi el plecà la 21 (2). În câteva zile se ştià la Bucureşti acest fapt hotărîtor, iar încă dela 20 ale lunii venise vestea că Ruşii stau gata să treacă Prutul. Halcinschi oprì trimiterea la Iaşi, după lămuriri, a colonelului N. Bibescu şi, întărind svonurile de ocupaţie, luă asupră-şi a o anunţà (3).

În adevăr, la 29 Iunie, comandantul trupelor ruseşti dela hotarul Prutului, Gorceacov, făceà cunoscut Domnului muntean, încă din Chişinău, ca «motive de înaltă însemnătate» cer ocupaţia şi cu acest prilej amintià că ostaşii ruşi sunt vestiţi prin «disciplina şi aleasa lor rânduială». Erà anexată şi proclamaţia adresată către «locuitorii Moldovei şi Munteniei», pentru a-i luminà asupra acestei «ocupaţii provizorii», care nu însemnà încă un răsboiu (4). Încă mai de mult Halcinschi lămurise deplin pe Ştirbei, după făgăduiala ce-i dăduse, şi la 18 Iunie el plecase în Basarabia, ca un semn, vădit pentru toţi, al celor ce erau să se întâmple. La 2 Iulie se făceà

(1) Vol. II, p. 304.

(2) V. *Das Blaue Buch, erste und vollständigste Sammlung*, etc., Viena 1854, şi Rosen, *Gesch. der Türkei*, II.

(3) Sturdza, *Acte şi documente*, II, p. 684; vol. II din culegerea mea, p. 304.

(4) Vol. I, p. 445—7.

trecerea Prutului şi Halcinschi se îndreptă spre Bucureşti pentru a supraveghià primirea Ruşilor (1). Întâiu intră în Moldova Dannenberg, o veche cunoştinţă a noastră, apoi, întâmpinat de ginerele lui Grigore Vodă Ghica, Nicolae Mavrocordat, Hatman al Miliţiei şi rusofil declarat, Gorceacov însuş. După mărturisirea cuiva care a văzut «ţeremonia strălucită» a intrării lui în capitala Moldovei, Postelnicul Manolachi Drăghici, «Gorceacov nu s'au arătat prea blând către boieri, fiind de un caracter aspru ostăşesc, şi după venirea sa au început a curge polcurile de peste hotar, de se înnegrià dealurile şi drumul mare din Sculeni până în Iaşi, strecurându-se neîncetat vr'o lună de zile» (2). La 25 Iunie st. v. (7 Iulie) oştile erau la Focşani, la 28 în Buzău. În sfârşit, la 3/15 Iulie, Mitropolitul Nifon, clerul, dregătorii cei mari ai ţerii primiau la bariera Colentinei pe generalul Anrep-Elmpt, care intrà cu avangarda. Peste treisprezece zile apăreà, ca o strălucitoare cometă de răsboiu, «Escelenţia Sa» însuş, pe care-l primiseră la hotarul muntean baş-boierul Filipescu, un ministru şi fiul cel mai mare al Domnului. Casa lui Filip Lenş, bogatul Logofăt, erà gătită pentru a-i găzduì, şi în curte Miliţia românească, cu muzica în frunte, făcù onorurile asprului Muscal. Gorceacov trecù soldaţii în revistă, având lângă el pe Spătarul Năsturel Herescu, fost ofiţer în garda împerială. La un loc îl aşteptau, în salonul lui Lenş, consulii şi miniştrii. Peste trei ceasuri dela sosire, careta lui Vodă Ştirbei îşi făceà intrarea: Domnul venise, împotriva tuturor regulelor de bună cuviinţă, ca să complimenteze el întâiu pe înaltul oaspete. Acesta-i întorceà imediat vizita. Erà acum rândul de a fi primiţi pentru Mitropolit, clerul înalt, toată boierimea şi funcţionărimea acestei ţeri călcate în picioare. Adânc se plecară cu toţii înaintea acelui care înfăţişà atotputernicia Ţarului, şi puţine vor fi fost inimile în cari să se fi mişcat durerea şi mânia (3).

Încă dela începutul lui Iunie, Ştirbei ştià, prin sosirea capuchehaielei Aristarchi, care e hotărîrea Porţii în ceeace priveşte pur-

(1) Sturdza, l. c.
(2) Manolachi Drăghici, *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, II, p. 238 şi urm.
(3) Sturdza, l. c.; *Buk. d. Zeit.*

tarea Domnilor: să stea la locurile lor atâta vreme cât se va mai păstrà fantasma păcii între Turcia și cotropitoarea ei trufașă. Printr'o scrisoare primită la București în ziua de 6 Iulie, cancelarul rusesc Neselrode oprise, spune raportul făcut în 1854 din partea Turcilor, pe amândoi Domnii de a mai corespunde cu Poarta, dar n'am găsit acest act în dosarul de scrieri relative la Rusia al lui Știrbei, deși el a existat fără îndoială. Sumele pentru tribut trebuiau să fie date în mâna Rușilor, pentru ca ei să le întrebuințeze cum ar crede mai bine. Ghica dădù de știre îndată la Constantinopol, pe când Știrbei trecù somația subt tăcere, precum știm că ar fi făcut și Ghica, dacă ar fi fost sigur de tăcerea lui Știrbei (1).

E sigur însă că la 25 Iulie Reșid Pașa, Marele-Vizir, înștiință pe Domni că datorla lor e să plece fără zăbavă. Poarta protestase întâiu împotriva ocupației, fără a luà vreo măsură în ceeace privește cârmuirea principatelor. Acuma însă ea găsià în destăinuirea lui Ghica dovada că Rusia nu se ține de cuvântul ce daduse prin proclamație, de a respectà «așezămintele publice» din provinciile ocupate, ci iea măsuri privitoare la acțiunea Domnilor și jignitoare pentru «drepturile de proprietate» ale Porții. Puterile, spuneà adresa Vizirului, au fost încunoștințate de această hotărîre, și, dacă acei pe care ea îi privește nu i s'ar supune, ei vor aveà să sufere urmările nesupunerii lor (2). Învitația fu repetată la 29 sau 30 August, adăugându-se însă că plecarea se impune *numai* dacă relațiile cu Constantinopolea n'ar puteà fi nici într'un chip întreținute (3).

Nici Domnul care vorbise, nici acel care tăcuse—înțeleși prin misiunea lui Petru Mavrogheni la București (4)—nu se grăbiră a se supune. Îi îndemnà de sigur dorința firească de a-și împlinì cei șapte ani de Domnie la care aveau drept. Se maì adăugà temerea patriotică de a lăsà țara fără un guvern al ei în astfel de împrejurări.

(1) *Das blaue Buch*, p. 81 și urm.; Sturdza, l. c.; vol. I, p. 82; II, pp. 302—3; Memoriile lui N. Suțu, p. 202 și urm.

(2) *Das blaue Buch*, p. 83—4.

(3) Vol. I, pp. 453—4; Mem. lui Suțu, p. 205.

(4) *Mémoires de N. Soutzo*, p. 203.

Vor fi fost însă, mai ales la București, și încurajări, asigurări și făgăduințe din partea Austriei, care intervenì în vară cu un proiect de împăcăciune, oferind Rusiei și Turciei «bunele ei servicii». Toamna, Împăratul Nicolae se întâlnì cu Împăratul Francisc Iosif la manevrele austriace din Olmütz.

La 2 August, Colquhoun, consulul englez, pusese cea dintâi poruncă a lui Reșid în mânile lui Știrbei. Fără a mai întrebà pe vecinul său din Moldova, care nu-l întrebase pe dânsul când înștiințase pe Turci. Domnul muntean chemă pentru consultare, ca de obiceiu, Divanul ad hoc, adăogându-și pe Mitropolit și episcopi. Adunarea aceasta îl îndemnă, la 11, să rămâie. Dar, la 7 August încă, Domnul muntean răspunsese lui Colquhoun că nevoile țerii și rugămintea fruntașilor ei îl împiedică de a se duce.

Raportul făcut Porții după cercetarea din 1854 a Trimisului ei pretinde că Știrbei nu s'ar fi simțit asigurat numai prin această manifestație a fruntașilor principatului, ci ar fi voit și din partea Rușilor o cerere de a rămâneà, pe care nu putù s'o capete (1).

Consulii Angliei și Franciei își coborîră atunci steagurile : pentru Turcia ca și pentru aliatele ei guvernul lui Știrbei nu mai erà un guvern legitim și nu se arătă față de dânsul, care erà crezut rusofil, toleranța de care s'a bucurat Grigorie Ghica (2), cu toate că și el procedase tot așà. Cu acesta însă relațiile rămaseră bune, și în Septemvrie Constantin, fiul Domnului moldovean, venì la București și luă la întoarcere o scrisoare prin care se făgăduià «o bună și loială înțelegere» (3).

* * *

Manifestul prin care, cu toată mijlocirea austriacă, Turcia declară răsboiu Rusiei, fu cetit la 7 Octomvrie în lagărul otoman dela Șumla.

Îndată anumite puncte de dincoace de Dunăre primiră vizita neplăcută a Turcilor. Ziarele publicară suplimente pentru a povestì

(1) Sturdza, l. c.; vol. II, p. 302.
(2) Sturdza, l. c.
(3) Vol. I, pp. 83—4.

aceste întâmplări. În astfel de împrejurări Domnia erà moralicește imposibilă. Domnii atârnau numai de Ruși, și aceștia, prin trimiterea la București și Iași (Octomvrie) a principelui Urusov, cu instrucții secrete, îi lăsară liberi să aleagă între a rămâneà și a plecà; aceasta însemnà să li se poruncească părăsirea puterii. Încă dela 11/23 Octomvrie, Domnul muntean dădeà de știre Porții că-și depune autoritatea, iar la 17/29 Octomvrie Știrbei părăsià țara. Prin scrisoarea din această zi, datată din Pitești, el declarà numai că împrejurările de acum îi cer să se departeze pentru câtva timp din țară; baș-boierul Filipescu căpătă grija afacerilor. Știrbei se duceà la Baden, lângă Viena, așteptând împrejurările (1).

La 18/30 Ghica arătă că situația lui nu se mai poate concilià cu aceleași împrejurări, de care vorbià și Știrbei. El nu alegeà însă nici un quasi-Caimacam ca vecinul său, ci lăsà Sfatul Administrativ, adecă miniștrii, liber să guverneze cum înțelege și pe răspunderea membrilor săi, până ce se vor luà «alte măsuri»,—firește de alții (2).

Știrbei nu erà deci un Domn *demisionat*, cum i s'a zis de atâtea ori și cum ziceà Țarul în «neîmpotrivirea» sa la această demisie (3), ci unul care plecase din țară din cauza unor întâmplări pe cari nu puteà să le împiedece. Față de Ruși, el nu făcuse alta decât să se puie la dispoziția lor pentru provizii și găzduire, dându-le drept comisar pe Manolache Florescu (4). Turcii nu rupsese legăturile cu dânsul, și, fiind la Viena, lângă fiica sa Elena, măritată cu contele Leon de Larisch, el primì o scrisoare dela Reșid Pașa, care-i aprobà purtarea, adăugând că i se trimeseseră la București instrucții, în sensul cărora lucrase fără să aibă cunoștință de dânsele (5).

Plecarea lui Știrbei se datorià, prin urmare, în rândul dintâiu izbucnirii răsboiului fățiș (manifestul Rușilor e din 1-iu Noemvrie st. n. și

(1) *Das blaue Buch*, pp. 119—21; *Buk. d. Zeit.*, no. 83.
(2) Mem. lui Suțu și *Das blaue Buch*, ll. cc.
(3) *Das blaue Buch*, pp. 121—2.
(4) Vol. I, cap. ultim.
(5) Vol. II, p. 305.

el se tipăria în Bucureşti la 14 ale lunii abia) (1). Odată cu acest fapt, Ruşii nu puteau îngădui decât un Domn care ar fi fost numit sau însărcinat din nou cu guvernul de dânşii. Domnii de până atunci rămânând, ar fi făcut o faptă de trădare faţă de Poartă. Cum se înfăţişau însă lucrurile, Turcii având drept aliaţi sau sprijinitori Europa apuseană, ar fi fost o nesocotinţă ca Domnii să se îndepărteze pentru totdeauna de Puterea suzerană. Atât Ştirbei cât şi Ghica merseseră până la ultimele margini ale corectitudinii, dar nu mai departe decât dânsele. Pentru a fi şi mai neatacabil, Ştirbei refuză partea din lista civilă pe care i-o oferiau stăpânii străini ai ţerii sale (2).

* * *

Ruşii, sumeţiţi de marea lor biruinţă navală dela Sinope, începuseră bătându-şi joc de cele dintâi manifestări răsboinice ale aliaţilor. Ştirile ziarelor lor erau reproduse apoi cu sfinţenie de acelea care ieşiau în Bucureşti. În curând însă veni, după conferinţele din Viena, alianţa franco-engleză şi, în sfârşit, somaţia austriacă din 3 Iunie. Prin aceasta se mărturisia limpede nemulţumirea Austriei cu mănţinerea trupelor ruseşti în principate, prin care se primejduesc interese esenţiale ale monarchiei ; se cerea oprirea operaţiilor la Dunăre şi stabilirea unui termin pentru evacuare şi se arătă speranţa că Austria nu va fi silită a-şi apără «însăşi» interesele de cari s'a vorbit. La 1 Iunie se încheie «convenţia între Austria şi Poarta Otomană pentru a aduce evacuarea principatelor din partea armatei străine şi restabilirea stării legale în ele». În August, după refuzul Rusiei şi nesiguranţa Prusiei care, un timp, mersese alături cu Austria, se ajungea la aşa numita «înţelegere a celor trei Puteri». Ocuparea principatelor de către Austriaci se îndeplini deci (3).

«Dumnezeu e cu noi ; cine va fi împotriva noastră», strigase Ţarul Nicolae în noul său manifest din 23 Aprilie 1854, prin care primia lupta cu Europa. Aceste mândre cuvinte fuseseră cetite şi în foile ce

(1) *Buch. d. Zeit.*, no. 88.
(2) Sturdza, l. c.; vol. II, p. 305.
(3) *Das blaue Buch*, *passim*.

apăreau în principate, asigurând pe aceia cari iubiau Rusia mai mult decât ţara lor însăş. Nu treceau mai mult decât trei luni şi, la 31 Iulie, Gorceacov, despreţuitorul comandant al Dunării, erà silit să anunţe Bucureştenilor că, «în urma unei concentrări a oştii ruseşti», va lăsà «oraşul neocupat», încredinţând miniştrilor «gestiunea afacerilor publice» şi mulţumind tuturor celor ce ajutaseră în soldatul ţarului cauza ortodoxiei (1). Presidentul guvernului muntean, Budberg, care până atunci hotărîse toate, schimbând legile şi înaintând în boierìi ca şi în rangurile militare, adăugì peste două zile că Gorceacov «i-a poruncit să urmeze armata împărătească în concentrarea ei». Ruşii plecară iute, pentru a nu da ochii cu Austriacii, cari trebuiau să vie îndată pentru a-i înlocuì. Ziarul german din Bucureşti scrie la 7 August: «O linişte neobişnuită stăpâneşte de câteva zile stradele noastre, cari sunt de obiceiu aşà de zgomotoase». Mulţi se temeau—ca Ştirbei odinioară—să nu se întâmple turburări la plecarea străinilor, dar miliţia ţerii se arătă destoinică pentru păstrarea liniştii (2).

Cei dintâi se iviră Turcii, cari ţineau să-şi arăte printr'aceasta drepturile lor imprescriptile de suzeranitate. Ei fură primiţi, nu numai cu o deosebită strălucire, dar şi cu iubire adevărată. La 29 Iulie (8 August) Spătarul, acelaş Herescu care întâmpinase pe Gorceacov, ieşì înaintea lui Feri Halim Paşa cu două batalioane de infanterie, două escadroane de cavalerie, având muzica înainte. Turcii erau numai 4.000. Halim nu voì să primească defilarea miliţiei, amintindu-şi poate de 1848 şi de ciocnirea din Dealul Spirei, întâmplată tocmai pentru că ai noştri voiseră să facă cinste militară oaspeţilor. Prin Podul Caliţei şi Podu-Mogoşoaii, Paşa merse, în ploaia florilor ce cădeau de pe ferestrele deschise, la casa fostului Caimacam Cantacuzino, unde fu primit de acesta, având lângă el pe consulul austriac, Laurin. Gazda i se pregătise la Lenş, de unde

(1) *Buk. d. Zeit.*, no. 58.
(2) Ziarele, mai ales *Buk. d. Zeit.*

abià plecase Gorceacov (1). O proclamație anunță Românilor că au sosit «oștile suveranului lor» și că ei au acum datoria de a nu cere cumva vreo schimbare, «căci astfel de turburători vor fi pedepsiți aspru de noi». Erà deci ca în 1848, când Omer Pașa orânduise, din tabăra dela Băneasa, «ca să înceteze oamenii de a se ocupà și a vorbì de trebi politice prin cafenele și prin alte locuri publice» (2).

Omer însuș venì peste puține zile, dar schimbat mult, îndatoritor și prietenos. El comunică, până a nu trece Dunărea, că înțelege foarte bine neputința de apărare în care s'au găsit Românii față de Ruși, dar că ori cine va mai ținea legături cu dânșii va fi judecat de acum înainte după legea marțială. Când o deputație de trei boieri merse la Rusciuc să-l cheme pentru a mai vedeà Bucureștii, el s'ar fi arătat așà de binevoitor, încât trimișii ar fi fost mișcați până la lacrimi; li se făcuse o mare cinste: ei trecuseră Dunărea în barca Vizirului, cu opt vâslași în uniformă, fuseseră primiți de un adiotant și intraseră în orașul turcesc călări pe cai scumpi. După ce întoarse vizita la Giurgiu, Omer mai zăbovì câtva timp pe malul bulgăresc. Intrarea lui în Capitala munteană se făcù în fruntea a 30.000 de ostași, la 23 August, în căderea florilor și fâlfâirea veselă a batistelor, încărcat de adresele de salutare ale Turcilor, clerului și școlilor. Constantin Cantacuzino, a cărui stea se ridică iarăș și care visà Căimăcămie, Domnie chiar, îl duse în trăsura sa luxoasă la frumoasa casă a Ghiculeștilor dela Colentina (3).

Al treilea Turc mare pe care-l văzură atunci Bucureștenii fu Derviș Pașa. Erà un funcționar de un rang mai mic și veniă pentru a face o cercetare a întregei Domnii a lui Știrbei, pusă la cale de dușmanii lui. În aparență însă, Derviș veniă pentru a făgăduì, nu întoarcerea vechii stări de lucruri, căci el socotià că «tratatele sunt anulate», ci numai «bunavoința părintească a Sultanului» El orân-

(1) Ibid.
(2) *Buk. d. Zeit.*, No. 90.
(3) Ibid., an. 1854, No. 66.

duià la 31 August un guvern provizoriu, cu Constantin Cantacuzino și Spătarul Herescu. (1)

În Septemvrie, Știrbei primià la Baden invitația lui Derviș Pașa de a se întoarce pentru a luà guvernul (2). Pentru Austriaci, cari nu voiau amestecul turcesc în țară, nici o nouă afirmație de «proprietate» a Turcilor printr'o numire de Domn sau Caimacam, pentru Austriaci, cu cari se tot sfătuise în ultimele timpuri ale cârmuirii lui și lângă cari el își căutase adăpostul în 1853, Știrbei erà indispensabil, ca și Ghica, a cărui purtare fusese tocmai aceeaș dela 1853 încoace. Împăratul Francisc Iosif îl cunoșteà personal, de când venise în 1852 la Sibiiu, unde el se aflà, pentru a-i înfățișà salutările Sultanului, și atunci încă Știrbei fusese declarat, în răspunsul împărătesc, pe care principele Gheorghe merse să-l ducă la Constantinopol, drept prieten al Austriei (3). Turcii n'aveau nimic împotriva Domnului Moldovei, dar acestalalt erà pus bine la cale pe lângă dânșii, atât de Ghiculești, cât și de Constantin Cantacuzino și de alți boieri bătrâni doritori de Domnie. Însă firește că învinse voința Cabinetului din Viena.

Din parte-i, Știrbei înțelegeà întoarcerea sa ca un lucru logic și normal: el aveà dreptul la șapte ani de cârmuire și venià să-i mântue. Ba încă el zărià în viitorul de prefaceri neapărate și foarte mari o urmare a puterii sale, pe viață poate, o întemeiere de dinastie. Erà vremea când toate speranțele erau legitime. Încredințat de «nobilele și generoasele intenții ale Împăratului Austriei în favoarea țerii sale (4)», el mulțămì și se gătì de plecare, ajungând înaintea lui Ghica. Pentru a sosì mai repede și pentru a-și cruțà multe osteneli și neplăceri, el luă calea pe Dunăre.

Înaintea lui, sosiseră însă Austriacii. La 6 Septemvrie 12.000 de cătane intrau în București supt conducerea feld-mareșalului Coronini. Acesta erà Italian, și tot Italieni erau 4.000 de soldați, din regi-

(1) Ibid., No. 67
(2) Vol. I, p. 167 și urm.
(3) Vol. I, p. 137 și urm.
(4) Ibid., p. 167.

mentul «arhiducele Sigismund». Acest fapt trebuià să trezească simpatii într'o vreme când școala lui Laurian întemeiase așà de adânc în principate crezul roman. Până și ziarul german din București scrià astfel: «Dela Împăratul Traian, ale cărui legiuni, cum se știe, au ocupat țerile Dunării-de-Jos, n'au mai călcat trupe italiene în Dacia de odinioară, care e Moldova și Țara-Românească de atunci». La Băneasa îi așteptau Turcii și Românii, pe când mii de oameni umpleau stradele Capitalei muntene. În piața teatrului, Coronini și ceilalți generali primiră defilarea. Seara, colonia germană dădù o reprezentație solemnă, în sala Slătineanu, oaspeților ce veniau în numele Împăratului austriac. Mareșalul von Hess își făceà intrarea ceva mai târziu.

XVII.

La 23 Septemvrie st. v., adică 5 Octomvrie, erà rândul lui Știrbei, care venià cu trăsura din Giurgiu, cam bolnav, obosit și îngrijorat. Comisarul turcesc luase, se zice, măsurile sale pentru ca el să nu fie primit prea călduros (1). Cu atâția stăpâni ce mai erau acum, stăpânul de acelaș neam trebuià apoi, ca în 1849, să se înfățișeze mic și șters. Gazeta germană dă o impresie justă când scrie că a fost «o adevărată serbare de familie, ca părinți ce se întorc acasă». Atâta și nimic mai mult. Totuș avuse și el întâmpinare de miliție și de cătane, salutare la palat din partea generalilor și chiar defilarea înaintea lui a unei companii de Austriaci în paradă. Îndată, Cantacuzino își dădeà demisia, și se făceà un minister blajin, cu doi Filipescu, cu Nicolae Băleanu, cu I. Câmpineanu și ginerele domnesc Plagino (2). Demisia lui Paznanschi, Rusul naturalisat, ca și a lui Herescu, din capul Miliției, erà primită, și în locu-i se numià Barbu Vlădoianu (3), care nu voise să urmeze pe Ruși peste hotar,

(1) Vol. I, p. 167 și urm. Celelalte știri le dau cele două ziare, *Vest. rom.* și mai ales *Buk. d. Zeit.*
(2) Ll. cc.
(3) Ibid., No. 90.

ci-și adusese înapoi biata oaste, prădată de tunuri și mantale (1). Se vorbià mult de înlocuirea creaturilor rusești cu «tinere talente harnice» (2). Cevà bun nu se mai puteà face însă: Domnia nouă a fost ce trebuià să fie: o serie de greutăți și de umilințe.

Cu Turcii erà mai ușor întru câtva. Ei plecaseră din țară, lăsând numai o garnizonă în București. Ce e dreptul, se cereau întâmplător cară, provizii, fel de fel de ajutoare; scrisorile mușirului Omer erau și data aceasta, mai ales data aceasta, când, mulțumită lui, Sultanul erà biruitor asupra celui mai învierșunat și primejdios dușman, departe de cuviință și prietenie; necontenit, comandanții din apropiere aveau nevoie de cadouri și cereau hatâruri. Dar, în general, purtarea Turcilor erà acum mulțumitoare (3).

Din nenorocire însă pentru Știrbei poruncile împărătești și măsurile luate de Pași nu se potriviau cu principiile și felul de a vedeà al Austriacilor. Turcii voiau să-și răsbune, cât de puțin, asupra celor ce păcătuiseră față de dânșii, să expulzeze pe cei compromiși, să gonească din țară și pe supușii ruși și pe cei grecești. La aceste toate Coronini opuneà cel mai hotărît veto. Astfel făcù și în casul colonelului Solomon, care totuș ajutase fățiș, militărește pe Ruși, prădând sate nesupuse și făcând acolo cele mai mari cruzimi — Român împotriva Românilor—,până la aruncarea în foc a copiilor. Altădată, erà vorba de o poruncă greșită a colonelului austriac Manoilowitz, pe care Turcii o tălmăceau ca o demonstrație împotriva lor (4). Erau obișnuitele neînțelegeri zilnice între oști cari, fără să fie dușmane chiar, se ating. Și toată răspunderea cădeà asupra Domnului.

Ce erà mai greu însă, rămâneà viața împreună cu Austriacii. De la început ei se purtară ca stăpâni necruțători, ca oaspeți tot așà de batjocoritori ca și Rușii, de cari se deosebiau însă printr'o cinste

(1) Ibid., No. 66.
(2) Ibid., No. 100.
(3) Vol. I, cap. X.
(4) V. tabla, la numele Solomon, Manoilowitz.

bănească nepătată. Nu odată mitocanii din Bucureşti au trebuit să puie mâna pe pari pentru a scăpà de acei ce se lăcomiau la averea şi la nevasta altuia. Conflictele între ofiţerii austriaci şi autorităţile civile muntene erau destul de dese; cazul secretarului dela Focşani, pălmuit de un maior, fiindcă s'ar fi uitat batjocoritor la dânsul şi ar fi vorbit româneşte, făcù oarecare sgomot. Alte întâmplări ca acestea rămaseră ascunse în locul unde se petrecuseră. Nemulţumirile cu cvartirul le pricinuiau de cele mai multe ori (1). Încă dela început, Domnul poruncise miliţiei sale să salute gardele austriace (2), dar fără îndoială că nu se făceà tot aşà din partea oştirii de ocupaţie. Soldaţii noştri nu vedeau cu ochi buni pe ceilalţi: la plecarea trupelor lui Coronini, cătanele puseră mâna pe nişte care ale miliţiei, şi de aici urmă o mare gâlceavă, cu lovituri şi răniţi. Austriacii au plecat dela noi cu totul altfel de cum veniseră (3).

Domnul erà fireşte cu totul la dispoziţia comandei generale austriace; rostul lui chiar nu erà altul decât a face administraţia zilnică subt privigherea lor. Pentru interesele militare ale Austriei se grăbiră lucrările şoselei Bucureşti-Predeal, pentru ele se întinseră firele telegrafului; Austria ar fi folosit mai mult decât ori ce alt vecin din planul cel mare de cale ferată, care ar fi străbătut Ţara-Românească şi Moldova, ducând dela Orşova şi Predeal la Cernăuţi, cu o linie laterală, pe pământ turcesc, spre Marea Neagră. Pentru această din urmă linie — Cernavoda-Constanţa de astăzi — făcù oferte o companie europeană, alcătuită din Francezi, Englezi şi Germani. Cu privire la căile ferate muntene, veniră propuneri dela Maximilian de Haber din Carlsruhe, reprezentat de bancherul Curtis din Viena, şi dela o grupă de capitalişti austriaci, pentru cari vorbià Camera de comerţ din Braşov. Condiţiile lui Haber erau din cele mai grele; concesie de 99 de ani, monopol al drumurilor nouă, concesiunea minelor ce s'ar găsì la lucrarea liniei, arenda a patruzeci de păduri dintre alte mănăstirilor, şi anume păstrându-se până la împlinirea

(1) V. vol. II, cap. II.
(2) *Buk. d. Zeit.* pe 1854, No. 104.
(3) V. nota 1.

celor 99 de ani prețul obișnuit în 1850—5, scutirea de vamă a întregului material, tarif cât cel mai urcat din Europa, garanție a dobândei de 7%, cu ipotecarea veniturilor Statului (1). Grigore Ghica se înțelesese cu niște Francezi pentru a se face navigabil Siretiul și Prutul; o intervenție austro-turcă zădărnicì contractul. Tot de aceea nu se putù face nimic relativ la liniile ferate moldovenești cu Creditul Mobiliar Francez, care primise în principiu și trimesese chiar pentru studii și negocieri pe inginerul Bonaut (2). Tot de atunci e planul de convenție munteană cu Austria, care prevede să nu se crească patenta pentru supușii austriaci, să nu li se ceară dări și prestații fără înțelegere cu Austria, să nu se trateze procese mixte de tribunalele locale fără a se înștiință Agenția, să se admită la ele un delegat al ei «pentru a veghià la aplicarea exactă a legilor în ființă», să se recunoască Agenției dreptul de a face apel înaintea Domnului, de a se executà sentința de Agenție, de a se arestà și instruì criminalii dintre supușii austriaci. Se puteà cere extradarea ori cui de către guvernul austriac, pe când Muntenilor li se extradau numai dezertori. Aceștia din urmă puteau fi urmăriți de Austriaci și pe pământul românesc, printr'unul sau doi grăniceri având pașaport (3). Totul pentru Austriaci și prin Austriaci, dacă se poate.

Știrbei se arată cât se poate de prevenitor față de Imperiali. Delegații pentru a salutà pe oamenii mari ce se apropiau de hotarele sale, deplină curtenie față de Coronini, ajutor loaial dat cu ori ce prilej oștirii, desmințire prin ziarele străine a svonului de excese austriace cari se răspândiau prin alte ziare în străinătate.

Alte cele, — nu mai aveà vreme să facă.

XVIII.

Dar răsboiul se întorceà tot mai mult împotriva Rusiei. Se vedeà bine că la viitorul tratat de pace protectoratul va fi înlocuit prin

(1) V. tabla, la numele lui Haber și *Buk. d. Zeit.* pe 1856, n-le 2, 3, 9, 12, 49, 51, 71
(2) Vol. II, p. 262.
(3) Vol. I, p. 309 și urm.

altceva, căzând în acelaş timp partea politică a Regulamentului Organic şi restricţiile convenţiei dela Balta-Liman. Toată lumea se pregătià în vederea acestor schimbări hotărîtoare.

Punctul de vedere al lui Ştirbei s'a desvoltat pe încetul, şi el se poate desluşì dintr'o serie de memorii pe cari le-a înfăţişat pe rând deosebiţilor factori ai politicei europene din acest timp.

În 1854, fiind poate încă la Baden, el adresează Porţii un foarte însemnat memoriu prin care aveà să-i arăte care ar trebuì să fie de acum înainte politica ei faţă de principat. Dela început el se ridică împotriva «guvernelor fanariote, cari stăteau în a se da cu arendă ţerile noastre la ignobilele sfărămături ale Bizanţului». Dacă Rusia a căutat să stabilească, prin tratate ca acelea din Cuciuc-Cainargi şi Adrianopol, jafurile şi neorânduelile de atunci, aceasta n'o făceà de alta decât pentru că aşà-i trebuià ei să fie lucrurile. Prin concesiile smulse Turcilor—şi aceasta e o constatare preţioasă—«aceste tratate n'au adaus o iotă la drepturile câştigate şi recunoscute ale Moldo-Valahilor, la prerogativele lor cele vechi, însemnate toate în hatişerifuri împărăteşti: ele n'au făcut alt decât să le noteze, să le chezăşluească şi să aducă Poarta înapoi la observaţia lor, după ce ele nu fusese ţinute în seamă, îngrădind drepturile ei de suzeranitate în hotare pe cari le întrecuse». În schimb, se clădì asupra sufletelor româneşti stânca strivitoare a protectoratului, care n'a fost nici odată o bună şi binefăcătoare protecţie. De un timp, acest protectorat îşi pierduse singura legitimare prin europenizarea Turciei, în care atunci se credeà foarte mult. «Reforma întreprinsă de Turcia şi îmbunătăţirea condiţiei creştinilor îl făcuseră fără scop, luându-i caracterul de urgenţă şi umanitate ce aveà la început.» Rusia aducând depunerea lui Alexandru Ghica în 1841 şi, după 1848, regimul Domniei de şapte ani, a sfărâmat stâlpul cel mai puternic al ordinei în principat: stabilitatea Domniei. E, deci, «nevoie neapărată de a se întoarce la vechile capitulaţii» (pe care Ştirbei nu le ştià că au fost ticluite abià cu optzeci de ani în urmă, pentru a se da o bază revendicaţiilor turceşti în favoarea noastră, la pacea din 1774). Sultanul trebue să exercite numai «protecţia, fără nici un fel de ingerinţă»,

primind omagiu și tribut. Iar dacă Turcii n'ar crede că se coboară sau înstrăinează ceva din drepturile lor, făcând o alianță cu principatele, aceasta ar fi «o nouă garanție pentru integritatea și independența Imperiului otoman». Domnii pe viață ar luà și îndatorirea de a nu lăsà să treacă dușmanul ce ar voì să atace pe Turci (1).

Cum se vede, e programul pe care-l aveà și Ion Ghica, pe atunci Caimacam al Turcilor la Samos. Încă dela 2 Decemvrie 1854, Austria înaintà Rusiei un proiect de pace, în care cu privire la principate se prevedeà ceeace dorise Știrbei: înlăturarea protectoratului, păstrarea privilegiilor vechi, o nouă organizație dăruită de Sultan, măsuri militare pentru apărarea hotarelor. Moldova ar fi căpătat și malul stâng al Prutului, deși nu toată Basarabia (2).

În Martie 1855 începură conferințe la Viena, după moartea intransigentului Împărat răsboinic Nicolae I care, căutând triumful dela Constantinopol, găsise numai neștearsa rușine dela Sevastopol. Erà vorba să se ducă acolo și reprezentanți de ai principatelor, ca să dea lămuriri la nevoie. Ghica îi numì, pe când Știrbei tot zăbovì alegerea lor. La 11 Maiu, Vizirul cel nou Ali Pașa îi răspunse că nu mai e nevoie a se trimite cei trei boieri, deoarece conferințele sunt întrerupte pentru moment și, când se vor deschide iarăș, va fi vorba deocamdată de liniile mari, cu cari principatele n'au nimic a face (3).

Încă dela 22 Martie, aflând începutul negocierilor, Domnul muntean afirmà unui prieten turc, Mehmed Sadic, că s'a mântuit de acum cu capitulațiile și că e urgent să se gândească Puterile la schimbări mai potrivite cu nevoile timpului (4). Pe atunci el scrie un alt memoriu, poate către Cabinetul austriac, mijlocitorul în acel moment al păcii, repetând cele spuse cu câteva luni în urmă Turcilor și insistând asupra faptului că țerile noastre n'au fost de fapt

(1) Vol. I, p. 283 și urm.
(2) Rosen, l. c.
(3) Vol. I, p. 542 și urm.; vol. II, cap. II.
(4) Vol. I, p. 533 și urm.

nici odată parte integrantă a Imperiului, cum susținea însă și acum Poarta (1). Relațiile cu Austriacii erau atunci foarte bune: principele Gheorghe salută în Iunie pe Împăratul Francisc Iosif venit în Ardeal; Coronini, întors de acolo, eră primit cu cinste mare, și la un dar de spencer oriental, adus Împărătesei Elisabeta de Ioan Maiorescu, suverana răspundeà prin trimiterea a patru vase de alabastru pentru Doamna Elisa (2).

După întreruperea conferințelor dela Viena, *Österreichische Zeitung*, foaia austriacă subvenționată de Știrbei, publică o corespondență din Galați, 6 Iunie 1855, care lămurește mai departe asupra ideilor și dorințelor Domnului muntean, inspiratorul ei. Aici se intră oarecum și în amănuntele viitoarei organizări. Astfel: capitulațiile să fie schimbate în toate părțile ce nu se potrivesc cu situația de State organizate și creștine a principatelor. Domnia să fie ereditară. Domnul să nu fie aruncat în datorii la început prin călătoria la Constantinopol, care costă până la 200.000 de galbeni. Casta coruptă și egoistă a boierilor funcționari, creată de Regulamentul Organic, casta de vânători de tron și de vânători de titluri, de venituri, casta aceasta care a făcut din pământul românesc «o țară fără moravuri și fără spirit public», — să se ducă. Ori ce om destoinic să poată aveà locul ce-și poate cucerì prin merite. Dările să fie împărțite după dreptate. Legea rurală să fie schimbată pe încetul, căutând a se împărțì țărănimea după nevoile culturii. Țiganii să fie liberați — măsură pe care o și iea Știrbei în Fevruarie 1856, oferind proprietarilor câte zece galbeni de fiecare. E foarte interesant—și de altminterea potrivit cu ideile ce el a avut totdeauna în această privință, idei cu totul greșite—larga parte pe care Domnul o acordă străinilor în desvoltarea modernă a poporului român. Se va părăsì, dintr'o parte, jurisdicția consulară, iar din alta, se vor lăsà la o parte măsurile strâmte și învechite cari opresc pe străini de a posedà proprietăți funciare. «Atunci se vor vedeà», scrie el, «viind

(1) Ibid., p. 290 și urm.
(2) Ibid., p. 197 și urm., 552, p. 159 și urm.

din belşug capitalele străine, industria şi activitatea europeană, şi va fi dat principatelor să intre în sistemul general european şi să se bucure de binefacerile pe cari primirea în sânul acestei mari familii li le-ar asigurà (1).»

În August 1855 Ştirbei merse la Rusciuc să salute pe Marele Vizir Ali Paşa, care călătorià spre Apus, în vederea rezolvării punctelor ce opriseră în loc conferinţele din Viena (2). Încă din Iulie el redactă pentru aceasta un nou memoriu. El propune ca principatele să fie învestite cu caracterul de teritoriu neutru şi inviolabil, ca al Belgiei şi Elveţiei. Domnul să fie din aceeaş familie, ca în Egipt de altminterea şi în Serbia. Aici însă cinstea sufletului său îl sileşte să adauge următorul pasagiu, protivnic intereselor sale şi ale familiei sale. *„Pentru a fi totuş interpretul credincios al opiniei publice, trebue să adăugim că dorinţele unanime ale Valaho-Moldovenilor chiamă unirea celor două principate subt un singur cap, chiar dacă acesta ar trebuì să fie luat în una din familiile princiare din străinătate,—ceeace ar cruţà cu adevărat o ţară ce a suferit atâta de încercările alegerilor şi prefacerilor"*. Domnul trebue să fie ajutat de «o adunare, ori care ar fi numele ce i s'ar da», şi această adunare se cuvine să aibă dreptul de a cercetà şi discutà budgetul şi legile. În ea şi alţii decât boierii vechi sau cei noi să-şi aibă locul; se cade deci a se studià ce clasă nouă de locuitori şi ce interese sociale nouă, născute din desvoltarea vieţii publice, ar fi căpătat dreptul de a fi primite la discuţia afacerilor ţerii. În aceasta se va urmà principiul că drepturile ori cărei clase trebue să corespundă sarcinilor ce apasă asupra ei. Toată mulţimea de exploatatori trebue ţinută în frâu, ca să nu mai fie ca acum când, «pentru fiece loc vacant, sunt necontenit măcar patruzeci de postulanţi, dintre cari treizeci şi nouă ajung fireşte nemulţumiţi, numai pentru că perspectiva asigurată a unei schimbări apropiate le dă nădejdea să ajungă subt un nou Domn la poziţia

(1) Vol. I, p. 292 şi urm.
(2) Ibid., pp. 200—1.

după care umblă». Nu e vorba de o prefacere uşuratecă, după oarecari frumoase idei abstracte, ci de o adaptare, săvârşită prudent, după studii adânci şi sigure, o «traducere a lucrurilor de şcoală în realităţi politice», o «împăcare a ideii cu nevoile vieţii intelectuale şi materiale ale naţiei, cu tradiţiile, obiceiurile ei, convingerile şi firea ei». În toate însă, trebue să se păstreze principiul autorităţii, care nu va apăsà, dar se va simţì în ori şi ce: «A arătà deodată şi când trebue puterea pretutindeni, e mijlocul de a nu o întrebuinţà nicăiri»(1).

La începutul lui Ianuarie 1856 începură la Constantinopol conferinţele de ambasadori, menite să dea bazele asupra cărora trebuià să negocieze congresul ce erà să se adune la Paris. După dorinţa lui Prokesch-Osten, ministrul austriac pe lângă Poartă, Ştirbei îi trimese ştiri asupra organizării muntene şi câteva desiderate ale lui, nădăjduind că vor fi ţinute în samă. Ele cuprind: principiile de legalitate şi egalitate faţă de lege a persoanelor şi averilor, suprimarea robiei, crearea unui Senat de 24—30 de membri, ales de Domn printre funcţionarii ce au măcar 42 ani de serviciu activ, cu chemare de a discutà budgetul şi legile (2).

Un memoriu mai întins are alt cuprins decât acesta; el trebue să fi fost supus unui ministru din Franţa, unde plecase, sub cuvânt de a-şi desăvârşì studiile militare într'un regiment împărătesc, principele Gheorghe.

Aici avem a face cu un reprezentant al celor mai frumoase aspiraţii româneşti, şi nu se poate obiectà că ar fi proiectul unui făcător de constituţii, care proiect ar fi ajuns în mânile Domnului. Ştirbei nu prea păstrà astfel de acte, pe cari nici n'aveà de unde să le prindă. Data e pusă cu creionul, de mâna lui Ştirbei. Şi încă din memoriul către Ali Paşa l-am văzut partizan al Unirii.

Deci Ştirbei îşi arătă temerea că Rusia va încercà să restabilească autoritatea ei asupra principatelor. «Se înţelege că ea s'a împotrivit

(1) Vol. I, p. 298 şi urm.
(2) Ibid., pp. 216—7.

tare planurilor de contopire într'un singur Stat a principatelor, planuri cari au fost puse uneori pe tapet, şi că separaţia Ţerii-Româneşti şi a Moldovei se potriveşte cum nu se poate mai bine cu vederile ei... Unirea principatelor într'un Stat *neatârnat*, ca Belgia, ar atinge singură, fără doar şi poate, scopul voit. Întemeierea acestui Stat, a cărui integritate, neutralitate şi inviolabilitate ar fi chezăşluite de toate Puterile şi ar face parte din dreptul european, oferă evident singurul mijloc ca să se ajungă la rezultatul de a stabilì între Rusia şi Turcia o barieră, care ar fi un bulevard pentru cea din urmă». Turcia ar fi împăcată dându-i-se «o sumă echivalentă cu capitalul reprezentat de tributul anual şi socotită cu dobândă de 8%, cu care împrumută acum guvernul Sultanului, precum şi stipulând un sistem defensiv şi înlesniri comerciale reciproce, cari ar stabilì legături mutuale şi solide între Statul cel nou şi Imperiul Otoman». Dela Rusia s'ar deslipì o parte din Basarabia, spre folosul comerciului european: «Paza gurilor Dunărei şi a cursului ei pe o întindere de peste 250 de leghe, dela Orşova la Sulina, ar fi astfel încredinţată unui Stat, nu numai neutru, dar şi interesat să mănţie întrarea liberă şi deschisă pentru Europa întreagă. Aceste principate unite, cu totul omogene prin origine, limbă, legislaţie, moravuri, datine şi religie, dăruite apoi cu toate darurile naturii şi ocupând o situaţiune din cele mari potrivite, cuprind acum, după toate nenorocirile şi schimbările lor de soartă, o poporaţie de aproape 5.000.000 de locuitori, care s'ar îndoì de sigur în jumătate de veac, dacă o administraţie luminată şi neatârnată ar desvoltà toţi germenii de prosperitate ce cuprind ele.» Şi data aceasta, Ştirbei se declară pentru principele străin: «un principe străin, ieşit dintr'una din familiile domnitoare din Europa» (1).

În conferinţele dela Constantinopol, Turcii şi Englezii mai ales se arătară împotrivitori faţă de idealele pe cari le exprimă şi Ştirbei. Într'o corespondenţă la «Augsburger Zeitung», acesta înfierà purtarea lacomă şi fără tact a Porţii, care refuzase unirea şi principiul dinastic.

(1) Vol. I, pp. 321—2.

El arătà că mai la urma urmei principatele ar primì şi numirea Domnilor, dar că ele ţin neapărat să-şi dea singure aşezămintele de cari au nevoie. (1)

În astfel de împrejurări cu totul nesigure, Ştirbei, care cedase înaintea unor principii superioare, nu înţelegeà să părăsească puterea în folosul cine ştie cui pe care-l preţuià mai puţin decât pe sine însuş. O adresă de mulţămiri fu votată, în Martie, de Divanul ad-hoc, şi Ştirbei se îngrijì ca ea să fie cunoscută pretutindeni, prin reproducerea în ziarele străinătăţii. Austriacii, fără a-i împărtăşì părerile asupra viitorului românesc, rămăseseră încă în părerea lor de mai înainte, că adecă el ar fi «singura persoană în stare să cârmuească această ţară, în situaţia ei excepţională, mai ales în împrejurări cari, dacă au fost totdeauna încurcate, sunt şi mai mult în vremea de acum» (2). Înlăturând idea unei Căimăcămii sau a unor «inovaţii organice» în această stare a negocierilor de pace şi neadmiţând (3), ca şi Ştirbei însuş pe acest timp, legătura dintre întâia cârmuire a lui şi rolul ce-l jucà el dela 1854 încoace, ea vedeà într'însul omul chemat pentru a administrà până la cele din urmă margini ale provizoratului constituţional.

Încă din 1854—5, principele Gheorghe fusese în Franţa, făcuse asigurări guvernului francez, îi deschisese perspective de influenţă în ţară şi adusese rechemarea lui Poujade, consulul duşman şi ruda Ghiculeştilor (4). Noul reprezentant al Franciei la Bucureşti luà totdeauna parte la serbările Curţii şi se credeà că el are simpatii pentru Domnia lui Ştirbei.

Cu mult mai nesiguri erau Turcii, pe când Englezii îi arătau tot vechea lui duşmănie. În Fevruarie, Vornicul de politie şi prezident al epitropiei orfanilor, C. A. Suţu, zis şi Suţachi, dispărù din Bucureşti şi trecù Dunărea pe la Giurgiu, cu ajutorul lui Colquhoun. El

(1) Vol. II. p. 283.
(2) Vol. I, p. 222.
(3) Cf. vol. I, pp. 237—9; cf. p. 222.
(4) Vol. I, cap. VII.

fusese cândva Ministrul de justiţie al lui Ştirbei şi fusese silit a demisionà în 1850, după svonurile de tentativă revoluţionară ; în 1852 el fu găsit pe plaiurile Buzăului înconjurat de servitori înarmaţi, prin locurile unde aveà moşie beizadeà Constantin Ghica, şi el nu putù răspunde alta decât că plecase pentru desgroparea unei comori. După 1854 el erà printre acei ce înconjurau pe bătrânul Domn Alexandru Ghica, întors în ţară, şi Ştirbei îl pomenià totdeauna între membrii conspiraţiei ghiculeşti. La facerea anchetei lui Derviş Paşa, el fusese cu deosebire vorbareţ. Denunţând lipsurile băneşti pe cari Suţachi le lăsà în mâna lui, Domnul îşi dedeà samă că plecarea lui aveà şi un alt rost, primejdios pentru dânsul (1).

Peste câte va săptămâni Constantin Ghica trimiteà Porţii o protestare, destul de prosteşte scrisă, împotriva adresei de mulţămiri a Divanului, după ce lipsise la şedinţă, subt cuvânt că-şi mărită o fată. Protestarea fu publicată în mai multe ziare europene, şi Ştirbei o văzù cu indignare şi în «Presse d'Orient», ziar care ieşià în Constantinopol, subt controlul censurei (2).

Domnul se plânsese Turcilor încă din Martie pentru uneltirile celor «cinci, şase» boieri strânşi în jurul lui Alexandru Vodă. Fuad răspunse destul de rece că asemenea «purtări puţin cuminţi» *(judicieuses)* se pot explicà prin «starea de lucruri actuală». Slabă mângâiere de sigur! Răspunsul la o nouă plângere împotriva tipăririi la Constantinopol a scrisorii lui Constantin Ghica erà şi mai puţin plăcut: i se făceà cunoscut că «guvernul imperial nu poate împiedecà să nu i se adreseze petiţii, ba chiar să se publice» (3).

În sfârşit, după ce ancheta din 1854 se făcuse în chipul cel mai jignitor pentru Domn, luat la cercetare ca un funcţionar vinovat de deturnări de fonduri, de risipă, de încercări de corupere faţă de mai mulţi fruntaşi turceşti, şi chiar de trădare,—rezultatul ei se ţineà în cartoane şi, cu toate cererile dureroase ale lui Ştirbei, el nu fu dat la lumină, pentru a lăsà ca norul de plumb al bănu-

(1) V. tabla, la numele său.
(2) Vol. II, cap II.
(3) Vol. I, cap. ultim.

ielii să apese asupra lui (1). Și situația ce se dădù la Samos, în 1856, lui Ioan Ghica, erà foarte dureroasă pentru Domnul muntean.

Încă în Maiu, Știrbei căută să întrebuințeze stăruințe austriace față de Ali-Pașa, cerând să nu se turbure «administrația regulată și normală și să nu se arunce țara în necunoscut». Când Englezii fac necontenit intrigi și revoluționarii dela 1848 își înalță speranțele, ar fi un păcat să se numească un Caimacam, care nu poate fi «o garanție pentru interesele conservatoare» (2).

* * *

La 27 Aprilie fuseseră schimbate la Paris ratificațiunile păcii, încheiată la 30 Martie. Austriacii începuseră evacuarea. Îndată după iscălirea tratatului din Paris, Ghica ceruse să i se îngăduie retragerea înaintea lunii Iunie, când se împliniau cei șapte ani ai Convenției dela Balta-Liman. I se răspunse dela Constantinopol că deocamdată prezența lui e încă trebuitoare (3).

Data aceasta, nu fusese nici o înțelegere între cei doi Domni. După întoarcerea lor în 1854, urmaseră în cele dintâi luni ale anului următor soliile lui Lascăr Roseti în Țara-Românească și ale lui Plaginò în Moldova. Știrbei și Ghica se întâlnìră apoi în Iunie la Focșani.

Dar prietenia veche nu mai puteà fi începută. Ghica erà înconjurat de tineri liberali și aveà prin ei legături cu presa înaintată din Europa; aceasta-i aduceà laudele cele mai mari, în timp ce, după știrile date de emigrații munteni, ea atacà în chipul cel mai violent pe Domnul Țerii-Românești. Acesta se arătă jignit dela o bucată de vreme. Dar și Ghica socotì că se poate plânge în privința unor lucruri scrise în nemțește de Ioan Maiorescu, atunci funcționar la Viena, și în care el văzù și îndemnul răsbunător al lui Știrbei. Acesta nu voì să recunoască legăturile sale cu profesorul revoluționar, cari erau însă o realitate. Ghica intervenì la

(1) Vol. II, cap. II și vol. I, cap. V.
(2) Vol. I, pp. 237—9.
(3) Vol. I, p. 240. Cf. *Buk. d. Zeit.* pe 1856, No. 44.

guvernul austriac și căpătă destituirea lui Maiorescu. Această izbândă nu îmbunătăți asemenea relații regretabile, și între hârtiile lui Știrbei se află o copie a plângerii, cu totul nedrepte, pe care o îndreptară către Poartă, împotriva lui Ghica, în Decemvrie 1855, mai mulți boieri bătrâni neîmpăcați și câțiva tineri rătăciți (1).

Așà fiind lucrurile, fiecare din cei doi Domni lucră după propria sa socotință. Știrbei privì ca o «desertiune» demisia lui Ghica și nu merse pe urmele lui. La 26 Iunie se redactă la Constantinopol primirea demisiei Domnului Moldovei, și acesta plecă până a nu sosì hârtia care-l invită să transmită puterea unui dușman, lui Toderiță Balș (2). La 25 încă, Știrbei erà la Pitești și de aici el anunță țerii că, după «șapte ani cari n'au fost decât o singură criză lungă», el părăsește definitiv puterea în mânile Ministerului său, presidat de bătrânul Băleanu. Comisarii Europei trebuiau să sosească în curând (3).

La 4 Iulie 1856, Băleanu făceà cunoscut că Vodă Ghica a fost numit Caimacam. Firmanul constată numai că cei șapte ani de Domnie ai lui Știrbei se încheiaseră și afirmă cu putere calitatea de provincie turcească a Țerii-Românești.

Ghica fu bine primit. El începù un guvern care arătà prin toate măsurile sale ura față de cel de mai înainte. Până și în anunțarea zilelor de audiență—două pe săptămână — se strecură adausul că aceasta «se făceà înainte numai odată». Membrii familiilor Bibescu și Știrbei trebuiră să iasă din armată, a cărei comandă o luase Odobescu. Publicând lista miniștrilor celor noi, *Vestitorul românesc* adăugà că ei reprezentă o schimbare de sistem față de regimul de până atunci, a cărui legalitate nu poate fi recunoscută (4).

Zi de zi se desbăteau prin convorbiri, articole de ziare și memorii, chestiile esențiale pentru Românii dela Dunăre. În străinătate, unde rămase câteva luni, după obiceiul Domnilor mazili, și unde-l găsise

(1) Cf. vol. I, cap. I și vol. II, cap. II.
(2) Manolachi Drăghici, l. c.
(3) *Buk. d. Zeit.* pe 1856, no. 52. Cf. *Vest. rom.* și *Buletinul.*
(4) *Buk. d. Zeit.*, nr. 54 și urm.

mângâierea turcească a unei *Megidie* de clasa întâi (1), Știrbei redactă un proiect de constituție, care n'a fost adus la cunoștința vreunei Puteri europene, ci trebuià să fie supus numai Divanului ad-hoc, prevăzut de Puteri pentru noua orânduire a țerii.

Se prevede egalitatea înaintea legii, dreptul ori și cui la ori ce funcție, aceleași îndatoriri militare, dreptul de petiții, dar numai individual, libertatea religioasă, înlăturarea ori cărei urme de robie. Țăranul va fi *liber* fără pământ și nu-l vor apăsà nici clăci, nici rechiziții.

În fruntea Statului va fi Domnul. El va fi ajutat permanent de un Consiliu de Stat, compus din șaisprezece membri, a cărui chemare va fi contenciosul administrativ, arbitragiul între puterea judecătorească și cea executivă și sfătuirea Domnului. Adunarea votează legile, convențiile de comerț, după propunerea Domnului și Consiliului de Stat, la care trebue să vie și toate amendamentele ce s'ar propune. Ea se alege de un corp compus din cetățenii cari au vârsta de 25 de ani și plătesc Statului contribuții în sumă de 250 de lei. Sunt eligibili cei în vârstă de 30 de ani, cari contribue la veniturile Statului cu 1.000 de lei pe an. Fiecare județ dă doi deputați, afară de Ilfov, notat cu 4, și de Dolj, cu 3 ; vine câte un deputat la 12.500 de familii. Deputații trebue să fie în jumătate măcar localnici ai județelor unde au fost aleși. Aceia dintre ei cari sunt numiți funcționari, trebue să se supuie unei alegeri nouă.

Sesiunile țin trei luni; deputații ce nu stau în Capitală primesc 6.000 de lei pe sesiune. Președintele, vicepreședinții, întreg biuroul sunt numiți. Votul e secret. Miniștrii asistă la ședințe fără să voteze. Dările de samă sunt simple procese-verbale, cari dau idea, dar nu și discursul.

Administrația va fi organizată de o «comisie de oameni speciali», aduși din străinătate, cu voia guvernului respectiv.

Vor fi judecătorii de pace, tribunale, Curți de apel și o Curte Înaltă.

(1) Ibid, no. 65. În paralel, celelalte două ziare.

Şcoli primare se vor înfiinţà, dar numai în «comunele mai populate»; fiecare capitală de judeţ va aveà şcoli secundare; fiecare reşedinţă de episcop seminarul. Se prevăd şcoli speciale : de ofiţeri, normale, de drept, precum şi «cursuri complete de matematici, ştiinţe aplicate», şcoala de agricultură, de arte şi meserii. Pensionatele şi şcolile particulare vor fi libere; în Bucureşti va fi un seminar central, iar în Bucureşti şi Craiova se vor întemeià Universităţi.

Din doisprezece în doisprezece ani Constituţia va puteà primì schimbări, dar ele trebue să fie votate de două Adunări consecutive în acelaş an, şi anume de fiecare cu câte $^2/_3$ din membri (1).

Cum se vede, nimic nu se spune asupra celor două puncte hotărîtoare: naţionalitatea principelui şi caracterul domniei de o parte, şi Unirea celor două ţeri de alta. Cel mult se poate vedeà o indicaţie în paragraful care spune că acea comisie de străini pentru punerea bazelor administraţiei poate fi una singură pentru amândouă principatele. E aici ceva din viitoarea comisiune comună dela Focşani.

Din Viena se scrià necontenit lui Ştirbei pentru a-l îndemnà să nu se unească nici într'un chip cu cei ce urmăriau această «himeră ce nu se va realizà». Poarta n'ar primì nici odată, căci ea «priveşte Unirea ca o sinucidere ce i s'ar impune». Cel care ar pierde mai mult la îndeplinirea acestui act, ar fi apoi el, Ştirbei. Fostul Domn răspundeà evasiv că politica sa e «expectantă şi rezervată».

Dar Austriacii îl îndemnau prin corespondentul său vienez să se declare şi să lucreze sau măcar să lase această sarcină fiului său Gheorghe, care se aflà atunci la Constantinopol (2).

Încă în Octomvrie, când erà să cadă hotărîrea, Ştirbei, ales deputat al Craiovei, la Constituanta intitulată turco-latineşte «Divan ad-hoc», mai vorbeşte odată prietenului Mehemed Sadic de nevoia alianţei între Turci şi Români. În acelaş timp, el învinueşte cu asprime pe Caimacam care, unindu-se cu oamenii dela 1848, a adus anarhia.

(1) Vol. I, p. 326 şi urm.
(2) Ibid., p. 243 şi urm.

La 1854, el arătà iarăş, fiind în Paris, lui Fuad Paşa zădărnicia garanţiei Puterilor şi-l îndemnà călduros să lucreze pentru alianţa româno-turcească, pe care o dorià (1).

«Anarhia» dădù în curând votul pentru Unire, apoi pentru alegerea lui Cuza. Încă din Iulie, când Domnia cea nouă împlinise abià jumătate de an, Gheorghe Ştirbei, deputat, se plângeà ambasadorilor dela Constantinopol că adunarea, «compusă din elemente pe cari se abţine de a le calificà», a crescut în cel mai neauzit chip neorânduiala (2).

El a fost şi arestat în 1860 pentru vorbe de ameninţare la adresa Domnului (3). Această călcare a imunităţii parlamentare aduce căderea ministerului muntean Ion Ghica. În 1865, numele fiului celui mai mare al lui Vodă Ştirbei se aflà între ale oamenilor politici de toate colorile, cari puseseră la cale detronarea «tiranului» (4).

Cât despre fostul Domn, el nu se amestecă personal în politica ţerii, unde nu putuse domnì din nou.

XIX.

Împrejurările din Fevruarie 1866 înlăturară Domnia lui Cuza. Dintr'o scrisoare particulară, scrisă îndată după ce se aflà refuzul contelui de Flandra de a primì tronul românesc, se vede că Ştirbei se gândeà la avantagiile unei soluţii prin care un Domn de ţară ar fi proclamat de Camere şi recunoscut îndată, cu plăcere, de Puteri, cari aveau groaza chestiei Orientului: în acest caz, el ar fi vrut să vadă pe tronul românesc mai bucuros pe unul din fiii săi—căci la el nu se mai gândià — decât pe un altul, rudă sau străin. Scrisoarea unui gazetar din Nizza pare că întăreşte această presupunere. Dar Domnul ales fu principele Carol. Purtarea lui Ştirbei faţă de noul Domn se anunţă prin scrisoarea foarte frumoasă pe care el i-o adresă din Nizza, la 28 Maiu 1866, după ce Carol de Hohenzollern luase abià în mânile sale puterea.

(1) Vol. I, p. 619 şi urm.; II, p. 698 şi urm.
(2) Vol. I, p. 350 şi urm.
(3) Xenopol, *Cuza-Vodă* (după ziare).
(4) Ibid.

„*Măria Ta.*

«Ţara mea ţi-a încredinţat acum soarta ei.

«Un popor crud încercat vi se oferă şi vă ia drept şef. Fii, Doamne, părintele, regeneratorul lui, începătorul unei ere nouă. Astfel vei răspunde încrederii ce a pus-o în Măria Ta, precum şi înaltei voastre misiuni, pe care v'o înseamnă degetul lui Dumnezeu.

«Să dai voie, Măria Ta, unui veteran al cauzei româneşti, a fi şi el unul dintre cei dintâi cari să-ţi facă omagiu şi să cheme din adâncul inimii binecuvântările Cerului asupra capului vostru sfinţit.

«Dacă aş fi mai tânăr, aş fi căutat cu nerăbdare cinstea de a da cel dintâiu exemplul devotamentului faţă de Măria Ta; dar fiii mei mă vor înlocui pe lângă Măria Ta prin servicii pline de râvnă şi de credinţă. Poţi să te razimi pe sentimentele lor de cinste şi de loialitate, cari sunt inherente Casei noastre» (1).

Aceste sentimente le întâlnim şi în alte scrisori ale lui Ştirbei, din acest an de criză 1866. El crede că pentru ţerile noastre s'a mântuit acum nenorocitul «regim revoluţionar» în care cuprinde şi Domnia abià încheiată a lui Cuza, pe care l-a despreţuit, pe când adeseori ar fi trebuit să admire pe acest îndrăzneţ luptător, care nu-şi cruţà răspunderea. Odată ce èra anormală a fost închisă, trebuià să se deschidă alta de prudenţă loaială, de înţeleaptă chibzuire pentru scopuri nobile. Tot ce e violent, nelegal, trebue să se înlăture: chestiei mânăstirilor închinate să i se dea altă soluţie, una care să fie definitivă şi pe urma căreia să nu se mai audă protestări. Tot aşà şi chestiei rurale. Rusia, care îşi manifestase aşà de energic punctul de vedere faţă de noi la conferinţele Puterilor dîn 1866, încât un prieten al familiei Ştirbei, deputatul italian Rasponi, constatà că ea «nu şi-ar fi pierdut speranţa de a vă înghiţi», Rusia, tămăduită de rănile primite în Crimea, trebue împăcată, ca una ce e «necesară, indispensabilă». Aceasta din calcul, nu din sentiment.

Partidele trebue să rămâie bine osebite unele de altele, dar ar fi o greşală a conservatorilor să urmărească distrugerea «radicalilor», cari au fost întrebuinţaţi în împrejurările cele mari şi pot să mai

(1) Vol. II, p. 700.

fie încă. «Atacaţi ideile şi tendinţele răufăcătoare prin argumente şi printr'o logică serioasă, dar respectaţi persoanele şi convingerile lor. Ca să se ajungă la soluţia chestiei noastre politice, independenţa naţională, au colaborat toate partidele, şi, într'o bună măsură, şi radicalii; ar fi deci nedrept şi nepolitic a-i aduce la extrem, înverşunându-ne în potriva lor. Cu sentimente de dreptate şi ajutând şi experienţa, se va ajunge a-i câştigà în mare parte sau a le scădeà numărul aderenţilor, pe când ajutorul lor în clipele grele nu poate fi de prisos, fiind aşà de puţini oameni capabili şi însufleţiţi de un patriotism adevărat.» Deşì nu se împăcase cu guvernul şi acţiunea politică a Ghiculeştilor înainte de 1859, Ştirbei lăudà într'un loc ministerul lui Ion Ghica.

Constituţia, votată în acel an, i se pare «mai puţin rea decum se credeà» şi el recomandă fiilor săi observarea strictă, «religioasă» a cuprinsului ei, «aplicarea ei conştiincioasă», rămâind să i se aducă cu vremea îndreptările, pe cari acest bun judecător al teoriilor, vremea, le va impune.

Înainte de toate însă, datoria ori cărui om luminat şi patriot, oricărui om de bine, e să sprijine tronul nesigur al celui dintâiu Domn fără trecut şi nepărtinitor. «Trebue deci ca oamenii cari îşi simt ceva valoare să se alipească de guvernul principelui Carol, ca de singura scândură de scăpare, şi să-l servească cu devotament şi cu toată credinţa în viitor. Greutăţile vor fi la început foarte mari, dar se vor învinge printr'o muncă stăruitoare şi bine urmată, căci principele, care posedă un fond de cinste firească şi de mare loialitate, nu cere decât să fie ajutat în chip nobil... Cariera ori cărui om politic atârnă astăzi numai de zelul conştiincios şì stăruitor ce va fi desvoltat la începutul Domniei actuale, în slujba activă a Statului, şi viitorul ori şi cui atârnă de poziţia ce-şi va fi făcut în aceste grele momente ale începutului» (1).

* * *

(1) V. Apendicele de documente.

Acesta erà testamentul politic al lui Barbu Ştirbei. Peste doi ani dela data acestor scrisori—ultimele sunt din Noemvrie, când el venì pentru câtva timp în ţară şi fu primit cu toată cinstea de principele Carol — , i se încheià viaţa în străinătate. Barbu Dimitrie Ştirbei, fost Domn al Ţerii-Româneşti, murià, în credinţa senină a viitorului României unite, în luna lui April 1869, la Nizza. Osămintele lui zac la Buftea, un sat lângă Bucureşti.

Iar faptele lui, fericite sau greşite, pornite însă totdeauna dintr'un gând prielnic ţerii şi săvârşite totdeauna cu un braţ harnic, sunt acelea cari, cu nepărtenire şi întrebuinţarea a multor izvoare, s'au povestit aicea,—înainte de toate pentru că un popor trebue să cunoască totdeauna adevărul asupra trecutului său.

EXCURSURI.

Înnoiri în administrație.

Printr'un raport din 27 Martie 1853, se cere Domnului înființarea unor mamoși de sate. Răspuns: «Cu ce chip și cu ce înleznire?» Și la 24 Iunie se face această propunere. Alt răspuns: «Să va chibzuì mai târziu» (1).

În acelaș an, plan al unui basen de natație la București, după planurile unui Rus (2).

În 1854, după întoarcerea lui Știrbei, consulul francez cere să-i răspundă cu privire la întroducerea sistemului metric.

«Bucharest, le 30 décembre 1854.

Mr. le secrétaire d'État,

S. E. M. le Ministre des Affaires Etrangères de France a été informé dans le temps que Mr. Lalanne, appelé à la direction des travaux publics en Valachie, avait réussi à faire adopter par le gouvernement de S. A. le système métrique décimal.

Cette réforme, qui a fait l'objet d'une délibération de la commission technique en date du 28 mai (9 juin) 1853, a été approuvée par le chef du Département de l'Intérieur, et était sur le point de s'accomplir au moment où les principautés furent occupées par les armées russes.

S. E., Mr. Drouyn de Lhuys, d'après le vœu que lui a exprimé Mr. le ministre des Travaux Publics de France, m'invite à rappeler à l'attention du Gouvernement valaque combien il serait à désirer que cette œuvre pût être menée à bonne fin.

---

(1) Arh. Statului, dosarul 3578.
(2) Dosarul 3581.

Je vous serai obligé, Mr. le secrétaire d'État, de vouloir bien me faire connaître si le système métrique décimal est définitivement adopté en Valachie et, dans le cas contraire, quelles sont les intentions du gouvernement de S. A. à ce sujet.

Je profite, etc. **Eug. Poujade.**

A. M. Plagino, secrétaire d'État de Valachie».

Rezoluția domnească e aceasta: «Va stărui pe lângă Sfatul administratif, unde am îndreptat pricina, spre a chibzuì și a încheià jurnal cu precizie despre ceea ce va găsì cu cuviință și în folos a să urmà». Jurnalul, din 11 Ianuar 1855, cuprinde trei puncte: Primirea sistemului metric, hotărîrea ca să înceapă lucrările pregătitoare și rezerva măsurilor ce se vor luà pe urmă.

Însă Domnul observă împotrivă: «Sănt doă lucruri a să luà în băgare de seamă:

«1-iu, de să poate lezne publicul pricepe despre noul sistem și a să deprinde cu dânsul, încât să nu aducă confuzie.

«2-lea, asemănarea cât prin putință cu măsurile învecinatelor Staturi și prin urmare trebuința de o preînțălegere Drept aceia, mai întâiu de a aveà o părere despre aceasta, este trebuință de a vedeà lucrarea Comisii tecnicii adusă întru acea precizie ca cum ar fi a să aplicà pe loc, și atunci numai vom puteà judecà gradul folosinții și a chibzuì despre mijloacele de înțălegere și unire cu cele din prejurul nostru Staturi».

Când Béclard, urmașul lui Poujade, cere din nou răspuns ($^{3}/_{15}$ Maiu 1855), i se spune că chestia e la Comisiunea tehnică.

Această Comisiune se declară, la 28 Iulie, pentru sistemul metric. Data aceasta, Domnul îl răspinge însă hotărît:

«Ni să pare de prisos astăz a ne ocupà cu modificația măsurilor în deobște, ci rămâne ca vremea și ecsperianța să ne povățuiască, încât ceia ce să va hotărî să se facă cu o deplină maturitate și să corespunză cu adevăratele trebuințe ale țării, luând însă în băgare de seamă îndoiala în care pănă mai deunăzi s'a aflat adevărata lungime a stânjînului Constandin-Vodă și a lui Șărban-Vodă, precum și nevoința cu care prin felurime cercări și compa-

raţii de măsurători a mai multor moşii întregi d'abià s'a putut determinà a lor lungime, care, spre a ficsà cu un chip nepreschimbat în viitor, a trebuit a să reportà stânjinul lui Constandin-Vodă la 2.014 milimetri şi al lui Şărban-Vodă la 1962 milimetri, privim ca o trebuinţă de obşte şi neapărată spre a eşì din îndoiala măsuri a doaă feluri de stânjini, să să determineze pe viitor un stânjin de 2.000 milimetre, măsură adecă care nu va mai puteà fi supusă la nici o rătăcire, aflându-să fixată în natură pe meridiana pământului».

La 10 Septemvrie, se decide a se face 500 de modeluri din stânjenul cel nou Ştirbei Vodă şi a se împărţì pe la comune. Acest «stânjen metric numit Ştirbei Vodă» de 2 metri se împarte decimal în palme şi linii; cotul, o jumătate din el, e de 1 metru; pogonul se socoate $^1/_2$ de hectar, ocaua 1 litru, vadra 10 ocà, iar ocaua de greutate 1 kgr. (1).

În 1855 se prezentă un proiect pentru înfiinţarea şcolii de moaşe (2).

Anchete administrative.

La 13 Maiu 1850, polcovnicul N. Bibescu se plânge că un căpitan de poştă l-a ofensat când se întorceà dela Braşov, unde fusese trimis de cârmuire. «L-am ameninţat», mărturiseşte Bibescu, «că, dacă mă va zăbovì, voi fi silit a-l maltratà». Domnul hotărăşte că «aceasta e o faptă fără pildă» şi porunceşte a se face o cercetare cu deamănuntul. Din ea se vede că Bibescu se abătuse din drum, mergând la moşia sa, Cioranii (3).

În 1850, se fac cercetări împotriva Primăriei sau maghistratului dela Curtea-de-Argeş (4).

În acelaş an, se goneşte din Craiova Napoleon Tavernier, al cărui tată venise în ţară cu trei fii, cari învăţară la Sibiiu, ajungând funcţionari. Napoleon intrase in casa colonelului Solomon în lipsa acestuia

(1) Dosarul 3796.
(2) Dosarul 3869.
(3) Dosarul 2823.
(4) Dosarul 2951.

din oraş, cu gânduri amoroase se pare, precum făcuse şi în casa «răposatului Clucer Petrache Poenaru». Venise apoi înaintea lui Solomon, chemat înapoi pentru aceasta, şi acesta, văzându-l călare şi înarmat, trase asupra lui. Tavernier erà funcţionar la poliţie. Domnul pune această resoluţie pe raport: «Să va depărtà din acel oraş fără a puteà a să mai arătà acolo» (1).

În 1854, subt administraţia rusească, Alexandru Laptev, moştenitorul la Cândeşti (jud. Buzău) al Logofătului Mihai Filipescu, intră în gâlceavă cu locuitorii din împrejurimi. La observaţiile administratorului, el se crede în drept a-i trimite, «comme gentilhomme et officier de S. M. l'empereur de toutes les Russies», o scrisoare cuprinzând cele mai grave ofense, precum invitaţia «à modérer dans vos relations officielles votre ton arrogant avec moi, qui ne suis nullement du nombre de vos schokoy subordonnés» şi declaraţia că: «vous n'avez pas même une simple notion de savoir-vivre».

Budberg, presidentul plenipotenţiar, pune următoarea rezoluţie: «Le Département de l'Intérieur le fera venir à son département pour lui déclarer, séance tenante, qu'il doit se conduire convenablement».

În Ianuar 1855, Ştirbei fiind acum iarăş Domn, se prezintă nouă plângeri, din cele mai grele, împotriva proprietarului Cândeştilor. El cere dela ţerani a-i lucrà câte 10—15 zile de fiecare, «şi nu le-au ţinut în seamă, ba încă nici bileturi le-au dat pe la mâinile lor, mânându-i a-şi căutà cu isprăvnicei, ce-i schimbà în toate lunile». Li se ieà rodul viilor. Se bat meşterii pentru a-i lucrà cu câte doi lei pe zi. Oamenii sunt opriţi a-şi strânge bucatele. În sfârşit, «este ajuns în primejdie de a aţâţà o răscoală în sat, iar furia pomenitului Laptev a săvârşi omoruri cu arme».

«Pomenitul, în protiva prinţipelor morale, au închis sf. biserică, i-au dărămat clopotniţa» —biserica erà dela Constantin Căpitanul Filipescu, cronicarul—, «a luat odoarele din lăuntru, din care li s'au dat numai 4 odăjdii cu rucaviţele lor, o anafornită şi o pereche

(1) Dosarul 3185.

paftale, iar 5 candele de argint, un Penticostar, un Apostol, un Octoih, o Psaltire, broasca uși bisericii, un clopot, sfânta cruce de deasupra clopotniții și o stofă de damascŭ necusută, făcute toate acestea de către enoriași, lipsesc... Încă a poprit prin punerea de strejuitori pe preoți ca să nu mai înmormânteze pe nimeni în curtea sf. biserici, ci îi înmormântà într'o gropelniță ce au fost siliți lăcuitori să o facă într'adins».

Propunerea administrației e «ca d-l Laptev să se poprească deocamdată a mai lăcuì la moșia d-sale, de vreme ce d-lui nu este în stare a trăì în bună înțelegere cu lăcuitori de acolo».

Domnul e mai blând: «Priimit», spune hotărîrea lui, «și întocmai să va urmà întru toate după chibzuirea Depertamentului, neîngăduind câtuș de mică abatere din cele legiuite și din cele ce de obște să urmează la învecinate moșii; îndatorim pe însuș cârmuitorul a merge în fața locului și a stăruì spre despăgubirile ce să vor cuvenì și desăvârșita regulare oricăreia pricini; pe proprietarul însă nu-l putem poprì a merge pe a sa moșie, nici a-l îndatorà a-ș deschide biserica la săteni străini, după alte moșii».

Laptev nu ținù în seamă nici una din măsurile luate cu privire la dânsul. Pe un raport din 12 Maiu, Domnul pune o nouă resoluție astfel: «Plângerile necurmate ale sătenilor, precum și recomandațiile noastre datează de 6 luni și acum Departamentul ne face raport ca să ne arate că nici o măsură până acum n'a luoat, fiindcă n'a fost bunavoința acelui abătut din legi. Întru adevăr nu ne adăstam la un asemenea raport, ci cel ce nu să supune la invitațiile guvernului să trimite prin mijloace polițienești sau să face în lipsă-i cu toată ceruta scumpătate, și după aceia să ecsecutează».

Peste un an însă, plângere nouă că Laptev umblă să iea viile oamenilor.

În sfârșit, în Ianuar 1857, subt Căimăcămie, vine din Buzău raport că d-l Laptev a numit pe administratorul județului «hoț, scelerat» în cancelaria lui chiar. Data aceasta, iată ce scrie Alexandru Ghica: «Să poruncească cârmuitorului a trimite înscrisorile dovezi ce are

dela d-l Laptev, de insulte, ca să i să facă îndestulare, potrivit plângerii ce i să va fi făcut» (1).

În 1855, în călătoria sa la Craiova, Domnul constată între alte neorânduieli acestea: caii dela «comanda de foc» sunt «foarte bătrâni și betegi», arestanții bolnavi sunt «culcați pe jos pe scânduri lipsindu-le paturile cu totul, precum și orice fel de tacâmuri» (2).

Biblioteca și Muzeul.

La 9 Septemvrie 1849, un raport către Domn arată că Muzeul și Biblioteca n'au încăperi, că instrumentele de matematici și fizică se strică. E de nevoie a se face reparație și a se întemeià un Cabinet. Se însă"cinează cu facerea devisului Al. Orescu, viitorul rector al Universității, pe atunci numai «profesor de geometria descriptivă și de arhitectură» la Colegiu (3).

Planul acesta se cere de Domn însă și în Decemvrie 1852. Se constată din nou că, «din pricina stării celei proaste a clădirilor, nici cititorii nu pot sta într'însele, nici cărților nu se poate da o rânduire convenabilă». Ar fi potrivit a se clădì deasupra tipografiei Colegiului, în curtea școlii. Planul se face data aceasta de către arhitectul Cuzcovschi, prevăzându-se o cheltuială de 205.992 lei (antreprenorul Solomon Moise, lasă subt 200.000 însă). La 20 Septemvrie 1856, tocmai, Caimacamul aprobă începerea lucrărilor în primăvară (4).

În August 1855 se face raport pentru a se numì bibliotecar Andrei Pretorian, care fusese revizor al școlilor primare, în locul lui Nicolae Simonidi Serdar (5).

În Septemvrie e vorba a se numì bibliotecar C. Aristia, poetul (6).

(1) Dosarul 3728.
(2) Dosarul 3900.
(3) Dosarul 2328.
(4) Dosarul 3547.
(5) Dosarul 3779.
(6) Ibid.

La 26 Maiu 1856, Scarlat Wahlstein, bătrânul director al Muzeului, face să i se numească ca ajutor fiul, Gheorghe (1). În 1885, guvernul cumpără biblioteca specială a grădinarului Mayer (2).

Directorul Wahlstein erà și pictor. Iată ce scrisoare îndreptă el către Domn, după întoarcerea acestuia în 1854.

„Preà-Înnălțate Doamne,

«Plecatŭ vă rogŭ, Prea-Înnălțate Doamne, să binevoiți a primi acest tablou care înfățișază întoarcerea și salutația Mării Voastre ca stăpânitorŭ legitim, de către k. k. trupele austriacești, ca o dovadă cât dorescŭ și cât iubescŭ gloria dinastii numelui Înnălțimii Voastre, și, fiindŭ-că Ecselenția Sa general-conte de Coronini este de părere ca acest mare act politicŭ, de care s'a bucurat toată nația, meritează de a să păstrà ca un vecĭnicu monumint, vă rogŭ plecatŭ să binevoiți a da voe ca să-l zugrăvescŭ mare în oleiu, pentru Museulŭ Naționalu.

«Al Înnălțimii Voastre prea-plecat:

Carol Wahlstein.»

Vodă îi acordă o răsplată, fără a-i face comanda: «Tablou să va trimite Eforii școalelor ca să-l așaze în galaria sa, și să arate a noastră... *(sic)* i slobozâm și gratificație lei cinci mii cinci sute» (3).

BURSIERII ÎN STRĂINĂTATE.

I. La Constantinopol.

Cei patru Români trimiși la Galata-Serai, unde Sultanul Mahmud înființase o școală de medicină, au fost I. Lerescu, C. Burileanu, C. Burdeanu și Grigore Călinescu; li se adauge Dimitrache Nica, fără stipendiu din partea guvernului.

La 1850, Bordeanu se plânge de sărăcia pe care o îndură de zece luni. «Acum văzând însă că o viață așà de negândită poate să ne arunce și la moarte», el cere «a ne smulge din aceea ce pericolul poate să ne arunce», crescându-se «lefșoara de lei 100 pe

(1) Ibid.
(2) Dosarul 3923.
(3) Dosarul 3933.

lună». Neştiind bine vreo limbă străină, ei trebuiau să-şi plătească un dascăl de elineşte, precum şi unul de turceşte, căci fusese trimişi şi cu acest scop; mai ales se ocupă cu această limbă Burdeanu. Mediciniştii români dela Constantinopol, cari, urmând învăţături ce nu se predau în şcoală, aveau locuinţe deosebite, mai arătau şi cheltuiala ce au cu caicele. Leafa fu crescută la 150 de lei pe lună.

În 1850 îşi manifestă dorinţa de a studià medicina la Galata-Serai următorii tineri: Em. Bosnagianu, Ioan Stratilat, Gh. Coculescu, Pavel Pereţ, Gheorghe Creţescu, Ilie Petrescu, Grigore Busuioceanu şi Ioan Gorneanu.

Se mai întâlnesc acolo Dim. Mirescu şi Vurlan. De toţi, erau în 1851 doisprezece studenţi la Constantinopol. Unul din ei, Nica, venit acolo încă dela început, învăţase întâiu farmacia. Lerescu, dintre cei vechi şi el, fusese «depărtat». Domnul porunceşte să se stărue pentru învăţarea limbii turceşti de către Nicolae Aristarchi, capuchehaiaua ţerii pe lângă Poartă şi corespondentul tinerilor. Un profesor de turceşte fu luat atunci pentru dânşii (1).

Nica isbutise a luà premii în cinci din cei zece ani de studiu ai săi. În Iulie 1855, el se intitulà: «médecin militaire turc et attaché comme médecin aide-major à l'hôpital militaire français de Dolma-Bagtché à Constantinople». El şi alţi doi erau destinaţi să cerceteze spitalele din Franţa (2).

II. La Paris.

Domnia lui Ştirbei Vodă aflà la Paris pe C. Cornescul, care făcuse acolo şi Colegiul, pe Constantin, fiul Păharnicului Andrei Bozianul, student în drept, şi pe un al treilea. Încă din 1845, Ioan Curie învaţă cu banii săi la Şcoala de poduri şi şosele (3).

La 1 Decemvrie 1854 se dă o bursă de drept lui Dimitrie Pavel Vioreanu (4).

(1) Dosarul 2313.
(2) Dosarul 3752.
(3) Dosarul 2313.
(4) Dosarul 3752.

La 1 April 1855, hotărîre de a se trimite un al cincilea bursier pentru matematică (1). Domnul ceruse ca tânărul ce se va trimite să fi făcut «toate cursurile cari aici să predau, despre toate ramurile de matematică și de științele eczacte», să fi reușit la concurs și să fi dovedit vocație. El crede că trebue să se trimită și un bursier pentru dreptul civil și comercial. «Elevii pentru legi», zice el însă, «nu merg numai ca să asculte teoria, dar mai cu seamă să urmeze aplicația, să studieze formele pledoariilor, mecanizmu grefii, alcătuirea actelor și sentențelor, în sfârșit să învețe și servițul de *avoué et de notaire*".

La 1 April se făcuse raportul pentru bursele de drept administrativ și comercial, precum și pentru ingineria civilă și pentru pedagogie, «studiu de neapărată trebuințe pentru perfectarea instrucției primare» (2).

În 1855, Simion Marcovici cere să poată trece stipendiul fiului său Constantin, ce învăță la Viena, asupra altui fiu, Alexandru, student la Paris și care aveà «diploma de bacalaureat în științe în Academia Parisului», unde învăță matematicile.

Tot la Paris vine în 1855, din Roma P. Alecsandru (Alexandrescu), care aveà 200 de galbeni pe an; acum i se mai adaug 40.

La 7 August 1855, raport pentru «d-l Serdar M. Râmniceanul, subt-inginer de silvicultură, trimis în Franța pentru studiu în această ramură», care lucrà «pe lângă Conservația de Rouen, la operațiile relative la ramura de silvicultură». El aveà 750 de lei pe lună, și mai cere un adaus de 250 de galbeni pe an.

Peste trei zile, alt raport pentru cererea unui ajutor extraordinar de 200 de galbeni din partea lui Theodor Aman, «care studie arta picturei la Paris» și a trimis «la galeria de tablouri a gimnasiului de aici un tablou ce înfățișează *Cea din urmă noapte a lui Mihaiu-cel-Mare*» (3).

(1) Ibid.
(2) Ibid.
(3) Dosarul 3752.

La 12 Ianuar 1856 se hotărăşte a se trimete la Paris D. Aninoşanu, conductor de poduri.

În luna următoare, Clucereasa Luxandra Iatropol cere o bursă de medicină la Paris pentru fiul ei Panaioti. «Tânărul Iatropolu», spune raportul, «aduce dovadă două diplome ale şcoalelorŭ Franţei, prin care asigură că a depusŭ ecsamenulŭ de bacaloreatŭ şi licenţiatŭ cu notte bune». Răspunsul Domnului e: «la delă», adică: «la dosar».

În Martie se hotărăsc burse pentru Mihai Căpăţineanu (arhitectura), N. Petru («matematica pură cu aplicaţii la astronomie»), «Ioan Macsin profesorulŭ actualŭ în Colegiu de limba latină, pentru studiulŭ literaturei şi al pedagogiei», şi Alexandru Cretzescu, «profesorului actualŭ în Colegiu de istorie generală, pentru studiulŭ dreptului, aplicându-se special la dreptulŭ administrativŭ». Fireşte că numai cel d'intâiu erà ieşit prin concurs, profesorii trimeţându-se în lipsă de concurenţi.

La 3 Iunie 1856 se declară că este de nevoie o bursă de ştiinţe naturale (1).

În 1857 N. Capşa urmà la Paris Şcoala Centrală (de inginerie).

Între studenţii din Franţa în acest an erà şi venerabilul nostru coleg de astăzi, d-l P. S. Aurelian. La 25 Ianuar 1857 se cere pentru d-sa o bursă de Stat de către acei ce-l ajutaseră până atunci a învăţà la şcoala din Grignon. Iată ce spun ei:

«Tânărul Petre Aurelian, fiulŭ profesorului Ardeleanu, în etate de 24 ani, terminând studiile gimnaziului nostru cu notele cele mai bune, a fost primitŭ în serviciulŭ Statului ca conductorŭ la Municipalitate. Însă, fiindcă el erà plin de ardoare pentru studiu, pătrunsŭ de sentimentulŭ naţionalŭ, s'a decisŭ a se aplicà la studiul agronomiei, importantă pentru ţară în timpi de acum, şi, fiindcă mijloacele îi lipseà, propagă această dorinţă a sa între amici şi camarazi săi, care în deliberaţiile lorŭ hotărîră a face o contribuţie, numai şi numai ca să nu lase nedesvoltată aplicarea acestui june recunoscutŭ lorŭ pentru esemplară conduită şi escelente principii». Cererea nu

(1) Ibid.

fu însă primită, şi un funcţionar superior care iscăleşte G. B. (G. Bengescu?) scrie cu hotărîre: «la dellă». (1).

III. La Viena.

Aici se întâmpină medicinişti şi studenţii tehnici.

În 1851, Ioan Gh. Ţânţăreanu studià ca bursier medicina la Viena. În anul următor, directorul şcoalelor, Simion Marcovici, cereà un stipendiu pentru fiul său, viitorul vestit «doctor Marcovici» — ca să urmeze la Facultatea de medicină vieneză (2). În 1850, o astfel de bursă fusese cerută de doctorul Benedict pentru fiul său, dar Eforia obiectase că astfel de ajutoare se dau numai tinerilor cari, urmând cu stăruinţă la Colegiu, au de gând să fie profesori (3).

În 1855, Octomvrie, se acordă o bursă «elevului Petre Mateescu, ce studià pictura în Viena», ca să poată merge la Florenţa. El trimesese «unŭ micŭ tablou ce reprezentă *Fugirea în Egipetŭ a Familiei Sacre*».

În 1858 învăţau la Viena I. Lupulescu şi Vasile Anton, studenţi la tehnică, pentru cari se cere o bursă din partea directorului şcolii de arte şi a lui «Wurm, maestru de mecanică la Viena» (4).

La $^{16}/_{14}$ *(sic)* Noemvrie 1856, generalul Marziani arătă lui Vodă că Împăratul a primit să se trimită la Institutul Geografic din Viena ofiţeri români. Colonelul Fligely alege pe paruşnicul Costaforu, pe locotenenţii Slăniceanu, Barozzi, Mărculescu şi Dona.

Încă din 1850 se pomeneşte un «ierodiacon Inochentie Chiţulescu, unul dintre şcolarii trimişi la Pesta, spre învăţătură cu cheltuiala Sf. Mitropolii».

Un patriot grec sărman, Andreas Apostolatos, cere în 1850 a se da fiului său o bursă în Grecia, ceea ce fireşte se refuză (5).

---

(1) Ibid.
(2) Dosarul 2313.
(3) Dosarul 2834.
(4) Dosarul 3753.
(5) Dosarul 2313.

Din Atena se întorceà în 1850 Dimitrie Racoviță, care fusese trimis în 1840 de episcopul Chesarie al Buzăului și nu-și mântuise decât acum studiile de teologie. Se aprobă a i se da suma de 100 galbeni pentru a cumpără și aduce în țară cărți străine din specialitatea sa (1).

La 15 Iulie 1854, doctorul Mayer, fost inspector al spitalului militar (1834—52), destituit în 1848, cere o bursă de agricultură în Württenberg pentru fiul său Constantin (2).

La 1 August 1855, se face raport către Domn pentru a se trimite în străinătate prin concurs tineri cu cel puțin șapte clase «gimnasiale», «spre a urmà părțile civilizate ale Europei, doi din trimiși, studiul artelor și doi, al agriculturii». Domnul, înainte de a hotărî, vrea să vadă programul studiilor ce vor face.

O bursă de pedagogie fusese pusă la concurs. Se prezentă numai Grigore Vlădescu, «institutore de cls. IV a scoalei publice din Focșani», care e examinat din deosebite materii, dar nu din limba germană, «eară științele naturale îi lipsescŭ cu totulŭ». El reușește. și la 31 Octomvrie se face pentru el raportul către Domn. Acesta scrie: «Științele pedagogice să pot mai cu samă luoa în Ghermania. Trebue cel ce se-a găsì a să trimite să știe bine nemțește» (3).

La 28 August 1857 se creează o bursă de «desenul grafic» în Italia pe trei ani. Se aleg doi: C. I. Stăncescu și G. Grigorescu. Cel dintâiu e recomandat și de G. Tătărescu, pictorul, «maestrul său»; are și lucrări. La întors va fi profesor de desemn. D. Stăncescu s'a întors și e o figură bucureșteană cunoscută, deși nu ca pictor.

(1) Dosarul 2854.
(2) Dosarul 3752.
(3) Ibid.

IV. Pentru Pictură.

În 1851—3, P. Alexandrescu învăţà pictura la Roma şi el dăduse dovezi despre studiile sale, trimiţând două tablouri: «Cele trei graţii» şi «Atala» (1). În 1855, el trecù la Paris.

Clerul şi seminariile.

În 1849 viitorul Mitropolit Nifon erà numai arhiereul Nifon Sevastias, «cârmuitorul Sfintii episcopii Râmnicu» (2) Mitropolitul Neofit avuse o oarecare avere, şi, fiind dator faţă de Stat, ea fu urmărită. Pentru acest scop se făcură, dar fără folos, cercetări la directorul Mitropoliei subt dânsul, Păharnicul Iordachi Zosima (3).

În 1850, vicarul episcopiei de Buzău propune a se ridicà nn monument lui Chesarie episcopul († 30 Nov. st. v. 1846): «în cinstea unui asemene barbat cu fapte vrednice de laudă, un monument potrivit caracterului ce au purtat acel arhiereu în a sa viaţă». Domnul hotărăşte: «mai întâi să va face plan şi ni să va supune». Planul prevede un podiu, cu două rânduri de trepte împrejur şi patru stâlpi, — toate din piatră de Pietroasa. Va fi apoi o «tablă de fier turnat, înpodobită cu ornamente bizantine şi înscripţii» şi un grilaj de fier, care va lăsà să se vadă «urna în ce să păstrează inima răposatului episcop», pe când sus va sta «o figură cu atribute, în mărime naturală, făcută asemenea de fier turnat şi poliite cu bronzu, care aceasta va fi de o nălţime de vre-o 5 şi 1/2 şuh»: toate podoabele se vor turnà la Viena. Domnul aprobă acest plan şi cheltuiala de 11.830 de lei (4).

Putem adăugì că astăzi se vede numai, la stânga bisericii, un sărăcăcios monument de piatră, înzestrat cu o gratie prin care vezi cu indignare un sicrieş de copil şi două titve, dintre care una e

(1) Dosarul 2313.
(2) Dosarul 2517.
(3) Dosarul 2705, an. 1850.
(4) Dosarul 2815.

învelită într'un ţol. Şi se spune că sunt capetele episcopilor Chesarie şi Filoteiu.

Un raport din 1-iu Maiu 1850 arată că arhimandritul Dionisie (cred că e Dionisie Romanò, n. 1806, care, după ce a fost episcop de Huşi, a luat la 1865 locul lui Filoteiu şi a păstorit până la 1873) (1), tipăritorul *Chiriacodromiului*, «a început a tipărì şi o mică bibliotecă religioasă şi morală, adunare de rugăciuni», şi cere un ajutor. Rezoluţia Domnului e aceasta: «Ca pentru cărţi bisericeşti, urmează să i să dià din fondurile bisericeşti lei patru mii, din cei destinaţi pentru ţinerea seminarelor» (2).

La 19 Iunie, Efrosin Poteca, fostul profesor de filozofie, acum egumen la Mânăstirea Motrului, arată purtările obraznice ale arendaşului moşiei Vatra, a mânăstirii, cu dânsul şi cu călugării (3).

În 1850, Mitropolitul supune Domnului planul tipografiei cărţilor bisericeşti. Cărţi ajunsese a se cumpără şi «din alte ţeri» — Moldova şi Ardeal,—«neaflându-se astăzi într'acest prinţipat vre o tipografie bisericească complectă. Sf. Mitropolie a Ungro-Vlahiei a avut tipografia sa, care din greutatea împrejurărilor s'a desfiinţat, încât astăzi abià se mai află vre o câte-o oca de slove ruginite, care nu se mai pot întrebuinţà». Nifon cere împrumut 2.000 de galbeni pentru a o alcătuì din nou, aducând «o maşină, doă teascuri, slova, celelalte trebuincioase». Lucrul începându-se, se mai cer, în Octomvrie 1851, 5.000 de lei, tot cu împrumut, pentru hârtie. Mai târziu e vorba de o nouă maşină dela Viena. Iar la 19 Februar 1852, într'o adreşă a Mitropoliei, se spune că «tipografia Sfintei Mitropolii acum din nou înfiinţată şi întru tot completă a început, cu ajutorul lui Dumnezeu, tipărirea cărţilor bisericeşti» (4).

În 1851 Mitropolitul cereà un censor pentru tipăriturile sale (5).

---

(1) V. *Inscripţiile* mele, cap. Buzău (subt presă) şi N. Dobrescu, *Studii de istoria Bisericii române contimporane*, I, Bucureşti, 1905, pp. 111—2.

(2) Dosarul 2815.

(3) Dosarul 2887.

(4) Dosarul 3157.

(5) Dosarul 3169.

Episcopul de Buzău, Filoteiu, care a lăsat o foarte rea reputaţie, fiind învinuit şi că ar fi otrăvit pe Chesarie pentru a-i luà locul, are o judecată cu călugăriţa Epiharia cu privire la facerea trapezei dela schitul Coteşti. Cu prilejul cercetării iese la iveală o poruncă a lui Chesarie în care se porunceşte (28 Iunie 1844) stareţului din Dălhăuţi, supraveghetor al Coteştilor, să aducă trapeza la îndeplinire, în aceste cuvinte drastice: «De aceia poruncim Cuvioşii Tale că, dacă nici Cuvioşii Tale nu-ţi va fi făcut cunoscut [Epiharia] de aceasta, apoi să-i arăţi din partea noastră că tocmai acum am înţeles că este . . . flioarţă de Galaţi» (1).

Încă din 1852 e vorba a se clădì un Seminar în Bucureşti, după planurile arhitectului Freywald, aşezat de foarte multă vreme în ţară (2). Se alege dealul Filaretului şi se face adjudecarea în 1853, Noemvrie, pe preţ de 778.500 de lei.

Acelaş dosar înşiră întâmplările din cari se alcătueşte odiseea şcolii de preoţi bucureştene. La 1836, erau patru clase de seminar în «zidirile episcopiei Argeş» (la Antim). Peste patru ani Seminarul e mutat de acolo, şi mutările urmează iute una după alta. În 1842, se repară anume pentru acest scop casele dela Schitul-Măgureanului, însă în zadar. Se cumpără apoi, pentru clădirea unui edificiu anume, grădina lui Belu, dar se face apoi în acest loc cimitirul. Urmează cumpărarea terenului de lângă «fântâna lui Filaret». Dela 1851 numai, au fost patru mutări. Chiria plătită se socotià odată 450 de galbeni, odată 11.655 lei pe an. În 1852, Domnul declară că nu vrea să se cheltuească mai mult decât 400.000 de lei pentru clădire.

În Seminar erau o sută de interni, «afară de externi şi candidaţii ce se hirotonisesc după grabnice trebuinţe», — aceştia în număr de cincizeci (3).

---

(1) Dosarul 3311.
(2) V. Hurmuzaki, X, tabla.
(3) Dosarul 3558.

În 1855, la 16 Decemvrie, arhimandritul Dionisie e numit profesor de religie la gimnaziu (1).

La 3 August 1855, se propune reînființarea unui pension pe lângă Colegiu. Rezoluția Domnului e aceasta: «Primim a să deschide pensionat în procsimitate cu Colegiul pe baze mai dezvoltate, ce se arată aici, și cu preț de lei una mie pe an, în care să să cuprinză toate, afară de îmbrăcăminte; pensionatul ce va răspunde pe deplin la aceste condiții, să va subvensionà cu gĭumătate stipendiuri pănă în număr de șaizeci».

Raportul prevede ca pensionatul să fie ca al lui Monty și să primească o subvenție de 37.325 de lei pe an, având «guvernatori» și «repetitori».

La 2 Noemvrie se propune a se da direcția Colegiului lui I. Pop. Internii de odinioară ai lui Monty fusese împărțiți la pensionul lui Râureanu (27 Noemvrie 1854) (2).

Bătaia pe care o sufere în 1856 chelarul seminarului din Buzău, provoacă o anchetă ce dă rezultate uimitoare:

«Pâinea este neagră ca păcura, necoaptă, plină de necurățenii și pătată în mai multe locuri de bucăți de pământ.

«Mămăliga este de un mălai stricat și plinŭ de murdării.

«În supă și în felul de bucate s'a găsit mai adesea șoareci fierți, viermi și alte necurățenii, iar în varză șoareci întregi, din care pricină s'au și îmbolnăvit unii din școlari, și mai cu seamă Tănase, care, din întâmplare, luând șoarecile drept o bucată de carne, a zăcut până acum o săptămână.

«Bucătăria este de o murdărie îngrozitoare și vasele de o necurățenie spăimântătoare. Cazanul de ciorbă nu s'ar fi spoit de un an de zile.

«Din fondurile seminarului nu se dă acestor școlari decât două perechi pantofi de cavafi pe fiecare an și o giubeà la patru ani. Unele din giubele sunt din două fețe de postav, încât cel investat

(1) Dosarul 3779.
(2) Dosarul 3788.

cu dânsa seamănă mai mult cu un arestant decât cu un seminarist... Murdăria rufelor este îngrozitoare...

«Duşumelele sunt aşà de murdare, încât nu se mai poate cunoaşte din împestriţarea nuanţelor faţa lor primitivă. Şoarecii se plimb prin odăi fără a se sperià de zgomot.

«Odată pe an, la Drăgaica, se spală şi se scutură casa.

«În celelalte odăi de jos, unde se culcă şcolarii externi, din desimea lor, duhoarea urîtă şi murdăria cea mare, s'a încins râia, ce bântue o mare parte dintr'înşii.

«Peşchirele din odaia de spălat n'au nici o deosebire din otrepi.

Bătaia fusese provocată de aducerea la masă a unui «caş împuţit şi plin de viermi».

Oprişan Antonescu e trimis cu plângere la Episcop. «Acesta, intrând la Prea Sfinţia Sa şi arătându-i nemulţumirea şcolarilor în contra inspectorului şi chelarului, Prea Sfinţia Sa l-a lovit cu bastonul pe gură, rupându-i buza».

Resoluţia Domnului e blândă: «Le auzim şi nu le puteam crede, iar acum, aflându-se directorul Departamentului din lăuntru la Buzeu pentru alte însărcinări, s'a poruncit de noi a cercetà despre fiinţa adevărului, şi din cele aici arătate vedem cu osîbită întristare neorânduelile ajunse la un grad ce nu e ertat. Să va încunoştiinţà prin ofiţul domnesc Prea Sfinţitul Mitropolit ca să cheme pe episcopul Buzeului la cunoştinţa celor dintâiu datorii şi să ceară îndată o radicală îndreptare» (1).

COLEGIUL DIN BUCUREŞTI ŞI CEL DIN CRAIOVA.

Cursuri speciale în provincie.

La 5 Septemvrie 1851, Eforia arată Domnului că este de nevoie a se clădì «în apropiere cu Colegiul din Sf. Sava o încăpere spaţioasă şi temeinică, care să coprinză până la trei sute scolari interni cu plată de lei 500 pe an, afară de cărţi şi îmbrăcăminte». Se alege

(1) Dosarul 3989.

un loc al spitalului Colţea, la Nord de Colegiu, se iea cu embatic dela spital şi se dărâmă ce clădiri erau pe dânsul (1853). Lemnul dela dărâmături se întrebuinţează la Şcoala de Bele-Arte (1).

În Octomvrie 1854, după cererea orăşenilor, se admite a se introduce la şcoala din Ploeşti cursuri de greaca modernă, franceză şi *doppia scrittura*.

Craiovenii petiţionează la 30 Ianuarie 1855 pentru organizarea Colegiului lor, ce fusese închis trei ani. Va fi un gimnaziu cu patru clase, pe lângă două clase primare. În clasa a IV-a gimnazială se va propune limba franceză şi cea germană (2).

În 1854 iată care erà numele celor mai cunoscuţi dintre profesorii secundari:

Ignatie Pizo, cl. III Brăila.

G. M. Fontanin, latina cl. III, IV, Craiova (şi «inspectorŭ al gimnaziului», dela Decemvrie 1851).

«I. Massimŭ, de limba latină în paralel cu cea română şi geografia în clasa III şi în a IV de limba latină; anul 1851, Ianuarie.

«Ioanŭ Zalomitŭ, de logică şi morală, în cls. IV, V şi VI; 1851, Ianuarie.»

«A[ntonin] Rocŭ (Roques), de limba franţeză în cls. IV şi V; 1853, Dechemvrie.»

«Iulius Baraş (dr. Barasch), de istoria naturală în cls. VIII; 1851, Septemvrie.»

«Ulise de Marsiliacŭ, de literatura limbei franţeze în cl. VI; 1853, Fevroarie.»

«Alecsie Marinŭ, de fisică şi hemie; 1851, Ianuarie.»

«Alecu Orescu, de geometrie descriptivă (la clasele complementare); 1851, Ianuarie.

Tillaye, «de desemnŭ topograficŭ în clasa de inginerie; 1853, Noemvrie» (3).

(1) Dosarul 3235.
(2) Dosarul 3779.
(3) Dosarul 3779.

În 19 Septemvrie 1855, I. Massim e numit subdirector la Colegiul din București, dar nu primește (1).

În Octomvrie 1857 Colegiul capătă și un profesor de retorică. E numit singurul care se prezentă, Medelnicerul Florian Aaron, fost inspector și profesor la Craiova, subdirector și profesor de istoria generală la București, revizor general al școlilor comunale; el va primì 600 de lei pe lună. În aceeaș lună e numit și Petru Cernătescu, care trecuse un concurs la 1853 (2).

Se decide, la 6 Fevruarie 1858, concurs pentru catedra de economie politică și istoria dreptului, înființată la 1850, cu o mie de lei pe lună, și pe care o ceruse acum Marțiani (Marțianu), care urmase la Viena legile și științele de Stat (3).

În 1858 se desbate iarăș despre clădirea unui gimnaziu (4).

În 1858 încă, se cumpără, cu 19.575 lei, o mașină pentru tipografia Colegiului (5).

La 8 Martie 1856, se cere intemeiarea unui internat la Ploești, cu subvenție de 9.000 de lei pe an. Iar în Noemvrie e vorba de alt internat la Giurgiu (6).

Industrie.

La 1849 încă erà o fabrică bucureșteană de testemeluri (7). În 1850 se dă un privilegiu celei de macaroane a lui Barabino (8).

În acest din urmă an, Germanul Paul Foith face căutări miniere la Băicoiu. Țintea și în alte locuri, înfățișând și un proiect de lucrări (9).

(1) Ibid.
(2) Ibid.
(3) Ibid.
(4) Ibid.
(5) Dosarul 3994.
(6) Ibid.
(7) Dosarul 2379.
(8) Dosarul 2871.
(9) Dosarul 2963.

Pentru Stat lucrà la ocne un inginer de mine ungur, Karácsony, Carol «Caracĭoni» (1).

În 1854 Ungurul Vaşari (Vásáry) cere privilegiu pentru un stabiliment de poleit cu aur şi argint pe cale electrohimică (2).

În 1855, se cere un privilegiu pentru fabrică de cărămidă, cu maşini, a Serdarului I. I. Filipescu (3).

Literatură instructivă şi didactică.

Încă dela 1843, Clucerul Petrache Poenaru fusese însărcinat a tipări «Învăţătorul satului», în tipografia Colegiului. Numele se schimbă apoi în «Foaia săteanească». Printr'un ordin din 19 Noemvrie 1848 se hotărăşte ca, pe lângă cei 3—4 colaboratori cu plată: dr. Ionescu, A. Adamovici, corectorul tipografiei, ş. a., să scrie câte un articol în fie ce număr noul director al şcoalelor, C. Brăiloiu: «despre religie, cât şi despre moral, precum şi cevaşi instrucţii la vremea priincioasă despre agricultură şi munca câmpenească», primind pentru aceasta câte 500 de lei pe lună. Dr. Ionescu, plătit cu 200, va scrie aşà, «în cât se poată săteanul şi să le înţeleagă şi să ià şi plăcere». Învăţătorii nu vor mai primì gratuit foaia, care se va împărţì fiecărui sat, cu preţul de 2 sfanţi (4).

În 1850 se discută chestia dicţionarului latin-român, încredinţat lui Nicolae Bălăşescu. El arată că, «fiind dus cu voia Sf. Mitropolii la oraşul Sibiiu, spre tipărirea unui dicţioner, n'a priimit leafa de profesor al Seminarului pe 2 ani», luând însă în schimb, dela 1843, când se consacrase lucrării sale, suma de 29.876 lei, 16 parale. Pentru aceasta dăduse 23 de coli numai, tipărite la Hochmeister, acolo în Sibiiu, şi din care adauge o probă (eu însumi am găsit acele coli în biblioteca părinţilor mei). Contractul erà însă pentru o coală pe săptămână şi pe vreo 160 de coli; aşà încât s'ar mai cere doi ani şi jumătate de lucru.

(1) Dosarul 3754.
(2) Dosarul 3800.
(3) Dosarul 3913.
(4) Dosarul 3040.

Ştirbei hotărăşte că Bălăşescu va primì 120 de lei pe coală, va da 40 de florini de argint. El adaugă însă: «Cele traduse nu să vor da în tipar până nu să vor eczaminà mai întâiu de o comisie rânduită de Eforie». Numărul exemplarelor va fi de 2.000.

Bălăşescu nu se învoeşte. El vorbeşte de faptul că «ş'-aŭ pierdut ochiul cel stâng, precum şi sănătatea», şi că «manuscriptul dicsionerului lucrat în anii trecuţi şi altele pe vremea rebelilor Unguri, când jeluitorul, înpreună cu alţii, iereà osândit la moarte, s'au răpus». E gata să scoată zece coli pe lună (!), dar i se vor plătì 500 de lei pe lună. El vrea să-şi ducă la Sibiiu şi biblioteca (1).

Dicţionarul greco-român, care a şi apărut în două volume enorme, fu încredinţat lui Gheorghe Ioanid la Martie 1850. Trebuià să gătească două coli pe lună, în formatul dicţionarului lui Bălăşescu. El nu mai are catedră, dela reorganizarea învăţământului încoace.

În 1851 se propune a i se da, pe lângă cei 400 de lei pe lună ai dicţionarului, şi alţi 500, «ca o recompensă pentru ostenelile ce a jertfit acest profesor public în curgere de douăzeci de ani», «ca o mângâiere şi încuragiare». Tiparul trebuià să înceapă cu luna lui Ianuar 1851. Rezoluţia domnească are acest cuprins: «Eforia-mi propune lucruri cari covârşesc puterea noastră: a plătì lefi pentru fònţii neîndeplinite. Să încrede traducerea dicţionarului grec d-lui Gh. Ioanidi, care, pe lângă premiu ce se hotărăşte, va aveà ambiţia a-şi întipări numele la o aşà de importantă lucrare. Pentru consideraţia slujbelor săvârşite de d-lui în ramura slujbi publice, i se va plătì, ca o singură ecsepţie, câte zece galbeni de coală. Treptat ce se vor pregătì zece coale de tipar, se vor tipărì. Cerem însă ca să nu rămâie aceasta ca o lucrare zadarnică, dacă s'ar întreprinde pe o scară prea întinsă. Cerem ca, în cinci ani mult, să fie tot dicsionarul săvârşit şi pe fie care an o a cincilea parte eşită din tipar» (2).

---

(1) Dosarul 3086.
(2) Dosarul 3287.

În acelaş an, în August, se admite gramatica lui Limburg şi «Introductio în linguam latinam» a lui Massim (1).

În Maiu 1852, doctorul Ștefan Piscupescu cere să i se ierte datoria către Tipografia Școlilor pentru lucrarea sa «Doctorul de casă» din 1837, sau să se primească eczemplare în locul ei. Hotărîrea e aceasta: «Eforia va poprì 150 exemplare, slobozându-i o sută» (2).

În 1855, la 19 Martie, se propune să fie ale autorilor cărțile didactice, răsplătindu-se și cu bani acei ce le vor scrie pentru clasele III—VIII (3).

În Maiu se admite a se subvenționà dicționarul român-german al doctorului Polizu (4). Dar se respinge în 1856 propunerea de a i se tipărì un dicționariu în cinci limbi, făcută de Emanuil Drohoiowski (5).

La 12 Noemvrie 1855, se raportează că «Cronica Românilor» a lui Kogălniceanu, care a fost abonată pentru 50 de exemplare, a apărut complet și că exemplarele se află la stărostia moldovenească a Putnei.

La 20 April următor, iată cum vorbeşte Eforia Școalelor despre această mare lucrare:

«Un bărbat moldavŭ ce se bucură ca istorian de un renume bine meritat, colonelul Mihail Cogălniceanu, adunând într'un șir complet toate cronicele patrii sale, le-au dat pe rănd la lumină, într'o scriere compusă de 3 volume, imprimate la Iași, și intitulată *Leatopisețele țerii Moldovei.*

«Ca pentru frați cu Moldovenii în naționalitate şi istorie, ca pentru frați cu dânșii în fapte glorioase ale străbunilor şi în evenimente triste ce ne-au apăsat de o potrivă; *șters*). Un asemenea uvragiu fiind şi pentru Români o avere de mare preț, și cuviința cerând ca, până va venì timpul să avemŭ şi noi cronicele noastre adunate într'una,

(1) Dosarul 3349.
(2) Dosarul 3476.
(3) Dosarul 3779.
(4) Ibid.
(5) Ibid.

să profitămŭ de avantagiul ce ni se procură prin ostenelile depuse de d. Cogălniceanu, Măria Sa prea-înnălțatul nostru Domnŭ, făcând a se aduce aici un număr de ezemplare din acel uvragiu spre a se împărțì pe la toate municipalitățile orașelor de căpetenie ale districtelor», etc.

Kogălniceanu scăzuse prețul de 3 galbeni austriaci la jumătate (1).

În 1856, «George Ioanid librariŭ-editor» se adresează către Domn pentru a i se înlesnì «a dà la lumină o parte din scrierile cellor mai renumiți autori contimporani și alte, traduse în limba națională, și a întinde cât va fi cu putință literatura română, potrivitŭ cu prospectulŭ ce cutezŭ a alăturà aici». El arată cum «prin însemnătoare jertfe pecuniare s'a încheiat seria întâiu a *Bibliotecii Litterarie*, cu dulcea speranță de a păsui *(sic)* acum și în anulŭ alŭ doilea și în alți mulți înainte». El ar dorì ca fiece bibliotecă să se aboneze la cinci exemplare, precum și fiece mânăstire închinată. «Căci, dacă este ertat streinilor de diferite națione a se adressà cu rugăciuni către prinții moldo-români, cu câtŭ mai mult trebue să fie ertatŭ credincioșilor supuși a se adresà către unŭ părinte a lorŭ și a cere ajutorŭ și protejare, mai cu seamă când ajutorulŭ acesta are de țintă principală îmbunătățirea morală a Românilorŭ». Rezoluția e aceasta: «Secretarul Statului îl va face cunoscut și îl va recomandà la osebitele Departamente» (2).

În Martie 1856, Eforia cere să se redacteze un vocabular român. «Ideile noui cerŭ semne nouă și în alegerea acestorŭ semne mai că nu domnește nici o normă; fie-care scriitor are o firească aplecare a imità espresiile și frasele limbei străine în care și-a făcut educația. Niște asemenea dispoziții ale scriitorilorŭ noștri potŭ aveà tristulŭ effectŭ de a face a se uità caracterulŭ și trăsurile limbei noastre părintești, să fimŭ reduși a aveà o limbă compusă de diferite elemente eterogene și puținŭ proprie pentru cultură». Vocabularul normal trebue să cuprindă «toate zicerile ce se află astăzi în limba vorbitoare,

(1) Dosarul 3910.
(2) Dosarul 3948.

mai vârtos în limba țăranului, care, neclintitŭ de obiceiurile străine ce au năvălitŭ asupra orașelorŭ, au păstratŭ mai bine originea limbei». Neologismele să fie tipărite în italice. Să fie măcar 30.000 de cuvinte. Să se ofere ca premiu 800 de galbeni.

Domnul se mărginește a întrebà: «Găsitu-s'au acel bărbat luminat care să priimească această sarcină»?

Tot în 1856 (Martie) se decide a se tipărì în tipografia Colegiului un nou dicționar latin-român, plătit cu 200 lei coala, în formatul dicționarului latino-frances Quicherat (1).

În acelaș an se arată Domnului că «Biblioteca Colegiului possedă câteva manuscripte de cronici vechi ale principatelorŭ moldo-române, ce sunt de un interesŭ importantŭ pentru studiulŭ istoriei tzerii shi, fiind kă aceste manuscripte zakŭ acolo fără a se puteà trage din ele cuvenitulŭ folosŭ, Eforia a socotitŭ a fi mai bine să le tipărească în Tipografiea Collegiului cu cheltuiala ei shi în beneficiulŭ fondurilor scoalelorŭ». La aceasta Domnul hotărăște: «Se va arătà ce manuscrise sunt și gradul importanții lor» (2).

Lucrări de edilitate sau publice.

Lucrările la Cismigiu sunt arătate în dosarul 2641: erà vorba să se așeze în această grădină și o statue a Dianei.

În 1850 se luau măsuri pentru a se face un palat domnesc la Șoseà. Raportul e motivat astfel: «Căldurile cele covârșitoare ale verii fiind cu atât mai simțitoare și mai supărătoare, cu cât clădirea orașului este neregulată, ulițele strimpte și noroiul sau praful domnește în toată curgerea acestui timp». Se prevede o sumă de 20.000 de galbeni (3).

Dosarul 2.883 e relativ la stropirea strJelor, No. 2.951 la pavagiu, No. 3.155 la șosele, No. 3.690 la «șanțurile Dâmboviței», No. 3.743 la cimitire.

(1) Dosarul 3976.
(2) Dosarul 3999.
(3) Dosarul 2.810.

Din dosarul 3.164 se vede că la Focşani se luminau stradele, dar neîndestulător, contracciul fiind dator a aprinde lumânările la două nopţi odată.

În 1851 se isprăveşte birtul de hotar dela Vârciorova, prevăzut încă de Vodă Bibescu (1).

În 1853 se hotărăşte aducerea a încă doi ingineri din străinătate (2). Dosarul 3.744 cuprinde acte privitoare la şcoala de conductori.

În 1856 se cere de către Vornicul Teodor Ghica, antreprenorul diligenţei în Moldova, un asemenea privilegiu în Ţara-Românească, «pentru portul scrisorilor şi a banilor Statului şi ale particularilor». Dar Sfatul administrativ îl refuză (3).

Relaţii cu Turcii şi Ruşii în timpul ocupaţiei (1848—51).

Încă dela 15 (27) Fevruarie 1849, Fuad Paşa se plânge că un Turc din Brăila, ce se întorceà dela Silistra, a fost bătut rău la carantina din Călăraşi.

La 4 (16) Martie, Caimacamul asigură pe Fuad şi pe Duhamel că s'au luat măsuri «à l'effet de prévenir et réprimer légalement les propos malveillants ou inconsidérés qui ont été répandus dans le public et qui inquièlent la population paisible», hotărîndu-se a se tipărì şi nota celor doi comisari în cel mai apropiat No. din Buletin (4).

Tot în Fevruarie se fac reclamaţii din partea lui Fuad pentru un Grec supus otoman, negustor de fesuri, care s'a găsit ucis lângă cazarma Malmaison (5).

Din partea lui, în Martie, Duhamel destăinueşte că un Neamţ supus rusesc, Neumeister, găsind pe malul Dâmboviţei un sac de bani turceşti uzluci, l-a adus la Primărie şi că a doua zi a fost aspru

(1) Dosarul 3.217.
(2) Dosarul 3.585.
(3) Dosarul 3.995.
(4) Dosarul 2.438.
(5) Dosarul 2.463.

mustrat pentru că şi-ar fi râs de funcţionari, aducându-le numai nişte «jucării de plumb» (1).

La 19 Iulie 1850, Ahmed Vefic, noul comisar turcesc, se plânge că i se deschid plicurile la carantina din Giurgiu (2).

«No. 419. Anul 1850, Aprilie 10.

«Ofis către Sfatul Administrativ ecstraordinar.

«După ce Ecselenţia Sa marişalul intrând în ţară în capul împărăteştii armii otomane într'o epocă foarte critică, a restatornicit liniştea şi buna orânduială şi printr'o disciplină pilduitoare a tras dragostea şi respectul Românilor, acum se află pe puntul de a plecà.

«Poftim dar pe Sfat a să adunà mâine la 10 ceasuri împreună cu Prea Sfinţia Sa cârmuitorul Mitropoliei şi cu d-lor boierii divaniţi şi a merge în corp la Escelenţia Sa spre a-i arătà sentimentele de recunoştinţă de care sunt pătrunse toate clasele soţietăţii române pentru o binefacere atât de însemnată.»

[Concept.] (No. 2770.)

Ocupaţia Austriacă.

Printr'un raport din 17 Octomvrie 1854 se arată că o divizie de husari a vrut să plătească la Buzău în bancnote, pe cari nu vreau să le primească negustorii. Resoluţia domnească e aceasta: «Să stăruie a luà înţelegere cu Ex. Sa [mareşalul Coronini], ca pentru un obiect foarte important, întru înleznirea trebuinţelor armelor împărăteşti» (3).

La 14 Noemvrie următor, Reşid Paşa recomandă lui Vodă Ştirbei să aibă grijă de supuşii greci din principat, supraveghindu-i de aproape (4). Aceeaş linie de purtare i se recomandă faţă de Ruşi printr'o scrisoare a lui Ali Paşa, din 7 Decemvrie. Intervin însă

(1) Dosarul 2.473.
(2) Dosarul 2.925.
(3) Dosarul 3770.
(4) Dosarul 3779.

Colquhoun și Poujade, consulii englez și francez, pentru a se zăbovì măsurile acestea. Tot în Decemvrie consulul austriac Mihanovich protestă contra expulzării lui Colonia, consulul grec din Craiova. Consulii Angliei și Franței observă că Grecii, fiind mai mult arendași, expulzarea i-ar lovì grav. Se recunoaște însă că *stavroforii*, ce se ridicaseră pentru Ruși, vor trebuì să fie urmăriți. La urmă, se admite ca supușii ruși să rămâie pe garanție. Cu Grecii se făcuse mai de mult o înțelegere de Stat (1).

Dosarul 3951 e relativ la arestarea de către Austriaci acì a bancherului brăilean Niculcea Zenu, care ofenzase și persoana Împăratului (1856).

Partidele politice.

La 19 Aprilie 1849, din Colentina, bătrâna Doamnă a lui Grigore Ghica, *Μαρία Γκίκα*, cere a se îngăduì Târgul Moșilor, ce se făceà pe moșia ei, pentru că acuma s'a restabilit liniștea (2).

La 26 Iulie 1850, Departamentul din ăuntru raportează Domnului cu privire la Mihail Marghiloman, care a venit dela Paris, subt cuvânt că va sta numai zece zile, pentru afaceri de familie, și va plecà iarăș la Paris, pentru studii. Se vede însă «că numitul a luat parte la evenimentele din leat 1848, ca propagant și predicator, cu osebire în orașu Buzău» și se mai află că «numitul, înpotriva nădejdilor sale, mergând într'o grădină publică, au îndrăznit a face aluzii foarte necuviincioase asupra trecutelor evenimente, care aceasta s'a auzit chiar de d-l plaț-maior». Hotărîrea Domnului e aceasta: «S'a ecsilat însuș, s'a întors fără a cere voe și a dobândi-o, în sfârșit îndrăznalea *(sic)* de a începe a doo zi după sosire-i noaă înăltiri *(sic)*, nu ne iartă a mai tolerà asemenea oameni rău cugetători. De aceia Departamentul din Läuntru va luà de loc măsuri ca în patru zile să fie negreșit ecspulsat din principat; 28 Iulie.»

(1) Dosarul 3784.
(2) Dosarul 2489.

Aceasta se și făcù, dar Marghiloman se oprì la Brașov. De aici scrie Domnului, pretestând că e prigonit de dușmani cu învinuiri neadevărate, căci nu puteà face astfel de lucruri, «ca Român adevărat, ca om cu mică experiență». «Astăzi rătăcesc în locuri străine de cinci luni aproape, pierz un timp ce l-aşi întrebuință cu folos în țara mea și micul rămas părintesc, întrebuințându-l în curs de mai mulți ani în studiul ce am făcut; astăzi numai bunavoința fraților mă face a ecs[is]tà, fără a alergà la o meserie de tot giositoare, căci soarta Românilor săraci în străinătate o cunoașteți Înnălțimea Voastră foarte bine care ar puteà fi». Cere deci dela «părinteasca Înnălțimii Voastre milostivire» a se puteà întoarce: petiționarul știe cât a avut să sufere țara și se roagă deci pentru binele Domnului. Acesta nu pune nici o resoluție (1).

În Iulie 1850 se înfățișează o cerere de despăgubiri din partea soției lui Eliade Rădulescu. Ea arată că e la Constantinopol, cu copiii, în cea mai mare lipsă. Averea din țară îi e încălcată. Astfel Turcii sunt aduși a-i sprijinì cererea, cuprinsă în memoriul ce urmează:

Note approximative de la fortune mobilière et immobilière laissée en Roumanie par le sujet ottoman Héliade.

1. Un vaste atelier de douze presses avec tous les accessoires, pour imprimer tous les ouvrages élémentaires scolastiques et littéraires, du nombre de trente-deux volumes, édités par milliers d'exemplaires, pour subvenir aux besoins de toutes les institutions et écoles de la Roumanie. L'auteur de toutes ces œuvres est Héliade.

2. Un vaste atelier pour composer et imprimer deux journaux rédigés par Héliade.

3. Une lithographie avec tous ses nombreux accessoires, soit en pierres à écritures et à dessins, soit en machines à imprimer.

4. Une fonderie considérable, avec toutes les machines et tous les outils nécessaires pour couler et monter trois espèces de caractères, appliqués aux langues roumaine, grecque et française, sans compter les diverses formes et grandeurs de ces trois espèces.

(1) Dosarul 2934.

5. Une volumineuse bibliothèque commerciale, composée en grand nombre de toutes les œuvres ci-dessus relatées et de tous les principaux ouvrages étrangers. Cet établissement était entretenu de manière à pouvoir alimenter toutes les institutions et écoles de la Roumanie, ainsi que les bibliothèques des provinces danubiennes, et tout cela a été pillé et brûlé.

6. Une bibliothèque particulière composée de livres de choix, et par conséquent d'une grande valeur, que les hommes éclairés peuvent facilement apprécier.

7. Onze cents rames impression grand format, dont l'une ne revenant à Bucarest qu'à 150 piastres environ.

8. Un nombre considérable d'ouvrages élémentaires scolastiques et littéraires qui se trouvait, lors de l'invention, dans nos vingt-deux entrepôts de la Roumanie, chargés d'alimenter les institutions et écoles, ainsi que bibliothèques particulières, et qui ont éprouvé le même sort que ceux contenus dans nos bibliothèques de Bucarest.

9. Une villa composée de sept corps de bâtiment, avec ses dépendances, où est caserné depuis deux ans un régiment de cavalerie étrangère, avec un nombreux état-major.

Les dépendances de la dite villa, entr'autres un vaste jardin richement complanté, ont servi de pâture aux chevaux de ce régiment

10. La plus grande partie de l'ameublement, des ustensiles et du linge de ménage à l'usage d'une nombreuse famille, accumulés pendant trente ans.

Je dis ci-dessus «note approximative», vu que mon mari pourrait beaucoup mieux que moi préciser toutes nos pertes, que j'évalue au chiffre bien minime de deux millions de piastres, avec lesquels Héliade aurait pu acheter de vastes terres, s'il n'eût envisagé que son intérêt privé et l'avenir de sa famille.

En outre de ce, il nous reste dû par l'Administration 5.000 ducats pour un reste de compte d'impression valaque de dix ans, pour le Gouvernement.»

De fapt, cum se vede din prefaţa seriei nouă, din 1847, a «Cu-

rierului», Eliade se întorsese cu un nou material tipografic din călătoria sa în străinătate, făcută atunci.

Domnul cerù un raport asupra afacerii. El cuprindeà concluzia că D-na Eliad nu poate reclamà pe dreptate nimic. Deci se adresă Marelui Vizir, în numele căruia se făcuse intervenția, scrisoarea următoare :

«*Monseigneur*,

A la suite de la dépêche que V. A. m'a fait l'honneur de m'adresser le 6 juillet dernier, je n'ai pas manqué de saisir le Conseil Administratif Extraordinaire de l'examen des réclamations élevées par l'épouse du sieur Éliade et de l'inviter à me soumettre un raport sur le résultat de ses recherches.

Le Conseil vient de m'informer, après avoir attentivement examiné cette affaire, que le Gouvernement n'a aucune connaissance que la moindre partie de l'avoir du sieur Eliade ait été atteinte par aucune mesure de confiscation; que, si sa maison a été occupée par un quartier militaire, c'est uniquement l'effet d'une mesure générale, à laquelle ont été soumises toutes les maisons de la Capitale et des environs, afin de subvenir à l'indispensable nécessité des logements militaires, que le Gouvernement n'a mis le moindre empêchement à ce que le sieur Éliade disposât de sa fortune à son gré et qu'il ne peut encourir par conséquent aucune responsabilité à ce sujet, la propriété de ses biens n'ayant jamais cessé de lui appartenir.

Je me fais un devoir empressé de soumettre ces faits à la connaissance de V. A. S., en exécution des ordres qu'elle a bien voulu me transmettre, et je profite de cette occasion pour lui offrir l'hommage réitéré de mes sentiments respectueux et dévoués.

S. A. S. Monseigneur le Grand-Vizir, etc. etc. etc.» (1).

Pensionate.

Încă dela 19 August 1849, L. Jannellony, supus sard (Giannelloni), înaintează guvernului o petiție, arătând că ține pensionat de cincisprezece ani de zile, privindu-l ca un «sucursal al acelui al Colegiului Sf. Sava» (Monty). Dorința lui e acum să capete un ajutor bănesc, o decorație turcească sau nișan și să se asigure celor doi

(1) Dosarul 2988.

fii ai săi o «carieră socială». El aduce ca argument că unul din colegii săi «are 300 de galbeni pe lună». Se mai plânge că mulţi părinţi nu-şi plătesc datoriile, dând şi lista lor, care însă lipseşte acuma din dosar (1).

În 1849, Craiovenii se ridică în potriva directoarei pensionatului de fete din oraşul lor, Mina Dahlen, pe motive politice: «că numita Madama Dalenŭ nu mai este vrednică a fi directriţă de institutŭ, căci în evenimentele anului 1848 s'a abătut cu totulŭ din datoriile impuse unei bune directrice». Ei cheamă la direcţia acestei şcoli de externe şi interne pentru învăţături începătoare şi lucru de mână pe Marieta Massenza, din Bucureşti. Şcoala se chemà Lazaro-Oteteleşanu, după doi donatori (2). În 1851 erà vorba să fie reorganizată după pensionul Statului din Bucureşti şi, aceasta făcându-se în 1853, d-na Massenza fu înlocuită cu d-ra de Villeneuve (3).

Şi în 1850 Jannellony înnoeşte plângerile sale (25 Iulie). În 1837—8 el aveà acum pensionatul său, dar, după cererea Eforiei, îşi trimiteà şcolarii la Colegiul Sf. Sava. A ajuns să piardă 1000 de galbeni, pe când alte institute se ţineau de interesele lor. În 1841 a cerut o subvenţie, care i s'a refuzat, Cassa Şcoalelor având deficit. În anul următor i se dă numai o «gratification bien minime». Altă cerere, din 1845, rămâne zadarnică. Acum s'au dat altui director de Institut 300 de galbeni: lui i se cuvin deci vreo mie (4).

Tot în acest an, vechiul profesor şi scriitor francez C. Vaillant se adresează către Domn, expuindu-i nevoia unui institut de fete. «On semble avoir méconnu», spune el, «cette vérité que dans les trois situations de la vie, comme fille, comme épouse, comme mère, la femme exerce une immense influence sur l'homme et par lui sur l'ordre social». După această declaraţie solemnă, el insistă asupra datoriei ce o are în această privinţă «un peuple chrétien et civi-

(1) Dosarul 2427.
(2) Dosarul 2788.
(3) Dosarul 3246.
(4) Dosarul 2994.

lisé». Se adaug şi cugetări ale Doamnei Vaillant: «Principes sur l'éducation par Mme C. V. Influence de la femme» (1).

În 1851 se dă voie lui Raimond să deschidă la Craiova un pensionat de băieţi cu programul lui Buchholzer din Bucureşti, acordându-i-se şi o subvenţie de 400 de galbeni pe an (2).

În 1854 se acordă 200 de galbeni contesei de Grand-Pré şi 50 numai Elenei Becereasca, «care ţine un pensionat de fete aici în Capitală, încă dela anul 1845» (3).

În Aprilie 1856 erà vorba să se numească un inspector al pensionatelor (4).

La 23 Noemvrie 1854, Craiovenii cer să nu se desfiinţeze definitiv, pentru lipsa de venituri, pensionatul Raimond. El aveà 15 elevi interni, între cari patru bursieri, şi un venit de 8.800 de lei pe an.

Cam pe atunci, văduva directorului de pensionat Mitileneu, Aploheriţa, cere un ajutor (5).

În 1856, Buchholzer, care-şi aveà pensionatul încă din 1842, care stase în Bucureşti până la 1848, trecuse în 1850 la Piteşti, se întorsese la Bucureşti în 1851, cere a fi scutit de grija şcolii sale. Râureanu se oferă a o primì (Ianuarie 1857), ceeace se şi aprobă.

Reparaţiile de mânăstiri.

În 1849 se lucrà la Mislea (6). În 1850, la Stelea din Bucureşti (7).

Tot atunci Xavier Villacrose *aîné* e ales pentru lucrul la Sf. Gheorghe Nou din Capitală. În 1847 arsese o mare parte din coperiş, «cu bolţile şi turlele de lemn, surpându-se şi anvonu dinaintea antreului, împreună cu stâlpii de piatră pe care erà rezemat acela».

(1) Dosarul 3063.
(2) Dosarul 3369.
(3) Dosarul 3779.
(4) Ibid.
(5) Dosarul 3788.
(6) Dosarul 3519.
(7) Dosarul 2863.

Departamentul crede, fără șovăire, că e «mai bine să se clădească chiar din temelie din nou». Preotul singur se rugă a se păstrà măcar o parte din ziduri (1).

Dar în 1852, Villacrose are proces cu Sfântul Mormânt. El cere un adaus de plată pentru că mărise biserica, păstrase în parte «les ceintres de la nef» și legase cu fier zidurile vechi de cele nouă. Domnul pusese la început această resoluție: «Priimit, pe cât soliditatea construcții va fi cu desăvârșire asigurată împotriva grelelor cutremuri ce adesea să întâmplă, și pe cât armonia proporțiilor arhitecturale va fi păzită după toate regulile». De două ori consulul frances, Poujade, intervine pentru Villacrose (2).

În 1850 încă, egumenul dela Vieroș arată că biserica sa «este în toate părțile crăpată, turla Pandocratorului căzută jumătate și destule cărămizi pîn mai multe locuri gata să cază», precum a căzut o parte din clopotniță și cad și odăile ce au mai rămas. Hotărîrea e să se dărâme tot ce e șubred, în vederea unei reparații viitoare (3).

În 1850, reparații la mânăstirea Baia (4) și la Tismana (5).

În 1851, la Curtea-Veche din București (6).

La Sf. Spiridon Nou, din aceeaș Capitală, biserică ce ajunsese «întru desăvârșită dărăpănare», lucrà architectul străin Tabai (7). Tot atunci, în 1851, se fac ultimele reparații ce mai erà să primească schitul Târșor (8).

În privința bisericii Antim, «architectul mânăstiresc» face acest raport în 1851: «zidăria bisericii să află încă în bună stare, afară numai de zidul de căpetenie din față, la care s'au adăogat mai la urmă un antreu și care, acesta, fiind de o mărime neproporționată cu acel zid, poate că cu prilejul unui cutremur a urmat a să despărțì

(1) Dosarul 2885.
(2) Dosarul 3511.
(3) Dosarul 2910.
(4) Dosarul 3104.
(5) Dosarul 3159.
(6) Dosarul 3215.
(7) Dosarul 3216.
(8) Dosarul 3219.

de celelalte ziduri ale bisericii în care s'au și legat spre acest sfârșit și legături mari de fier». El crede că trebue să se dărâme *antreul*, să se puie altă tencuială și pardoseală. «Turnurile bisericii se află asemenea într'o proastă și ruinoasă stare, încât trebue a să dărămà de tot și a să face iarăș din nou; însă numai soclul lor se va face de zid, iar turnurile de lemn.» E nevoie de învelitoare. Să se facă apoi «altar și strane nouă, precum și alte ferestre mai mari la biserică și a să zugrăvì acestea din nou pe din năuntru».

În raportul către Domn se vede că Sfatul Orășenesc cereà «dărâmarea zidului de împrejmuire dela biserica Antimŭ, fiindcă amerință primejdie, precum și acela ce ține de dânsul și care merge până în clopotniță...»

La 7 April 1853, episcopul Climent de Argeș arată că la Episcopie «pietrele turlelor, din cutremurile după vremi, sânt mai toate mișcate», temelia e stricată, ca și amvonul, scara. «Tot învălișul biserici este stricat, turlele asemenea și care, [la Antim], fiind de lemn, urmează a să da jos și să să facă din nou... Zugrăveala aflându-să prea veche, s'a șters, încât mai nu să cunosc figurile și este de neapărată trebuință a să zugrăvì din nou... Starea lor de astăzi înfățișează ochilor o tristă priveliște...»

Și la 6 Septemvrie 1856, episcopul scrie despre biserica episcopală a lui Neagoe Vodă: «Zugrăveala din lăuntru bisericii fiind veche, s'a șters p'alocurea.» Pardoseala e stricată, «aflându-se sfărămată mai toată marmura. La turlele biserici, sus, mai multe flori de pietre sânt căzute după vremuri.» El ar voì reparație.

Hotărîrea Caimacamului Alexandru Ghica, e neașteptată și pune în cea mai frumoasă lumină gustul artistic și simțul istoric al acestui principe. Ea sună astfel: «priimite, din toate cerutele reparații, numai acelea ce nu s'ar atinge de părțile artisticilor sculpturi și podoabe, și de turnuri, *carele toate trebuescŭ pipăite cu respect și de artiști superiori*".

Se fac însă reparații la bolniță (1).

(1) Dosarul 3237.

În 1852, se fac propuneri pentru restaurarea bisericilor Curtea Domnească şi Mitropolia din Târgovişte (7 Octomvrie).

La biserică, zidul erà stricat dela bolţi în sus, turnurile cele trei crăpate în toată desfăşurarea lor, amvonul stricat sus, învelitoarea în stare rea. Se cere, între altele, închiderea ferestrelor dela turnuri.

La Mitropolie se semnalează următoarele: «Toate zidurile biserici, precum şi învălitoarea, sânt în bună stare. Biserica a fost mai multă vreme dezvălită, din care pricină s'a stricat zugrăveala şi s'au pricinuit oarecare crăpături, însă nu pricinuesc nici o vătămare în soliditatea zidurilor.» Se cere: a se zugrăvì din nou, a se restaurà altarul, a se tencuì şi spoì cu alb pe din afară, a se face legături de fier la amvon, «să destupe toate ferestele», să se dreagă pardoseala, «să dărâme zidurile a seminarelor celor vechi din prejurul biserici, cu chipul ca să rămâe numai un zid de împrejmuire». Să se facă o clopotniţă mică la poarta de intrare, — toate pentru o sumă de 3—4.000 de galbeni.

La 11 August 1856 însă, Mitropolitul trebuià să ceară din nou a se reparà învelişul Mitropoliei din Târgovişte, care e în aşà hal, «încât poate a încetà şi săvârşirea sfintelor bisericeşti slujbe» ; el însuş se învoise pentru un coperiş de tinicheà albă cu «doi meşteri evrei tinichigii», cari cer 100 de galbeni. Caimacamul Ghica aprobă (1).

Şcoli în genere.

La 15 Fevruarie 1854, raport către prezidentul plenipotenţiar rus, de Budberg, pentru reclamaţia lui Moise Nicorescu, «supus otoman», cunoscutul Moise Nicoară Bănăţeanul, a cărui corespondenţă se păstrează la Academia Română.

El cere o despăgubire pentru că a fost scos în 1833 din locul de inspector al şcolilor naţionale, fără a i se arătà motivul. În 1841 Alexandru Ghica îi acordase, după plângerea lui, o pensie de 400 de lei pe lună. Între lămuririle cuprinse în petiţia lui din Bucureşti,

(1) Dosarul 3524.

23 Martie, se află și următoarele: «Chemat din Constantinopole (la 1832), am fost îndemnat stăruitor să primesc locul de revizor cu alte făgăduieli... D. efor Știrbei, în unire cu intimul său d. Poenaru, mă destituise dictatorial fără să arăte vreodată motivele».

Și în Octomvrie 1856 se hotărește că, «pe câtă vreme nu are în vedere slujbe săvârșite de reclamantul și care după legiuire i-ar da dreptul a pretinde pensie, nu poate face nici o urmare din parte-i spre a sa îndestulare» (1).

La 25 Iulie 1855 se prezentă Domnului noul proiect școlar, luat după legea franceză. Știrbei pune pe el această lungă rezoluție:

«Proectul ce ni să alătură este o lucrare bine rezonată și din cele mai însemnătoare care ni s'au supus până acum. Nu putem îndestul a o recomandà la luoarea aminte a Eforii Școalelor, care să va adunà îndată și necurmat să va ocupà, chemând în sânul ei trei sau patru din profesori, spre a chibzuì înbunătățirile cele mai învederate ce s'ar puteà întroduce, ca sistema învățăturilor să fie un șir de cunoștințe sprijinite una de alta. Va alcătuì programa definitivă și pănă la 1 Septemvrie cel mai târziu ne va fi negreșit supusă, că, luând a noastră [încuviințare], să înceapă anul cu noaa programă.

«Băgările noastre de seamă ar fi despre școalele începătoare, că proiectul micșorează numărul anilor, răzumându-i la trei în loc de patru, în vreme ce înmulțește numărul studiilor; apoi limba latină socotim că nu-ș are acolo locul. Despre clasele gimnasiale, vedem în fiecare clasă o nomanclatură lungă de felurite învățături. Despre aceasta facem trei băgări de seamă:

«1. Că trebue să îmbră[ți]șim numai cât putem cuprinde și să ne ferim de [a] ameți mintea încă crudă a copiilor.

«2. Că pentru fiecare clas pănă la al 5-lea, trebue neapărat un singur profesor, care să predeà toate cunoșt[inț]ele ce să cer în acel clas, după cum urmează în toate colegiile națiilor luminate, și

(1) Dosarul 3685.

osâbit trebuesc cărţi didactice complecte şi tipărite pentru fiecare clas.

«3. Românul e sâlit a învăţà cel puţân câte doaă limbi streine vorbitoare, când Franţozul, Ghermanul nu are această povară. De aceia să confortăm învăţătura limbei latină, căci, neştiind a ne mărginì, am compromite în ori ce caz folosul pozâtif» (1).

La 31 Maiu 1858, G. Costaforu face un raport despre călătoria sa în Europa pentru cercetarea şcolilor. Raportul, foarte întins, scris cu litere latine, ar merità să fie tipărit (2).

Şcoli primare din Capitală şi provincie.

Se cere un ajutor din partea Pitarului Costache Stanciovici, care fusese profesor, timp de şaptesprezece ani, la Târgu-Jiiului şi la Slatina şi făcuse şi «lucrări literare, căci are acum manuscris de o colecţie din zoologhie, botanică şi microloghie» (3).

Profesorul Andreiu Pretorian din Piteşti fu amestecat în afacerile din 1848 şi suferì prigoniri pentru aceasta (4).

În 1850, şcoala primară din Târgu-Jiiului se repară din venitul unei taxe pe cârciume (5).

La Bucureşti fusese până la 1847 câte o şcoală în fiecare coloare. Atunci cea pentru Coloarea Roşie se iea dela Colegiul Sf. Sava (6).

Şcoala de fete superioară.

Regulamentul Organic prevedeà introducerea unei şcoli superioare de fete. Legea de instrucţie din 1847 o pomeneşte şi ea. Se hotărăsc pentru aceasta 40.000 de lei dela Eforia Sf. Spiridon Nou şi 50.000 dela Casa Şcoalelor. În raportul din 9 Martie 1851 se

(1) Dosarul 3779.
(2) Ibid.
(3) Dosarul 2401.
(4) Dosarul 2790.
(5) Dosarul 3042.
(6) Dosarul 3779.

propune așezarea școlii chiar în încăperile Sf. Spiridon, acordându-se câte 10 galbeni pentru fiecare din cele douăzeci de stipendiste.

Domnul hotărăște a se deschide institutul la 1 Octomvrie și a se începe îndată pregătirile.

La 26 Maiu 1852 acum, se propune ca, până ce lucrările la Sf. Spiridon Nou vor fi gata, să se iea cu chirie o casă a lui Manuc, pe Podul Târgului-de-afară, pe trei ani, cu 400 de galbeni pe an.

La 23 Iunie se recomandă stipendistele: fete de ofițeri,—colonelul Bauer, colonelul Voinescu, colonelul Horbațchi, maiorii Scordili, Salmen, Romanenco, Vlădoianu, Boteanu, Stoica—și fete de funcționari. Fata lui Stoica are numai cinci ani; altele până la 14. O cerere pentru primirea fiicei sale o prezentă și Vorniceasa Anica Știrbei. Se adaugă «fiica d-lui Marelui Clucer Radu Roset», care nu se prezentă.

În Ianuarie 1853, polcovniceasa Iacobson erà directoare și aveà la dispoziția sa mai multe «institutrițe aduse din străinătate». Ținea 20 de eleve «bursiere» și 9 externe și erà destul de strâmtorată. Trebue să i se dea (Octomvrie 1853) încă 20 de galbeni pe lună. Deficitul școlii se fixase la 573 de galbeni pe an.

Dar încă în 1857 o întâlnim ca directoare. Împrejurările erau tot grele. Biserica Sf. Spiridon Nou nu voià să plătească rata anuală, subt cuvânt că se cheltuește cu rezidirea. Astfel datoria bisericii ajunsese la 231.500 de lei (1).

O programă tipărită a școlii se află adausă la dosarul din 1851 privitor la reorganizarea școlii craiovene Lazaro-Oteteleșanu, după modelul pensionului de fete din București, acordându-se subvenție pentru bursiere și supuindu-se Eforiei. Anexa citată se chiamă «Programa învățăturilor din Pensionatul Domnesc ce se dirige de d-na profesoară Iacobson» (2).

În 1853 erà vorba să se clădească un edificiu anume pentru pensionul de fete. Șeful lucrărilor publice, Leon Lalanne, propuneà

(1) Dosarul 3165.
(2) Dosarul 3246.

terenul spitalului militar, «mai sus de Cișmigiu». Din potrivă, la 2 Martie, Epitropia bisericii Sf. Spiridon Nou și a Școlilor sunt pentru locul de lângă acea biserică și se reazimă pe spusa d-rului Arsake că, «după cunoștințele medicinei, apropierea unei ape curgătoare însănătoșaște un locŭ, curățindŭ aerulŭ». Dar Domnul, călcând hotărîrea sa din 1852, se hotărăște pentru locul dela Cișmigiu (1).

Școală comercială.

«Proiectu școali comerțiale din prințipatulŭ României, elaboratŭ în annulŭ 1855 de Grigorie Bengescu II», e recomandat de Domn Eforiei. Să se caute, scrie el, profesori buni. «Sântem în nerăbdare a pregătì în colegele noastre elevi cu toate pregătitoarele speciale științe, ca prin concurs să trimetem pe cei cu vocație trei dintr'înșii în anul viitor, spre a învăță și a practicà ținerea contabilității după orânduiala ce să păzăște la Finanțe, la Control și la Bancă». Ar fi potrivit ca școala să dea și «epistați îngrijitori ai moșiilor» (2).

Școala veterinară.

O școală veterinară fusese silită a se închide din lipsă de elevi. Mitropolitul iea în seminarii pe elevi și pe profesori. La 15 Sept. 1856 el cere «a se mai adăogà încă un an sholastic peste cei prevăzuți de legiuire pentru elevi seminariști ca să se poată pregătì și cu cunoștințe veterinarie»; pentru practică să se înființeze în București «unŭ spitalŭ de dobitoace». Domnul admite (3).

Teatrul.

Budgetul din 1849 al Primăriei prevede 1.200 de galbeni pentru Operă, iar 300 de galbeni numai pentru trupa românească (4).

(1) Dosarul 3412.
(2) Dosarul 3779.
(3) Dosarul 4043.
(4) Dosarul 2478.

În Iulie 1850, Millo, «Mateiŭ Millo Comis», «director Teatrului Național din Eși» arată prin Secretariatul de Stat al Moldovei, că «un numit Costachi Halepliu», figurant din trupa sa, întors, după ce i se mântuise termenul contractului, în *Valahia*, «au avut cutezare a anonsà publicului din București că supt direcțiea lui trupa națională din Eși va da în acè capitalie un abonament de 8 reprezentații compusă de câteva bucăți de teatru din repertorul Teatrului Național din Eși, între care bucăți anonsață *(sic)* și trei, compusă de sub-iscălitul: *Baba-Hârca, Nișcorescu* sau *Izvodul fruntașilor* și *Țăranii* sau *Însurățeï*». Millo arată că Halepliu n'are cu el decât alți doi figuranți ai lui, Apostol și Evolsche, și că piesele îi sunt furate lui, ceeace e o «faptă criminală» ; pe lângă aceasta, Halepliu n'are nici musica pieselor, nici o orchestră, nici «tot felul de mijloace morale și materiale pentru a le reprezentà după cuviință».

Știrbei observă că, potrivit cu legea, Millo n'are decât să facă proces acelui care vrea să se folosească de piesele lui (1). Halepliu se va mai întâlnì îndată, cu alt prilej. El a scris însuș piese de teatru pe care Eminescu le socotește printre cele mai rele din anii 1860—70 (2).

Asupra încercării lui Halepliu, care adusese din Iași și două actrițe, vorbește mai pe larg d-l D. Ollănescu în *Anale*, XX, p. 141 și urm.

În 1852 se încheie contractul pe trei ani pentru exploatarea Teatrului celui nou de Papa-Nicola (3). El va trebuì să aibă 16 reverbere, 18 lumânări și va înlocuì policandrul cel mare cu altul, mai bun. Va da pentru abonați trei reprezentanții pe săptămână, și directorul oficial al Teatrului va aveà dreptul să aleagă piesele. Pentru a se puteà formà o părere, se vor da trei reprezentații înainte de a se deschide abonamentul.

(1) Dosarul 2940.
(2) *Scrieri politice și literare*, I, București, Minerva, p. 57.
(3) Dosarul 3392.

În Maiu, alt contract, pentru reprezentaţiile româneşti, cu Pitarul C. Caragiale, fostul conducător al trupei de subt Alexandru Ghica şí Bibescu, care dăduse representaţii şi subt Ştirbeí, în 1850—1 (1). Hotărîrea Domnului pe petiţia lui e aceasta: «I dăm direcţia pe trei ani, începuţi dela 1-iu Iulie 1852. Subvenţia i să va da galbini patru sute, când ar fi trebuit a o scădeà, căci nu mai plăteşte nimic pentru sala Teatrului, ca pănă acum, când în Teatrul nou are îndoită încăpere pentru public, ce nu-l puteà cuprinde Teatrul cel [de] până acum, rămâind acum a mulţămì publicul şi a-l trage a venì cu plăcere la reprezantaţiile rumâneşti».

Se prevede în contract că va adăugì patru membri la trupă: «doaă primarii şi doă secondare» şi şase corişti: «patru dame şi doi bărbaţi», făcându-se astfel, de toţi, două zeci şi patru. Cât priveşte piesele, vor fi pe fiecare lună «cel puţin doă piese nouă pentru anu dintâi, iar pentru ceilalţi doi câte trei». Se va întrebuinţă *rotirea*, dându-se pe rând: dramă, comedie, comedie de caracter, farsă şi vodevil. Va fi şi «un personagiu rezervabil de întâiul ordin». «Se îndatorează asemenea d-l Carageali să păstreze cronica strictă a costumelor, astfel ca Teatrul să slujască ca o istorie personificată». În cel dintâi sezon, va puteà da numai 36 de reprezentaţii de abonament în iarnă şi 20 în vară: pe urmă însă cifrele vor fi de 50 şi 24. «Nu va fi slobod pe sezonu de vară a eşì cu trupa afară din Capitală fără aprobaţia Înn. Stăpânirii, nici prin provinţii, nici peste hotar» (în Moldova). El va primì şi regulamentul Teatrului, care este să se redacteze.

La 26 Noemvrie 1852, se numeşte şi directorul Teatrului prin această rezoluţie a Domnului: «Direcsia Teatrului fiind totdauna încredinţată la persoane de distincţie şi dintre boerii cei însemnaţi, spre a se păzì cu toată eczactitatea buna orânduială şi cuviinţa ce se cere a să păzì, precum şi priveghereа ce se cere întru îndeplinirea cu toată întregimea acelor contractate de către direcţiile trupelor, noi punem această însărcinare asupra d-lui Logofătului Dreptăţii I. Slă-

(1) Ollănescu, *Mem.* II, partea 1, pp. 143—4.

tineanu, iar d-lui Paharnicul Iancu Samurcaş rămâne slobod de a ţine însărcinare despre aceasta».

Ştirbei Vodă hotărăşte că preţurile la reprezentaţiile româneşti vor fi o treime mai mici decât la operă.

C. Halepliu, care precedase pe Caragiale în reprezentaţiile româneşti de după 1848, pe care-l pusese în umbră şi reprezentaţiile lui Millo însuş în 1850, cere acum şi el, împreună cu un anume A. Dudescul, să poată fondă un teatru de concurenţă.

Raportul din 21 Februarie 1853 către Domn arată că dorinţa celor doi petiţionari erà «d'a formà o şcoală teatrală şi d'a jucà de 12 ori pe lună în sala Teatrului *Vechiu*». Ei înfăţişează şi un program, observând că nici unul din articolele prezisului program nu aduce vătămare trupei dirijate de d. C. Carageale, ba încă ar produce o emulaţie între amândoă direcţiile, care ar da un sbor mai întins progresului artei dramatice. Raportul se încheie prin propunerea de a se admite cererea, păzindu-se cu stricteţă condiţiile.

În proiect, Halepliu şi asociatul său declară că doresc numai «să deà, prin silinţa şi fondurile lor, un folositor zbor Teatrului Naţional». Ei vreau să facă o şcoală în care se vor predà: «declamaţia, punerea în scenă (după metodul franţez), muzica vocală, o parte din istoria generală şi jocul (baletu) şi retorica». Şcolarii vor fi primiţi cu două clase de *umaniore* sau şi numai cu «talent firesc asupra acestei arte». Astfel, şi prin unirea cu elementele existente, se va formà o trupă de 14 bărbaţi şi 10 femei cu leafă şi tot atâţia ca «auditori». Absolvenţii şcolii nu vor puteà trece timp de trei ani la altă direcţie. Comitetul diriguitor poate formà din ei *companii* pentru provincie, conduse de «cel mai eminent la purtare dintre dânşi». Purtarea va aveà o însemnătate deosebită, cum dovedesc şi curioasele prescripţii cari urmează :

«Atât onoarea, cât şi persoana ori căria dame va fi asigurate de direcţie în trupă şi respectată de la cel mai mare până la cel mai mic dintre bărbaţi, ce o vor înconjurà. Cea mai mică impertinenţă sau cuvânt neonest zis din partea ori căruia din acest corp, atât supt acoperământul de eczersiţie, cât şi ori unde alt, va da dreptul

ori căruia a-și face reclamația sa, întâiu la direcție, care va fi datoare a-i face satisfacție (daca cele reclamate vor fi adevăr). Ori care din actori sau auditori să îndatorează a fi protectori onești ori căria din damele trupi, în ori ce loc și în contra ori căria va cuteză să atace onoarea companioni sale, căci acela ce să va aflà față la insulta vre unia din dame și n'o reclamà îndată satisfacția ei la cea mai de aproape autoritate ce se va aflà, acela se va osândì chiar de comitet, după raportul direcții, în locul cutezătorului. Emabilitatea și cuvintele potrivite cu modestia femeiască trebue să fie totdauna elementul de conversație între ambele secse ale acestui corp, căci nici un fel de familiaritate îndrăzneață nu va fi ertată nici unui bărbat sau damă. Ori care actriță sau auditoare să îndatorează a-și păzì singură modestia secsului său, atât în școală, cât și ori unde alt, ca să nu deà nimului prileje neplăcute, sau prin vre-o rea purtare a sa să aducă catigorie celorlalți companioni, căci aceea va fi îndată izgonită din școală și să va ramplasà cu alta, afișată în locu-i, pierzându-și și ori ce drept, cât de legal măcar va aveà. Ori care actor, actriță, auditor sau auditoare se va dovedì cu vre-o intrigă cât de mică măcar, în școală sau afară, ori a catigorisì pe direcție sau pe vre-unul din companioni săi, sau va cuteză să-și formeze în public partidă de aplaudă nemeritată prin eczamen, acel cutezător va fi pilduit chiar de către comitet și se va izgonì din trupă, după zicerea de sus, pentru că toți în acest corp se socotesc ca niște frați cu egale drepturi.

«V-le. Ori care persoană a trupi nu este volnic să ceară ca să joace în public un rol ce nu este aplicat la spețialitatea talentului său dovedit prin eczamen și nimin iarăși nu-l va puteà sforță să joace un rol nepotrivit caracterului său, fiind aceasta o faptă în contra înaintării.

«VI-le. În acest corp nimini nu poate să fie privilegiat cu rol, căci concursurile sânt slobode și să vor face prin cerere în scris dela direcție, care va fi datoare să roage pe onorabilul comitet ca să numească ziua de concurs și să asiste dând bilet concurentului birui-

tor, care bilet se va trece la direcție în jurnal, după care apoi se va puteà urcà pe scenă cu acel rol.

«VII-le. Egoizmul, gelozia sau ori ce altă patimă pricinuitoare de înnapoierea scopului aceşti direcţii, vor fi osândite și pilduite pentru totdeauna chiar de către comitet, după raportul direcţii (cu dovezi).

«VIII-le. Oricare persoană a trupi să va dovedì că este fără silință la învățătură și nesupus regulelor direcţii ce plătește lefuri numai pentru învățătura înnaintări, acelui întâiu i se va înjumătățì leafa și apoi se va izgonì ca nevrednic a înbrățișà această carieră, iar auditorilòr li să va tăeà acea jumătate de benefis, angajamentul însă să va face de față cu părinți fiecăruia (afară din cei ce nu vor aveà), în casele d-lui Matac, pe Podu Mogoșoaii, văpseaoa galbenă, totdeauna dimineața dela 9 ore până la 1 după amiaz, iar după masă dela 5 până la 7.

«Direcţia anunță toate acestea pentru că un actor trebue să fie model de purtare și supunere în public, privindu-se de toți ca un maiestru al talentului și, daca un actor nu se va purtà bine, așà încât prin maniera și purtarea nobilă a sa să poată fi bine primit în ori ce casă, ca să poată vedeà feluri de manieri și poziţii atribuitoare la cariera sa, nu poate nici odată să fie actor bun.

«Aceste dar fiind dispozițiile aceştii școli, supt-iscăliți le publică, sfătuind pe ori ce june de caracter să calce peste ori ce calomnie egoistă și să vie a se înrolà de timpuriu, spre a-și formà cariera fără paguba sa materială.»

Prețurile ce se prevăd sunt: loja de rangul întâiu, 24 sfanți, benuarul 18, stalul, 2, *fotoil* 1 și jum., parterul jumătate. Iar în abonament: loja de rangul întâiu, 58 de galbeni, benoarul 38, stalul—.

Speranțele lui Halepliu sunt însă împrăștiate prin următoarea hotărîre a lui Vodă Știrbei: «Noi n'avem încă elemente pentru un teatru și, când abià am încropit trebuința unuia, am fi într'o adevărată rătăcire a deschide mai multe, cu ruinarea și celui ce abià pășește a sa înființare» (și care, chiar fără concurență, știm că s'a ruinat) (1).

(1) Cf. Ollănescu, *Mem.* II, partea 2, p. 140. — Dosarul 3392.

La 31 Martie 1853 se arată mulţămiri arhitectului noului Teatru, Heft, care pleacă la Viena, recomandând Domnului pe ajutorul său, G. de Gaudi, pe tălmaciu, O. de Gaudi, pe Voci, «desinatorul» şi Mihail Gref, «conductorul».

Mai mult noroc decât Halepliu avù Teodor Teodorini. La 10 August 1853, Cârmuirea de Dolj înaintează cererea lui Teodorini care› «având o trupă convenabilă pentru Teatru Naţional din oraşul Craiovii, cere a i se da voe să reprezenteze acolo în cursul sezonului viitor şi a i se da numirea de director». Domnul hotărăşte pe temeiul acestor arătări, că: «dacă este public doritor, dacă este local de teatru, dacă directorul dă chizeşuire destoinică de paza întru toate a bunei orânduelí şi de depărtarea împunsăturilor ce au urmat în anul trecut, poate a să da voe, iar piese să vor reprezantà care vor fi cercetate şi autorizate de comitetul teatral de aici» (1).

În privinţa reprezentaţiilor lui Millo în 1851—2 (el mai venì şi în 1855), găsim o notă a Secretariatului de Stat moldovean către cel muntean, din 16 Noemvrie 1852. Se comunică prin ea plângerea antreprenorului de teatru din Iaşi Delmary, că Millo l-a părăsit, angajându-se la Bucureşti pe toată iarna. Cercetându-se, direcţia Teatrului din Bucureşti răspunde că Millo a fost primit, după cererea sa, în trupa munteană, că el a spus că n'are nici o piedică şi a arătat clauza din contractul cu Delmary care-i permite să se libereze ori când: «Când d-l Millo va vedeà că enteresele nu-l iartă a urmà la direcţia Teatrului Naţional, se va puteà trage ori când, fără de a puteà face vre-o pretenţie d-l Delmarì» (2).

(1) Dosarul citat.
(2) Dosarul 3544.

A N E X E.

PARTEA I.

Acte privitoare la mânăstirile închinate și la școli subt ministerul lui Barbu Stirbei, în Domnia lui Alexandru Vodă Ghica (1).

I.

Notice confidentiellement remise à S. A. S-me au sujet des monastères grecs.

La question si ardue de l'administration des monastères grecs pourrait être résolue de la manière suivante.

On peut les considérer sous les trois rapports suivants.

1°. Pour remplir les intentions du Règlement, il suffirait de prendre deux dixièmes sur la valeur des ventes actuelles, ce qui produirait la somme de 200.000 piastres. Avec cela, on marcherait pendant douze ans, époque où une nouvelle appréciation du revenu serait faite.

2°. Pour augmenter les revenus des Saints Lieux, auxquels ces monastères sont liés, la somme qu'ils fournissent aux caisses de Constantinople actuellement sera portée aux quatre dixièmes des valeurs actuelles, ce qui donnerait 400.000 piastres, et, pour assurer le sort des desservants et l'entretien des églises, il serait pris trois autres dixièmes, égaux à la somme de 300.000 piastres.

3°. Le dernier dixième servirait à payer les frais que l'obtention de ces mesures conservatrices nécessitent à Constantinople.

C'est sur cette base qu'on devrait traiter avec les hommes influents dans la Capitale, mais, comme la vente des biens grecs à leurs prix réel produirait le triple, et au-delà, de leurs valeurs, on serait d'avis d'avancer un million (argent turc), pour obtenir la ferme de ces lieux pour douze ans, avec l'assurance d'une nécessité complète.

D'après cette opinion, la ferme qui disposerait de 3.000.000, en payant 1.000.000, c'est-à-dire la totalité du revenu patent actuel, se trouverait avec un profit de 2.000.000 annuels. Sur cette somme il faudrait déduire 120.000 piastres, intérêt du million à fournir une fois pour toutes à Constantinople, et 130.000 piastres, frais d'administration, ce qui coterait les profits de la ferme à 1.450.000 piastres. A cette somme, il serait juste d'ajouter tout

---

(1) După originalele în posesiunea d-lui N. Filipescu.

ce qu'une bonne régie devrait et pourrait facilement ajouter aux trois millions de revenu, qui est appréciée ici à son dernier minimum, ainsi que l'élévation successive de ce même revenu pendant les quatre ventes triennales qui s'opéreraient dans l'intervalle des douze années. Quant à la régie, on la conçoit de la manière suivante: elle serait tout à fait séparée de l'Épitropie des monastères. On s'explique:

Les Saints Lieux, le Mont Sinaï et le Mont Athos nommerent un épitrope général, chargé de la défense générale de leurs intérêts. Cet épitrope, pour les raisons qui seronts déduites plus bas, devra être le Grand-Vornik actuel. Il aura à surveiller la régie: 1°. quant aux payements à verser dans les caisses de Constantinople. 2°. quant à la nomination des desservants des églises, qu'il désignera parmi les prêtres les plus dignes par leur moralité et leur instruction religieuse. 3°. quant à l'entretien des églises et à leur réparation. 4°. Il s'entendra et sera consulté par le Logothète des Affaires Ecclésiastiques sur tout ce qui a trait à l'emploi et à l'explication des 200.000 que la régie devra fournir pour les établissements de bienfaisance. Il interviendra dans la nomination des desservants des églises, de manière à ce que le quart au moins soit pris parmi les prêtres indigènes. Ces attributions gratuites et éminemment honorables sout tout à fait convenables à un membre de la famille du prince-régnant.

Il est essentiel de considérer la question relative aux Saints Lieux sous son véritable point de vue. Il ne s'agit pas d'en faire une question purement financière et de s'approprier les revenus de ces établissements; le but principal qu'on doit se proposer est de les relever de l'état de délabrement où ils se trouvent, de les rendre à leur véritable destination, enfin d'établir des règles précises qui assurent l'exécution des dispositions testamentaires des fondateurs, et les préservant à l'avenir des graves abus auxquels ils sont livrés.

Ce besoin devient d'autant plus urgent, que les hégoumènes ont fini dans les derniers temps par n'observer ni règle, ni discipline et que des monastères richement dotés et consacrés dans l'origine à la piété et à la bienfaisance n'offrent plus aujourdhui que de tristes solitudes et des églises presque en ruines, où à peine un desservant, sous les haillons de la misère et sans aucune espèce de rétribution, se présente encore pour célébrer le service divin.

A cet effet, il serait bon d'arrêter, comme pour les couvents indigènes, les dispositions suivantes:

1°. Affermer les biens conventuels tous les trois ans en présence du Métropolitain, du Logothète des Affaires Ecclésiastiques et de quatre délégués: l'un du St. Sépulcre, l'autre du Mont Athos, le troisième des communautés

de la Romélie et le quatrième du Mont Sinaï: ils seraient choisis parmi les hégoumènes en fonctions.

2°. Placer tous les monastères relevant des Saints Lieux dans quatre catégories, chacun selon les revenus dont il jouirait, spécifier ensuite les besoins des monastères compris dans ces quatre catégories et fixer les fonds nécessaires pour y satisfaire.

3°. Assigner à chaque monastère sur ses revenus actuels un fonds de réserve, destiné aux réparations de ses bâtiments respectifs, en commençant par les travaux les plus indispensables et les continuant sans interruption, afin que toutes les constructions soient achevées dans un nombre de années déterminé.

Cette première destination remplie, les fonds en réserve serviront à l'entretien des bâtisses et à l'amélioration de l'état intérieur du couvent.

4°. Après avoir ainsi pourvu aux besoins de chaque monastère et à l'entretien convenable de l'hégoumène et des religieux qui s'y trouveraient, assigner sur l'excédant des revenus annuels une part aux établissements de bienfaisance, en compensation de toutes les redevances payées par les monastères sous l'ancien ordre de choses: tout le reste sera envoyé au Saints Lieux dont le monastère relèverait.

Les Saints Lieux eux-mêmes sont plus intéressés qu'ils ne pensent à la réalisation de ce projet. Ce serait le seul moyen pour eux de connaître les revenus considérables qui jusqu'à ce jour ont été dissipés et arbitrairement distraits de leur destination primitive et ne profitent qu'aux seuls hégoumènes. Il est incontestable que par suite du Règlement Organique le rapport des biens conventuels a été au moins quadruplé. Cependant les hégoumènes, non seulement ont persisté à rester en dehors de toute régularisation, mais encore ont cessé depuis l'année 1831 de s'acquitter des redevances auxquelles ils étaient tenus sous l'ancien ordre de choses.

Dans le cas, peu probable, où les Saints Lieux fermeraient les yeux à l'évidence des avantages qui résulteraient pour eux de la régularisation de leurs monastères et sembleraient craindre une diminution dans les revenus actuels, on pourrait, comme dernière preuve de la bonne foi que le gouvernement à toujours apportée à cette question, demander au patriarchat de St. Jérusalem *(sic)*, ainsi qu'aux autres Saints Lieux, le montant des sommes qui entrent aujourd'hui dans sa caisse et le lui assurer à l'avenir.

De cette manière la raison alléguée par les Saints Lieux d'une diminution dans leurs revenus actuels ne saurait subsister. A cet effet, ils n'auraient qu'à prouver le revenu net effectivement encaissé par chacun durant les années 1830, 1831, 1832, 1833 et 1834. On prendrait le cinquième de ces sommes réunies comme terme moyen du revenu annuel qu'on engagerait à

leur garantir pour toujours. En même temps, on parviendrait à rétablir l'ordre dans les monastères avec les sommes soustraites aujourd'hui arbitrairement par les hégoumènes.

Notre manière de résoudre la question aurait l'avantage d'être conforme aux instructions du Ministère Impérial, qui ont servi de base au Comité spécial du Règlement Organique, et où il est dit, chap. 8, à propos des propriétés ecclésiastiques: «les abus ont été si grands sous ce rapport *et la dépendance des biens ecclésiastiques en question d'autorité étrangère est si préjudicielle aux intérêts du pays*, qu'il serait vraiment à désirer que cet objet puisse être réglé d'une manière satisfaisante pour les deux parties sous les auspices bienfaisants de la Russie et après le rétablissement de nos relations amicales avec la Porte Ottomane».

Si, contre toute attente, tous ces moyens de conciliation restaient infructueux, la justice imposerait la nécessité de ne plus différer la mise à exécution des mesures contenues dans le rapport du 22 février 1834, No. 491, adressé au général Kisseleff, alors Président plénipotentiaire.

La régie sera obtenue au nom d'un habitant de Constantinople, mais peu marquant, qui ne serait qu'un prête-nom et qui chargerait des soins de l'administration précisément l'individu que le prince désirerait mettre à la tête de cette administration; ce dernier, qui encore pourrait être un prête-nom, devra être nécessairement pris dans la classe des négociants ou spéculateurs. Les biens ne seront point vendus aux enchères; aucune espèce de faveur ne sera point accordée, dans toute la rigueur de l'expression.

II.

Priimit Avgust 18 [1834]. — Trecut, No. 110.

Prea-înnălțate Doamne,

Potrivit cu paragrafu al 3-lea al articolului 136 a Regulamentului Organic unde să zice că:

«Fiecare Depertament, săvărșind socotelele sale de peste an, înpreună cu toate documenturile le va supune pe lăngă al său raport Domnului, carele va poruncì ca să să deà în cea cu de amănuntu cercetare a Controlului.»

Și, potrivit cu articolu 122 al regulamentului școalelor, ca «socotelile pă anul trecut, cu toate dovezile, să să înfățișeze Domnului în toți ani, printr'un raport, spre a să supune cercetări Controlului».

Logofeția trebilor bisericești, spre îndeplinirea de ale sale datorii, îngrijind de a să așterne socotelile făcătoare dă bine pă leat 1833, le supune cunoștinții Înălțimi Voastre, din care să face dovadă.

Casa Școalelor.

	L. Par.
Au priimit în curgerea arătatului leat	334.462,39.
Au cheltuit	320.489,19.
Are naht la zi în 1-iu de Ghenarie, leat 1834	2.473,20.
Are la acea zi a priimì rămășiță din cei ce să orănduesc prin osebit buget a priimì pă leat 1833	11.500,—.

Casa spitalului iubirii de oameni.

Au priimit	134.372,33.
Au cheltuit	134.372,33.
Aveà a primì din rămășițele, în 1-iu Ghenarie l. 1834 lei	53.290,—.
Aveà a plătì datorii la 1-iu Ghenarie l. 1834 lei	99.018,—.

Casa sărmanilor copii.

Au priimit	47.540,—.
Au cheltuit	48.530,35.
Aveà a primì din rămășițiuri la 1-iu Ghen. 1834, pă leat 1833	75.000,—.
Aveà a plătì datorii la 1-iu Ghen. 1834	990,30.

Casa cerșetorilor.

Au priimit	65.127,10.
Au cheltuit, cu lei 26.503, ce s'au cheltuit pă seama Casii Milelor	46.758,12.
Are naht la zi în 1-iu de Ghenarie leat 1834 lei	7.832,33.
Aveà a priimì din rămășițuri la în 1-iu de Ghen. 1834 lei.	30.536,50.

Casa milelor.

Au priimit	58.896,80.
Au cheltuit	68.441,20.
Aveà a plătì datorie la 1-iu Ghenarie 1834	9.548,15.

Casa schiturilor.

Au priimit	8.939,20.
Au cheltuit	6.140,—.
Au rămas naht la 1-iu Ghen. l. 1834 lei	2.799,20.
Aveà a priimì din rămășițuri la 1-iu Ghen. 1834, pă leat 1833	2.500,—.

Logofeția, alăturănd aceste socotele, așternute dă către fieșcare Eforie în parte, plecat să roagă ca să binevoiți a să trimite prin luminata poruncă a

Înnălțimi Voastre în cercetarea Controlului, ca după aceà să să poată înfățișà la vreme și la Obșteasca Adunare, soglăsuit cu coprinderea Regulamentului.

Marele-Logofăt al Bisericeștilor: *B. Știrbei.*

Anul 1834, luna Avgust 17. No. 1969.

III.

No. 1336. Priimit Noemvrie 9 [1834].

Prea-înnălțate Doamne,

Prin articol. 65 al Regulamentului Organic s'au legiuit pă tot anul lei 350.000 pentru ținerea școalelor, 150.000 pentru spitaluri și 100.000 pentru copii sărmani, — care face pentru căte trele aceste așezări lei șase sute dă mii pă an. Și, fiind că prin § 10 al tabli, litera *b*, a veniturilor Statului, din Regulamentul Organic, să hotărașțe venit lei 400.000 din averile bisericești, s'au făcut punere la cale ca această sumă să să priimească pă seama arătatelor Case făcătoare dă bine, și lei 200.000 să să deà dă la Vistierie spre complectarea sumii dă lei 600.000 pe tot anul, — acum așternănd bilanțu dă ceia ce au primit și dă ceia ce rămâne a priimì dăla 1 Iulie 1831 până la 1 Ghenarie 1835, îl supuiu Înnălțimii Voastre. Prin acest bilanț să face dovadă că Casele făcătoare dă bine au rămășiță a priimì dă la Vistierie lei 366.829, iar dă la averile bisericești lei 430.879.

Rămășița dă la Vistierie se înplinește cu încetul, iar cea dă la averile bisericești, nu numai că nu este părlej de a să răspunde, dar și pă viitorime lipsăsc pă fiește care an căte lei 150.000, din pricină că mănăstirile închinate nu contribuesc întru nimic și să află până astăzi nepuse la nici o rânduială. Ci, fiind că așăzările făcătoare dă bine, treptelnicește înnaintănd, ș'au luat fieșcare dăzvoltarea sa, încât, dă nu vor aveà pă viitorime întregimea veniturilor hotărâte, urmează neapărat a înnapoià, fiind cu neputință într'alt chip a să întâmpinà toate cheltuelile trebuincioase, — de aceia, cunoscând râvna Înnălțimii Voastre, cari mai pre sus de orice alt dorești că Domnii-Vă să să osebească dăn cele până acum și să rămâie drept pildă la urmașii noștri, prin înflorirea fiește căria ramură dă administrație și dezvoltarea tutur așăzărilor făcătoare dă bine, am socotit datorie neapărată a supune la înțeleapta chipzuire a Înnălțimi Voastre o pricină ca aceia ce privește la organizația mănăstirilor închinate, și care nu poate a mai priimi nici o prelungire, alăturănd pă lăngă aceasta trei raporturi ce s'au făcut într'această pricină și care au rămas fără nici o dezlegare prin contenirea vremelniceștii oblăduiri,

iar dăocamdată, spre a să ţineà casele făcătoare dă bine şi a să îndăplinì lipsa dă lei 150.000 pă tot anul, supt-iscălitul socoteşte că mănăstirile Glaváciocul, Strihaia, Arnota şi Govora, care, pă temeiul legiuirilor atingătoare dă organizaţia mănăstirilor, urmează a să aşăză pă viitorime în orănduiala celorlalte mănăstiri dă obşte, să rămâie ca şi până acum pă seama caselor făcătoare dă bine, pănă când să va pune la orănduială mănăstirile închinate, care nu poate a întârziià dă acum înnainte. Şi, ca să s[ă] păzească tot într'o vreme duhul legiuirilor mai sus arătate asupra organizaţii mănăstirilor, unde zice (§ 4, din art. 10): «Asemenea să va urmà la mănăstirile Glavociocu, Strihaia, Arnota şi Govora, ce au fost pănă acum pă seama caselor făcătoare dă bine, cu osebire pentru acestea dă a nu să orăndui dă loc igumen pănă să vor săvârşi şi clădirile acestor mănăstiri, aflăndu-să în mai mare dărăpănare, şi toată suma ce să va cuvenì pentru cheltuelile du peste an, să să întrebuinţeze la rădicarea zidirilor, grăbindu-să această lucrare a luoà sfârşit fără întârziere»;

Părerea supt-iscălitului este ca o a treia parte din venit să să întrebuinţeze în tot anul pă seama fieşcăria mănăstiri, ca, după un plan regulat, să să facă meremeturile şi clădirile trebuincioase, ca, pănă să să hotărască asupra mănăstirilor închinate, să fie şi toate clădirile săvărşite şi să poată atunci intrà îndată în rândul celorlalte mănăstiri dă obşte.

Marele Logofăt al Bisericeştilor: *Ştirbei.*

Anul 1834, Noemvrie 8. No. 2552.

IV.

[Lista profesorilor de supt Alexandru Ghica].

Numele, ocupaţia, vechimea slujbii.

	Înnainte reformă.	După reformă.
Aaron F., supt-director al colegiului din Bucureşti şi profesor de istoria universală	2 ani	2.
Ioanid Gh., prof. de limba elinească	4 »	2.
Pop I., de gramatică şi de compunere în limba rumânească	4 »	3.
Sluger Pop Gh., de aritmetică şi censor la Pensionat	4 »	3.
Slug. Căpăţineanu S., inspector al şcoalii dela Craiova şi prof. de gramatică şi de compunere	4 »	3.
Montaniotu C., prof. de limba grecească în şcoala din Craiova	4 »	3.
(cu creionul:) Paladi Serdari.		
Serdar Marcovici S., prof. de ritorică în colegiul din Bucureşti	4 »	3.
Moroiu C., prof. de legi	4 »	3.
Iliescu N., secretar al Eforii	4 »	3.

V.

[1834].

Prea-Innălţatului Domn a toată Ţara-Rumânească
Alexandru Dimitrie Ghica.

Raport.

Supt-însemnatul, înfăţişând Măriei Sale programa eczamenului general de astăzi, plecat face cunoscut că la acest eczamen să înfăţişază de fieşcare clas câte trei şcolari, dintr'aceia ce la eczamenele particulare s'au arătat vrednici a luà premii. Numărul lor este de 84, numele acestor şcolari, origina lor şi gradul premiului ce li să dă, să află însemnate în alăturata listă; dintr'înşii, 17 sânt pensioneri şi 67 ecsterni..

Tot numărul şcolarilor ce au urmat în anul acesta învăţăturile Colegiului este de 736, din care 432 în 4 clasuri începătoare, 256 în 6 clasuri de umaniore şi 45 în 3 clasuri de complemantere *(sic)*.

Dintr'acest număr total, 456 iau atestaturi şi păşăsc la deşchiderea viitoare a cursurilor în clasuri mai înnaintate, iar 380 rămân într'acelaş clasuri, ca să repeteze lecţiile acelea la care în eczamenele particulare n'au dobândit gradul de înnaintare.

În pensionatul Colegiului se află acum 48 şcolari, din care 9 se ţin cu cheltuiala din Casa Şcoalelor iar 39 cu a lor cheltuială.

Aceştia toţi, aflându-să supt o de aproape priveghere la a lor învăţătură şi purtare, au arătat spor la eczamenul ce li s'au făcut, şi acum, dobândind atestat, fieşcare după gradul ce meritează, trec în alte clasuri de învăţătură mai înnaintate.

Prea-plecat şi credincios supus: *P. Poenaru.*

VI.

1834 (cu mâna).

Programă de urmarea eczamenului obştescu în Colegiul Sf. Sava.

1. Printr'un cuvânt ce se va zice de d. Marele-Logofăt al Instrucţii Publice se va arătà pe scurt urmarea învăţăturilor pă anul trecut.

2. Să vor cercetà câte doi şcolari din fiecare clas, la învăţăturile ce să arată mai jos:

A) Învăţături începătoare.

Şcoalele dela Biserica Amzi, Sf. Gheorghe şi Sf. Sava, cl. 1-iu şi 2-lea.

Citire şi scriere, cele patru lucrări ale aritmetici, declinaţii şi conjugări D.—eczaminator

Cl. III.

Începuturi de catehism, de gramatică, cunoştinţe uzuale, începuturi de aritmetică şi de geografie (d. I. Poenaru).

Cl. IV.

Începuturi de geometrie, aritmetică practică, cunoştinţe uzuale, desenul lineal şi eczerciţii gramaticeşti (M. Sinai).

B) Învăţături umaniore.

Aplicaţia analisului gramaticesc asupra compunerii în limba românească cl. 1 şi 2 (d-l I. Pop).

Analizul gramaticesc şi compunere în limba franţozească, cl. 1 şi 2, d. C. Aristias, cl. 3 d. Langhilon, cl. 4 şi 5 d. Gros.

Geografia şi hronologia cl. 1 şi 2, d. I. Genilie.

Limba grecească veche, cl. 4, 5 şi 6, d. Gh. Ioanid.

Istoria generală, cl. 4 şi 5, d. F. Aron.

Limba latinească, cl. 5 şi 6, d. Gh. Hil.

Aritmetica, cl. 6, d. Gh. Pop.

Ritorica, cl. 6, d. S. Marcovici.

Limba rusească, cursu slobod, d. A. Cesciot.

C) Învăţături complementare.

Matematica { Geometria şi algebra, d. Dim. Pavlidis.
Trigonometria şi topografia practică, d. P. Poenaru.

Pravila civilă, d. C. Moroiu.

Caligrafia, d. A. Pop.

Deseniu, d. S. Valenstein.

3. Să vor chemà şcolarii ce s'au arătat mai silitori la învăţătură şi li să vor da daruri în cărţi.

4. Să vor da cununi şcolarilor ce vor fi aleşi pentru a se aşezà în pansion, cu cheltuiala din Casa Şcoalelor.

VII.

1834.

Listă de şcolarii ce iasă la eczamenul general şi iau premii. (Premiile sunt: I, II şi «acsesit»; se arată «vârsta, naţia şi profesia» şcolarului, precum şi dacă e «ecstern sau pensionar».)

Cl. I-iu şi II-lea de începători. Şcoala dela Biserica Amzi (părinţii: preot, cofetar, slujbaş).

Cl. I-iu şi II-lea de începători. Şcoala Sft. Gheorghe (cojocar, negustor, slujbaş, «slujbaş austriacesc», Sluger, neguţător).

Cl. III-lea de începători. Şcoala Sf. Sava (Agă, preot, Serdar).

Cl. IV-lea de începători. Şcoala Sf. Sava (slujbaş, boer, neguţător).
Gramatică, cl. I-iu de umaniore (boer, negustor, preot).
Cl. II-lea (boer, boer, zapciu).
Franţozeşte cl. I-iu (stegar, cojocar, boerinaş).
Franţozeşte cl. II-lea (boer, negustor grec, idem).
Cl. III-lea.
Cl. IV-lea (boer, 3-ti Logofăt, Păharnic).
Cl. V-lea (Logofăt-Mare: Gr. Hrisoscoleu, Stolnic, Căminar).
Geografia, cl. II-lea de umaniore (negustor, boer, arendaş).
Hronologie, cl. III-lea (boerinaş, negustor, 3-ti Logofăt, 3-ti Logofăt, boerinaş, 3-ti Logofăt).
Elineşte, cl. IV-lea (3-ti Log., boerinaş, 3-ti Log.).
Cl. V-lea şi VI-lea (polcovnic, boer, negustor).
Istoria cl. IV-lea (negustor, boerinaş, negustor).
Cl. V-lea (Clucer de arie, Serdar, boerinaş).
Cl. V-lea latineşte (învăţător sârb: Nicolae Nenovici, negustor grec, Serdar).
Cl. VI-lea (Pitar, Agă, protopop).
Aritmetica (polcovnic, protopop).
Ritorica (Stolnic, Agă, Pitar).
Ruseşte (Vornic, Pitar, negustor grec).
Cl. de complementar.
Premiu I-iu Burche Ştefan, 18 ani. Rumân. Stolnic. Ecstern.
» II-lea **Bălcescu Nicolae,** 15 ani. Rumân. Pitar. Ecstern.
Acsesit, Comăneanu Costache, 16 ani. Rumân. Boerinaş. Ecstern.
Trigonometria.
Premiu I-iu **Ghica Ioan,** 17 ani, Rumân, Hatman. Ecstern.
» II-lea Dinescu Costache, 18 ani, Rumân. Boerinaş. Ecstern.
Acsesit Râmniceanu Matache 16 » » » »
Acsesit Chiţoranu Ioan 18 » » boer »
Legile.
Premiu I-iu Vasilache Răsoescu, 32. Rumân. De sine. Ecstern.
» II-lea Grigorie Grădişteanu 19. » Vornic »
Caligrafia (vătaf, negustor: Alecu Zane, Sluger).
Deseniul, cl. II-lea (maimarbaşa, negustor grec).
Cl. III-lea (Clucer, Clucer).
Deseniul, cl. IV-lea (boer, Stolnic).
Continuaţie în clas ecstraordinar (negustor grec).
La cl. IV-a de *elineşte*: Brătianu Dimitrie, 16 ani. Fiu de boier. Ecstern. Apare şi la *ritorică:* «Brătianu Dimitrie, ani 16, Rumân, Stolnic, ecstern», cu Scarlat Boerescu

VIII.

No. 20. Priimit Ghen[a]r 5 [1835]. Trec[u]t No. 3.

(De mâna Domnului :) S'au văzut.

Prea-înnălţate Doamne,

După rezoluţia Înnălţimii Voastre ce s'au dat la jalba d-lui Valian (1), care au făcut cerere a predà ritorica franţozească, Logofeţia, adresarisindu-să către cinstita Eforie a Şcoalelor, au priimit răspuns că învăţăturile ce trebuie să să aşaze în clasurile Colegiului sânt hotărâte prin Regulament. Şi, fiind că prin urmare învăţătura ritorici să predă în limba rumănească, nu să poate aşezà această catedră în limba franţozească decât numai iarăş când trebuinţa va cere şi va fi şcolari înnaintaţi, încât să poată a să folosì de acîastă învăţătură; atunci însă alegerea de profesor urmează a să face prin concurs, după regulile aşezate, şi profesorul să-ş priimească plata dela Stat, iar curs slobod, sau de ritorică franţozească, sau de altă învăţătură, cuvinţa nu iartă de a să deşchide în Colegiul Sf-tului Savva. Pentru care Logofeţia, după poruncă, nu lipseşte plecat a supune la cunoştinţa Înnălţimii Voastre.

Marele-L.gofăt al Bisericeştilor : *B. Ştirbei.*

Anul 1835, luna Ghenarie 5. — No. 10.

IX.

Listă de şcolarii ce iasă la eczamenul formal dela 30 Iunie 1835 şi priimesc premii (zise şi «preţuri»).

Cl. I-iu şl II-lea de începători. Şcoala dela Amza (părinţii: negustor, Vistier, grefier; fiul Vistierului e «Urmuzache Iorgu»).

Cl. I-iu şi II-lea de începători. Şcoala Sft. Gheorghe (negustor, *idem*, Clucer za arie).

Cl. I-iu şi II-lea de începători. Şcoala Sft. Sava (argintar, logofeţel, negustor).

Cl. III-lea de începători. Şcoala Sft. Sava (negustor, boer, negustor).

Cl. III-lea de începători. Şcoala Sft. Sava (boerinaş, negustor, boer).

Sindacsul gramaticesc. Cl. I-iu de umaniore (boer, negustor, negustor). În margine scrie Domnul : *trop d'analyse, pa[ges] sales.*

Analisul loghicesc. Cl. II-lea de umaniore (bogasier, postelnicel, 3-ti Log..

Compuneri în limba rumânească, cl. III-lea (Vornic: Filipescu Nicolache, boer: Răhtivanu Antonie, Serdar: Ruset Radu).

Franţozeşte, cl. I de umaniore (de-asupra: «începuturi de limba franţozească») (negustor grec: Dumba Costache, logofeţel, boer). (Pe margine scrie Domnul: *mauvaise manière de lire*).

(1) Vaillant.

Cl. II-lea (Serdar, stegar, vătaf).

Cl. III-lea (negustor, vornic: Nicolachi Filipescu. curier armean).

Cl. IV-lea (boer, idem, Agă: Ioan Florescu; elevul e de 15 ani).

Cl. V-lea (Serdar, Hatman, Păharnic).

Geografia cl. II-lea de umaniore (boer, slujbaş: **Bălăcescu Costache,** 15 ani; boer) (notă românească neînţeleasă a Domnului).

Hronologia cl. III-lea (polcovnic, boer: Roset Rodolf, 14 ani; curier armean). Notă a Domnului: *pr. Republicei*).

Elineşte, cl. IV-lea (boer, idem, negustor grec: Costaforu Iorgu, 14 ani).

Cl. V-lea şi VI-lea (profesor bulgar: N. Nenovici, grămătic, boer, negustor).

Istoria, cl. IV-lea de umaniore (boer, negustor: Iorgu Costaforu, boer).

Cl. V-lea (negustor, boer, slujbaş) (notă românească neînţeleasă a Domnului).

Latineşte, cl. V-lea (Paharnic: Costache Izvoranu, boer, Iancu Zalomid, de 16 ani, boer).

Cl. VI-lea (profesor bulgar; N. Nenovici, negustor, polcovnic).

Retorica, cl. VI-lea (preot, boer, negustor grec).

Aritmetică, cl. VI-lea de umaniore (boer, negustor, boer).

Ruseşte (negustor grec, curier armean, negustor român).

Geometria, cl. I-iu complementar: Florescu Ioan, 17, Rumân, Vornic. Hristea Alecu, 19, Polcovnic. Sevastian Zisu, 18, Pitar.

Algebra: Hristea Alecu, 19, Rumân, Polcovnic. Florescu Ioan 17, Rumân, Vornic.

Trigonometrie: Burche Ştefan, 18, boer. Comăneanu Costache, 18, boer. Bălăcescu Nicolae, 15, boer, Pitar.

Caligrafie (negustor, boer, negustor).

Deseniu cl. II-lea (boer, negustor).

Cl. III-lea (boer, Cămăraş, Polcovnic).

Cl. IV-lea (boer, preot; şi doi fără indicaţie).

X.

1835.

Listă de numărul şcolarilor ce au urmat învăţăturile pe anul 1834—1835 în şcoalele publice din prinţipat.

Nro. şcolarilor.

2504. Şcoalele publice; însă: 848, şcoalele din Bucureşti însă: 575, clasele începătoare; însă: 120, şcoala dela Sf. Gheorghe, 95, şcoala dela Biserica Amzi; 360, colegiul Sf. Sava; însă: 190, clas. I şi II-lea, 110, clas III-lea, 60, clas IV-lea = 360.

252 şase clase de învăţături umaniore.

21 două clase de complementare.

211. Şcoala centrală din Craiova; însă: 164, clasăle începătoare, adecă: 98 clas. I şi II-lea, 66 clas. III-lea, 47, trei clase de umaniore.

1445. Şcoale începătoare de prin judeţe; însă:

84 Cerneţi, 79 Gorji, 105 Caracal, 75 Vâlcea, 86 Slatina, 152 Piteşti, 91 Câmpu-Lung, 130 Giurgiu, 106 Ploeşti, 72 Văleni-de-munte, 62 Focşani, 120 Târgovişte, 103 Buzău, 64 Brăila, 115 Ruşi-de-Vede.

XI.

Ecstras după registrul şnuruit întru care se însemnează venirea sau lipsirea profesorilor Colegiului Sft. Sava în curgerea trimestrului de Septemvrie al anului 1835.

(V. Jorji, profesor de cl. I şi al II-lea, I. Poenarul, M. Sinai, I. Pop, C. Aristias, C. Pop, I. Genilie, Langhion, Gros, Gh. Ioanid, F. Aaron, Valenştein, S. Marcovici, Gh. Pop. Gh. Hil, C. Moroiu, C. Cesciot).

XII.

Programul pe 1835.

E întocmai ca acela pe 1834. Dar examinatori la cursul începător se prevăd «d. Petrovici şi Creţeanu». La umaniore se scade aritmetica; la complementare rămân aritmetica şi geometria: Gh. Pop; algebra şi trigometria: D. Pavlidis, caligrafia şi tahigrafia: d. Pop; desemn: Valenstein.

XIII.

TABLA

DE

Învăţăturile ce s'au aşezat a să urmà în Colegiul din Bucureşti pă simestrul I-iu, dela Septemvrie 1-iu 1835 până la sfârşitul lui Ghenarie 1836.

LECŢII	ZILELE PREDĂRII	CIASURI: NAINTE DE AMIAZI	CIASURI: DUPĂ AMIAZI	PROFESORI
Şcoalele începătoare.				
Cl. I-iu şi al II-lea.				
Citire şi scriere după modèle Aritmetică din gând Declinaţii şi conjugări	în toate zilele	9—12	2—4	D. V. Jorj.
Cl. III-lea.				
Începuturi de catihismu » de grămatică	idem	9—12	—	—
» aritmetică » de geografie	idem	—	2—4	I. Poenarul.

LECȚII	ZILELE PREDĂRII	CÏASURI NAINTE DE AMIAZI	CÏASURI DUPĂ AMIAZI	PROFESORI
Cl. IV.				
Prinţipuri de geometrie şi de mihanică practică; Aritmetică practică cu coprinderea frângerilor; Cunoştinţe uzuale	idem	9—12	—	—
Desemnul linial; Ecserziţii gramaticeşti	idem	—	2—4	M. Sinae.

Umaniore.

LECȚII	ZILELE PREDĂRII	NAINTE DE AMIAZI	DUPĂ AMIAZI	PROFESORI
Cl. I-iu.				
Începuturi de franţozeşte .	în toate zilele	8—9½	—	C. Aristia.
Compuneri cu aplicaţia regulilor gramaticeşti . . .	idem	9½—11	—	Gh. Pop.
Caligrafie şi tahigrafie . . .	idem	—	2—4	A. Pop.
Cl. II-lea.				
Deprinderea asupra stilului rumânesc, având de model Sf. Testament şi alte culegeri morale şi de stil mai ales	idem	8—9½	—	Gh. Pop.
Limba franţozească	idem	10—11½	—	C. Aristia.
Gheografia	L. M. V.	—	2—3½	I. Genilie.
Deseniul	M. J. S.	—	2—4	I. Valenştein.
Cl. III-lea.				
Limba franţozească . . .	în toate zilele	8—9½	—	D. Langhion,
Hronologia	M. J. S.	9½—11	—	I. Genilie.
Deprinderi as. stilului rumânesc m. înnalt	L. M. V.	11—12½	—	I. Pop.
Deseniul	L. M. V.	—	2—4	Valenştain.
Cl. IV-lea.				
Franţozeşte	în toate zilele	8—9½	—	Gros.
Greceşte	idem	9½—11	—	Gh. Ioanidi.
Istoria partea I-iu	M. J. S.	11—12½	—	F. Aaron.
Deseniul	M. J. S.	—	2—4	Valenştain.
Cl. V-lea.				
Latineşte	M. J. S.	8—9½	—	Gh. Hil.
Franţozeşte	în toate zilele	9½—11	—	Gros.
Istoria partea II-a	L. M. V.	11—12½	—	F. Aaron.
Greceşte	M. J. S.	—	2—3½	Gh. Ioanidi.
Deseniul	L. M. V.	—	2—4	Valenştein.

LECŢII	ZILELE PREDĂRII	CÏASURI NAINTE DE AMIAZI	CÏASURI DUPĂ AMIAZI	PROFESORI
Cl. VI-lea.				
Ritorica	L. M. V.	8—9½	—	S. Marcovici.
Franţozeşte	L. M. V.	9½—11	—	Gros.
Aritmetica	M. J. S.	9½—11	—	Gh. Pop.
Latineşte	M. J. S.	—	2—3½	Gh. Hil.
Greceşte	L. M. V.	—	2—3½	Gh. Ioanid.
Învăţături complementare.				
Cl. I-iu.				
Geometria	L. M. V,	9½—11	—	Gh. Pop.
Latineşte	L. M. V.	—	2—3½	Gh. Hil.
Algebra	L. M. V.	8—9½	—	D. Pavlid.
Cl. II-lea.				
Trigonometria	M. J. S.	8—9½	—	D. Pavlid.
Legile	L. M. V.	8—9½	—	C. Moroiu
Ruseşte	—	—	4—5½	A. Cesclot.

XIV.

Ecstract după reghistrul şnuruit, etc., în curgerea trimestrului începând dela Martie 1 până la sfârşitul lui Mai 836.

Profesorii I. Poenaru, C. Aristia, I. Genilie, Langhion, «S. Valenşteain prof. de deseniu», Gros, Ioanid, Aaron, Marcovici, Gh. Pop, C. Moroiu, Hil, Cesclot, Jorj, Sinae, A. Pop, I. Pop, D. Pavlidis.

XV.

Arătare pentru copii care au ieşit dintr'acïastă şcoală cu cetanie, cu scrisoare şi cu cele 4 canoane de socoteală, adecă: adunare, scădere, înmulţire şi împărţeală, însă dela anu 1834, Dechemv. 31, şi până la lt. 1836, Ghenr. 1.

(Profesia părinţilor: «militaru, muncitoru, postelnicel, brutar, armăşălu, telal». De toţi, 25 de şcolari). Afară din 37 copii carii au urmat pe o vreme la învăţătură şi s'au dus din şcoală.

(Băieţii au 6—20 de ani, fetele, 6—10).

Stan dascălu şcoalei.

Astăzi neamul romanescu au săltatŭ,
Toată Valahiia s'au bucuratŭ,
Slăvitulŭ Alecsandru să se veselească.
Coroana Ghicăi să înflorească,
Că este prinţ acestui prinţipatŭ:
Numele lui fie în veci lăudatŭ.

Dumnezeu carele este însuși din sine, fiindŭ desăvârșitŭ, întru toate săvârșirile sale nesăvârșitŭ, a căruia slavă nici că au făcutŭ lumea acĭasta s'au înmulțitŭ, nici de n'ar fi făcutŭ lumea acĭasta, slava lui nu s'arŭ fi împuținatŭ, etc. Așà și Măriia Ta, ca al doilea Nehimie Împăratŭ, cu o mână înpodobești toată Valahiia cu zidiri de școale și cu înfrumusețarea politii, iar cu ceialaltă mână cu milostiva apărare păzești pre norodul Mării Tale. [Urări], înpreună cu toți cinstiți miniștri și cu Exelențiia Lor domni generali ai ostașilor militeri . . .

1836, Ghen. 30.

Acestŭ cuvânt s'a zis înnaintea Măriei Sale Domnului nostru Alexandru Dimitrie Ghica Vvd., prințu Țării-Romanești, la hramul Sfinților Ierarhi, la mănăstirea Colții.

XV.

1836, Ghenarie 1.

Școala din mănăstirea Colții. Catalogu arătătoriu de numărulŭ școlarilorŭ ce au urmatŭ spre învățătură și urmează într'acĭastă școală, de la anul 1834, Dechmv. 31, și până la anulŭ 1836, Ghenarie 1, precum în lăuntru să arată:

[Vo.:] Fiilor.

Temeĭul vieții este apa, pânea, haina și casa.

Trezvirea, înțelepciunea, postulŭ și rugăciunea sântŭ aripile sufletului.

Sirahŭ, capŭ 4, stihŭ 30.

Până la moarte te luptă pentru adevărŭ, și D[o]mnul Dumnezeu să va luptà pentru tine.

Clasŭ întâiu de începători la А, Б.

(Se dau: «numele, pronumele, vârsta, nația, meseriia, părin., mahalaoa No. casii, numirea văpselii». Între profesii: Brașovean, calpacciu, căruțaș, bumbăcar, geambaș, croitor, neguțător, lipscan, biv Pitar, covaciu, mămular, cizmar, bărbier, vizitiu, cojocar, dulgher, cârciumar, tabac, plugar, boiangiu, sacagiu, pietrar, băcan, plăpomar, telalbașa, preot, sticlar, pastramagiu, pânzar, rândaș, bogasier, grădinar, căpitan, zidar, măcelar, vărar, mărgelar, fierar, moșier, pescar, pantofar, zapciu. «Nații»: Român, papistaș, Sârb, Grec, Arnăuchean).

Totŭ clas 1-iu la rânduiala utrenii. (Profesie: dogar, găitănar, bogasier, ceasornicar, surecciu, căruțaș, postovar, șalvaragiu, dohtor: Nicolae, boerinaș, abagiu, zeciuitor, polcovnic, boiangiu, ipocomisar, trăistar, rachier, argintar, basmagiu. La nații se adaogă: Ungurean).

Clasa 2-a, de časoslovări la ciasuri.

(Profesii: precupeț, dascăl, ulier, potcovar, econom.)

Clas 3-lea, de psaltiriiași.

(Profesii: cărămidar, logofăt, cavaf, cofetar.)

Clas al 4-a, de scriitori, carii urmează şi la întrebări ale pravoslavie. (Profesii: vier, Vornic, cirezar.)
Clas în 1-iu *(sic)* de fete ce urmează la А, Б (patru)
Tot acelaşi clas, cele ce urmează la vecernie (trei).
La utrenie (una).
La časoslov (trei).
Cele dela psaltire (trei).
Adunarea şcolarilor ce urmează în şcoala din mănăstirea Colţii.

Clas		Băeţi	Fete
1-iu	de începători la А, Б	67	4
1	de începători la rânduiala vecernii	8	3
1	de începători la rânduiala utrenii	73	1
2	de începători la ciasuri şi čl.	33	3
3	de începători la psaltire.	34	3
4	de începători la învăţături pravoslavnice şi numai la scris	38	—
		253	14

XVI.

Ecstract după reghistrul şnuruit în care să însămnează venirea sau lipsirea profesorilor colegiului Sft. Sava la ceasul hotărît sau mai târziu în curgerea trimestrului, începând dela Dechemvrie 1835 până la sfârşitul lui Fevruarie 836.

D-l I. Pop, profesor de gramatică şi de compunere în cl. 1-iu, 2-lea şi 3-lea.
» C. Aristias, profesor de franţozeşte în cl. 1-iu şi 2-lea.
» A. Pop, profesor de caligrafie.
» I. Genilie, profesor de geografie şi hronologie.
» E. Langhion, profesor de franţozeşte în cl. al 3-lea.
» Gros, profesor de franţozeşte în cl. al 4-lea şi 5-lea.
» Gh. Hil, profesor de latineşte.
» Gh. Ioanid, profesor de greceşte.
» S. Marcovici, profesor de retorică.
» C. Moroiu, profesor de legi.
» A. Cesciot, profesor de ruseşte.
» V. Jorj, profesor de cl. 1-iu şi 2-lea începători.
» I. Poenarul, profesor de cl. 3-lea idem.
» M. Sinae, profesor de cl. 4-lea idem.
» F. Aaron, profesor de istorie.
» Gh. Pop, profesor de aritmetică şi de geometrie.
» D. Pavlidis, profesor de algebră şi de trigonometrie.

(Trei iscălituri.)

Secr.: *N. Iliescu.*

(Absențele se împart în: «pentru boală cu înștiințare»: cele mai multe—Gros: 10—, «fără înștiințare»: «au eșit mai nainte de ceas», «a intrat mai târziu», 2).

XVII.

Raport.

Școala publică din Ploești, 838, Avgust 5, are 116 școlari care se împart în trei clasuri începătoare; numărul: 116; copii 103, copile 13; cl. I 56, cl. al II-lea 44, cl. al III-lea 16.

Gheorghe Mălureanu.

XVIII.

Prea-înnălțate Doamne,

Dela o margine a țări până la cealaltă inimile Românilor au tresărit de bucurie, văzând că Măria Ta vii iară a luà în mâni cârma guvernului.

Pătrunși de cele mai curate sentimente, mai jos însemnații locuitori ai orașului Focșani, se grăbesc a salutà înnălțarea Măriei Tale, a salutà steaua care, după o epocă de nenorociri și de umilință, promite țerii noastre o eră nouă de prosperitate și de desvoltare națională. Întâia Domnie a Măriei Tale, însemnată prin atâtea fapte patriotice, ne face a sperà, Prea-Înnălțate Doamne, că și pe viitor vei voì a lăsà în istorie o pagină aurită.

Ce ocazie mai favorabilă pentru Măria Ta de a-ți face un nume mare și glorios, decât aceia când Europa întreagă își are privirile ațintate asupra noastră, decât aceia când țara este chemată a-și da o organizație nouă, potrivită cu dorințele sale, cu spiritul secolului și cu intențiile binevoitoare ale majorității congresului!

Românii, cari cunosc înnaltele calități ce posedați și nobilele sentimente ce vă insuflă, văd în Măria Ta, prea-înnălțate Doamne, adevăratul părinte al patriei; ei sânt încredințați că veți derăpănà abuzurile în ființă, că veți face să domnească dreptatea în țară, că veți ridicà demnitatea națională, că în toate împrejurările veți ținea socoteală de opinia publică, că, într'un cuvânt, depărtându-vă de acea politică mărginită care până ieri căutà a năbușì cele mai nobile ale noastre aspirații, ne veți lăsà toată întinderea spre a ne luminà asupra intereselor publice și a lucra spre a ne ridicà nația și a o face mare și considerată.

Prin aceasta, Prea-Înnălțate Doamne, vă veți atrage în prezent amorul, credința și binecuvântările poporului, iar în viitor numele Măriei Tale va strălucì alături cu numele acelor vechi eroi, atât de scumpi Românilor.

(Foarte multe iscălituri). (1)

(1) Se păstrează în dosar mai multe acte asemenea, venind din deosebite orașe.

PARTEA a II-a.

Scrisori inedite ale lui Ştirbei Vodă, sau cu privire la el, după Domnie.

I.

Cher fils,

S'il y a un conseil à te donner, c'est de t'abstenir de parler politique et affaires, et d'être très discret, en observant beaucoup de ménagements en toutes choses. Il faut tâcher de t'éclairer par toutes choses et te borner à agir comme conseiller et sentinelle dévouée auprès du Prince. Le Baron d'Offenberg (1) m'a paru un homme d'une sagacité remarquable et d'un caractère fort honorable ; bien loin de le négliger, il faut que vous en ayez toutes sortes d'égards et d'attentions : vous aurez à compter, et beaucoup même, avec la Russie.

Tâchez de la ramener et de la rendre bienveillante ; elle vous est nécessaire, indispensable, pour l'affaire des couvents, comme pour toutes autres questions. Désormais il dépendra beaucoup d'elle de vous aplanir ou de vous entraver toutes les affaires.

II.

Confidentielle. Bucarest, $^{16}/_{9}$ 66.

Mon Prince (2),

Le Prince, votre père, est arrivé ici en parfaite santé, jeudi 1131 après minuit; il est évidemment très satisfait et très gai de revoir le sol de la patrie, et j'ai été agréablement surpris de le retrouver plus vert, plus jeune et plus vif que jamais.

L'accueil empressé, cordial et très sympathique qu'il a reçu ici de tout le monde, est de nature à ne pas lui faire regretter la peine qu'il a prise de venir jusqu'ici. Le Prince Charles avait télégraphié lui-même au Préfet de Giurgevo d'aller à bord pour le féliciter et lui offrir ses services.

S. A. S. a bien voulu lui faire la première visite vendredi [14] à 2 heures, et tout le public a unanimement applaudi à cet acte de déférence, qui témoigne du tact exquis et de la haute courtoisie du Prince-Régnant. M. M. les consuls, à commencer par le Baron d'Avril, sont également venus les

(1) Consulul Rusesc.
(2) Alexandru Ştirbei, cred.

premiers, excepté le Baron d'Offenberg, qui n'a pas encore paru. A cette occasion, je dois devoir vous rappeler, mon Prince, bien qu'assurément ce soit tout à fait superflu, combien il est essentiel de ne rien négliger pour vous concilier les bonnes grâces du Général Ignatieff

Les salons du Prince ne désemplissent pas de visiteurs. Bien qu'il ne se propose de rester qu'une dixaine de jours encore, il conserve l'espoir de vous revoir avant son départ.

III.

No. 33. Baden-Baden, 30 juillet.

....Jean Ghika me paraît le seul homme d'État que vous ayez jusqu'à présent; il paraît avoir assez bien mené sa mission à Constantinople. Pour notre pays, il n'y a pas d'autre solution que celle que vous vous êtes donnée: c'est notre seule planche de salut. Groupés tous avec dévouement autour du Prince Charles, secondez-le avec abnégation de tous vos moyens et tâchez de lui faciliter la tâche, qui est bien ardue. Je désirerais qu'Alexandre prît du service, et sans retard: je sais qu'il a perdu un temps précieux, mais le moyen de servir sous un gouvernement comme celui de Couza! N'importe! son nom oblige: il ne peut plus se tenir à l'écart. Le militaire sera réformé petit à petit: il ne peut plus rester ce qu'il est. Qu'Alexandre se mette à la disposition du Prince, qu'il lui déclare vouloir le servir avec dévouement comme militaire, et, n'importe le rang et le poste qu'il voudra lui confier, par la régularité et l'assiduité dans l'accomplissement de ses devoirs il se fera distinguer, j'espère, et se fera sa position. Il faut donc qu'il se décide hardiement. J'aime trop mon pays, comme tu le sais, pour que je sois indifférent à faire la connaissance du Prince que la Providence nous a accordé. Je compte donc partir le 1-er septembre n. s. pour me rendre auprès de vous, pourvu que le choléra et les suites de la guerre n'y mettent pas obstacle; d'autant plus que ma pauvre santé a besoin de ménagements. Je crois que vous approuvez mon projet, et j'attends à ce sujet votre réponse.

Tu offriras tes services au Prince, et en tous cas tu tâcheras de le seconder de tous tes moyens et de lui être utile avec dévouement.

(ss) *Stirbey.*

IV.

No. 25.—Paris, le 23 juin (1866).

Depuis votre départ de Nice, cher fils, je n'ai de vos nouvelles que par un télégramme du 15 courant, pour m'annoncer votre arrivée dans la nuit à Bucarest. J'ai été désolé du retard que vous avez mis à rejoindre S. A.

le Prince, une fois que tu t'étais chargé d'un dépôt sacré et pressé à lui remettre en mains.

Toute idée d'occupation militaire a cessé complètement, à moins que vous ne la provoquiez par des excentricités. J'espère donc que vous vous calmerez, qu'un régime d'économies et un ordre régulier sera de suite inauguré sous les auspices du nouveau règne, et que toutes mesures d'emprunt et de nouvelles contributions n'ont plus de raison d'être, et que vous devez entrer résolûment dans les voies d'économie et d'ordre régulier. Le régime révolutionnaire a fait son temps: il n'a duré que trop pour la ruine de notre malheureux pays...

V.

3 novembre, Nice.

....Après quoi tu seras attentif à ce qu'il (1) te dira et aux impressions que la lettre (2) aura produites sur son esprit. Un objet sur lequel je ne lui ai pas écrit, et qui pourtant est de la première importance, c'est la situation financière et le bilan de l'État. Il paraît que le Ministre des Finances est loin de pouvoir débrouiller ce chaos, et est réduit à cette heure-ci encore à ne pas connaître l'actif ni le passif de ses caisses. Au reste, il faut être juste: il ne peut pas suffire à administrer les finances de l'exercice courant et en même temps à nettoyer les étables d'Augias de tous les immondices amoncelés dans le cours de dix années. Il serait donc indispensable de nommer, sous la présidence du Ministre, un comité central de sept membres et cinq commissions de cinq membres chacune, dont trois pour la Valachie et deux pour la Moldavie, toutes composées d'hommes spéciaux et les plus laborieux des deux Principautés: on leur adjoindrait des chancelleries composées d'hommes expérimentés et capables. Leurs attributions seraient étendues, à l'effet de constater les sommes, de quelque nature qu'elles fussent perçues chaque année, par qui, où elles ont été versées et quel usage on en a fait; de vérifier les arriérés réels et à la charge de qui ils sont restés.

Il faut qu'on contrôle également les dettes du Trésor, pour constater si elles sont valides et si on ne les paie pas deux fois. Les commissions ne seront que les bras, et le comité le centre, qui soumettra à un examen scrupuleux le budget de chacune des années passées, les sommes que la Vistiarie devait percevoir, celles qu'elle a encaissées, celles qu'elle déclare lui avoir fait défaut et ce qu'elles sont devenues; enfin, il vérifiera l'emploi (appuyé

(1) Principele Carol.
(2) A lui Ştirbei Vodă.

sur des preuves) de tout l'argent perçu au Trésor et à ses succursales, et d'après quel titre légal chaque paiement a été effectué.

Il faut donner au comité, ainsi qu'aux commissions, le terme de quatre mois pour apurer tous les comptes et dresser le bilan exact de la situation réelle de nos finances. Ainsi on tirera une ligne de démarcation bien tranchée entre le passé légué par l'administration Couza, et le présent à dater du $^{11}/_{23}$ février dernier. Il paraît essentiel que ce travail fût achevé avant la clôture des Chambres, pour qu'il leur fût présenté et que par un manifeste il fût porté à la connaissance du public, pour qu'on n'exigeât pas du Prince au dessus des forces humaines. Banqueroute de l'État sans crédit pour dix ducats, dettes qui absorbent la moitié des revenus et escomptent l'avenir, impossibilité de percevoir les impôts, tarissement de toutes les sources de la richesse publique, bandes de brigands infestant le pays, manque total de voies de communications, comme dans le pays des Bédouins, misère générale et la famine ravageant le vingtième au moins de la population, et, en face de cette situation, les Chambres s'épuiseront sans doute encore en discours oratoires pour disserter à perte de vue et verbaliser sur la Constitution, sur les libertés, sur le jury, etc., et pour faire opposition systématique au Ministère, afin de prendre sa place et recommencer le jeu comme du temps de Couza. Dans ce cas, tout serait perdu, si on n'a le courage d'y mettre ordre et d'imprimer une vigueur aux ressorts de l'administration, en nommant auprès de chaque Ministère des commissions composées d'hommes modestes, mais probes et patriotiques, qui ne courent pas après les places, afin d'élaborer les projets et activer les travaux....

VI.

No.1.—Le 9 novembre (1866); Nice.

Mon cher fils. Je commence, comme tu vois, un nouveau numéro: tu en feras autant. J'attends accusation de réception de ma lettre du 3 courant, dans laquelle était insérée une pour le Prince Charles, et que je t'ai envoyée chargée. Je n'ai rien à y ajouter, cher fils: ce qui a toujours distingué notre famille, c'est que j'ai toujours subordonné mes interêts à ceux de la grande patrie et que je ne les en ai jamais séparés un seul instant, dans aucune circonstance. L'instinct national le sent bien, et nous en tient compte. Tu conviendras, cher fils, que la solution politique actuelle est l'œuvre de la Providence, qui, en nous tirant de l'abîme, a du même coup sauvé notre nationalité et constitué notre indépendance, autant que nous serons aptes à la conserver et à la consolider.

*

Il faut donc que les hommes qui se sentent un peu de valeur s'attachent au gouvernement du Prince Charles, comme à la seule planche de salut et le servent avec dévouement et pleine foi dans l'avenir. Les difficultés seront très grandes dans le commencement, mais elles seront surmontées par un travail assidu et bien suivi. Le Prince, ayant un fonds d'honnêteté native et de grande loyauté, ne demande qu'à être noblement secondé. En cet état de choses, c'est dans le service actif et la participation au maniement des affaires publiques qu'on peut seulement se rendre utile au pays, par un travail assidu et suivi avec persévérance, et par une grande discrétion et modération de paroles, en laissant aux beaux parleurs le mérite de disserter sur les théories politiques et sociales et en les ménageant seulement pour qu'ils n'apportent pas de trop grandes entraves à la marche régulière du gouvernement; mais aujourd'hui ce n'est point d'eux que peut venir le bien. La carrière de tout individu aujourd'hui dépend entièrement du zèle consciencieux et persévérant qu'il aura déployé au commencement du règne actuel dans le service actif de l'État, et l'avenir de chacun dépend de la position qu'il se sera faite dans ces premiers moments difficiles, en se posant en homme sérieux et en traitant les affaires avec maturité et une certaine fermeté. Le Prince ne pourra, comme de raison, avoir ni prédilections, ni préférences que pour les personnes qui lui faciliteront la tâche et qui lui ménageront des expédients pour se tirer des mille embarras qu'une situation atroce lui créera longtemps encore.

Tu partages, cher fils, mes idées, et tu tâcheras de conformer ta conduite et celle de ton frère, à qui tu donneras lecture de ma lettre. Votre carrière et votre influence future dans le pays dépendent entièrement de la part active que vous aurez prise au service de l'État pendant les premières années du règne qui commence....

VII.

No. 2. Nice, 15 novembre (1866).

Cher fils. D.... vient d'arriver juste comme tu nous l'avais télégraphié. Il est à copier ma lettre au Prince Charles pour te l'envoyer, croyant qu'A... l'aura remise sans en avoir tiré copie. Tu y verras combien j'insiste sur la solution prompte de la question des couvents dédiés.

Je serais fier et tu t'acquerrerais des titres à la reconnaissance publique, si tu attachais à ton nom la solution définitive de cette grande question, qui faciliterait au delà de tout ce qu'on peut imaginer la marche intérieure de nos affaires par la désamortisation des biens ecclésiastiques de main morte. Pour rendre possible et hâter la vente de ces biens, il faut indispensable-

ment arrêter de suite qu'on pourra payer les deux tiers du prix en obligations rurales; c'est le seul moyen d'amortissement de cette dette de l'État, et l'unique moyen d'en relever les finances et le crédit. Pour la solution des couvents dédiés, il faut étudier profondément les moindres incidents des négociations qui ont été suivies jusqu'à la fin du règne Couza, constater avec soin les résultats qui avaient été obtenus, en profiter, faire votre point de départ et manœuvrer avec beaucoup de tact et d'habileté pour trancher la question et arriver à la conclusion définitive. Si cette gloire t'était réservée, c'est un grand service que tu aurais rendu réellement au pays, et une grande satisfaction que tu m'aurais procurée...

23 novembre; Nice.

Merci, cher fils, pour la Constitution et le journal en vers ou poésies satyro-politiques. Je désirerais en connaître l'auteur. Quant à la Constitution, elle est moins mauvaise qu'on ne le pense: il faut la respecter et tâcher de l'observer religieusement. Le temps seul en pourra faire connaître les impossibilités ou les défectuosités et l'expérience seule indiquera les modifications qu'il y aura à apporter; jusque là il faut se garder d'y changer un iote, mais tâcher de l'appliquer consciencieusement et de bonne foi. Attaquez les idées et les tendances nuisibles par des arguments et une logique sérieuse, mais respectez les personnes et leurs convictions. Pour arriver à la solution de notre question politique, l'indépendance nationale, tous les partis ont contribué, et les radicaux pour une bonne part. Ce serait donc injuste et impolitique de les pousser à bout, en s'acharnant contre eux. Avec des sentiments d'équité, et l'expérience aidant, on parviendra à les ramener en grande partie, ou à en diminuer le nombre des adhérents, tandis que leur concours dans des moments difficiles ne saurait être de trop, vu la grande pénurie d'hommes capables et animés d'un vrai patriotisme. Il faut en conséquence laisser de côté les récriminations, qui n'aboutissent qu'à envenimer les passions et à surexciter les haines. Est-ce le moyen de faire le bien d'un pays dans la détresse? Opposez-vous de toutes vos forces aux idées nuisibles et pernicieuses, mais toujours avec un esprit d'équité et de générosité pour vos adversaires. Sous un gouvernement parlementaire, il faut compter avec chacun des partis et tâcher de tirer parti de chacun avec de l'équité et une fermeté pleine de loyauté. Ce doit être l'époque des apaisements: il faut donc éviter tout ce qui peut aigrir, et tâcher d'attirer à soi dans un esprit de conciliation et de justice.

J'ai reçu ta dépêche d'avant-hier. Le séjour prolongé de G..... à Constantinople me rend inquiet. Pendant qu'il s'agissait des grandes questions du

pays, on adjoint au Ministre des Affaires Étrangères un collègue, et, après que tout est terminé et qu'il ne reste que des vétilles, qui étaient tout au plus du ressort de l'agent accrédité auprès de la Porte, on en charge le Ministre des Affaires Étrangères lui-même, pour le laisser s'user pendant des semaines encore loin de son poste, et le pousser peut-être à faire quelque bévue. Il a été chargé à Constantinople d'un grand maniement de fonds: la chose première qu'il fera en se retournant est de clôre ses comptes jusqu'à un liard et de ne laisser rien à la charge de sa bourse. Il ne manquerait encore que cela !

Stirbey.

P. S. Je reçois ta dépêche datée d'aujourd'hui, et tu ne me parles pas encore de la remise de ma lettre au Prince.

CRONICA BOHOTINULUI

DE

RADU ROSETTI.

Şedinţa dela 7 Octomvrie 1905.

Bohotinul şi Braniştea Domnească de lângă Iaşi, dela 1413 până la 1632.

Cavalerul Guillebert de Lannoy povestind călătoriile și soliile lui spune că, în anul 1421, plecând dela Curtea Marelui Duce Vitold (pe care îl numeşte Rege) al Litvaniei, spre România cea Mică (Wallachie la petite), după ce trecù prin multe pustietăţi, găsì pe Voevodul Alexandru, Domnul zisei Românii și al Moldovei, *la un sat al său numit Cozial (et trouvay le waiwoude Alexandre, seigneur de la ditte Wallackie et de Moldavie, à ung sien village nommé Cozial).* (1)

D-l Hasdeu reproducând aceste cuvinte pentru întâia oară în *Arhiva Istorică,* adaugă o notă în care zice: «Cozial sau Cozia despre care e vorba este fără îndoială satul Bohotin pe Cozia, despre care am publicat un pergament sub No. 176.»

Această părere este cu bună samă greșită, căci, precum vom vedeà din documentele posterioare călătoriei Cavalerului francez, pârâușorul Cozia, departe de a fi avut atunci un sat pe malurile lui, se aflà în mijlocul unei pustietăţi. Apoi, în drumul dela Camenița la pârâul Cozia, călătorul nostru n'ar fi străbătut numai pustiuri, ci numeroase sate și chiar orașe. Vederat că avem a face sau cu schimonosirea unei numiri româneşti de către Lannoy, cu o cetire greșită a întâiului editor sau cu un sat Cozia, așezat cu

---

(1) Hasdeu, *Arhiva Istorică*, I_1, p. 129.

totul în altă parte a ţerii. Apoi satul Bohotinul, departe de a fi aşezat pe pârâul Cozia, se află pe voloaca Bohotinului.

Istoria veche a Bohotinului şi a Branıştei reiese din următoarele acte:

I. 6 Fevruarie 6939 (1431). Alexandru cel Bun hărăzeşte mânăstirii Bistriţa o vamă, o mânăstire de a doua mână şi patru prisăci, din cari una *la Bohotin pe Cozia.* (1)

II. 23 Fevruarie 6946 (1438). Ilie Voevod hărăzeşte mânăstirii Neamţului, între altele, prisaca dela gura *Tătărcii* şi o moară la gura Jijiei. (2)

III. 10 Maiu 6946 (1438). Acelaş Domn hărăzeşte mânăstirii Probota o prisacă *la Bohotin.* (3)

IV. Ianuarie 6961 (1453). Alexandru Voevod (Alexandrel) întăreşte dania făcută mânăstirii Moldaviţa, de către Costea Orăş, a prisăcii sale din *Braniştea domnească, la Bohotin, la Fântâna Tătărcii,* dăruind mânăstirii şi desetina de pe acea prisacă. (4)

V. 26 Ianuarie 6961 (1453). Acelaş Domn hărăzeşte mânăstirii Probota o prisacă în *Braniştea domnească, la Bohotin,* anume *Bozova.* (5)

VI. 1 Ianuarie 6962 (1454). Acelaş Domn hărăzeşte mânăstirii Neamţului, din *domneasca Branişte,* din *Bohotinul Penului* (?), din drumul ce merge spre Noureşti, Covasna cu toate obârşiile, «iară prisaca să fie de către Cozia, unde a fost acel deal mare.» (6)

VII. 29 August 6963 (1455). Petru Voevod (Aron), hărăzeşte slugii sale credincioase, lui Duma Micaci, la *Braniştea domnească, la Bohotin,* un loc din pustiu, anume pârâul Cozia, lângă prisaca mânăstirească, să-şi facă sat la capul piscului «... iar hotar să aibă acel loc din pustiu din toate părţile cât va trebui, ca să poată trăì un sat şi din arătură şi din fâneţe.» (7)

VIII. 11 Septemvrie 6985 (1476). Ştefan cel Mare întăreşte dania

(1) Ibid, I, p. 122, No. 176.

(2) Arhiva Statului, Bucureşti, condica I a mânăstirii Neamţului, p. 29. Deşi în acest document nu se vorbeşte de Bohotin, nu încape îndoială că Tătarca se află în regiunea Bohotinului, precum dovedeşte documentul de sub IV.

(3) *Uricar,* XVIII, p. 17

(4) Ibid. ibid., p. 21.

(5) Hasdeu, op. cit. I, p. 103, No. 141.

(6) Arhiva Statului, condica citată mai sus, p. 29.

(7) Acad. Rom. Peceţi No. 159. Tălmăcirea la acte No. II. Duma Micaci erà unul din boierii cari alcătuiau sfatul lui Petru Aron. Mai vezi Acad. Rom. Peceţi 158 şi 179.

făcută mânăstirii Homorului de către Iurie Şerbici, maica acestuia, Fedca şi sora lui, Anuşca, a dreptei lor ocini: un loc ca să-şi aşeze prisacă şi jumătate din acel câmp, anume la Zlătăreni, între izvoare, mai jos de *Bohotin*, mai sus de Nuoreşti, partea cea din jos. (1)

IX. 24 Martie 7039 (1531). Petru Rareş întăreşte mânăstirii Homorului: «o prisacă *la Bohotin*, pe acest mal al Prutului, «unde au fost stupii credinciosului nostru pan Toader Logofătul», descriindu-i hotarul pe scurt. (2)

X. 21 Iulie 7089 (1581) Petru Şchiopul hărăzeşte slugii sale, Habiac, un loc de prisacă în *Branişte*, între Jijie şi Prut. (3)

XI. 13 Dechemvrie 7094 (1585). Petru Schiopul hărăzeşte mânăstirii Gălăţii, întemeiată de el, un loc de prisacă *în Bohotin*, descriindu-i pe scurt hotarul ales de Gavrilaş biv Pârcălab. (4)

XII. 26 Fevruarie 7094 (1386). Acelaş Domn hărăzeşte mânăstirii dela Suceviţa un loc de prisacă pe Pietrosul cel Mare, cu izvoare, locuri de râmnice şi de fâneţe, până în *matca Bohotinului*. (5)

XIII. 15 April 7097 (1586). Acelaş Domn hărăzeşte lui Andrei Hatmanul, Pârcălabului de Suceava, «un loc de prisacă în *Braniştea domnească*, pe valea *Hemeiosului*, cei prea *Bohotin*», descriindu-i hotarul. Apoi Andrei Hatmanul dăruind acel loc de prisacă mânăstirii dela Pângăraţi, Domnul, prin acelaş act, întăreşte această danie. (6)

---

(1) Acad. Rom. Peceţi No. 159. Tălmăcirea la acte No. I.

(2) Ibid. Pachet LXXVIII No. 91. Tălmăcirea la Acte No. III.

(3) Arhiva Statului, condica I a documentelor mânăstirii Neamţului, p. 29.

(4) Menţionat în actul *LXXXVII* de mai jos.

(5) Menţionat în actul *CXXXVII* de mai jos.

(6) Acad, Rom. Peceţi No. 163. Tălmăcirea la acte No V.

Din mărturia hotarnică a lui Ioan Ursoianul (Acte No. *LXXXVII*), rezultă că Petru Şchiopul, un an după ce dăruise lui Andrei Hatmanul locul de prisacă dela Hemeiosul, îi mai hărăzi, la 8 Septemvrie 7098 (1588), satul Podolenii în *Braniştea domnească*, «pentru o mare slujbă ce a făcut-o Domniei şi ţerii». La 12 Martie 7114 (1606), Irimia Movilă dărui Podolenii lui Isac Balica, atunci Vel Căminar, fără a pomeni de dania către Andrei Hatmanul şi arătând iar că Podolenii fac parte din «Braniştea domnească, din târgul Eşii». La 19 Maiu 7139 (1631), Moiseiu Movilă întăreşte satul Podolenii lui Ştefan Boul şi jupânesei sale, Ruxandei, fiicei lui Ştefan Tomşa Vodă, «dintr'un scris al lor ce au avut dela Miron Barnovschi, pe satul Podolenii, *la Branişte*, în ţinutul Fălciului şi pe satul Stroieşti la Hârlău, fiind ambele sate danie alui Ştefan Tomşa Vodă către mânăstirea Solca, care mânăstire le-a dat zestre lui Ştefan Boul şi Ruxandei la nunta lor». Dintr'un ispisoc allui Vasile Lupul. din 17 Octomvrie 7146 (1637), reiesă că s'au judecat înaintea acelui Domn, Grigore Ureche Spătarul, nepot lui Andrei Hatmanul, cu Ştefan Boul fiind Clucer şi cu neamurile Balicăi, pentru stăpânirea satului Podoleni, arătând fiecare dovezile lui, şi judecata a hotărît ca acel sat să fie stăpânit de Grigore Ureche. La 9 Martie 7163 (1655,

XIV. 18 Iulie 7109 (1601) Irimia Movilă întărește mânăstirii Neamțului «o prisacă *în Braniște* la *Bohotin*, până la obârșie, care acea prisacă a fost a răposatului Cornii ce au fost *Brănișter*» și apoi a fost dăruită mânăstirii Neamțului de Anghelina, fata Cornii și cu feciorii ei. (1)

XV. 21 Octomvrie 7115 (1606). Simion Movilă întărește mânăstirii Sucevița «un loc de prisacă care este la *Braniște*, la *fundul Bohotinului*, la Pietrosul cel Mare, cu care sau silit răposații călugări Eliseiu și cu Dionisie, grijind și curățind tocmai din pajiște și făcând prisacă din dreptele lor averi, au umplut-o cu stupi ca să fie dela dânșii pomană sfintei mănăstiri».... apoi descrie pe scurt hotarul locului dăruit între Pietrosul cel Mare, Sfeșnicile și pârâul Rodminului, precum fusese ales și însemnat de Gavrilaș fost Logofăt, cu Anastasie Arhimandritul dela Galata. (2)

Aici se încheie (3) *istoria veche* a Bohotinului și a Braniștei.

Din cuprinsul actelor de mai sus, reiese mai întâiu că, la originile Statului Moldovenesc, se află în megieșia Iașului o mare *Braniște* sau *Opritură* domnească.

Cuvântul *Braniște* vine dela verbul slavon бранити, a luptà, a împiedecà sau a *oprì*. Astăzi, în părțile păduroase ale Moldovei, când Statul sau vreun stăpân de moșie oprește ori ce tăiere într'o parte din pădurea lui și o ferește pe vreme mai îndelungată de atingerea toporului, această rezervă se numește *opritură*. *Brănis-*

Safta, jupâneasa Spătariului Neculai Ureche, a făcut schimb cu moșul său, Logofătul Racoviță Cihan, căruia i-a dat satul Podolenii. Presupun că Racovița l-a dăruit în urmă mânăstirii Fâstâci. (Această mânăstire fiind din cele închinate, actele ei sunt luate de călugării greci).

(1) Acad. Rom. Pachet LXXXI No. 130. Tălmăcirea la acte No. VI.

În condica I a Documentelor mânăstirii Neamțului, p. 29, găsim extractul unei cărți Gospod a lui Simion Movilă, din 1 August 7114 (1606), prin care poruncește lui Buzul ce a fost Pârcălab, să iea sama pentru pricina de hotar ce are Moldovianul *Brănișterul* cu călugării dela Neamțu pentru hotarul moșiei Scoposănii dela gura Jijiei, urmat de mențiunea că Buzul a și dat o mărturie hotarnică în această pricină. Din alt document dela 7121 (1613) rezultă ca satul Scoposăni aveà ființă de pe atunci.

(2) Acad. Rom. Pachet LXXXI No. 131. Tălmăcirea la acte VII.

(3) În condica 18 a Documentelor Mitropoliei din Iași, aflată la Arhiva Statului și cuprinzând scrisorile moșiilor Costulenii și Prisacanii, cari la început erau întregi cuprinse în Braniște, la No. 1, se vede trecută copia unui ispisoc al lui Moiseiu Movila din 12 August 7137 (1630), întărind Mitropoliei un loc de moară în Braniștea Jijiei, în vadul de pe gura Sobrăciului, în potriva apei Covasna și hotarul, loc împrejur «cât se va puteà da cu săgeata.»

tile domneşti din vechime nu erau altceva decât nişte *oprituri* sau rezerve oprite pe sama Domniei. Asemenea oprituri se găsiau atât la câmp cât şi la munte, unde voiu cità ca pildă acea dăruită de Ştefan cel Mare mânăstirii dela Putna prin uricul din 17 Noemvrie 7011 (1502). Această branişte, pe care se află aşezată însăş mânăstirea, cu o întindere de multe mii de fălci, cuprinzând aproape tot basenul de sus al Sucevei, până la gura Putnei, erà menită de Domn «să fie mânăstirii de prins peşte şi ca să-şi pască vitele». (1)

Braniştea domnească de lângă târgul Iaşi erà şi mai întinsă. Din documentele moşiilor Ţuţora, Oprişenii, Prisacanii, Morenii şi Costulenii cu trupurile, reiese că, în lungime, se întindeà dela Ungheni până aproape de Drânceni. (2) Necunoscând documentele moşiilor cari se megieşesc cu Bohotinul spre Apus, nu-mi este cu putinţă să precizez lăţimea Braniştii. Din actele publicate în această lucrare ar rezultà că hotarul ei despre Apus se află între dealurile cari despart apele ce se revarsă în Siretiu de acele cari se aruncă în Prut, la Vest de culmea despărţitoare (3).

În privinţa faptului dacă Braniştea se întindeà şi peste Prut sau nu, nu mă pot pronunţà, deoarece, încât priveşte moşiile din stânga Prutului, cunosc numai scrisorile moşiei Fraţieneştii sau Frăsineştii, din faţa Colţului Cornii, cari le public în parte la actele însoţind această lucrare. Din ele rezultă că Frăţieneştii erau sat vechiu înainte de 1498. (4)

Această întindere de pământ cuprindeà păduri, câmpii, fâneţe bogate şi, pe lângă două râuri, numeroase gârle, pârae şi bălţi foarte îndămânatice pentru aşezarea de mori şi facerea de iazuri.

Regiunea scăldată de pâraele Bohotinului şi al Coziei şi împrejurimile ei erau cu deosebire prielnice pentru creşterea albinelor. Bohotinul, ca şi scursurile cari se varsă într'însul, ca şi Cozia, Covasna şi Trestiana, curge între nişte dealuri apropiate şi înalte, astfel că valea lui şi văioagele strimte ce se deschid într'însul, precum şi cele mărginaşe sunt bine apărate de vânturi. Această apărare este mai cu samă puternică despre Crivăţ din pricina dealurilor dela Petcu, dela Doi Lei şi dela Cetăţuia, care se înalţă cu 2—300 metri deasupra văii. Dacă adăugim

(1) Dimitrie Dan, *Mânăstirea şi comuna Putna*, p. 1951 urm.

(2) Nu cunosc actele moşiilor Grozeşti şi Zbieroaia dar, după toate probabilităţile, făceau şi ele parte din Branişte.

(3) Moşia Hiliţa, una din prisăcile dăruite mânăstirii Suceviţa, se află aşezată întreagă în basenul Siretiului.

(4) Actul No. I al moşiilor Fraţieneştii şi Colţul Cornii.

că în vechime, după cum reiese din acte, toată partea deluroasă a Braniştii erà acoperită cu păduri, în cari fără îndoială teiul erà, ca şi astăzi, una din seminţele de căpetenie, ne dăm samă că acest ţinut erà ca şi făcut înadins pentru aşezare de prisăci. Este deci uşor de înţeles pentru ce mânăstiri şi boieri se îndesau spre a dobândì dela Domni danii de locuri de prisăci într'însul.

Venitul de căpetenie al Brăniştii erà, fără îndoială, zeciuială dela stupii din numeroasele prisăci aşezate într'însa de particulari. Aşezarea de prisăci particulare reiese atât din uricul dat mânăstirii Homor de către Petru Rareş, la 24 Martie 1531, în care vedem că Logofătul Toader (1) îşi ţinuse stupii în partea de Branişte întărită acelei mânăstiri, din acel al lui Simion Movilă din 21 Octomvrie 1606, în care ni se vorbeşte de prisaca aşezată de răposaţii călugări Eliseiu şi Dionisie care curăţise pădurea pe locul domnesc, «din pajişte», cât şi din documentele posterioare. Ori cine erà slobod să vie să facă prisacă pe locul domnesc, căci prin aşezări de prisăci cât mai multe venitul Domnului sporià, atât din punct de privire *domanial*, prin produsul zeciuielii plătită lui ca stăpân al locului, cât şi din punctul de privire fiscal, prin achitarea desetinei Gospod. (2) Aceasta erà percepută de *desetnici*, iar cea dintâiu de *brănişteri*.

Aceşti brănişteri, pe cari i-am întâlnit în documentele rezumate mai sus, atât în text cât şi în note şi pe cari îi vom mai întâlnì şi în actele despre cari avem să ne ocupăm de acum înainte, erau însărcinaţi cu paza Braniştei şi cu perceperea veniturilor *domaniale* de pe dânsa, venituri alcătuite, pe lângă zeciuiala sau dijma stupilor, de aceea a fânului cosit pe întinsele fâneţuri de pe şesul Prutului, de aceea a semănăturilor făcute pe locul domnesc de către locuitorii satelor megieşite, din plata păşunatului vitelor, a oilor învoite la păşune şi a mascurilor învoiţi în păduri, la ghindă şi la jir.

Brănişterii erau fără îndoială plătiţi în natură, fiind volnici să ţie pe locul domnesc stupii şi vitele lor, să cosească fânul trebuitor şi să facă arături fără a mai da dijmă. Ei îşi aveau locuinţe chiar

(1) Toader Balş (?) Logofătul lui Petru Rareş, dela 1528 până pe la 1539, privighitorul pus de Domn la reclădirea mânăstirii dela Râşca, ctitorul mânăstirii Homorului pe care a reînnoit-o şi unde este îngropat cu soţia lui Anastasia.

(2) Nu încape îndoială că erau în Branişte şi prisăci domneşti cari trebuiau să sporească necontenit, deoarece ele primiau pe fiecare an un număr de roiuri din acel an alcătuind zeciuiala stupilor învoiţi în Branişte. După un act din 1729 (Vezi actul No. LXV) acea zeciuială erà atunci de un roiu la 20 stupi.

în Braniște și par a fi fost luați nu din prostime dar din oameni mai de samă.

Miron Costin ne arată că Bucioc Vornicul, în urma bătăliei dela Țuțora, a fugit în Braniște (unde fu ucis tot atunci, de Șeptelici Hatmanul și de Goia Postelnicul, stăpânul său, Gașpar Vodă) «au năzuit *la un hin al său*, anume Toader Brănișteriul, unde și locuià acel Toader. Singur nemerit din risipă, fără slugi pre lângă sine, precum vremea aceea în risipa oștirii așà aduce și cu multă rugăminte și giuruite către *hinul său* s'au oploșit în hicliana făgăduința lui. Iară a doua zi lau legat hinu și lau dus la Skinder Pașa» (1).

Pe alți Branișteri îi vedem cu moșii: ca Cornea, stăpânul satului Colțul Cornii (2). Până în veacul al XVIIl-lea găsim pe Brănișteri stând nemijlocit sub poruncile Comisului celui Mare (3). În Domnia lui Mihai Racoviță apar însă, între Comis și ei, doi diregători: Căpitanul de Braniște (4) și Pârcălabul de Braniște (5). Pe lângă Brănișteri mai întâlnim în Braniște și alți oameni domnești: vânătorii, însărcinați cu paza vânatului și cu îndestularea mesei Domnului. Ei se arată adesea ca marturi în hotărnicii sau ca agenți ai puterii publice (6).

Trebue observat că numele de Bohotin nu se mărginià în vechime numai la țărmurile udate de pârâul cu acest nume, ci se întindeà mai departe, căci däniile făcute mânăstirilor Pobrata, Neamțu, Moldavița, Homor și Galata se află toate în afară de basenul Bohotinului.

Lucru de mirare este că mânăstirile Bistrița, Pobrata și Moldavița nu s'au folosit nici odată de däniile făcute lor în această Braniște, neluându-le în stăpânire, căci nici o urmă nu găsim în acte ca ele să fi stăpânit vreodată pământ în Bohotin sau să fi ridicat măcar pretențiuni de asemenea natură.

Iar în cât privește mânăstirea Homorului, deșì se pare că ea a stăpânit cândva o prisacă la hotarul despre Miază-Noapte-Apus al Bohotinului, nu mi-a fost cu putință să aflu unde anume (7).

---

(1) Letopisețe. Ed. 2, v. I, p. 273.
(2) Actul No. III al moșiilor Colțul Cornii și Frățienești:
(3) Actele No. XXIX, XXXII, XXXIII ale Bohotinului.
(4) Actele No. X, XI și XII ale Colțului Cornii.
(5) Actul No. XI, al Colțului Cornii.
(6) Actele No. XIII, și CXXX ale Bohotinului.
(7) Faptul că atât uricul lui Ștefan cel Mare din 1476 cât și acel al lui Petru Rareș, din 1531 se găsesc în hârtiile Bohotinului și că stăpânirea Sucevițel asupra Hiliței nu

Părţile din Bohotin şi împrejurimi dăruite de Domni mânăstirilor şi stăpânite de ele erau următoarele:

I. Dania făcută mănăstirii Neamţului, în anul 1438, a unei bucăţi de loc din gura Jijiei, danie care a fost miezul împrejurul căreia s'a alcătuit mai târziu moşia Scoposănii (1) şi însemnată pe harta alăturată cu A.

II. Dania făcută aceleiaş mănăstiri prin uricul din 1454, la marginea despre Miază-Noapte a Bohotinului şi a Coziei, despre Covasna şi însemnată pe hartă cu litera B (2).

III. Dania făcută de Andrei Hatmanul mânăstirii Pângăraţi prin uricul din 1586, cam în mijlocul Bohotinului, pe pârâul Hemeiosului şi însemnată pe aceeaş hartă cu litera C.

IV. Dania făcută mănăstirii Galata în anul 1585, la hotarul colţului nord-vestic al Bohotinului şi însemnată pe hartă cu litera D.

V. Dăniile făcute mânăstirii Suceviţa la 26 Fevruarie 1586 şi la 21 Octomvrie 1606, pe pâraele Bazga şi Trestiana şi însemnate pe hartă cu literele E. şi F. (3).

La acestea se mai adăogiau:

VI. Dania făcută la 1453, lui Duma Micaci, pe pârâul Coziei, însemnată pe hartă cu litera G şi

VII. Dania făcută lui Habiac, la 1581 şi cuprinsă în moşia Scoposănii a mânăstirii Neamţului.

Pe Bohotinul propriu zis şi pe Cozia nu se află încă în anul 1632 nici un sat, dar în împrejurimi aveau fiinţe satele Colţul Cornii,

---

mi se pare a reieşi din vreunul din cele două urice de danie ale acestei mânăstiri, mă face să presupun că, la o vreme oareşcare, ea a dobândit acel loc dela Homor prin schimb sau prin cumpărătură, luând şi uricele de danie pe cari Guvernul austriac le-a predat pe urmă cumpărătorilor.

(1) În moşia Scoposănii erà cuprinsă dania făcută lui Habiac în anul 1581, trecută mânăstirii probabil iarăş prin danie.

(2) Mânăstirea Neamţului a ocupat şi stăpânit aici o întindere însemnată de loc, pe care a făcut prisacă, metoh de călugări şi biserică, precum rezultă din actul LXXXVII, dar uricul din 1454 este atât de lipsit de preciziune încât, când mânăstirea s'a găsit in faţa unui megieş puternic, ea a trebuit să renunţe la stăpânirea ei, neputând-o mănţineà faţă cu descrierile de hotare mult mai precize ale megieşilor.

În cât priveşte situaţia locului de prisacă dăruit mânăstirii Neamţului de Anghelina, fata Cornii, la 1606, ea n'a putut să fie aflată nici odată.

(3) Astfel vedem că a stăpânit mânăstirea Suceviţa: E este moşia Hiliţa şi F moşia Bazga de mai pe urmă; totuş mi se pare că ambele dănii se referă tot la moşia Bazga, cea dintâiu pe parte dintr'însa şi cea de al doilea pe tot hotarul acelei moşii. Hiliţa trebue să fi fost cuprinsă în dăniile mânăstirii Homor dela Iurie Şerbici şi dela Petru Rareş, cari vor fi venit către Suceviţa printr'o transacţiune între ambele mânăstiri, rămasă nouă necunoscută.

Sălăgenii, Grozeştii, Tămăşani, Ponceştii (1), Drânceniii, Scoposănii şi Podolenii.

II.

Bohotinul sub Buhuşeşti dela 1632 până la 1672.

Prin uricul din 26 Noemvrie 7141 (1632), Alexandru Vodă (Iliaş) hărăzeşte lui Dumitru Buhuş, Treti Logofăt, pentru dreptele şi credincioasele lui slujbe către Domn şi ţară şi pentru că a dăruit Domnului patru cai buni, preţeluiţi 160 ughi, «un loc de prisacă la Branişte cu loc de fâneţe... şi cu loc de moară pe apa Jijiei, de unde se împreună apa Bahluiului cu apa Jijiei, ca să socotească el însuş unde va fi loc bun în locul domnesc, până unde cade apa Jijiei în apa Prutului, ca să-şi facă lui mori şi stiadze» (2).

Latitudinea dată de Domn lui Buhuş erà mare şi poate că dacă Alexandru Iliaş ar fi domnit mai mult, Buhuş şi-ar fi croit din Branişte o moşie şi mai mare decât aceea pe care îl vedem stăpân mai pe urmă. Dar puţine luni după danie, ţara fiind nemulţumită de Domnia lui Alexandru şi mai ales fierbând sub greutăţile puse peste ea de Grecul Batişte Veleli, se răscoală mulţimea, sileşte pe Domn să-i dea pe Batişte, îl «face fărâmi cu topoarele» şi alungă pe nevrednicul nepot al lui Rareş, care iea drumul Braniştei, în jos. Dar boierii temându-se că Domnul să nu se îndrepte spre Bugeac pentru a se întoarce în scaun cu ajutor tătăresc, reped îndată după dânsul pe o samă din ei, printre cari mai de samă erà tocmai Dumitru Buhuş. Alexandru Vodă se sperie foarte când văzù iar gloată venind după el, şi când ei se apropiară, îi rugă să cruţe pe fiul său, Radu, dar Buhuş îi zise să n'aibă grijă căci ei au venit numai să-i spuie că ţara doreşte ca el să meargă la Galaţi prin Bârlad, ca să nu aducă vreun rău ţării dela Tătari. Alexandru, bucuros să scape cu viaţa, primì să meargă pe unde vor voì, şi boierii, pornindul spre Bârlad sub pază bună, se întoarseră la Iaşi (3).

După o scurtă Domnie de câteva luni, Moiseiu Movilă fu silit de energicul său concurent, Vasile Lupu, ajutat de Abaza Paşa dela Silistria, să plece din scaunul în care ştiuse, în acel decurs de timp,

(1) Tămăşenii Ponceştii şi Drâncenii s'au contopit în Zbieroaia de astăzi.
(2) Acte No. VII.
(3) Letopiseţe I. Ediţia 2, p. 294.

să strângă o însemnată avere și Lupul îi luă locul. Vedem pe Dumitru Buhuș (1) îndeplinind slujba de Visternic dela începutul nouei Domnii și bucurându-se de favoarea noului său stăpân. El nu pierduse vreme pentru a se folosi de dania lui Alexandru Iliaș: iezì Prutul și făcù pe Jijia niște mori ce fură de mare folos satelor de pe împrejur, cari până atuncea erau silite să se mulțumească cu morile mânăstirii Neamțului dela Scoposăni. Prin uricul din 8 Iulie 7143 (1635), Domnul îi dădù volnicie să aducă atât oameni din altă țară cât și din satele sale, spre a face sat în braniștea Domnului, scutindu-i de numeroasele dări cari apăsau pe «mișeii Măriei Sale», însă hotărîndu-i de astădată unde să facă satul: «în capătul de jos al Braniștei și să aibă loc de fânețe și de arătură și de grădină și de hrană...» (2).

Oamenii, începând a se strânge în satul ce se înființà la loc adăpostit, pe *voloaca* Bohotinului, Buhuș cerù Domnului să i se facă hotărnicia locului dăruit și Vodă îi dădù carte Gospod din 20 Martie 7144, către Chicoș Șatrariul cel Mare, poruncindu-i să socotească: «unde este acel loc de mori, să facă la acel loc oamenilor loc ca să aibă unde arà și loc de fânețe și de prisăci și de alta ce va trebuì să se hrănească...» și «să aleagă numai loc drept domnesc iar nu loc a vreunor mânăstiri» și locul ales să fie pe lângă locul dăruit mânăstirii Pângărați de către Andrei Hatmanul. (3)

Precum reiese din mai multe acte posterioare, Chicoș Șatrariul își îndeplini însărcinarea dată de Domn, dar nu mi-a fost cu putință până acum să descoper hotarnica făcută de el.

Locul de prisacă dela Hemeiuș, dăruit de Andrei Hatmanul mânăstirii Pângăraților, erà un spin neplăcut în coasta lui Buhuș prin apropierea în care se aflà hotarul lui de vatra noului sat înființat pe voloaca Bohotinului, un adevărat cuiu în moșia lui Buhuș: el nu pierdù timp pentru a-l împreunà cu hotarul lui. Prin înscrisul din 21 Maiu 7144 (1636), Vasile Lupul întărește schimbul făcut între mânăstirea Pângărații și Dumitru Buhuș. Acesta luă locul de prisacă dela Hemeiuș dând mânăstirii în schimb altul, mai în apropiere, în ținutul Bacăului, la Mesteacăn, pe malul drept al Bistriței. (4)

Sătenii din Podoleni jăluindu-se către Domn că Buhuș le împre-

(1) Vezi notița asupra familiei Buhuș la sfârșit.
(2) Acte No. IX.
(3) Acte No. X.
(4) Acte No. XI.

soară o bucată de loc *din hotarul lor* și *pârându-se de față cu Visternicul înaintea Domnului,* acesta poruncì lui Neaniul, Vornicului de Poartă, prin carte Gospod dela 12 August 7144 (1636), să meargă la fața locului, unde strângând mulți oameni buni și bătrâni, să iea sama pricinii după scrisori, să facă dreptate și să arăte Domnului prin scrisoare cum stau lucrurile (1).

Neaniul mergând la fața locului, strânse pe lângă mulțime de oameni de prin vecinătate patru vânători și doi boieri mari: Gheorghe Roșca Visternicul și Neculai Strătulat Vornicul, și după o amănunțită șì lungă cercetare, constată printr'o mărturie hotarnică iscălită de toți cei de față, că Podolenii n'aveau nici o dreptate și că Buhuș nu le împresurase nimica. Cu acest prilej Neaniul mai alesese și stâlpise tot hotarul proprietății lui Buhuș: atât dania domnească cât și prisaca dela Hemeiuș (2).

Fără a pierde vreme Buhuș obținù dela Domn să-i întărească, prin uric dela 20 August 7144 (1636), stăpânirea lui și mărturia hotarnică a lui Neaniul (3).

Se vede că Podolenii, la hotărnicia lui Chicoș Șatrariul, arătase o scrisoare de mărturie a megiașilor, favorabilă lor, dar pe care n'au arătat-o hotarnicilor celor noi, căcì găsim o carte Gospod din 22 August 7144 (1636), prin care Domnul scrie «la vatamanul și la toți sătenii din sat din Podoleni...» poruncindu-le să dea àcea scrisoare în mâna lui Neaniul, căci altmintrelea Vornicul de Poartă le va luà, din porunca Domnului, cincizeci boi și îi va duce la Domnie și să știe bine «că vor fi acei boi peitori» (4).

Faptul de a vedeà pe *locuitorii* unui sat aparținând unui boier (Ștefan Boul), stând la judecată în fața Domnului cu alt boier megieș (Buhuș), pentru încălcarea hotarului satului lor, este din cele mai interesante și are o mare importanță. El este o nouă și puternică dovadă a faptului stabilit de mine pentru întâia oară prin studiul meu: *Despre Clasele Agricole din Moldova* că, din vechiu, locuitorii satelor aveau un drept de *uzufruct ereditar* asupra pământurilor pe cari se hrăniau (5).

În vremea cât Bohotinul fusese Braniște domnească, megieșii erau deprinși să vie să așeze prisăci, să cosească, să are, să aducă vite

(1) Acte No. XII.
(2) Acte No. XIII.
(3) Acte No. XIV, XVI.
(4) Acte No. XVII.
(5) *Revista Nouă,* anul I, No. XI.

la păşune plătind sau nu dijma, după cum erau bine sau nu cu brănişterii. Buhuş voì să fie singur stăpân pe locul său. Găsind oamenii lui (căci cert este că Buhuș şedeà la Iași și nu la Bohotin unde nu aveà așezare) niște oameni de ai Căminarului celui mare, cari arau și cosiau pe moșie, ei le cerură dijma legiuită. Dar oamenii Căminariului dădură jalbă deadreptul la Domn și acesta, la 20 August 1636, scrie lui Buhuş să scutească, *pentru anul acela*, pe oamenii Căminarului de dijmă, fiindcă stăpânul lor se aflà la Ţarigrad pentru trebile ţerii (1).

Acest Căminar care erà Iordachi Cantacuzino, stăpânul satului Grozești, pe Prut, întorcându-se în ţară, scrie «fratelui Visternic», poftindu-l să lase pe oamenii din acel sat să are unde arase până atunci, făgăduindu-i că-l va slujì și mai mult (2).

Satul Bohotin erà întemeiat înainte de moartea lui Buhuş, deoarece vedem pe Ursul și pe Pătraşco din Bohotin venind la moșia lui dela Neamţu, Criveştii, spre a-i da legătură scrisă cumcă feciorii lor nu vor merge să se scrie la călărași (3). Călărașii fiind oameni domneşti, bucurându-se de privilegii, ei erau pierduţi pentru stăpânul satului lor, care nu mai aveà nici un folos dela ei. Buhuş a murit la 15 Martie 1647 (4), la Crivești, unde este îngropat. Însă între hârtiile Bohotinului este un act din 10 August 7163 (1655), prin care Sandul Micul, strănepotul lui Duma Micaci, căruia am văzut că Petru Aron îi dăruise un loc din pustiu, pe Cozia, la 29 August 1455, (5) vinde lui Dumitru Buhuș, Visternicul, «moșia și pârăul Cozia». Îndoială asupra datei morţii lui Buhuş (pe care nu-l mai întâlnim în nici un document posterior zilei de 15 Martie 1647) nu poate să existe; alt Dumitru Buhuș, Visternic, n'a existat pe acea vreme și feciorii lui Buhuş au stăpânit Bohotinul cu Cozia. Pe de altă parte nu poate încăpeà nici cea mai mică îndoială asupra autenticităţii actului lui Sandu Micul. Singura lămurire cu putinţă este că actul de vânzare a Coziei fiind pierdut, feciorii lui Buhuș au pus pe Sandu Micul să iscălească alt zapis pe care s'a pus data zilei în care se scrisese cel original. Această presupunere mi se pare cu atât mai aproape de adevăr, cu cât mai găsim în aceste hârtii un act din 23 Martie

(1) Acte No. XV.
(2) Acte No. XVIII.
(3) Acte No. XX.
(4) Melhisedec, *O vizită la 48 mănăstiri, etc.*, p. 129.
(5) Acte XXIV.

1656, prin care Mitropolitul şi mulţi boieri ai Curţii Gospod încredinţează că Egumenul de Pângăraţi a făcut schimb cu Dumitru Buhuş dându-i locul de prisacă dela Hemeiosul şi luând pe acel dela Mesteacăn. Dar ştim că acest schimb se făcuse în anul 1636 (1).

Chipul în care Dumitru Buhuş a cumpărat dela Sandu Micul moşia Cozia este interesant şi aruncă o lumină destul de vie asupra moravurilor vremii de atunci.

Sandu Micu, un urmaş de boieri scăpătaţi, cum erau mulţi pe atunci, furase patru cai, fusese prins şi închis. Nu erà de şuguit cu prescripţiunile *Pravilei* lui Vasile Lupu în privinţa furtului de vite şi vinovatul trebuià să se aştepte dintr'o clipă la alta să facă cunoştinţă cu ştreangul. Dar Buhuş, de erà sau nu Visternic în acel ceas nu ştim, însă neîndoielnic este că erà puternic şi stăpân al Bohotinului, iar pustietatea de pe pârâul Coziei în marginea Bohotinului. Buhuş se grăbì să se folosească de prilej pentru a-şi rotunjì hotarul. Sandu îi dădù moşia, iar Visternicul puse un cuvânt bun pentru el, plătì Visteriei gloaba cuvenită, puse să i se şteargă numele din Condici, apoi îi mai dăruì «un contăş de postav» şi «doi boi şi o vacă ca să se hrănească şi el în lume...»

Cu un an înaintea morţii lui, la 15 Martie 1646, Dumitru Buhuş luase înaintea fostului Pârcălab de Cotnar, a Şoltuzului şi a celor doisprezece pârgari din acelaş oraş, dela Grigore Cornea, strănepotul lui Cornea Brănişteriul, toată partea lui din Colţul Cornii şi din Frăţieneşti, dându-i în schimb partea lui din satul Prisăcani pe Miletin (2).

După moartea lui Buhuş, Bohotinul şi bucăţile din Colţul Cornii şi din Frăţieneşti veniră în partea feciorului său, Neculai Buhuş. Se pare că acesta avù oareşcari greutăţi ca să-şi apere moşia împotriva apucăturilor megieşilor şi a relei voinţe a brănişterilor, a căror foloase se găsiau cu desăvârşire reduse în urma dăniei către Buhuş, căci avem un şir de cărţi Gospod dela Gheorghe Ştefan, Gheorghe Ghika, Ştefan Vasile Lupu, Istrate Dabija şi Iliaş Alexandru, date la mâna lui Neculai Buhuş şi a vatamanului său dela Bohotin, ca să fie tari şi puternici să ţie hotarul Bohotinului şi să iea de a zecea din tot rodul de pe acel hotar, sau să gonească oamenii cari se aşezase cu dela sine putere pe acel hotar, luându-le plugurile

(1) Acte, XXVI.
(2) Actele moşiilor Colţul Cornii şi Frăţieneşti No. III şi cele următoare.

și vitele. (1) Mai sunt alte acte dela Comișii cei Mari poruncind brănișterilor să lase în pace satul lui Buhuş cu tot hotarul și să n'aibă acolo nici un amestec (2).

Ca și tatăl său, Neculai Buhuş cerù dela Domni și obținù în două rânduri învoire să aducă în Bohotin oameni străini cari fură scutiți de plata birurilor și a angaralelor pe șase ani și pe cinci ani (3).

Pe lângă locuitori slobozi fură așezați în sat și câțiva vecini: unii din ei fugind, Buhuş obținù dela Domn carte Gospod pentru urmărirea și prinderea lor (4).

Domnii schimbându-se destul de des între 1647 și 1670, iar Buhuș temându-se că unul din ei să nu se răsgândească și să revoace bogata danie a lui Alexandru Iliaș, se grăbià la fiecare schimbare să ceară întărirea acelei dănii; în timpul Domniei lui Gheorghe Ștefan, cerù și obținù chiar două întăriri în acelaș an (5).

În vremea lui Ștefan Lupul, răspândindu-se svonul despre o năvălire a Tătarilor, locuitorii satelor de pe locuri deschise își căutară, cu familiile și cu avutul lor, adăpost în părțile deluroase. O mulțime de sate de pe Prut, unele cari trăesc și astăzi, altele dispărute, lăsară vetrele lor și fugiră în văioagele Bohotinului. Mulțimea de vite ce o aveau cu dânșii, răspândindu se la pășune pe locul lui Buhuș, îi stricară rău fânațul. (6).

Bejenarii opunându-se, se vede, la plata stricăciunii făcute, Buhuș, atunci Vel Medelnicer, se jăluì Domnului care trimise pe un Aprod al Curții cu carte Gospod, însărcinându-l să socotească paguba făcută de bejenari, să o «ia din spatele lor și să-i scoață de acolo săș meargă acasă, că de nime nice o nevoe n'au avut de sau înfundat ei acolo cu bejeniile...». Aprodul, mergând la fața locului, socotì paguba și luă boii bejenarilor. Bieții oameni, în primejdie să-și piardă vitele, căzură cu mare rugăminte la Buhuș care cu mare greu îi iertă și îi împăcă cu Aprodul. Acesta, primind dela bejenari «ciubote» bune, se îndatorì să se ducă și să nu-i mai «pârască» la Domnie (7).

(1) Acte, XXII, XXIII, XXVII, XLI, XLVII.
(2) Acte, XXIX, XXXII, XXXIII, XXXIV.
(3) Acte, XXV, XL.
(4) Acte, XXXV, XLIII.
(5) Acte, XXVIII, XXX, XXXI, XXXVI, XLII.
(6) Acte, XXXVII și XXXVIII.
(7) Acte, XXXVIII.

Iar, pentru binele făcut, bejenarii se îndatoriră să slujească lui Buhuş ca nişte megieşi la ce-i va fi trebuinţă.

În anul 1661 se iviră din nou neînţelegeri cu Podolenii în privinţa hotarului. Domnul însărcinând pe Darie, biv Vel Spătar, cu cercetarea, acesta făcù o mărturie ce, din notiţa pusă pe copia eĭ, se vede a fi fost favorabilă Podolenilor. Însă, pentru moment, această cercetare nu avù nici o urmare. Printre marturi găsim iscăliţi pe Toma, *Vătaf de Vânători* (1). Iar în anul următor (1662) Buhuş obţinù dela Istrati Dabija carte Gospod dându-i volnicie să apere tot hotarul Bohotinului despre Podoleni, după hotarnica făcută de Neaniul cu Roşca şi cu Strătulat (2). În vremea Domniei lui Duca, la 1668, vedem că Domnul însărcinează pe un aprod să iea, de unde-l va găsì, pe Lazăr «carele a fost din Bohotin vecin şi acum să face vânător, deci ca să naibă vânătorii al oprì ...» (3)

Interesant mai este zapisul a trei oameni cari mărturisesc că Neculai Buhuş i-a lăsat să ierneze în nişte case făcute de ei pe pământul acelui boier până în primăvară, «iar în primăvară să ne grijăm pentru căci noi nu avem nici o triabă cu acel loc ce ieste a dumisale...» (4).

Aici se încheie istoria Bohotinului sub Buhuşeşti şi vedem la 1672 pe Comisul Manolachi Ruset, al treilea fiu al Cupariului Ruset, ginerele Aniţii, Logofetesii lui Neculai Buhuş (care Neculai Buhuş murise), stăpânind el Bohotinul.

În răstimpul dela 1632 până la 1672, numele Bohotinului şi a Braniştei se întâlnesc de mai multe ori în cronici şi pământul lor este de două ori călcat de cete răsboinice.

Astfel, după bătălia dela Sârca, pierdută de Vasile Lupu, Miron Costin ne zice că: «s'au înşirat steagurile lui Vasile Vodă pe Bahluiu în jos cu fuga, iară pedestrimea au luat pe Bahlueţ, la Cârligătura şi Cazacii, cu puţină scăderea sa, iar au hălăduit pre la Branişte şi au năzuit la Nistru» (5).

Apoi când a venit Constantin Vodă asupra lui Ghika Vodă şi l-a învins, lupta s'a întins şi asupra capătului de sus al Braniştii (6).

(1) Acte, XXXIX.
(2) Acte, XLI.
(3) Acte, XLIII.
(4) Acte, XLV.
(5) Letopiseţe, I, p. 339.
(6) Ibid., p. 363.

Tot așà când Constantin Vodă a gonit din Iași pe Ștefăniță Vodă (Lupul) (1).

Precum am zis mai sus, nici Dumitru nici Neculai Buhuș n'au șezut la Bohotin. Ei aveau acolo un *diregător* sau *vataman* pus de dânșii, însărcinat să apere hotarul, să strângă veniturile și să judece pe săteni.

Veniturile erau alcătuite din veniturile morilor și a prisăcilor boierești precum și din dijmele dela locuitori și megieși.

Venitul morilor trebuià să alcătuească un condeiu însemnat, căci, afară de morile lui Buhuș și acele ale călugărilor dela Neamțu, nu erau altele în împrejurimi și satele de pe Prut erau destul de dese.

Prisăcile boierești se întemeiau fără nici o cheltuială, căci dijma celor așezate pe moșie de către locuitori și megieși dădeà pe fiecare an un număr însemnat de stupi. Ceara și mierea erau articole de export căutate atât în Polonia cât și la Țarigrad, valoarea lor față de greutate fiind relativ însemnată. Asupra camenelor (pietrelor) de ceară erà o dare care alcătuià un venit însemnat pentru Domnie. Cămănarul sau Căminarul cel Mare, cu un personal întreg de cămănari, erau însărcinați cu strângerea ei (2).

Creșterea de oi, de vite cornute, de cai și de râmători erau obișnuite la toate moșiile mari, este deci probabil că se practicà și la Bohotin pe o scară mai mică sau mai mare.

Crâșma satului, care se puteà ținea numai de stăpânul locului, alcătuià asemenea unul din veniturile de căpetenie ale moșiei, mai ales când satul se aflà la drumul mare. Dar satul Bohotinului, fiind așezat la o parte, căci drumul mare erà pe șes, dincolo de Surpa, venitul crâșmei de aici nu puteà să fie decât neînsemnat.

Însă venitul cel mare erà adus de dijmele și dările luate dela locuitori. Pentru aceștia, ca și pentru stăpânul moșiei, exploatările de căpetenie erau prisăcile și creșterea vitelor. Plugărie se făceà prea puțină, căci dată fiind lipsa de căi de comunicație, ei n-ar fi avut ce să facă cu rodul semănăturilor. Semănau numai cât le trebuià pentru trebuințele lor, cei mai harnici ceva mai mult spre a puteà vinde la orașele din apropiere și a strânge pentru ani răi. Dar mierea și ceara erau lucruri ușoare și scumpe, erau totdeauna cerute de negustori spre a fi trimise peste graniță. Asemenea și vitele se transportau cu ușurință și erau căutate pretutindeni. Creșterea vi-

(1) Ibid., p. 369.

(2) Ei mai strângeau și alte venituri.

telor și a albinelor erà mult mai ușoară și cereà o muncă neasămănat mai mică decât lucrul pământului.

Mi se pare că în această împrejurare mai cu samă trebuește căutată pricina îndolenței proverbiale a țăranului moldovan. În curs de veacuri el a fost deprins să-și capete cele trebuitoare pentru viața lui prin o muncă ușoară, fără a fi silit să muncească din greu.

Căci nu încape îndoială că viața *locuitorului* din Moldova a fost, până la mijlocul veacului XVIII, din cele mai ușoare în punctul de privire al legăturilor sale cu *stăpânul* satului în care ședeà. Pământul erà roditor și erà mult în raport cu populația. Apoi lucrul de căpetenie pentru stăpânii satelor fiind să aibă în sat cât mai mulți locuitori, pentru ca dijmele pe de o parte, veniturile morii și a crâșmei pe de alta, să fie cât mai mari, nu le dădeà mâna să se poarte cu asprime sau nedreptate față de locuitori. Aceștia, nefiind de loc legați de glebă, căci rușinea vecinătății, departe de a fi regula în Moldova, erà numai o excepțiune, s'ar fi grăbit să se mute în alt sat.

Marele rău de care au suferit țerile noastre, îl alcătuiau pustiirile desăvârșite făcute de oștile străine și de oardele păgâne. Dar dacă aceste pustiiri râpiau libertatea țăranului, tot avutul, adesea viața lui, nu erau mai puțin păgubitoare pentru stăpânii de moșii, a căror sate se spărgeau sau erau nimicite prin foc și sabie, lăsând hotarul neaducător de venit pe vreme îndelungată. Câtă grijă, câte greutăți, câte alergături pe urmă pentru a strînge din nou oamenii în sat! Stăpânii aveau folos mare să se poarte drept și blând cu locuitorii spre a nu căpătà un nume rău pe care, după cea dintâi bejenie, l'ar fi plătit scump.

Numai după mijlocul veacului XVIII soarta țărănimii merse înrăutățindu-se treptat până la Regulamentul Organic.

În actele rezumate până acuma și cari sunt publicate în întregime mai la vale întâlnim, pe lângă locuitori, vecini și boieri de toată mâna și o mulțime de funcționari mici și de oameni domnești: Căpitani, Hotnogi, Brănișteri, Fustași, Aprozi, Vânători și Vatavi de Vânători. Aceștia toți erau oameni mai de samă, scoborîtori din boieri sau stăpâni de sate și cari, dacă îi urmărim mai departe, constatăm că aveau aproape toți sau câte un petec de răzășie undeva, sau câte o moșioară întreagă. Locuitorii din sate, muncitori de pământ fiind puțini, Domnii aveau grijă să nu-și aleagă micii dregători și oșteni printre ei. Țara erà plină de neamuri de boieri săraci, de boierănași și de răzași scăpătați, atrași de ușurința slujbei

și de prilejurile de înavuțire ce ea oferià. Iubitor de pânea ocârmuirii fost-a doară Moldovanul totdeauna!

III.

Bohotinul sub Rusetești (1) până la cea dintâiu împărțire. 1672—1739.

Întâiul act iscălit de Manolache (2) Ruset, atunci Vel Comis, este o scrisoare a lui din Iași, scrisă la 27 Martie 7180 (1672) către toți sătenii de Bohotin, în care îi vestește că le-a pus ca socotitor iarăș pe unul Constantin și-i îndeamnă să asculte de învățăturile ce le va da acel Constantin la toate trebile, căci altfel să știe bine că vor «petrece rușine mare» și vor fi «de mare certare».

In acelaș an Manolache Ruset, găsind că morile călugărilor de Neamțu erau prea aproape de ale sale, obținù dela Duca Vodă care erà cumnat cu Iordache, fratele lui Manolache, (ținând amândoi două surori, fetele Dafinii, Doamnei lui Dabija Vodă, cu Dumitrașco Vodă) și moș Irinei Buhuș, soției sale, ca să trimită la fața locului pe Dumitrașco Roșca, Vornicul de Poartă, cu carte Gospod poruncind călugărilor să taie morile și să le scoboare mai la vale, ca să poată umblà și morile lui Manolache Comisul. (3)

Tot în acea primăvară îl vedem învoindu-se cu niște oameni cari îi stricase și-i mâncase trei prisăci cu 511 stupi. Pe unii din făptași, cari îi stricase o prisacă de 150 stupi, îl vedem iertându-i după ce ei îi dau douăzeci de stupi (4), pe ceilalți, cari i-au stricat două prisăci, cu 361 de stupi, îi aduce înaintea Divanului Domnesc care îi osândește să plătească întreg prețul stupilor (5).

Vreme de patrusprezece ani nu mai avem nici un act care să ne vorbească de Bohotin, în schimb însă Letopisețile îl pomenesc. Când Dumitrașco Cantacuzino, la începutul anului 1675, se puse în mișcare împreună cu Caplan Pașa și cu Tătarii spre a gonì din Iași pe Petriceico dinaintea căruia fugise, el venì la Fălciu și apoi la Huși. De aici alese 20.000 de Tătari cu cai mai buni și cu Buhuș

(1) Vezi notița despre familia Rosetti la sfârșit.
(2) Vezi notița despre Manolache Ruset la sfârșit.
(3) Acte XLIX.
(4) Acte L.
(5) Acte LI.

Hatmanul, cari loviră, la gura Bohotinului, pe Petriceico și pe Leșii ce se scoborîse până acolo și-i puseră pe fugă. (1)

Dintr'o mărturie a lui Ioan Buhuș, cumnatul lui Manolache Ruset, care era Sulger mare, scrisă la 5 Noemvrie 7194 (1685), vedem că soacra lui Manolache, Logofeteasa Anița Buhuș după ce-i dăduse de zestre moșia Bohotinul, i-o luase iar înapoi. Iar ea murind acum (se vede de curând), Buhuș aflase «un izvod făcut de maica noastră și cu peciatia Dumisale făcută pe Bohotin și pre alte unelte date ziastre dumnilorsale» și văzându-l, lăsase satul Bohotinul cumnatului său. (2)

În anul următor, 1686, Braniștea și Bohotinul suferiră o cumplită pustiire dela oștile Craiului Sobieski care, dela Iași, se scobrîse jăfuind și arzând până la Fălciu și apoi se întoarse înapoi (3).

Pentru periodul 7194 (1685)—7204 (1696) iarăș nu avem nici un document vorbindu-ne de Bohotin. Dintr'o mărturie hotarnică iscălită de Pilat Vornicul de Poartă și purtând data de 17 Iulie 7204 (1696), constatăm că iar a fost pricină de hotărnicie între Manolache Ruset, acuma Postelnic, mânăstirea Galata și un Mihail treti Logofăt. (4).

La 7217 (1709) Manolache Ruset, ajuns Vel Vornic, avù pricină cu Mitropolitul pentru un opust ce-l făcuse Mitropolitul pe moșia Costulenii (5) a Mitropoliei și care înnecà șesul Vornicului Mano-

(1) Letopisețe, II, 11.

(2) Acte LII.

(3) Letopisețe, II, p. 36.

(4) Acte LIII.

(5) Hărăzită Mitropoliei prin dania lui Moiseiu Movilă din 12 August 1630, citată mai sus. Iată de altmintrelea actele de danie a tuturor celorlalte siliști alcătuind moșiile Costulenii și Prisăcanii deslipite din Brăniște, luate din condica 18 a Documentelor Mitropoliei din Iași, aflătoare în Arhiva Statului din București:

No. 2. Antioh Constantin Cantemir, la 16 Iulie 7205 hărăzește lui Andronache Stolnicul o bucată de loc domnesc în Braniște, pe Covasna, ținutul Iași, alăturea cu hotarul Dobrovățului.

No. 6. Dintr'un hrisov al lui Constantin Moruzzi, din 10 Septemvrie 1779, reiese că, la Iunie 7226 (1718), Mihai Racoviță a dăruit lui Constantin Conache Agă sân Angheluță, moșiile Mocra și Șiragurile cari făceau parte din Braniște. În hrisovul lui Moruzi sunt citați Ioan sin Agapie, Căpitan de Vânători și Vasile Florea Vânător.

No. 8. Dintr'un hrisov al lui Alexandru Ioan Mavrocordat, din 1 Iunie 1775, rezultă că Vasile Lupu a hărăzit, prin uric dela 25 Maiu 1650, lui Irimia Vănculeț, două locuri de prisăci, cu livezi și locuri de fânețe, din Braniște, *de cumpărătură* și-i mai dăruește, tot în Braniște, un loc unde este prisacă, în jos de moara domnească, cu bălți de pește, anume Lunga și Filipoaea și poiana de fânaț de lângă Hatmanul Patrașco.

lache. Mihail Vornicul de Poartă fiind trimis să cerceteze lucrul la fața locului, arată prin mărturia scrisă la Costuleni, în 3 Aprilie 7217 (1709), că acolo unde a făcut Mitropolitul acest opust nu fusese mai înainte opust. (1)

În timpul răsboiului dintre Ruși și Turci, în vara anului 1711, Braniștea și Bohotinul suferiră o nouă și cumplită pustiire. Când, după încheierea păcii, Rușii se întorceau spre Iași împreună cu Moldovenii lui Cantemir «eșiau Tătarii de prin păduri bulucuri cu «vite, cu robi». Moldovenii se încercau să scoată robii și se răpezeau la Tătari dar fără izbândă, fiindu-le caii cu desăvârșire sleiți. Șeremeteff le poruncì să înceteze, căci pacea fiind încheiată nu le poate da ajutor și robii îi va scoate Împăratul, făgăduință deșartă care stârnește indignarea bunului Neculcea. Dar o ceată de Moldoveni care mergeà înainte, se întâlnì la gura Jijiei, la Scoposâni, cu vreo sută de Tătari cari veniau despre Iași cu robi și lovindu-i fără veste i-au pus sub sabie mai pe toți sau i-au dat în Prut unde s'au înnecat și au scos robii (2).

Uitând mărturia dată cumnatului său la 5 Noemvrie 1685, Ioan Buhuș care acuma erà Vel Hatman, voì iarăș să puie stăpânire pe Bohotin. Amândoi boierii pârându-se de față înaintea Domnului, acesta îi rânduì să se judece dinaintea lui Antiohie Jora Vel Logofăt, Lupu Costache Vel Vornic, Gheorghe Apostol Vel Paharnic și a lui Hrisant, Patriarhul Ierusalimului, care se aflà în țară. Toate câte le spuse Buhuș căzură înaintea mărturiei sale din 5 Noemvrie 1685 și Hatmanul fu dat rămas prin hotărîrea din 26 Februarie 7221 (1714) (3).

Manolache Ruset a murit înainte de 7 Ianuarie 1717, căci avem o mărturie din acea zi a Logofătului Ilie Catargiu, a Vornicului Ioan Sturza și a Spătarului Ioan Paladi, rânduiți de Domn ca să judece neînțelegerile ivite între clironomii săi. Prin hotărîrea acelor boeri satele Bohotinul și Colțul Cornii rămân în stăpânirea singurului fiu al răposatului, Stolnicul Ștefan. Tot el are să stăpânească satul Bogdănești dela Bacău, unde a fost așezarea părintească cu siliștile de pe împrejur și pe un țigan bucătar, numit Tiucul. Restul averii are a se împărțì frățește (4).

(1) LIV.
(2) Letopisețe II, p. 109 și 330.
(3) Acte LV.
(4) Acte LVI.

În anul următor, Stolnicul Ştefan avù pricină pentru Bohotin chiar cu Vodă. Mărturia hotarnică a lui Darie Spătarul, din 7 Iulie 1661, încăpând în mânile lui Mihai Racoviță, el oprì o bucată de loc zicând «că-i de Podoleni», dar convingându-se în urmă că acea mărturie erà «rea», înapoià Stolnicului locul şi-i dădù, la 26 Ianuarie 7226 (1618), carte Gospod la mână ca să ție şi să dijmuească tot hotarul Bohotinului (1).

Se vede că în Bohotin veniau să s'aşeze mulți oameni cari, după ce-şi făceau case, nu voiau să plătească dijma şi să facă micile slujbe ce li se cereau. Găsim într'adevăr o carte Gospod a lui Mihai Racoviță (2) prin care volniceşte pe Ştefan Ruset, biv vel Stolnic, sau pe cine va trimite «să meargă la satul dumisale, la Bohotin şi câți oameni vor fi având case pe locul Stolnicului şi şăd piste voia dumisale, ori om domnesc, ori boeresc ori călugăresc, pe toți să fie volnic a le aprinde casele şi heiurile...» (3)

Prin ispisoc din 20 August 7228 (1720), Mihai Racoviță întăreşte şi el Bohotinul Stolnicului Ştefan Ruset, cu tot hotarul ales de Neaniul şi de Roşca, adăugând că el (Domnul) văzând o mărturie dela Ştefăniță Vodă şi dela Darie Spătarul în privința hotarului Podolenilor, oprise Stolnicului Ştefăniță Ruset o bucată de loc, dar acesta arătând dovadă că mărturia înfățişată de Podoleni erà mincinoasă, Domnul îi înapoià locul oprit. (4)

Dar în Bohotin urmau a se strânge şi a se aşezà oameni nepoftiți şi nesupuşi la darea dijmei, căci, în Maiu 7233 (1725), Mihai Racoviță trimite om domnesc cu carte Gospod poruncindu-i să aprindă casele oamenilor cari şed pe moşia Vornicului Ştefan Ruset. (5)

Dintr'o mărturie hotarnică din 12 Iunie 7233 (1625 (6) se vede că Bohotinul erà atunci împresurat pe din sus, lângă hotarul Gălății, de Comisul Constantin (7) şi pe din jos de Cluceroaea Lucăcioae cu ispisoc de danie a Logofătului Mihail (8). În cartea Gospod cu

(1) Acte LVII. Cnf. şi ceeace este scris pe verso la actul XXXIX.

(2) Mihai Racoviță a dăruit, la 26 Octomvrie 7228 (1719), din Branişte, lui Statie Ion Şatrariul, moşia Țuțora. Tot Mihai Racoviță a dăruit, iar din Branişte, Oprişenii lui Ştefan Luca. Arhiva Creditului Funciar Rural. Carton 279, dos. 2100.

(3) Acte LVIII.

(4) Acte LX.

(5) Acte LXI.

(6) Acte LXII.

(7) Danie făcută la 15 Martie 7197 (1689 de Constantin Cantemir lui Aga Mihăilă.

(8) Cluceroaea Lucacioaea stăpânià se pare pe atunci moşia Grozeştii.

care Racoviță rânduise pe hotarnici, el avuse grijă să le indice în ce chip dorește să fie hotărîrea lor, adică după cererea Vornicului Ștefan, ceeace hotarnicii se grăbiră să facă.

Vornicul Ștefan Ruset (1) se bucură de mare trecere la Mihai Racoviță și erà chiar oarecum încuscrit cu el, căci fiul cel mai mare al Vornicului, Iordache Ruset (2), ținea în căsătorie pe Catrina, fiica Stolnicesei Maria Costandachi, sora lui Mihai Racoviță.
Tot în acel an, 1725, Vornicul Ștefan avuse judecată cu un fustaș de Divan, numit Vlasie Beghiul, din Borosești peste Prut, pentru «un colac de baltă» numit Bordunul, din satul Colțul Cornii. Interesantă este mărturia (3) lui Gheorghe Horopcianul «ce au fost Căpitan» care de treizeci de ani ședea la Bohotin și erà însărcinat cu luarea dijmei. Oare să fi fost el acelaș Căpitan Horopcianu care, când, la întâia Domnie a lui Neculai Mavrocordat, erà inchìs într'un beciu al Curții Vornicul Iordache Ruset *(matca tuturor răutăților)*, frate lui Manolache și prin urmare unchiu lui Ștefan Vornicul, strigà în gura mare: «să le deie lor Vodă pe Iordachi ca să-l ucidă cu pietre»? (4).

Hotărîndu-se de Domn o cercetare la fața locului, se luă dela Mitropolitul Gheorghe o înfricoșată carte de blestem: «herul, pietrele, lemnelea să *putrediască* și să se topească, iar trupurile lor să stea întregi netopite...» (5) Apoi hotarnicii rânduiți prin carte Gospod din 3 Iunie 7233 (1725) (6) se duseră la fața locului. Se luară mai întâiu dela mai mulți oameni bătrâni din Poncești deosebite mărturii în privința vechii stări a locului, mărturii în cari ni se povestește despre niște flăcăi voinici cari «înotau în Prut cu o fată pe spate și ziceau din cobuz.» (7) Printre aceia cari au adeverit mărturiile este și un Gârle, Pârcălab de Braniște.

Punându-se cartea de blestem și brazda în capul megieșilor, ei au arătat, pe sufletele lor, cum au umblat vechile hotare și hotarnicii, găsind că Vornicul Ștefan are dreptate, au însemnat locul cum ceruse el dând și mărturie scrisă (8). Iar Vodă, printr'un lung hri-

(1) Vezi notițe despre Ștefan Ruset în Apendice.
(2) Vezi notițe despre Iordache Ruset în Apendice.
(3) Actele moșiilor Colțul Cornii și Fraținieștii, No. VII.
(4) Letopisețe.
(5) Actele Colțului Cornii și a Fraținieștilor, VIII.
(6) Ibid. IX.
(7) Ibid. X și XI.
(8) Ibid. XII.

sov, în care face istoricul moșiei Colțul Cornii, a confirmat părerea lor, dând rămas pe Vlasie Fustașul. (1) Câțiva ani mai târziu vedem pe un Ion sin Artenie Rață dăruind Vornicului Ștefan partea lui din colțul Bălții Bordunului. (2)

În anul 1726, Comișii Curții Gospod neavând unde să cosească fân pentru grajdurile domnești (căci Braniștea erà redusă la mai nimica), merseră să facă 100 de stoguri de cari aveau nevoie pe Bohotin, având bine înțeles să dea Vornicului Ștefan dijma legiuită. Aici însă aflară că *ispravnicul* Vornicului învoise niște Tătari ca să cosească la Bohotin. Dându-se de știre Domnului, acesta se supără tare și scrise ispravnicului, cu însuș mâna lui, poruncindu-i: «să te știu că nu lași nici dai voie Tătarilor nici să-i primiți ca s[ă] facă fân acolo nici pe aiur[e], că bine să știi că de voi ștì cu adevărat voi trimite și acolo te voi spânzurà. Într'alt chip să știi că n'a fi făcând tu una ca aceasta. Aceasta scriem.» (3)

Din întâia Domnie a lui Grigore (II) Ghica, avem o carte Gospod către Pârcălabul de Braniște, din 20 Maiu 7237 (1729), poruncindu-i să iea sama între Vornicul Ștefan și vecina lui, Lucăcioae, cari se certau fiecare din ei pretinzând să iea dijmă din stupii așezați de un Mihail și din fânul cosit de dânsul. (4) Observăm că cu cât Braniștea devenià mai mică cu atâta se umflau titlurile celor însărcinați s'o privigheze.

Folosindu-se de schimbarea Domniei, cumnații Vornicului Ștefan, Neculai Lazu biv Vel Sulger și Ion Silion, precum și nepotul lor, Manolache Costache, îl chemară în judecată înaintea Domnului pentru «rămășițele» Vornicului Manolache Ruset, tatăl lui Ștefan și socrul lor, zicând că el la acele «rămășiți» parte nu le-a făcut. Domnul rânduindu-i spre judecată la Mitropolitul Antonie și la alți trei boieri, aceștia făcând inventarul averii lăsată de Vornicul Manolache, stabiliră ce aveà să mai dea Vornicul Ștefan cumnaților și nepotului său. Hotărîrea boierilor fu întărită de Domn. (5)

Pe la sfârșitul vieții sale Vornicului Ștefăniță avù pricină de hotar cu mânăstirea Sucevițel, căci vedem pe Grigore (II) Ghica întărind, la 27 Maiu 7245 (1738), stăpânirea mânăstirii dela Suce-

(1) Ibid. XIII.
(2) Ibid. XIV.
(3) Acte LXIII.
(4) Acte LXV.
(5) Acte LXVI.

viţa asupra prisăcii aşezate de Dionisie şi Eliseiu şi descriindu-i din nou hotarul. Apoi, pe aceiaş hârtie, găsim o lungă notiţă a unui călugăr, muntean după vorbă, prin care se arată venitul luat pe nedrept de pe locul împresurat de feciorii Vornicului Ştefan. Acest venit este alcătuit din stupi, in şi cânepă de dijmă, precum şi din banii cuveniţi pentru dijma fânului şi păşunatul mascurilor. (1)

Ca şi tatăl său, Ştefan Ruset nu a avut aşezarea în Bohotin: ţineà acolo un ispravnic care-i strângeà venitul şi judecà oamenii. Veniturile moşiei şi chipul de a le strânge erau aceleaşi ca sub Buhuşeşti, raporturile dintre săteni şi stăpânul moşiei nu se schimbase.

Dela pacea dela Fălciu încoace, Braniştea nu mai suferise pustiiri. Dar în vremea Domniei a doua a lui Nicolae Mavrocordat, Domnul, din porunca Turcilor, puse să curețe Prutul care fu întrebuinţat de Împărăţie pentru aducerea zaharelei la Hotin. Erà dusă până la Ţuţora pe şăici trase de oamenii de pe malul râului. Cu acest prilej ostaşii Turci cari mergeau cu zahareaua la Hotin făceau fel de fel de jafuri şi de siluiri satelor prin cari treceau (2).

IV.

Bohotinul sub Ruseteşti dela împărţirea din 1739 până la reîntregirea lui în anul 1805.

Vornicul Ştefan a murit înainte de 21 Ianuarie 1739, când din porunca lui Grigore Ghica, Logofătul Sandu Sturza face împărţeala averii între fiii şi ginerii răposatului (3).

El lasă trei fii: Iordache biv Vel Clucer, Ioan şi Constantin, şi patru fete: Irina (4) căsătorită cu Constantin Balş biv Vel Medelnicer, Iliana căsătorită cu Iordache Sturza Comis, Maria căsătorită cu Scarlatache Costachi Vel Armaş şi Aniţa necăsătorită.

Fiul cel mai mare, Iordache, primì pe lângă Bogdăneştii şi Hărtineştii (alcătuind un singur trup), pe Oituz, la Bacău, a şasea parte de Bohotin, casa părintească din Iaşi şi trei pogoane de vie la Odobeşti.

(1) Acte LXVII.
(2) Letopiseţe, II, p. 347.
(3) Acte LXVIII.
(4) S'ar păreà că Irina murise înaintea Vornicului Ştefan.

Al doilea fiu, Ioan, primì pe lângă satul Teţcanii, pe Tazlău, la Bacău, o a patra parte şi o a şasea parte de Bohotin şi trei pogoane de vie la Cruce.

Al treilea fiu, Constantin, primì pe lângă satul Mărginenii dela Bacău, unde erà aşezarea părintească, cu toate siliştile, o a şasea parte de Bohotin şi trei pogoane de vie la Cruce.

Constantin Balş, bărbatul Irinei, primì satul Potropeştii cu siliştile, la Vasluiu, şi două pogoane de vie la Odobeşti.

Iordache Sturza, bărbatul Ilenei, primì a patra parte din Bohotin.

Scarlatache Costache, bărbatul Mariei, primì satul Idricii, cu siliştile de împrejur şi două pogoane de vie la Cruce.

Nu se vede ca Aniţa să fi luat vreo moşie în partea ei, ci numai ţigani, odoare, vite şi borfe. Actul de împărţeală, foarte amănunţit, este interesant prin faptul că el ne arată din ce se compuneà gospodăria casnică a unui boier mare, cu o avere destul de frumoasă. Rămânem uimiţi în faţa sărăciei de rufe şi de unelte ale mesei ce o vedem.

Actul de împărţeală mai vorbeşte şi de alte moşii rămase neîmpărţite. Un document din 28 Octomvrie 7251 (1742) ne arată că aceste moşii, în număr de nouă, au fost împărţite în acea zi, însă numai între cei trei fraţi: Iordache, Ioan şi Constantin (1).

Bohotinul aveà deci acuma patru proprietari şi anume:

Iordache Ruset cu o şesime.

Ion Ruset cu o pătrime şi o şesime.

Constantin Ruset cu o şesime.

Iordachi Sturza cu o pătrime.

Din actele posterioare ar reieşì că aceşti patru părtaşi în Bohotin şi-ar fi împărţit moşia de atunci, dar acel act de împărţeală nu s'a găsit nici odată şi din şirul faptelor se vede că moşia n'a fost efectiv împărţită până la 1786. S'ar păreà că Ion Ruset, al doilea frate, care aveà partea cea mai mare, erà însărcinat cu strângerea veniturilor şi cu căutarea moşiei, precum rezultă din hrisovul lui Grigore Ghica din 12 Iunie 7249 (1741) din care vedem că el poartă judecată cu mânăstirea Suceviţei, care se pretindeà împresurată de el. Mânăstirea pretindeà că sunt două pârae Pietrosul: unul mai din sus, recunoscut de toţi şi celălalt mai din jos. Călugării pretindeau că locul lor merge până în Pietrosul din jos, iar Ioan Ruset susţineà că numai un Pietros este: cel din sus, până în care se în-

(1) Acte LXX.

tinde moşia Bohotinul. Judecata găsind că călugării nu putuse dovedì cu nimica fiinţa unui al doilea Pietros, respinse cererea lor, până ce ei vor aduce scrisori arătând fiinţa din vechiu a unui al doilea Pietros, mai jos de cel cunoscut (1).

La 1746 Aniţa, fata Vornicului Ştefan, sora lui Ion sau Ioniţă Ruset, pe care o ţineà în casă la dânsul şi care pare a fi fost bolnavă, dărueşte fratelui său toată partea ei de avere (2).

În anul 1751, tot Ioniţă Ruset strânge venitul de pe Bohotin, căci există o carte Gospod din 18 Iulie a acelui an, prin care Domnul, Constantin Racoviţă, îi da volnicie «a stăpânì, a dijmuì acea mo«şie (Bohotinul), să-şi ia de a zecea din grădini cu legumi şi din li«vezi cu pomi, şi din tot locul, cu tot venitul.....» (3).

Lucrurile merseră astfel câtă vreme Iordache şi Ioniţă Ruset fură în viaţă, dar ei muriră, cel dintâiu pe la 1750 şi cel de al doilea pe la 1762. Împărţeala fiilor lui Iordache este din 17 Iulie 7266 (1758), (4) aceea a fiilor lui Ioniţă din 15 Iunie 7270 (1762) (5).

Pentru uşurinţa cetitorului dau aici un tablou genealogic al urmaşilor lui Manolache Ruset, care mi se pare de neapărată trebuinţă pentru înţelegerea celor ce urmează.

Precum reiese din cele două acte de împărţeală, ramura lui Ioniţă Ruset pare a fi fost mai avută în acel moment decât acea a fratelui său mai mare, Iordache. În privinţa vazei, ambele erau căzute: atât Iordache cât şi Ioniţă neurcându-se peste rangul de Vel Medelnicer, o boierie de a treia mână. Al treilea frate, Constantin, se suise până la rangul de Ban, boierie de mâna a doua; precum vor arătà actele posterioare, el lăsă numai o fiică, Iliana, căsătorită cu Manolache Hrisoveghie. (6)

Părţile din Bohotin a fiecăreia din aceste ramuri nu fură subîmpărţite între fraţi, ci date, astfel cum fusese stabilite la 1739, câte unuia din ei. Astfel la 1762, după moartea lui Ioniţă Roset, Boho tinul se stăpânià în chipul următor :

O pătrime şi o şesime de către Ştefan, fiul cel mai mare al lui Ioniţă Ruset;

(1) Acte LXIX
(2) LXXI
(3) LXXII
(4) LXXIII a
(5) LXXIII b
(6) Acte LXXXV şi CXXX.

O şesime de către Lascarache Ruset, al doilea fiu al lui Iordache Ruset;

O şesime de către casa lui Constantin Ruset, fiul Vornicului Ştefan Ruset;

O pătrime de către Ioniţă Sturza, fiul lui Iordache Sturza (1) (ginerele Vornicului Ştefan).

Despre chipul acestei stăpâniri nu ştim nimica.

La 15 Septemvrie 7274 (1765) Ştefan Ruset biv Vel Şatrar, stăpân pe cea mai mare din părţile Bohotinului, vinde acea parte (o pătrime şi o şesime) Vornicului Ioniţă Paladi şi soţiei sale Catrinei, vara primara cu dânsul (vânzătorul), (2) pe preţ de 1300 lei. În partea vândută aici este cuprinsă, după actul de vânzare, şi partea ce i se va venì din partea vărului său, Ioniţă Sturza, care se vede că răposase (3).

Şatrariul Lascarache Ruset, fiul lui Iordache şi văr primar vânzătorului, Şatrariului Ştefan, porneşte îndată judecată înaintea Domnului, Grigore (III) Ghica. El cere să fie învoit să răscumpere părţile de Bohotin vândute de Ştefan Vornicului Paladi şi soţiei sale, în puterea dreptului de *protimisis*, fiind însuş şi văr primar despre tată cu vânzătorul şi răzaş în Bohotin şi întorcând Vornicului Paladi banii să iea moşia. Domnul şi boierii găsind că rudenia între Lascarache şi Ştefan este mai apropiată decât acea dintre Ştefan şi jupâneasa Vornicului Paladi, fiind cea dintâiu pe partea bărbătească şi Lascarache mai fiind şi răzaş în Bohotin, hotărăsc ca Lascarache să întoarcă Vornicului Paladi banii şi să iea moşia. Mai obiectează Vornicul Paladi că este şi el răzaş în Bohotin (clironomia dela Ioniţă Sturza), dar cartea de judecată adaugă că el n'a putut să dovedească nici un *răzăslâc*. (4) Rezultă de aici că *moştenirea lui Ioniţă Sturza nu erà clară*.

Dar Lascarache Ruset nu putù să se bucure vreme îndelungată de cumpărătura lui, căci Şătrariul Ştefan aveà o soră, Maria, căsătorită cu un Medelnicer (5) Dumitrache, atunci Ispravnic la Tecuciu, al cărui nume de familie nu mi-a fost cu putinţă să-l aflu şi care dispuneà de bani. Îndată ce auzì despre vânzarea părţilor de Bohotin,

(1) După conţinutul actului LXXIV, Ioniţă Sturza ar fi încetat din viaţă înainte de 15 Septemvrie 1765.

(2) Fiind nepoată de fiică Vornicului Ştefan Roset (V. Acte LXXV).

(3) Acte LXXIV.

(4) Acte LXXV.

(5) Pe urmă ajuns Ban.

ea se grăbì să trimiță vărului ei banii ce acesta dăduse pe partea de moșie a Șatrariului Ștefan, cerând moșia. Dar Lascarache răspunse că el luând moșia prin Divan tot prin Divan o va da. Venind împreună la judecată înaintea Mitropolitului și a boierilor, aceștia hotărîră ca Șatrariul Lascarache să-și iea banii înapoi dând moșia jupănesei Medelnicerului Dumitrache, deoarece sora fiind mai aproape decât vărul, dreptul ei de protimisire este mai tare. Însă Divanul hotărăște că, pe lângă banii săi, să iea Șatrarul Lascarache și dobânda ce i se vine de când a numărat banii Vornicului Paladi și până în ziua în care Medelincerul Dumitrache i-a trimis și el n'a vrut să-i primească. (1)

Printre hârtii să și vede țidula prin care Lascarache Ruset adeverește de primirea a 1.495 lei din mâna ciaușului de Aprozi Dumitrache, capetele și dobânda ce i se cuveniă. (2) Vedem deci că dobânda luată de Lascarache Ruset dela Iunie, când a plătit banii până la Noemvrie, când îi trimisese Medelnicerul Dumitrache banii și el nu-i primise, e 195 lei. Și aici nu poate fi vorba de camătă ci de dobândă legiuită, stabilită de Divanul domnesc.

Șatrariul Lascarache voind să urmeze a dijmuì și partea ce o răscumpărase acuma Medelnicerul Dumitrache, acesta se jăluì Divanului care hotărî ca Șatrariul Lascarache să se mărginească a dijmuì partea sa. (3) Interesant este a constată iuțeala cu care se judecau aceste pricini și care ne îndeamnă să facem asemănări neplăcute pentru mersul justiției de astăzi.

Se vede că iar se iviră neînțelegeri între Rusteteștii stăpâni ai Bohotinului și mânăstirea Suceviței, căci găsim o carte domnească a lui Grigore Calimah, din 2 Iulie 1767, dată Egumenului și călugărilor numitei mânăstiri, prin care întărește stăpânirea mânăstirii pe locul despre care tratează uricul lui Simion Movilă din 7115. (4)

În primăvara anului 1775 muriră, unul după altul, în Iași, Lascarache Ruset și soția lui, Iliana Dimachi. Inventarul puținei averi rămasă de pe urma lor fu făcut de Jitnicerul Manolache Dimachi, fratele Ilenei, care fu însărcinat cu epitropia copiilor: Răducanu și Zoița. Inventariului este alipită socoteala cheltuielilor făcute cu îm-

(1) Acte LXXVI.
(2) Acte LXXVII.
(3) Acte LXXVIII.
(4) Acte LXXIX.

mormântarea Ilenei Ruset născută Dimachi. (1) Copiii erau cu desăvârşire săraci, toată averea lor cuprinzând:

O şesime din Bohotin, Colţul Cornii şi Frăsineşti, răzăşiile cumpărate în Boiştea, Negoieşti şi Poşorcani (Căiuţi), casa părintească din Iaşi şi un loc stărp. (2)

Maria, soţia Medelnicerului Dumitrache, mort în rangul de Ban, venise să se aşeze în Bohotin şi îşi făcuse casă de locuinţă în sat, moară şi iaz sub sat. Ea erà o femeie ageră şi harnică, dar o vecină nu tocmai plăcută. Certele de hotar cu Suceviţa reîncepură şi Grigore Ghica, la 15 Iunie 1776, dădù iar un hrisov întărind stăpânirea mânăstirii (3) asupra locului de prisacă despre care tratează ispisocul din 7115.

Şatrariul Gheorghe Ruset (4), fiul lui Ioniţă şi frate Bănesei Mariei, ademenit de izbânda cererii de răscumpărare a Bohotinului ridicată de Băneasa, pornise şi el asemenea cerere pentru răscumpărarea unei a treia părţi din acea moşie şi Divanul hotărîse ca el să întoarcă banii surorii sale şi să iea moşia. La urmă însă el se înţelese cu Băneasa, luând dela ea 5 firte din via părintească dela Piscul Corbului, la Nicoreşti şi parte din locul caselor părinteşti în Iaşi, şi-i lăsase moşia, precum dovedeşte actul iscălit de dânsul la 17 Septemvrie 1777. (5)

O soră a Bănesei Mariei, Irina, se căsătorise cu Polcovnicul Baron Beliştein. Dacă numele baronului este nemţesc, numirea de polcovnic dată gradului său este rusească; în lipsă de alte dovezi cred că zisul baron erà, nu un colonel austriac ci un polcovnic rus de origine germană. (6) De altmintrelea trebue observat că, între 1770 şi 1775, biata Moldovă fusese ocupată de armatele ruseşti, iar partea de sus răpită de Austria şi ocupată milităreşte de oştirile sale. Erà deci în ţară bielşug de baroni cu nume nemţeşti.

---

(1) Acte LXXX. Manolache Dimachi s'a căsătorit cu Bălaşa, fiica Logofătului Neculai Ruset Roznovanu, la 1776.

(2) Mai aveau nişte dugheni şi o crâşmă din Iaşi.

(3) LXXXI.

(4) Pentru Gheorghe Ruset vezi notiţă la sfârşit.

(5) Acte LXXXII.

(6) La Academia Română, în Pachetul XXIII, piesa No. 247 ne arată pe nişte răzăşi, pe Bâcu, vânzând, în primăvara anului 1774, părţile lor de moşie «mării sale baron fon Bilişten şi cuconii Irina Rusetescu». Presupun că acei răzăşi erau megieşi cu moşia dela Soroca a Irinei, al cărei nume nu l-am putut descifrà pe copia actului de împărţeală dela 15 Iunie 7270 (1762). Actul LXXIII b.

Găsim o lungă anaforà a Divanului întărită prin rezoluția domnească din 24 Septemvrie 1777 (1), hotărînd pricina dintre Băneasa Maria și Baroneasa Irina pentru partea de moştenire a Irinei dela Ioniță Roset, care rămăsese în parte la Băneasa Maria, sora cea mai mare.

Judecata este pentru 1.000 lei, câțiva stupi, câteva vite şi .... un aşternut. Boierii Divanului judecă pricina pe lung şi Domnul întăreşte părerea lor. Această judecată ilustrează bine sărăcia și lipsa de bani în care se aflau acei boieri stăpâni pe mii de fălci.

Hotărîrea Divanului dăduse și Baronesei Irinei dreptul să rescumpere o a treia parte din Bohotin. Însă, prin alcătuirea ce avù loc la 30 Septemvrie 1777 între ambele surori, Irina renunță la dreptul acelei răscumpărări și se împăcă cu sora sa pentru toate pricinile lor (2).

În toamna anului 1785, Manolache Hrisoverghie căsătorià pe fiică sa, Maria, cu Beizadeà Grigore Ghica, fiul răposatului Matei Ghica Voevod, dându-i zestre frumoasă, care cuprindeà între altele și a patra parte din Bohotin (3).

Băneasa Maria, care şedeà la Bohotin şi stringeà venitul moșiei nu prea voià să-l împartă cu ceilalți copărtaşi. Aceștia pierzând răbdarea, cerură dela Divan, în toamna anului 1785, împărțeala moșiei. Aceşti copartași erau:

Banul Manolache Hrisoverghie cu a șasea parte (4) Caminarul Răducanu Roset, fiul lui Lascarache (4) cu a șasea parte. Clironomii lui Iordache Sturza cu a patra parte. Cu alegerea și hotărnicia moşiei fu însărcinat Ioniță Ursoianul, treti Logofăt, iar Mitropolitul Gavril dădù o cumplită carte de blestem (5).

Alegerea lui Ioniță Ursoianu este scrisă pe 50 fețe de hârtie și cuprinde mai ales desbaterea hotarelor moșiei. Cu acest prilej el ne citează multe acte privind moșiile învecinate, toate alcătuite din părți deslipite din marea braniște domnească. Cele mai interesante din aceste acte au fost rezumate sau citate mai sus.

Cea mai mare parte a lucrării este privitoare la pricina de hotare dintre Bohotin și mânăstirea Neamțului, atât în capătul de sus,

---

(1) Actul LXXXIV.

(2) Actul LXXXV.

(3) Zoița, sora lui Răducanu, căsătorită cu Beizadeà Alexandru Constantin Moruzi şi pe urmă el însuş Domn, dărui frăține-său, la 1782, toata partea ei din averea părintească.

(4) El a iscălit totdeauna Roset.

(5) Acte LXXXVI.

prisaca de acolo, cât şi în capătul de jos cu moşia Scoposănii. Din arătările lui se vădeşte reaua credinţă a călugărilor cari, pentru a cuprinde mai mult, îi arătară nişte ispisoace ce erau privitoare la o moşie peste Prut, din Botna voiră să facă Bohotin şi răstălmăciau toate numirile.

Aceste acte înşelase pe alt hotarnic, pe Pilipovschie care, nu ştiu cu ce prilej, făcuse aici o alegere de hotar la 1779, însă ele nu înşelară pe Ursoianul, ce pare a fi fost un om cu deosebire conştiinţios. El, în mărturia lui, dă lungimile în stânjeni între diferitele semne, lungimea totală a moşiei şi lăţimile la capăt şi la mijloc, dar nu face alegerea părţilor (1).

Această alegere se face, în urma unei nouă porunci domneşti (2), tot de Ursoianu, sub privegherea a doi boieri mari: Constantin Grecianu biv Vel Spătar şi Manolache Balş biv Vel Ban, în primăvara anului următor, 1786 (3). Ambele acte, din 25 Martie 1786, ne dau toate amănunţimile acestei alegeri. Ele ne arată lungimile şi lăţimile moşiei, chipul băbesc în care se compensează îngustimea părţilor celor din jos, partea fiecăruia, împărţirea morilor şi a iazurilor, întinderea viilor şi satele în fiinţă: Cozia, Bohotinul şi Isaia. Această împărţire se întinde şi asupra Colţului Cornii şi a Frăţieneştilor, în cari asemenea se alege partea fiecăruia (4).

Este de observat că partea lui Iordache Sturza (ginere Vornicul lui Ştefan) este împărţită între toţi moştenitorii săi colaterali, dovedindu-se astfel, că nu erà atunci cunoscut nici un moştenitor direct al său.

Această alegere dădù, chiar dela început, naştere unei judecăţi între Ruseteşti şi Hrisoverghie, de o parte, cu Logofeteasa Ecaterina Razu, stăpâna Grozeştilor, de alta, pentru hotarele moşiei Colţul Cornii. Hotărîrea Divanului din 3 Aprilie 1786 dădù pe Logofeteasa rămasă (5).

(1) Acte LXXXVII.

(2) Acte LXXXVIII.

(3) Actele LXXXIX şi XC.

(4) Ibid.

(5) Academia Română. Pach. LXXVIII No. 76. Vedem procesul reincepând şi urmând în anii 1791, 1793, 1802 şi 1806 între Răducanu Roset şi Logofeteasa Răzoaea. Acad. Rom. Pach. LXXXI. Actele următoare:

No. 16. 7268 Iulie 11. Iaşi. Hrisovul lui Ioan Teodor Calimah Voevod, prin care întăreşte stăpânirea Hatmanului Vasile Razu peste partea sa de moşie din satul Grozeştii, pe Prut, dela ţinutul Lăpuşnii.

No. 17. 1785 Noemvrie. Carte de hotărnicie a moşiilor Frăţieneştii şi Colţul Cornii de pe Prut, la ţinutul Iaşilor, făcută de Ion Ursoianu, biv Treti Logofăt.

Se vede că, după împărţeală, Băneasa Maria urmă să reprezente pe ceilalţi părtaşi, căci o vedem având în acelaş an, 1786, o judecată de hotărnicie cu mânăstirea Neamţului pentru hotarul capătului din sus al moşiei. Logofătul Gheorghe Sturza, însărcinat de Domn (Alexandru Mavrocordat) să cerceteze pricina la faţa locului, face cunoscut Bănesei că hotarul Bohotinului din sus urmează hotărnicia făcută de Treti Logofăt Ioniţă Ursoianul, iar că pietrele Vornicului Ştefan (1) au rămas rele. Deci Băneasa este poftită să poruncească vătavului să nu treacă peste acea linie şi dacă a luat dijmă dincolo de dânsa, trebue s'o înapoieze mânăstirii, căci altfel se va împlinì dela dânsa cu om domnesc (2). Spre desăvârşirea însărcinării, Logofătul Gheorghe Sturza făcù hartă şi mărturie hotarnică la mâna boierilor Ruseteşti (3). Ce păcat că acea hartă nu mai există!

Dintr'o carte a boierilor Divanului Moldovei, din 13 Mai 1789, către dregătorii ţinutului Iaşi, rezultă că nu se pusese încă pietre-hotare între deosebitele părţi ale Bohotinului. Băneasa Maria, folosindu-se de această împrejurare, cotropià partea biv Vel Căminarului Răducanu Roset şi împiedecà pe vechilul acestuia să stăpânească moşia. Se dădù poruncă dregătorilor să dea vechilului ajutor pentru ca să poată strânge dijma şi să împlinească pe acei ce nu vor voì să dea *avaetul* moşiei (4).

No. 18. 23 Ianuarie 1791. Zapisul Logofetesei Catrinei Răzoaei privitor la judecata cu Căminarul Răducanu Roset pentru hotarul cu Colţul Cornii.

No. 19. 1 Aprilie 1793. Anaforaua veliţilor boieri ai Moldovei către Domn, în pricina de judecată dintre Logofeteasa Ecaterina Răzoaea şi biv Vel Comisul Răducanu Roset pentru Balta Tulbure.

No. 20. 4 Mai 1802. Scrisoarea lui Ioniţă Ursoianu către boierii Pitari în privinţa semnelor hotare dela moşia Frăţieneştii.

No. 21. 1802 Mai 6. Cartea de alegere făcută de boierii Pitari în pricina de judecată pentru hotarul satului Frăţieneştii.

No. 22. 1805 Mai 30. Jalba Hatmanului Răducanu Roset către Domn pentru împresurarea ce-i face Logofeteasa Ecaterina Răzoaea în moşia sa Colţul Cornii de pe Prut.

(1) Pietrele Vornicului Ştefan erau nişte pietre aşezate din porunca acestui boier pentru a însemnà hotarul dintre dânsul şi mânăstirea Neamţului. Ele fură găsite de Ioniţă Ursoianul cu prilejul hotărniciei sale şi el constată că sunt rău puse. Pe un brulion al mărturiei lui ce se află la Academia Română, *Dosar Rosetti* II, se vede un facsimile de pe ele. Pe o faţă se văd iniţialele Şt. R. şi cuvântul Vel Vornic, cu data 7233, apoi Vişnii Zemlii şi mai jos: i Kn[i]gh[ina] ego Safta, iar pe dos o cruce.

(2) Academia Română, *Dossar Rosetti*, II, 97.

(3) Ibid., ibid., p. 99.

(4) Acte, XCIII.

Se vede că Baneasa Maria întrebuință aceleași procedeuri și față de vecinul său de din jos, Banul Manolache Hrisoverghie (1), căci dintr'o jalbă a ei către Domn reiese că banul Hrisoverghie o chemase în judecata Divanului pentru că-i stăpânià partea de moșie și că Divanul o dăduse rămasă. Prin acea jalbă ea arată că a făcut pe moșie o mulțime de îmbunătățiri: mori, iazuri și altele și că acum ceilalți răzăși ar vrea să iea parte din ele. Cere să se hotărască moșia (2).

La 1 Septemvrie 1791 Divanul dă hotărîrea sa în pricina dintre Răducanu Roset și Băneasa Maria care a voit să dea în arendă tot Bohotinul, cu Cozia, pretinzând că alegerea din 1785 nu este bună, nefiind potrivită celei vechi și că Căminarul Răducanu are moșiile Colțul Cornii și Frățieniștii, iar nimic în Bohotin. Toate arătările ei se dovedesc fără temeiu și este dată rămasă. Se îndatoresc însă boierii Ruseteşti a înfățoșà vechea împărțeală (3).

Din 1793 avem o scrisoare a unui Andrei Ianco biv vtori Paharnic, care şedeà la Colțul Cornii, pe moșia biv Vel Comisului Răducanu Roset, și voind stăpânul moșiei să-l scoată, iea oareșcare îndatoriri către el spre a fi îngăduit să stea acolo (4).

În toamna anului 1793 vedem pe Comisul Răducanu Roset și pe Constantin Gheuca Stolnic judecându-se cu mânăstirea Neamțului. Jăluind aceasta că locul ei de prisacă dela Nourești-Covasna ar fi cotropit de acei doi megieși, judecata arată că nu se poate cunoaşte unde este acel loc de prisacă a mânăstirii Neamțului și o dă rămasă (5).

Tot pe atunci a murit și Manolache Hrisoverghie în rangul de Spătar. Vechilul lui, Ilie Trifan, scrie Domnului pentru a se jăluì că Ruseteştii, răzăși în Bohotin, vor să ție scrisorile moșiei la dânșii și nu le lasă în păstrarea stăpânului său, Beizadeà Grigorie Ghica (6).

Baneasa Maria erà buclucașă și nu se ţineà de îndatoririle luate de dânsa. În anul 1794 vedem pe frate-său, Gheorghe Medelnicerul, jăluindu-se Domnului că ea tot nu a îndeplinit îndatoririle luate către

(1) Deşi o dăduse zestre lui Beizadeà Grigore Ghica la 1785, totuş vedem pe Manolache Hrisoverghie stăpànind partea sa de Bohotin până la moartea lui.

(2) XCII.

(3) XCIII.

(4) XCIV.

(5) Acte XCVIII.

(6) XCV.

el prin actul din 1777, nedându-i locul de casă prevăzut în acea invoială (1).

Nu știm rezultatele jalbei Medelnicerului Gheorghe, dar în curând se ivì o nouă reclamație asupra Bănesei.

La anul 1779 ea luase cu împrumut și cu dobândă, dela soția Hatmanului Vasile Roset, suma de patru mii lei. De atunci ea înapoiase o parte din acei bani, dar amână plata rămășiții și a dobânzilor sub fel de fel de cuvinte. Comisul Vasile Roset, moștenitorul creditoarei, pierzând răbdarea, cerù dela Domn împlinirea Bănesei (2). Se puse soroc pentru judecare, dar la înfățișare Baneasa găsì iarăș cuvânt de amânare. Tot astfel i se întâmplă și la un nou soroc, dar de astădată Domnul hotărî că, dacă datoria nu va fi plătită în 15 zile, moșia se va strigà la mezat de Telalbașa, pe ulițile Iașului, în decurs de 40 zile (2).

Ceeace se și făcù. Moșia fù strigată la mezat pe ulițile Iașului în decurs de 40 zile de Gheorghe Telalbașa care pare a fi fost grec (3). În timpul mezatului Medelnicerul Gheorghe făcù, către Epistatul Vorniciei de Aprozi, cerere să se amâne mezatul ca să poată *aterdisì* și el. Tot atunci se săvârșì din viață și Baneasa Maria. Mezatul fu amânat, Medelnicerul Gheorghe numără 6.050 lei, din cari se plătiră 5.680 lei datoria către Comisul Vasile Roset și, de vreme ce aveà și el parte de clironomie dela Baneasa în Bohotin, rămase cu moșia, cerând Domnului să i se facă carte de stăpânire (4), ceeace Domnul făcù prin carte Gospod din 20 Noemvrie 1794 (5).

În acest timp însă stăpânii Bohotinului avură o surprindere neplăcută. Văduva lui Ioniță Sturza, Ruxanda, se căsătorise din nou, în Țara-Românească, cu un boier de acolo numit Lipănescu. Deodată, în toamna anului 1794, sosì în Iași fiul Ruxandei din a doua ei căsătorie, Clucerul Nicolae Lipănescu, cu vechilime dela maică-sa și cerù ca ea să fie pusă în stăpânirea unei a patra parte din Bohotin. Se vede că Ioniță Sturza, prin diata lui, lăsase părțile de Bohotin văduvei sale, căci o anaforà a boierilor, întărită de Domnul Mihail Constantin Șuțu, cu data de 20 Octomvrie 1776, dădù a patra parte de Bohotin, care fusese aleasă moștenitorilor lui Ior-

(1) Acte XCIX.
(2) Actul C.
(3) Actul CI.
(4) Acte CII.
(5) Acte CIII.

dache Sturza, partea dela capătul de jos al moșiei, în stăpânirea Ruxandei Lipănescu (1). Apoi, deoarece el erà însărcinat să desfacă toată averea din Moldova a maicei sale, Lipănescu cerù dela Domn ca această a patra parte de Bohotin să fie strigată de Telalbașa la mezat, ceeace Domnul încuviință (2).

Foaia de mezat (3) ne arată că strigarea începù dela 2.000 de lei și se suì până la 5.000 lei. Împlinindu-se cele patruzeci de zile, vedem, după o mențiune pe zisa foaie, pe Nicolae Lipănescu poftind pe musterii să vie la opt ceasuri la Căminarul Toader Balș. Acolo, după ce Lipănescu mai scrie pe foaie întinderea moșiei și îmbunătățirile ce le are pe dânsa, face *hareciu* asupra Spătarului Dumitrache Sturza drept opt mii lei, pe care acesta îi plătește treptat în vreme de trei luni (4).

Însă Spătarul Dumitrache Sturza nu cumpărase a patra parte de Bohotin pentru dânsul, ci pentru Postelnicul Răducanu Roset, cu care făcù schimb în luna Martie 1796, dându-i Postelnicul toate părțile ce le .aveà din moșiile Hândreștii și Dâncenii dela ținutul Romanului (5).

La începutul anului 1796 murise Irina, sora Bănesei Mariei, a lui Gheorghe și a lui Ștefan Roset, pe care am văzut-o căsătorită cu Polcovnicul Baron Beliștein. Se vede că Beliștein murise sau că căsătoria se desfăcuse de mult, căci constatăm că Irina moare sub numele de *Stolniceasa Irina* și că are două fete căsătorite și un fiu ce poartă numele de Lupu Roset. Suntem deci siliți să conchidem că Irina se căsătorise pentru a doua oară cu un Stolnic Roset, pe care însă nu l-am putut identificà până acum.

Tot atunci murì și Vitoria, născută Sion, soră cu soția lui Ioniță Ruset (fiul Vornicului Ștefan) și familia, adică Gheorghe și Ștefan Ruset și copiii Irinei avură de împărțit clironomiile dela Băneasa Maria și dela Vitoria. Ivindu-se oarecari greutăți între clironomi, Domnul, Alexandru Ioan Calimah, însărcină pe Logofătul Iordache Ghica,

(1) Academia Română. *Dosar Rosetti,* I. p. 334. Opisul documentelor moșiei Gura Bohotinului.

(2) Acte CIV.

(3) Acte CV.

(4) Acte CVI.

(5) Răducanu Roset și cu Dumitrache Sturza țineau două vere primare, Bălșești, amândouă cu numele de Elena: una fiica Vistiernicului Iordache Balș, cealaltă fiica Logofătului Teodor Balș.

pe Spătarul Dimitrie Saul și pe Banul Mihalache Luca să cerceteze pricina și să facă împărțeala (1).

Vedem însă pe clironomi împărțindu-se pacinic între ei la 22 Martie 1796 (2). Numai nu înțeleg de ce, în partea de clironomie a lui Gheorghe, se pune întreagă a patra și a șasea parte din Bohotin, când știm că el cumpărase la mezat partea din acele fracțiuni de moșie, care nu i se veniau ca clironomie dela soră-sa.

Urmează două scrisori, din 1 și 12 Iulie 1796 (3), a Stolnicului Ștefan Ruset către frate-său, Medelnicerul Gheorghe, prin cari îi reclamă 270 lei, dobânda unor bani ce-i are la dânsul, schimb de scrisori care arată imensa valoare a banului pe acea vreme.

A șasea parte din Bohotin, ieșită din familia Ruset prin măritișul Ilenei, fiicei lui Constantin Ruset cu Manolache Hrisoverghie, și care se numià Isaia, se stăpânià atunci pe nedrept, cum vom vedeà mai departe, de Spătarul Vasile Costache. El, jăluindu-se Domnului că vecinul său de din sus, Gheorghe Ruset, cu părțile cari aveau pe ele satul Bohotinul, îi cotropise moșia și-i luase venitul (4), pricina fu rânduită la veliții boieri (5), dar nu găsim urmă despre acea judecată.

La sfârșitul anului 1804 murì Gheorghe Ruset și averea lui se împărți, la 20 Decemvrie a aceluiaș an, între fiii lui: Iancu și Dumitrache. În partea lui Iancu veniră părțile din Bohotin (6), pe cari le vândù la 1 Fevruarie 1805 (7) Hatmanului Răducanu Ruset, drept douăzeci de mii de lei plătiți la facerea zapisului. Scrisorile dela Ștefan Ruset (unchiul vânzătorului) și dela Căminarul Carp (8), un om de casă al Hatmanului, dovedesc grija ce aveà cumpărătorul să se puie la adăpostul drepturilor de protimisis a rudelor mai apropiate.

Prin această cumpărătură Hatmanul Răducanu reîntrunià în mânile lui toată întinderea daniilor ce le avusese Buhuș dela Alexandru Ilieș Voevod și dela Sandu Micu, afară de a șasea parte din cea dintâiu, trupul Isaia, care rămase în mâni străine. Vom vedeà

(1) Acte, CVII.
(2) Acte, CVII.
(3) Acte, CX și CXI.
(4) Acte, CXI.
(5) Acte, CXIII.
(6) Acte, CXIV.
(7) Acte, CXV.
(8) Acte, CXVI și CXVII.

însă, în capitolul următor, că el precumpănì această pagubă prin cumpărare de alte trupuri mult mai întinse.

Periodul 1739—1805 văzù o înrăutățire a stării legale a țărănimii, înrăutățire care devenì din zi în zi mai simțitoare. Generoasa inițiativă a lui Constantin Mavrocordat desființă cu desăvârșire rușinea vecinătății care, precum am mai spus, erà în Moldova excepțiunea, *dar așezămintele cu ponturi* sau *urbarii*, decretate treptat de Grigore [III] Ghica și de urmașii lui, restrânseră din ce în ce dreptul la pământ ce-l aveau din vechime locuitorii satelor, mărind totodată cătimea îndatoririlor lor.

Dela începutul celui de pe urmă pătrar al veacului XVIII întâlnim în documente o breaslă necunoscută până atunci în țară: aceea a *arendașilor* de moșii, adică a acelora cari cumpărau dela stăpâni venitul moșiilor cu anul.

Primii arendași în Moldova sunt Evreii și vedem că Constantin Moruzi, în urma unei anaforale a boierilor, este silit, din pricina speculei neomenești a țăranilor, la care se dădură, să le ridice dreptul de a ținea moșii în arendă. (1) Dar pilda dată de dânșii nu fu pierdută: pretutindeni se iviră Moldoveni, Armeni și Greci cari începură a luà moșii *în posesie*. Ei făceau plugărie prea puțină, căci granițile țerii fiind închise exportului cerealelor cari se puteau desface numai la Țarigrad cu prețurile hotărîte de Poartă, ele n'aveau cum să fie vândute cu folos. În schimb însă ei creșteau numeroase turme de vite cari se cereau mai cu deosebire în Austria, micșorând astfel întinderea de pășuni și de fânețe ce erà la dispoziția țăranilor și speculau fără scrupul asupra nouelor îndatoriri impuse locuitorilor de diferitele așezăminte. Am văzut din actele citate mai sus că Băneasa Maria, deși ședeà la Bohotin, nu exploatà singură moșia, ci vindeà *avaetul* cu anul.

Braniștea dispare cu totul în urma dăniilor succesive și cu dânsa dispar Pârcălabii de Braniște, Brănișterii și Vânătorii.

În periodul 1739—1805 cade întemeierea satelor Cozia, Isaia și Gura Bohotinului pe părțile Ruseteștilor, Bazga și Hilița pe a mânăstirii Sucevița.

Constatăm o simțitoare urcare în prețul moșiilor în decursul jumătății a doua a veacului XVIII. A patra și a șasea parte din Bohotin se cumpără de Vornicul Ion Paladi cu 1.300 lei în anul 1765; în anul 1795 Spătarul Dumitrache Sturdza cumpără o pătrime din

(1) M. Kogălniceanu, *Arhiva Istorică*.

Bohotin pentru 8.000 lei, iar la 1805, Hatmanul Răducanu Roset cumpără aceeaş parte pentru care Ion Paladi dăduse, la 1765, suma de 1.300 lei, pentru 20.000 lei. Cu toate că leul aveà la 1805 o valoare mai mică decât la 1765, totuş constatăm aici o deosebire de valoare enormă a aceleiaş părţi de moşie.

V.

Bohotinul reîntregit sub Hatmanul Răducanu Roset 1805—1838.

Hatmanul Răducanu Roset, care cumpărase părţile din Bohotin ale lui Iancu Roset (Teţcanu), erà un bărbat bogat şi puternic, cumnat cu Domnitorul de atunci, Alexandru Constantin Moruzi. Văduv de întâia lui soţie, Elena, fiica Visternicului Iordache Balş, el se căsătorì, în anul 1806, la Bucureşti, cu Efrosina fiica Dragomanului Dumitrache Manu. Apoi se stabilì la Bohotin, unde clădì, alăturea cu casa lăsată de Băneasa Maria, curtea cu două rânduri care este locuită şi astăzi de o nepoată de fiu a lui. Soţia Hatmanului întemeiă frumoasa grădină care încunjoară acea casă şi clădì una din cele dintâiu florării ce avù fiinţă în Moldova. Atât casa cât şi grădina cu dependenţele fură încunjurate cu un zid puternic, în care se lăsară meterezuri.

În vremea în care Hatmanul cumpărase părţile din Bohotin ale lui Iancu Roset, mai mulţi boieri mari moldoveni (1), întovărăşindu-se cu negustorul armean Teodor Mustaţă, cumpărară moşiile rămase în Bucovina ale mânăstirilor moldoveneşti, scoase în vânzare, încă din anul 1798, pentru suma de 331.000 fiorini *bani nemţeşti*. Această vânzare fu încuviinţată şi întărită printr'un firman al Porţii şi prin un hrisov al Domnitorului Alexandru Constantin Moruzi, din 1805. Atât firmanul cât şi hrisovul hotărau că megieşii nu aveau dreptul să pornească judecăţi de hotărnicie asupra cumpărătorilor acelor moşii, apoi ele mai erau slobode de ori ce drept de protimisis din partea megieşilor. Teodor Mustaţă însă, fiind supus austriac şi armean de lege, erà cu desăvârşire oprit să cumpere vreuna din moşiile sus citate, şi erà silit să le vândă la pământeni. (2)

Între acele moşii erau Bazga şi Hiliţa ale mânăstirii Suceviţa, în hotar cu Bohotinul. Hatmanul, având ştiinţă de vânzarea moşiilor

(1) Logofătul Neculai Roset, Visternicul Iordache Balş, Visternicul Iordache Roset.
(2) Acte CXIIII.

„Clirosului Bucovinei“, se dusese de cu vreme la Cernăuți, unde vorbise cu Mustață care-i făgăduise că-i va vinde lui Bazga și Hilița. Însă, odată transacțiunea cu guvernul austriac săvârșită, în loc de a se ținea de cuvântul dat Hatmanului, Mustață, după ce oprise aceste moșii pentru partea lui, le vânduse unui maior Ioan Măcărescu supus rus. Față cu această călcare de cuvânt, Hatmanul se jălui Domnului, (1) cerând judecată.

Toader Mustață și cu Ioan Măcărescu pretindeau că acest din urmă fusese tovarăș cu cel dintâiu la cumpărarea moșiilor și oprise pentru partea lui Covasna (Hilița), Bazga la ținutul Iași și Strahotinul pe Jijia, la ținutul Botoșani, prețeluite tustrele împreună 42.000 lei, din cari 39.000 lei valoarea lor și 3.000 lei cheltuelile. (2)

Procesul începù, dar se trăgănă mulți ani pentru că, la 1806, Rușii intrând în țară și ocupând-o până la 1812, Măcărescu se bucură de ocrotirea lor. În cursul judecății Măcărescu își căsătorì fata cu Ioniță Străjescu, alt supus rusesc, și-i dădù Hilița și Bazga ca zestre. (3)

În sfârșit pricina se judecă de Divan la 9 Noemvrie 1809 și Hatmanul obținù câștig de cauză, Divanul dându-i voie să răscumpere moșiile Hilița și Bazga, potrivit obiceiului țării. (4)

Dar Senatorul Kușnikov, Prezidentul Divanului Knejiei Moldovei, nu voì să întărească hotărîrea Divanului și cerù prin adresă ca boierii Divanului să-i lămurească mai întâiu dacă supușii străini au avut sau nu până atunci dreptul să cumpere moșii în Moldova. Divanul, prin anaforaua din 20 Decemvrie 1809, răspunde că toate cele puse înainte de Măcărescu sunt neadevărate și că : «după pravilele țerii și obiceiul la asemine pricini judecând, Domnul Hatman să protimisăști cu toată dreptatea a răscumpărà moșiile..... cum pe larg se arată prin carte de judecată ..... Iar că nu numai Domnul asesorul Măcărescu ci și alți supuși ai Rusii au aicea în Moldova moșii care atât mai înainte cât și acum le stăpânesc, știut este Ecselenții Tale că după legăturile înalților împărătești trahtaturi nici unul din sudiții Rusiei n'au avut voe a ține pentru dânsul moșiile și alte acareturi ci au avut aici în Moldova, ci au fost îndatoriți a le vinde di istov și a să desface de aici, precum așà s'au

(1) Acte CXX.
(2) Acte CXXXI.
(3) Acte CXXX
(4) Academia Română. Pachetul LXXVIII, No. 88.

și urmat și asemine cu însuș Domnul asesorul Măcărescu; întru aceeș de atunci hotărîtă vade sau vândut acareturile sale ci au avut, cari li-au cumpărat fratele său, Sărdar Toderașcu Măcărescu, și ocârmuire de aici au cunoscut de stăpâni adevărați pe cumpărătorii acelor acareturi, iar nu pe vânzătorii ce leau fost avut mai înainte.» (1)

Cu toate acestea Kușnikov tot nu întări cartea prin care să dădeà dreptate Hatmanului. Tocmai după încetarea ocupării rusești, după venirea în scaun a lui Scarlat Calimah, Divanul judecă din nou pricina la 9 Martie 1813 (2), hotărînd ca Hatmanul Răducanu să răscumpere dela Ioniță Străjescu moșiile Hilița și Bazga. Hotărîrea fu întărită de Domn care slobozì un hrisov dând voie Hatmanului să răscumpere moșiile Hilița și Bazga dela ținutul Iași. (3) La 15 Octomvrie 1813 Domnul dădeà poruncă Vorniciei de Aprozi să împlinească hotărîrea Divanului primind dela Hatman sinetul negustorului Margărit Alexandru, în valoare de 26.884 lei, cât dăduse Măcărescu pentru moșiile Hilița și Bazga și să-l ție *în depozito* la Vornicia de Aprozi până ce Ioniță Străjescu va venì să iea banii dând toate scrisorile moșiei. (4) Tocmai la Aprilie 1815 Toader Măcărescu înmânà Hatmanului actele și scrisoarea de alcătuire dela 1805 dintre frate-său cu Toader Mustață. (5)

Mai găsesc în hârtiile Bohotinului un fel de memoriu asupra chipului în care se împărțește, purtând data de 1803, dar care este cu bună samă posterior, deoarece vorbește de cumpărarea de către Hatman a moșiilor Hilița și Bazga. Limba stricată în care este scris pare a dovedì că emană dela Beizadeà Grigore Ghica, soțul Mariei Hrisoverghie, care știà foarte rău românește.

Recomand amatorilor de cimilituri anaforaua Divanului dată în urma reclamației Domniței Zoe Ghica, care se jăluise la 29 Noemvrie 1812 că Logofeteasa Anastasia Razu, născută Costache, a doua soție a lui Manolache Hrisoverghie, la moartea ei a dispus prin diată de moșia Gura Bohotinului, care erà de drept a jăluitoarei, în favorul fraților săi. (6) Divanul hotărăște că moșia este a Domniței, dar numai cu greu se poate descurcà șirul celor povestite în acest act.

(1) Acte CXXXI.
(2) Academia Română. Pachet LXXVIII, No. 89.
(3) Academia Română. Pachet LXXVIII, No. 90.
(4) Acte CXXVIII.
(5) Acte CXIX.
(6) Acte CXXVII.

Interesant este un zapis din 1806 (1), prin care un Anton Vatav vinde Hatmanului Răducanu Roset, pentru cinci sute lei, 4 pogoane de vie, ce le are pe moșia Dumnisale Bohotinul, cu livadă, cramă și loc de pivniță. Nu este aici vorbă de vânzarea pământului pe care erau acele patru pogoane de vie, ci de via și copacii sădiți pe ele, precum și de heiurile clădite.

Hatmanul crezându-se împresurat de mânăstirile Neamțul și Fâstâcii, pornì judecată împotriva lor (2). Logofătul Dumitru Sturza fù însărcinat să facă hotarnicia moșiei; judecata cu Fâstâcii fu adusă repede la sfârșit prin împăcare, dar cu Neamțul ea se trăgănă mulți ani, mânăstirea găsind necontenit pretexte de amânări și de cercetări. Ea luă sfârșit numai la 1818, când Divanul hotărî și Domnul întărì că mânăstirea neputând dovedì cu acte că are drept la stăpânirea vreunei bucăți de loc în Bohotin, vechilul ei să iasă de acolo (3), hotărîre care fu adusă la îndeplinire în urma unei porunci a lui Scarlat Calimah către Ispravnicii din Iași (4).

Tot pe acea vreme Hatmanul cumpără dela Gheuca părțile acestuia din moșiile Petcu și Cozia, dând astfel Bohotinului cea mai mare întindere care a atins-o, 9.000 de fălci, din care 6.000 de fălci câmp și 3.000 de fălci pădure.

Cu toate că Hatmanul Răducanu Roset erà un stăpân drept și iubitor de popor, nu încape îndoială că locuitorii Bohotinului avură de suferit în urma legiuirilor din ce în ce mai apăsătoare cari regulau raporturile lor cu stăpânii de moșii și cari fură încoronate de monstruoasa spoliare datorită Regulamentului Organic, când țăranul văzù pământul de care se bucurà scăzut la jumătate, iar îndatoririle lui către stăpânul satului îndoite.

Bohotinul erà adesea arendat, o nouă pricină de asupreală pentru țăran. Tot atunci se înființă velnița de acolo care a funcționat aproape neîntrerupt până aproape de sfârșitul veacului.

La 1806, Hatmanul dobândind voia Domnului, aduse un număr de Ciangăi de pe Siret cu cari descălecă, pe Pietros, un sat care primì numele de Răducăneni. Tot el obținù învoire să înființeze în Răducăneni un târgușor.

(1) Acte CXXI.
(2) Acte CXXIII și CXXIV.
(3) Acte CXXV, CXXIX.
(4) Acte CXXX, CXXXIII, CXXXIV, CXXXV.

VI.

Împărţirea Bohotinului sub fiii Hatmanului Răducanu Roset şi înstrăinarea celor mai multe părţi.

Hatmanul Răducanu, care primise în ultimul timp rangul de Logofăt mare, murì în anul 1838. Pierderea unui mare proces în Rusia îl ruinase aproape cu desăvârșire. Fiii săi fură siliţi să vânză toate moșiile din Basarabia și cele din Moldova, oprind numai Bohotinul și Căiuţul, (negăsindu-se mușteriu pentru acest de pe urmă).

Chiar Bohotinul nu-l putură păstrà întreg, fiind siliţi să vânză Hiliţa. (Colţul Cornii fu dat cumnatului lor, Alexandru Moruzi Zvoristeanul), pentru zestrea surorii lor, Pulheria, neachitată încă de părintele lor.

Vreme de câţiva ani stăpâniră moșia în devălmășie, administrând-o singuri. Dar la 1845, o împărţiră în patru părţi:

a) Cozia a lui Alecu, al doilea fiu;

b) Bazga a lui Răducanu, fiul cel mai mare;

c) Răducăneni, a lui Lascar, al treilea fiu;

d) Bohotinul (cu Gura Bohotinului) a lui Dimitrie, al patrulea fiu.

Fiul cel mai mare, Răducanu, luând însă pentru partea lui Căiuţul, Bazga fu vândută unei rudenii depărtate, Costache Rosetti Solescu.

Fiecare din proprietarii nouălor trupuri clădì pe partea sa case și heiuri gospodărești; pe Răducăneni se înfiinţă, cu Jidovi, târgușorul.

În anul 1857, Dimitrie Rosetti vândù Gura Bohotinului, de care erà despărţit prin Isaia, lui Gheorghe Prăjescu.

În anul 1860, murind Alecu Rosetti, Cozia fu stăpânită în devălmășie până la 1872, când fu vândută lui Andriopolos, un Grec.

În anul 1875 Costache Rosetti Solescu vândù Bazga lui Alexandru Livaditti. În urmă, această moșie a fost vândută unui Domn Gheorghiadis, iarăș Grec.

Andriopolos, proprietarul Coziei cumpără mai târziu Gura Bohotinului, Colţul Cornii (1) și Grozeștii. Însă în urmă murind el și clironomul lui ruinându-se, Cozia, Colţul Cornii, Grozeștii și Gura Bohotinului fură cumpărate de bancherul evreu Michel Daniel, dela care au trecut la nepoţii săi.

---

(1) Alexandru Moruzi vânduse Colţul Cornii Arhimandritului Anania Vatopedinos.

Lascar Rosetti murì la 1884, lăsând prìn testament moșia sa, Răducănenii, unei nepoate de frate, iar Bohotinul, după moartea lui Dimitrie Rosetti (1882), venì în stăpânirea fiicei sale.

Isaia, după ce trecù în diverse mâni, a ajuns în stăpânirea unui sătean îmbogățit din Bunești, numit Gheorghe a Grigoroaei.

În rezumat, din complexul stăpânit în anul 1838 de Marele Logofăt Răducanu Roset, se află astăzi în mâni românești:

a) Hilița;
b) Răducănenii și
c) Bohotinul.

Cozia, Colțul Cornii și Gura Bohotinului sunt în mâni evreești, iar Bazga aparține unui Grec naturalizat.

Pe fostul domeniu al Hatmanului (afară de Hilița) sunt astăzi 1159 gospodari săteni, și anume:

216 în Cozia;
251 în Bazga;
215 în Răducăneni;
290 în Bohotin;
88 în Gura Bohotinului;
99 în Colțul Cornii.

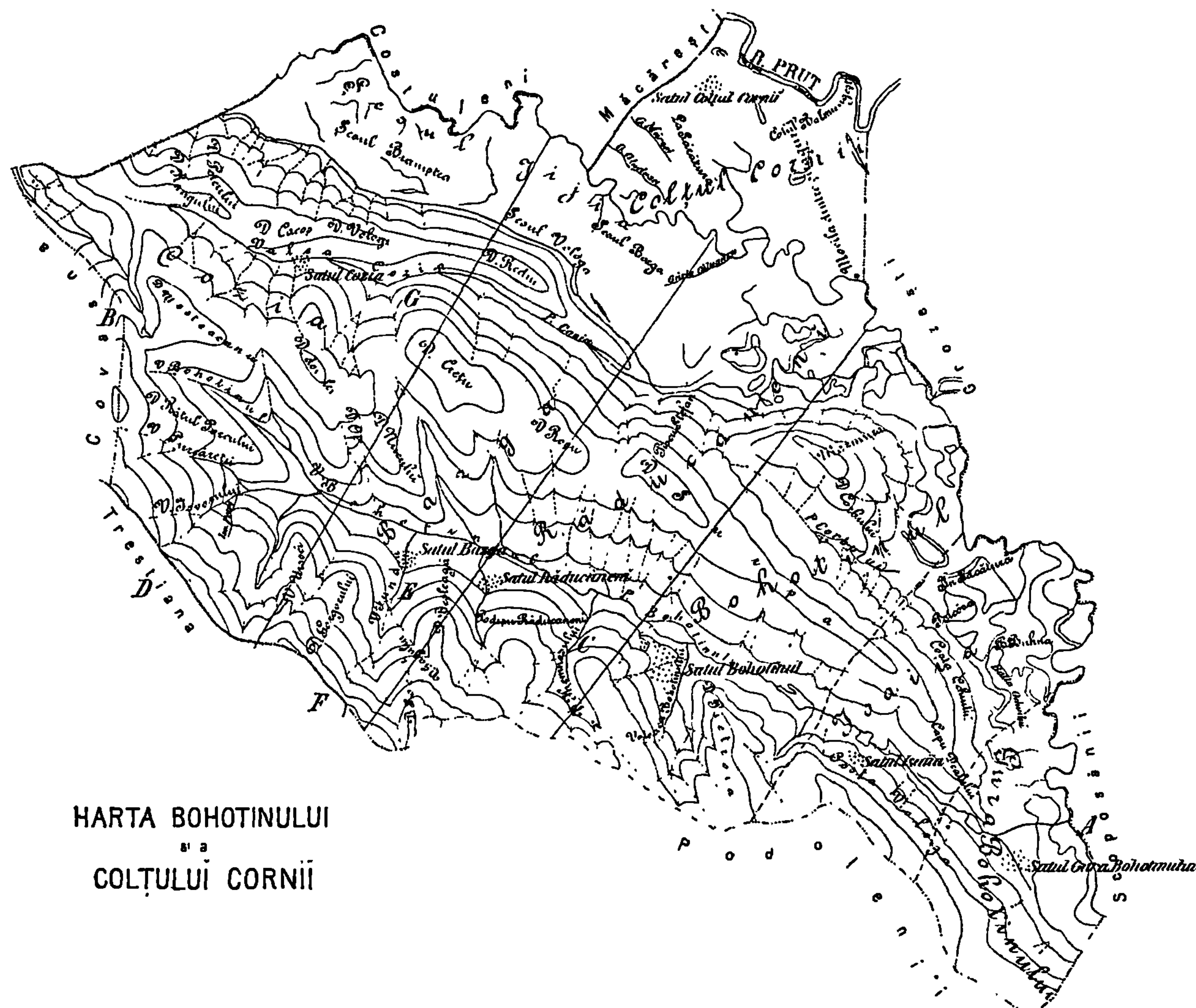
Numărul sufletelor acestei populațiuni rurale este de 4.880.

În Isaia sunt 93 gospodari și 380 suflete.

În târgușorul Răducăneni sunt 1760 suflete, din cari peste 1200 Evrei.

Iată și câtimile de pământ date de Legea Rurală foștilor clăcași:

419	fălci	65	prăjini	Cozia	la 114	locuitorì	cari	făcuse	boieresc:
389	»	57	»	Bazga	la 115	»	»	»	»
314	»	27	»	Răducăneni	la 109	»	»	»	»
470	»	$72^1/_2$	»	Bohotin	la 140	»	»	»	»
151	»	—	»	Gura Bohotinului	la 74	»	»	»	»
157	»	—	»	Colțul Cornii	la 40	»	»	»	»
1891	»	$76^1/_2$	»	Total la care se adaogă:					
209	»	40	»	Isaia: la 61 locuitori cari făcuse boieresc.					
2101	»	$36^1/_2$	»	Peste tot.					

R. PRUT
Satul Colţul Cornii
Costuleni
Măcăreşti
Satul Cozia
Satul Bazga
Satul Răducăneni
Satul Bohotinul
Satul Isaia
Podoleni
HARTA BOHOTINULUI
şi a
COLŢULUI CORNII

ACTELE BOHOTINULUI.

I. 1455 August 29.—Acad Rom. Peceți. No. 158. (Traducere).

Cu mila lui Dumnezeu, noi Petru Voevod, Domn Țării Moldovei. Facem înștiințare cu această carte a noastră tuturor acelor cari o vor vedeà sau o vor auzi cetindu-se, precum această adevărată slugă a noastră credincioasă, Pan Duma Micaci, ne-a slujit nouă cu dreptate și cu credință. Deci noi, văzând a sa dreaptă și credincioasă slujbă către noi, hărăzitu-i-am noi lui, din osebita noastră milă și datu i-am noi lui, la Braniștea noastră, la Bohotin, un loc din pustiu, anume pârăul Cozia, lângă prisaca mânăstirească, ca să-și facă sat la capul piscului, ca să-i fie dela noi uric cu tot venitul, lui și copiilor lor și fraților lui și nepoților lui și strănepoților lui și împrăștiaților lui și la tot neamul lui, care-i va fi mai aproape, nerăşuit niciodată în veci. Iar hotar să aibă acel loc din pustiu, din toate părțile cât va trebuì ca să poată trăì un sat și din arătură și din fânețe. Și la aceasta este credința Domniei mele sus scrise, Petru Voevod și credința Mitropolitului nostru, Chir Teoctist și credința boierilor noștri. cr. p. Bratul, cr. p. Manole, cr. p. Hodco Vornicul, cr. p. Mihail Logofătul, cr. p. Stanciul, cr. p. Oană Julici, cr. p. Petre Pârcălabul, cr. p. Băicianul, cr. p. Cosma Șandrovici, cr. p. Danciul, cr. p. Dragoslav, cr. p. Sina Hotineanul, cr. p. Radul Spătariul, cr. p. Ion Pârcălabul, cr. p. Micula (Micle ?) Postelnicul, cr. p. Dragoș Cupariul, cr. p. Mihul Stolnicul, cr. p. Petrea Comisul și credința tuturor boierilor noștri moldovenești mari și mici. Și după viața noastră cine va fi Domn țării noastre, din copiii noștri sau din cine se va alege a fi, aceia să nu rășuiască dania noastră, dar s'o întăriască, căci dania noastră a fost făcută pentru a lui dreaptă și credincioasă slujbă și spre mai mare putere a celor mai sus scrise, poruncit-am credinciosului nostru pan Petru Logofătul să scrie și să atârne a noastră pecete la cartea noastră. A scris Vulpaș la Suceava, în anul 6963, luna August 29.

(Pecete de ceară atârnată cu șnur de mătase roșie).

II. 1476 Sept. 11.—Acad. Rom. Peceţi No. 159. (Traducere).

Cu mila lui Dumnezeu, noi Ştefan Voevod, Domn Ţării Moldovii. Ştiut facem cu această carte a noastră tuturor cari vor vedea-o sau vor auzi-o cetinduse că: cu voia Tatălui şi cu conlucrarea Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh, au binevoit cu a sa bunăvoinţă, cu curată şi cu luminată inimă şi cu binecugetarea lor, au venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri, şi mari şi mici, al nostru credincios boier, pan Iurie Şerbici şi maică-sa, Fedca şi sora lui Anuşca, şi de buna lor voie, nime asuprindu-i, nici silindu-i, au dăruit lui Dumnezeu şi Prea Curatei sale Maice şi au dat din al lor uric, a lor dreaptă ocină, mânăstirii noastre dela Homor unde este hramul Adormirii Prea Curatei Maice, un loc ca să-şi aşeze prisacă şi jumătate din acel câmp, anume la Zlătăreni, între izvoare, sub Bohotin, mai sus de Nuoreşti, însă partea cea din jos să fie a acelei mânăstiri şi au dat acel loc pentru sufletele părinţilor lor şi pentru sufletele lor ca să fie acelei mânăstiri, atât de către dânşii cât şi de către fii şi de către neamul lor, nestrămutat nici odinioară în vecii vecilor, iar noi văzând a lor bunăvoie şi danie, pentru sufletele lor şi noi asemenea am dat acel sus zis loc de prisacă ca să fie acelei mânăstiri dela Homor dela noi uric nerăşuit niciodată în vecii vecilor. Iar hotarul acelei prisăci, jumătate din acea parte de loc, partea de sus şi spre aceasta este credinţa Domniei mele Ştefan Voevod şi credinţa prea iubitului meu fiu Alexandru, credinţa panului Stanciul dela Cetatea Albă, cr. p. Vlaicu dela Hotin, cr. p. Goian, cr. p. Crasniş Vornicul, cr. p. Costea Danovici, cr. p. Zbierăi dela Cetatea Albă, cr. p. Toma Chinde, cr. p. Isaia dela Chilia, cr. p. Albul, cr. p. Lazer Pitic, cr. p. Boureanu dela Neamţul, cr. p. Buhtia dela Chilia, cr. p. Şandru dela Dorohoi, cr. p. Gangur, cr. p. Steţco Domocuş, cr. p. Petrilă, cr. p. Sachiş Spatariul, cr. p. Juga Vistier, cr. p. Negrilă Ciaşnic, cr. p. Pascu Postelnic, cr. p. Luca Stolnic, cr. p. Neagu Comis, şi credinţă tuturor boierilor noştri, şi mari şi mici. Iar după viaţa noastră cine va alege Dumnezeu ca să fie Domn în ţara noastră a Moldovii, din copiii noştri sau din neamul nostru, acela să împuterniciască şi să întăriască dania noastră şi întăritura să fie nestricată mânăstirii noastre şi rugătorilor noştri şi spre mai marea întărire a acestor cărţi a noastre, poruncit-am credinciosului boier al nostru Dobrul Logofătul să scrie şi pecetea noastră să atârne la această carte a noastră. Scris-a Ilea Strovici la Suceava, în anul 6985, luna Septemvrie, 11 zile.

(Pecete de ceară atârnată cu şnur de mătasă roşie).

III. 1531 Martie 24.—Acad. Rom. Pach. LXXVIII, No. 91. (Traducere).

Cu mila lui Dumnezeu, noi Petru Voevod, Domn Ţării Moldovii, ştiut facem cu această carte a noastră, care o vor vedeà sau o vor auzì cetindu-se.

După cum a binevoit Domnia mea, după bunăvoința Domniei mele și din curată inimă și cu toată bunăvoința noastră și cu ajutorul lui Dumnezeu, precum am întărit și am adeverit sfintei noastre mânăstiri de înainte Homor, unde este hramul Adormirii Prea Curatei de Dumnezeu născătoare, o prisacă la Bohotin, pe acest mal al Prutului, la drum, la capătul de jos al drumului, unde au fost stupii credinciosului nostru pan Toader Logofătul. Acele de sus scrise să fie acelei sfinte a noastre mânăstiri de înainte Homorul, unde este hramul Adormirii Prea Curatei de Dumnezeu născătoare, unde este egumen rugătoriul nostru Chir Filimon, dela noi uric și cu tot venitul nerăşuit niciodată în veci. Iar hotarele sus scrisei prisăci ce este la Bohotin, pe această parte a Prutului, la drum, la capătul de jos al drumului, să fie cele ce după obiceiu se dau unei prisăci. Și pentru aceasta este credința Domniei noastre mai sus scrise Petru Voevod și credința prea iubitului fiu al Domniei mele Bogdan Voevod și credința boierilor noștri: cr. p. Hurul Vornicul, cr. p. Totrușan, cr. p. Scripca, cr. p. Vlad și a p. Toader, pârcălabii Hotinului, cr. p. Danciul și a p. Liciu, pârcălabii de Neamțu, cr. p. Zbiera și a p. Ioan, pârcălabi de Roman (Novograd), cr. p. Mihul, pârcălab al Sucevii, cr. p. Dragoșan Spătar, cr. p. Glavan Vistiernic, cr. p. Albota Postelnic, cr. p. Popăscul Paharnic, cr. p. Colun Stolnic, cr. p. Ioan Comis și credința tuturor boierilor noștri moldovenești, mari și mici. Iar după viața noastră cine va fi Domn țării noastre, din copiii noștri sau din neamul nostru, sau pe cine îl va alege Dumnezeu să fie Domn în țara noastră a Moldovii, acela să nu strice a noastră danie și întărire ci s'o întăriască sfintei noastre mânăstiri de pe pârăul Homorului. Iar care va îndrăzni să strice a noastră danie și întărire să fie blăstămat de Domnul Dumnezeu, făcătorul cerului și al pământului și de cei patru sfinți evangheliști și de cei doi dintâiu apostoli Petru și Pavel și de ceilalți apostoli și de cei 24 sfinți prooroci și de cei 318 sfinți părinți dela Nichea și de toți sfinții cari din veci merg înaintea Domnului și să fiă blăstămat cu Juda și cu procletul Arie și cu Judeii . . . . . pe stăpânul nostru Isus Hristos sânge lui asupra lui, asupra copiilor lui . . . . . în veci. Și spre mai mare putere și întărire a celor mai sus scrise, poruncit-am credinciosului nostru pan Toader Logofătul să atârne și pecetea noastră acestei cărți a noastre. Scris-a Cosma Cațelanovici, la Huși, leat 7039, Martie 24.

IV. 1547 Oct. 20.— Acad. Rom. Pach. LXXXII. No. 1.
Suret de pe o carte gospod sârbesc dela Ilias Vvod, din leat 7056, Oct. 20, scris în Iași. (Originalul se află față).

Precum au venit înaintea noastră și înaintea boerilor noștri ai Moldovei sluga noastră Stan Aprodul și de a lui bunăvoe, de nime sălit nici asuprit au dat giumatate din moara alui, ce este în Jijie, din ispisoc ce l-au avut

el dela părintele al Domniei mele, dela Petru Vvod; aceia o au dat credincios boeriului nostru Veveriţă Postelnic, pentru ca să ţie giumatate dintracea moară ce-i în Jijie, în sat în Bereşti, drept aceia şi nime să nu ste împotriva cărţii noastre aceştie. Scris la Iaşi în anul 7056.

(L. P.)

De pe sârbie pe limba moldovenească s'au tălmăcit la anul 1799. Dech. 16 de Polcovnic Pavel Dobrici ot Mitropolie.

V. 1589 April 5. — Acad. Rom. Pec. No. 163.
Suret vechiu.

Cu mila lui Dumnezeu noi Petră Voevoda, Domnă ţărăi Moldavschii. Facem înştiinţare şi cu această scrisoare al noastră, cine prea dînsa va căuta, sau cine prea dînsa o va auzi cu urechile cetindo, pentru aceală adevărat al nostru cinstit şi credinčos boiariu, ğupănul Andrei Hatmanul şi Părcălabul dea Suceav, neau slujit noao cu dreptate şi încredinţată slujbă. Deaci noi văzănd alui dreaptă şi credinčoasă slujbă cătră noi, lam miluit pre dânsul cu osebit a noastră milă în al nostru pămîntă al Moldovii cu un loc de prisacă în Branişte domnească, în capătul Braniştii din ğos, prea vale Hemeosului, cei prea Bohotin, ca săş facă şie acolo prisac[ă]. Ci aceae cei mai sus locă dea prisac[ă], prea vale Hemeosului au fost [al] nostru dreaptă domnescu ascultând de al noastră Branişte. Pentru aceae domnie mea am dat şi am miluit prea î[n]sul, pentru a sa dreaptă şi credinčoasă slujbă, čau slujit noao şi slujeşte prea domniei meli şi pământului domniei mele. Iar hotarul acelui mai sus scris loc de prisac[ă] ca se fie den prea vale Hemeosului în ğos, prea vale Bohotinului, până la capul piscului î seliște, cu iazul mare. Iar de acolea ğos prea capul readiului. Iară dea acolea ğos prin drumul mare i pănă undea să numeşti Balta cu Ochiul. Iar dea acolea, gîrla cu ochiul pănă ce cadea hotarul în Jijie. Iar den sus dea prisac[ă] ca să fie hotarul păn în vale ce se numeşte Pietroşelul. Acela este tot hotarul acei mai sus scrise prisăci ce s[e] chiamă Hemeosul. Pentru aceae ca să fie lui deala domnie mea ocină şi cu tot venitul şi altul să nu s[e] amestece nic[i] o dînăoră în veacii veacilor înainte aceştii scrisori ai nostre. Şi î[n]tru aceaia iarăş veni înainte noastră şi înainte tuturor boerilor noştri moldoveneşti, mari şi mici, totuş aceal mai sus scris cinstit şi credinčos boeriul nostru, ğupănul Andrei Hatmanul şi pîrcalab Sucevii, dea nimea silit nic[i] asuprit, dea a lui bunăvoia, şi au dat aceal mai sus scris loc dea prisacă de prea vale Hemeosului, ce aceaia şie au curăţit şi au sădit, aceaia au dat rugii noastre, sfintei monastiri de la Păngăraţ[i], prea vale Bistreţei, cei mai sus dea monastirea Bistreţei unde este hramul sf[â]ntului, slăvitului mare mucenic Dimitrie, undea petrece şi rugătoriul nostru, dascalul Theodor, proegumenul Bistriţii, cum ca să

fie rugă şi pomenire domniei meale şi a lui nostru cinstist şi credinčos boeriu ğupăn Andrei Hatman şi părcălabu Sucevii, până când va sta sf[â]ntă mănăstire Pângăraţii, neclătit sf[i]ntei monastiri cei mai sus scris[ă], nic[i] odinioară în veac[i] înainte acestei însemnate scrisori ai noastre şi tot hotarul cei mai sus scris. Sprea aceac este credinţa domniei mele cei mai sus scris[ă], noi Petră Voivoda şi creadinţa prea iubiţilor dintru iniş fiii domniei meli, Ion Vlad Voevod şi Ştefan Voevod şi creadinţa tuturor boerilor noştri mar[i] şi mic[i] boeri moldoveneşti. Iar după al noastră viaţ[ă] cine va fi domnă pămîntului nostru, din fiii noştri sau din neamurili noastre, sau prea cine ar alege D[u]mnezeu să fie domnă pămîntului nostru Moldovei, aceala ca să naibă a strica şi a surpa a noastră danie şi miluire şi tocmirea. Ce mai vîrtos ca să aibă a întări şi a ağutori la noastră danie şi miluire şi tocmire. Iar cine s'ar ispiti să stric[e], să fie blăstămat şi proclet de D[o]mnul D[u]mn[e[zeu care [a] făcut ceriul şi pămîntul şi dea preacurata lui maică şi dea 318 părinţi dea la Nicheia şi dea patru evanghelişti şi dea 12 verhovnici apostoli şi toţ[i] sfinţii care de la început au bine plăcut lui D[u]mn[e]zeu şi ca să aibă parte cu Iuda şi cu tricletul Arie şi să de sam[ă] la straşnicul ğudeţ a lui Hristos precum este şi va fi. Iar mai vărtos ca să întăriască şi să miluiască sf[â]nta m[ă]năstire cei mai sus scrisă Pângăraţii pentru că noi am dat şi am miluit prea boeriul cei mai sus scris pentru a sa dreaptă şi adevărată slujbă către noi şi acela aşijdire cu a noastră voire au dat acel mai sus zis loc de prisacă cu tot venitul acei mai sus zise sfintei mănăstiri Pângăraţii. Iar spre mai mare întărire al tuturor ce mai sus scris[e], am poroncit la cinstit şi credinčos boeriul nostru, ğupănul Stroic[i] Vel Log[o]f[ăt] să scrie şi să lege al noastră pecete către ačastă adevărat scrisoare al noastră. Scrisau Damian Cristovici la Iaşi, în anul 7097, April 5.

Iată şi boerii netrecuţi în suretul acestui act: Bucium, Vornicul Ţării de Jos, Eremia, Vornicul Ţării de Sus, Cocorean şi Gheorghie, Părcălabi de Hotin, Gavril şi Crâste, Părcălabi de Neamţul, David şi Bejan, Părcălabi de Roman, Durac şi Capotici, Părcălabi de Orheiu, Andrei, Portar de Suceava, Brohtea Postelnicul, Neadabaico Spătariul, Iani Visternicul, Gheorghie Paharnicul, Savin Stolñicul, Stoian Comisul.

VI. 1601 Iulie 18.—Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 130.
Suret tălmăcit de pe sârbie, de pe ispisoc dela Ieremie Vvod, din let 7109, Iulie 18.

Noi Ieremie Movila Vvod, etc. Datam şi am întărit domnia mea rugătorilor noştri, călugărilor dela svănta mănăstire dela Niamţu, o prisacă în Branişte, la Bohotin, până la obârşie, cari ace prisacă au fost a răposatului Cornii čau fost Brănişter şi după aceia au miluit sfănta mănăstire cu ace de mai sus scrisă prisacă, Anghelina, fata Cornii şi cu fečorii iai, Vasile şi Lupan, precum au adus înainte noastră şi ispisoc de mărturie. Pentru aceia

ca să fie lor și dela noi ocină cu tot venitul și altul să nu să amestice înainte aceștii cărți a noastre. Domnul au poruncit. Sau scris în Eși.

(L. P.)

Sau posleduit de mine și fiind întocma cu cel adivărat suret a svintei mănăstiri Niamțul am adeverit.

Dimitrie Sturdza Logofăt 817. Aprilie.

(Actul slavon nu se află în pachet).

VII. 1606 Oct. 21.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 131.
(Orig. Slav.) Traducere.

Cu voia Tatălui și cu sporirea Fiului și cu săvârșirea sfântului Duh. Iată eu, robul stăpânului meu Isus Hristos și închinătoriul Troiții, Io Simeon Moghila Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn Țării Moldovii, am binevoit domnia mea, cu bună și luminată inimă, din tot sufletul nostru și cu ajutorul lui Dumnezeu, privind și urmând [pilda] acelor bine credincioși ce au fost înainte de noi, care au miluit și au întărit sfintele ale lui Dumnezeu biserici și sfintele mănăstiri, drept aceia și domnia mea m'am milostivit și am dat și am miluit și am întărit rugii noastre cea din nou zidită mănăstiri Sucevița, din ispisoc de danie de la răposatul Io Petru Voevod, un loc de prisacă care este la Braniște, la fundul Bohotinului, la Pietrosul cel Mare, cu care s'au silit răposații călugări Eliseiu și cu Dionisie, grijind și curățind tocmai din pajiște și făcând prisacă din dreptele lor averi, au împlut-o cu stupi, ca să fie de la dânșii pomană sfintei mănăstiri, pentru sufletele lor și a părinților lor și pentru câștigarea veșnicilor bunătăți. Iar hotarul acei de mai sus numite prisăci să fie pe unde au hotărît răposatul pan Gavrilaș biv Logofăt și cu Anastasie, Archimandritul mănăstirii dela Galata: începe dela prisacă în jos, (merge) până la pietrele ce se numesc Sfeșnicile, iar de acolo în curmeziș peste pârăul Bohotinului până la Iaghio (?) Romînilor (1), iar de acolo în sus până la fundul Bohotinului, ca să fie și de la noi sfintei sus pomenitei noastre mănăstiri, cu tot venitul nerășuit nici odată în veci. Iar cel ce s'ar ispiti a strica dania noastră și miluirea acestei sfinte biserici, unul ca acela să fie neiertat de Domnul Dumnezeu, făcătoriul ceriului și al pământului și de prea Curata Maică sa și de toțisființii din veci bine plăcuți lui. Drept aceia și nime împotriva cărții aceștia a domniei mele să nu se amestece. Insuși Domnul au poroncit. Scris la Iași anul 7115 Oct. 21. Iscal. Logofăt. Au scris Petru.

---

(1) Ѩ́глю Ронно̀.

VIII. 1632 Noemvrie 26.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 2.

Suret vechiu de pe ipsisoc sîrbesc de la Alexandru Vvod, din leat 7141 Noemvrie 26 zile.

Facem înştiinţare pentru adevărat şi credincos boeri[o]l Domniei meale Dumitru Buhuş Treti Logf[ăt], carele au slujit noao cu dreptate, şi cu credinţă, pentru aceaia noi văzănd al lui dreaptă şi credincoasă slujbă cătră noi, şi ţării noastre, l'am miluit pre dănsul, cu osăbită mila noastră, şi i-am dat şi l-am miluit pre dănsul dela noi, întru al nostru pămănt al Moldovei, un loc de prisacă la Branişte, cu loc de fănaţe înpregurul prisăcii, şi un loc de moară, pe apa Jijiii, de unde să înpreună apa Bahluiului cu apa Jijiii, ca să socotească el însuş unde va fi loc bun în locul domnesc, pănă unde cade apa Jijiii în apa Prutului, ca să-ş facă lui mori şi stiadze, pentru că au dat Domniei meale şi patru cai buni preţeluiţ drept 160 ughi, bani buni. Pentru aceia acel loc de prisacă la Branişte şi cu loc de fănaţe înpregurul prisecii, şi acel loc de mori pe apa Jijiii şi loc de stiadze unde-ş va alege luiş, de unde să înpreună apa Bahluiului cu apa Jijiii, pănă unde cade Jijia în apa Prutului, ca să fie boeriului domniei meale de mai sus scris, Dumitru Buhuş Logofăt, de la domnia mea drepte ocini şi daniia, şi miluire, şi cumpărătură şi uric cu tot venitul, iar cine s'ar ispiti după viiaţa noastră să străce a noastră daniia şi aşazare, unul ca acela să fie treclet şi proclet de Domnul Dumnezeu, făcătoriul ceriului şi al pămăntului şi de Pre Curata Maica lui Dumnezeu şi de toţi sfinţii şi altul să nu să amestece. S'au tălmăcit de Gheorghie Evloghi Dascal. 1781, Febr. 27 zile.

Originalul care este faţă are pecetea domnească întipărită, iscălitura Domnului şi acea a Pitarului Borleanu.

IX. 1635 Iulie 8.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 3. Original.

Io Vasile Voevod, etc. Dat-am cartea Domniei meale boiarenului nostru Dumitru Buhuş Visternic şi diregătoriului său, să fie tare şi puternic cu cartea Domniei meale a chema oameni de altă ţară şi săi ducă săi descalece undeşva afla un loc de sat în Braniştea Domniei meale, însă în capul Braniştei de ğos, ca să aibă loc de fânaţ şi de arătură şi de grădină şi de hrană, iar de la Domnia mea vor avea pace şi odihnă, nice un lucru Domniei meale să nu lucreaze, nice iliş să nu plătiască, nice sulğu nice dajde să dea, nice zloţi de casă, nice taleri nice leu, şi alte dări ce sunt pre alţi mişei a Domniei meale nice de una să naibă val. Aşişderea şi alţi oameni ce va aduce de prin satele sale, şi aceia să fie în pace de toate câte să scrie mai sus, întru nemic să nu aibă val pentru căce Domnia mea mam milostivit şi i-am lăsat acei oameni să fie pentru slujbă ce au făcut Domniei meale şi ţărăi. Ezitau Prutul şi ua făcut mori, carele sînt de treaba Domniei meale şi ţărăi, pentru aceea

de nime nice un val să nu aibă, ce de toate să fie în pace de câte scrie mai sus. Așijderea și cine vor fi scriitori să aibă ai scrie nice ai învălui preste cartea Domniei meale, că de mare certare vor fi. Pis u Ias. Liat 7143. Iul. 8. Io Vasile Voevod.

(Pecete mică).

X. 1633 Martie 20.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 4. Original.

Io Vasile Voevod, etc. Scrie Domnia mea la al nostru credinčos boiarin, Chicoș, Șetrariul cel Mare, dăm știre dumitale că domnia mea mam milostivit și am miluit pre boiariul domniei meale, credinčos Dumitru Buhuș, Vistearnic, cu vad de moară în gărla Jijiei și cu loc de sat săși descalece și cei oameni să fie de treaba morilor. Pentru acealea am ales pre dumneta să mergi acolo să socotești unde iaste acel loc de mori, să faci la acel loc oamenilor loc să aibă unde ara și loc de făneațe și de prisăci și de altă ce va trebui să să hrănească și să alegi pre undevaș loc adevărat a domniei meale iar pre unde vor fi locuri a nescar mănăstiri să nu se înpresoare și acest loc a boiarinului domniei meale ce mai sus scrie, Dumitru Buhuș Vistearnic sî socotește să fie pre lăngă ùn loc a mănăstirii, a Păngăraților, ce le iaste dare de la Andreiu Hatmanul, dintru un dres carile iau fost lui miluire dela Pătru Vodă și să puí seamne pre unde verim aleage și săi dai știre domniei meale cu o scrisoare cum țam și mai dat domnia mea învățătură. Ačasta scriem i nam ne budet. U Ias, leat 7141, Marte 20.

Sam Gospodin Veleal (Pecetea de ceară roșie)

Pătrașco Bașotă Vel Logofăt.

XI. 1636 Maiu 21.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 6.
Suret de pe o carte gospod de întăritură de la Vasilie Vvod din leat 7144, Maiu în 21. Originalul slavon se află față.

Precum au venit înaintea noastră credinčos boeriul nostru Dumitru Buhuș, Visternic, ș'au arătat înainte noastră și înainte tuturor boierilor noștri a Moldovei, a mari, și mici, un zapis de mărturie de la părintele și rugatoriul nostru Varlaam, Arhiepiscop și Mitropolit Sucevei și de la cinstiți și credinčoși boerii Domniei meale, Pătrașco Bașotă Vel Logofăt și Savin Prăjescul Vel Vornic de Țară de Ğos, și Dumitrașco Șoldan Vel Vornic de Țara de Sus și Gavril Hatman și Gheorghie Vel Paharnic și Necula Catargiul biv Visternic și Gregorie Ureche Vel Spătar și Iordache Cantacuzino Vel Vist[ernic] și Lupul Prăjescul Clucer și Toderașc Trete Logofăt și Tănasie Vornic Glotnei și Neaniul Vornic și Eremie Vornic și Jora Vornic, și alți boeri de Curtea Domnească, scriind și mărturisind întracel zapis precum au venit înaintea lor igumenul și cu tot soborul dela sfânta mănăstire Păngărați,

şi de a lor bună voe, de nime săliţi nici asupriţi, au făcut schimbu, cu de mai sus numitul boeriul domniii mele, Buhuş Vist. şi iau dat lui călugării un loc de prisacă în Buhotin, la Branişte, iar Dumitru Buhuş Vist[ernic] leau dat călugărilor alt loc de prisacă la Măstacăn, peste Bistriţă, cei din ţănutul Bacăului, partea Hričcanului, câtă să va alege, cu tot venitul. Drept aceia şi domniia me văzând acel zapis de mărturie de la însuş Mitropolitul şi de la atâţă boeri, am crezut apoi şi dela noi încă am dat şi am întărit de mai sus numitului boeriului nostru, lui Dumitru Buhuş Visternic, acel de mai sus numit loc de prisacă, dela Buhotin, din Branişte, ca să-i fie lui driaptă ocină şi schimbătură, şi uric şi întăritură, cu tot venitul, ne strămutat nici odinioară în veaci şi altul să nu să amestece. Insuş Domnul au poruncit.

Pătraşco Başotă Vel Logofăt.

(De pe sârbie pe limba moldovenească sau tălmăcit la anul 1799, Dechemvrie 21, de Polcovnic Pavel Dobrici ot Mitropolie).

XII. 1636 August 12.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 7. Original.

Io Vasilie Voevod, etc. Scriem Domnia mea la boiarinul domniei meale credinčos Neaniul, Vornicul de Gloată, dau ştire că au părât de faţă înaintia domniei meale satul Podoleanii pre boiarinul domniei meale, Dumitru Buhuş Vistearnic, cum leau luat o bucată de loc din hotarul satului, iar boiarinul domniei meale Buhuşi Vistearnicul, au arătat drease dela Pătru Vodă pre o bucată de loc din Branişte, cum au dat lui Andreiu Hatmanul, iar Andreiu Hatmanul au dat svintei mănăstiri Păngăraţilor, iar Păngăraţii au schimbat acel loc cu boiarinul domniei meale ce mai sus scrie, Dumitru Buhuş Vistearnic, deci domnia mea am ales pre dumneata de om bun, dea care vei vedea cartea domniei meale, să mergi acolo şi să străngi oameni buni din sus şi din ğos, megiaşi de pren preğur, să socoteşti de se va afla acea bucată de loc ce au părât ei cum iaste a Podoleanilor, să o dai iarăş pre mâna lor, iar de nu va hi din hotarul lor, să alegi pe unde vor spune seamnele acelor drease ce sănt a boiarinului domniei meale, Buhuş Vistearnicul, de la Pătru Vodă dare lui Andreiu Hatmanul, pre unde să va afla mai cu dreptul, să pui pietre să să ştie. Aşijdere să socoteşti şi să alegi un loc de sat ce am dat domnia mea boiarinului domniei meale carele mai sus iaste scris, Dumitru Buhuş Vistearnic, din hotarul Braniştei domniei meale, pre unde vei socoti şi vei aleage cu oameni buni, pre acolo iarăş să pui seamne şi să stălpeşti, şi cum vei afla mai cu dreptul şi vei tocmi cu oameni buni, întracela chip să dai ştire domniei meale cu o scrisoare, aiasta scriem . . . . . U Ias, leat 7144, August 12.

Sam gospodină veleal. Pecete roşie.

Gavril. . . . . . Log.

XIII. 1636 August.—Acad. Rom. Pach. LXXXII. No. 30. Original.

Milostive şi luminate Doamne, să fie mariia domniei tale sănătos. Dăm ştire măriei domniei tale ca Domnului nostru milostiv, de care lucru mai trimis măriia domniei tale ca să aleagem şi să stâlpim pre seamne ce va scrie întru uric a dumisale a lui Dumitraşco Buhuş ce au fost Vistearnic. Noi am strănsu mulţi oameni buni şi bătrăni şi slugi măriei domniei tale; prilejitusau de au fost la acest hotar şi Gheorghie Roşca Vistiiarnic şi Strătulat Vornicul de Gloată şi oamenii care cine au fost, anume: Toma Prisăcariul Hăbăşascăi şi Toader Cheaşco de Coropceani şi Rusul de Cozmeşti, Ifrim de la prisaca Cămănariului şi Gligorie Buzea Vănătoriul şi Macoveiu Vănătoriul şi Blaca Vănătoriul şi Simon Vănătoriul şi Pătraşco Mănzul şi Tărnovschie şi Ionaşco Vlădičanul şi Ion de Oneşti şi Vicol de acolo şi Pavăl de Cozmeşti şi Bălan de acolo, şi alt Vicol de Băneşti, Răsco de acolea, Andonie de Grozeşti, Gavril de acolea şi Necoară de acolea, Gligore de acolea, Andronic de acolea, Hilip de la Poponeşt, Ştefan Faurul de Tăisteani, Trofin de acolea, Simion de Ţuţorea, Ursul de la Sloboziia i Izbiroae, Toader de acolea i P[a]ntelie de acolo. Deci milostive Doamne sau cetit uricul în naintea acestor oameni şi sau întrebat de seamnele uricului pre unde sînt. Deci, milostive Doamne, pre unde sau arătat seamnele uricului pusam pietre cum au fost învăţătura măriei domniei tale. Alta milostive Doamne iam întrebat dintraceale seamne celui uric mai iaste loc de Branişte de hotarul măriei domniei tale până la hotarul Podoleanilor şi pănă unde le spune hotarul despre Bohotin. Ei, milostive Doamne, sau ales dintraeşti oameni ce scrie mai sus, anume: Toma cel bătrăn de la prisaca Hăbăşascăi şi Toader lPaşcocel, bătrăn de Coropceani şi Rusul de Cozmeşti şi Ifrim cel bătrăn de la prisaca Cămănariului şi Gligorie Buzea Vănătoriul şi Macovei Vănătoriul şi au zis cu sufletele lor că ağunğe hotarul Podoleanilor pănă în zarea dealului Bohotinului, mai ğos nu se coboară. Deci, milostive Doamne, pre unde au mărturisit ei cu sufletele lor pusam seamne despre Podoleani, iar cum sau jeluit Podoleanii, înaintea măriei domniei tale cau fost luat Vistearnicul Buhuş nimic din hotarul Podoleanilor numai căt au scris în uric carile sau cetit înaintea măriei tale, iar de rândul satului carile teai milostivit mariia domniei tale şi lai miluit din hotarul măriiei domniei tale, alesuisau pre unde au socotit Chicoş, Şetrarul cel Mare, pre acolea am ales şi noi, de unde se fac morile dumisali în ğos, pre Jijiia, pănă unde să înpreună cu hotarul carile scrie în uricul dumisali. Iar de o mărturie ce au arătat Podoleanii la Chicoş Şetrariul şi au zis că o au făcut megiiaşii, prilejitusau unii dintracei megiiaşi aicea de faţă şi iam întrebat de acea mărturie şi de hotarul Podoleanilor, ei sau tăgăduit şi au zis că nau făcut ei acea mărturie, ce pre unde au vrut ei pre acolo şau făcut hotar înşişi făr megiiaşi şi, când

au mărsu Roșca Vornicul, așijdere au mărs ei sănguri făr megiiași de au făcut seamne pre unde au fost voia lor. Aiastă dăm știre măriei domniei tale.

† Mai mic robul măriei domniei tale, Neaniul Dvornic Glotneai (pec.).

† Milostive Doamne, tămplatu meam mai mic robul măriii dumitale, Gheorghe Roșca, biv. Vist[ernic].

† Mai mic robul mărie dumitale Strătulat Dvornic Glotnei, mam prilejit și eu aicea la acestu hotar.

Acest act este vederat din anul 7144, luna August, după 12 August și înainte de 22 August.

XIV. 1636 August 20.—Acad. Rom. Pach. LXXVIII. No. 92.
Ispisoc slavon. Traducere.

Io Vasilie Voevoda, etc. Precum acest adevărat al nostru credincios boiarin, Dumitru Buhuș Visternic, slujitu-niau cu dreaptă și credincioasă slujbă. Deci noi văzând a lui dreaptă și credincioasă slujbă cătră noi, miluitu-lam pre dânsul cu osebită a noastră milă, în țara noastră moldovenească, cu un loc de sat la Braniștea Domniei mele și cu vad de mori pe gârla Buzovei și ca săș scoată apa Jijiei întracea gârlă de la gura Covasnei și ca săș facă luiș acolo moară și pivă și știadză și cu bălți de pește și cu pod âmblător pe Prut și cu loc de prisacă și de fânaț și cu locuri de hrănit mascuri în codru și cu tot venitul ca săș așeze luiș acolo sat. Care acel loc ce scrie mai sus au fost al nostru drept domnesc supt ascultare cătră a noastră Braniște. Drept aceia Domnia mea am dat și l'am miluit pentru a sa dreaptă și încredințată slujbă ce niau slujit și slujește purure și țării Domniei mele. Iară hotarul acelui sat ce scrie mai sus, ca să fie început din apa Jijiei, dintro movilă ce se numește Între Șiraguri, drept peste vale Coziei, unde se numește Loznița. Iară de acolo drept peste pădure, până în vale Bohotinului, unde sunt semnele și stălpii prisăcii ce este a sfintei mănăstiri a Gălății. Iar de acolo drept de asupra dealului, pe unde au hotărît credinciosul nostru boier, Chicoș vel Șatrar și Neaniul Vornicul de Poartă și Gheorghie Roșca Visternic și Strătulat Vornicul, cu mulți oameni buni și bătrâni de pe împrejur megieși, până la hotarul Podolenilor și până la hotarul sfintei mănăstiria Neamțului. Iară de acolo dirept la apa Jijiei și pre apa Jijiei în sus, până la movila ce scrie mai sus, ce este Între Șiraguri, atâta este tot hotarul. Drept aceia acel loc de sat ce s'au zis mai sus ca să fie de mai sus scrislui credincios boiarin al Domniei mele, Dumitru Buhuș Visternicul, direaptă ocină și moșie și miluire și uric și întăritură, cu tot venitul, precum scrie mai sus, neclătit nici odinioară în veci. Și altul nime să nu se amestece. La Iași, leat 7144, August 20.

Io Vasilie Voevod. (L. P.)

XV. 1636 August 20.—Acad. Rom. Pach. LXXXII. No. 8. Original.

Io Vasilie Voevod, etc. Scriem Domnia mea la credinčos boiarinul Domniei meale, Dumitru Buhuş ceau fost Vistearnic, dau ştire dumitale, că sau jeluit înaintea Domniei meale oamenii boiarinului Domniei meale, Cămănariului celui Mare, zicând că le iai azeacea, din pâne şi din făn, de pre care loc ţam dat Domnia mea din hotarul Braniştei Domnei meale. Pentru aceaia deacă vei vedea cartea Domniei meale, săi laş pumneta în častă vară, să nu le iai azeacea, căci iam lăsat pentru voia acelui biaorin, ca ne slujeşte pentralte ţări, la Ţarigrad, ce sînt treabele noastre şi a tărăi, şi am socotit că până acum acel loc ce ţam dat Domnia mea nau fost ales nici stălpit, iar de acum înainte cine va ara sau va cosi, volnic eşti dumneta de a apărarea locul dumitale şi a nu lăsarea pre nimerili numai pre cine va hi voia dumitale. U Iaş, leat 7144, August 20.

Pecete roşie. Gavril Vel Logofăt.

XVI. 1636 August 20.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 9. Extract.

Ipsisoc slavon dela Vasile Lupul din 20 August 7144, prin care arată că satul Podolenii s'au pârât de faţă cu Visternicul Dumitru Buhuş, pentru că acest boier hotărîndu-şi un loc de sat, hărăzit lui în Braniştea domnească le-ar fi luat din locul lor, a Podolenilor. Iar Dumitru Buhuş a arătat ispisocul de danie a lui Pătru Voevod cătră Hatmanul Andrei, pe un loc de prisacă care l'a dat pe urmă Hatmanul mănăstirii Păngăraţi, iar mănăstirea l'a dat lui Dumitru Buhuş, luând în schimb alt loc de prisacă peste Bistriţă, în ţinutul Bacăului, Domnul însărcinând pe Vornicul de Poartă Neaniul cu cercetarea împrejurării la faţa locului, acesta a aflat:

«. . . . . precum că n'au luat Dumitru Buhuş nimică din hotarul satului Podolenilor, numai au luat pe unde îi spun semnele acelui uric de la Pătru Vv. şi au hotărît pe acele semne şi au stălpit. Deci satul Podolenii a rămas din toată legea ţării noastre, iar boieriul domniei mele, Dumitru Buhuş, Visternic, sau îndreptat şi au pus luiş feruia în Visteria Domniei mele».

Urmează întăritura domnească, pe acel loc «ce este la Bohotin ca să fie credinciosului nostru boier Dumitru Buhuş Visternic dreaptă ocină şi moşie şi uric şi întăritură din preună cu acel loc de sat ce iam dat Domnia mea lui şi l'am miluit cu tot venitul».

XVII. 1636 August 22.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 10. Original.

Io Vasile Voevod, etc. Scriem domnia mea la dregătoriul şi la vătămanul şi la toţi sătenii din sat din Podoleni, dămuvă ştire, deaca veţi vedea cartea Domniei meale iar voi să aveţi a da cea scrisoare ce aveţi mărturie dela

megiaşi pentru hotarul satului vostru, care scrisoare aţi arătat boiarilor Domniei meale, la Dumitru Buhuş Vistearnic şi la Chicoş Şetrariul, când au venit întaiu acolo de sau socotit hotarul Branişteі, iar de nu veţi da acea mărturie ce mai sus scrie aşea am dat învăţătură boiarinului domniei meale, Neaniului Vornicul să ia de la voi cinzăci de boi şi săi aducă la domnia mea şi bine să ştiţi că vor fi acei boi peitori. Aiasta scriem domnia mea i nac nebudet. U Ias, lea 7144, Avgust 22. Pecete Gspd.

XVIII. Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 31. Original.

Iată eu. Iordachie Catacozono, vel Cămănar, scriem la Dumeata, frate Vistearnice, întea pohtescu pre dumeata pentru rândul celui sat al nostru, anume Grozeaştii, să laş dumneata să are unde au arat şi până acum, iar noi încă vom sluji mai multu dumitale. Să fi dumeata sănătos.

Iordache Cantacuzino.

(Scrisoarea aceasta nu este autografa ci numai iscălită de Iordache Cantacuzino).

XIX. 1642 Martie 20.--Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 11. Original.

Io Vasile Voevod, etc. Adecă sau părât de faţă înaintea domniei meale boiarinul nostru credinčos, Dumitru Buhuş Vistearnic, cu Egumenul şi cu tot soborul svintăi mînăstiri de la Stăi Sava pentru un vecin anume Ursu zicănd călugării cum este a lor, vecin den Şetrareani, dat de Enachie Postelnicul, iar boiarinul domniei meale, Dumitru Buhuş Vistearnic, au zis că iaste vecin al său de moşie, den Čorna şi au adus şi oameni de acolo de pren preğur de au mărturisit înaintea domniei meale cum acel om iaste vecin de moşie a boiarinului domniei meale carile mai sus scrie, de au rămas boiarinul domniei meale, Dumitru Buhuş Visternic, pe călugări de la mănăstire, de la Stăi Sava, ca să n'aibă ei de acum înainte nici o treabă cu acel vecin anume Ursu ce să hie vecin boiarinului nostru, lui Dumitru Buhuş Vistearnic şi să naibă a să mai pîră de ačasta pără nici odinioară înaintea cărţei Domniei meale. Toe pişem.

Sam Gospodină veleal. (Pecete roşie) U Ias, leat 7150, Martie 20.

XX. Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 32. Original.

Adecă eu, Ursul de Bohotin şi Pătraşco de acolo. Scriem şi mărturisim înşine pre noi cu cest zapis al nostru, cum au grăit oarecine către dumnealui, către Spătariul Buhuş, că ni sau dus fičorii noştrii să să scrie în călăraşi. Iar noi neam prins denaintea dumisale şi denaintea popei de sat şi denaintea lui Constantin şi denaintea Creastei Croitorii de Roman şi denaintea Coşeteanului, de naintea Savei Vornicului, de să va afla că au unblat

feĉorii cu acelea înblete să fie de mare ruşine, şi de se vor duce feĉorii noştrii de la noi, să avem a da noi sam[ă] de dânşi[i] şi de bucatele lor. Şi să fie şi bucatele noastre pieitoare şi pre mai mare credinţă neam pus şi peceţile cătră aest adevărat zapis al nostru. U Criveşti Iunie 8.

Şi întraceastă tocmeală seu prilejit şi Vasilie Pahomie.

Pătraşco (deget) Ursul (deget) Dumitru snă Ursul (deget) Neculai snă Pătraşco (deget) Constantin (deget) Cărstea (deget) Sava (deget) Vasilie Pahomie (deget) Coşetianul (deget).

XXI. 1594 Iulie 9.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 12. Original.

Io Vasile Voevod, etc. Scriem domnia mea la slugile domniei meale, la branişteri, dăm ştire că domniii meale sau jeluit slugile noastre, fiĉorii lui Buhuş, zicăndu că au acolo, la Bohotin, la mori, murar şi un ţigan ce iaste de treaba morilor şi acei oameni au şi câte o vită ce să pascu acolo pe hotarul lor, iar nu pe hotarul cestu domnescu, iar voi aţi mărsu de iaţ oprit, dreptu aceia deacă veţi vedea cartea domniei meale, iar voi să aveţi a lăsa în pace să facă ei ce vor şti cu hotarul lor pre unde le vor spune direasele. Aşişderea sau jeluit înaintea Domniei meale slugile noastre, feĉorii lui Buhuş, carii mai sus scrişi pre voi zicăndu că au acolo doi trei săraci de oameni, iar voi globiţi şi călcaţi, cum vei voî voia, aşeai purtaţi, dreptu acea deaca veţi vedea cartea noastră iar voi săi lăsaţi în pace, iar de vor fi nescaiva ca aceia furi sau tălhari aveava cinei prăda. Aiasta scriem Domniia mea şi întraltu să nu faceţi.

Sam Gospodină veleal. (Pecete roşie). U Ias v. leat 7106, Iul. 9.

XXII. 1653 Septemvrie 3.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 13. Original.

Io Ghiorghie Ştefan Voevod, etc. Datam cartea domniei meale boiarinului nostru, lui Neculai Buhuş Logofătul, şi pre cine va tremite ca să fie tare şi putearnic cu cartea domniei meale a luoa azeacea de pre tot hotarul Bohotinului. Cine va fi arat sau cine va fi cosit, den păine şă den stupi şă den fănaţe, şă den tot ce va fi pre acel hotar, ori cine va fi arat sau va fi cosit, fie de la călăraşi fie curtean fie cine va fi arat, dela toţi ca să aibă a lua şi nime să nu cutează a ţinea sau a opri peste cartea domniei meale. Toe pişem. U Sučava leat 7162 Sept 3.

Ghiorghii Stefan Vvod. (Pecete de ceară).

XXIII. 1654 Aprilie 6.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 14. Original.

Io Giorghi Ştefan Voevod, etc. Dat-am cartia domniii miale boiarinului nostru, lui Neculaiu Buhuş Logofăt şi pre cine va trimeate, ca să fie tare şi putearnic, cu cartia domniei miale a scoate toţi stupii a lui Ursu Urmeş

din dial dela Bohotin, şi altor, a cui ar mai fi, să aibă a scoate. Aşijderea şi neşte oameni lui Isaiei ce sinta să aibă ai scoate din hotarul Bohotinului cu toate bucatele lor, şi nime să nu cutiază a ţinia sau a opri înaintia cărţii Domniei miale. Toe pişem.

Sam Gospodină veleal. (Pecet. roşie) U Ias, leat 7162, Apr. 6.

XXIV. 1655 August 10.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 15. Original.

Adecă eu Sandul Micul, strănepot lui Duma Micaci, scriu cu acest zapis al mieu, la mâna dumisale lui Dumitru Buhuş Visternicul, precum am dat dumisale danie a mea driaptă moşie Pîrăul Coziei, cei den sus de readul lui Batei, păn în fundul poenii. Care loc au fostă danie strămosomeu, lui Duma Micaci dea la răposatul Pătru Vod[ă], pecum spune uricul care lam dat dumisale Visternicului Buhuş, pentru multă bine ce miau făcut dumnealui de miau ras numele de banii den Visterie şi mau plătit deala o nevoia a mea, de mau scos den temniţă că încăpusăm pentru un furtuşag ce furasem patru cai pentru care poate aşi fi pierit. Ce dumnealui mau scos şi mau plătit de aceaste toate şi încă mau şi dăruit cun contăş de postav şi cu doi boi şi o vacă ca să mă hrănescu şi eu în lumea şi pentru ačasta am dat şi eu acia danie a strămoşu meu, a lui Duma Micaci şi iam dat şi ispisocul cel de danie în mâna dumisali ca să aibă a stăpâni în veaci şi neştiind eu carte miam pus degetul. Leat 7163, August 10.

Sandul Micul strănepot lui Duma Micaci.

XXV. 1655 August 14. Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 16. Original.

Noi Ghiorghie Ştefan Voevod, etc. Datam cartea domniei meale dregatoriului şi vătămanului din sat, din Bohotin, ce iaste la ţinutul Iaşilor, ca să aibă a chema oameni streini din ţara turcească, din ţara leşească şi dintraltă ţară. Pentraceaia căţi oameni să vor strânge acolea în sat ce mai sus scrie, iară dela domnia mea vor fi în pace de dajde, şi de zloţi şi de lei şi de taleri şi de galbeni, şi de iliş şi de camănă şi de sulgiu şi de alte dări şi angării, de căte sântu pre alţi mişei, în ţara domniei meale, în şease ai. Aşijderea şi ceia deacolea, din sat, ce vor fi eşit acum din ţara turcească, să fie de toate în pace de căte mai sus scrie. Iară cinei va învălui de mare certare vor fi dela domnia mea. Toe pisem. U Ias, leat 7163, Avgust 14.

Ghiorghi Ştefan Voevod. (locul peceţii).

XXVI. 1656 Martie 23.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 5. Original.

Se ubomi az Varlam, Arhiepiscopă i Mitropolit Sučavschii i Pătraşco Başotă Vel Logofăt i Savin Vel Dvornic Dolnei Zemlii i Dumitraşco Şoldan Vel Dvornic Vişnii Zemlii i Gavrilaş biv Dvornic i Cehan biv Dvornic i

Gavril Hatman i Părcalab Suceavschii i Ghiorghie vel Cașnic i Nicula Catargiu biv Vistearnic i Gligorie Ureachie Vel Spătar i Iordachie Vel Vistearnic i Lupul Prăjescul vel Cluceariu i Toderașco Tretii Logofăt i Tănasie Dvornic Glotnii i Neaniul Dvornic i Vinculeți Dvornic i Jora Dvornic i inih boleari ot dvor Gspdnă eg. milost. Scriem și mărturisim cu cest zapis al nostru, cum au venit înaintea noastră Părintele Egumenul și cu tot soborul de la svănta mănăstire de la Păngărați, de bună voiia lor și au schimbat, cu dumnealui fratele nostru, Dumitru Buhuș Vistearnicul, și au dat călugării un loc de prisacă la Bohotin, la Braniște, iar dumnealui Vistearnicul Buhuș leau dat altu loc de prisacă la Mesteacăni, preste Bistriță, ce iaste în țănutul Bacăului, partea Hrișcanului, ce se va aleage, cu tot venitul. Deci noi văzând de bună voe tocmală și schimbătură, leam făcut dela noi acest zapis pănăș vor face și direase domnești și pentru credință am iscălit și neam pus pecețile da să znaetă. U Ias, 7164, Martie 23.

Varlam Mitropolit (cu pec. mitrop.) Pătrașco Bașota Log. (cu pec.) Savin vel Dvornic, Șoldan Vel Dvornic (cu pec.) Az Lupul Prăjescul Clucer, Gavril Hatmanul (cu pec.) Grigorie Ureache.

XXVII. 1657 Aprilie 6.—Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 17. Original.

Noi Ghiorghie Ștefan Voevod, etc. Datam cartia domniii miale boiărinului nostru, lui Nicolai Buhuș, a treile Logofăt și diregătorului și vătămanului den satu, den Bohotin, spre ceaia să fie tari și puternici cu cartia domniii miale, a ține și a opri tot hotarul satului Bohotinului. Nime să naibă treabă să are pre hotarul Bohotinului și pre la Marmurii, iară pre cari vor găsi arănd pre acest hotar, și pre la Marmurii, să ei plugul cu boi cu tot, săi aducă aice și nime să nu cuteză a ține sau a opri preste cartea domnii miale. Toe pișem.

Sam gospodină veleal. (L. P.) U Ias, leăt 7165, Ap. 6.

XXVIII. 1656 Sept. 24.—Acad. Rom. Pach. LXXXIII No. 95. Tălmăcire de pe ispisoc slav.

Noi Gheorghie Ștefan Voevod, etc. Precum acest adevărat și cridincios boieriul nostru, Neculai Buhuș Treti Logofăt, hărăzitui-am din osebita noastră milă și datu-iam și întăritu-iam lui dela noi, în țara noastră moldovenească, a lui dreaptă ocină și danie și miluire, din ispisoc de danie și de miluire ce l'au avut tatăl său, Dumitru Buhuș Visternic, dela Vasile Voevod, un sat la Braniștea Domnii mele, anume Buhotin, cu moară și cu pivă (chiuă) și cu heleșteiu în gârla Buzovei ce iesă din Jijie, întracea gârlă din gura Covasnei, și cu bălți de pește și cu pod pe Prut și cu locuri de prisacă și cu loc de hrană și cu tot venitul. Care acest de mai sus numit sat, anume Buhotin, au fost drept domnesc, al nostru, lipit către Braniștea

noastră. Iar hotarul acestui de mai sus numit sat să fie pe unde au ales şi au hotărît credincioşi boerii noştri Chicoş biv Vel Şătrar şi Neaniul Vornic şi Gheorghie Roşca Visternic şi Strătulat Vornic. Şi începe hotarul tocmai din apa Jijiei, de la o movilă ce se numeşte: Intre Şiraguri, drept peste vale Coziei, unde se numeşte Lozniţa, iar de acolo drept peste pădure, până la vale Buhotinului, unde sunt semne şi stâlpi şi prisaca sfintei mănăstiri a Gălăţii. Iar de acole, drept la vârful dealului ce se numeşte Cetăţuia, între Pietroasa şi deasupra Hămeiosului şi la poiana ce se numeşte Unguroanca. Iar de acolo drept la un stâlp ce este de asupra voloacăi Buhotinului, iar de acolo asemine din semne în semne, pe unde au hotărît şi au stâlpit credincioşii noştri boieri de mai sus numiţi şi cu mulţi oameni buni şi bătrâni şi megieşi de pe împrejur, până la hotarul Podolenilor şi până la hotarul sfintei mănăstiri a Neamţului. Iar de acolo drept la apa Jijiei, apoi apa Jijiei în sus până la mai sus numita movilă ce este Între Şiraguri; atâta este tot hotarul celui de mai sus numit sat Buhotinul. Drept aceia să fie de mai sus numitului, credincios boeriului Domniei mele, Neculai Buhuş, Treti Logofăt, dreaptă ocină şi dela noi danie şi miluire şi uric şi întăritură, cu tot venitul, nestrămutat nici odinioară în veci, şi altul să nu se amestice. Scris în Iaşi, în anul 7165, luna Septemvrie, în 24 zile. Insuş Domnul au poroncit.

Ionaşco Rusul Vel Logofăt. (Au scris) Dumitraşco. (L. P.)

XXIX. 1658 Iunie 21. - Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 18. Original.

Eu Toadaraşco Vel Comis, scriem la feciorii noştri la Brăniştiari, anume la Ghiorghi, dămui ştire diaca vei vedia scrisoaria noastră iară tu să cauţi să laşi în pace tot hotarul Bohotinului, satul dumisale Cluciariului Buhuş, din câmpu şi din pădure şi din fânaţ şi dintrapă şe din tot locul, cu tot venitul, precum îi scrie şi direasăle ce are pre acest hotar. Aşijderiaş şi oamenii din satul dumisale, şi stupi car hi pre locul dumisale, întru nimică să nu învăluiţi întraltu chip să nu faceţi; toe pişem. U Ias, Iunie 21, leat 7166.

Az Toader Vel Comis.

XXX. 1858 August 20, - Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 73. Original.

Io Gheorghi Stefan Voevod, etc. Adecă domnia mia mam milostivit deusăbi de a noastră milă, datam şi am întărit boiarului nostru credincos, Neculaiu Buhuş, Cluciariul cel Mare şi giupăniasăi lui, Aniţăi, pre a lui diriaptă ocină şi moşie satul Bohotinul şi siliştia Coziei, ce iaste în Braniştе, la ţinutul Iaşilor, cu toate hotarăle şi din tot venitul pe unde sau ojivuit de vac şi precum scrie în seamne şi un ispisoc de la Vasilie Vodă. Tot pre aceaia am dat şi am întărit şi noi împreună cu tot svatul nostru ca să fie

şi de la noi boiarului nostru ce mai sus scrie, Nicolaiu Buhuş, Cluciariul cel Mare, şi giupăniasăi sale Aniţăi, diriaptă ocinî şi moşie, să ţie precum, au ţinut şi părintele lor, Buhuş cel bătrăn şi lor şi cuconilor săi şi nepoţilor şi strănepoţilor şi uric şi întăriturâ cu tot venitul neclătit şi neruşeit nice dănăoarî î viaci şi altul nime să nu se amestece peste ačastă carte a noastrî: i nam ne budet. U Husoh, vlto 7166, msţa Avg 20.

Ionaşco Rusul, Vel Logofăt. (L. P.)

XXXI. 1658 Iunie 18.—Acad. Rom. Pach. LXXVIII No. 96. Tălmăcire de pe ispisoc slavon.

Noi Gheorghie Ghika Voevod, etc. Precum acelui adevărat al nostru credincios boiariu, Neculai Buhuş, vel Clucer, i-am hărăzit din osebita mila noastră şi i-am dat şi i-am întărit, în ţara noastră moldovenească, a sa dreaptă ocină şi danie şi miluire, din ispisoc de danie şi de miluire de la Vasîle Voevod, ce au avut pârintele său, Dumitru Buhuş Visternicu şi de întărire de la Gheorghe Ştefan Voevod: un sat la Branişte, anume Buhotin, cu moară şi cu pivă şi cu heleşteiu la gârla Buzovei care iesă din Jijia în acea gârlă, la gura Covasnei şi cu bălţi de peşte şi cu pod umblător la Prut şi cu loc de prisacă şi cu loc de hrănit mascurii în făget şi cu tot venitul. Care acel de mai sus scris sat Buhotinul a fost al nostru drept domnesc, supus Braniştei noastre. Iar hotarul acelui sat să fie pe unde au hotărît şi au ales ai noştri credincioşi boieri: Chicos, biv Vel Şătrar şi Neaniul Vornic Gheorghie Roşca Visternic şi Strătulat Vornic. Şi purcede acel hotar din chiar pârăul Jijiei, dintro movilă ce se numeşte: Intre Şiraguri; de aice drept peste valea Coziei până unde se numeşte Lozniţa şi de acolea drept peste pădure la valea Bohotinului, unde sunt semne şi stâlpi şi prisaca sfintei mănăstiri a Gălătiii, şi de aice drept la vârful dealului ce se numeşte Cetăţuia, între Pietroase şi la vârful Hemeiosului şi la poiana ce se numeşte Unguroanca. Şi de aice drept la un stâlp ce este deasupra voloacii Bohotinului şi de acole asemine din semne în semne pe unde au hotărît şi au stâlpit ai noştri credinsioşi boieri de mai sus scrişi şi cu mulţi oameni buni şi bătrâni de pe împrejur megieşi, iar de aice merge hotarul în sus, la sus scrisa movilă ce este Între Şiraguri. Acesta este tot hotarul acestui suscris sat Bohotinul. Drept aceia să-i fie susscrisului credincios boier, Neculai Buhuş vel Clucer, dreaptă ocină şi dela noi danie şi miluire şi uric şi întaritură cu tot venitul şi nime să nu se amestece. Însuş Domnul au poruncit. La Iaşi, anul 7166, Iunie 18 zile.

(L. P.) Racoviţă Cehan vel Logofăt. [Au scris] Corlat Vasilii.

XXXII. Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 124. Original.

† Iată eu Darie Vel Comis, scriem la fečorii noştri, la Brăniştiari, anume la Ghiorghi, dămui ştire, diaca vei vedia scrisoaria noastră, iară tu să laşi în pace tot hotarul Bohotinului şi din cămpu şi din ţarină şi din fănaţ şi din pădure şi dintrapă şi din to[t] locul, cu tot vinitul, pre cât or scrie diriasăle dumisal[e] Cluciariului Buhuş. Aşijderea şi oamenii dumisal[e] din Bohotin întru nimică să nui învăluești şi prisăci čar hi pre locul dumisal[e], voi să nu zăciuiţi nice la altu val să nu faceţi, ce să lăsaţi în pace că voi nu aveţi triabă ce va zăciui dumnăalui Cluciariul de pre locul dumisal[e]. Toe pişem. U Ias, Ionie 22.
Az Darie Vel Comis iscal.

XXXIII. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 125. Original.

† Iată eu Frătiţa Vel Comis scriem la fečorii noştri, la Brănişteari, dămuvă ştire, deaca veţi vedea scrisoaria noastrî, iară voi sa lăsaţi în pace tot hotarul Bohotinului şi din cănpu şi din ţarinî şi din fănaţ şi din pădure şi dintrapă, şi din tot venitul, cu tot locul, precăt or scrie direasăle dumisal[e] Medelniciariului Buhuş, aşijderea şi oamenii dumisal[e] din Bohotin întru nimic să nui învăluiţi şi prisăci čor hi pre locul dumisale să nu zăciuiţi nici alt val să nu faceţi, ce să lăsaţi în pace, că voi nu aveţi triabă, ce va zăciui dumnealui Medelniciariul de pre locul dumisal[e], precum au fost obiciaiul şi de la alţi Comişi mai nainte de noi. Ias, Iunie 1.
Az Fratiţă Vel Comis.

XXXIV. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 126. Original.

Iordachie vel Spătar, scriu eu la dumneata Armaga săn[ă]tat[e], altul, au venit dumnealui Neculai Buhuş, Medelnicear, aicea deau zis că ai pus oile de înblă în jărul mascurilor şi au vrut să trimiţă un Aprod să ia şi cibote şi să scoat[ă] şi oile. Pentru aceaia altă nemic[ă] numai să înbli să le scoaţă diacolo de unde înblă mascurii dumisal[e] Medelnicerului. Intraltu chip să nu faci. U Ias. Oct. 26.
Iordache vel Spătar.

XXXV. 1660 Noemvrie 23.--Acad. Rom. Pach. LXXI. No. 74. Original.

Io Ştefan Voevod, etc. Dat-am cartia domnii miale boiarinului nostru, Nicolai Buhuş, Medelniciariului cel Mare şi pe cine va trimite să fie tari şi putiarnici cu cartia domniei miale a căuta şa cerca oameni vecini čor hi fugit din sat, din Bohotin şi din Tămăşeani şi de printralte sate, care vecini or hi fugit, ori unde vor găsi: ori î[n] tărguri, ori sate boereşti, ori î[n] sate călugăreşti, ori î[n] slobozîi, sau hie unde vor hi î[n] ţara domniei miale, preste

tot să aibă ai lua de grumazi, cu toate bucatele lor și săi ducă iarăș î[n] sat careș de unde ar hi fugit, săș plătiască cisla și nime să nu cutiază a ținia sau a opri înaintia cărții domniei miale. Toe pișem. Sam Gspdnă' velial, U Iăs, leat 7169, Noev. 23. Pecete mică de ceară.

XXXVI. 1660 Fevruarie 5. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 75. Traducere. Originalul slavon este față.

Io Ștefan Voevod, etc. Facem știre pentru acest adevarat al nostru credincios boier, Niculai Buhuș vel Medelnicer, iam hărăzit noi lui, din osăbita uoastră milă, datu-iam și întăritu-iam dela noi, în țara noastră a Moldovei, a lui dreaptă ocină și danie și miluire, din ispisoc de danie și de miluire dela prea cinstitul și prea luminatul părintele meu, Io Vasilie Voevod, ce au avut părintele lor, Dumitru Buhuș Visternic și din ispisoc) de întăritură dela Gheorghe Ștefan Voevod și dela Gheorghe Ghika Voevod, un sat la Branistea domniei mele, anume Bohotin, cu mori la Jijia, cu vie și cu stiaze și cu bălți de pește și cu pod pe Prut și cu locuri de prisăci și cu loc de hrană la Bucovin și cu tot venitul, care acest sat scris mai sus, anume Bohotin, au fost drept domnesc sub ascultare Braniștei noastre. Iar hotarul de sus scris au fost pe unde au hotărît și au ales credincioșii noștri boieri, Chicoș biv Vel Șătrar și Neaniul Vornic și Gheorghe Roșca Visternic și Stratulat Vornic. Și începe hotarul chiar din apa Jijiei, lângă o movilă ce se numește Între Șiraguri, drept peste valea Coziei, unde se numește Loznița și de acolo drept peste pădure la valea Bohotinului unde sunt semne și stâlpi și prisaca mănăstirei Galata. Și de acolo drept la vârful dealului ce se numește Cetățuia, între Pietroasa și de asupra Hemeiușului și la poiana ce se numește Unguroanca și de acolo de a dreptul la un stâlp ce este de asupra voloacei, Bohotinului și de acolo, asemene din semn în semn, pe unde au hotărît și au stâlpit ai noștri credincioși boieri mai sus scriși și cu mulți oameni buni și bătrâni, până în hotarul Podolenilor și în hotarul mănăstirei Neamțului și de acolo drept la pârâul Jijiei în sus, la movila de sus scrisă Între Șiraguri. Acesta este tot hotarul suscrisului credinciosului nostru boier Neculai Buhuș, vel Medelnicer, dreaptă ocină și dela noi danie și milostenie și uric și întăritură cu tot hotarul neclătit niciodată în veci. Și altul să nu se amestece. La Iași anul 7168 Febr. 5.

L. P. Io Ștefan Voevod.

XXXVII. 1660 Maiu 19. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 76. Original.

Io Ștefan Voevod, etc. Dat-am cartia domniei meale slugei noastre, cestui Aprod, să hie tare și putiarnic cu cartia domniei meale, a mearge la sat la Bohotin, care sat iaste a credincos boiarinului domniei meale, a lui Nicolaiu

Buhuş Marele Medelniciar, şi să socotească acolo pentru nişte fân a dumisale ce lau stricat nişte bejenari, că sau pus cu bejeniile pe unde au fost locul cel cu fân. Deci să socotească câtă pagubă ar hi făcut şi cât ar hi stricat, tot să ia din spatele lor şi săi scoaţă de acolo săş margă acasăşi. Că de nime nice o nevoe nau avut de sau înfundat ei acolo cu bejeniile la acealia locuri şi nime să nu cuteaze a ţinea sau a opri peste carte domniei miale. Toe pişem. Sam gspdnă veleal. U Ias leat 7168 Mai 19. L. P.)

XXXVIII. Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 127. Original.

Adecă noi, satul Soltăneştii şi satul Reiseştii şi satul Tăistreanii şi Scoposcanii şi satul Grozeştii şi satul Ponceştii şi Salgi Trăistianii de pre Prut şi Drăgănu[i] şi alte sate de pre Prut şi din pen pregiur, mărturisim cu ĉastă scrisoare a noastră cum am fost fugit în bejenii pentru neşte cuvinte ce să făcus[e] de Tătari, de am fostu mărsu şi am pusu ne bejeniil[e] pe locul dumisali lui Niculai Buhuş, Medelnicеariul cel Mare, în neşti fânaţ[e], din ĝos de morile dumisali pe Jijiia, în hotarul satului dumisal[e], a Bohotinului şi am călcat locul dumisal[e] până la Ochiul, când unii au fostu descălecat mai sus, alţii mai ĝos, iar vitele au înblat de sau împreunat unel[e] cu altel[e], dec[i] sau străcat [căt]va loc de fănaţ din locu şi hotarul dumisali. După aceia dumnealui au grăit mării sali lui Vod[ă] şi au trimis măriia sa un Aprod, sluga mării sali şi niau luat tu[tu]ror satelor boi[i] car[i] mai sus scriem şi niau scos şi de pre hotarul dumisali. Apoi noi toţi aeştea ce mai sus scriem, am venit la dumnealui Medelnicеariul şi măm rugat dumisali să ne iarte de aciastă greşală căci niau fostu şi noao nevoe. Deci după multă rugămint[e] a noastră, dumnealui au socotit pentru nevoia noastra şi niau iertat de aciastă greşală, şi ni-am rugat dumisali să ne împaci şi cu Aprodul ca să nu ne mai poarte pe la domnie. Deci dumnealui au poftit şi pre Aprod şi mău lăsat să nu ne mai părască la domnie, ce numai ĉam dat cibotili Aprodului şi niau lăsat şi el pentru nevoia Medelnicеariului. Deci de acum înainte, ca să avem a feri locul dumnisali au cu vita, au cu aratul, au cu coasa, făr[ă] ştire[a] dumnisali nim[e], di noi să nu între în locul dumnisali, iar cine va intra făr[ă] ştire[a] dumisali să aibă a fi de gloabă. Pentru care am văzut şi direasele ce are dela măriia sa Vasili Vod. de dare pe acel hotar şi de la Ghika Vod, şi de măriia sa Ştefan Vod, fiiul mării sale lui Vasilie Vod, cum au dat şi au întărit dumisali acel hotar pe ĉum au dat şi părintile măriii sali, iar când niau făcut dumnialui bine de niau ertat greşala noastră, noi încă să avem a sluji dumisali ĉa fi poftă dumisali, după prilejul nostru ca nişte megiiaşi la clăci, la ce va fi prilejul nostru după pofta dumisali. Şi am scris eu preutul Nicoară de Ponceşti. Noi toate satele ce mai sus scriem măm pus peceţile să să ştie.

Istratie Şişcanul ot Soltăneşt (deg.), Panhilie de acolo (deg.), Nichifor ot Soltă (deg.), Trohin ot Trăisteni (deg.), Gavril de acolo (deg.), Ştefan ot Scoposeni (deg.), Ionaşco de Sc^poseni (deg.), Ghiorghiţă ot Soltăneşti (deg), Dănăilă ot Scoposeni, Istratii ot Scoposeni (deg.), Mate[i] de Trăisten[i] aprodu de tărgu (deg.).

XXXIX. 1661 Iulie 7.—Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 77. Original.

Milostive şi luminate Doamne să fii măriia ta săn[ă]tos. Facem ştire mării tale ca Domnului milostiv, cau vinit la noi cinstit[ă] carte mării tale ca s[ă] străngem omin[i] bun[i] megieş diprin preğur cari vor şti hotarul Podolenilor pe unde au fostu de veci. Deci noi, după învăţătur[a] mării tale, am st[r]ănsu multu omin[i] bunĭ[i], anume Chirile cel bătrăn de Răspop şi Petre Călinescul din Ghermăneşti cari ţin minte de la Aron Vod; şau luat brazda în cap şau purces din prisaca ce se chiam]ă] Hemeiosul, care au fostu a lui Andrei Hatmanul, dela prisac[ă] în sus, pre suptu margine şi trece în curmeziş preste vale Bohotinului pre o vălce ce să chiam[ă] Rominul, dreptu la dial păn[î]n dumbravă păn ˙dă întrun drum şi de acole drumul prin dumbrav[ă] înspre Răsărit păn dă întraltu drum bătut ce să chiam[ă] Şurpa şi diacole dreptu la vale drumul în dreptul locului în capul Marmurii din sus şi diacole dreptu în spre mi[ă]zizi spre dialului în ğos păn în capul Mărmurii din ğos şi diacolo dreptu la dial inspre Jijia păr în unghiul lui Tălhar în ţărmurii Jijiii şi diacole în ğos, păn în Rotunde şi diacole tot Jijie în ğos păn sănpreun[ă] cu hotarul Nemţeanilor şi căndu sau socoti[t] mulţi megieş, anume Aleuş şi Burgbele şi Frătiţa Hotnogul şi Ştefan Moş de Ghermăneşti şi Ionaşco Chihae diacol[e] şi Lazor, ginerile Burghelii şi Toma, Vătav de văn[ă]tori şi Neculai de Răspopi şi Vasile Călmăţuianul şi Constantin de Pribeşti şi alţi mulţi omin[i] bun[i] şi precum sau aflat cu aceşti omin[i] bun[i] am însămnat locul acela. Aĉasta facem ştire mării tale şi fii măriia ta săn[ă]tos, ot Hristos amin. U Ias, 7169, Iol[ie] 7.

† Aleuş † Burghele † Neculai † Frătei † Chiril † Toma văt[av] † Ştefan Moş † Petre Căliman † Chihae † robul mării tal[i] Darie biv Spăt[ar].

Adresa (cu aceiaşi mână ca rândurile de mai sus): Cinstitului meu părinte dumisale nenii Stolnicului Ştefăniţ[ă] Rusăt cu cinstea şi fericita săn[ă]tate să s[e] de.

Apoi mai jos, de altă mână:

Izvod de pe mărturie lui Darie Spătarul cu care mă apucas[e] Mihai Vod să e o bucată de loc din sat, din Bohotin, zicănd căi de Podolen[i], şa lui sau dovedit ca este ră.

XL. 1662 Fevruarie 20.—Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 78. Original.

Io Istratie Dabija Voevoda etc. Dat-am cartia domniei miale boiarinului nostru, Nicolai Buhuş, Medelniciariul cel Mare, şi diregatoriului şi vătămanului său din Bohotin, spre aciaia: ori căţi oameni streini va chema din ţara leşască şi din ţara turčascî şi dintralte părţi, fie ce limbă vor hi şi de vor veni să se aşează acolia, dela domnia mia vor avia slobozie în cinci ai şi vor hi în pace de dajde, de zloţi delei, de taleri, de galbeni, de orţi, de iliş, de sulgiu, de untu, şi de alte dăr, şi angherii, de toate de căte vor hi pre alţî mişăi în ţara domniei miale, nime întru nimică nui va învălui. Aşijdere şi voi, Părcălabii de acel ţinut şi olăcari şi podvodari, şi globnici şi deşugubinari, nime întru nemic să nui învăluiascî, ci apoi cinei va învălui peste cartia domniii miale de mare certare va hi dela domniia mia. Inim ne budet. Sam gospodină velial (L. P.). U Iasoh Vleată 7170 Ursta. Io Istratie Dabija Voevod. Fev. 20 zile.

XLI. 1662 Iunie 12.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 79. Original.

Io Estratie Dabija Voevod, etc. Dat-am cartia domniei meale boiarinului nostru Nicolai Buhuş, Medelniciariu Mare şi tuturor oamenilor săi, din sat din Buhotin, ce iaste în ţinutul Iaşilor, să fie tari şi putiarnici cu cartia domniei miale a ţinia şi a apăra tot hotaru satului Bohotinului, despre Podoliani precum scriu şi uricele ce are boiarinul nostru Buhuş dela Pătru Vodă şi dela Vasilie Vodă şi pre cărţi de mărturie dela boiarii noştri Nianiul Logofătul al doile şi Roşca Vistiarnicul şi Strîtulat Vornicul, precum au hotărât eiču mulţi oameni buni de prin pregiur megiiaşi despre toate părţile, să ţie precum sau ales locul iarăşi cu acei boiari, iară mai mult în hotarul Bohotinului să nu mai între preste cartia noastrî cî apoi mare certare va avia acela care se va mai ispiti întralt chip preste ačasta carte a noastrî. Intralt chip să nu hie.

Sam gspdină velial. U Iasoh vlto 7170 msţa Iunie in 12 zile. Io Estratie Dabija Voevod. Stratulat. (L. P.)

XLII. 1662 Iunie 13.—Acad. Rom Pach. LXXVIII No, 79. Original.

Noi Evstratie Dabija, etc. Dat-am şi întărit boiarului nostru credinčos, Neculai Buhuş Medelniceariul cel Mare, pe a lui direaptă ocinî şi moşie, din ispisoc de dare şi de miluire ceau avut părintele său Dumitru Buhuş, ce a fost Vistiarnic Mare, de la răposatul Vasilie Voevod, un sat anume Bohotin, pre valea Bohotinilui, care sat au fost dirept domnescu, de ascultarea Braniştei. Ce acel sat au fost mai de mult dare de Pîtru Vodî lui Andreiu Hatmanul, cu prisacă şi cu loc de hotar în siamne. Iar Andreiu Hatmanul au dat şi au miluit svânta mînăstire Pângaraţii, iar cîlugării de la Pîngăra[ţi] au făcut schimbăturî pentru schimbătură cu Dumitru Buhuş, Vistiarnicul, tatîl lui Neculai Buhuş Medel-[nicer] pentru neşte părţi de ocină de Măstăcăn, de ţinutul Bacăului şi cu

doao mori gata în Putna și alte multe au intărit la svânta mănăstire. Deci și domnia mea, deaca am văzut aceale diriase de la Pîtru Vodî, de miluire ce au avut Andreiu Hatmanul și de schimbătură și de î[n]tără[tură] de la alți răpăosați domni ce au fost mai inte de noi și altî bucatî de loc pre lăngî aceaia, din hotarul Braniștei, ce a fost dare și miluire pîrintelui său, Dumitru Buhuș Vistiarnic, de la Vasilie Vodî, pre unde au hotărat șau ales Chicoș ce au fost Șetrariu Mare și mai pre urmă Neaniul Log[o]f[ăl], cu mulți oameni buni. Și hotarul să înceape dintrapa Jijiei, dintro movilă ce să chiamă Pentre Șireaguri, di peste valea Coziei, unde se chiamă Loznița și de acolea dirept peste pădure la valea Bohotinului, unde sînt siamne și stîlpi pînă lăngî prisaca svintei mănîstiri Gălatei și deacolea dirept în vîrvul dealului unde să chiamă Cetățuia, pentre Pietrosul și desupra Hemeiosului și la Poiana Unguroanca și deacolea dirept întrun stălp ce iaste pe deasupra voloacei Bohotinului și deacolea, așijdere din siamne în siamne, pîn în hotarul mănăstirei Niamțului și deacolea dirept î[n]trapa Jijiei și apa Jijiei în sus pîn la aceaia movilă ce scrie mai sus, movila Pentre Șireaguri; atâta iaste tot hotarul Bohotinului. Pentraceaia ca să fie boiarului nostru Buhuș Medelnicearul cel Mare, diriaptă ocină și moșie și de la noi dare și miluire și uric. și întăriturî neclătit nice odănăoară [în] viaci peste cartea noastră. Saam g[os]podină cazal. (L. P.) U Ias leat 7170, Ionii 13 zile. Io Evstratie Dabija Voevod † Corlat.

XLIII. 1666 Ianuarie 20.—Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 80. Original.

Io Duca Voevod. Dat-ăm cărtia domnii miale slugii noastre, cestui Aprod, să fie tare și putiarnic cu cartia domnii miale a lua pre Lazar unde se va afla, carele au fost din Bohotin, vecin și acum să face Vănător. Deci ca să naibă Vănătorii al opri, ce săl ia și săl ducă în saat, în Bohotin, cu tot ce va aveà el și nime să nu cuteaze al ținea sau al opri peste cartia domniei miali, iar cinel va opri îi va veni un Aprod del vor aduce aice cu čobote și va păți rușine. Toc pișem. Sam Gospodină veleal. U Ias leat 7174. Ghen. 20 dni.
L. P.)

XLIV. 1666 Iunie 24.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 81. Original.

Adecă eu, Toader Drăganul dela Crăngul Hotnogul și Gavril, ginerele a Ifrimoae și Vasilie Calărașul dela steagul lui Țiarcă Hotnogul și Hilimon Fustașul și Iftimie Fustașul, scriem și mărturisim cu cestu zapis al nostru, de nime nevoiți nici asupriți ci de a noastră bunăvoe, am luat pre chizășie noastră pre Apostolachi dela dumnealui Logofătul cel Mare ca să hie de fațî căndu la pofti dumnealui Logofătul și pentru mai mare credința neam

pus și deagetele ca să se știe. U Ias, Iunie 24, leat 7174. Toader (deg.), Gavril (deg.), Vasilie (deg.), Hilimon (deg.), Iftimie (deg.)

XLV. 1686 Octomvrie 16 —Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 82. Original.

Adecă eu, Măcăriaș și eu Ștefan Bostan și eu Ștefan nepot lui Măcăriaș, scriem și mărturisim cu cesta zapis al nostru, precum ne-au lăsat dumnealui ğupănul Neculai Buhuș Marele Logofăt, să ernăm întracelia case a noastre ce săntu pre locul dumisale până în premăvară, iar în premăvară să ne grejăm pentru căce noi nu avem nece o triabă cu acel loc ce iaste a dumisale și pentru credința ne am pus și degetele. Macari (deg.), Ștefan (deg.), Bostan. Ștefan (deg.) nepotul Macarii, 7195 Oct. 16.

XLVI. 1666 Octomvrie 17. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 83. Original.

Deci eu, Ștefan, scriem și mărturisăm cu cesta zapisu al nostru, cum mam apăcat chiziaș de frații mei, anume: de Andrei și de Gligorie, cum or fi omeni boni și sor așăza în sat, în Bohuten, așăjderele de meai iaste chiziaș Dumitrașco, Căpitanul de Lăpușna și Gligorie Berbiaci și Pătrașco și Ion a lui Ambrohie și Vasilie Bior[ă] și pentru credența ne am pos și diagetele. Vleat 7175, Oct. 17. Ștefan (deg.), Dumitrașco (deg.), Căpitan Gligorie Berbiaci (deg.), Ion a lui Ambrohie (deg.), Vasilie Bior[ă] (deg.).

XLVII. 1667 Iulie 30.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 84. Original.

Io Iliiaș Alexandru Voevod etc. Dat-am carte domnii meale ğupănasăi răpăusatului boiariiului domnii meale, Neculai Buhuș Marele Logofăt, și pre cine va trimete să fie tare și puternic cu cartia domnii miale a lua de a zece de pre a dumisale dreaptă ocină și moșie, de pre tot hotarul satului Bohotinului și de pre hotarul Colțului Cornii den pâne și den făn și den pomete și den tot venitul ce ar fi pre locul dumisale și nime să nu cuteză a ține sau a opri preste carte domnii meale. Toe pișăm. U Ias, vl. 7175, Iulie 30. Sam Gspdnă velea.

L. P. Salomon Bărlădeanu Log.

XLVIII. 1672 Martie 27.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 85. Original.

Manole Comis, scriem la toți sătenii den Boohootin, altă ți vă facem știre iată că vam pus socotitor acole iară pe Constantin. Pentru acesta lucru dacă veți vedea scrisoare noastră, iar voi toți să ascultați întru toate ce va da învățăturu de toate trebele. Iară carele nu va asculta de dănsul, să știți bine că veți petrece rușine mare și veți fi de certare. Toe pișăm. U Ias, lt. 7180, Mart 27. Manolachi Comis.

Pe verso: La toți sătenii de Boohootin să fie dat.

XLIX. 1672 Aprilie 24.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 86. Original.

Noi Duca Voevod, etc. Dat-am cartea domnii meale boiarinului nostru, lui Dumitrașco Roșca, Vornicul de Poartî să fie tare și putiarnic cu cartea domnii măle a măргi la morile neamțianilor călugărilor ce sintu în gura Jijiii și să aibă a le tăia de acole și a le pogoră mai î ğos, să î[m]ble și morile boiarinului nostru Manolachie Comisul și nime să nu cutiaze a ținea sau a opri peste cartea domnii meale. Toe pișem. U Ias, 7180 Apr. 24. Sam Gspdină velel. L. P. Nel Logofăt učt.

L. 1672 Maiu 8.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 87. Original.

Adecă noi Todosie Chihaia și David și Paraschiva și Gădia și Ionașco Băgancea den Hănciaști, scriem și mărturisim cu cestu zapis al nostru pentru o prisacă de stupi a dumisali a Comisului Manolachie, 150 de stupi ce au fost la Braniște, la Bohocin, aceaia prisacă o am stricatu noi. Deci noi am căzutu cu rugăminte și cu mulți oameni buni, la dumnealui Comisul și nea lăsatu dumnealui săi dea dumisale doozăci de stupi și ačasta tocmală o am făcut denainte dumilor sale Vornicii de Poartă, anume Gligorașco Čocărlie, Vornic și Durașco Vornic și Abăza Vornic și oameni buni: Toma Aprodul și Ion și Gligorie de Plotonești și alți mulți oameni buni, și pentru mare credinčă pusă neam degetele șacești boeri au iscălit ca să se știe. U Ias, leat 7180, Mai 8. Donosie Chihae (pecete), Davidu (deg.), Paraschiva (deg.), Gădia (deg.), Ionașco Bagancia (deg.), Coroiu Vornic deg.

LI. 1672 Iunie 4.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 88. Original.

Adecă eu Andreiu de Băgiani, scrie și mărturisăscu cu cestu adevărat zapis al mieu, cum am mărsu eu și cu alte soții a mele, cu mulți, șam măncatu doo prisăci de stupi în Braniște, la Boh[o]tin, a dumisale a Comisului Manolachie. Întro prisacă au fost 187 de stupi iară întraltă prisacă au fost 174 stupi. Aceste stupi iam măncat noi toți cu soțiele mele, cu Dănăil[ă] de Iuriești și cu Bejan ot tam și cu Constantin ot tam și cu Pătrașco ot tam și cu Andreiu ot tam și cu fičorii lui Macoveiu și cu feciorii lui Mootin și cu fičorii Căinoacăi. Pe aceşte iam cunoscutu pe toți și știu pe dănșii. Iară ei știu și cunoscu pe toți și știu pe dănșii. Iară ei știu și cunoscu pe alții că ei au fost de am măncatu acei stupi toți, dentracele doo prisăci ce mai sus scriem. Și niau dus dumnealui Comisul și la divanul Mării Sale și așe am mărturisit și în nainte mării sale cum am măncatu acei stupi cu acel[e] soții al[e] mel]e], și măriia sa Vodî mau datu platnic să înblu și pe la soțiele meli să plătim acei stupi, șam făcut acesta zapis dumisale denaintea dumilorsale Vornicii de Poartă: Gligorașco Čocărlie, Vornicul și Dumitrașco Vornicul și Părvul și Gavril Hăjdeu și Toma dela

Bohotin și Ion ot tam și Gligori Berbece de acole și alți mulți boeri și oameni buni și pentru mai mare credința miam pus degetul și acești boeri toți au iscălit ca să se știe. U Ias, leat 7180, Iunie 4.

Andrei (deg.), Toma (deg.), Ion (deg.), Gligorii (deg.), Az Dumitrașcu Vornicul, Az Glegorașco Vornic, Glotnii (iscal.), Az Gavril Hăjdeu, Az Părvul (iscal.)

LII. 1685 Noemvrie 5.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 89. Original.

Adecă eu, Ion Buhuș Comisul și Gavril Buhuș scriem și mărturisim cu častî scrisoare a noastrî, precum au fostu dat dumniaei măica noastrî Logofeteasa, surorii nostre Irinii și dumisale fratelui nostru, lui Manolachie Sulgiariul, satul Bohotinul ce iaste la ținutul Iașilor. Lau fostu dat ziastre și apoi după aciaea sau fostu scărbitu dumniaei maicî nostră și iarăș au fostu luat Bohotinul. Iar acum, după morte dum[i]sale maică noastrî, Dumnezău să o pomeneascî, aflatam un izvod făcut de maică nostrî și cu peciatia dumisal[e], pre Bohotin și pri alte unealte date ziastre dumilor sale. Deci și noi văzind acum acel izvod și iarăș neamestecăndu-se dumnialui fratele nostru Manolachie la nemică după moarte maicii noastre, dumisale Logofetiasii, lăsatam și noi acel sat Bohotinul să fie tot a dumisale, precum lau fostu dat întăiu maică noastrî și cu izvod ceau fostu făcut dumniaei. Iar noi întru nemic la acel hotar să nu avem nici o trebî. Și pentru credința am și iscălit, să fie de credințî. Leat 7194 Noemvrie 5. Ion Buhuș Comisul (iscăl.), Gavril Buhuș Părcălab (iscăl.).

LIII. 1696 Iulie 17.—Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 90. Original.

Milostive și luminate Doamne, să fii măriia ta sănătos. Facem știre mării tale că ni-au venit cinstită carte măriii tale să miargem să hotărăm o moșie, anume Bohotinul, a cinstit boiarinului mării tale Manolache Ruset biv Postialnic, dispre hotaru a svintii mănăstirii Gălătii și dispre hotarul dumisali lui Mihăil Treti Logofăt, care moșie îi iaste dumisali de la părinții dumisali, din ispisoacili de la alți răpăusați Domni bătrăni.

Deci noi pe porunca mării tali, am mersu acolo la Bohotin și am strănsu oameni buni magiiași din sus și din ğos, anume Ursul Căpitanul și Horopčanul Căpitanul și Mihăiil Aprodul și Căldare Čocan și Herăe și Ion fečorul Tomie și fratesău Vasile și Ispat și Ilie Urmis și Andreian Beșliagă și Ion Pașnic și Hortolomii și Ștefan Langa și Gavril și Andronachie și mulț oameni buni.

Deci măriia ta am mersu cu aceștia oameni buni carii mai sus scriem și niau arătat siamnele hotarului care scriu în ispisoace. Și hotarul să înciape dintrapa Jijiii, dintro movilă ce să chiamă Pentre Șiraguri, dreptu peste deal, spre soare apune alăturia cu hotarul dumisale Logofătului Mi-

hăil. Pusam stălpu de piatră şi sau înherat şi în copaci şi de acolia peste valia Cozii, dreptu la Lozniţă şi de acolia dreptu peste pădure pănă la valia Bohotinului, unde spune în ispisoace cà au fost siamne şi stălpi şi nu sau aflat. Deci noi am pus stălpu dc piatră din ĝos de prisacă, pe lângă apa Trestiianii, dispre Răserit, şi deacolia dreptu, peste Bohotin, in vărvul dialului unde se chiamă Cetăţuia, pentre Petrosul şi desupra Hămeiuşului şi la poiana Unguroanca şi deacolia drept întrun stălpu ce iaste desupra volocii Bohotinului şi deacolia din siamne în siamne pănă în hotarul Podolianilor şi se înpreună cu hotarul mănăstirii Niamţului şi deacolia dreptu întrapa Jijiii şi deacolia în sus pe apa Jijiii până în movila ce scrie mai sus, Pentre Şiraguri şi acolia să închiae hotarul Bohotinului împregiur. Deci eu, Pilat Vornicul şi împreună cu aceşti oameni buni, eu am îscălit şi ei şau pus degetul să fie de credinţă. Leat 7204, Julie 17.

† Robul mării tale Ursul căpitan (pecete), Pilat Vornicul Glotnli. Ion sin Tom. (de.), Vasile brat ego (deg.), Ursul căp. (deg.), Horopčanu (deg.), Mihăil Apr. (deg.), Căldare (deg.), Herăe (deg.) Spat. (deg.), Ilie (deg.), Urmiş (deg.), Andrei (deg.), Beşleagă (deg.), Gheorghe Hermeziu pis.

LIV. 1709 Aprilie 3.—Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 91. Original

Facem ştiri mării tale că ne veni cinstită cartia măriei mării tale, ca să mărgu să străngu oameni buni şi bătrăni, megiaşi de prin pregiur, să socotim şi să luîm sama pentru opustu care au jăluit mării tale, dumnialui Manolachi Rusăt, Vornicul cel mare, cum acest opust au pus sfinţiia sa Mitropolitul de lau săpat pentrei de miargi apa afară asupra şăsului şi înniacă locul dumisale Vornicului şi nu pot treci oamenii cu carăle la mora dumisali. Deci mărgănd noi acolo, am strănsu oameni buni, anumi Cărstia Curchi, om bătrăn şi Ion Hălie, tij bătrăn şi Vasilie Curlucia tij şi Iftodie tij, şi Toader tij, şalţi oameni şă ş'au mărturisit cu sufletele lor pe cum acolo unde au pus părintele Mitropolitul deau făcut acel opustu, nau fost mai înainte opustu, ci lau făcut pentrei şi iasă apa pe acolo de înniacă locul dumisale Vornicului. Ci noi, precum am aflat cu bun[ă] încredinţare facem ştire marii tale să fii măriiă ta sănătos şi pentru credinţa, şau pus oamenii degitile să se ştii. U Costuliani, leat 7217, April 3. Robul mării tale Mihăil Vornic de Poartă, Cărstia Curchi (deg), Ion Hălii (deg.), Vasile Curlucia (deg.), Iftodie (deg.). Toader (deg.).

LV. 1714 Fevruarie 26. Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 92. Original.

Hrisanthu, Patriarhul Ierusalimului, adevereşte şi întăreşte judecata de mai jos şi pronunţă afurisenia asupra acelor ce s'ar incerca s'o strice. Sus, în colţul din stânga, pecetea Patriarhului.

Antiohie Joara Vel Logofăt i Lupul Costache Vel Vornic și Ghiorghie Apostul Vel Păh. facem știre: Precum sau părît de faț[ă] înainte mării sale luminatului nostru domnu, Io Nicolae Alexandru Voevod, cinstit fratele nostru, dumnealul Manolach[e] Rusăt biv Vel Vornic, cu cumnatul dumisali, cu cinstit fratele nostru, dumnealui Ion Buhuș Hatmanul, pentru un sat, anum[e] Bohotinul dela ținutul Iașilor. Deci măriia sa Vod au poroncit ca să margă dumnealor, împreunî cu noi la sfinția sa prefericitul și preaînțeleptul și preaosfinţitul părintiale Chir Hrisanthu, Patriarhul sfintei cetăți Iers[a]limului, tîmplănduse sființia sa aicia în Iași, ca să caute ačastă ğudecată cu dreptate. Și așia stănd la ğudecată, datau sama dumnealui Ion Buhuș Hatmanul, preacum acel sat Bohotinul iaste a dumisali de moșie și măcar că lau fost dat întăi maica dumisale, răpăusata Anița Buhușoae' Logofeteasa, de ziastre dumisali Vornicului Manolache, iară mai pe urmă lau luat înapoi, ca să naibă nice o triabă la acel sat ce scrie mai sus. Deci dumnealui Manolache Vornicul, văzînd așia, scosau un izvod cu peciate a răposatei Buhușoae Logofeateasa, car[e] sau pomenit mai sus, precăte moșii i-au fost dat de zeastre și sau aflat și acel sat, anumea Bohotinul dat de zeastrea. Osebit de ačasta neau mai arătat dumnealui Vornicul Manolache și un zapis mai pe urmă făcut de dumnealui Ion Buhuș Hatmanul și de un frate a dumisale, anumea Gavril Buhuș și iscălit de dumnealor, scriind ca să aibă dumnealui Manolache Vornicul a ținea acel sat Bohotinul precum î[i] iaste dat de zeastre de maica dumilorsale. Deci dovedinduse așia, au socotit și sfinția sa părintele Patriarhul, împreun[ă] cu noi, că iaste cu dreptate după obiceiul țărăi, ca săș ție dumnealui Vornicul Manolache cu bună pace acel sat Bohotinul, preacum îi scriu scrisorile, iară dumnealui Ion Buhuș Hatmanul mai multu altă dovadî nu niau arătat și sau dat rămas din toată leagea a țărăi. U Ias leat 7222 Fevr. 26. Antiohie Jora Vel Logofăt Lupul Costache Vel Vornic iscal. Ghiorghie Apostol Vel Păharnic.

LI. 1717 Ianuarie 7.—Acad. Rom. Hartii Pencovici IV. No. 4. Original.

Ilie Catargiu vel Log[o]f[ă]t, Ion Sturdzea biv vel Vornic, Ion Paladie vel Spătar, facem știre cu ačastă mărturiia a noastră pentru dumnialui fratele nostru, Manolache Rusăt Vel Vornic, tămplăndusă de sau săvărșit după datoriie omeniască, neînvoindusă ginerii dumisale și poftind să împărțască toate čar hi rămas cu fiiul dumisal[e], Ștefan Stolnicul, neputăndus[ă] învoi, au poftit ğudecată de la mariesă Domnul nostru, Io Mihai Răcoviț[ă] Voevod și marie sa niau rănduit pe noi ca săi ğudecăm pe dreptatea. Dec[i] au venit cu toții de față înainte noastră de sau ğudecat și liam luat sama cu bună dreptatea, pe sfănta pravilă și iam ğudecat să scoață ginerii toat[e] zestrile și odoare ce or hi date la nuntă și ce sor hi dat mai înainte de nuntă și

să scoată şi dumnealui Ştefan Stolnicul zestrea şi odoară ča hi avut date de părintele dumisal[e], Manolache Vornicul, să le puie toate la mijloc să s[e] preţeluiască şi să le împărţască toat[e] frăţeşte. Aşijderile şi čar hi rămas dela răpăosatul Manolache Vornicul, să se puia tot la mijloc preacum spune sfănta pravilă. Insă întăiu să scoaţă comăndul morţilor a Vornicului păn[ă] la anul şi a Vorniceas[ei] de anul care dederă samă că nu sau grijit. Apoi scoţînd comăndul păn[ă] la anul şi să fie şi la datorii părtaş[i] frăţeşte Iar pentru casăle dumisal[e] Vornicului din Iaş[i] şi satul Bogdăneşti cu casăl[e] şi cu alte sălişt[i] carel[e] au stăpănit dumnialui Vornicul de penpreğurul Bogdăneştilor păn[ă] la moartea dumisal[e], acest[e] toat[e] să fie a fiului dumisale, a lui Ştefan Stolnicul, fiind numai el făt, după običaiul ţărăi, osăb de ce ar hi dat dzestrea ginerilor. Aşijderea pentru satul Bohotinul şi Colţu Cornii şi toate cumpărăturile de pe împreğur au zis dumnalui Vornicul Manolache la moart[e] dumisale, cănd a fi la împărţală, să fie în parte Stolnicului Ştefan, să nu fie la gineri, precum şi cătră măriesa Domnul nostru au grăit la moart[e] dumisale. Aşijderil[e] şi pentru un ţigan bucătar, anume Tiucul, cănd s'ar împărţi ţiganii, să fie acest bucătar în parte Stolnicului Ştefan şi în locul acestue ţigan, vor lua ginerii altu ţigan, şi pentru mai mare credinţă iam făcut ačastă mărturie dela noi, săş facă şi carte domniască pe ğudecată ce i sau făcut, şi noi am iscălif mai ğos să s[e] ştie. U Ias 7225, Ghen[ar] 7. Catargiul Vel Logofăt, Sturdzea Vornicul I. P[a]l[a]di[e] Vel Spătar.

LVII. 1718 Ianuarie 14.—Acad. Rom. Pach. LXXXII, No. 24. Original.

Noi Mihai Racoviţă Voevod, etc. Datam cartea domniei mele boerinului nostru, dumnialui Ştefan Rusiat biv Vel Stolnic şi pe cini va trimiti dum[nea]lui ca să fie volnic cu cartia domnii mialea aş lua dijmărit din fănaţă de pe tot hotarul Bohotinului, ori cine ar hi cosit pe hotarul dumisale, la Bohotin, ca să aibă aş lua dijmăritul după obiciai, măcar că o bucată de loc poprisăm domnia mia, ce să e şi de pe acia din fănaţă, şi nimia să nu cutiaze a să punia împotriva cărţii domniei, mia. Aceasta scriem. (Pecete mică roşie.) U Ias, leat 7226, Ghen. 14.

LVIII. 1719 Martie 8.—Acad. Rom. Pach. LXXXII, No. 23. Original.

Noi Mihai Racoviţă Voevod etc. Datam cartia domnii miale credinčosului nostru boiarin d[u]mn[ea]lui Ştefan Rusăt biv Vel Stolnic şi pri cine va trimite dumn[ea]lui să fie volnic cu cartea domnii miale să margă la satul dumisale, la Bohotin şi căţi oameni or fi avăndu case pe locul Stolnicului şi săd piste voia dumisale, ori om domnesc ori boerescu ori călugărescu, pe toţi să fie volnic a le aprinde casăle şi heiurile, iar carii sau tocmit cu

dumn[ea]lui săi dia ağutor şi pe care cu voia sa iar lăsa or şedia şi nime să nu se înprotive, cărţii domnii miale. (Pecete mică roşie). U Ias leat 7227 Mart 8 zile.

LIX. 1720 Ianuarie 6.—Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 93. Original.

Izvod de ispisoace pentru sat, pentru Bohotin şi sârbeşti scris[e] sau rugat Stolnicul Stefan Ruset de i le[a]m tălmăcit eu lu[i] ca Visternic pe limba moldovenească. Leat 7228, Ian. 6.

Se dă cuprinsul actelor dela Petru Vv. din 15 April 7089, dela Alexandru Ilieş Vv. din 26 Noemv. 7141, alt ispisoc dela Vasile Vv. din 22 August 7144. care toate sunt publicate mai sus. Apoi se dă pe scurt cuprinsul.

Un ispisoc dela Ştefan vodi Ghiorghi, den velet 7165 Săpt. 24 dentăritură. Scrie iar ca şi a lui Vasile Vodi, însămnează tot hotarul pe unde au hotărăt Chicoş Şetrariul cum lau tălmăcit şi Acsintĭe Uricariul.

Aşijderea un ispisoc dela Ghiorghi Ghika Vodi, leat 7166 Iunie, de întăritură, scrie ar cum scrie cestu din sus ispisoc din semnia în semnia, tij cum lau tălmăcit Acsintie Uricariul.

(Apoi mai citează ispisoacele lui Ştefan Vv. sın Vasile Lupu di 5 Fevr. 7168, a lui Istratie Dabija Vv. dtn Iunie 12 şi cartea lui Vasile Vv. din 20 Aug. 7144.)

Aşijderi altu ispisoc dela Vasilie Vodi, den velet 7144 Av. 20, scrie cum au dat danie boeriului domniei sale, lui Dumitru Buhuş Visternicul, un loc de sat în Branişte mării sale şi cu vad de mori pe gărla Buzovii, săş scoaţă ap[a] de apa Jijii, întrača gărlă de la gura Covasnii, să facă mori şi chii (pivă) şi steadză, şi cu bălţi de peşte şi cu podu înblător în Prut şi cu locuri de prisăci şi de cosit, fănaţă şi cu locuri de jir în codru, şi cu tot vinitul. Care acele locuri au fost din Braneşte domnească iar hotarul acestui sat Bohotinului săncepi din apa Jijiei, dintro movilă ce să chiam[ă] Pentre Şiraguri, dreptu piste valea Cozii, la Lozniţă şin dreptu pestea pădurea păn în valea Bohotinului pe unde suntu stălpii prisăcii mănăstirei Gălăţăi. Deacolo dreptu deasupra în deal, la Cetăţue, în Petroasa şi deasupra Hameiul[ui] şin poiana Unguroanca şi de acolo dreptu la stălpu, în obărşie volocăi Buhotinului şi de acolo din semnia în semnia, pe unde au hotărăt Chicoş Şetrariul şi Neniul Vornicul de Poartă şi Ghiorghi Roşca Visternicul şi Strătulat Vornicul, cu mulţi oameni buni megieşi, păn la hotarul Podolenilor şi păn în hotarul Neamţului m[ă]năstirei. Şi deacolo dreptu la apa Ji[ji]ei şi apa Jijiei în sus păn la movila cei zic Pentre Şireaguri, atăt sănchei hotarul Bohotinului, ca să fie acestu hotar de sat boerinului măriei sale, lui Dumitru Buhuş Visternicul, ca săi fie dreaptă ocină şi moşie în veci neclătită.

LX. 1720 August 20.—Acad. Rom. Pach. LXXVIII, No. 80. Original.

Mihai Racoviţa Vv. întăreşte lui Ştefan Ruset, biv Vel Stolnic dréapta lui ocină şi moşie, satul Bohotinul, după ce iau arătat un ispisoc dela Vasilie Voevod hărăzind lui Dumitru Buhuş un loc de sat în Braniştea domnească, ca să-şi aşeze acolo un sat ce astăzi se chiamă Bohotinul. Aminteşte toate ispisoacele de întăritură dela predecesorii săi şi. descrie hotarul ales de Neaniul şi de Roşca. Apoi adaogă că văzând el, Domnul, o mărturie dela Ştefăniţă Vodă şi dela Darie Donici în privinţa hotarului Podolenilor, oprise Stolnicului Ştefăniţă Roset o bucată de loc, dar acesta arătănd dovadă ca mărturia arătată de Podoleni fusese mincinoasă, i-a restituit Domnul locul poprit. Iaşi 7228, Aug. 20

LXI. 1725 Maiu 30. Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 94. Original.

Io Mihai Racoviț[ă] Voevoda. etc. Datam carte domnii mele slugii nostre, cestui să fie volnic cu carte domnii meli a merge la Bohotin, la moșie dumisale Vornicului Ștefan și să aibă a aprinde casăle oamenilor care șed pe moșie dumisale Vornicului Ștefan și a cărora ar vre dumnealui și nime să nu cuteză a să pune î[m]potriva cărții domnii mele. Aĉasta scriem. (Pec.) U Ias, vl. 7233, Mai 30.

LXII. 1725 Iunie 12 —Acad. Rom. Pach. LXXXI No., 95. Original.

Milostive și luminate Doamnea să fii măriia ta s[ă]n[ă]tos. † Facem știre marii tale că au vinit dumnealui Ștefan Ruset, vel Vornic de Țara-de-Sus, cu luminată cartia marii tale, scriind la noi ca să mergem la o moșie a dumisale ce se chiamă Bohotinul, carei la ținutul Iașilor, scriind cum au jeluit dumnealui la măriia ta, cum iau întrat în moșia dumisale a Bohotinului, în capul hotarului din sus, dumnealui Comisul Costantin și înpresur[ă] moșiia și mai pe din ĝos au întrat dumnia ei Cliuceroaía Lucaĉoae cu ispisoc de danie Logofătului Mihail, scriind întracele doaî ispisoace a dumisale Comisului Costantin șa Cluceroaii Lucaĉoae, cum din locul lui Buhuș Log[o]fătul, (sic) ce se chiamă Bohotinul, în sus din locul domnescu, au o bucată dea locu căt le scrie întracele ispisoace și nefiind dresele dumisale Vornicului Ștefan acia, au fost pus acele hotară rău șau fost întrat în hotarul Bohotinului carle este danie lui Buhuș Logofătul (sic) dela Vas[i]le Vod. Ce noi, pe luminată poronca mării tale, am mersu șam strănsu și pe alți oameni carii mai ĝos șau pus degetele și am căutat cum scriu dresele dumisale Vornicului Ștefan. Și precum scriu dresele Vornicului și sau aflat rău puse acele hotar[e] a Comisului Costantin și a Cluceroaii Lucăĉoae, că dresele dumisale Vornicului scriu capul hotarului Bohotinului din sus începe din apa Jijiei, dreptu peste șias, printre movilița ce se numește Printre Șiraguri și în drept pănă în voloacă și drept la dial peste voloacă și peste valia Cozii pe[n] capul de sus a rădiului lui Bătei și pin Lozniță, dreptu la dial pin pădure, păn în vărvul dialului și pin stălpii porții prisăcii mănăstirii Gălății și diacolo drept la valea păn în gura Trestienii, unde este un stelpu de piatră, iar diacolo în nainte precum scriu ispisoacele cele vechi dela alți răpăosați domni, din semne în semne. Și deacolo în nainte, neavănd dumnealui Vornicul nici o înpresurătură despre nime, nu niam mai dus. Ce noi, pe poronca mării tale, cum ne scrii mariia ta, aflănduse acele pietre puse rău, liam mutat precum ne poroncești măriia ta, și am pus o piatră hotar în malul Jijiii, supt un stejaru și diacolo drept piste șias sau pus altă piatră, întro movilă ce se numește Pintre Șiraguri, în malul unei bălți și diacolo în drept piste șias, piste doaî bălți sau pus altă piatră aproape de voloca în șias, în

dreptul celor doaî pietri şi diacolo dreptu la dial piste voloacă, în muche dialului, sau pus altă piatră din sus de capul lui Bătei, pe aicei capul hotarului Bohotinului din sus. Şi deaceaia să ţie dumnealui Comisul Constantin şi dumneaei Cluceroaia Lucăčoae în sus precum le scriu dresele. Ačasta facem stire marii tale, să fii mariia ta sănătos. U Bohotin, leat 7233, Iun. 12.

Robul mării tale Gligoraş Cucoranul Vornic Glotnii (pec.), Robul mării tale Ursul Căpitan ot (nedescifr.) hotarnic (deg.), Robul mării tale Ghiorghie Horopcianul biv Căpitan hotarnic (deg.), Robul mării tale Toader Striţescul Diac de camara.

LXIII. 1726 Iulie 18.—Acad. Rom. Pachet LXXXI, No. 102. Original.

Io Mihail Racoviţă Vvodă, etc. Scriem domnia-me la ispravnicul care eşti la Bohotin, facem ştire ca ne spus[e]ră Comişii, că neavând unde mai cosi făn pentru triaba grajdului, au cosit pe locul Bohotinului ca vro 100 de stoguri de care noi vom da dijma ci-a fi Vornicului. Numai înţăliasam cau mersu deau cerşut nişte Tătari locu cu iarbă la tine ca să le dai şi lei dat voia ca se cosască la Bohotin şin Branişte. Pentru care iată căţi poroncescu să te ştiu că nu laşi nici dai voia Tătarilor nici săi primiţi ca s[ă] facă făn acole nici pe aiur[e], că bine să ştii că de voi şti cu adevărat, voi trimite şi acolo te voi spănzura. Intralt chip să ştii că na fi făcănd tu una ca ačasta. Ačastă scriem. Leat 7234, Iolie 18.

Pe versul adresa:

La Ispravnicul de la Bohotinul
Dumisale Vornicului Ştefani
Da tis

(Totul este scris de mâna Domnului).

LXIV. 1729 Maiu 20.—Acad. Rom. Pach. LXXXII, No. 26. Original.

Izvod de hotărătura Bohotinului scos din ispisocile dumisale Vornicului Ştefan Ruset, de pe ispisoc de la Alexandru Ilieş Vodă din vălet 7141, şi de la Vasile Vod din vălet 7144, şi de la Ştefan Vod Ghiorghi vlet 7165, şi de la Ghiorghi Ghica Vod vlet 7166, şi de Istrati Dabija Vod vlet 7170, care aceste ispisoce scriu tot întrun chip din semne în semne. Let 7237 Mai 20.

Hotarul Bohotinului să începe dintrapa Jijii, dintro movilă ce să chiamă Printre Şiraguri, drept piste vale Cozii, unde să chiamă Lozniţa. şi de acolo drept piste pădure la vale Bohotinului unde sănt semne şi stălpi, păn lăngă prisaca mănăstirii Gălăţii, şi de acolo drept în vărvul dialului unde se chiamă Cetăţue pintre Pietrosul în ğos şi de asupra Hemeiosului şi la poiana Unguronca, şi de acole dreptu întrun stălpu ce este pe deasupra voloacei Bobotinului şi de acolo aşijdere, din semne în semne, păn în hotarul Podo-

lenilor şi să împreună cu hotarul mănăstirii Neamţului şi de acole drept intrapa Jijii şi apa Jijii în sus păn la aceia movilă ce scrie mai sus, movila Pintre Şiraguri, de unde sau început, atăta ese tot hotarul Bohotinului
D. biv. vel Vornic.

LXV. 1729 Maiu 20.—Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 129. Original.

Io Grigorie Ghika Voevod, etc. Scriem domnie me la slugil[e] no[a]stre, Părcălabul de Branişte, facem ştire că aice la divanul domnii mel[e] au jeluit acest om, Mihăil[ă], pe dumnealui Vornicul Ştefan Ruset, zicănd că şau fost pus el mai an ţerţu 20 de stupi în Branişte, pe hotarul Lucăčoi şi avănd şi 20 stoguri, de făn, tot pe acel hotar, iau dat Lucăčoi un stup dijmă şi 2 orţi pentru făn. Apoi pe urmă iau luat şi dumnealui Vornicul alt stup şi ot coasă, tot pentru ača dijmă. Şi fiind faţ[ă] şi dumnealui Vornicul au aratat căt[e]va ispiso[a]ce ce scriu moşie dumisal[e], tot hotarul Bohotinului, din semne în semne. Şi dede sam[ă] dumnealui că acei stupi a lui Mihăilă nau fost pe locul Lucăčoi, ciau fost pe locul dumisal[e] ce scrie din semne în semne, care izvod lau iscălit dumnealui Vornicul Donic[i] şi sau trimis acolo la voi. Deci iată că vă scriem, dacă veţ[i] vede carte domnii mel[e] să chemaţi să fie fa[ţă] şi ispravnicul dumisale Vornicului Ştefan şi ispravnicul Lucăčoi şi Iancul Măcărescul. Şl să străngeţi şi pe alţi megieş de pen pregiur şi să luaţi izvodul ce vi sau trimis di[pe] ispiso[a]ce şi să purcedeţi din semne în semne pe cum scrie anume, şi să socotiţi foarte cu dreptate să aflaţi, acei stupi a lui Mihăil[ă], pe hotarul Lucăčoi au fost, au pe hotarul Vornicului Ştefan şi aflăndusă că ar fi fost stupii pe hotarul Lucăčoi, săi pliniţi lui Mihăil[ă] stupul cu un roi de un' an de la dumnealui Vornicul şi coasa ce iau luato. Iar de vor fi fost stupii pe hotarul dumisali Vornicului, să plinit stupul cu un roi şi acei 2 orţi de la Lucăčoi şi pe cum îţ afla drept să faceţi şi mărturie şi să daţi mărturie în măna Iancului Măcărescul să o aducă şi să o dea în măna dumisale Vornicului Donici: ačasta scriem. U Ias let 7237 Mai 20.

Aşijdere jelui şi dumnealui Vornicul Ştefan pi un Toderaşco a Nistoraei zicând că au avut el stupi acolo şi iau fost luat omul dumisali Vornicului dijmă din stupi, şi viind el aice au jeluit cum că ar fi fost stupii pe locul Lucăčoaei şi pe jăloba lui i sau făcut carte la voi şi iaţ plinit de la Vornicul. Deci să căutaţi să socotiţi şi pentru ačasta şi de sa afla că au fost stupii pe locul Lucăčoi, precum aţ plinit să fie tot plinit iar deţ afla că au fost stupii lui Toderaşco pe locul dumisale Vornicului să luaţi stupii dela Toderaşco şi săi daţ[i] pe măna omului dumisali Vornicului şi pe cum veţ[i] afla să însemnaţi şi pentru ačasta în mărturie ceţ[i] trimite la dumnealui Vornicul. Donici. (L. P.)

LXVI. 1733 Fevruarie 18.—Acad. Rom. Pach. LXXXVI, No. 69. Original.

Noi Grigorie Ghika V[oe]vod, etc. Facem ştire cu acăstă carte a Domnii mele precum sau părăt faţe înainte domnii mele şi a tot sfatul nostru dumn[i]alui Neculai biv Vel Sulger şi Ion Silion şi nepotul lor Manolache Costache, cu cumnatul, lor dumn[i]alui Ştefan Rusăt Vor[nic]. Jăluind aceşti boiari pentru rămăşiţele Vornicului Manolache, zicănd că după moarte lui Manolache Vor[nicul] şi altor fraţ[i] nemică parte nau făcut, pentru care domnia mia iam orănduit la cinstit părintele şi rugătoriul nostru, Svinţia Sa Chir Antonie Mitropolit şi dumn[i]a lui Constandin Costache Vel Logofăt şi dumn[i]alui Costache Razul Vel Spătar şi dumn[i]alui Iordache Cantacuzino Spătar ca să ia sama. Şi aceşti boiari î[n] căteva zile liau luat sama pre amănuntul din condei în condei, făcănd izvod cu iscăliturile dumilorsale de toate rămăşiţele lui Manolache Vor[ni]cul, odoară, bucate, moşii şi alte mărunţişuri şi povejii şi ce au lăsat Vornicului Ştefan şi ce au lăsat pentru datoriele Vornicului Manolache şi cărue din fraţ[i] ce i sau vinit parte şi čau rămas să întoarcă Vornicul Ştefan a-[ce]lor cumnaţi şi čau rămas să se ţie frăţeşte de toate anume. Care izvod şi domnii mele lau arătat de lam văzut şi am socotit că este giudecată cu dreptate, şam dat acăstă carte a domnii mele la mîna acestor boiari ca să ste giudecată neclătită, să ţie fieşte care după cum scrie izvodul şi celi čau luat Vornicul Ştefan şi sau giudecat să le întoarcă, să aibă a le întoarce şi di acum înainte mai mult pricină să nu mai fie, iar carele ar î[n]bla mai scornind pricină, nici la o giudecată să nu s[e] ţie î[n] samă, să fie de ruşine şi de acăstă pără să nu s[e] mai părască piste carte domnii mele. Ulas let 7241 Fevruar 18. Isc. Noi Grigore Ghika V[oe]vod Tănasă au scris (L. P.).

LXVII. 1737 Maiu 27.—Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 132. Original.

Noi Gregorie Ghika Voevod. Dat-am carte domnii mele rugătorilor noştrii, egumenului şi a tot soborul dela sv[ă]nta m[ă]năstire Suceviţa, şi pre cine vor trimete să fi volnic cu carte domnii mele a stăpîni un loc de prisacă ce iaste în Branişte, în fundul bohotinului, în Pietrosul cel Mare, unde sau sălit răposaţii săhastri Elichi (Eliseiu) şi Dionisie, şau curăţăt pădure, şau făcut din pajişte prisacă, din prilejul lor şi au plinito cu stupi, să le fie pomană la sv[ă]nta m[ă]n[ă]stire şi pentru pomenire sufletilor lor. Iară hotarul acei prisăci ce mai sus scrie, ca să fie pe unde au hotărăt răposatul Gavril[ă] Logof[ă]t[ul] şi cu Anastasie Arhimandritul mănăstirei Gălăţii, începăndusă dela prisacă în ĝos până în piatră, unde să chiamă Sfeşnecile şi deacolo de a curmeziş piste părăul Bohotinului pănă în unghiul Rodminului, şi deacolo în sus pănă în fundul Bohotinului după cum le scrie ispisocu ce au dela Simion Moghila Voevoda, pentru aceia să aibă aş stăpâni locul şi să ia de azece din toate cele căte sar afla pre acel loc, pe hotărătura ce mai sus scrie. din semne

în semne şi nime să nu s[e] înpotriva cărţii domnii mele. Iară cine va ave a răspunde să vie la divan. leat 7245 Maiu 27. Vel Logofăt. (L. P.).

Adaos pe document cu altă mână:

Danie Ştefaniţi Vorniculu[i] lu[i] Petru Vod[ă] iară la Bohotin. Iară hotarul acelui loc Ştefăniţi de prisacăcă fie din vale Hămeiosului în ğos pă apa Bohotinului, până în capul piscului în sămnea.

Sfărşitul hotarulu[i].

Iară pă din sus dă prisacă ca să fie hotar până în părăul ce se numeşti Petriş[u] Pietroşani în ğos dă la Pietros[u] mar[e].

Aşişderi dani[e] dela Vasile Lupu Vod[ă] care au dat la Buhuş este hotărrită cu greşala marea precum sau neacat locul prisecii Niamţului şi ğumătăţi dea loc mănăstirii Suceaviţi[i].

Carea hotărît Gavrilaş Lugofătul şi cu Anastasie Arhimandritul Gheleţii .n zilele lu[i] Pătru Vod[ă] apoi interit şi Simion Vod[ă] peste ace[l]e semne, pă la Sfeşnici, pene în Unghiul Rominului, apo[i] în sus pă[nă] in fundul Bohotinului.

Şi vinitul locului chit au luat fičori Ştefaniţi Vornicului dă patru ani la Bohotin peste carte domniască, făr de divan.

30 stupi pă locul mănestir[i].
7 lei i pol dă pă mascuri.
6 lei dăjma dă pă făn.
120 mănuşă de in.
23 mănuşi de chinipă.
şi altăle din pomet şi din gredin şi aprins şi casa dijmarului.

LXVIII. 1639 Ianuarie 21.—Acad. Rom. Hârtiile Pencovici IX No. 98. Copie de pe copie.

Impărţire de moşii, de ţigani ce sau făcut din poronca preluminatului Domnului Io Grigori Ghika V[oe]vod între fii şi ginerii răposatului dum[nealui] Ştefan Rusăt biv Vel Vornic, ca să s[e] ştiia fiaşte carele ce va ţine în parte moştenirii sale, de dum[nealui] Sandul Sturdza Vel Logofăt i dumnealui Vasile biv Vtori Logof[ăt]. 7147 Ghenar 21.

In parte dumisale Iordachi Rusăt biv Vel Clucer.

Satul Bogdăneştii şi Hărtineştii şi cu alte părţi ce sint lipite de acesta în ţinutul Bacăului. Cas[e]le din Iaş[i] cu tot locul ce au fost îngrădit de părintele dumisale, afară de un loc de casă ce iaste dinafară, care au fost a popei lui Dariia. Acel locu dela acel preotu sau datu în parte fraţilor dum[isale], lui Ion şi lui Costandin.

A şasa parte de sat de Bohotin, la ţinutul Iaşului, fără alte părţi dintracel sat ce sint date pe la ceialanţi fraţi şi gineri.

Trii pogoane de vii la Odobeşti.

In parte lui Ion, fiiul Vor[nicului] Ştefan:

Satul Teţcanii în ţinutul Bacăului.

A patra parte de Bohotin, dela ţinutul Iaşului, fără de alte părţi ce sau vinitu in parte altoru fraţi şi gineri, care ace[a]sta a patra parte de sat sau dat lui Ion, nefiind Teţcanii de o potrivă cu Mărginenii lui Costandin.

A şasă parte Bohotin.

Trii pogoane de vii la Cruci.

In parte lui Costandin, fiiul Vornicului Ştefan.

Satul Mărginenii undi iast[e] bejen[i]a părinţască şi cu alte hotare ce sint prin preğur şi

cu părţile din Biräeşti in ţinutul Bacăului, fiind fičor mai micu, parte bărbăt[e]ască, după obiceiul ţării.

A săs[a] parti de Bohotinu, dela ţănut[ul] Iaşului.

Trii pogo[a]ne de vii la Cruci.

Ce sau vinit in parte ginerilor.

Parte lui Costandin Balş, biv Vel Med[elnicer] ce au ţinut pe Irina, fiica Vor[nicului] Ştefanu.

Satul Potropeştii şi cu alte părţi ce sint in preğurul lor la ţinutul Vasluiului.

Doao pogo[a]né vii la Odobeşti.

In parte dumisale Scărlătache Costache, Vel Armaş ce ţine pe Maria, fiica Vornicului Ştefan.

Satul Idriču şi cu alte hotare impreğurul lor de la ţinutul Falciiului.

Dvao pogo[a]ne de vie la Cruci.

In parte dum[isale] Iordache Sturza Comis ce ţine pe Iliana, fiica Vornicului Ştefanu:

A patra parte de Bohotin, dela ţinutul Iaşului.

Doao pogo[a]ne de vii la Odobeşti.

Iar alte moşii de să vor mai afla pe urmă dup[ă] inpărţire ace[a]sta, să fie toate a fiilor dumisale Vor[nicului] Ştefanu şi atunce să vor invoi intre dinşii cine ce va ţinia, iar ginerii nici decum să nu s[e] amestice căci ce sau socotit că să cuvine ginerilor li sau dat, iar nic[i] la datoriia Vor[nicului] Ştefanu ginerii să naiba triabă.

Ţiganii cei ce sint faţă şi cei ce sint fugiţi precum sau impărţit.

Parte Clucerului Iordachi:

Chiru ţiganu cu parte lui şi ficori, fiind ţigani străini,

Gheorghi, ţig[an] fečor lui Săcară cu femeia lui, Dumitraşco Băjinu, holt[ei],

Pavel fečor Tucului ce iaste fugit, Băjănasa cu trei feti fugiti, Brumă cu ţiganca a lui şi cu copii lui fugit, i Andreiu cu fimei[a] lui şi cu copii ei fugit.

In parte lui Ion Rusăt:

Sandul Zlătar cu ţiganca lui şi cu copii lui, Grigoriţ[ă] sin Sandul cu ţiganca lui şi cu copii lui, Aniţa cu partea ei de copii fiind ţiganu străinu, Ion Hindinghinu cu femeia lui şi cu copii lui, fugit, Ion Niniţa cu femeia lui şi cu copii lui fugit, Vasile ţiganu cu femeia lui şi cu copii lui fugitu.

Parte lui Costandin Rusăt:

Tiucul bucatar cu ţiganca lui şi cu copii lui, Grigori sin Chirului cu ţiganca lui şi cu copii lui, Aniţa fata Sandului cu parte ei de copii, fiindu ţiganu străinu, Grigori Hindinga fugit, Tănas[ă] fičor lui Pifanie cu parte lui de copii fiind ţigani străini, Ion Buliga, fratele lui Tănas[ă] cu femeia lui şi cu copii lui, fugitu. Ursul cu fimeia lui şi cu copii lui, fugit.

Parte lui Costandin Balş Medelnicer:

Sima cu ţiganca lui şi cu copii lor,

Parte dumisale lui Iordachi Sturza Comis.

Dumitraşco Čubotar cu femeia lui şi cu copii lui.

Parte dumisale lui Scarlătache Costache Vel Armaş.

Catrina fată, Ştefan ţigan cu ţiganca lui, şi cu copii lor fugitu, care sălaş sau dat pentru 50 lei ce au avut datorie la răposat socrul dum[isa]le Vor[nicul] Ştefanu.

Dumitraşco Bobocu şi Vasile sin Bobocu, Savinu sin Bobocu cu muerile lor şi cu copii lor, care aceşti trii ţigani sintu fugiţi şi fiind a se da un sălaş de ţigani dumisale Armaşului din ţiganii ce sint faţă şi neajungăndu-i, sau invoitu cu toţi fraţii de iau dat aceşti trii ţigani şi dii va găsi şi de nui va găsi, precum ii va sluji norocu.

Iar alți țigani ci să vor mai afla dup[ă] împărțirea ace[a]sta să ia tustrii fii Vor[nicului] Ștefanu și săi impartă ei între ei, iar ginerii să naibă triabă nic[i] la țigani nic[i] la datoriile Vor[nicului] Ștefanu.

Zici că aceste ar fi după cele adevărati iscălite de fii și ginerii răposatului Vor[nic] Ștefanu și de Vel Log[ofăt] Sandul Sturza i Vasile Vtori Log[ofăt] și cu pecete Gospod, sau scos acel suretu de pe care sau scris acest[a].

Dintro copie mai complectă de pe această împărțală, în Vol. IX al hărtiilor Pencovici, No. 97, se constată că s'a sărit înainte de penultimul paragraf, următoarele:

Partea Aniții, fica Vornicului Ștefan.

Catrina Săcărvai.

Ion Pilat cu femeia lui.

Apoi după celelalte două paragrafuri mai urmează:

Odoare și alte barfe a casăi :

La ačastă sau socotit să se scoată înainte zestrile Aniții fiind fată mare.

Doai coboaci de argint cu căpacele lor,
O păreche șireturi cu mărgăritari,
Șepte bumbi mari cu torcos,
Cinci bumbi cu mărgăritari,
Un left de aur cu rubinuri,
O păreche brățări de aur zăvătuite,
Șasă linguri de argintu,
Un păhăruț de argint,
O păreche sărți de aur cu pečoare de zmaragdu și cu diamantur
Un časornic,
O chingă cu paftale de argint,
O blană de săngiap,
Un inel de zafir,
Cinci șiraguri mărgăritare,
Patru șervete vărstate,
Opt broște de ibrișin,
Două legături de ibrișin,
Trii năfrămi bărbătești de șindă,
O păreche mănici bărbătești cusute cu mătasă.
Doai spră zace năfrămi cu fir fimeiești,
O năframă cu fir bărbătească,
Trii năfrămi cu sărmă bărbătești,
Șepte șervete alias[e] cu mătasă.
O miniștergură turčască,
Doaă servete cu fir,
Doai năfrămi, una cu rățăle, alta cusută peste tot,
Doai bărneță cu fir,
O năframă roșia de șidă cusute cu fir,
O prostire cu fir,
O prostire cu mătase,
Doaă mesă,
O năframă sade cu fir,
O păreche cămeși bărbătești cu mătas[ă],
Cămeși tij bărbătești cu mătas[ă],

Doaî minişterguri alesă,
O bila coasă verde,
O Gheordea cu fir şi cu elam cacom,
Un tămbari caramgiu blănit cu săbol,
Trei cămeşi cu fir,
Doaî cămeşi cu mătasă,
Patru feţe de perini cu răţăle şi cusute cu fir,
O faţă de perină cu ibrişin,
Un stan cu mătasă,
Doaî minişterguri cu mătasă cu butucu,
Trei părechi măneci urzite cu mătasă,
Pânză de 12 basmale,
O prostire vărstată,
Din arămurile casei ce au rămas întâi să s[e] scoată ce sa cade partea Aniţei şi cele ce vor rămăne să li împartă Ion şi cu Costandin.
Partea lui Ion Rosăt de odoară.
O părechi brăţări de aur cu diamanturi şi rubinuri.
Un inel de aur bătut.
O părechi cuţite cu lingură de argint.
Partea lui Costandin Rosăt din odoară.
Şasă pontale de aur cu diiamanturi,
Cinci şiraguri mărgăritari,
Un inel de aur pecete,
Dar odoarăle ce sau venit acestor doi fraţi, lui Ion şi Costandin, nefiind de faţă odoarăle ca să să preţeluiască şi să să de drept în doaî, când să vor aduce de unde sănt, să să preţeluiască odoarăle amănduror fraţilor şi la care va trece mai mult săi întoarcă celuialant frate, ca să vie tocma.
Cau rămas dîn borfile casăi afară din zăstrile Aniţii.
2 minişterguri cu fir,
3 bărneţe cu fir,
1 năframă de şidă verde cu fir,
1 prostiri cu fir,
2 minişterguri cu fir,
1 năframă cu fir şi cu mătasă,
3 şervete vărstate,
1 dulamă galbănă de atlas,
1 părechi dărlogi,
1 şervet ales,
2 şervete vărstati,
1 contăş verdi cu spinări de vulpe,
Aceste încă să le înpartă Ion şi cu Costandin frăţeşte.
Partea Aniţii din viti:
6 telegari negri,
1 cal de miri,
5 epi,
1 armăsari,
vaci, boi,
Iar vite ce vor mai rămăne să li înpartă Ion şi cu Costandin frăţăşti.

Dejma de stupi, de fân, de pâni și de alti de toate dela Bohotin și dela Protopeșt din anul trecut sau dat în sama dumisali Clucerului Iordachi să le orânduiască pentru sufletele răposaților părinților dum[ilor]sale.

Lei Datorii ce sau aflat pe urma răposatului Dum[nea]lui Vor[nicul] Ștefan.

160 la Hagi Halil Oulu,

190 la Hagi Mahmut cari datorii nu să știe mai mult este au mai puțin.

50 lui Iordache Sturza Comis de pe galbenei de logodnă și pentru neşte vii, cu 40 lei pentru neşte stupi, făr de 63 lei ce sau orânduit să plătiască dumnealui Cluc[erul] Iordache,

250 lui Timuș Log[o]f[ăt] 100 ughi unguroști precum umbla banii pe atunce.

650 fac. Din cari Ion și Costandin, fii Vor[nicului] Ștefan 250 lei ai lua de la un datornicu a părintelui lor și săi de în datoriea Turcilor și mai rămâni datorie 400 lei.

Ce sau orânduit pentru această datória:

Un căpătari cu pontale de aur cu rubinuri și cu zmaragduri.

O cruce ferecată cu aur tij,

O cruce cu cristal și cu lanțujăl de aur,

Doai bucăți de argint,

Un zamfir,

Niște nasturi de argint cu căbărare,

Un časornic mare cu clopot,

Și aceste odoară ce scriu mai sus, ce sănt orănduite pentru datoriile Turcilor să să prețeluiască și căți bani vor mai treci peste datorie să-i împartă cei mai mici frați și iar căt nar ağungi să plătiască iar amăndoi frații.

O cățui de argint poleită și un lanțujăl de aur, aceste sau socotit să fie pentru 50 lei datoriia lui Iordachi Sturzei, însă prețeluindusă și de vor cuprinde preț mai mult decăt acei 50 lei, ce va treci mai mult să ia Iordachi, fiiu Vor[nicului] Ștefan, iar de nu vor ağungi acei 50 lei, ce va fi lipsa să plătiască iarăș Iordachi Cluc[erul]. Iar pentru datoria lui Timuș Log[o]f[ătul], fiindu le unchiu, de nu va vre să erte ace datorie, să ptătiască tustrei frații. Sturza Log[o]f[ăt] Vasăle biv v[ori] Log[o]f[ăt].

Aicea la această înpărțală zăstrele fetelor ce sau măritat înnainte și le sau dat la nuntă, așijdere și la ce sau dat lui Iordache Cluc[erul] nu sau pus nici să nască vro pricină nici odată pentru acasta că așa s'au așezat.

Pecete Gospod. Sturza Log[o]f[ăt].

LXIX. 1741 Iunie 12.— Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 133. Original.

Noi Grigorie Ghika Voevod etc. Facem știre cu acasti carte a domnii meale precum sau părătu de față înainte domnii meale și a tot sfatul nostru boiariul nostru, dumn[ea]lui Ion Rusătu Post[elnic] cu rugătorii nostri, călugării de la sfănta m[ă]n[ă]stire Sucevița pentru o bucată de loc din hotarul Bohotinului. di pe Jijie, din ținutul Iașului, jăluind domnii melea călugării de la Sucevița și niau arătatu și un ispisocu de la răposatul Pătru vodă, din vălet 7094, scriind cau miluit pe sfănta m[ă]n[ăs]tire Sucevița cu un loc de prisaci în semne, cu izvoară și cu locuri de rămnice și cu locuri de fânațu până în matca Buhotinului și diacolo la obărșie Bohotinului și diacolo piiaste pădure, pi din sus di prisacă, pi dispre apus iar pănă la Petrosul. Și au mai arătat călugării și un suretu

arătând că ar fi scos iarăş di pe un ispisoc a lui Pătru Vodă, cu doi ani mai pe urmă decât cel dintăi, scriind acel suret hotarul acelui loc de prisacă di Gavrilaş Logof[at] şi de Arhimandritul di Galata şi di Andrii Părcalabul întraceste semne, ce arătăm mai ğos: din Peatrosul în ğos până în Sfeşnece şi deacolo de curmeziş piste părăul Bohotinului până în unghiul izvoarelor şi deacolo în sus iarăş până în fundul Bohotinului. Şau mai arătat călugării şi altu ispisoc din vălet 7115, de la Simion Moghila Vodă, de întăritură, iarăş pe semnele ce liau hotărăt lor Gavrilaş Logofă[tul]. Iară Ion Ruset Post(e)lnic] au arătat un ispisoc iarăş de la Pătru Vodă din velet 7097, cu trii ani măi pe urmă decât matca (sic) Suceviţii, scriind cau datu danie şi miluire lui Andreiu Hat[manuul] iarăş un locu de prisacă pe vale Bohotinului, în Hămeiosul, care au fostu din locul Branişti domneşti şi cu o bucată de locu iarăş din locul Braniştii, şi hotarul acestui loc de prisacî se începe din Hămeiosul în ğos, pe părăul Bohotinului, până în silişti, cu hăleşteul cel mare, până în capul piscului. Iară dincolo în ğos pe după capul rădiului şi în ğos piste drumul cel mare până unde să chiamă Balta Ochiului, şi pe gârla bălţii până unde cade în apa Jijie, iar pe din sus di prisacă, merge hotarul până în izvorul ce se cheamă Petroşelul şi os[e]bitu au mai arătat Ion Rus[e]t Post[elnic] şi alte ispisoace şi de la alţi domni mai dincoace, de intăritură pe acest locu de prisacă şi cu totu hotarul iarăş în semne. Şi după jaloba lor liam orănduitu domnia mea la cinstitu şi credinčos boiariul nostru, dum[nea]lui Sandul Sturdzea Vel Logof[ăt], la care stănd ei faţă şi luînduli sama pe scrisorile lor čau arătat, aşa au aflatu că ispisocul cel dintăi, a lui Pătru Vodă, matca (sic) di danie călugărilor din Suceviţa nu intră în hotarul cel danie lui Andreiu Hatmanul, dat de la Pătru Vodă cu trii ani mai pe urmă, decât mănăstirii. Iar suretul acelui ispisocu, mai pe urmă cu doi ani, čau arătat călugării, iarăşi de la Pătru Vodă şi ispisocul lui Simion Moghila Vodă cel de întăritura lui Gavrilaş Logofăt[tul], care scrie pe din ğos di prisacă hotarul m[ă]n[ă]stirii, den Petrosul până în Sfeşnici, întră în hotarul cel de danie lui Andreiu Hat[manul], iarăş de la Pătru Vodă, dar acel suretu nefiind iscălitu de mine şi nefiind ispisocul faţă, nu sau putut cred[e] şi scriind la acel suret čau arătatu călugării şi la ispisocul cel di întăritură a lui Simion Movila Vodă, din Sfeşnice până în Petrosul, şi la ispisocul cel de danie a lui Andreiu Hat[manul], čau arătat Ion Rusăt Post[elnicul], scriind până în Petroşelul, sau socotit şi ačasta să nu fie doî Petroasă: unul Petrosul cel mare, undi arată prisacă mănăstirii şi altul Petroşelul, undi încheiă hotarul čau datu Pătru Vodă lui Andreiu Hat[manul]. Au cercatu dumn[ea]lui Vel Logof[ăt] că să nu fie doî Petroasă, ce au mărturisit oamini că ştiu tot un părău ce se numeşte Petrosul. Şi cu aceste toate, aducăndui dumn[ea]lui Vel Legof[ăt] şi înainte domnii mel[e], toate scrisorile lor însumi domnia

mea împreună cu tot sfatul nostru liam luatu sama și așe iam ğudecatu săș știe călugării locul m[ă]n[ă]stirii pe ispisocul, matca dintăi a lui Pătru Vodă, precum le scrie în semne și boiariul nostru, Ion Rus[e]t Post[elnic], iarăș săș ţie locul pe ispisocul lui Pătru Vodă, cel danie lui Andrii Hat[manul] cu trei ani mai pe urmă decătu matca călugărilor. Iară de vor afla călugării de Suceviţă ispisocul lui Pătru Vodă di pe care scrie că liau întăritu Pătru Vodă, cu doi ani mai pe urmă decăt matca danii cei dintăi, pe hotărătura ce liau hotărătu lor Gavrilaș Logof[ătul], atunce să aibă călugării aș ţine locul lor întocma pe acele semne pe unde va arăta ispisocul că li sau hotărătu lor di Gavrilaș Logo[fătul] și pe unde arată și ispisocul lui Simion Moghila Vodă. Iar neputăndu ei afla acel ispisoc și di vor afla călugării mai pe urmă că sintu doî Petroasă: și Petrosul cel mare și Petroșelul, atunce iarăș va ţine Ion Ros[e]t Post[elnicul] locul său pănă în Petroșelul, precum îi scrie ispisocul de danie lui Pătru Vodă și altu ce va mai rămăne, afară din Petroșelul, spre locul m[ă]n[ă]stirii vor ţine călugării de Suceviţa că așe li sau hotărătu giudicata și di acăstă pără să nu s[e] mai păriască nic[i] odănăoară piste carte domnii meal[e]. U Ias, vălet 7249, Iunie 12.

(L. P.) Sturzea Vel Logofăt. Proc. Vel Log. Simion Cheșco Uricariu.

LXX. 1742 Oct. 28.— Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 146. Original.

Izvod de înpărţala moșiilor čau făcut fii dumisale Ștefan Rosăt Vor[ni]c: Iordache Ros[e]t Med[elui]c[er], Ioniţă Ros[ă]t Post[elnic], Costandin Ros[ăt], ce nau fost împărţitei cari cum sau venit. Let. 7251 Oct[om]v[rie] 28.

Ci s'au venit în parte dumisale Iordachi Ros[ă]l Med[elni]c[er]:

Satul Brătășăni la ţănutul Eșului, pe Čuhur.

Filipeștii la Sučavą.

Tărăbuţănii și Hirișănii la Orheiu.

Ci sau venit dumisale Ioan Ros[ă]t:

Filipenii ln Tecuč, pe Dunavăţ,

Podraga la Dorohoiu,

Drăgușanii la Fălciu,

Ci sau venit dumisale Costandin Ros[ă]t:

Todereşti pe Bărlăţăl,

Cerchejenii Cioceştii, Muntenii, la Hărlău, pe Meletin.

Căţăleștii la Niamţu, pe Siret, cu părţile din Curucești și din Itcești și am iscălit să să știe.

Iordachi Ros[ă]t Vel Med[elni]c[er], Ioan Ros[ă]t Post[elnic], Costandin Ros[ă]t biv Treti Postelnic.

Fiind întocmai de pe cel adevărat izvod, sau încredinţat de mine.

1809 August 4.

LXXI. 1746 Iulie 12.— Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 96. Original.

Datam adivărătă și încredinţată scrisoare mea la măna frăţinimie, lui Ioniţă Rusăt Vtori Pos[telnic] precum să se știe că partea mea ce am avut eu de la pă-

rinţi, de moşii şi de alte lucruri, de toate, după cum arată înpărţala ci ieste intre fraţii şi între surori, partea mea am dato danie frăţinimieu, lui Ioniţă Rusăt, de bună voi mea şi nimine din tre fraţii mei să nu aibă triabă. Iară cine sar ridica să čară dintre meale părţi după cum arată la împărţală, să fie suptă blăstăm, fără de acel frate care arată mai sus că eu am fostă atăta vreme în casa acestui frate şi dumnealui mau căutat şi după moarte mea, dumnealui să aibă a mă griji cu toate ceale trebuinčose şi pentru credinţa mam iscălit. Aniţa fii[ca] V[ornicului] Şt[efan] Rus[e]t, leat 1746, Iulie 12.

Eu preutul Costantin am scris cu zisă cucoani Aniţi Rusăt şi cu zisa dumisale coconului Ioniţă Rusăt Ftori Post.

LXXII. 1751 Iulie 19.—Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 97. Original.

Io Costandin Mihail Cehan Racoviţă Voevod etc. Datam carte d[o]mnii meale boiariului nostru dumisal[e] lui Ioniţă Rusăt biv Vel Med[elnicer] şi pe cine şar trimite la o moşie a dumisal[e], anume Bohotinul, la ţinutul . . . . . să fie volnic cu carte domnii meale a stăpăni şi a dijmui ace moşi[e], săş ia de a zece din ţarini, di făneţă, din prisăci cu stupi şi din grădini cu legumi şi din livezi cu pomi, şi din tot locul, cu tot vinitul moşiei după obiceiu. Iar cine va ave a răspunde să vie să ste de faţă la divan cu scrisori čar ave şi nime să nu ste împotrivă peste carte domnii mel[e]. Cant[a] Vel Log[ofăt]. Leat 7259, Iulie 19. (L. P.)

LXXIII a). 1758 Iulie 17. — Acad. Rom. Hărtii Pencovici X. 5. Copie.

Inpărţala între fraţi: dum[nea]l[o]r Ştefan Roset Jăc[ni]c[er], Lascarachi Roset Căminar i Neculai Roset Post[elnic], fii răposat, dum[i]sali Iordache Roset Med[elnicer]. Let 7266, Iuli 17.

Ce sau venit în parte Jăcn[i]c[erului] Ştefan.
Satul Bogdăneşti cu sălişti ce sănt întracel hotar.
Parte din Pătrăşcani
Un inel cu rubin.
Un časornic vechiu.
Tennul Bucătar cu ţăganca lui, cu 4 fečor i 1 fată.
Mihai Vezeteu cu ţăganca lui cu 6 fete.
Ion Čobotariu cu ţăganca lui cu 2 fičori.
Mirăuţ Ferariu, cu ţăganca lui cu 2 fičori, 2 fete.
Gheorghe Čocănel cu ţăganca lui starpă.
Ştefan fičoru lui Perciuri, holteiu. Ştefan Roset Jăc[nicer] Lascarache Roset Cam[inar] Neculai Roset Post[elnic].

Ce sau venit în partea Cam[ina]r[iului] Lascarachi:
Aşa[sa] parte din Bohotin.
Locul din Eş[i] cu pivniţă de piatră, cu casă.
Trei pogoane vie la Odobeşti.
Părţile din Poşorcani.
Un časornic de aur cu rubinuri.
Un inel cu zamfir.

O cruce ferecată cu argint.
Gheorghi Bucătar cu ţăganca lui cu 3 fraţi şi 1 fată.
Pavăl Vezeteu cu ţăganca lui făr nič un fičor.
Toader Čocănel cu ţăganca lui, cu 3 fete şi 1 fičor.
Pavăl ferariu cu ţăganca lui, cu 4 feciori şi 3 fete.
Tiron Zlătariu cu ţăganca lui cu 4 fičori şi 3 fete.
Crăčun, fečorul lui Perciuri holteiu.
Ştefan Roset Jăc[ni]c[er], Lascarachi Roset Cam[ina]r, Neculai Roset Post[elnic].
Ce sau venit în parte lui Neculai Post[elnic]:
Satul Rădiiana cu săliştile ce sănt prinpregiur.
O afumătoare de argint.
O părechi paftali de argint.
Ion Bucătariu cu ţăganca lui, făr nič un fičor.
Sandul Vezeteu cu ţăganca făr nič un fičor.
Ştefan Ferariu cu ţăganca lui cu 2 fečori şi o fată.
Vasăli Zlătar cu ţăganca lui şi 3 fete.
Dumitriţă Cibotar cu ţăganca lui cu 2 feţ şi 1 fată.
Ion Nitonce holteiu.
Ştefan Roset Jăc[nicer], Lascarachi Roset Căm[ina]r, Neculai Roset Post[elnic].
Ce sau venit în parte Catrinii fiind fată mare:
O cunună de aur cu rubinuri.
Un inel.
2 tămbare, unul de lastră cu cacom, unul de conovaţă cu carsac.
2 rochii, una de vilacoasă în şătronce şi una de lastră.
O părechi de paftale poleite cu zăvat.
O părechi sărgi de aur cu mărgăritare
Toate alămurile cele ce trebuiesc.
O leftică cu hamurile ei de şasă telegari.
O sçatulcă.
2 sălaşuri de ţăgani, anume Alecsandru cu ţăganca, un făt.
Toader holteiu, să-i dee ţăganca din parte lui Lascarachi ce au premit mai mult.
12 boi.
6 vaci.
70 matce.
60 oi.

Iar pentru telegarii cu calu de mire şi mărgăritariu şi aşternut şi alte ce n'au agiuns, sau socotit din parte a căte trei fraţălor şi i s'au dat satul Brătişănii pe Ciuhur.
Ştefan Ros[e]t Jăc[ni]c[er], Lascarachi Ros[e]t Căm[ina]r, Neculai Ros[e]t Post[elnic].

LXXIII b). 1762 Iunie 15. — Hàrtii C. E. Crupenski. Copie.

Impărţeala făcută de Divan Casei Medelnicerului Ioniţă Roset. 7270, Iunie 15 (1762).
No. 4 din Opis: Impărţala făcută fiilor răposatului Ioniţă Roset biv. vel. Med. din Moşii şi din Ţigani şi din Bucate şi din altele după cum arăt în luntru anume:

Leat 7270, Iunie 15.

Partea lui Stefan

Parte de moşie din Bohotin ot ţinut Iaşului.
Parte de moşie din Colţul Cornei ot tam.

Parte din moşie din Drânceni ot tam.
Parte din moşie din Tămăşani ot tam.
Parte de moşie din Oneşti ot Tazlău
Părţile de moşie a lui Pihoş Vîscan din 12 hotare ot Bacăŭ.
Parte de moşie o Vale de fânaţ ot tam
Parte de moşie din Fârloeşti ot tam
Parte de moşie din 4 silişti, anume: Găneşti ĭi Baloteştiĭ, Romaneşti i Criveştiĭ pe Siret
Parte de moşie ot Tâmpeşti ot Suceava i Mihal ot v[o]l[o]st Hotin.

Parte din Ţiganĭ tij luĭ.

Gligoraş, ţigan arbănaş cu ţiganca lui Nastasia şi cu 6 ficiori.
Ion sin Arbănaş, ţigan cu ţiganca lui Nastasia.
Constandin ţigan cu ţiganca lui Aniţa cu 3 ficiori.
Vasilachi ţigan cu ţiganca lui şi c'un copil.
Şi din feciorii acestor ţigani să aibă a da Ştefan un copil şi o copilă lui Gheorghe frăţine sĕŭ şi o copilă să dee Marii surorĭsa şi o copilă să dee Iriniĭ surorisa, fiind că lor le aŭ venit la împărţeală maĭ puţinĭ copiĭ.
Iar pentru vitile ce sunt de socotit se rămâe a copiilor amândurora, luĭ Ştefan şi luĭ Gheorghe, fiind că copilelor le-aŭ rĕmas odoraşile ce aŭ fost şi eĭ şi nu aŭ luat nimica dintr'acele.

Partea luĭ Gheorghe

Parte de moşie din Teţcani ot Bacăŭ.
Parte de moşie din Ardioanĭ ot tam.
Parte de moşie din Băhnăşenĭ i Tăriţa ot tam.
Parte de moşie din Crăsteştĭ i Coseştĭ i Mândreştĭ.

Parte din Ţiganĭ tij luĭ

Necolai ţiganu cu ţiganca lui şi cu 5 copiĭ.
Gheorghe ţiganu cu ţiganca luĭ.
Ion ţiganu cu ţiganca luĭ stârpĭ.
O copilă şi un copil de ţigan tij să maĭ dee frate-săŭ Ştefan care rĕspunde la împărţeala luĭ.

Partea Mariiĭ

Parte de moşie din Hilipenĭ ot Tecucĭ
Parte. de moşie din Nenuleştĭ ot Tutova.
Patę de moşie din Pustia ot C[ă]rlig[ă]t[u]ra.
Parte de moşii: pol sat din Druguşani ot Fălciu.
Parte de moşiiă din Oniceni i din Dingani ot Tecuci.

Parte din Ţigani tij ei

Toader ţiganu cu ţiganca lui şi cu un copil.
Vasile ţiganu cu ţiganca lui şi cu doi copii.
O copilă de ţigan tij să-ĭ mai dee frate său Ştefan ce răspunde la împărţeala lui.

Parte din bucate tij ei

8 Boi, însă 4 mai bătrâni și 4 tineri.
6 Vaci, însă 3 cu viței și 3 stârpe tinere.
12 Cai, telegari, adică două părechi, însă o păreche bătrâni și o păreche tineri.
5 Epe, însă trei cu mânzi și două stirpe.
60 Stupi,

Vase ce s'au socotit tijei

12 Blide de cosutori.
12 Talgere tij cosutori.
2 Căldări.
1 Tigăi.
6 Tingiri cu capace.
1 Sănii mare.

Partea Irinei

Parte de moșie din Stănești ot Tazlău.
Parte de moșie ....odaști ot Soroca.
Parte de moșie Podraga ot Dorohoi.

Parte dio țigani tij ei

Onofrei țiganu cu țiganca lui și cu un copil.
Chirilă țiganu cu țiganca lui și doi copii.
O copilă de țigan tij să i mai dee fratesău Ștefan ce răspunde la înpărțala lui.

Parte din bucate tijei

8 Boi, însă patru mai bătrâni și patru tineri.
6 Vaci, însă trei cu viței și trei stârpe tinere.
12 Cai, telegari ,adică două perechi însă o păreche mai bătrâni și o păreche tineri.
5 Epi, însă trei cu mânzi și trei (sic) stârpe.
60 Stupi.

Parte din vase ce sau socotit.

12 Blide de cosotor.
12 Talgere tij cosotor.
2 Căldări.
1 Tigae.
6 Tingiri cu capac.
1 Sănii mari.

Bucate și altile ce-au rămas a copiilor amândoror neîmpărțite.

15 Boi mari.
7 Vaci cu vițci.
4 Gonitoare.
5 Mânzate.

4 Mânzați.
2 Buhai.
5 Epi cu mânjĭ.
1 Iapă stearpă.
6 Epi trătini.
3 Tretini.
4 Strajnici.
1 Străjnic.
1 Armăsar.
2 Cai: unul șargu și unul lupan.
8 Oi.
8 Miei.
15 Mioare.
2 Berbeci.
123 Stupi, însă cei din hambar nu s'au pus la socotelă având a plăti desetenă.

Banii ce aŭ rĕmas de la răposat

2500 leĭ care s'aŭ dat la Foti neguslориuluĭ și s'aŭ socotit; dintr'aceștia s'aŭ socotit: Două miĭ leĭ să fie a copilelor, adică o mie a Mariiĭ și o mie a Irineĭ pentru că ele n'aŭ luat o parte din moșiĭ.

Iar 500 lei aŭ rĕmas copiilor, adică două sute cincĭ zecĭ leĭ luĭ Ștefan și două sute cincĭ zecĭ luĭ Gheorghe.

285 leĭ tij aŭ maĭ rĕmas datoriĭ să de la Ștefan să facă grijile tătinescu de peste an și de un an și să dee și șapte sărindare bez 100 Leĭ ce este datorii la un călugăr și s'au lăsat când or cata se fie a copiilor.

Ion Paladi Vel Vornic, Vasile Roset Hatman, Ștefan Roset.

LXXIV. 1765 Sept. 23. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 98. Original.

Adicăte eu Ștefan Rosăt, biv Vel Șatrar, adeveresc cu ačast adivăra[tă] scrisoare a me la măna D-sale Vornicului Ioniță Pălade și D-sali lelii Catrinii, vară me, Vorniciasă, precum să să știia că nici de o silă sau asuprială, ce di a me bună voia, am văndut D-sale a me driaptă ocină și moșiia, jumătate de moșiia Bohotinul ci iaste la ținutul Iașului, din toate săliștile căte ğumătate, parte me ci o am de la părinții miei căt și parte ce mi sa vin[i] să eu din parte vărului mieu, lui Ioniț[ă] Sturdza. Ačastă moșiia arătat[ă] mai sus, am vănduto dumilorsale drept 1300 lei bani gata și după tocmala ci am avut cu dumnialor, dăndu și plata deplin în mănile mele, pentru aceia liam dat șeu ačast[ă] adevărat[ă] șcrisoarea și diaici înainte să le fie dumilorsale și cuconilor domilorsale și nepoților, strănepoților în veci, să o stăpăniască cu bună paci, fără nici o supărare disprea nime, fiind că la ačastă vănzare a me am întrebat pe toate surorile și verii miei șalte rude ca să o cumpere și nevrănd să o cumpere, am vănduto dumĭsale Vornicului Ioniță Păladi și ğupănes[i] dumisale, verii mele, lelii Catrinii, cari la ačastă tocmală și vănzare sau tănplat mulți boerĭ mari și fičori de boeri cari mai ğos sau

iscălit şi pentru mai adevărat[ă] încredinţare am dat ačast[ă] adivarat[ă] scrisoarea a me la măna dumisale, întărit[ă] cu a me iscălitur[ă] şi iam dat şi toate scrisorile vechi ci am avut pe ačast[ă] moşie la mine. Leat 7274, Sept. 15.

Ştefan Ros[e]t Vel Logft., Ştefan Ros[e]t biv Vel Ş[atrar], V[asile Razu Hat[man] martur, A..... Ban martur, Dimitrie..... Vel Post[elnic], Ma[nola]ch[e] Costandache Vel Vist[ernic] martur.

Acest zapis luîndusă cu ğudecata divanului de la dumnialui Vornicul Ioniţă Paladea şi sau dat la măna d-sale Şetrariului Lăscărachie Ruset, şau dat toţ ban[ii] deaplin căţi sănt în zapis Şetrarul Lăscărachi în măna d-sale Vornicului Ioniţ[ă] Paladi şi am iscălit şi noi. Leat 1765, Sept. 23.

Gavriil Mitropolit Moldovei, Vas[ile] Ros[e]t Hat[man], Ştefan Ros[e]t Vel L[o]g[o]f[ă]t Ma[nola]ch[e] Costandache Vel Vist[ernic].

LXXV. 1765 Sept. 20. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 99. Original.

Noi Grigorie Alexandru Ghika Voevod etc. Facem ştire cu ačastă carte a domnii meale tuturor cui se cade a şti că sau părăt de faţă la divan înaintea domniei meale şi tot sfatul nostru, credinčos boiar domnii meale d-lui Lascarache Ros[e]t biv vel Şetrar, fiiul răposatului Med[elnicer] Iordache Ros[e]t, cu duminialui Ioan Păladie Vel Vor[nic], pentru o moşie, anume ğumătate de sat de Bohotin ce este la ţinutut Eşilui, jăluind Şetrarul Lăscărache Rosăt că ačastă moşie fiind a vărului său, al Şetr[arului] Ştefan Ros[e]t, fiiul răpausatului Ioniţă Ros[e]t Med[elnicer], despre moşul lor, Vor[nicul] Ştefan Ros[e]t, şi acum Şetr[arul] Ştefan Ros[e]t, scoţinduo vănzetoare şi d-lui Vorn[icul] Păladie cu acest chip de rudenie despre Rusăteşti, adică fiindu giupăneasa d-sale nepoată de fiică Vor[nicului] Ştefan Ros[e]t, şi vară primară cu Şetrarul] Ştefan Ros[e]t, au cumpărat ačastă giumătate de sat de Bohotin. Acum Şetr[arul] Lăscărache Ros[e]t, fiind că el este drept văr primar cu vănzătoriul şi este şi răzeş pe a triia parte de ceaialantă giumătate de sat, şau cerşut dreptate la domniia mea ca să întoarcă banii d[u]m]isale] Vor[nicului] şi să ia moşiia. Care prici[nă] cercetându-o domniia mea cu amărun[tul] dinpreună cu tot sfatul domnii meale, sau găsit cu dreptate că mai mult încape Şetr[arul] Lăscarache ca să cumpere acea parte de moşiia, una ca este drept văr primar cu vănzător[ul] depre partea bărbătească, a doua că sau dovedit că este şi răzeş cu acea a triia parte din ceaia lantă giumătate de sat. La care mai răspunzănd şi d[u]m[nialui] Vornicul] că d[u]m[nialui] încă trage răzeşie întracea moşie dintro a triia parte di ceaiala[ntă] giumătate de sat, şi ačastă iarăşi cercetăndusă nau putut d[u]m[nialui] Vorn[nicul] dovedi că are vrun răzeşlăcu. Deci dovedindusă pricina întracesta chipu, hotărăm domnia mea d[u]m[ialui] Şetr[arul] Lascarache Ros[e]t întorcănd banii d[u]m[isale] Vor[nicu lui] Paladie, căţi au dat Şetrar[u]lui Ştefan Ros[e]t pe moşie, săş ia moşiia

la stăp[ă]nirea lui împreună şi cu zapisul cel de vănzare să ş-o stăp[ă]nească ca pre a sa dreaptă ocină şi moşie cu bună pace în veci. Ačastă înştiinţăm.
L. P.)- 1765 Săpt. 20.

LXXVI. 1766 Iunie 21.— Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 100. Original.

Noi Grigorie Alexandru Ghika Vvod etc. După cercetarea şi giudecata d[umnialor] veliţilor boeri, poruncim domnia mea la toate aşa să se urmeză şi de vreme ce sau dovedit că Med[elnicerul] Dumitrache nau ştiut de vănzarea acestii moşii, să întoarcă toţi banii Şatr[arului] Lăscărache Ros[e]t şi săş ia moşie la stăpănire sa. I[n]s[ă] banii săi întoarcă cu dobânda lor din zeci doispră zăci, umblând dobânda banilor de atunce de când au cumpărat Şătr[arul] Lăscărache moşie şi până astăzi, Iunie 22 şi am întărit şi cu al domnii mele pecete, 1765 Ioni 22.
(L. P.).

Pre înălţate Doamne,

Din luminată poronca înălţimii tale, am luat seama între dum[nealor] Med[elnicerul] Dumitrachie cu Şatr[arul] Lăscărachi Rosăt pentru giumătate de moşiia Bohotinul de la ţinutul Eşi, cari pricină cercetănduo cu amăruntul întracesta chip sau aflat:

Ace giumătate de moşia Buhotinul au fost răpăosatului Med[elnicer] Ioniţă Rosăt şi Ştefan, fiul medelnicerului Ioniţă Rusăt, o văndusă d[u]m[isale] Ionu Păladi Vel Vor[nic] şi măcară că d[u]m[nialui] Vorn[nicul] Ion Paladi, depe giupăniasa d[u]m[i]sale esti rudenie cu vănzătoriul, dar Şatr[ariul] Lăscărachi mai avănd moşiia la Buhotin şi răzăşindusă cu ačastă moşiia şi fiind şi rudenie, cu vănzătoriul văr, cu giudecată iau dat banii [dum[isale] Vo[rnicului], şau luat moşiia la stăpănirea sa. Care la ace vreme dum[nealui] Med[elniceru] Dumitrache era la Tecuciu is[pravnic], nu ştiia nemică de pricina moşii. Iar după čau oblicitu că moşiia au intrat la măna Şatr[ariului] Lăscărache, nau îngăduitu giupăneasa dum[isale] Med[elnicerului] Dimitrache, fiind soru vănzătoriului, ceau cerutu să de banii Şatr[ariului] Lăscărache, să răscumpere moşiia părinţască, vănzarea fratelui său, şi Med[elniceriul] Dumitrache iau trimis banii şi răvaş la Şatr[ariul] Lăscărachi, săş ia banii, să de moşiia. Şi Şatr[ariul] Lăscărachi iau trimis răvaş Med[elniceriului] Dumitrache la Noev. 5 zile, astă toamnă cu acest răspuns: că moşia cu divan au luato şi de a rămăne să o de, iară cu divan a dao. Şi fiind că giupăneasa dum[isale] Med[elnicerului] Dimitrache, sora vănzătoriului îş ceri dréptate să răscumpere moşiia, vănzarea fratilui său, cari la ačastă după pravilă şi dreptate întăii încape a răscumpăra fratile vănzarea altui frate, apoi verii rudeniia ce

mai departe, şi osăbit că pricinuiia Şatr[ariul] Lăscărachi cum că Medel[niceriul] Dimitrachi, au ştiut de când au luat moşiia cu giudecată de la dum[nialui] Vor[nicul] Ion Păladi şi au tăcutu., dar la ačasta Med[elniceriul] Dimitrachi au primit şi giurămănt că nau ştiutu atunce când au luatu moşiia Şatr[ariul] Lăscărache cu giudecată, ci pe urmă îndată čau oblicitu cau luatu moşiia Şatr[ariul] Lăscărache, iau şi trimis banii şi nau vrut săi ia. Deci dovedindusă pricina cum sau arătatu mai sus şi de vreme că giupaneasa dum[isale] Medel[niceriului] Dimitrachi, sora vănzătoriului, nici la zapisul de vănzarea nau iscălitu, cu toată dreptate, noi, pre înălţate Doamne, aşe găsim, că să cadi săş răscumpere giupăniasa Med[elniceriului] Dimitrachi, moşiia părinţască čau vănduto fratisău si să de banii Şatr[ariului] Lăscărachi čau dat pe moşiia. Insă banii săi de şi cu dobănda lor, de căndu au luat moşia cu giudecată şi pănă în ce zi iau trimis banii Med[elniceriul] Dumitrachi şi nau vrutu săi ia şi moşiia să rămăia la stăpânirea giupănesei Med[elnicerului] Dimitrachi şi nau vrutu să ia şi moşiia să rămăia la stăpănirea giupănesái Med[elnicerului] Dimitrachi, sora vănzătoriului şi înştiinţămu pe mărieta, iar ce desăvărşită hotărărea rămăne la preînaltă şi lesne cunoscătoare înţălepciune mării tali. 1766 Ionie 21.

Al Inălţămii tali cătră Dum[ne]zeu fierbinte rugătoriu

Gavriil Mitropolit Moldovei

Plecate slugi mării tali

Manolache C[ostache] Vel Log[o]f[ă]t, Ioan Pălad[i] Vel Vornic, N. Costachi Vel Ban, Ion Sturz[a] Vel Vornic.

LXXXVII. 1766 Iunie 24. — Acad. Rom. Dosar Rosetti, I p. 16. Original.

1495 lei, adică o mie patru sute noîzăci şi cinci de lei am luat din mána dumisale Dumitrache Čauş de Aprozi din porunca gospod pe moşie Bohotinul care bani îi dădusăm cu ğudecata Divanului dum[isale] Vornicului Ioniţă şi iar cu ğudecata miau dat banii mai sus arătaţ[i] şi am iscălit. Let 1766, Iunie 24.

Lăscărachi Rus[e]t Şatrar.

LXXXVIII. 1766 Iunie 25. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 101. Original.

Noi Grigorie Alexandru Ghika Voevod, etc. După cercetarea giudecata dumn[ealor] veliţilor boiari, cercetănd şi însumi domnia mea anaforaoa ačasta, am găsit că bine şi cu dreptate au giudecat şi hotărăm şi domnia mea, cătă parte de moşie se va dovedi draptă a vănzătoriului, atăta să stăpăniască Med[elniceriul] Dumitrache şi săş ia şi tot vinitul, iar Şetr[ariul] Lăscărachi să nu se amestice şi am întărit şi cu pecete domnii meale.

(L. P.). 1766, Iunie 25.

Prea înălţate Doamne. Din luminată poronca înălţimii tali, am luat sama între dumn[nealor] med[elniceriul] Dumitrachi, ginerile răpoosatului Med[elnicer] Ioniţă Rusăt cu Şetrariul] Lăscărachi Rusăt pentru vinitul moşii Buhotinului ci ceri dnmn[ialui] Med[elniceriul] Dumitrachi ca să i să dea luminată carte mării tali săş ia dijma de pe parte de moşii čau răscumpărato de la Şetr[ariul[Lăscărachi. arătând că ari supărări de cătră Şetr[ariul] Lăscărachi că vra săi dijmuiască şi parte de moşie čau răscumpărato. Dar fiind că Med[elniceriul] Dumitrachi au răscumpărarat ace parte de moşie din Buhotin, parte socrul său, Med[elniceriul] Ioniţă Rusăt, care o vândusă Ştefan Rusăt, fiiul Med[elniceriui] Ioniţă Rusăt, cumnatul Med[elniceriului] Dimitrachi şau şi dat toţi banii Şetr[arului] Lăscărachi ce didese pe moşii, încă banii şi cu dobânda lor ce sau făcut. Socotinduse că cu cale şi cu dreptate iaste Medelniceriul Dumitrachi cătă parte de moşii au fostu a socrul său şi au răscumpărato să o stăpânească şi să ia şi tot venitul, dijma pe obiceiu, iar Şetr[ariul] Lăscărachi la ace parte de moşii să nu se amestice întru nimică, de vreme ce şiau luat bani, iar alte părţi de moşie ce ari acolo, cu fraţii săi, după împărţală să stăpâniască şi să ia venitul, noi prea înălţate doamne, aşe am găsit că iaste cu cali şi cu dreptati şi înştiinţăm pe mărietă. Iar ce desăvârşită giudecată rămâni la ce prea înaltă şi lesne cunoscătoare înţelepciune mării tale. 1766, Iunie 25.

Plecaţi slugile mării tale

Manolache C[ostache], P[a]l[a]d[i] Vel Vornic, Man[olache] Costandache Vel Vor[nic], Ion[i]ţ[ă] Sturz[a[V[e]l Spăt[a]r.

LXXIX. 1767 Iulie 2. — Acad. Rom. Pachet LXXXI No. 103. Original.

Noi Grigorie Ioan Calimah Vvoda, Datam carte domnii mele cuviios rugătoriului nostru
egum[en] şi părinţilor călugăr[i] sfiintei mănăstirea Suceviţii, şi pe cineş vor puni vechil şi purtător de grij[ă] pe un loc de prisacă dela fundul Buhotinului ot ţinut Eşi, cât cuprinde locul acel de prisacă, anume arătat în hotară şi în semne, în ispisocul răpoosatului Domnu Simion Movila, din velet 7115, cel are mănăstirea, să aibă mănăstirea al stăpâni, or de cătră cine va fi înpresurat, şi nimi să nu să apropiia, nici cu o stăpânirea sau cu vro împresurarea, de locul acei prisăci cât cuprind în ispisocul lui Simion Movila Vodă, ci săl stăpâniască părinţii călugăr[i] şi ce venit ar ave ei săl ia. Şi nime să nu ste înpotriva cărţii domnii mele. Iar avându cineva mai multu a răspunde pentru acel locu de prisacă săş ia scrisori čar ave, să viia să ste di faţă la divan cu părintii călugări dela mănăstirea Suceviţa. Ačasta poroncim. (L. P.) 1767, Iulie 2. Procit. Vel Vist.

LXXX Acad. Rom. Hărtii dăruite de D-na Elena Docan. Original.

Izvod de căte au rămas a copiilor pe măna me murind cumnatul Lascarache şi soru me, atăt moşăi şi vii şi ţig[ani] căt şi strae şi odoară şi alte, 1775, Martie 12.

Moşăile

Bohotinul.
Boişte.
Căiuţul.
1 loc sterpu in Eş, alăture cu Sfete Ioan.
3 pol poogoane vie lucrătoare la Odobeşti.
4 pogoane vie la Spărieţ.

Ţigani

Sălaşe:
1 Pavăl Vezeteu cu fimei lui Safta şi cu copii.
1 Bodrosoai cu fičori şi vite, Mane Pitar, Ion Bucătari, Neculai Potcovari şi Niţă Bucătari şi Safta, Marie şi cu copii mai mici.
1 Tiron făr de fimei cu copii.
1 Radul Vezeteu cu fimei lui Maria şi cu doi copii alui Crăčun.
4 fac iar suflete:

Odoarăle

1 părече paftale de diamant.
1 păreche brăţări de diamant.
1 păreche brăţări de auru.
1 inel de diamant zechir.
1 inel de diamant mare.
2 inele tij de diamant mai mici.
1 inel de smarand.
1 inel de zamfir mare.
1 inel tij de zamfir cu 2 diamanturi
1 inel tij de zamfir.
1 inel de o piatră ca un ochiu.
1 inel pecete de aur.
1 păreche cercei de zamfir căte cu un diamant.
1 copce de diamant.
1 floari gonge de smarand cu diamanturi.
1 floare muschirmici de diamànt.
1 păreche paftale de chehribar.
1 časornic de aur.
2 costandinaturi.
1 tias de argint.

Izvod de cele ce sau cheltuit la ingropare răpăosatii şi la grija de anoază 1775, Marti 12.

Lei	B.	
2	30	una ocă confeturi.
1		smochini la pomenii.
1		strafide roşăi.

	40	meri tij la pomeni.
24		pe 8 coţ[i] atlaz.
12		pe 8 basmale.
	60	ğante galbeni.
5	60	pe 2 bagasăc roşăi musul.
2	60	şăret galbăn.
1		polială.
3	60	un bogasăn albu.
2	60	pe 2 brăi roşăi.
1	60	pe scănduri.
	30	smirnă.
	60	zahar la colivă.
	15	bolduri.
	36	posmaţă.
	51	la ţănte de her la raclă.
5		la clopote.
	30	miere de colivă.
1		tij la strafide ĭ la smochini.
	60	vin la čocli.
4	60	la zugrav.
2	60	la teslarii ce au făcut racla.
	15	la vin pentru părăstas.
17		patru ugh[i] Mitropolitului.
8	60	doi galbeni Vlădicăi.
2		Arhidiaconului.
1		celuilalt diacon.
2		la doi căntăreţ[i].
17	60	la egumen, la preoţi i alţi.
1		calicilor pentru făclie.
1	60	la şătrărei.
3		la čocli i la starost.
	60	o făclie pentru Vlădica.
1	60	la toţi săimeni ce au ostenit.
5		pe 200 de pâini.
1		nămala cortului.
33		la făclier pe 16 pol ocă lumănări čară.
3		nămala unii prostiri.
170	67	fac.
3	60	la 14 stălpi ce au cetit preoţii.
3		fimei gănioai.
3		fimei čau slujăto.
1	30	preotului ot Sfete Dimitrie..
10		un sărindar la Golăi.
5		preotului ce au cetit paraclisul.
1	30	pietreriului ce au tocmit mormântul.
4	30	un galbăn am pus la precista dela Golăi.
3		un zermahup la cruce.
1		la preoţii dela hat.
205	97	fac.

Ce sau mai cheltuit a noaoază.
7 111 sau dat la preoţ[i].
1 60 la 6 bisărici liturghii.
2 pe una oc[ă] čară.
3 iconomului ce au slujăt leturghie.
14 1
205 97 acele de sus
220 28 fac.

LXXXI. 1776 Iunie 15. — Acad. Rom. Pach. LXXVIII, No. 81.

Grigore Alexandru Ghika Vv. Face ştiut ca călugării de la mănăstire Suceviţa au ce"ut să li să hotărască un loc de prisacă ce au in ţinutul Iaşului şi care se numeşte acuma Bazga, sub codru, la Branişte şi care se răzăşeşte cu moşia Bohotinului a Banesii Maria Rosăteasca. Dăndu-le hotărnicia aceasta au făcut mărturie ce a văzuto Vodă şi din care se vede că acest loc de prisacă au fost întărit Mănăstirii la 21 Octombrie 7115 de Simion Movilă, după ispisocul de danie de la Petru Vodă, incepănd prisaca de la Pietrosul şi mergănd pănă la Sfeşnice. Aminteşte uricile de intărire de la Antioh Vodă, din 11 Ianuar 7215, Mihai Racoviţă din 7234 Iulie 28, Grigore Ghika din 24 Ianuar 7244, întărind toate acelaş hotar. Apoi descrie hotarul ales de hotarnici in chip amănunţit şi le intăreşte stăpănirea acelui loc de prisacă. 1776 Iunie 15.

LXXXII. 1777 Sept. 17. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 104. Original.

Făcutam adevărată şi încredinţată scisoare la măna surorii meli leliţii Marii, Bane[a]s[a] Rus[e]toai, să să ştie că pentru toate pricinile ce avem între noi, cum şi pentru a treia parte di moşie Bohotinului u Eşi, ce mau dat ğudecata ca s[e] întorc şi să răscumpăr de la soru me, mam învoit cu sorume şi pentru parte ce avem să eu eu din moşie Bohotinul am lăsato tot sub stăpănire dumisale leliţii Marii, pentru că dumneei pentru ace parte moşii din Bohotin miau dat parte sa =5= firte de vie din vie părinţască de la Piscul Corbului u Necoreşti şi parte sa din locul casălor părinteşti din tărgul Eşii, cum şi pentru alte pricini toate ce au mai fost între noi, niam învoit şi niam aş[e]zat cà de aice înainte nic[i] soru me să nu mai čară nimica de la mine nic[i] eu de la dumneei, iar carii dintre noi ar mai tragi ğudecată piste învoiala şi aşezare ačast[a], or[i] la ce ğudecată ar mergi să nu i să ţie in sam[ă] şi am iscălit.

Gheorghi Ros[e]t Şatr[a]r 1777 Sept. 17.

LXXXIII. 1777 Sept. 24. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 105 Original.

Noi Grigore Alexandru Ghika, etc. Sau cetit anaforaoa ačastă înainte domnii mele şi fiind că preosvinţiia sa părintele Mitropolitul şi dumnealor veliţii boiari cu cale şî cu dreptate au ğudecat, domnia me încă asemine hotărăm să să urmeze pentru toate deplin cum să cuprinde hotărîre mai ğos prin anaforaoa ačasta. Care anaforà sau întărit şi cu a noastră domnească pecete. 1777 Săpt. 24.

[L. P.].

Prea Înălțate Doamne,

Din luminat[ă] poronca înălțimii tale ce ni s'a dat prin țidul[ă], adunându-ne la svănta Mitropolie, am luat sama întra dum[nea]ei Băneasa Mariia Ros[e]t și între sora dumi[sale] Irina Baronias[ă] și între Gheorghi Șatr[ariul], fratele dumn[ealor], pentru clironomiia părințeasc[ă], din carea Irina Baronias[a] îș ceare partea sa čau rămas la măna Bănesii surorisa după împărțala ce iaste făcută înscris și iscălită de răposații boeri, Ioan Paladi vel Vornic, Vasile Ros[e]t Hatman, din velet 7270 Iulie 15. Deci fiind de faț[ă] atăt dum[nea]ei Băneasa căt și Irina, sora dum[isale], depreună cu boeriul său dum[nealui] polc[o]v[nicul] baron Belistein și Șatr[ariul] Gheorghi, și Șatr[arul] Ștefan, frați dum[ilorsale], după întrebarea ce li sau făcut de către noi, au răspuns Irina Baronias[a] cum că toată partea sa din clironomiia părințasc[ă] rămăind pe măna Mariiei, surorei sale, atăt bani gata căt și dobitoace, stupi, odoară și alte lucruri, unile dintrănsele liau luat după căsătoria sa și mai inainte, iar samă nici pănă acu nu i sau dat. Pentru care și în anul trecut au avut ğudecat[ă] iar[ă]ș din poronca mării tale la dum[nealor] boerii divanului și neluănd pricina svărșit, acum de iznoav[ă] îș ceare ğudecat[ă] și dreptat[e]. Sau întrebat pe Bănias[a] Mariia ce răspunde la acest[e], și dumneaei] au arătat că după cum cealealt[e] lucruri părintești a Irinei čau fost la măna sa iliau dat făr de nici o pricină așa și ceale čau mai rămas nu i le propreaște: însă și dum[niaei] au cerșut să aibă dreptate pentru o samă din lucrurile ceale din afară, mișcătoare, care sau prăpădit din pricina turburării vremilor și din alte tănplări ca să nu fie asuprită și a i ceare. Deci la cercetarea ce am făcut, întăii pentru 1000 lei bani gata čau rămas a Irinei, fiind că și în anaforaoa de ğudecată čau avut mai înainte să hotăraște ca s[ă] fie acei bani cu dobănda lor păn la măritarea Irinii cap la cap, care să fac 2000 lei, și dintračastă som[ă] scăzănd 722 lei 70 bani ce sau cheltuit la măritarea Irinii, 1277 lei 50 bani ce mai rămăn, găsim cu cale să aibă ai da dumn[neaei] Băniasa surorii sale Irini, iar mai multă dobăndă să nu aibă a ceare Irina pe vremea de cănd sau măritat pănă acu. Intăi că după dreptate, la o pricină că ačasta, nu poate să să sue dobăndă mai mult decăt capitile, al doilea, că și răposat[ul] ban Dimitrachi, soțul Mariei, întru a căruia mănă a fost acești bani) de atuncea au murit: și după pravil[ă], mortul dobăndă nu plătească.

Pentru 8 boi și 6 vaci, partea Irinei, ce sănt la împărțal[ă], arătănd Băniasa Mariia cum că dintracest[e] vit[e] numai un bou și o vacă au rămas iar celelalte toat[e] au murit de boal[ă] depreună cu ale sale și cum că pentru aceale čau rămas au dat Irinii 2 vaci cu viței, care și săngură au mărturisit că liau luat, cu cale iaste ca să nu fie Băniasa mai mult supă-

rată. Iar pentru 12 telegari și 5 epe tij a Irinii, ce sănt la împărțală, de vreame că încredințază Băniasa că numai 2 epe și 2 telegari au rămas, iară cielalți toți sau prăpădit din pricina greutății vremilor: găsim cu cale ca să ia Irina aceale 2 epe cu prăsila lor ce se va afla, și telegarii aceia cum și căte epe sau cai să vor afla la Băniasa cu herul Irinii, iarăș să le ia Irina și să s[e] mulțămască necerănd mai mult. Așijderea și pentru 60 stupi a Irinii ce sănt arătați la împărțal[ă], arătănd Băniasa cum că în cătă vreame bătea dintrănșii, din miiarea ce lua pe an, abia ajungea pentru cheltuiala Irinii ce o ținea în casă și pentru cheltuiala stupilor; iar căți stupi au rămas, zicănd dum[nea]ei că a și sufleți precum că la vreamea răzmîriții iau stricat Turcii pe toți, dinpreună cu a dumisale, i sau dat credință și sau zis Irinii ca să fie răbdătoare. Pentru un rănd de așternut ce au fost a amănduror surorilor, au dat samă Băniasa că sau văndut, arătănd că și cine au cumpărat acel așternut să află față; din prețul ce au luat sau hotărăt să dea pe jumătate surorii sale Irinii. Așijderea și pentru o caretă cam veache ce iau rămas și au purtato Băniasa, i sau socotit prețul 120 lei din care să aibă a da Băniasa Irinii 60 lei. Iar pentru odoarăle părintești, ce le sănt orănduite tij amănduror la numita împărțală, după izvod čau arătat Șatr[ariul] Ștefan, fratele lor, de vreame că sau dovedit precum că Irina șau luat partea sa, și pentru un cercel de zmaragd čau rămas mai mult în partea Bănesii, au dat Băniasa Irinii, un inel cu zmaragd cu măna fratelui lor, Ștefan Șatr[ariul], n'au rămas nici o pricină. Așijderea și pentru partea Irinii de țigani, fiind că iau luat precum săngură au arătat, nu are să mai ceae nici un țigan dela Băniasa, fără numai o copilă de țigan are să mai ia dela frate său Ștefan, carile înainte noastră sau apucat căi va dao. Pentru vasele ce sănt rănduite Irinii la împărțal[ă], fiind că nu i liau dat Băniasa păn acu, sau apucat ca să i le dea. Așijderea pentru un loc de cas[ă] părințasc[ă] de aicea din Eș, ce nu este pus la împărțală, au învoit Băniasa Mariia înpreun[ă] cu frații ca să rămăe iarăș în partea Irinii pe diasupra. Pentru a treia parte de moșia Bohotin čau fost întăi a fratelui lor, Ștefan Șatr[ariul] și au vănduto Log[o]fetes[e]i Păl[ă]doai și dela Log[o]feteasa au răscumpărato Lascarache Ros[e]t vărul lor; și de la Lascarache Ros[e]t iarăș au răscumpărato Băniasa Mariia, luînd răposat[ul] Dimitrachi, boieriul său bani cu dobăndă și puind amanet ačastaș moșie, care bani iau plătit Băniasa Mariia după moarte soțului său, făcănduisă cu dobănda lor, pe cătă vreame au stătut, 2400 lei. Deci de va avea Irina și Gheorghi, fratisău, ca să între și ei la stăpănirea acesti părți de moșie, să aibă a întoarce Bănesii partea ce li sa veni întraceale 2500 lei čau dat dumneaii și măcar că dum[nealui] Polc[ovnicul] baron Belistein, fiind vechil din partea ğupănesii sale, au cerut ca să să măsoare moșiile, atăt a Irinii căt și a Bănesei Mariei și

să să împartă întocma, fiind a Bănesii moșii mai bune, dar ačasta nu sau găsit cu cale, ca să nu să strice înpărțala čau făcut acei boieri, carii fiindu-le rude și ca niște părinți, precum au socotit cu drept[a]te leau împărțit. Iar care moșii or eși de tot reale, atăt din partea Bănesii și a Irinii căt și dintra fraților, acealea să să socotească di mijloc. Pentru 9 pogoane de vie dela Nicorești, fiind că sau dovedit că 4 pogoane dintracestea au fost a doo mătușii a lor, anume: Sanda și Vitoriia și liau dăruit Bănesii Mariei păragini, iar 5 pog[oane] fiind a maicii lor, au rămas să să înpartă pe 4 frați. Și pe urmă numita Vitoriia vănzănd toate aceste 9 pog[oane] unui Măslină, băcal din Eș, cu ğudecat[ă] liau răscumpărat Băniasa Mariia, dănd atuncea întăi 180 lei la cumpărător și mai pe urmă 80 lei la fičorul cumpărător[u]lui, și au luat viile la stăp[ă]nire lucrăndule cu a sa cheltuială pănă acu. Și fiind că Irina Baronias[ă] și Gheorghi fratele său în doo tomni au luat din roada acestor vii piste voiia Bănesii, găsim a fi cu cale ca căt vin să va dovedi că au luat, săl plătiască Bănesii după prețul ce sau văndut vinul atuncea de la coretă. Și acum întračastă toamnă să fie volnică dum[nea]ei Băneasa a lua toată roada acestor vii, fiind răscumpărate și lucrate cu a sa cheltuială și purtare de grij[ă] precum sau zis, iar pe urmă aceale 5 pog[oane] ce sănt di pe maica lor (osăbit de aceale 4 ce sănt dăruite Bănesii) să să împartă pe 4 părți la aceste 2 surori și la 2 frați ca săș ia fieștecarile partea sa căte 1 pogon și 1 firtă ce li să vine și să le poarte de grijă. Prea înălțate Doamne, noi după toat[ă] cercetarea cea cu amăruntul și cu luare aminte ce am făcut asupra acestor pricini, păzind nestrămutată înpărțala acelor răposați boieri ce hotărăște partea fiește căruia din frați, precum am aflat și am cunoscut mai cu dreptate curmarea fieşte căriia madeale din ceale arătat[e] mai sus, înștiințăm pe mărieta, iar hotărărea cea desăvărșită rămăne la înaltă înțelepciunea mării tale. 1777 Sept. 16. A înălțimii tale cătră Dumnezeu smerit rugător Gavril Mitropolit Moldovei.

Prea plecați slugi: Ioan Costin Vel Logofăt. Ioan Sturza Vornic, D. Stărcea Vel Vornic, Alexandru Negel Vel Vornic, Depati Vel Spătar, Gheorghi Sturza Vel Ban. Sau trecut la Condica Divanului de Ioan Neculai. Condicar.

LXXXIV. 1777 Sept. 30. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 106. Original.

Dat-am adevărată și încredințat[ă] scrisoare me la măna surorii mele, Marii Rusătoae Bănesi[i], precum să s[ă] știe că din toate pricinile ciau fost între noi niam răfuit după giudecată și niam așezat și rămăindumi dumn[e]ei cu 900, adică noî sute lei ča săm[i] de din toat[e] pricinile čau fost între noi, cum și part[e] din bucat[e] ș[i] din odoare čau fost, meau dat toate, ș[i] miau dat șacele noî șute lei în măna me, șau lipsit toat[e] pricinile čau fost între noi. Ca de acum înaint[e] nic[i] să am a cer[e] eu nimic la soru

me Marie, nic[i] dum[ne]ei la min[e] să nu cei nimic[ă]. Iar pentru parte de moșie ce miau dat giudecata ca să răscumpăr din Bohotin, iarăș mam învoit cu dum[ne]s[a] frățește și iam lăsat moșie tot supt stăpânire dum[i]sale, fiind că ș[i] dum[neei] miau dat danie 5, adică cinci poogoan[e] de vii di la Nicorești ot Pisc[ul] Corbului pentru învoiala ce iam învoit ș[i] eu de iam lăsat ș[i] part[e] me tot supt stăpânire dum[i]sale ș[i] nu am răscumpărat și nic[i] o pricin[ă] nau mai rămas între noi, iar car[e] nu s'ar ține de acastă învoială și mai trăgând giudecată să nu i să ție în sama, or la ce giudecat[ă] ar mergi ș[i] pentru mai mare încredința[re] am iscălit. 1777. Săpt. 30.

Irina Rus[e]tescă.

LXXXV. 1785 Iulie 12. — Acad. Rom. Hârtii Pencovici IX, No. 43. Original.

Din mila lui Dumnezeu cel[e] ce dau zăstri fiicei meli Marìi:

O icoană ferecată piste tot cu argint : Sveti Nicolae.

O moșie Mărginenii in ținutul Bacăului unde iast[e] așezar[e], cu patru rooți di moară unblătoare în apa Bistriții.

Pol satu Negrenii iarăș aproapi, tot în ținutul Bacăului.

285 stânjini în curmeziș, din moșie Ghirăeștii iarăș întracest ținut.

O moșie întriagă anume Cățeleștii în ținutul Niamțului, iarăș aproape de Mărgineni.

Parte din moșia Bohotinul din ținutul Eșii.

O moșie anume Cerchejenii din ținutul Hărlăului se șo scoată după scrisori ce sint la [mine] avănd eu ğudecată cu Cogalnicița acum de patru an[i].

O pivniță de chiatră boltită cu trei cas[e] pe dânsa șindilite în târgul Bacăul di zeci buți.

Alte trii dugheni cu casel[e] lor tij aleture, iarăș șindilite gătite.

Zeci pol pogoan[e] di vie lucrătoar[e], înse șes[e] pogoan[e] la Streoan[i] și patru pol pogoan[e] la Cruce din ğos.

9 selaș[ĕ] di țigan[i] cu copii lor și doă țigance, una cu copii șalt[a] făr[ă] di copii bez ce a mai scoate după înpărțire ce sint.

O gzardă (sic) cu diamanturi cari ii dată la ğupânul Andriiu Pavli se o de so prefacă.

O păreche cercei cu diiamanturi cu aripe care iarăș sint daț[i] la ğupân[u] Andriiu Pavli.

O părechi paftali di auru iarăș date [cu] niști brățări de auru la ğupân[u] Andriiu Pavli să i le facă.

Șepte șiraguri mărgăritare mari.

O tava de argint cu 12 filigen[e] cu zarfurile lor de argint.

O stropitoare cu afumătoare ei di argint.

O strechinuț[ă] cu lingurița ei de dulceț[i].

Un cal di miri cu raftul lui di argint și cu șe și cu ha[r]șao[a] cu cabarale de argint.

O caretă cu șes[ă] telegari.

12 părechi cuțite de argint cu linguriț[e].

20 epi cu armăsarul lor.

20 di boi

20 di vaci

200 stupi

Pentru două sute oi săi dau șas[ă] epi neavând oi

12 blide de costor cu chirostiile lor

12 talger[e] costor
Opt tingir[i] tocate (de aramă)
Un ligh[i]an cu ibricul lui di tocat (aramă)
Patru rânduri di strai, unul cu samur şi unul cu rost (?) şi unul cu nurcu (?) şi unul cu singiap.
Patru ineli, înse doă ineli cu diiamanturi şi unul cu zamfiru şi alt inel iarăş zamfiru
2 sfeşnici argint.
Un sipet di strai mar[e]
Alt sipetaş mai mic.
O scatulcă,
O părechi solniţi argint
O oglindă.
Aşternutul cu doă oghialur[i] cu tot tacămul lui.
2 covoară şi din cas[ă] cel[e] trebuinčoas[e] minişterguri şi toate celelante după obiceiu.
Un loc din Iaş cât să va alegi lăngă Sfănt[ul] Ioan care să răspundi în înparţală să şil scoată.
Un redvan tij cu şes[e] telegari cu hamurile lor.
Aceste toate de sus arătate să am a li da după izvodul acesta ce se arată mai sus, cum şi dim va da măna vrănd milostivul Dumnezeu ca să ağungu a fi şi eu în vre o stare încă cu celi ce îm va mai da măna să ağut pe copila me după ce oi scoate şi ḑzestre copilii Catrinii care est[e] în urma Marii, nefiind supărat mai mult acum, ci după izvodul acesta să urmez întocma ce pe urmă după cum am şi mai zis mai sus, vrănd milostivul Dumnezeu a fi în vre o stare cu îndestulare cu cele cem va mai da măna să am a ağutora.

Manolache Hrisoverghie, 1785, Iulie 12.

LXXXVI. 1785 Oct. 11. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 106. Copie.

Gavril cu mila lui Dumnezeu Arhiepiscop şi Mitropolit Moldavii.

Fiind pricină de judecată între stăpânii moşiei Bohotinul de la ţinut[ul] Eşului pentru alegerea părţilor ce au întračastă moşie, sau rănduit prin carte g[o]sp[o]d hotarnici ca să aliagă şi să hotărască moşiia ačasta dispre împreğuraşi. Drept aceia, spre dovada dreptăţii, sau dat de la noi ačastă cart[e] de blăstăm asupra tuturor acelora, ori carii vor fi ştiind sau vor fi auzit din bătrăni pentru hotarele aceştii moşii Bohotinul, pe unde au umblat şi sau stăpănit din vechi, de nu vor măturisi adevărul în frica lui Dumnezeu, ce lăco mind la împresurare sau părtinie vre unii părţi, prin ştiinţă cu nedreptate de vor tăgădui, unii ca aceia să fie blăstămaţi de D[o]mnul D[u]mnezeu şi de Prea Curata a sa Maică, de slăviţii 12 Apostoli şi de 318 Sfinţi Părinţi de la soborul Nicheii. In viaţa lor procopsal[ă] să nu vază, ostenealele şi sudorile lor să fie spre perzare şi înger nemilostiv să stea înpotriva lor în toate zilele vieţii lor. Herul, petrile să putrezască şi să să risipască, iar trupurile lor după moarte să stea întregi şi nedizlegate. Şi de cătră Arhieria noastră să fie blăstămaţi. Iar de vor urma dreptăţii mărturisind adevărul în frica lui Dumnezeu, să fie ertaţi şi blagosloviţi. Amin. 1785 Oct. 11,

Gavril Mitropolit.

LXXXVII. 1785 Noemv. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 147. Copie.

După luminată carte de poruncă a pre înălțatului Domnului nostru, Alexandru Ioan Mavrocordatu Voevod, din anul acesta 1785, Octomvrie, ce am fost randuit ca să aleg și să hotărăsc moșiia Bohotinu și cu alte siliști de pre[n] prejur, ce sănt la ținutut Iașilor, care moșie o au neamul boerilor Rosătești, baștină și clironomiia de pe răposatul Ștefan Roset biv Vel Vor[nic], ce au fost nepot lui Dumitru Buhoș Vist[ernic].

Am mersu la stare numitii moșii unde fiind acum față dum[nea]lui Banu[l] Manolache Hrisoverghiia și dum[nea[lui Cămănariu Răducanu Ros[e]t și dum[ne]ei Băne[a]sa Mariia Ros[e]t și din partea megiiașilor vechili care anume să vor arăta mai jos, întăi am făcut cercetare scrisorilor ce meu arătat atăta dum[nea]lor boerii răzeși de Bohotin căt și megiiaș[ii] și pe toate cu căt iaste îndestul spre asă înțelege cuprindere lor, lem luat înscris în osăbit catastih.

Pentru moșiia Bohotinu lăsăndu de a mai zice aice întračastă mărturiia de alte multe scrisori ce cuprind alte pricini, mai cu di[na]dinsul arătăm cum iaste ființa ei. Tot hotarul aceștii moșii Bohotinu să încheia cu danii domnești: dintrunceput prin doă ispisoace. Adică Petru Vodă au dat daniia și miluire lui Duma Mičaču un loc din pustiiu, la Braniște, la Bohotin, anume Părăul Cozii lăngă prisaca m[ă]n[ă]stire[a]scă ca săș facă lu[i]ș satu la capul piscului; iar hotar[ul] acei pustie ca să fie despre toate laturile or cătu ar pute să trăiască un sat, cu locu de arătură și de fănațu, cu ispisoc din 6963 Av[gu]s[t] 29. Altu Petru Vodă, 134 ani mai în urmă au dat daniia și miluire lui Andreiu Hatman[ul] în (sic) loc de prisacă în Braniște domn[e]ască, în capătul din jos, la sfărșitul Braniștii, pri vale Himeiosului, cii pe Bohotinu. Iar hotar[ul] acestui loc de prisacă ca să fie (urmează hotarul descris în actele reproduse mai sus.) Apoi tot în acest ispisoc arată precum Andreiu Hat[manul], datau acest loc de prisacă de pe valea Himeiosului danie mănăstiriii Păngărați și întărește mănăstirei stăpănire pe acest loc de prisacă. Căci ispisoacele amăndouă tot dinpreună, adică anul 7097, însă unul Aprilie 5 și altul Aprilie 15.

Apoi citează pe scurt cuprinsul ispisoacelor lui Alesandru Ilieș din 26 Noemvrie 7141, a lui Vasile Lupu din August 7144, 23 Marte 7144, 21 Maiu 7144, 2 Avgust 7146 și 10 August 7163, a lui Gheorghe Ștefan din 30 Sept. 7165, a lui Gheorghe Ghika din 18 Iunie 7165, a lui Mihai Racoviță din 20 August 7228, și urmează:

Pentru cercetarea și aflarea marginilor moșii Bohotinului prin semnele hotarului ce să arată prin numitele vechi ispisoace, am adus oameni bătrăni și tineri căți sau aflat mai știutori răndului hotarălor, anume: Ilie Baidatian din Bohotin și Ion Tiron ot tam și Lupul Rotar ot tam și Manole Čobotar

ot tam şi Ioniţă Damaschin ot tam, Gheorghi Alexandru din Coziia şi Ilie Cloşcă ot tam şi Voine Stegariu ot tam şi Pavăl Bejenariu ot tam, şi Ioniţă sin Gheorghie Alexandru ot tam, şi din preğuraş Antohia sin Vornic Alexandru din Trăisteni şi Gligore Chiroşcă ot tam şi Simion Rusul ot tam şi Onagul Stegar din Vulpeşti şi Timofte Berihoiul ot tam şi Ioniţă sin Tofan ot tam şi Ioniţă sin Vasile ot tam şi Ştefan Vătav dumisale Banesii Marii de la Bohotin şi cu aceştie împreună am mersu la malu Jijii, la moviliţa care să zice Intre Şiraguri u[nde] după ispisoace, diacole dintreacestu colţu să începe hotarul moşii Bohotinului şi măcar că aşe să numescu movilă dar pre puţină asămănare de movilă are, mai ales fiindu spini crescuţi pe dănsa. Intracastă moviliţă sau găsit piatră hotar, care piatră sau pus de Grigoraş Cucoran Vornic de Poartă şi Gheorghi Horopčanu biv Căpit[an] şi Toader Străjăscu Diiac de Cămară, cum adevere[a]ză a lor mărturia în hotarnică din velet 7233, Iulie în 12. Aice în capătul de sus la moşie Bohotinului, căt ţine şesul din apa Jijii pănă supt deal, supt pădure care o numescu vòloacă, să află megieşită dum[ne]ei Log[ofeteasa] Icaterina Răzo[a]e cu o parte de loc ce să numeşte din Branişte, care loc la velet 7227, Iulie 18, Domnul Mihaiu Racoviţă Voevod lau dat danie şi miluire din locul G[os]pod ce au fost rămas lui Costantin Aga sin Angheluţă cu ispisoc. Cu care ispisoc aice neu înti[n]pinat şi vechili dumisale Log[o]f[etesei] Răzo[a]i, Costantin ce au fost Cămăraş de Izvoade. In protiva pietrii zisă de sus, din moviliţa Dintre Şiraguri, am găsit piatră hotarnică a locului dumisale Log[o]f[etesei] Răzo[a]i în margine şesului supt de[a]l, supt voloacă, din jos de coada uni bălţi ce să zice Rădăcina. Insă fiind că ispisocul dumisale Log[o]f[etesei], acolo unde vine din sus în jos, pe supt de[a]l, supt voloacă şi zice că să împreună cu hotar[ul] lui Buhoş, arată că sau pus un stălpu de piatră în margine volocăi, supt un stejar drept coada bălţii Băloşiţii, din jos, şi sau făcut şi buor întrun stejar şi altă piatră şi voloacă, nice boor nu sau găsit acum decăt piiatra Log[o]f[etesei] Răzo[a]i, iar balta Băloşiţa neu arătato oamenii mai în sus de piiatra Log[o]f[etesei] 1573 stănjăni, cum şi o mărturie hotarnică a unui Pilat Vornic de Poartă, din velet 7204, Iunie 17, arată că de la movila Dintre Şiraguri au mersu drept piste de[a]l spre soare apune şi peste vale Cozii drept la Lozniţă şi de acolo drept peste pădure unde au pus un stălpu de piatră, din jos de prisaca mănăstirii Gălăţii, lăngă apa Trestiianii, despre Răsărit şi deacolo iar drept zice peste Bohotin în vărful de[a]llului priste Pietrosul, adică pănă în celalt colţu a moşii. Şi iarăş cu altă mărturie hotarnică a lui Gligoraş Cucoran Vornic de Poartă, din velet 7233, Iunie 12, arată din movila Dintre Şiraguri pănă în voloacă şi drept la de[a]l peste voloacă şi peste vale Cozii, din capul din sus a red[i]ului lui Bateiu şi prin Lozniţă drept la de[a]l, pănă în vărful de[a]llului şi deacolo tot drept, zicănd pe semnile ce le numeşte.

Însă şi zapisul Sandului Micului, strănepot lui Duma Micaču, din 7163, Av[gust] 10, răspunzând cu Poiana Cozii ce din sus de red[i]ul lui Bateiu şi până în fundul poenii. După noima acestor scrisori am făcut cercare întăi şi unui Ilie Baidauz din Bohotin, [care] spune că el au fost şi dijmaş şi la acestu cap[ăt] din sus a moşii Bohotinelor nau fost nici o dată ştiută şi ale[a]să stăpănire între megieşi, ce tot cu pricinile înpingăndusă unii pe alţii pentru că şi locul până nu cu de multu sau aflat nelăcuit de oameni şi nerodit. Din moviliţa Dintre Şiraguri am purces dănd pravăţu peste şes, drept spre Apus şi prin coada ce din jos a bălţii care o ştiu oameni[i] că să che[a]mă Băloşiţa, alăture cu locul dumisale Log[o]f[ete]săi Icaterini, până supt de[a]lu, supt voloacă, mai sus di piatra hotarului dumisale Log[o]f[ete]săi cu 153 stănjăni G[os]pod, iar din apa Jijii[i] până la acestu locu supt voloacă sau aflat 600 stănjăni G[os]pod.

De acole tot drept spre Apus. la de[a]l, în muche acestui de[a]l, care să numeşte Pravilă, la locul cel mai înnaltu, în viia lui Costantin, nepot popii lui Fodor ot Măcăreşti, din sus de via Burogăi, tij ot Măcăreşti, unde au dat sama un Costache Bădinău din Grozeşti ca ar fi apucat pietre hotar. Pană aice şă alăturea cu locu, iar numitul de Branişte, ce să stăpăneşte de dumn[ea]lui Vtori Vist[ernic] Costantin Gheuca, sau aflat 223 stănjini G[os]poda. De acolo la vale cii alăture cu locul Vist[ernicului] Gheucăi şi tot spre Apus, drept peste red[i]u[l] lui Bateaiu. (Însă nu după cum zăc scrisorile de sus arătate: pe din sus de acestu red[iu], ce pe la capul red[i]ului, cel din ğos), pan[ă] în matca părăului Cozia, sau aflat 240 stănjini G[os]pod. De acole la de[a]l, prin codru, tot alăture cu locul dumi[sale] Vist[ernicului] Gheucăi şi tot drept spre Apus, până în de[a]l, unde să zice la Lozniţă, în fundul unii vălcele cu soci, sau aflat 520 stănjini G[os]p[o]d. Aicea, pe drept locul Vist[ernicului] Gheucăi, nici vechil răspunzătoriu nau venit nime, nici scrisori au trimis în cătă vremea sau făcut cercetare la faţa locului, măcar că pe urmă sau vestit ispisoc ce are dum[nea]lui Vist[ernicul] Gheuca dela Cantemir Voevod, let 7197, Mart[ie] 15, de danie ce au dat unui Mihăilă Agă şi cât ţine acestu loc, alăture cu hotaru Bohotinului, aşà scriind că la un loc ce să che[a]mă Şiragurile, la rădăcini, să înpreună cu locul lui Buhoş în şes[ul] Prutului şi de acolo drept spre Apus, prin vale Cozii, până în muche de[a]lului despre Apus, până unde să răsturnă. Nepomenind la acest ispisoc nimică de Lozniţa care la acest loc să numeşte prin ispisoacile şi hotarnicile Bohotinului, am cercetat prin oameni aici ca să aflu ce fel de Lozniţă ar fi fost aceia şi în ce locu anume, şi după spusul oamenilor sau adeverit că în vremele vechi, locuri unde să lucrà obezi de roate să nume[au] Lozniţă. Iar anume unde şi în ce loc ar fi fost Lozniţa aceia ce să dă sămnului hotarului Bohotinului, nu sau putut adeverì căci şi după spusul oamenilor şi după vedere acestu

fel de Lozniță nau fost numai la un loc ce au fostu la multe locuri care pe acel de[a]l și mai în sus și mai în ĝos, tot la Lozniță să zice, măcar și pe aici pe unde sau tras funie acum, în vărful acestui de[a]lu, sau nemerit prin locu care să cunoaște să fi fost în vremile vechi una dintracele lozniți, fiind cunoscut că au fost locu lăcuit de o[a]meni. De acolo, din vălceaua cu socii, de unde rămăne locu Vist[ernicului] Gheucăi, am mersu prin codru, însă nu drept spre Apus, ce cam cheziș, în stănga, tăind peste o bucată de loc ce să află acum în stăpănire mănăstirii Ne[a]mțului pănă am eșit în poiană, în gura văi Tristianii unde acolo, în malul părăului Tristiani, despre Răsărit, sau găsit o piatră mare, însă aceasta nu îngropată ci pusă jos la pământ și desupra piatra ačasta, săpată cruce și slove unde zice: Ștefan Ros[e]t Vornicul Veșnii Zimle și ĝupaneasa Safta, vilet 7233, iar[ă] pe fața pietri[i], ce dedesupt, iarăș săpată cruce și slove ce zic hotarul Bohotinului. Supt ačastă piiatră marea sau găsit altă piiatră, mai mică, îngropată în pământ cu rănduiala de piatră hotar, avănd și cărbuni supt dănsa. Care din de[a]l, dela Lozniță, din ace de desupt numita vălce cu soci, pănă aice, la pietrile Vornicului Ștefanița Ros[e]t, sau aflat 1094 stănjini G[os]pod. De acole la vale, pe părăul Trestiianii, unde din părău în jos locul să stăpănește de mănăstire Ne[a]mțului, iar din părău în sus iaste locul prisăcii mănăstiri[i] Gălății, pănă în matca părăului Bohotinului, sau aflat 89 stănjăni G[os]pod.

Aicea, la acestu loc, au eșit răspunzătoriu vechil Mănăstiri[i] Neamțului, eromonah[ul] Evsavie, care întăi meu arătat o mărturie hotarnică a lui Ion Pillipovschii, biv Vtori Med[elnicer] din 1779, Ap[ril] 25, cuprinzătoare pe o parte de loc ce scrie că au hotărăto mănăstire Ne[a]mțului pe Bohotin, începănd din gura părăului Rodminului, pe care părău Medelniceriul Pilipovschii îl numește Molovatețu părăului Trestianii, pănă în obărșiia părăului Strestienii *(sic)*, însă: 389 cămpul și 1040 stănjăni codru.

2360 lungul pi margine ce din ĝos, alăture cu hotarul Boh[o]tinului și cu hotarul ci se stăpânești de Visternicul Ghioca *(sic)*, din apa Bohotinului, din gura părăului Rodminului, păn iarăș drept obărșie părăului Trestienii, la fundu, însă: 600 stănjăni cămpul, 1760 stănjăni pădure. 782 stănjăni latul cămpului pe vale, din gura Rodminului, alăture cu drumu[l] i părău[l] Boh[o]tinului în sus, păn în gura Trestienii; 900 stănjăni, latul cămpului pi din dial pi supt margine pădurii, din păr[ă]ul Rodminului păn în părăul Trestienii, în dreptul locului prisăcii mănăstirii Gălății; 120 stănjăni latul la cap[ul] acestui loc, în codru, drept fundul Trestienii.

Aice, la acest loc, între Rodmini șîntre Trestiiana, în fundul altei vălceli care nu are nume, supt margine pădur[ii] să află și prisacă de stupi a mănăstirii Niamțului, fiind acolo și sădire de pomet vechiu unde . . . . în

vreme de demult ar fi fost și bis[e]ric[ă], mitoh a mănăstirii, la care pitre-[ceau] călugării poslușnici ai mănăstirii și cu vechilul.

Vechilul actual arată că moșia mănăstirii se împresoară locul de către Băncasa Maria. Se aduc oameni megieși din Bazga, printre care o babă de peste 100 de ani, carora le sau cetit două cărți pe blăstăm:

Și de acolea în sus, pe lăngă părăul Bohotinului, pe care Med[elnicerul] Pilipovschi îl numește Vișniță, până în gura văi[i] Trestianii, pe care părău, Medelniceriul Pilipovschi îl numește Tărnăuca și de acolea la deal, spre Me[a]ză noapte, pe părăul Trestia[nii], alăture cu locul de prisacă a mănăstiri[i] Gălății, până în vărful dealului, în obărșia acestui părău, și de acolo pe de[a]l în ğos, până în fundul văii Rodminului, de unde am purces cu măsura întăi, iar frunte acestui loc, până în matca părăului Bohotinului, acestu după hotarnica Med[elniceriului] Pilipovschi măsurăndusă acum cu stănjin domnesc din ğur împrejur, adică stănjini...

Dintro piatră din gura Rodminului, ce iaste pusă de Med[elniceriul] Pilipovschi, pe vale în sus, alăture cu părăul, Bohotinului, curmeziș până în gura Trestienii la altă piatră pusă iarăș de Med[elnicerul] Pelipovschii, 30 de ocoale la de[a]l, până în pietrile zisă din sus, a Vornicului Ștefan Ros[e]t, în malul părăului Trestianii despre Răsărit:

Arată depărtările în stănjăni între pietrile puse de Pilipevschi și alții împrejurul locurilor de prisacă a Neamțului și a Gălății, apoi arată că semnele adunate a lungului și a curmezișului cuprind 1429 stănjăni lungul, pe margina din sus, alăture cu locul Gălății, din apa Bohotinului, din gura ținută de boieri răzăși de Bohotin și alta de mănăstire. Baba cea bătrănă, Anița, nora a unui Andrian, arată că tatăl ei a avut casă cu livadă de toate și au trăit acolo unde este acum prisaca mănăstirii și au fost acolo biserică, schitișor cu călugări (zicea tatăl babei). Călugării au murit toți de o ciumă mare ce au fost și s'au stricat biserica, însă baba a văzut în copilărie locul ei și ea se juca cu alți copii printre pietrele de morminte. Iar ceilalți oameni au mărturisit și ei că au auzit de la părinții lor că au dijmuit acolo pentru mănăstirea Neamțului un călugăr Paisie, vechil la morile mănăstirii dela gura Jijiei. Insă nu cunosc bine pe unde au stăpănit călugării din vechime. In privința numirilor de Molovățul, Vișnița și Tărnauca, date de Pilipovschii Rodminului, Bohotinului și Trestienii, oamenii numai cu prilejul hotărniciei lui Pilipovschie le au auzit. Atunci au arătat vechilul mănăstirii două sureturi de ispisoace: unul din 1 April 6978, prin care Ștefan Vodă au dat mănăstirii Neamțului o prisacă care se află în Bohotin și cu mănăstirea ce iaste mai sus de Vișniță și cu locuri de fănețe și de prisăci, hotarele care le-au ținut popa Chiprianu «după a noastră (sic) mai la deal, și de acolo pe părăul Tărnoaca căt ține poiana și apa Tărnoaca». Altul din 6978 Maiu 3, prin care Ștefan Vodă arată că mătușa lui au dăruit mănăstirii Neamțului locul de prisacă a lui Chipriian în Botne, scriindui hotarul alcătuit de pâraele Vișnița, Tărneaca și Molovățul. Aceste sureturi au făcut pe Pilipovschie să schimbe numirile acelor pârae: Bohotinul, Trestiana Rodminul. Acuma însă, vechilul mănăstirii arătând chiar uricile originale sârbești, s'a constatat că este vorba de Botna și nu de Bohotin și că ele vorbesc de locul unde este mă-

năstirea Chipriana, la codrii Băcului şi de loc la Bohotin. După o amănunţită cercetare a tuturor dovezilor arătate de călugări şi de ceilalţi, hotarnicul ajunge la concluziunea că locul mănăstirei Neamţului nu este împresurat.

In dreptul acestui loc de pricină cu mănăstirea Neamţului, din părăul Trestienii în sus, o parte de loc, numit loc de prisacă, se află în stăpînirea mănăstirii Gălăţii, unde iau întâmpinat pe hotarnici vechilul acelei mănăstiri, Ioniţă Croitoriul, cu un ispisoc dela Petru Vodă, ctitorul mănăstirii Gălăţii, din 13 Dech. 7094, care scrie că au hărăzit acelei mănăstiri un loc de prisacă în Bohotin. Iar hotarul acelui loc, scrie ispisocul, să fie pe unde au hotărât Gavrilaş biv Părcălab.

Incepe din gura Trestienii, drept prin mijlocul poenii, până unde iaste o pădure, iar de acolo drept prin mijlocul poenii în sus, la fundu, iar de acolo peste pădure în valea Trestiana, iar de acolo vale Trestiana până în gura Trestienii, unde dintăi sau început. Hotarul Bohotinului merge alăture cu locul mănăstirii Gălăţii însă chezis, păn[ă] la mijlocul şăsului, la o piatră ce să află numită hotar locului Gălăţi, ace care sau pomenit mai sus şi sau aflat 111 stănjăni.

De acolo înainte merge alăture cu:

Moşia (mănăstirii) Suceviţii, cii zic Bagazu (sic), piste şăs chezis, păn[ă] la lunca părăului Potroc şi apoi drept la dial pi acest părău, prin codru şi di undi să adun[ă] doî curgeri de apă întru acest părău, drept prin mijloc, păn în deal[ul] Cet[ă]ţui, la un bour şi cruce făcute pre faţă, cari ni le au arătat Niculaiu Vor[ni[c[ul] şi cu alţi oameni din sat, din Bohotin. Aici au arătat oamenii, în dealuf Cetăţuii, este colţul moşiei Bohotinului care aice se desparte de a Suceviţei, de Pribeşti şi de Podoleni. S'au aflat 1360 stănjăni. Iar de unde au început hotarul, den apa Jijiei, 4237.

Aici se observă de hotarnici că în ispisoace se zice că linia hotarului merge pravăţ (drept) Dintre Şiraguri la dealul Cetăţuii, pe când în realitate, pe teren, a mers chezis şi cotind, apoi că pietrile Vornicului Stefan Roset n'au întemiere. Atunci s'au măsurat în urmă, din dealul Cetăţuii drept la dealul deasupra Coziei şi pe urmă la movila Dintre Şiraguri şi au ieşit 4300 stănjăni.

Mănăstirea Suceviţei netrimeţând vechil la acea hotărătură, au arătat boerii răzăşi copii de pe ispisoacele mănăstirii, de la Petru Vodă şi de la Simion Movilă şi de la Grigore Ghika şi carte de judecată. Dă măsurile locului Suceviţi: 1360 lungul marginii din sus, 620 latul curmeziş, în jos pe zarea dealului până au dat colţul Suceviţii, la un stejar cu bour, în drumul ce vine de la dealul Cetăţuii în jos, prin codru şi 1211 lungul pe marginea cea din jos.

.... Am purces dincolo de dial[ul] Cetăţii, di undi sunt semnile, la vale, pi drum, pin codru, pe deasupra Hemeiosului şi înainte tot prin codrul şi poiana Unguriancă la un stălp mare de piiatră, hotar vechiu ce iaste de asupra voloacăi, în dreptul fundului văi satului Bohotinul păn[ă] unde sau aflat 6980 stănjăni Gospod.»,

Mergând de acolo pe culmea dealului prin poiană, pe sub margine voloacei Bohotinului, iau întâmpinat iar vechilul mănăstirii Neamțului, arătând că moșia Bohotinul nu s'ar pogorî mai jos, ci stă la o piatră ce se află peste voloacă. Au arătat un ispisoc de la Ștefan Vodă, din 30 Martie 1613, tălmăcit de un Efrem, prin care dăruiește mănăstirii Neamțului moșia Scoposănii și-i scrie hotarul. Vechilul mănăstirii pretinde că până la voloaca Bohotinului merge hotarul Scoposănilor.

Neputându-se dumeri asupra hotarului din jos de Bohotin, au venit Egumenul de Făstăci cu hărtiile moșii Podolenii și s'au văzut că:

Moșie Podolenii au fost a lui Andrei Hatmanul, dată luiș miluire și danie. cu sat pi dănsa, care au fost drept domniască, supt ascultare Braniștei, tot dela acelaș domnu, Petru Vodă, carele iau fost dat danie și din Bohotin loc numit de prisacă ce să chiamă Himiosul; însă Podolenii iau fost dat lui Andrei Hatmanu[l] cu un an în urma dănii dela Bohotin, pentru o mari slujbă ce arată că au făcut Domniei și țării, după ispisoc din 7098, Săpt[emvrie] 8. După șaisprăzece ani, sat[ul] Podoleni lau dat Domnul Eremie Movila Vodă, miluiri lui Isac Balica, vel Caminar, nepomenind nimica di Andrii Hatmanul, ci zicănd iarăși că au fost domnesc, supt ascultare Braniștii din tărgul Eșii, iar hotar[ul] să fie pe unde au umblat din veci, după ispisoc din 7114 Martie 12. După doî zăc[i] și cinci ani, Domnul Moisăiu Movilă Vodă au dat și au întărit lui Ștefan Boul și giupănesii sale Rucsandei, fiica răp[osatului] Ștefan Tomșa Vodă, dintru alor dres čau avut de la Miron Barnovschie Vodă, satul Podoleni la Braniște, țăn[utul] Fălciului încă și satul Stroeștii, la țăn[utul] Hărlăului, care aceste doî sate au fost danie și miluiri di Ștefan Tomșa Vodă mănăstirii Solcăi, și călugării dela Solca leau dat lui Ștefan Boul și giupănesii sale, Rocsandii, zăstri cănd au făcut nunt[ă] în zilele lui Barnovschie Vodă, cum arată ispisoc[ul] lui Moiseiu Movilă Vodă, din 7139 Maiu 19. Cu șepti ani în urma acestui ispisoc, la divanul Domnului Vas[i]lie Vodă sau giudecat Gligorii Ureche Spătariu, nepot lui Andrei Hatmanu, cu Ștefan Boul fiind Cluceriu și cu alți mulți din boeri, neamurile Balicăii ceau fost Hatman pentru satul Podoleni, arătănd Urechi Spăt[ariul] uric dela Petru Vodă, de danie lui Andreiu Hat[manul], moșului său, iar neamurile Balícăi arătând ispisoc dela Irimia Voevod, de danie Balicăi, nepotului său și ğudecata au hotărăt că să cade al stăpăni acel sat Podoleni Ureche Spăt[ariul] și nepotul său, Neculai Ureche, pentru că are dania ce dintăi, iar neamurile Balicăi au rămas din ğudecat[ă]. După ispisoc de întăritură din 7146, Oct[omvrie] 17, după 21 ani, au intrat satul Podoleni cu schimbătură în stăpănire Logof[ătului] Racoviță Cihan, de la nepoata sa Safta, ğupăneasa lui Neculai Urechi Spătar, după zapisul din 7163 Martie 9.

Au arătat și o mărturie hotarnică din 7229, a lui Crăste Emandi, biv Vtori Pah[arnic] și Gligoraș Mardari Cluceriu și Acsintie Uricariul, descriind hotarul Podolenilor în chipul următor:

.... începânduse hotar[ul] întâi din prăvalul apii, din codru, dispre Crasna, pi din sus de Cetăţ[ue], diacolo prin codru la vale, prin poiană Unguroancii, tot pi prevalul apii, păn[ă] la un stâlp di piiatră mare bătrân ci este pus lângă drum, în capu Poenii Lungi şi fiind stâlp mare nici ii n'au pus altul acolo; di acolo tot spre Răsărit prin poiana, prin prăvalul apii la alt stâlp de piiatră ce este în pisc[ul] Rojocului şau pus şi ii alt stâlp de piiatră, nou, lângă acel vechi şi au făcut şi semni bouri prin stejari. De acole, di la boor piste rediul Rojocului, la vale, prin dunbravă, în poiana Isaii, au făcut iarăş un boor intrun stijar lângă drumu, în capul poenii din sus. Di acolo piste drum şi piste o văioagă, drept la dial spre Răsărit, piste margine poenii, la un stâlp batrân ci este la capu pământurilor, supt păduri, pus în zare dialului, dispre Bohotin şi au pus şi ii alt stâlpu nou lângă cel bătrânu. De acole spre Amiază zi, cum caută stâlpul cel bătrân, tot zare pi dial, diasupra voloacei, prin poiană, păn[ă] în Poiana Ursului, drept gura Bohotinului, să potriveşti undi să înpreună cu hotaru mănăstirii Neamţului, şi iarăş au făcut sămni, boore la drumul Ursului, unde să pogoară spre Jijie, la vale, în zare dialului.

Hotarnicii observă că dacă hotarnica glăsuieşte bine punând hotarul pe zare, nu este lămurit dacă pietrile sunt întradevăr aşezate chiar pe prevalul apei, deci ar trebui lucrul cercetat.

În privinţa punctului din care pleacă hotarul din jos al Bohotinului, cu Scoposănii:

Acea piatră cu boor am desgropat-o şi sau găsit supt dânsa cărbuni şi pentru că are boor să adeverează a fi a moşii mănăstiri[i] Neamţului, după un ispisoc sărbăscu, ce lau adus mai la urmă dela Costandin Movila Voevodă, din 7117, Iunie 14, întru care mai arată o piatră cu boor, la margine moşii mănăstirii, din ğos, însă ispisocul mănăstirii, acel de sus zis dela Ştefan Vodă care iaste în urma acestuia cu 4 ani, zice de pietre dar nu arată cu boore. Apoi dela piatra ačasta mai sus, iarăş cu 260 stânjă[ni] şi iară lângă drum se mai află o piatră, iarăş marea şi veche, care şi pe ačasta dezgropând-o, sau găsit supt dânsa zgură. Ačastă piiatră sau înţăles de a fi a locului de prisacă cel dat daniia de Petru Vodă lui Andreiu Hat[manul], căruia îi dă hotar din Himiosul în ğos, pe vale Bohotinului şi după alte semne, zice: dela capul rediului în jos, peste drumul cel marea, până unde să numeşte Balta cu Ochiul şi Gârla Ochiului până ce cade în Jijia, pentru că piatra ačasta să află atâta cu stare cât şi cu pravăţul ei în dreptul Bălţii cu Ochiul dar nici ispisoacele nici vro mărturie alte nu adiveriază.

Arată apoi unde au fost morile lui Buhuş pe Jijia. Apoi revine la hotarul cu Podolenii şi Scoposănii:

Iar pentru hotarul moşii mănăstirii Niamţului, când şi stejarul cu boor, acel din dial, din sus de Vale Ursului, piste drum, fiind şi dreptu şi faţă

şi după hotarnica Podolenilor, nu se poate tăgădui. Di adivărat sămnul de hotar şi dacă diacolo toate hotarnicile zic: drept către Răsărit, în apa Jijiei, apoi prin piatra ace cu boor nu mergi linie driaptă, căci dela stijarul cu boor păn[ă] la piiatră mergere este chezis, spre Amiazi Noapt[e] şi dela piatră să întoarce către Răsărit păn[ă] în apa Jăjăi, măcar că luînd sama hotarnicii mănăstirii Niamţului, acei dela Ştefan Vodă, de la stejarul cu boorul din dial, de acole, zice drept către Răsărit piste pădure, supt dial în margini pădurii, la un stejar cu bour şi de acolea zice la alt stijar cu boor şi la o piatră, dănd până aice tăcere dea drept, şi dela piatră înainte iarăş zice peste drum, drept peste şăs, la ţărmurile Jijii. Dar apoi iarăş iaste îndoială, întăi că piatră nu pomeneşte cu boor, al doilea pentru colţul ce să face la capul moşiei Bohotinului dela dial, din piatră în ğos până la stejarul cu boor. Pentru prici[ni]le arătate la ĉapul din ğos al moşii Bohotinului am măsurat curmezişul pe doo locuri, o măsură am dat din stejarul cu boor drept spre Răsărit, până în apa Jijii şi sau aflat 960 stănjăni latul moşii pe aĉa;

160 stănjăni din stejarul cu boor drept piste voloacă, pe supt deal, în marginea voloacăi.

220 stănjăni de acolea la vale, tot drept până în drumul mare,

580 stănjăni de acolea la vale, tot drept peste şăs, până în apa Jijii, mai în ğos de undi cadi părăul Bohotinului în Jijie.

..... Latul moşiii 1.220 stănjăni.

... Margine moşii Bohotinului, ce despre cănpu, nu are nici o pricină, fiind că în Jijiia să opreşte şi hotar din cap în cap îş are însăşi apa Jijiii. Lungul moşii Bohotinului pe aĉastă margine sau aflat 4.620 stanj[ini], însă:

300 stănjăni din semnul ce sau făcut în malul Jijii, din loc[ul] unde neau scos pravăţu de la stejar cu boor din deal, de acole în sus pe mal până în dreptul pietri cei cu boor a Neamţului, cum şi mai sus sau arătat aĉastă măsură.

3.920 De acolea în sus, până la vadul Sanduţului, tot pe şăs, pe lăngă apa Jijii, drept.

2.420 De acolea în sus, până în movila Dintre Şăraguri, de unde sau început măsurătoare întăi.

6.620

Măsura prin mijlocul moşii în curmeziş dintro margine până întralta:

3.240 Din apa Jijii până în hotar Podolenilor, prin înğum[ă]tăţare amănduror marginilor însă:

1.800 din apa Jijii până în dealul Şurpi[i]

520 din deal[ul] Şurpi până în părău Bohotinului.

920 din părău Bohotinului peste dealul Petrişul, până în hotarul Podolenilor.

Dar vechilul mănăstiri Neamţului nemulţămindu-se cu această cercetare, au stăruit a pretinde că locul disp-e pârăul Cozia şi pârăul Bohotinului, tot dealul Şurpa până în Jijie, ar fi a Neamţului, fiind identic cu prisaca dăruită acelei mănăstiri de Anghelina, fata Cornei. Au mai scos şi un ispisoc de la Alexandru Vodă, din 1 Ianuar 6962 «care scrie prisaca despre Cozia şi cu un deal mare» care, zice vechilul. ar fi dealul Marmura de astăzi. Altfeliu, adaoge vechilul, n'ar fi faţă tot locul trebuitor mănăstirii pentru o prisacă. Insă oameni bătrâni au arătat că locul de prisacă al mănăstirii de din sus de obârşiile Bohotinului, nefiind stâlpit, ar fi fost impresurat de Suceviţa şi de Galata, a căror moşii se întindeau şi ele până în hotarul Covasnei;

Hotarnicul ducându-se la faţa lo-ului cu oameni din Bohotin şi Bazga cunoscători, au lămurit ca prisăcile Suceviţei şi a Gălăţii mergeau până în piscul lui Lazăr, deasupra pârâului Pietrilor. Iar în fundul Bohotinului ar fi fost tot Branişte, loc domnesc, a carei urme'nu sunt şterse nici astăzi. In timpul lui Mihai Vodă (Racoviţă) ţinea vite acolo un anume Stan Spanciul, om de casa Domnului. Dă măsurile din piscul lui Lazăr până unde se sfârşeşte câmpul, pe amândouă ramurile Bohotinului: 660 stănjăni. De acolo tot la deal prin codru, pân[ă] în obârşie Bohotinului, la vârful deasupra Covasnei în drumul vechiu al Noureştilor sau aflat 1600 stănjăni. Şi peste tot 3420 stănjini.

Hotarnicului i-au arătat oameni din Crasna locul unde au fost locuinţi, numit satul vechiu, dar el nu crede să fi rămas acolo Branişte. Bohotinul potrivit ispisoacelor lui merge până la vârf, deasupra obârşiilor; după ispisoacele Gălăţii şi a Neamţului se vede că locurile lor nu ajungeau până la vârf, ci numai drept fundul Bohotinului. Se zicee că acolo este loc domnesc, stăpânit de nime, fiind că acei a cărora era nu aveau ce face cu el, fiind la codru, ci ei tot spre câmp căutau să se lăţască. Hotarnicul bănueşte că şi locul Gălăţii este tot din locul dăruit de Anghelina, fata Cornei mănăstiri Neamţului. S'au dat de Petru Vodă fiind că nu se ştia bine unde merge hotarul acelei prisăci, căci cărţile se furase (tărhuise) lui Corne Brănişterul de către nişte argaţi.

Mergând hotarnicul la Covasna, ca să cerceteze la faţa locului, au venit şi Egumenul Dobrovăţului care stăpâneşte parte din Covasna. Această parte este dăruită de Ştefan Cel Mare care:

A hotărât în doî rânduri un loc de prisacă care[i] ot Branişte, pi Covasna, iar hotarul scrie că să începe ocina de la Prihoteşti Noureştilor, despre hotarul Homoranului. De acole ocina unde mergi la mărturie şi la movilă ča mari, de acolo în capul piscului la hotar, iar di acolo pi dial[ul] cel mare, spre Homoranul, în drumul Tătarilor, păn[ă] în culme[a] dialului unde să împreună hotarul după ispisocul di danie de la Ştefan Vodă.

Mănăstire Neamţului are pretenţie pe întreaga Covasna şi vroeşte să scoată cu totul pe Dobrovăţul de acolo.

De la acest hotar, din culmea dealului, începe locul stăpânit de Constantin Gheuca biv Vtori Visternic:

în lungu pă[nă] în satul Coziia ce iaste de hotar Bohotinului şi în curmeziş, din şăsul Jijii, de supt volo[a]ca cu tot de[a]lul acela cu câmpul ce iaste pe valea Coziii, până în zare dealului cel de asupra părăului Cozii, despre Bohotin cu un hrisov de danie dela Cantimir Vodă, din 7197, Mar-

t[ie] 15, care scrie că au miluit pe Mihăilă Aga ce au fost om de casa Domni[i] sale, cu o bucată de loc ce iaste în Braniște, pe Prut, din loc domnesc, anume Valea Cozii ce iaste în ţănutul Iașilor. Și hotar[ul] să începe din obârșie Cozii, de unde să începi a răsturna apa, și deacolo, din obărșie[a] văi[i], drept spre Răsărit, până dă în săsul Prutului, și deacolo în ğos, pe drum, pe supt margine păduri, pe din vale de voloacă, până la un loc ce să che[a]mă Șireagurile, la rădăcine, de să înpre[ună] cu locul lui Buhoș, în șesul Prutului, și deacolo drept spre Apus, peste vale Cozii, până în muche dealul[ui], despre Apus până unde să răsturna apa spre Coziia, de acolo tot pe muche dealului în sus, până unde iarăș dă în obărșie văi, de unde sau început întăi..... Locul acesta pe Coziia căt să stăpânește de dumnealui Vist[ernicul] Gheuca, după măsură însă în lungul ce i sau făcut, cuprinde 2860 stănj[ăni].... iar curmeziș 1000 stănj[ăni]....

Din pricina multelor neințelegeri ce sau ivit din toate părţile, hotarnicul n'au putut alege părţile boierilor răzăşi.

Pentru să se afle de au stăpânit dumneaei Băne[a]sa Mariia și parte de moșie a dumisale Banului Hrisoverghie am cercetat și dumneaei Băneasa săngură nau tăgăduit cum că pe căt loc din Bohotin au mai rămas neîmpresurat de alţii, pentru care zice că au pus osteneli și cheltueli de lau apărat despre cei cel căuta săl împresoare, unde avănduși și așezare, au stăpănito ca o moșie ce au știuto părințască. Mai ales că dumnealui Banu nu șau avut parte dumisale știută și hotărătă cu pietre dispărţitoare ca să o poată feri sau să se fi put[ut] știe ce venit ar fi cuprinsu ace parte a dumisale, și căt pentru că dumnealui Banu îi cere acum venit de căţi va ani, au zis dumneaei Băn[e]asa cășí are răspunsurile dumisale să răspundă la divan.

Ion Ursoianu treti Logofăt. 1785, Noemvrie. Inainte noastră sau posleduit suretul acesta cu hotarnica ce adivărată și fiind asămine sau încredinţat cu a noastri iscălituri. Ioniță Canta vel Logofăt, martur. Constantin Balș vel Vornic. Constantin Grečanu. 1794, I[u]nie 17.

LXXXVIII. Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 148. Original.

Noi Alexandru Ioan Mavrocordat V[oev]od, etc. Cinstit și credincioși boerii Domnii meale, dumneta Costandin Grecianu biv vel Spat[ar] și dumneta Manolachi Balș biv vel Ban, sănătate. Fiind ca boerii Rusăteaști ce au părţi în moșie Bohotinul dela ţinutul Iașii au făcut cerirea ca să li s[e] osăbiască părțile fiește căruia și să s[e] stălpească cu pietri hotară ca săș știe fiiște cine partea sa ce o are să stăpăniască, atăt din sate, din campu, din păduri, din livezi, din apă și din tot locul, iată vă poruncim Domnie mea după ce viţ merge la faţa locului și

viț cercetà scrisorile a fieşte cuia, să înparțiți toată moşia Bohotinul pe căt viț cunoaşte a fi cu drept, să ia fiişti cari din boerii Rusăteşti dup[ă] scrisorile ce vor aveà, privighind Dum[nia]v[oastră] ca înpărțare ce viț face să fiiă cu bună dreptate, adică să să ia fiiştioari de o potrivă din cămpu, din sate, din apă, i vaduri de moară i din liveazi i din vii i de păduri şi din loc de țarină i de fânaț i din iazuri i din loc stărp şi netrebuinčos. La care înparțală de viț vide Dum[nea]v[oastră] că nu urmiază običaiului pământului ce iaste ca să să înpartă moşiile în lung, să fac[e] unor hatăr luînd în loc mai bun şi altora strămbătate, rămăind sa ia loc netrebuinčos şi făr de venit atuncea viț înpărți dum[nia]v[oastră] moşiia şi pe curmezişul ei ca să să înpărtăşască fiişticari din tot locul, adică din loc de frunte, de mijloc şi de coadă şi aşea mulțămiț[i] fiind cu toții viț arăta Dum[nia]v[oastră] lui Ioniță Ursoianul biv Treti Logofăt ca să puia pietrile dispărțitoare între fiişte care partea, dănd şi mărturiia Dum[nia]v[oastră] înscrisu după cum viț cunoaşti că iaste cu dreaptul a urma la punire pietrilor hotară de cătră Treti Logo-[făt], atăt pe marginile moşii din ğur înpreğur căt şi la diosăbirea hlezilor a fiişte căruia din rezăş. Însă fiind că la capul moşii din sus au fost multă pricină cu călugării de Niamțu, pentru că ei luasă o bucată de loc din hotarul Bohotinului cu hotărătura čau făcut Medelnicerul Ioan Filipescu în anii trecuți şi boerii Rusăteşti cearea ca să fie capul moşii Buhotinului, cel din sus, pănă în părăul Trestiana undi sau găsit şi 2 pietri, numite de hotar, a răposatului Vornic Ştefan Ros[e]t care, fiind că aceste pricini cu amărunt sau cercetat la Divan între boiarii Ruseteşti şi între Evseviiea, veachilul mănăstirii Niamțului, dup[ă] toată cercetarea cu amăruntul, întăia hotărătura lui Pilipovschie sau găsit greaşită pentru că ial au dat mănăstirii Niamțului acel loc cu un ispisoc strein cari nu intră în hotarul Bohotinului, dar şi pietrile aceale numite a Vornicului Ştefan Ros[e]t sau dovedit fără nici un temeiu puse la locul acela, şi de la Divan sau găsit cu cale şi sau hotărăt ca să s[e] dea liniiă dreaptă din potriva gurii părăului Pietros pe unde va veni pravățil, drept la movilița Dintre Şiraguri, care măsură sau şi făcut de cătră Treti Logofăt cum să arată la hartă şi la mărturie sa. Dec[i] dum[nia]v[oastră] să cercetaț[i] după scrisori şi după starea locului şi de va fi nimerită liniia aceaia dup[ă] dreptate, adică să margă drept de la Petros la movila Dintre Şiraguri, dum[nia]v[oastră] vîț da mărturie dumnev[oastră] în scris ca pe acolo să puia pietri hotară capului moşii din sus. Aşijdere pentru o bucată de loc, tot de acolo din capul moşii din sus, piste părăul Bohotinului, cari au luato mănăstirea Sucevița, iarăş din hotarul Bohotinului, cu hotărătura čau făcut Ion Gord Vornic de Poartă, în anul trecut, pentru care pricini, iegumenul mănăstirii trimițînd sureaturi de pe scrisorile mănăstirii, sau cercetat la Divan şi nu sau găsit ca să aibă mănăstire vro dreptate să stăpă-

niască locul acela. Căc[i] după carte Gospod de ğudecată de la răposatul Domn Grigori Ghika Vodă, bătrănul, călugării de Sucevița sunt îndatoriț ca când vor găsi ei un ispisoc al Domnului Petru V[oe]vod, cari iaste cu doi ani în urma altui ispisoc, iar de la acel Petriu V[oe]vod, de dania acealui loc de prisacă, atuncea să poată ei a ceare locul din Petrosul în ğos, până la Sfeşnice, şi de vreme ce ei ispisocul acela nu lau găsit până acum şi locul acesta lau (rupt) luat după ispisocul lui Moise Movilă Vodă, care la ğudecata răposatului Domn Grigore Ghika Vodă bătrănul, cu ispisocul aceala nu li sau dat dreptate. Aseamine şi acum, după cercetare dumilorsale veliților boeri, nu li sau găsit dreptatea şi hotărătura Gordului au rămas rea. Dec[i] şi ace bucată de loc rămăne să o stăpănească boerii Rusăteşti după scrisorile ce au şi petrile čau pus Gordul să să rădice şi să arătați dumniavoastră lui 3-ti Logofăt pe unde să pună pietri dispărțitoare disprea moşiia mănăstirii Sucevița. La capul moşii Bohotinului cel din ğos, iarăş fiind oarişcaria pricini cu călugării de Neamțu, dup[ă] [cum viț cunoaşte dum[nia]-v[oastră] a fi cu cali, după scrisorile de îmbe părțile să îndreptaț şi daț mărturie în scris prealarg şi apoi preacum sau arătat mai sus viț împărți Bohotinul, atât locul cu vii, cu livezi, cu iazuri, cu mori, cu vaduri de mori, cu case, cu păduri, cu cămpu de țarini, de fânaț, pe cum sa veni cu dreptul. Insă împărțirea ce viț face, cu osăbirea părților şi a hlizelor fiişte căruia, să căutaț[i] să fiia cu toată dreptate, căci după aleagere şi împărțirea ce viț face dum[nia]v[oastră] acum iaste hotărărea divanului Domnii meale ca s[ă] urmeze stăpănire, fiişte care din cei ce au a să înpărtăşi în moşiia ačasta.

LXXXIX. 1786 Martie 25. — Acad. Rom. Dosar Rosetti I, p. 23. Copie.

Inpărțire ce sau făcut între dumnealor boerii Ruseteşti, clironomii răposatului Vornic Ştefăniță Rus[e]t, la moşiia Bohotinului i colțul Cornii i Frățineştii ot țânut[ul] Iaşi. 1786, Mart[ie] 25.

Bohotinul.

Stănjăni	
4.300	latul la capul de sus
1.000	latul la capul de jos
3.240	latul la mijloc.
8.540	fac peste tot.

Iar făcăndusă suma ačasta în 3 părți să vini pe parte căte 2.846 stănjăni, 5 palme, 2 parmace, rămăind de înpărțală suma ačasta a unii a triia parte.

Stănj.	palmi	parmaci.	Cum să înpart după înpărțala din 7247 Ghenar 21.
711	5	2	Dumneaei Băniasa Marie a 4-a parte.
474	3	4	Tij Băneasa Mariia a 6-a parte.

474	3	4	Dum[nealui] Banul Hrisoverghi a 6-a parte.
474	3	4	Dum[nealui] Cămănariul Răducanul a 6-a parte.
111	5	2	A patra parte a lui Iordachii Sturze Comis, ginerele Vornicului Ștefaniță Ruset čau țănut pe Eleana.
2846	5	2	fac, adică suma de sus arătată a unii a triia parte din latul moșiei Bohotinului.
711	5	3	Partea din Bohotin a lui Iordachi Sturzei, ginerile Vornicului Ștefăniță Rus[e]t se înparte acmu în 5 părți pe 5 frați[i] čau fost fii Vornicului Ștefăniță adică:
			Iordachi Rusăt, Ioniță Rusăt, Costandin Rusăt, Irina Mariia.
142	2	5	Clironomii lùi Iordachi Ruset, adică: dumnealui Banu Neculai Rus[ă]t cu sora dumisale Vorničasa Catrina Depărtoaea, cumnata dumisale dumneaei Băneasa Safta Rusatoae a Banului Ștefan Rusăt, fratele dumisale Banului Neculai Rusăt i nepotul de frate al dumisale Banului Neculai, dumnealui Camănariul Răducanul Rosăt.
142	2	5	Clironomii lui Ionița Ruset, adecă dumneaei Băniasa Mariia cu frații dumisale: Stol[ni]c[ul] Ștefan Rusăt i Med[elnicerul] Gheorghie Rusăt i sora dumneaei Pităreasa Irina.
142	2	5	Clironomii lui Costandin Rus[e]t: adică dumnealui Banul Manolachi Hrisoverghie čau țănut pe Eleana fiica lui Costandin Rus[e]t.
142	2	5	Clironomii Irini, adecă dumnealui Cămănarul Costandin Paladi cu sora Dumisale, fiì Logofetesei Catrinei Pălădoae, čau fost fiică Irinii.
142	2	5	Clironomi Mariei, adecă dumneaei Spătăreasa Eleana Catargioae, cu frații Dumisale, Matei și Scărlătachi.

Colțul Cornei

Stănj.	
682	Latul la capul din sus, alăturea cu Boroșeștii, din apa Prutului păn[ă] în drumul cel mare.
667	Latul la capul din ğos, prin pietrile dumisale Logofetesei Răzoaei, tij din apa Prutul până în drumul cel mare,.
740	Latul la miiloc, tij din apa Prutului păn[ă] în drumul cel mare.
2.089	Fac peste tot.

Iar făcăndusă suma acestor părţi, să vine pe parte căte 696 stăn. j[ăni] 2 palme, 5 parmace, rămăind de înpărţală supt ačasta

Stănj., palme, parmace. Cum se împarte de la 7247. Ghen[ar] 21.

174		5	Dumneaei Băneaca Mariia a 4-a parte.
116	—	3	Tij Băneasa Mariia a 6-a paarte.
116	—	3	Dumnealui Banul Manolache Hrisoverghia a 6-a parte
116	—	3	Dumnealui Cămănarial Răducanul a 6-a parte.
174	—	5	A patra parte a lui Iordachi Sturza Comis.
696	2.	5	Fac. Adică suma de sus arătată a unei a 3-a parte din latul moşiei.

Cum să înparte parte lui Iordachi Sturzii.

34.	6.	4	Dumnealui Banul Neculai Ruset cu fraţii dumisale cum sau arătat mai sus.
34.	6.	4	Dumneei Baneasa Mariia cu fraţii dumisale tij.
34.	6.	4	Dumnealui Banul Manolache Hrisoverghie.
34.	6,	4	Dumnealui Căminarul Constandin Paladi cu sora dumisale.
34.	6.	4	Dumneei Spătăreasa Eleana Catargioae cu fraţii.
174.	—	4.	

Frăţineştii

Stănj.	
315	Satul la capul dispre Răsărit,
460	Satul la capul dispre Apus,
486	Satul la mijloc,
1.261	Fac peste tot.

Iar făcăndusă suma ačasta în 3 părţi, să vine pe parte căte 420 stănjăni, 2 palme, 5 parmace.

Stănj., palme, parm. Cum să înparte după înpărţala veche din 7247. Ghen[ar] 21.

105	—	5	Dumneei Băneasa Mariia, a 4-a parte.
70	—	3	Tij Băneasa Mariia a 6-a parte.
70	—	3	Dumnealui Banul Manolache Hrisoverghie a 6-a parte.
70	—	3	Dumnealui Căminarul Răducanul a 6-a parte.
105	—	5	A patra parte a lui Iordachi Sturzea Comis.
			Cum să împarte partea lui Iordachi Sturza:
21	—	1	Dumnealui Banul Neculai Rus[e]t cu fraţii dumisale.
21	—	1	Dumneei Baneasa Mariia Rus[e]t cu fraţii dumisale.
21	—	1	Dumnialui Bauul Manolache Hrisoverghie.
21	—	1	Dumnealui Căminarul Costandin Paladi cu sora dumisalo.
21	—	1	Dumneei Spătăreasa Eleana Catargioae cu fraţii dumisale.
105	—	5	

Stănj.,	palme,	parmaci.	Sumele adunate la fieşte care din tustreale moşiile
1.849	4	2	Dumneaeĭ Băniasa Maria Rus[e]t.
1.328	3	4	Din Bohotin, a 4-a şi 6-a parte cu analog din partea lui Iordachi Sturza.
324	7	5	Din Colţul Cornei, a 4-a şi a 6-a parte cu analog din partea lui Iordachi Sturza.
196	1	1	Din Frătineşti, a 4-a şi a 6-a parte cu analog din partea Sturzei.
1.846	4	2	Adecă suma de sus.
858	5	5	Dumnelui Banul Hrisoverghi.
616	6	1	Din Bohotin a 6-a parte cu analog din partea lui Iordachi Sturza.
150	6	7	Din Colţul Cornii, a 6-a parte cu analog din partea Sturdzei.
91	—	4	Din Frătineşti, a 6-a parte cu analog din partea Sturzei.
858	5	5	Adecă suma de sus.
710	—	5	Dumnealui Căminarul Răducanul Rus[ă]t.
510	—	1	Din Bohotin a 6-a parte cu analog din partea lui Iordachi Sturza.
124	6	—	Din Colţul Cornii, a 6-a parte cu analog din partea Sturzei.
75	2	3	Din Frătineşti, a 6-a parte cu analog din partea Sturzei.
710	—	5	Adecă suma de sus.
148	5	—	Dumnealui Banul Neculai Ruset cu fraţii dumisale din parte lui Iordachi Sturza, bez dum[nealui] Căminarul Răducanu însă:
106	6	—	din Bohotin,
26	7	7	din Colţul Cornii,
15	6	1	din Frăţineşti.
			Adecă suma de sus.
198	1	2	Dumnealui Căminarul Costandin Paladi cu sora dumisale, din partea lui Iordachi Sturza, însă.

142	2	5	Din Bohotin,
34	6	4	Din Colţul Corni,
21	—	1	Din Frătineşti.
198	1	2	Adecă suma de sus.

198	1	2	Dumneaei Spătăreasa Catargioae fraţi i dumisale, din partea lui Iordachi Sturza, însă :

142	2	5	Din Bohotin,
34	6	3	Din Colţul Cornei,
21	—	1	Din Frăţineşti.
198	1	2	Adecă suma de sus.

3.963 2 fac peste tot.

După ce hotarnicii arată cum s'au stâlpit hotarele moşiile ; în temeiul poroncii Gospod, fac împărţala între boeri răzaşi :

Cu dreptate şi cu folosul tuturor s'au găsit ca să să deosăbască partea a fieşte căruia, din lungul moşiei. Adecă latul ce are la moşia întreagă, la hlizele înpărţite să le fie lungul şi din lungul ce era la moşia întriagă la hlize să fie latul. Pentru că aşa să înpărtăşesc cu toţii şi la câmpu şi la pădure şi la apă şi în tot locul, şi bun şi prostu. Iar după o înpărţire veache ce s'au aflat la dumnealor boerii Ruseteşti, din anul . . . . . care este întărită şi cu pecetea răposatului Domnu . . . . , hotarul a toată moşiie Bohotinul, la un loc cu Colţul Cornii şi cu Frăţineştii, aşa să află împărţăt:

Adecă a 6 parte, partea lui Iordachi Rus[e]t Cluc[eriul] care acum o are clironomii dumi[sale]: Căminar[iul] Raducanu Rus[e]t.

A 4 parte şi a 6 parte, parte Post[elnicului] Ioniţă Rus[e]t care acum o are clironomii, dumneaei Baniasa Marie Rus[e]t.

A 6 parte, parte Sulgerului Costandin Rus[e]t care acum o are clironomii dumisale, Banul Mihalachi Hrisoverghie.

A 4 parte, partea lui Iordache Sturza Comisul, čau ţănut pe Eliana, fiica Vornicului Ştefan Rus[e]t, care acum o trag clironomii săi, însă carii să vor alege şi să vor dovedi drepţi şi adevăraţi clironomii lui Iordachi Sturza Comisul, ginerelui Vornicului Ştefan Rus[e]t.

Însă fiindcă moşia Bohotinul, şi după stare şi după hotarul ei, să află deosăbită de Colţul Cornii şi de Frăţineşti, fiind aceste la Prut şi avănd osăbită starea lor cum şi hotarăle lor, acum nu s'au putut să se facă toate tot un hotar, nici ca să să înpartă toate la un loc, nefiindule de o potrivă nici lungul nici latul, nic[i] locul de hrană întru o asemănare Ci aşe sau socotit a fi mai cu dreptate fără să nu fie nici o parte în prepus de strămbătate şi păgubire, să să înpartă fieşte care moşiia deosebit şi să intre părtaşi cu toţii, cineş cu partea sa, căt i să vine să stăpăniască şi apoi, când dumnealor boerii răzăşi cineş pentru sine va voi o siguranţie, la ačastă rămăne dumnealor se se învoiască, ori cu schimbu ori cu alt chip şi seş aibă siguranţia care vor voi-o. Iar acum înpărţarea după rănduială şi obiceaiul pământului şi după dreptate sau făcut întracestaş chip:

Stănj. gpd. 4.560. Iaste lungul moşiei Bohotinului pe amăndoo marginile hotarului întreg. Însă marginea cea despre Podoleni cu suma stănjănilor ce sau aflat prin linie driaptă, de la piatra hotar cea din ğos de Poiana Unguroanca păn[ă] la stejarul cu boor, la drumul Ursului, din care sumă de stănjăni, din lungul moşii întregi, aşe se vin hlize fiiştii căruia:

Stănj.	700	dumisale Căminariul Răducanul Ruset, a 6 parte.
»	1.140	dumneaei Băneasa Mariia Ruset, a 4 parte.
»	760	tij dumneaei Băneasa Mariia Ruset, a 6 parte.
»	1.140	Clironomii lui Iordachi Sturza, a 4 parte.
»	4.560	fac suma de sus arătată.

4.300 Iaste latul moşiei Bohotinului, la capul cel de sus al hotarului întreg.

3.020 Iaste latul moşiei Bohotinului la capul cel din ğos al hotarului întreg, cu 2.060 stănjăni ce s'au luat din lungul moşiei, de la marginea cea despre cămpu şi s'au adaos latul capului din ğos, cum s'au arătat mai sus şi tot rămăind mai ăngustu capul acel din ğos decăt cel din sus cu 1.280 stănj[ăni].

Deci pentru ačastă ăngustime la capul din ğos şi pentru ăngustimea ce să mai face şi cu cotitura aceaia despre Podoleni, în dreptul Isaiei, după care se pricinuiaşte scurtare din lungul hlizii clironomilor lui Iordachi Sturzii sau socotit se să mai deaia în lat[ul] hlizii acesteia 220 stănj[ăni] care aceşti stănjăni au se să ia din latul hlizelor a dumisale Căminariului Răducanu şi a Bănesei Mariei, adecă 60 stănj[ăni] din a 6 parte a dumisale Căminariului Răducan[u], rămăind hliza dumisale în lat 700 stăj[ăni] şi 60 stănjăni din a 6 parte a dumisale Băneasei Mariei, rămăind ace hliză a dumisale Băneasei 700 stăn[jăni] şi 100 stănjăni din a 4 parte, tij a dumisale Băneasei Mariei, rămăind ačastă hliză a dumisale Băneasei, în lat 1.040 stă[jăni]. Aşa luăndusă aceşti 210 stănj[ăni] din latul hlizelor care se arată, se să lipască în lat cătră hliza clironomilor lui Iordachi Sturzii, cuprinde latul acestei hlize 1.360 stănj[ăni], iar hliza dumisale Banului Hrisoverghie (după stare locului unde are se să ia, între dumneaei Băniasa Mariia şi între clironomii lui Iordache Sturzii) nare nici se să adaogă nici se scadă, ci se rămăe în lat tot după cum sau arătat mai sus, 760 stănj[ăni], pentru că ačastă hliză mai cu puţin se scurtiază decăt hliza cea din ğos, şi după ačastă rănduială deosebindusă hlizele a fiişte cărora, cu sumile stănjănilor care se arată se să stălpască şi cu pietri hotară.

(Urmează împărţirea pe aceleaşi temeiuri a moşiilor Colţul Cornii şi Frăţineştii. Apoi urmează):

Pentru ai înpărţi şi a să înpărtăşi de o potrivă toţ[i] dumnealor boerii răzeş[i] la case ce sintu pe aceste moşii, ačastă nu sau putut, fiind casele înprăştiiate prin patru cătunuri, adecă: la Bohotin, la Coziia la Isaiia şi la Colţul Cornii, la Prut. Şi fiind şi cunoscut că cu ačasta se face amestecătură cu care dintre dumnealor vor să fie nesfârşite pricinile şi lăcuitorilor supărare şi neodihnă, iar pentru ca să lipsască pricinile şi se fie de obşte odihnă, de către noi aşe sau socotit, şes ţie fiecare hliza sa unde i sa veni, ori cu case ori fără case, îndestul cu din cămpu şi din pădure şi din apă şi din tot locul şi bun şi prost, de opotrivă se înpărtăşesc cu toţii şi care va voi ca seşi adune oameni pe partea sa, ačasta îi va fi cu înlesnire.

Pentru vaduri de mori şi iazuri căte se află pe moşia Bohotinul, întracestaşi chip sau socotit a fi cu dreptate. Dumnealui Caminariul Raducanul seş ţie un vad de moară din apa Jăjăei, ce iaste mai ğos de movila dentre Şiraguri, unde au fost moara lui Buhuş Vist[ernicul], care vad se şi cuprinde în hliza dumisale Caminariului, fiind acolea şi malurile Jăjăei amăndoo a dumisale.

Dumneaei Baneasa Mariia seşi ţie moara şi iazul de lângă casă, din părăul Bohotinului, care cu a dumisale cheltuială liau şi făcut.

Dumnealui Banul Hrisoverghi se ţie iazul cel mare din părăul Bohotinului, ce iaste din sus, a căruia iezetură vine pe locul dumisale Băneasei Mariei, iar vatra cu cea mai multă parte vine pe locul dumisale Caminariului Raducanu, care iaz se numeşti a lui Buhuş Vist[ernicul]. Clironomii lui Iordachi Sturzea Comis[ul] să ţie un iaz ce iaste iarăş pe părăul Bohotinului, din ğos de iazul şi moara Băneasei, fiind pe hliza dumilorsale. Iar pentru că iazul acesta iaste mai mic decăt celelalte iazuri zise de sus, să ţie şi un vad de moară din apa Jăjăei, din sus de morile călugărilor Nemţeni, unde au fost moara lui Manolache Post[elnicul], ginerile lui Buhuş Vist[ernicul], după adiverirea scrisorilor, care acest vad de moară vine tot pe hliza ačasta a clironomilor lui Iordachi Sturzea.

Pentru dijma viilor, găsinduse cu cale ca să să înpartă dumnealor după analoghia stănjănilor şi fiind că, după cercare, sau aflat pe tot hotarul Bohotinului 68 pogoane de vie lucrătoare, aşa se vin pe parte fieşte căruia. Adecă:

11 pog[oane] 1 firtă dumnealui Caminariul Raducanu Rus[e]t pe a 6 parte de moşie.
11 pog[oane] 1 firtă dumnealui Banul Manolache Hrisoverghi pe a 6 parte de moşie,
28 pog[oane] 1 firtă dumneei Băniasa Marie pe a 4 parte şi a 6 parte de moşie.
17 pog[oane] clironomii lui Iordachi Sturzei pe a 4 parte de moşie.

Pentru livezi de pomi iarăş nau fost cu putinţă a să înpărţi, fiind lucru pricinuitor de galcevi între razăşi şi oamenii supărare. Ce pe cătă parte din livezi se va afla, pe parte din vii a fiişte caruiia pe atătă va dejmui. Iar mai mult să nu să întindă, ca să lipsască pricinile.

XC. 1786 Martie 25. — Acad. Rom. Dosar Rosetti. I. Pach. 32. Copie.

Inpărţare ce sau făcut între dum[nealor] boierii Rusăteşti, clironomia răposatului Vornicului Ştefăniţă Rusăt la moşiile Bohotinului, Colţu Cornii ot ţănut Iaşi. Let 1786, Martie 25.

Intocmai la inceput ca piesa precedentă până când ajunge de zice:

Şi tot rămăne mai ăngust capul din ğos decăt cel din sus cu 1280 stănjăni Apoi sare toată partea relativă la compensarea acelei ăngustimi şi la împărţirea Colţului Cornii şi a Frăţineştilor şi urmează:

Deci înpărţăndus[e] acum tot hotarul Bohotinului pe răzăş[i], li sau dat hlize cu aĉastă rănduială să stăpăniască fiişti care: adică parte dumisale Căminariului Răducanu Rusăt, din sus, cu loc de aşăzare la Coziia, unde să zăci la Roş.

Parte dumisale Bănesăi, Mării Rusăt, pe din ğos de dumnealui Căminariul, unde îi este şi aşăzare, în Bohotin.

Parte dumisale Banului Hrisoverghi, pe din ğos de Băniasa, cu loc de aşăzare la Isaiia.

Parte clironomilor Comisului Iordachi Sturzăi, pe din ğos de Banul Hrisoverghi.

Insă pentru că aĉastă hliză a clironomilor Comisului Iordachi Sturzăi, cum şi hliza de maì sus a Banului Hrisoverghi, în lungul lor, nu slujăsc de o potrivă cu hliza Bănesăi, atăt dispre Jăjăi cotindus[e] şi apropiindus[e] Jăjăia drept acest loc, cum şi despre codru cu pricina cotiturii ce să face dispre Podoleni, sau socotit să s[e] mai ia din latul hlizei Banesăi Marii=stănj[ăni], din care stănj[ăni] să s[e] de în capul hlizăi Banului Hrisoverghi, la care nici o strămbătate Bănesăi nu i să faci, find parte dumneaei la loc pre îndestulat şi fără de pricină nici dintro parte. Iară hliza dumisale Căminariului Răducanul nu are nici să s[e] adaogă nici să s[e] scadă din suma stănjănilor de sus arătată pentru că acolo încă este pricină pentru o parte de loc de piste părăul Bohotinului, ce sau împresurat de cătră Bazga, moşiia mănăstirii Suceviţii, ne slujănd acum nici hliza de o potrivă cu hliza Bănesii. A să împărţi pe răzăş[i], casăle şi viile şi pometii, adică în tot locul să stăpăniască cu toţii, aĉasta nu sau putut socoti ca să fie de vrun folos, cunoscut fiind că făcăndusă aĉastă amestecătură, mai mult să poate a să da pricină că întăi dintre răzăş[i] să nu mai săvărşască gălcevili. Apoi

şi lăcuitorii să sămtu în toată vreme supărare şi neodihnă. Iară ca să lipsască aceste sau socotit săş ţie fieşte care răzăş hliza sa, cu căte casă şi vii şi pomăţ[i] i să vor veni şi că cei va trebui să facă de hliza sa, îndestul că din cămp şi din pădure şi din apă şi din tot locul de hrană şi bun şi prost cu toţii de o potrivă să înpărtăşască.

Pentru iazuri şi vaduri de moară li sau făcut aşà înpărţare:

Dumnealui Căminariul Răducanu să ţie iazul cel mare din părăul Bohotinului, care iaz să numeşte a lui Buhuş Vist[ernicul] şi cu vadă de moară şi de va veni iezătura aĉestui iaz pe locul Bănesăi, Bănias[a] să nu s[e] amestece la acest iaz.

Dumneaei Băniasa Mariia săş ţie iazul şi moara din Bohotin, de lăngă casă, care cu a sa cheltuială liauş făcut.

Dumnealui Banul Hrisoverghi săşi ţie un loc de moară din Jăjăia, ce este mai ğos de movila Dintre Şiraguri, unde au fost moara lui Buhuş Vist[ernicul] şi de va veni acest loc de moară pe locul dumisale Căminariului, dacă Căminariul să nu aibă a să amesteca pe acest vad nici odinioară.

Clironomii lui Iordachi Sturzăi Comisului, săşi ţie un iaz ce este iarăşi în părăul Bohotinului, din ğos de iazul şi moara Bănesăi, şi pentru că acest iaz este mai mic decăt celelalte iazuri de sus, să ţii un vad de moară ce este în apa Jăjăi, din sus de morile mănăstirii Niamţului, unde după adiverire scrisorilor lor, au fost moara lui Manolache Postelnicul, ginerile lui Buhuş Visternicul.

După aĉastă rănduială de sus arătată, deosăbindusă prin măsuri hlizăle din hotarul Bohotinului, să s[e] şi stălpească cu pietri hotară.

Iară moşăia Colţul Cornii cum şi ğumătate din sat din Frăţineşti, aceste acum nau fost cu putinţă a să împărţi fiind pricină atăt dumn[ea]ei Logofeteasa Ecaterina Răzoae pentru o parte de loc şi cu Balta Tulbure în hotarul Colţului Cornii şi pentru altă parte din hotarul Frăţăneştilor ce să stăpănesc acum de dumn[ea]ei Logofeteasa supt nume de Grozăşti, cum şi călugării dela mănăstire Niamţului pentru altă parte de loc, între Prut şi între Jăjăe, care acele pricini sau şi cercetat prin judecata Divanului însă sfărşit nau luat. Deci cănd iarăş prin ğudecata Divanului să va da curmare şi hotărări cine să stăpăniască aceli de pricină locuri, atunci cu sumele stănjănilor ce să vor afla, aceste moşii în lungu şi în lat rămăne ca să s[e] de iarăş tuturor răzăşilor, cătă analogiau, ca să stăpănească. Deci după cercetare ce cu amănuntul am făcut, şi după cum am găsăt cu cale şi cu dreptate, am dat aĉastă mărturiia la măna dumisali Caminariului Răducanu Rusăt şi la măna dumisale Banului Manolachi Hrisoverghi şi la măna dumisăle Bănesăi Marii Rusăt şi acelorlalţi răzăşi. Leţ 1786.

XCI. 1789 Maiu 13.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 149. Original.

Dela boerii Divanului Moldovei.

Fiindcă dun[nia]lui Răducanu Rus[et], biv vel Cămănar ni au arătat cum că în moşăe Bohotinul dela ţinutul Eşului, avănd şi dun[nia]lui a trage parte şi în anul trecut hotărăndusă moşie Bohotin[ul] din poronca Domnii, de Ioniţă Ursoian[u], biv Treti Logofăt, sau venit în parte dumisale Căm[ănă[r]ului] satul Cozăia cu iazul cel mare şi au dat şi mărturie hotarnică în sămne şi în stănjăni după rănduială, iar petre hotară nu sau pus din pricină că dum-]nia]lui Spăt[arul] Manolache Balş, fiind la aceia vreme isprav[ni]c la ţin[u]-t[ul] Eşului, au fost rănduit ca să pue şi petre hotară pe la locurile rănduite, şi fiind înpotrivire vremilor, n'au avut vreme cănd să margă şi au rămas şi pără acum de nu sau pus şi petrile hotară, şi acum dum[nia]ei Băniasa Marie Rus[e]t, cu parte dumisale ce are în moşie Bohotin, ce i sau ales la hotărătură, ar fi întrănd cu stăpănire şi în moşie Cozăe ce sau venit în parte dum[isale] Cămănarului Rus[e]t şi nu îngădueşte pe vechi[lul] dumisale Cămănarului ca să stăpăniască. Pentru care cerşind dreptate a nu să păg[u]bi de drept venit[ul] moşii dumisale, sau dat această carte a Divanului dumisale Cămănariului Răducanu Rus[e]t şi omului dumisale cel va orăndui vechil la moşie Cozăe, cu care să fie volnic a lua şi a strănge dejmă, din toate de a zăce, după obiceiuri şi hotărăre ponturilor Visterii, după cuprindere hotărnicii a lui Ioniţă Ursoian Treti Logofăt şi scriem şi dum[nea]v[oastră], dregători ai ţinutului, de pe la acei ce să vor arăta înpotrivitori a nu da avaetul moşii, dum[nia[v[oastră] săi supuneţ[i] şi să înpliniţ[i] de pre la dănşii tot pără la cel puţin, iar cănd dum[nia]ei Băniasa Marăe Ros[e]t va ave a răspunde di potriva moşii Cozăii săş trimetă vechil la Divan cu scrisori, dovezi ce va ave ca să s[e] hotărască. 1789 Mai 13.

Sturzea; N. Roset, Logofăt; Lascarachi Roset, Vistier; Paladi (?), Vornic.

XCII, Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 128. Original.

Pre înălţate Doamne. Jăluesc mării tale pe dum(nea]lui Banul Manolachi Hrisoverghie că au jăluit mării tale că aş fi stăpănind eu toată moşie Bohotinul de la ţinutul Eş[u]lui după cum sau stăpănit din vechiu. Doamne, moşie aceia ğumătate au fost a tătănimeu şi ğumătate a trei fraţl. Eu, mărie ta, ştiu că stăpănesc numai parte tătăni meu. Iar parte dumisale nu o ştiu nici sînt datoare săi dau samă, dum[nea]lui fiind cap de bărbat, săş fi căutat moşie dumisale, că eu mam nevoit de miam făcut căte o oarişce moară şi iar pe parte me de moşie pentru chivirnisala casi mele. Acum dum[nia]lor veliţii boeri mă dau ca în venitul acareturilor mele săi dau şi dumisale parte. Eu, Doamne, cănd am silit de liam făcut acele nim[e] nu miau dat

ağutoriu şi dum[nea]lui săş fi făcut că au pe părţile sale vaduri de moară, vatră de iaz, vad de pod în apa Prutului. Căci de şar fi făcut dum[nea]lor cât de mult[e] venituri, mie parte nu miar fi mai făcut. Şi la aĉasta mă rog milii şi bunătăţii mării tale se aibu dreptat[e], să nu fiu supărată. Dum[nea]lor săş hotărască moşie şi hotărându, la cini ar găsi-o săş ĉară venitul, cu toate că moşia dumisale este impresurată de alţii şi mă supără pe mine. Pentru aĉastă pricină sînt doi ani acum de când să mai rădicase dumnealui ca săş vândă venitul moşii cu anul şi după jaluba ĉam dat mării tale, ai pus mărie ta soroc ca la sfeti Dimitri să vie săş hotărască moşie şi dumn[ea]lor nici până acu n'au venit şi acum iarăş mă supără. Mă rog, Doamne, ca şi acum să s[e] pui soroc să vie săş hotărască moşie ca să lipsască aĉastă pricină despre noi, că [ne]hotărândusă moşie noi fi odihnită. Ĉa fi mila mării tale. Iun[ie[1.

Plecată la mila mării tale

Marie Ros[e]t Bănia[să].

XCIII. 1791 Sept. 11. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 150. Extract de pe original.

Hotărîrea Divanului Cnejiei Moldovei cu pricina dintre Camănariul Răducanu Ros[e]t şi Băneasa Maria Roset pentru moşia Bohotinul. 1791, Septemvrie 11.

Moşia Bohotinul împărţinduse între clironomi din poroncă domnească, în anul 1785, de către Treti Logofăt Ioniţă Ursoianul, Cămănariul Răducanu Ros[e]t au pus stăpânire pe partea ce i s'au venit (Cozia). Baneasa Maria Ros[e]t însă dând în arendă întreg Bohotinul a împiedecat pe vechilul Cămănariului să strângă venitul de pe partea lui. Judecânduse la Divan, Băneasa Maria a pretins că împărţirea din 1785, fiind contrară celei vechi, nu voeşte s'o ţie în seamă, că Cămănăriul are moşiile Colţul Cornii şi Frăţineştii pe Prut şi de loc parte în Bohotin, în fine ca săi fi anerisit din moşie, în capătul din sus. Toate arătările Bănesei se dovedesc fără temeiu şi nesprijinite pe nici o dovadă scrisă. Divanul o dă rămasă. Indatoreşte însă pe boerii Ruseteşti a înfăţoşa vechia împărţală.

XCIV. 1793 Aprilie 9. — Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 152. Original.

Andrei Ianco biv Vtori Păharnic, adiverez cu aĉastă scrisoari a me dumisali Răducanu Ros[e]t biv vel Comis, că aflândumă eu şăzători pe moşie dumisale Măcăreştii şi pentru multe împotriviri ce sau întâmplat de către alţii, voind dum[nia]lui a mă rădica di pe moşie, am căzut cu rugăminte către dumnealui şi au făcut bunătate a mă lăsa ca să mai şăd încă şi de aice înnainte va voi. Şi prin aĉastă scrisoare a mea ce o dau dumisale mă leg ca să fiu către dum[nia]lui cu toată supunire fără a se afla că din pricina me sau făcut aice [ce] mai mică clătire ca să să aducă dumisale cât de puţin supărări sau păgubiri, atât asupră di moşie cum şi alta orice şi pentru că mă aflu şăzători cu toată casa me pe moşie dumisale, sânt îndatorit a

mă supuni ca să slujesc precum va poronci dum[nia]lui împreună și pentru tot[i] oamenii miei căț[i] să vor afla șăzători pe moșie dumisali. Deci în cât va învoi dumnealui a mă lăsa ca să mai șăd pe moșie dumisale, sănt datori a urma precum prin scrisoare ačasta să arată. Iar în potrivă ce voi fi următori la căt de puțin, volnic va fi dumnealui, ca un stăpăn a moșiei, a mă scoate de pe moșie fără căt de puțin cuvănt de răspunderi. Pentru care încredințez cu a me iscălitură. 1793 April 9.

Iar purtăndumă cu rănduială și urmănd cum prin scrisoare ačasta să cuprinde, să nu fiu supărat eu a mă rădica de acolo.

Andrei Iancu biv Vtori Paharnic.

XCV. Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 154. Original.

Pre înălțate Doamne, Jăluesc înălțimei tale fiind că dum[nealui] răposatul Spătar Manolache Hrisoverghi, socrul luminatei Beizadele Grigoraș Ghika, pănă a nu răposa dumnealui Spătar[ul] au cheltuit de au hotărăt moșiia Bohotinul de la țănutul Eș[i], făcănd vechil pe urmă și mării sa Beizade pe Ioniță Ursuianul, dănduși scrisorile la mănă după sănet lui Ioniță Ursuianu, pe care moșie hotărănd de au rămas numai să o stălpiască cu pietre hotară și fiind că la ace moșie să află și dum[nea]lor Rusăteștii răzeș[i] și acum zăc ca să rămăe scrisorile moșie[i] la stăpănire dum[nea]lor iar nu la lumănația Beizadelii. Milostive Doamne, de vreme că dumnealui Spăt[arul] au cheltuit atăța bani cum și vechilul Ioniță Ursuianu apoi de ce să rămăe scrisorile la măna dumnealor Rus[e]teștilor că n'au chiltuit nimic, ce dumnealor săș scoată suretur de pe scrisorile vechi și scrisorile vechi să rămăe la stăpănire luminatei Beizadeli după dreptate și precum o fi mila înălțimii tale. Robul mări[i] tale Ilie Trifan vechil.

XCVI. 1793 Noemv. 5. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 108. Original.

La divan înaintea noastră de față sau giudecat dum[nea]l[or] Stol[nicul] Costandin Gheuca din partea moșiei sale Coziie și Petrache Cazimir, vechil și deplin răspunzătoriu din partea moșiei Bohotinului a dum[i]s[ale] Comisului Răducanul Ros[e]t cu Evsevie monah, vechilul mănăstirii Neamțului. Pricina fiind ačasta: Moșie Bohotinul, partea din sus, după scrisori vechi și mai vărtos după un ispisoc dela Vasilie Vvod. din 7144, Avg. 20, să începi din părăul Jijiei și dintro movilă care să numește Intre Șiraguri, drept piste valea Coziei și să sfărșești la un loc ce să numește Cetățue. Capul moșiei Coziei din ğos a dum[isale] Stol[nicului] Gheuca, iarăș după un ispisoc de la Constandin Vvod, din 7197, Martie 15, ce scrie că au dat danie unui Mihăilă Aga, anume, Valea Coziei, arată că la locul ce să chiamă Șiragurile, la Rădăcini, să împreună cu locul lui Buhuș, în șesul Prutului și de acolo

drept spre Apus, piste valea Coziei, păn[ă] în muche dealului dispre Apus, păn unde să răntună apa spre Cozie. Vechilul măn[ă]stirii Neamţul, osebit partea unui loc de prisacă cel are măn[ă]stirea de la Anghelina, fata unui Corne Brănişter, care loc să megieşeşte cu Bohotinul şi coboară pănă în capul moşiei Coziei şi alăture cu Cozie în sus, mai ceri un loc de prisacă cu un ispisoc vechiu de la Alexandru Voevod, din 6962, Ghen. 1, de cănd sănt trecuţi 340 ani, prin care scrie că au miluit măn[ă]stirea Neamţul şi iau dat din Branişte, din Bohotin, din drumul ci mergi spre Noureţ, Covasna cu toate obărşiile ei. Iar prisaca să fie de[s]pre partea Coziei cătră acel deal mare şi săşi aşeze oameni căţi ar pute aşeza la ace prisacă. Care loc de prisacă vechilul mănăstirii îl ceri acum alăturea cu moşie Bohotinului şi piste moşie Cozie, păr la movila Dintre Şiraguri, pentru că un ispisoc ce să află la dum[nea]l[ui] Com[isul] Răducanu, pe Bohotin, de la Petru Vvod. din 6963 Avgust 29, cu ... ai şi ... luni în urma ispisocului mănăstirii, scrie că au miluit pe un Dima Micaciu cu un loc din pustiu, la Branişte, la Bohotin, anume părăul Coziei, lăngă prisaca mănăstirească, ca săş facă luiş sat la capul piscului. Şi prin jalba čau dat numitul vechil al mănăstirii Neamţul cătră pre înălţat Domnul nostru, măria sa Mihail Constandin Suţul Vv. (cu care sau rănduit la noi) iau arătat că aceste amăndoo locuri de priseci au fost întrun hotar, asupra cărora ar fi avut şi stăpănire şi că în trecuţii ani, răposatul Spăt[ar] Manolachi Hrisoverghi i dumnealui Comisul Răducanul, ducănd hotarnici deau hotărăt moşie Bohotinul, pe mănăstire nar fi scoso din stăpănirea acelor locuri şi aşe păr la anul 1789 lear fi stăpănit cu pace. Iar de atuncea dumnealui Comisul Răducanul în tărie şi făr nic[i] o giudecată ar fi pus stăpănire pe locurile acestea a măn[ă]stirei. Apoi acum în anul acesta dum[nea]l[ui] Stol[nicul] Gheuca hotărănduşi moşie sa Cozie, au cuprinsu în hotarul moşiei du[misa]le locul acesta. Pentru care au cerut ca prin giudecată săş afle dreptate, arătănd spre îndreptarea sa o mărturie asupra stăpănirii, o mărturie de la hotarnicul čau fost rănduit pentru cercetarea moşiei Bohotinul, Ion Ursuianul biv Treti Log[ofă]t din 1785 Oct. 2 şun răvaş dela răposatul Ghiorghie Sturza Vel Log[ofă]t, 1786, Săpt[emvrie] 16, scrii cătră dum[ne]ei Băneasa Marie cuprinzătoarea toate aceste scrisori pe locul de prisacă cel are mă[nă]stirea dela Anghelina, fata Cornii Brănişteriul. Iar de prisaca ce o ceri acum în Cozie, nu arată. Pentru care loc de prisacă de la Anghelina, atăt dum[nea]lui Stol[nicul] Gheuca căt vechilul dum[isa]le Comisului Răducanul Ros[e]t au răspunsu că nic[i] acum sînt pricinuitori a stăpăni măn[ă]stirea. Iar pentru locul de prisacă cil ceri pe Cozie, au arătat şi singuri nau tăgăduit că cu pricina locului prisecii dela Anghelina prin neştiinţă şi cu apucătură sau fost întinsu vechil[ul] măn[ă]stirei şi păr a-

supra Coziei, şi din dată čau aflat de acea întinderea a lui, nu lau îngăduit mai mult.

Drept aceae dar, după cercetarea ce sau făcut de către noi pricinii aceştie şi scrisorilor de îmbe părţile, osebit că arătarea vechilului man[ă]stirii că de la hotărâtul moşiei Bohotinul şi locul prisecii aceştie, cel care pe Cozie ar fi rămas în stăpânirea măn[ă]stirii, sau aflat neadevărată, căc[i] scrisorile acele ce el la acasta lea arătat spre dovadă, cum sau arătat mai sus, nimică nu pomenesc. Dar şi din harta de starea locului ce sau văzut de noi acum, nic[i] starea locului nu agiută a intra măn[ă]stirea Neamţul cu locul acel de prisacă acolo unde vechilul năvăleşte, căci ispisocul zice că au dat Covasna cu toate obârşiile ei, iar prisaca să fie dispre partea Coziei, către dealul cel mare. Adică dealul despre Cozie, cum şi din hartă sau văzut că şi este deal aşe mare dela Covasna spre Cozie, iar nu zice pe părăul Coziei după cum vechilul mănăstirii ceri. Din care cunoscăndusă că mănăstirea Neamţul nu are nic[i] o îndreptăţie a întra cu ispisocul dela Alexandru Vvod în Cozie şi pe părăul Coziei, unde să înpreună moşie du[misa]le Stol[nicului] Gheuca cu moşie Bohotinul. După dreptate am giudecat ca du[mnea]l[ui] Comisul Răducanu Ros[e]t şi du[mnea]l[ui] Stol[nicul] Gheuca, după cuprinderea scrisorilor ce au, săş stăpânească moşiile în pace şi nesupăraţi mai mult de către mănă[s]tirea Neamţul. Leat 1793, Noemvrie 5.

S'au trecut în condică. Mateiu Costin, condicar.

XCVIII. 1794 Martie 17.—Acad. Rom. LXXXI. No. 109. Original.

Jăluesc înălţimei tale pentru că în anii trecuţi, vănzănd un frate al nostru, dum[nea]lui Stol[nicul] Ştefan Ros[e]t, moş[i]e Bohotinu de la ţinutul Eş, pe care cu protimisis au răscumpărato sora noastră, du[mnea]ei Bănias[a] Marie Ros[e]t, la care răscumpărătură am cerut ca prin ğudecată să întrăm şi noi doi fraţ părtaş şi să răspundem cu parte de bani ce ne va ağunği analoghie, de la care ğudecată ni sau hotărât ca să întrăm şi noi părtaş şi ne mai avănd du[mnea]ei Băniasa ce pricinui pentru parte me, am făcut învoială cu du[mnea]ei ca sămi de nişte vii de la Nicoreşti şi un loc de cas[ă], aice în Eş, din care locul nau eşit nici cacum şi eu am rămas păgubaş de aşezare ce am făcut, pentru care mă rog înălţimei tale de vreme că locul de cas[ă] nu este, tot să întru răscumpărătoriu în numita moşie, al doile, fiindcă du[mnea]ei Băniasa îndatoreşte . . . . . di care pricină nu cumva să rămăn păgubaş şi precum a fi mila înălţimii tale.

Al înălţimii tale pre plecata slug[ă], Gheorghie Ros[et] Med[elnicer].

Du[mnealui] Vel Vor[nic] za Aprozi să s[e] cerceteze pricina de către dum[nealor] veliţii boeri şi să s[e] îndrepteze. A. Donici, Med[elnicer], 94, Martie 17.

XCIX. 1794 Iulie 7. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 111. Original.

Pre înălţate Doamne. Jăluiesc măriei tale că la anul 1779 răposata maică mea, cu zapis şi cu amanet, au împrumutat cu 4.000 lei şi cu dobândă pe Du[mne]ei Băniasa Marie Ros[e]t, din care bani am luat o somă dar încă au mai rămas o somă din capete cum şi dobănda, şi de atăta vreme tot prelungind. nu vra să mi-i dei. Mă rog, Doamni, să fie luminată poronca înălţimii tale către dum[nealui] biv Vel Post[elnic], vechiul Vornic de Aprozi, ca se socotiască şi căţi bani are sămi mai dei din capete şi dobănda se îmi înpliniască ca să nu mai fiu prelungit.

A înălţimii tale pre plecată slugă, Vasile Ros[e]t, Comis.

Dum[nealui] biv Vel Postelnic, Epistatul Vor[niciei] de Aprozi, ce va fi de înplinit cu dreptul să înplineşti. A. Donici, Med[elnicer], 94, Iulie 7.

Înfăţăşăndus[e] înaintea noastră dum[nealu]i Comisul Vasăle Ros[e]t cu dumn[e]aei Bănias[a] Marie Ros[e]t, macar că după vadiaoa ce şau pus dumn[e]aei Bănias[a] că va sta acum la giudecată şi la socoteală, era îndatorită ca să nu mai găsască chipuri de urneli, dar fiindcă au răspunsu că nu ari aice lăngă sine toate pecetluiturile şi hărtiile aceştii socoteli ce ari cu dum[nea]lui Comisul şi cerşind şi altă vade, adică la 15 zile a viitoarei luni Av[gu]st, de către giudecată i sau mai pus şi ačastă vade, la care negreşit să s[e] afle la Divan cu toate pecetluiturile şi alte dovezi ce va fi mai avănd. Iar cănd nici la acea vadea nu să va afla, atunce dum[nealu]i Com[i]s[ul], după legătura zapisului de datorie ce are de la dumnaei Bănias[a], să aibă putere a scoate amaneturile ce iau pus dumneaei Bănias[a] la Sultan mezat ca să s[e] vănză şi să i să împliniască banii datorii.

C. 1794 Sept. 12. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 112. Original.

Noi Mihail Costandin Suţul Vvoda, cu mila lui Dumnezău, Domn ţării Moldovei. Cinst[it] credinčos boeriul domnii meli, dum[ne]ta Grigorii Ventura biv Vel Postelnic, Epistatul Vor[niciei] de Aprozi. Pentru banii ce este datoare dumneaei Băniasa Maria Ros[e]t d[umi]sale Comisului Vasăli Ros[e]t, după îndelungată vreme čau trecut la mijloc de când sau împrumutat dumnaei Băniasa cu bani şi nu sau mai plătit, la ce de pe urmă după jalubele ce miau dat du[mnealui] Comis[ul] cerănd înpliniri, sau rănduit pricina în ğudecată şi du[mneaei Băniasa iarăş urmănd cu prelungiri şi pentru ca să nui mai rămăe nici un cuvănt, i sau pus vadea de la giudecată la 15 zili a trecutii luni Avgust ca să s[e] răfuiască de datoria ačasta, iar cănd nici la ačastă vadea nu va urma hotărării aceştia, atunce după legătura zapisului de datorie să s[e] scoată amaneturile ce liau pus du[mniea]ei pentru datoria ačasta, să s[e] vănză cu mezat şi să s[e] împliniască banii d[umisal]e Com[isului] şi

d[umnea]ei Băniasa nici la acastă vade nici după nici după vade datoriia acasta nau mai plătit. Deci, după a ğudicății hotărări, poruncim du[misali] ca moșie Bohotinul, parte d[umisal]i Bănesii Marii, adică amanet[ul] ce au pus pentru datoria acasta, să pui telal să o strigi la mezat în curgiri de 40 zili și cu cel mai de pe urmă preț ci va iși la mezat să s[e] și văndă. Căruia cumpărător ci va fi, i se va întări stăpănire și cu carte domnii mele și bani[i] ce se va cuprinde vănzare[a] amanetului, luîndusă de către du[mne]ta să va plăti întăi datoriia d[umisali] Comis[ului] după zapis, și de vor mai prisosă bani să s[e] de du[misal]i Bănesii. Pročitoh Vel Log[o]f[a]t.

(L. P.). L. 1794, Săpt. 12.

CI. 1794 Sept. 15. — Acad. Rom. Dosar Rosetti I, p. 42. Original.

Gheorghie Telalbașa. Find că prin țidulă gospod mi să poruncești ca pentru bani cea este datoare dumn[ea]ei Băniasa Marie Ros[e]t dumisale Comisului Vasile Ros[e]t, să scot moșie dumisale, anume Bohotinul să s[e] vănză la mezat, adică parte dumisale Bănesei ce are în Moșie Bohotinul, în curgire de 40 zile. Deci iată dar că te orănduesc să strigi numita moșiia Bohotinul a dumisale Bănesei Marie Ros[e]t în curgire de 40 zile și cu prețul ceal mai de pe urmă ce va eși la sultan mezat să i și văndă cărue cumpărător ce va fi. I să va întări stăpănire și cu carte mării sale lui Vodă, iar banii ce vor cuprinde vănzare acestui amanet, prin știre mea să vor da dumisale Comisului banii ce are a lua de la dum[nea]ei Băniasa cum și ce vor mai rămăne piste datoria acasta se vor da dumisale Banesăi.

Gheorghe Telalbașa 94 Săpt. 15.

5.000 lei am dat eu. Săpt. 22, adică cinci mii lei.
5.500 adică cinci mii cinci sute lei. Pit[arul] Costandin Burghele.
5.600 (Nedescifrabil).
5.700 adică cinci mii șapte sute.
6.000 adică șasă mii. V.
6.050 adică șasĕ mii cinci zăci lei, Gheorghiĕ Ros[e]t Med[elnicer] frate răposatei Bănesei Marì, bez cea treia parte. Noemvrie 14.

Georgios Telal inpassis harets, harets, harets, 794 Noemvrie 17.
Gianakis Vtori Paharnic.

CII. 1794 Noemv. 19. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 113. Original.

Jăluesc înălțimei tale că din luminată poronca înălțimei tale, după anaforaoa dumilorsali veliților boeri, precum au găsit cu dreptate, scoțindusă la sultan mezat moșia Bohotinu a răposatei surorii meli, Marii Bănesii Ros[e]t, ca să să plătiască datoriia ce au fost datoare la dumnealui Comisul Vasile Ros[e]t cu drept zapis și cu amanet, numita moșie întru acesta chip puin_

dusă în săvărşire de cari eu, după ce mam înştiinţat că moşiia iaste aproape să să dea în cea de istov vănzari a mezatului, amu trimis înştiinţare cu rugăminte la du[mn]eal[ui] Grigoraş Ventura, Epistatul Vornicii de Aprozi cu vade ca să viu, că atăta după altă jaluba ce dedesem mai înainte, la Martie, să m[i] scot prin giudicată parte me de moşiia Bohotinu ci o stăpânit sora me Mariia căt şi ceia laltă parti a sa să o cumpàr de la mezat ca să nu să înstrăinează moşiia de la neamu. Pentru cari la vade mam arătat şi cu jalubă la înălţime ta asupra acestei pricini care sau şi rânduit de luminată poroncă la dumneal[ui] Epistatul Vorniciei dea Aprozi ca să să cetiască la dumnialor veliţii boeri şi să s[e] pui la cali. Iar fiind că în însuşi acele zile sau tămplat svărşitul vieţii surorit meli, în care vreme şi mezatul iara trecut peste vadiaua rănduită şi eu am plătit la dumnial[ui] Epistatul Vorniciei de Aprozi banii datoriei dumisali Comisului Rusăt, 5.680 lei, de unde mi sau dat şi anaforaua dumilorsali veliţilor boeri cum şi zapisul la dumnealui Comisul lam luat. La cari urmări a mezatului rămăindu a să scoate parte me din moşiea Bohotinul ce o stăpăne sora me, au rămas numai parte sa plătitâ de mine cu acei 5.680 lei, care după analoghiia mezatului ceau fost strigată parte surori meli împreună cu parte me, suindusă peste vadiauă mezatului 6.000 lei, rămăne acum plătită de mine parte sorii meli după urmare şi sfărşire mezatului mai mult decăt au dat alţii. Di cari mă rog înălţimei tale ca din luminată poroncă să mi să facă carte de stăpănire asupra numitei moşii Behotinul care am luato prin mezat. Iar pentru pricinile ce or naşte despre uni şi alţi asupra surori meli sintem dator[i] a răspunde fraţii ce am rămas clironomi pe alte acareturi, lucruri a răposatii care nu sau văndut la mezat nic[i] au vro încurcătură de datorii, care cel dintre noi iaste mai întăi fratele cel mare a răspunde, dum[nea]l[ui] Stol[nicul] Ştefan Rusăt, iar pentru mine singur mă rog, că din luminată poronca înălţimii tali, să mi să facă carte de stăpăniri asupra numitei moşii Bohotinu care am luato prin urmare de sultan mezat cu ceia ce am dat mai mult decăt alţii, numai pe parte surorii meli.

A înălţimei tale pre plecată slugă
Gheorghi Rosăt Med[elnicer]

Dum[nealui] Vel Logofăt, de va fi după cum să arată prin jalobă, să să facă carte de stăpănire. 94 Noem. 19.
A. Donici Med[elnicer].

CIII. 1794 Noemv. 20. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 114. Original.

Să face ştire cu aăastă carte a domnii meli că la anul 1779 răpuosata Băniasa Marie Ros[e]t, fiind în viaţă, sau înprumutat cu zapis dela rapuosata Hătmăneasa Safta Rusătoai, maica dumisali Comisului Vasilie Ros[e]t, cu

patru mii lei, cu dobândă și amanet parte sa de moșie dela Bohotin din ținut[ul] Eșii. Pentru care datorie de atunce și până acum, după multe vadeli ce au avut răpuosata Băneasa Marie, ne mai avănd purtare de grijă, să plătiască banii, la trecuta lună Iulie a anului curgător, după jaloba ce au dat domnii meli dum[nea]l[ui] Comisul Vasilie Ros[e]t, clironomul răpuosatii Hăt[mănese] Ros[e]t, cu rugăminte să i să înpliniască banii după zapis, Domnie me lam rănduit cu jaluba către al nostru cinst[it] și credinčos boer, dum[nea]l[ui] Grigoraș Vintura biv Vel Post[elnic], Epistatul Vornicii de Aprozi, cu poroncă ca ce va fi de înplinit cu dreptul să înpliniască. Unde atunce Băneasa Marie și cu dum[nea]l[ui] Comisul Vasilie Ros[e]t eșind la cercetare, înainte dumilorsali veliților boeri ai divanului domnii meli, șau mai cerut o vade Băniasa Mărie, adică păn la cincisprăzăci zile a trecutii luni Avgust, ca săș aducă toate pecetluiturile și alte dovezi ce va fi mai avănd asupra aceștii socoteli și atunce să s[e] izbrăniască de toată datorie ačasta, iar cănd nici la vadeaoa aceia nu să va afla, atunce dum[nea]l[ui] Comisul, după legătura zapisului de datorie să aibă putere a scoate amaneturile ce i-au pus la sultan mezat ca să să vănză și să i să înpliniască banii datorii cum la ačasta niam încredințat domnie me din carte [de] ğudecată ce au dat atunce dum[nealo]r velițiii boeri la măna dumisale Comisului, după care Băniasa Marie nici la aceiaș vade neurmănd a sta la socotială și să plătiască banii, dum[nea]l[ui] Comisul Vasilie Ros[e]t, după trecire vadelii aciia, de iznoavă dănd jalubă domnii meli și rugăndusă să i să înpliniască banii, domnie me prin țidulă Gospod am poroncit dumisali Epistatului Vornicii de Aprozi ca să pui să strigi la sultan mezat amanetul, adică parte de moșie din Bohotin, patru zăci de zile și cu prețul cel mai bun să s[e] vănză și să s[e] plătiască banii datorii aceștii. După care făcăndu-să urmare poroncii, sau strigat la sultan mezat 40 zili și prețul cel mai bun și desăvărșit lau dat dum[nea]l[ui] Med[elnicerul] Gheorghie Ros[e]t, fratele răpuosatei Banesii Marie, adică șesă mi cinci zăci de lei, peste care preț nemai adaogănd alții nimine, au rămas parte ačastă de moșie asupra sa cu prețul de sus arătat. Numărănd și toți banii aceștie la dum[nea]l[ui] Epistatul Vornicii de Aprozi de sau plătit banii datorii. Deci dar iată, prin ačastă carte a domnii meli, dăm și întărim stăpănire dumisale Med[elnicerului] Gheorghie Ros[e]t asupra acestii părți din moșie Bohotinul ce au fost răposatii giupănesii Băneasa Marie Ros[e]t ca de acum înainte și în veci să aibă a o stăpăni atăt dum[nea]l[ui] cum și clironomii dumisale cu bună pace și nesuparar[e] de către nime ca pe o dreaptă ocină și moșie asa ciau cunpărato dela sultan mezat, luînd și tot venitul ce va fi pe dănsa du[pă] hotărăre ponturilor G[o]sp[o]d. Și carte ačastă a domnii meli săi fie de întăritură statornică, ne-

clintită și nerușuită nici odinioară, care sau întărit cu al noastră domniască peceti.

(L. P.). 1794 Noemvrie 20.

Proc[itoh] Vel Logofăt.
sau trecut în condică.

CIV. 1795 Martie 7. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 155. Original.

Noi Mihail Constandin Suțul V[oe]vod, etc. Fiind că dumn[ea]lui Cluc[e]r[ul] Necolai Lipănescu, de la Țara Româniască, iaste trimis de maica dumisale aicea pentru dizbaterea și vìnderea moșiilor ce are aicea la Moldova, deci pentru a patra parte din toată moșiia Bohotinul, dela ținutul Iașului, ce prin judecată sau dovedit că iaste a sa, acum prin jaloba ce au dat către domnia me, au cerut ca să văndă prin sultan mezat. Drept aceia poroncim dumitale, biv Vel Postelnic Grigorie Ventura, Epistatul Vor[ni]c[iei] de Aprozi ca să pui pe telalul să străge la mezat numita a patra parte din Bohotin pe toate ulițile orașului și în divanul domnesc, în curgeri de 40 zile, și cu prețul cel de pe urmă, care va fi și cu mulțămita vănzătoriului, să va da mușterеului ce va fi, căruia muștereu să va faci întăritură și dela domniia me. 1795, Martie 7.

(L. S.) Procitoh Vel Logofăt. Sau trecut la condică.

CV. 1795 Martie 8. — Acad. Rom. Dosar Rosetti, I, p. 44. Original.

Gheorghe Telalbaș[a]. Fiind că prin țidulă G[o]sp[o]d mi s[e] poronceaște că pentru a patra parte din toată moșie Bohotinul, de la ținutul Eșii, ce este a dumisale Neculai Lipănescu, de la Țara Românească, ce prin ĝudecata Divanului sau dovedit că este a dumisale, ca săi strigi la sultan mezat în curgire de 40 zile cu prețul cel mai de pe urmă ce va eși, asupra cui va rămâne săi și de. Deci iată căț orănduescu ca să strigi numita moșii, a patra parte din toată moșie Bohotinul, ce este a dumisale Clucerului Lipănescu, la sultan mezat, în curgire acestor patruzăci de zile și cu prețul cel mai sus ce va eși, asupra cui va rămâne la strigare ce de pe urmă, săi și de, fiind și cu mulțămita vănzătoriului, cărue cumpărător ce va fi osăbit de scrisorile moșii și zapisele de cumpărătură ce șa lua de la vănzător. Dar i să va întări stăpănire și cu carte mării sale lui Vodă și banii or eși dintracest mezat prin știre mea să vor da dumisale Cluceriului. Ačastă [scriem].

Grigore. Post[elnic]. 95, Martie 8.

Grosi

2000, δυο χιλια εγο α. γ.
2500, ητη δυο χιλια.
2600, adică doao mii șasă sute lei. B. Vasile Herescu.

2650, *ητο χιλια η εξακόσια πενηντα* M. 8.
2700, adică doao mii şapte sute lei. B. H.
3000, adică trei mii lei. I. L.
3250, adică trei mii doo sute cinci zăci lei. C. S.
3300, *ητο τρης χιλιαδας και τριακοσια* Κον Μα.
3350, adică trei mii trei sute cinci zăci lei. B. H.
3360, adică trei mii trii sute şasă zăci lei. D. R.
3500, adică trei mii cinci sute.
3700, adică trei mii şapte sute. Dumi C.
4000, M. C.
4250, adică patru mii doo sute cinci zăci. Al.
4300, adică patru mii trii sute. D. R.
5000, adică cinci mii.

Măine, Joi, la trei ciasuri dă nu veţ[i] veni la locul cel orănduit mai jos are să să dea moşăea cu hareci. Neculai Lipănescu.

Fiind că sorocul mezatului a părţăi mele din Bohotin sau înplinit, poftesc pe dumneavoastră care sănteţi muşterei aceştii moşii ca să mergiţi la 8 časuri să faceţ[i] osteniala să veniţi la dumnealui Căminariul Toader Balş. Neculai Lipanescu.

Însemnare de căţi stănjăni este a patra parte a mea [de] moşia Bohotinul şi dă cele ce are pe dănsa, după o hotarnică.

Stănjăni 1140 hliza.

Mai este şi o moşie Colţul Cornii şi o jumătate de sat din Frăţineşti şi altă parte din hotarul Frăţineştilor care aceste nu sau înpărţit pără iar atunce.

Are un iaz în părăul Bohotinului din josu de iazul şi moara Bănesei.

Un vad de moară ce este în apa Jăjăi din sus de morile mănăstirii Neamţului.

Este pe moşia Bohotinului livezi de pruni şi vii, case care neputând dă a să înpărţi, ci sau hotărăt toţi răzăşii de avalma să le stăpănească şi să le dijmuiască.

Opt mii lei, adică 8000 lei am dat. Dimitrie Sturza, Spătar. Sau făcut hareţu asupra dumisale Spătarului Dumitru Sturza drept lei 8000, adică opt mii lei. Neculai Lipănescu.

CVI. 1795 Iunie 11.— Acad. Rom. Dosar Rosetti. I. p. 46. Original.

Din opt mii lei ce au rămas de la mezat, a patra parte de moşiia Bohotinu, asupra dumisali Spat[arului] Dimitrie Sturza, am primit de la dum[nea]lui doî mii lei şi au mai rămas ca sămi mai de şasă mii lei, 1795, Iunii 11.

Neculai Lipănescu.

Am primit încă cinci mii şi şasă sute lei de la dum[nea]lui Spat[ariul] Dimitrie Sturza.

CVII. 1796 Fevr. 22. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 157. Original.

Noi Alexandru Ioan Calimah V[oe]vod, cu mila lui Dumnezău Domn Țării Moldovei. Cinstiț[i] și credincior[ș] boerii domnii mele, dumneta Iordachi Ghika vel Logofăt, dumneta Dimitrie Saul biv vel Spătar, dumneta Mihălache Luca biv vel Ban. Adunănduvă la un loc să cercetaț[i] pricina di giudecată ce iaste între dum[nealui] Gheorghi Ros[e]t Med[elnicer] și între fratili său, dum[nealui] Ștefan Ros[e]t biv vel Stolnic, pentru doî clironomii ce au rămas să se împărțască între dănșii cu niște nepoți ai lor de sor, și după cum veț[i] cunoaște a fi cu drept prin anafora să avem știre, la care poroncă dumn[ealui] Vel Vornic de Aprozi ca să stea și numai decât să întri pricina în cercetare. 1796, Fevr[uar] 22.

(L. S.).

CVIII. 1796 Martie 22. — Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 158 Original.

Inpărțală între noi mai gios iscăliții, Ștefan Ros[ă]t Stol[ni]c i Gheorghie Ros[ă]t Med[elnicer] i Iamandi vtori Cămăraș i Iacovachi Carp, ginerii Stolnic[esei] Irinii Ros[ă]t, sor cu Stolnicul Ștefan i cu Med[elnicerul] Gheorghie Ros[ă]t, cari înpărțală iaste pentru clironomie ce niau rămas de la mătușa noastră, Pah[arniceasa] Vitorie, ciau fost sor cu maica noastră i altă clironomie de la sora noastră Băniasa Marie.

Parte dumisalii Stolnic[ului] Ștefan Rusă[ă]t: Moșie Nemereuca de la țănutul Sorocăi, după scrisori ci sănt.

Moșie Filipenii de la țăn[u]tul Tecuciului, pe apa Dunaveț, iarăș după scrisori ci sănt.

Parte dumisali Med[elnicerului] Gheorghie Ros[ă]t: Moșie Bohotinu de la ță[nu]tu[l] Eșului, însă nu toată moșie Bohotinu, ci numai o a patra parte și o așasă parte, după înpărțala vechi părințască.

Parte clironomilor r posații Stolni[cesei] Irinii: Moșie Șoldăneștii dela ță[nu]tu[l] Orheiului după scrisori.

Moșie Țigăneștii, tot la țănutul Orheiului după scrisori.

Iar țiganii de la aceste clironomii au rămas să să împartă tot pe aceste trii părți, atât țigani care sănt de față cât și cei cari să vor găsi, fiind înprăștiț[i] așijdere și alte lucruri ci mai sănt.

Banii datoriiei și altii cheltueli, după socotința cari sau făcut de noi, s'au încheiat soma piste tot 8611 lei, cari somă să plătești de căti treli parțăli mai sus arătate, adică căti dooî mii opt suti șeptezăci de lei 40 bani și fiind că fiește care parti șau plătit banii pe parte sa deplin, de aice înainte rămăni fiește cari a fi stăpănită, pe driaptă parte sa după scrisori ci șau luat fiește care la măna sa și așa după această înpărțală niam învoit și niam pricinuit căte treli părțăli, făcăndusă trii înpărțăli asemine, în cari niam iscălit cu toții și niam luat fiește cari căte o înpărțală de toț[i] iscălită. In Eși, 1796, Mart. 22.

Ștefan Ros[e]t Stolnic, Gheorghi Ros[e]t Med[elnicer], Iamandi vtori Cămărăș, Iacovachi Carp.

CIX. 1796 Iulie 14. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 115. Original.

(Dositeiu al Ungrovlahiei certifică). Pentru a patra parte din moșiia Bohotinul, din ținutul Iașii, de la Moldova, ce miau rămas clironomie dela răposa-

tul Ioniță Sturza, boerul mieu cel dintăi, înștiințăndu-mă fiiul mieu Nicolae Lipănescu că prin sultan mezat au văndnto dumisali Dvor[nicului] Theodorache Balș, adeveresc prin scrisoarea ačasta că acea vănzare iaste primită și dă mine și dumn[ea]lui numit[ul] boer cumpărător să o stăpănească ca pe a dumnealui dreaptă moșie în veci. Intărind scrisoarea ačasta cu pecetea și isçălitura mea și rugăm și pă prea sfinţiia sa părintele Mitropolit și dum[nea]lor veliţii boeri au adeverit. Lucsăndra Lipăneasca vănzătoare. (L. P.) 1796, Iunie 14.

CX. 1796 Iulie 1.— Acad. Rom. Pac. LXXXI. No. 116. Original.

Cu frăţască dragoste mă închin d[umi]t[ale], frate Gheorghi Rus[e]t Med[elnicer].

Pentru 270 lei dobănda banilor ce am dat la răscumpărătoare Bohotinului șau rămas să mii dai d[umne]t[a], poftesc să mii trimiţi căc[i] sint trebuitori, șoi mulţămi d[umi]t[ale] și sint al d[umi]t[a]l[e] iubit[or] frate.

96, Iuli[ie] 1.

Ros[e]t Stol[ni]c.

Du[mi]sale cumnatii Ilenii mă închin cu frăţască dragoste și poftesc să trimat[ă] 50 lei ce am înprumutato în anu trecut la Eș.

Pe verso adresa:

Cinst[it] șal meu iubit frat[e] d[umnea]l[ui] Gheorghi Ros[e]t Vel Med[elnicer] cu frăţască drag[oste].

CXI. 1796 Iulie 12. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 117. Original.

Cu frăţască drag[os]t[e] mă închin d[umi]t[ale] frate Gheorghi Ros[e]t Med[elnicer] Mai în trecutele zile am fost scris d[umi]t[ale] pentru 270 lei, dobănda banilor ce am dat în răscumpărari Bohotinului și 50 lei ce am înprumutat pe dum[ne]ei cumnata Iliana, poftindu pe dum[neta] ca să mii dai. Și dum[neta] îmi scrii că după ce or veni nepoţii, apoi mii da luînd odată sfărșit toate socotelile, dar dumn[neta] bine știi că acești bani nau a întra întralt[ă] socoteală nici avemu ai înpărţi cu nepoţii, că sint drepţi bani mei săi eu și dum[neta] ai să dai miie iar nu altora, după socotelile și învoelile ce am avut carili au și luăt sfărșit. Apoi cu ce chipuri mai faci acestu fel de urneli nu pot pricepi. Poftesc, frate, să mi dai bani că amu mari trebuinţă, sau de ai ceva a pricinui scriem curat arătăndumi și pricina pentru ce îmu oprești banii ca să viu și eu în cunoștinţă să nu t[e] mai supăru, cu scrisul măcar că eu nu știu să aibă nici o pricină. Nepoţii de or veni au să ia și ei parte lor și eu parte me din lucrurile surorii noastre Mariei ce sînt la dum[neta], iar din banii mei nau să ia că nu le sunt dator cu nimică.

Şi poftesc săi abu (sic) răspuns şi sint al dum[itale] iubit[or] frate. Ros[et] Stol[nic]. 96 Iul[ie] 12.

Măcăr ca şi pentru lucrurile surorii ce sint la dum[neta] de împărţală nui trebuinţă să aştepţi pe nepoţi, mai vărtos argintăriile, făle dum[neta] drept în trii părţi şi eu parte me să o eu supt a me păstrare de grijă, apoi cum vei socoti şi dumne[ta] pentru aceste iar banii păftesc săi dai.

Pe verso adresa:

Cinst[it] şi al meu iubit frat[e] dumn[ealui] Gheorghi Ros[e]t biv Vel Me-d[e]l[nicer], cu frăţească drago[ste].

CXII. 1797 Iulie 5. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 118. Original.

Pre înălţate doamne.

Jăluiesc mării tale, că după jaloba ce au dat către înălţime ta dum[nea]lui Spat[ariul] Vasăle Costachi asupra me, că iaş fi stăpănind o a şasa parte din hotar Bohotinului fără de nici o dreptate, am fost sorocit ca la sfărşitul trecutei luni Maiu să mă aflu la divan ca să răspundu. După care luminată poroncă am venit şi mă rog mârii tali ca să fiu rănduit la dumealor veliţii boeri să mă ğudeci cu dum[nea]lui Spat[ariul] căci eu ştiu că dum[nea]lui îmi stăpâneşte mie o a şasa parte din Bohotin, iar nu eu dumi[sa]li.

A înălţimii tale pre plecată slugă Gheorghie Ros[e]t Mad[elnicer].

Cere să fie scos înainte dumn[ea]lor veliţilor boieri să s[e] ğudece cu dum-[nea]lui Spat[ariul] Vasăle Costache.

Pe verso: Dum[nealui] vel Vornic de Aprozi săi înfăţoşeze înainte veliţilor boieri. 97 Iolie 5.

CXIII. 1797 Noemv. 18. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 119. Original.

Noi Alexandru Ian Calimah Voevod etc. Al nostru cins[ti]t şi credinčos boiar, dum[nealui] Vasile Costachi Vel Vornic, prin jaloba ce au dat domniei mele, au arătat cum că ari ğudecată cu dum[nealu]i Medel[niceriul] Gheorghii Ros[e]t pentru venitul părţii de moşie Bohotinul de la ţinut[ul] Eşului, cari în tărie dum[isale] Mede[lniceriul]ui, pără acum sar fi stăpânit. Drept aceia iată prin aciastă a noastră domniască carte să puni zi de soroc dum[isali] Mede[lniceriului] ca la zăci zile a lunii viitoare, Ghenari, ori însuş său vechil deplin răsrăspunzăter săştrimită la divan cu ori ce scrisori dovezi va are asupra aceşti pricini, cum şi asupra părţilor de moşie Colţul Cornii i Tătenii, i Dăncenii, i Čocăneştii i Podul de la Bărna, să ste la ğudecată cu dum[nealu]i Vor[nicul], căci neviind la sorocul arătat va fi supărat cu om domnesc. Leat 1797, Noemvrie 18. (L. P.). Proc vel Log[ofăt].

CXIV. a). 1804 Dec. 6. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 159. Original.

Impărţală čam făcut prin învoială între noi fraţii, de moşii, de ţigani, precum se arată mai ğos. 1804. Dechemvrie 6.

Parte bădiți lui Iancu.

Bohotinu, însă o a patra parte din tot hotaru, de la ținutul Eșului.
Tărăța cu părțile din Ardeaoani, de la ținutu[l] Bacăului.

Parte de țigani.

Năstasă Cobzariu, cu țiganca lui, Despa, cu un copil.
Carp, fratele lui Năstasă, cu țiganca lui, Tudora, cu cinci copii.
Toader Vezeteu, cu țiganca lui, Gahița, cu patru copii.
Toader Cibotariu, cu țiganca lui, Tasăe, cu trei copii.
Ion Butucea, cu soră sa, Marie, stărpi.
Măriuța, vadana, cu cinci copii.

Această înpărțală am făcuto între noi, cu bună învoire și priimire să îmble părțile. Iar pentru vitele ce niau rămas, acele iar li-am înpărțit noi mai înainte și am luat fieşte care parte sa čau fost cu dreptul și nu avem a mai ceri unul de la altul nemică. Și așà înpărțindune pre învoială între noi frățăști, am dat izvod unul la mâna altuia și spre încredințare și temeiu amânduror părților am iscălit, Dumitrache Ros[e]t.

La această învoială ce au făcut între dumnealor, văzând și eu că ești cu buna voință și primire dumilorsale, am iscălit. Roset Ban.

CXIV b. 1804 Dec. 6. — Hărtii Tețcani.

Impărțală intre Ion Dumitrache Roset la 1804 Dechemvrie 6.

Parte lui Dumitrache.
Tețcani.
Dragomirești, însă 107, adică una sută șapte pământuri din parte Vădiniască, dela țănutul Neamțului. 1.000 lei bani ca să fie lăngă moșăile de mai sus ca să fie în dreptui părților mele. 6 sălașă țăgani. Ion Ros[e]t.

CXV. 1805 Fevr. 1. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 160. Original.

Veniamin, Mitropolit Moldovei. Iancul Rusăt, fiiul răposatului Med[elni]c[er] Gheorghie Rusăt, adiverez cu acest încredințat zapis al meu că din clironomie părințască, după înpărțala ce am avut cu fratele meu, viind în parte me o a patra parte și o a șasa parte din toată moșie Bohotinul ce este în Braniști, la ținutul Eșii, unde și dum[nea]lui Hatm[anul] Răducanu Rusăt avănd asămine parte, alăture cu parte me; dintru a me bună voință socotindumă, prin dreaptă tocmală, părțăle mele de sus arătate leam văndut dumisale Hatm[anului] Răducanu Rus[ă]t drept doaî zăci mii lei, care bani toți deplin iam luat în mănule mele. Și pe lăngă zapisul acesta, am dat dumisale și toate scrisorile căte am avut. Deci de astăzi înainte și în veci, dum[aea]lui numitul boer cumpărătoriu și în urmă clironomii dumisale să aibă a stăpăni părțăle arătate ca pe a dumisale dreaptă cumpărătură. Și de ar și mai scoate, după putere scrisorilor, găsăndusă vreo împresurare, supt ori ce nume, tot dumnealui să stăpănească

în cumpărătura aĉasta și pentru mai adevărată credinţă am iscălit însum cu măna me, iscălind și alte obraze marturi. 1805, Februarie 1. Ioan Ros[e]t, încredinţez. Lupu Roset, Medelnicer Dimitrie Roset, Costandin Roset Stolnic Ștefan Roset.

Viind și înainte noastră numitul vănzătoriu, au arătat că aĉastă vănzare au făcuto cu bună voinţa dumisale către dum[nea]lui Hatm[anul] Răducanu Ros[e]t, fiind rudenii și răzăș. După cum sau văzut și înpărţala frăţască ce au făcut din 1804, Dechemvrie 6, prin care i sau venit parte aĉasta încredinţată fiind înpărţala și de dum[nea]lui Banul. Iordachi Crupenschi. Drept aceia sau încredinţat și de către noi. 1805, Fevruarie 1.

CXVI. 1805 Fevr. 12. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 120. Original.

Cu frăţască plecăciune mă închin dum[ital]e Arhon Hat[mane].

Cinstită scrisoare dum[ital]e am priimit și pentru părţile de moșie de Boh[o]tin a nepotului Iancul Ros[e]t că liau văndut dum[ital]e. Pentru aĉasta eu am avut o mare bucurie că nau încăput la mănă strănă, ci tot la neamul nostru și am chemat și pe nepotu Dumitrachi, fratele Iancului, și iam arătat pricina și el nau voit a da banii să răscumpere, ci au iscălit în zapis. Și eu încă nu răscumpăr, ci să fie de bini să stăpănești cu pace, atăt dum[neta] căt și clironomii dum[ital]e. Dar este o pricină cu una Catrina Bosăiasa, ce au ţinuto un Costantin ce zăc că este făcut de mătușăme Vitorie de fată mare și acel Costantin au murit și femeia acelue tragi ğudecată să ei toate ale mătușii Vitoriei, moșii și ţigani, apoi de sor lua acele, apoi și împărţala me cu fratimeu rămăni stricată, căt și înpărţala nepoţilor miei Iancu și Dumitrachi, măcar că mi să pari că nu are nici o dreptat[e] și mai pre largu oi spuni dum[ital]i din gură, că acum la mijlocul postului sănt sorocit să viu la Eși pentru ğudecata aceia. Iar căt pentru răscumpărare, pentru mini și pentru fii mei să nai dumneta nici o grijă și luînd sfărșit și pricina aĉasta șapoi fiind trebuinţă să iscălesc oi și iscăli cu bucurie, și sănt al dum[ital]i ca un frate. 1805, Fevr. 12.

Sluga Șt[e]f[an] Ros[e]t Spătar.

Adresa: Cinst[it] al meu ca un frate, dumis[ale] Hatm[anului] Răducanu Rosăt cu frăţasca dragoste.

CXVII. 1805 Fevr. 14. — Acad. Rom. Pach. LXXXII No. 27. Original.

Cu plecăciune mă închin dumitale, Arhon Hatmane.

Cinstit scrisoare dumitale cu pachetul am primit, și după poronca D-tale: am fost următor și sau iscălit zapis și rămăne ca să trăești D-ta și să stăpănești cu bună pace cumpărătura ce sau făcut și după D-ta fii și nepoţii Dumitale și macar ca D-lui Spătarul în zapis acum nau iscălit dar pentru

încredințare că D-lui nu voeşte a întoarce şi ca să rămăi D-ta odihnit în potriva iscăliturei, au făcut D-lui răspunsu în scris că nu voeştii a întoarce cari carte ceți scrie tot acel loc prinde ca cum ar fi şi iscălit, iară cum scrii Dta că ar fi bine să facu să iscălească şi fii D-sale, acasta socotescu că dacă părintele dă în scris că nu voeşte a răscumpăra apoi pentru copii nu poți nici odată a fi D-ta supărat. Căci al face să iscălească toți fii Dsale acasta nam putut căci Dlui cu toate căi la vărsta bătrânețelor, dar copii toți are mici care pe unii nici la carte nui are dați. De ar fi fost nepotul Costachi, fiul D-sale Spătarului, cel mai mare aice, iaş fi zis şi ar fi iscălit, dar pentru ceilalți nu cere nici trebuința măcar că nici pentru că nu este iscălit nepotul Costachi dacă părintele dă înscris că nu răscumpără, apoi Dta rămăi odihnit. Eu căt am putut am fost şi sînt gata a sluji de apururea Greu au fost a face pe ginere să iscalească, dar iar arătăndui cele ce sau căzut şi făcănd şi încredințăndul că este mai de folos să iscălească ca să te aibă pe Dta de a pururea mănă de ağutor, sau primit a iscăli. Am văzut şi cemi scrii că este bine să viu şi eu la Eş după ce oi face această slujbă şi căt de curănd voi veni, numai aşa vă rog doar nu va fi venirea me zădarnică după cum de atăte ori au fost fiind şi lucru cu păcat şi sinta Dtale mai mică slugă Carp Căminar. 1805 Fevr. 14. Adresa scrisorii:

Cinstit şi al mieu mai mare Dsale Răducanu Roset Hatman, cu multă plecăciune.

CXVIII. 1805 April 18. — Acad. Rom. Pach. LXXXI No. 161. Copie.

Noi Alexandru Constandin Moruzi Voivod etc. Să faci ştire prin hrisovul acesta al Domnii Mele că aice în pământul Moldovii avánd Chesaro i Crăiasea împărăteasca Curte Austrii câteva moşii întregi şi părți de moşii asămine şi vii suptu numire clirosului Bucovinii, cari aceste mai înainte au fost acelor di acolo mănăstiri, sau făcut publicații la anul 1798 din parte K. K. împărății spre înştiințare pentru voința de o vânzare veşnică acestor moşii la acei cari vor primi a li cumpăra. Şi spre aceasta unii din cinstiții şi credincioşii noştri boieri adică Dumn[nealui] Neculai Rosăt, biv Vel Logofăt, i Dumnealui Iordachi Balş, biv Vel Vistier, i Dumnealui Iordachi Rusăt, biv Vel Vistier, cum şi Dumnealui Panaite Cazamir biv Vel Căminar, şi alți tovarăşi a Dumisale îndemnândusă di a să faci cumpărători mai ales pentru că unile din moşiile aceste să hotărăsc şi cu alte moşii a Dumisale şi neîncetat să pricinuia prigoniri şi supărări pentru împresurare hotarălor, au luat în tovărăşia Dumisale şi pe neguțătoriul Theodori Mustiață, cari din parte a toată tovărăşia au intrat în tocmală cu K. K. Inpărăția încă de pe atunce di când s'au făcut publicația vânzării, adică dela anul 1798 când şi contractul s'au alcătuit, dândusă şi o sumă de bani suptu numire di arvonă la înpărătiasca chesarie crăiasca

visteriie. Iar după aceasta întâmplătoarele pricini pornite din parte comisarilor ci era rânduiţi di către chesaro-crăiasca Inpărăţia spre săvârşire aceştii pricini prelungindu-să vânzare în curgire di şapte ani, până acum şi mulţime di cheltuială, şi mărime di păgubire di sumă nesuferită pricinuindu-să dumnealor boierilor cumpărători, precum pentru aciasta făr di îndoiri încredinţări am primit dintru acei către noi anafora a preosfinţitului mitropolit şi a tuturor cinstiţilor şi credincioşilor noştrii boieri, cari prin a Domnii mele poroncitoari ţidulă au fost rânduiţi la anul 1803, August, spre a faci cu scumpătate cercetări şi luări aminte pricinii aceştia. Acum dar, după suferire a acestor greli, pagubi şi supărări a Domniilor sali, primind săvârşire vânzare moşiilor acestora, li-au cumpărat Dumnealor mai sus numiţii boerì de istov întru vecnică stăpânire înpreună şi cu Theodori Mustiaţă neguţitoriul, în preţul de trii suti triizăci şi una mii florini, bani nemţăşti, cari toată suma aceaste întreagă şi nelipsită au plătit-o Dumnealor la înpărătiasca K. K. visteria, în monedă di galbini olandeji şi împărăteştı, precum şi pentru aceasta ne-am încredinţat din arătare a însuşi contractului ci s-au închietu la Liov, prin Ecţelenţiea Sa Gubernatorul Galiţii Iosif von Urmeni, împreună cu vechilul trimes din parte dumisale Costin Carpu, biv Vel Sărdar, şi cu tovărăşul Dumisale, Theodori Mustiaţă, la anul 1804, Sept. 27, fiind acestu contractu întărit şi di către pre înalta Curti a Vienii, tot la acestu anu 1804 în luna Octomvrie la 9 zile, şi di săneturile înpărăteştilor chesaro-crăieşti Visterii a Liovului şi a Cernăuţului, cuprinzătoarii primirii banilor acestora după contractul arătat fără ce mai puţină lipsă, iar sfârşit şi din isvod moşiilor vândute carile s-au dat împreună cu scrisorile, adică hrisoave, ispisoace, cărţi şi hotarnice vechi, şi după aceste toate şi din însuş nota ce-au dat către noi chesaro-crăiasca Aghenţii din Eşi, vestind că au luat poroncă să facă arătari Domniei-mele, cum că numiţii cumpărători au plătit toţi banii deplin, după contractu şi cum că sau dat Dumisale scrisorile moşiilor şi că di acum înainte toate acesti moşii, împreună cu acareturile lor, cum şi viile, au rămas dreptu ocini a Dumilor sali întru averi vecînică, cuprinzând întru această notă şi numirile tuturor acestor moşii neschimbate şi întru aceiaşi asămănări cu însuşi izvod ci au arătat noau şi Dumnelor boerii cumpărători, carile sau dat împreuă cu contractul şi cu scrisorile moşiilor, a cărora moşii numirie iasti precum mai gios întru acest al nostru domnesc hrisov să arată adică: Băleştii, Dobrănauţii, Răcilenii, Fulticenii, Roşiciorii, Boteştii, Holda, Cruce cu toate cătunurile, Ciorsacii la ţinutul Sucevii; Mogoşăştii, parte din Nihorăni, parte din Novă-Suliţa, Pilipăuţii la ţinutul Herţii; Strahotinu, Onţănii, Sarafineştii, Miteştii, Orăşenii, Stăncenii, Bătrâneştii, Mănăstirenii, Necşănii, Matienii, Foredienii, Brăneştii, Corceştii la ţinutul Botoşaniii; Stiubienii, Petricanii, Pustiul, Podraga, Ba-

linţii, Verbia, Ibăneştii, Càrstieneştii, Măgura, Derţca, Vorniceni, Glodenii, Stăncenii, Borsăştii, Antileştii, Horodeştii, o parte din Cuzlău, Văculeştii la ţinutul Dorohoiului; Ozoneştii, Drujăştii, ci-i zic Zlătunoaia, Uricenii, Tocmăgenii, Flămânzii. Dragoteştii, Iezărenii, ci-i zic Hodora, Juleştii, la ţinutul Hârlăului; Faraoanii, Cleja, parte din Galbinii, Mihăileştii la ţinutul Bacăului Poiana Zlătărenii, un loc di prisacă ci sîntul pi Bohotin, Covasna, parte din Ruşăniţa la ţinut Eşii, Suflinţii, Năpadova, Hlinovoda ci să numeşte Ghizdita, Tărnauca, Trăistenii, Leontii, Noscova ce-i zic Araicău la ţinutul Sorocăi; Davida, pi Nistru la ţinut Orheiului, Balta Lucii la ţinutul Fălciului, Frumoasa la ţinutul, Grecenii, Mălăeştii, ci-i zic şi Lingheştii, Bălăcenii, Balta Orahu, Balta Covurluiu, Balta Orchoiu, Balta Bejăline, Balta Sulineţul, şi alte bălţi cu locurlle lor, după cuprindire scrisorilor, la ţinutul Covurluiului viile dela ţinutul Putnii, şi dela ţinutul Hârlăului, după scrisori; un vad di moară cu doaâ sprezăci pământuri, la Biziceşti în ţinutul Putnii. Find dar că vânzare şi cumpărătura a mai sus numitelor moşii s'au săvârşit prin voia pre puternicii noastre Impărăţii, pentru cari au venit cătră Domnia mea şi pre înaltul vrednic di închinăciuni ferman, cuprinzătoriu că boerrii cari au cumpărat moşiile aceste, ca unii ce săntu din raelile împărăţii, să aibă voi şi puteri a li stăpăni întru toată odihna, ca o driaptă a lor averi, fiind intru tot nesupăraţi, atât Dumnealor, cât şi clironomii Dumisale, din neam în neam, nestrămutaţi, nici odinoaură, având toată volnicia di a opri, şi a ave în stăpânire Dumisale câti dintru aceşti moşii vor voi, cum şi a vindi altile cari vor voi, iarăşi la raelile înpărăteşti, făr de nici o opriri, ori ci vor voi cu moşiile aceste fiind că chesaro-crăiasca Inpărăţii din însuşi buna sa voinţă li-au vândut iar, Dumnialor cu drepţi banii Dumisale, le-au cumpărat şi pentru aceasta nici odată să nu aibă supărări suptu orici cuvântu şi pricinuiri, atât di cătră toţi alţii cât şi di cătră călugării mănăstirilor acelora, a cărora au fost mai înainte acesti moşii ci pururi să fi vecinica stăpânire ohavnică şi nestrămutată, iar moşiile aceli cari va ave în parte sa neguţitoriul Theodori Mustiaţă, carii estii tovarăşi cu dumnealor fiind că el s-au arătat că un sudit austricescu şi, după cuprindire înpărăteştilor ahtinamele, nu esti slobod a cumpăra nemişcătoari veşnici lucruri în stăpânire preputernicii noastrii împărăţii, să nu fie slobod di am avè întru a sa stăpânire, nici di a opri vreuna dintru acesti moşii, ci toate să le vândă la pământenŭ raelŭ. Deci pentru toate aceste încredinţându-ne Domnia me asupra adivărului celui fără îndoială şi că numiţii boeri cumpărători, prin bună credinţă au cumpărat moşiile aceste şi că chesaro-crăiasca Impărăţii au primit deplină sumă bani după tocmală şi li-au dat în stăpânire moşiile, asămine şi pre puternica noastră Impărăţii au dat voi di a să cumpăra şi prin înalt înpărătesc ferman să întăreşti veşnica lor stăpânire, făcând rugăciuni

Domnii mele Dumnălor ca și di cătră noi să să facă întăriri cumpărăturii și stăpânirii moșiilor, driaptă și cu cuviință fiind cerire Dumnialor, întocmai după pământescul obiceiu și legiuiri, iată prin hrisovul acesta al Domnii mele, dăm și întărim stăpânire numiților boieri cumpărători, împreună cu cei lalți tovarăși a Dumnealor și clironomilor din neam în neam, ca să fii neclintită în veci asupra moșiilor acestora, împreună cu toati acareturile ci sintu asupra lor, asămine și a viilor, să aibă Dumnealor toată voia și putere de a opri întru stăpânire Dumnealor câți vor voi și să vândă, să schimbe, sau să facă ori ce vor voi cu celelalte ca cu niști drepti ocini a Dumnealor și câți dintr'însele vor găsi călcați și împresurați di alții să le hotarască și să le scoată după putere scrisorilor și după cuviința dreptății, precum și împrotivă să facă îndestulare dreptului la acii cari vor arătă cu încredințari că li să faci lor împresurări din parte acestor moșii, făcându-și și osăbite hrisoave fiiști-cari di întăritură asupra moșiilor ci vor lua dintru aceste și în veci să rămâi nestrămutată și neschimbată stăpânire, neavând nici odineoară ce mai mică supărări, nici de către călugării mănăstirilor ci au avut moșiile aceste mai înainte nici di cătră alții, ori cari suptu nici un cuvânt sau pricinuire, fiind că cumpărătura aciasta esti întemeiată în slobozăniea preputernicii noastre Impărăţii și în voința prinuire și hotărâre chesaro-crăeștii Impărăţii, prin toată buna credință, după cum mai sus s-au arătat. Asămine nici din parte acelor ci să megieșăsc cu moșiile ci vor voi să popriască întru stăpânire Dumnialor, să nu aibă ce mai mică supărari cu cuvântul protimisării sau a răscumpărării, fiindcă însuși preputernica noastră Impărăţii dă voi ca să opriască Dumnealor întru stăpânire or câte vor voi, iar neguțitoriul Theodorii Mustiață, cari esti tovarăși cu Dumnealor după cuprindire vrednicului di închinăciune împărătesc ferman, hotărâm Domnia mea, să nu fie slobod a opri, sau a ave în stăpânire sa, nici una dintru acesti moșii, ci să il datori toati aceli moșii a părții sali a li vindi la pământenii raeli, și acelor pământeni ci li vor cumpăra de la dânsul să vor da și domneștile noastre hrisoave di întăritura stăpânirii lor. Spre aceasta am dat Dumnealor mai sus numiților boieri cumpărători și celorlalți tovarăși a Dumnealor acestu al nostru domnesc hrisov, cu credința a însumi Domnii mele, Noi Alexandru Constandin Moruz Voivod, și a pre iubiți fiilor domnii mele: Constandin Voivod, Dimitrii Voivod, și Neculai Voivod. Așijdire și credința Preosfințitului Mitropolit a Moldaviei, Chir Veniamin i a iubitorilor de Dumnezău Chir Gherasim, Episcopul Romanului, Chir Meletie, Episcopul Hușului, și a Dumnealor veliților boeri a divanului Domnii mele, Dumnealor: Costandin Balș, Vel Logofăt din Țara di Gios, Dumnealui Costandin. Grecian[n] Vel Logofăt din Țara di Sus, Dumnealui Costandin Balș, Vel Vornic, di Țara de Gios, Costandin Paladi biv Vel Vornic, Epistatul Agii, Dumnealui

Sandul Sturdza, Hatman, Dumnealui Lupul Balş, Vel Vornic di Ţara di Gios, Dumnealui Dimitrii Sturza Vel Vornic di Ţara di Sus, Dumnealui Dimitrie Ghika, Vel Vornic di Ţara di Sus, Dumnealui Lucachi Vel Postelnic, Dumnealui Alexandru Gherachi biv Vel Postelnic, Epistatul Cămării, Dumnealui Grigorie Sturza Vel Vistier, Dumnealui Vasile Rosăt, Vel Vornic al Obştii, Dumnealui Constandin Canta Vel Vornic de Aprozi, Dumnealui Şărban Costachi biv Vel Spătar, Epistatul Comişii, Dumnealui Iordachi Catargiu Vel Spătar, Dumnealui Arghiri Cuza Vel Ban, Dumnealui Drăcachi Rosăt, Vel Căminar, şi credinţa a tuturor boerilor Domnii mele, a mari şi a mici, ca să fii de încredinţare şi de veciniсă întărire. Scrisu-sau acestu hrisov în scaunul Domnii mele, în ceĭ di Dumnezău păzit oraş al Iaşului, întru al doile Domnie a noastră la Moldavia, in anul al triile, di credincios boieriul Domnii mele, Dumnealui Ioan Tăutul biv Vel Paharnic. Anul dela Hs. 1805, (ss). Alexandru Constandin Moruz Voivod. April 18.

Pecetea. Cost. Balş, Vel Log. procitoh. De mine sau scris, Ion Tăutu Paharn.

CXIX. 1803 Iulie. — Acad. Rom. Hârtii Pencovici, X. No. 42. Brulion.

Pentru despărţirea moşii Bohotinului de la ţinut[ul] Iaşului, iaste trebuinţa că întăi despre cinst[itul] divan să aibă ştiinţă că dupe cum eu trag başti[nă] o a şasa parte din drept trup[ul] moşii pe care au avut răposat Costandin Rusăt, fiiul Vornicului Ştefan Rusăt, asemine are şi dumnealui Hatmanu pe stremoşii săi. Iordachi Rusăt, frat[e] cu Costandin de sus numit. Al doile pentru a patra parte din trup[ul] moşii Bohotinul, luinduo dumnealui cu schimbu de la dumnealui Vor[nicu] Dimitrache Sturz[a], ce o are cunpărătură de la Lip[ă]nescu, clironom lui Iordache Sturza, Comis, ginere Vor[nicului] Ştefanu Rusăt, dândui dumisale moşiia Hondreştii ot ţinut Romanului, tot di pe Vornicŭ Ştefanu Rusăt, ce nu au întrat la părţile ce sănt faţ[ă] la dumnealor boerii Rusăteşti. Una din poroncă gospod sau făcut de răpoosat Logof[ătul] Sandul Sturza, 7247, Ghenar 20; al doilea înpărţală fraţii între dănşii fac înpărţală la moşii ce rămăsese, pe care o şi iscălescu singuri, 7251, Octomvrie 28. Măcar că din înpărţala dintăi lipsăşti pol loc di cas[ă] din Iaşi, di la un pop[ă] Dariia, lingă cas[e]le cele părinteşti, bez parte lui Ion Rusăt, brat lui Iordachi i Costandin Rusăt, cum şi Todereştii pe Berlez[e]lu i Cucenii munteni, pe Meletin, ot Hărlău, dîndumi numai la înpărţală cu nume iar nu şi scrisori, din care pricini au rămas nestăpănite şi prăpădite. Cei puneri la cale pentru schimbul ceiu făcut cu acestu a patra parte de la Lipănescu trăgăndu să iaŭ a treia parte ce mi se cuvine din Hundeştii pi triĭ fraţi ceiu are: Iordache, Ion şi Costandin, fiĭorii Vor[nicului] Ştefan Rusăt. Cum şi din a patra parte şi a şasa parte ceiu cumpărat dumnealui de la fiiu lui Gheorghi Rusăt, din Bohotin, ca săi întorcu dumisale bani[i] ca

un răzăş ce sunt şi ... săt au analog ce mi se vine arătînd şi zapis de cumpărături săl vez[i] ceiu cunpărat dumnelui să ştiiu şi eu şi diosebit moşiia Colţul Cornei, pol sat Frăţineştii pe Prut, la acest ţinut ce îl stăpăneşte numai dumnealui ce iarăş la acele 2 înpărţele pomenite mai sus nu să arată ca să s[e] mai aleagă a triia parte pe trei fraţi ceiu fost neputîndu dumnealui săl stăpănească singur şi pentru aceste au fost cereri şi poronci date prin căteva luminate cărţi gospod. Insă 1785 Octomvrie: carte di hotărăre cătră Treti Logofăt Ioniţă Ursoianu pi Bohotin, Colţu Cornii i Frăţineştii, al doile 1786, Iunie 17, cătră Spătarul Manolache Balş, Isprav[nic] Iaşului, să cerceteze hotărătura făcută de sus pomeniţii, şal doile să înpartă moşiia pe răzăşi Bohotinu, şi înpărţala ce va fac[e] să fie cu bună dreptate, să ia din tot loc[ul] de o potriv[ă]: de frunte, de mijloc şi de coadă şi din toate căte să cuprindu pe moşiia; al treile: 1798, Iulie 17, carte cătră dum[nealui] Vor[nicul] Costandin Pila[t] să desparţă moşiia Bohotinu i Colţu Curnii i Frăţineştii, al patrule poroncă cătră Vel Vornic de Aprozi, dup[ă] jalob[a] ca s[ă] fie sălit Post[elnicul] Răducanu să me[a]rgă or[i] să trimeti vechil la faţa locului, 98, Iolie 24.

1792, Iulie 14; sănet dumisale treti Logofăt Ioniţă Ursoianul, dat tot aşa la vechilicul ce miau dat mărias[a] beizadea Gligori Ghika, pentru Bohotinul i Colţu Cornii ca săi aleg drept[e] părţile mării sale. Am luat aceste scrisori, adică mărturia de cercetări ce sau făcut de mine la Colţu Cornii i Frăţir neştii, din anu 1785, Noemvrie, anaforao[a] veliţilor boeri pentru ğudecata čau avut boerii Rusăteşti cu dum[nea]ei Logof[eteasa] Ecaterin[a] Raz[u] pentru Balta Tulburii, 1786, April 3, şi pentru 3 iazuri ce sînt pe aceste moşii i doî vaduri de mori: unu în apa Jijăi şi unu în gărla Bozovii, şi moşiia Bohotinu, dup[ă] stăpănire ci iaste pi scrisori şi sămnile ei, fiind capătul din čos *(sic)* mult mai ăngustu, pot zic[e] şi din a treia parte a capătului din sus şi pătimeşte mai mult de înnecare apei la şăs, a şăs[a] parte ce stăpănescu eu, Isaiia, şi aceia a patra parte de la Lipănescu cu toate trup[urile] moşii cere trebuinţă să s[e] facă în fălci, păduri, loc de hrană, cu satele şi locu ce pătimeşte di înnecare, fiind mai čos şi pi părţile din sus sînt vii multe din care să folosesc, aceste să s[e] socote[a]scă şi pentru Colţul Cornii i Frăţineştii unde iaste şi vadu di pod in Prut şi pentru venitu acii moşii şi de căndu că eu am cerut şi au tot prelungitu cum şi aştept. 1803, Iulie.

CXX. 1805. Noemv. 6. — Acad. Rom. Dosar Rosetti. I p. 200. Original.

Pre înălţate Doamne. Cu al doile jalbă iarăş dau supărare pre înalt auzului înălţimii tale pentrunişte părţi de moşie ce au cumpărat dumnelui maiorul Ioan Măcărescul, aice, la ţinutul Eşii, anume Bohotinul, cu poiana Zlătărenii şi Covasna, în preţ de 16.000 lei, din moşiile clirosului din Bucovina, nefiind de mai

înainte întovărășit la cumpărare a toate moșiile. Și fiind că acele părți nu numai să megieșesc cu moșiile mele, ce mai ales cu parte ce să chiamă Bohotinn, pentru care și strămoșii mai au avut multe pricini cu clirosul. Și când acum voi suferi ačastă strâmbătate să vie dumnealui, un strein, să cumpere numele moșiii mele, apoi este cunoscut că necontenit trebue să aibu pricini și să fiu în ğudecăți. Mai ales că dumnealui au știut bine că să megieșescu cu moșiile mele și că eu însum pentru părțile aceste am mers mai înainte la Cernăuți de am vorbit cu Mustiață și miau făgăduit că mi le va vinde. Pentru ačasta mă rog înălțimii tale să s[e] rănduiască pricina ačasta la preosvinţiia sa Părintile Mitropolitul, la dumnealui Logofătul Iordachi Cantacuzino, dumnealui Logofătul Costachi Ghika i dumnealui Visternicul Iordachi Balș și la alți boeri ce se va socoti de către înălțime ta să cerceteze și după a pământului obiceiu ce nestrămutat să păzește cum și după pravilă să m[i] poč afla îndestulare dreptății, ca să dau dumisale maiorului banii ce au dat pe părțile acele, să mi le eu la stăpănire; să scap din supărare ce necontenit trebue să aibu când le va stăpăni dumnealui.

Al înălțimei tale prea plecată slugă Răducanu Ros[e]t Hatman.

No. 22. Dumisale Vel Vornicului de Aprozi să să cerceteze pricina ačastă de către preosfinția sa părintele Mitropolit și dinpreună cu dumnealor veliții boeri. Să fie și boerii cerșuți cum și de ğudecătorii departamentului. 1805 Noemvrie 6. Vel Logofăt.

CXXI 1806 Martie 23. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 121. Original.

Eu cel mai ğos iscălit, încredințez cu acest zapis a meu la cinstită mâna dumisale cuconului Răducanu Rusăt Hatm[an], precum să să știe că având patru pogoane de vie pe moșie dumisali Bohotinul în țănut[ul] Eșii, cu livadă, cu cramă și cu pivniț[ă] și ne mai având eu trebuință de dânsa, am vănduto dumisali de istov în 500 lei, adică cinci suti lei, care bani primindui toți deplini, acum înainte dumnealui să aibe a stăpâni viia ačasta cu toat[e] ali ei fără nici o supărari de către nime, dând înpreună cu vie și doî căzi, doî cioberă, un călcător, cinci buți și cinci poloboace ci au fost și aceste drepte a meli. Drept aceia pentru încredințare mam iscălit însumi eu cu măna mea. 1806 Mart[ie] 23. Anton Vătav.

CXXII. 1809 Dec. 20. — Acad. Rom. Pach. Copie.

Către Exilențîe Sa, Sfetnic de taină, Sănator și prizătentul divanurilor Cnejii Moldovii, Valahii, și cavaler: Sărghie Sărghievici Küșnicova, de la Divan.

Prin predlojănie Exilenții Tale din 8 a curgătoarii luni Dechemvrie, supt No. 4060, să arată divanului pentru jaloba ci au dat către Exilenție Ta

Domnul *Colenschie Asesor:* (1) Ioan Măcărescu în pricina moşiilor ci tragi Domnul Hatm[an] Răducan Rusăt să li răscumpiri, cari domnul asesor li-au cumpărat di la supusul austriicesc, neguțătoriul Tuduri Mustiaţi şi să roagă să fii slobod di asuprire ci i-ar fi făcând Domnul Hatman, ca să li poată stăpâni; şi diosăbit zăcând şi aciasta, că din ştiinţăli ci au întrat la Ecsălenţăe Ta, Domnul asesorul în vreme ci au cumparat moşiili, nimini cum nici Domnul Hatm[an] nu i-ar fi fost înpotrivitoriu şi cu giudicata, ci au fost început Domnul Hatm[an] în zălili Domnului Moruzi pentru răscumpărari, fiind rânduiţi ca să să cercetezi ace giudicată, au rămas nicăutată, şi că nu numai Măcărescu ci şi alţi sudiţi ai Rosii au aice în Moldova moşii cari fără nici o suparari, atât mai înainte cât şi acum, stăpânesc. Şi pentru acea, după aceste giudicări şi jaloba Măcărescului să învredniceşti a ave di la divan un osăbit ipolipsis după cari să întri în ce cu amăruntul cercetare pricinii aceştie a pretenţăii ci faci Domnul Hatman di la Domnul asesor şi făcând hotărâri pe temelie pravililor şi obiceiurilor di aice să facă aşa aşazari pe cari parte cee ci ari dreptati să aibă a priimi căzuta îndestulari.

Deci divanul ari cinsti a înştiinţa că încă după ce di mai înnainti predlojănii a Ecsălenţii Tale, din 10 a trecutii luni Iulie, supt No. 2.433, întrând în cercetare pricinii aceştie, faţă fiind amândouă părţile, atât Dum[nealui] Hatmanul cât şi Dumnea Sa Asesorul Măcărescu, di o dată au fost rămas ca să întri alti obrazi mijlocitoari să-i învoiască, precum la 22 a trecutii luni Iulie s-au făcut înştiinţari şi cătră Ecsălenţie Ta; dar apoi neputându-să săvârşi aciasta între Dumnialor şi Dum[nealui] Hatm[anul] necontenind a-şi ceri îndestulari dreptăţii sali, la al doile înfăţoşări ci au avut înainte Divanului, iarăşi amândouă părţile, după osăbită şi cu amăruntul cercetari ci s'au făcut, nici una dintru acele, ci Domnul asesorul li-au pus înainti spre aparari di cerire Domnu[lui] Hatman, n'au putut să-l agiuti ca să-i întăriască stăpânire asupra cumpărăturii di la Mustiaţă; ci după pravilili ţării aceştie şi obiceiul la asămine pricini giudecând, Domnul Hatman să protimisăşti cu toată dreptate a răscumpăra moşiili, cari Domnul asesorul li-au cumparat di la Mustiaţă, cum pre largu să arată prin carte di giudecată ci s'au dat dumisali Hatm[anului] di pi cari să însoţăşti aice asămine copii spre pliroforie Ecsălenţii Tale.

Iar că nu numai Domnul asesorul Măcărescu, ci şi alţi supuşi ai Rosîi, au aice în Moldova moşii, cari atât mai înnainti cât şi acum le stăpânesc, ştiut esti Ecsălenţii Tali, că după legăturile înnalţilor înpărăteşti trahturi, nici unul din sudiţii Rosăii n-au avut voi a ţăne pentru dânşii moşiili şi alti acareturi ci au avut aice în Moldova, ci au fost îndatoriţi a li vindi di

(1) Aceste două cuvinte sunt în ruseşte.

istov şi a să disfaci di aice, precum aşa s'au şi urmat şi asămine şi însuşi Domnul Asesorul Măcărescu întru aceeş di atunce hotărâtă vadé ş-au vândut acareturili sali ci-au avut, cari li-au cumparat fratili său Sărdar[ul] Toderaşcu Măcărescu şi ocărmuire di aice au cunoscut di stăpâni adivaraţi pe cum, părătorii acelor acareturi, iar nu pe vânzătorii ci li-au fost avut mai înainti fără numai unii dintru acie au avut oarişcari osăbiti iconomicoasă aşăzări între dânşii, cari acele ocârmuiri n'au fost cunoscuti; dar a cumpara moşii di veci supuşii rusăşti, aciasta voi nici di cum n'au avut.

Şi aşa nici aciasta nu poati îndestulà cerire Dum[nealui] asesorului Măcărescu cum nici a înpiedeca protimisări Dum[nealui] Hatm[anului], cari după pravilile pământului o ari di a răscumpără. 1809, Dechemvrie 20.

Gheorghe Cantacuzino, Logofăt. *Grigorie Sturza,* Vistier. *Constantin Balş,* Vornic. *Dimitrie Sturza,* Vornic. *Ioan Sturza,* Vornic. *Vasile Suzeanu* (?) Vornic. *Hrisoverghie,* Vornic. *Gh. Crupenschi,* Vornic.

CXXIII. 1810 Aprilie 25. — Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 134. Extract de pe original.

Hatmanul Răducanu Roset către Divanul Knejiei Moldovei. Arată ca să megieşeşte cu moşia Scoposănii a mănăstirii Neamţului la capătul despre Miază-Zi a moşiei Bohotinul. La capătul despre Miază Noapte mănăstirea Neamţului iarăşi pretinde că ar aveà o moşie megieşinduse cu Bohotinul deşi ispisoacile Hatmanului arată că acolo Bohotinul se măgieşeşte cu mănăstirea Galata. In amăndouă capetele mănăstirea Neamţului il impresoară cum il impresoară şi mănăstirea Fâstâcii cu moşia Podolenii. Vornicul Dimitrie Sturza trimis de Divan ca să cerceteze a arătat ca intr'adevăr este impresurată moşia Bohotinul. Bechilii mănăstirilor nu vor să inapoiască locul impresurat fără porunca stareţului de Neamţ şi a egumenului de Fâstâci. Vremea trecănd, Hatmanul cere Divanului să sorocească mănăstirile amândouă pentru ca ele să trimită vechili cu hârtiile ce au pentru-ca să se judece pricina. Vel Logofăt, la 25 Aprilie 1810, pune vade la 15 Mai următor şi se fac adresele către mănăstiri.

CXXVI. 1810 Aprilie 25. — Acad. Rom. Pach. LXXXII. No. 28. Original.

Jalba Hatmanului Răducanu Roset către Divanul Knejii Moldovei (fără dată), Cere a se pune soroc pentru a se chema in judecată mănăstirile Neamţul şi Fâstâcii care impresoară din trei părţi moşia sa Bohotinul: Fâstâcii cu Podolenii iar Neamţul cu Scoposănii la Răsărit şi cu altă moşie a cărei nume nu-l zice la Miază Noapte. Adaogă că nu ştie cum mănăstirea Neamţului stăpâneşte această a doa moşie de oare ce in ispisoace se vede că o' stăpânea Galata.

Pe verso se vede hotărîrea Logofătului Crupenschi care hotăreşte, la 25 April 1810, ca amândouă mănăstirile să trimită vechili.

CXXV. Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 135. Original.

De la Logofeţia ce mare cătră precuvioşia sa Chiril Arhimandritul Proestosul Sfinti mănăstiri Galata.

Dumnealui Ioniţă Strezescul necontenit face aratare că osăbit de poiana

ce este pe moşia sa, Bazga, care este în pricină cu mănăstire, de pe care însuş s'au mulţămit că fânu ce sau cosit să rămăi acolo pe loc pănă după sfârşitul ğudecăţii. Vechilul cel are mănăstire acolo pe moşia mănăstirii să întinde şi trece piste matca Bohotinului carele pără acum sau păzit hotar între moşia sa, Bazga şi între moşia mănăstirii şi cu ţiganii Gospod, ce sănt aşăzaţi pe moşia mănăstirii, în tărie sau cosit o bucată de loc de fănaţ, care urmări a vichilului mănăstirii a sta înpotriva cărţii ce sau dat mai înainte ca stăpănire să să urmeze întraceşte moşii precum sau urmat şi mai nainte numai fânu dintrace poiană să ste oprit până să va da sfârşit. Pentru aceia să scrie Pre Cuvioşii Tale ca să dai poroncă vechilului cel are mănăstire acolo ca pentru fânul dumisale care le va sta pe loc păn după hotărâre ğudecăţii.

Iar pentru obrăznicie ce au făcut vechilul mănăstiii a trece piste părăul Bohotinul carele pănă acum sau păzit de hotar, săi dai poroncă a nu trece peste numitul hotar şi de va fi apucat a cosi nescaiva iarbă să strângă dumnealui Ioiiţă Strezescu ca unu ce aşa şau urmat stăpănire pără acum. Sfântă mănăstire cu un čas mai în grabă să fii sălitoare a lua mărturie de cercetare şi harta de stare locului, cu care viind la Divan, la cele ce va ave dreptate negreşit va aflao şi să am răspuns. 1811 August 4.

(Iscălit) Iordăche Cănta Logofăt.

CXXVI. 1813 Ian. 11.—Acad. Rom. Hârtii Pencovici, IV, No. 84. Original.

Pe reclamaţia grecească a Domniţei Zoe Ghika, Vel Logofătul Sturza pune rezoluţie ca pricina să se judece de Mitropolit şi de veliţii boeri. Rezoluţia Logofătului are data de 29 Noemvrie 1812.

Tot pe verso al reclamaţiei Domniţei Zoe, se găseşte rezoluţia Domnului Scarlat Al. Calimah Vv., prin care întăreşte anaforaoa de mai jos a Mitropolitului şi a boerilor. Rezoluţia domnească poartă data de 28 Ianuar 1813.

Pre înălţate Doamne. După luminată poronca înălţimii tale, adunăndune la svănta Mitropolie, am întrat în cercetare asupra cererii cuprinsă prin jaloba ačasta a luminatii Domniţe şi pricina aşa sau adiverit. Adică cel dintăi bărbat al Logofetesii Anastasiica Costachi, răposatul Spătar Manolachi Hrisoverghii, întăi au avut soţiia pe o Iliana, din famelia boerilor Rusăteşti, cu care căt au veţuit, au făcut şi doaî copili, din cari una săvărşindusă din viiaţă, pe ceialaltă al căriia numi era Mariia, părintele său, după săvărşire şi a maică sa din viaţă şi în vreme ce luasă şi al doile soţiie pe Logo[f]e[teasa], au căsătorito după Beizade Grigorii Ghika, fratele luminării sale Domniţii, dăndui şi zăstre celi ce izvodul adeveriazi, care iasti din anul 1786, Iulie 12, şi căt au veţuit cu Beizade [au făcut] şi doaî copile. Insă răposatul Spăt[a]r, căt au fost în viiaţă, nar fi fost următoriu ai da zăstre fiică sa, deplin după izvod, precum pentru ačasta să văd la măna luminatei Domniţe şi încredinţate dovezi, după

cererile ce iau făcut Beizade Spăt[a]r[ului], încă în viiaţă aflăndus[e]. Şi după ce Spătarul sau săvărşit din viiaţă, rămănăndui făcută o copilă şi cu Logofeteasa, atunce şi Log[o]t[e]t[easa], după datoriia ce ave, încă iar nau căutat ca săi înpline[ască] lipsa zăstrii fiiastrăsa, după izvod, cum şi lipsa zăstri, maică sa čar fi fost şi după pravilă să o fi înpărtăşit şi cu parte de clironomiia ce i să căde, deşi din driaptă avere părıntelui iai şi să s[e] fi disfăcut. Căc[i] iar după dovezile ce să văd, îndestule cereri iau făcut Beizade, ce sub cuvănt că iau rămas copila ace făcută şi cu sine au pus stăpănire şi pe toată avere răposatului Spătar. Apoi după aceia săvărşindusă din viiaţă şi fiică sa ace făcută cu sine şi apoi şi soţiia lui beizade şi după aceia şi una din fiicele lui Beizade şi în urmă şi însuş Beizade şi mai în urmă şi ceialaltă fiică a lui Beizade, au rămas pricina făr[ă] de nic[i] o săvărşire. Şi Log[o[feteasa încă sau căsătorit de al doile după Log[o]f[ă]tu[l] Iancul Razul şi cu acest chip au stăpănit căt au fost în viiaţă şi toată avere celui întăi bărbat. Dec[i] apoi răp[o]s[ând] Logofeteas[a] şi la moartea sa, čau fost în trecutul an 1812, încă iarăş nau căutat a socoti că fiicele răposatului Beizade au clironomisit pe maica lor şi Beizade pe fiică sa ace săvărşită mai înainte de sine şi ceialaltă fiică ce sau săvărşit în urma lui Beizade şi pe părintele iai şi pe aceia întracăreia mănă rămăne toată clironomiia, buna sa, răposata Doamnă Zmaragda şi pe răposată Doamnă fiică sa, adică luminata, Domniţă. Şi întăi să s[e] fi disfăcut de luminarea sa, săi fi răspunsu ace parte de avere celui dintăi bărbat, care după pravilă i să cuvine să o clironomiască şi săş fi făcut diiată numai pe ceia ce era dreptul său, ca să poată ave nestrămutată tăriia ce o înpărtăşisă la moarte. Au făcut diiată cum au vrut şi au lăsat în măna Epitropilor rănduiţi de cătră sini, făcănd danii ce mai multă şi mai bună averi acelui dintăi bărbat, moşii şi altele, fraţilor săi şi la alte locuri. Şi pe luminata Domniţă, trecănd pe lăngă ace datorii ce i să căde a păzi, au lăsato mai cu totul păgubaşi de ace clironomie, înpărtăşinduo pre cu puţin oareşce iar nu cu deplin căt i să căde. Unde întraceaş chip fiind pricina, socotinţa ğudecăţii noastre iaste: Că diiata čau făcut răp[osata] Log[o]f[etea]s[ă], după pravilă atunci ar pute ave nestrămutată tăriia ei cănd mai întăi şar fi făcut cătră luminata Domniţă aceiaş datoriia, săi fi răspunsu înplin ace parte de clironomii ca să fi rămas luminare sa mulţămită şi săş fi făcut diiată numai pe ceia ce i sar fi căzut, dreptul său din avere celui întăi bărbat. Dar de vremi ce ace datorii nu şau făcuto, apoi diiata fiind făcută şi pe lucruri străin[e], ce nau fost al său, ca să poată ave ace volnicie, iarăş după pravilă, nec[i] o tăriia nu poate ave ce de sine rămăni anerisită. Şi întru acest pont al pravilii ğudecănd pe luminata Domniţă, toată dreptate o ağută ca din avere celui dintăi bărbat, al răp[o]s[atu]lui Spăt[ar], ce să va dovedi cu dreptul că au rămas, scăzăndus[e] mai întăi plata datoriilor ce iar

să va dovedi că vor fi fost cum şi cheltuelile grijilor şi altele ce să vor mai căde, iarăşi după pravilă, dec[i] ceia ce va rămâne săş tragă şi luminata Domniţă, deplin toată ace parte de clironomii cei să cuvine şi cu ceia ce ia mai prisosi şi driaptă parte Log[o]t[e]t[e]s[e]i vor fi volnici clironomii şi Epitropii săi a faci ceia ce vor voi, măcar că pre svinţiia sa chir Gherasim, Episcopul Romanului, unul din Epitropi, carili după multă rugăminte [a] Log[o]t[e[t]e[s]ei] primisă Epitropiia, faci rugăminte înălţimii tali ca să fiia scăpat de aăstă Epitropiia ce nic[i] ceia ce Log[o]f[e]t[ea]s[a] la moartea sa prin diiată au lăsat Episcopii, presvinţiia sa nu priimeşti, numai şi numai ca cu totul să rămăi scăpat de mai multe supărări şi înştiinţăm, iar ce desăvărşită hotărăre rămăni la înaltă înţălepčune mării tali. 1813, Ghenar 11.

A înălţimii tali cătră Dumnezău smerit rugător, Veniamin Mitropolit Moldovei. Pre plecate slugi .(Urmează iscăliturile boerilor).

CXXVII. 1812 Maiu 29.—Acad. Rom. Pachet LXXVIII, No. 82. Rezumat de pe copie.

Mărturie hotarnică din 29 Maiu 1812, dată de Vornicul Andronachi Donici, rănduit de Divan, lui Ion Străjăscul pentru moşia sa, Bazga. Această moşie a fost dăruită dintăiu fiind loc pustiu, de Petru Şchiopul, Episcopului Gheorghi de Rădăuţi care a curăţit-o şi a dăruit-o ca loc de prisacă mănăstirii Succeviţii. Această danie a fost întărită prin ispisocul lui Petru Şchiopul din 20 Februarie 1794, arătat de Străjăscu în copie. A mai arătat şi o mărturie de la Paharnicul Ion Tăutul cum că ispisocul în original s'ar fi fost arătat la o cercetare asupra moşiilor mănăştiri Succeviţei, în ţinutul Hotinului, în anul 1809. Apoi pomeneşte ispisoacele vorbite în piesa precedentă şi descrie hotarul din piatră în piatră.

CXXVIII. 1813 Octomv. 15.—Acad. Rom. Pach. LXXXI, No. 136. Original.

Noi Scarlat Alecsandru Calimah Voevod. etc. Cinstit şi credinčos boeriul Domnii mele, dum[ne]ta Vel Vist[ernic] Aleco Balş, Epistat Vornicii de Aprozi. După cuprinderea ğudecăţilor čau cursu pănă acum între dumn[ealui] Hat[manul] Răducanu Ros[e]t şi între Ioniţă Străzăscul, supusul înpărăţiii Rosăii pentru moşăile Bazga şi Hiliţa, den ţănutul Eşii, toate dreptăţile protimisirii agiutănd pe dum[nia]lui Ha[tmanul], sau dat hotărăre să întoarcă dumn[nea]lui Hatmanul dooî zăci şi şasă mii opt sute opt zăci şi patru lei čau fost dat Măcărescul, socrul Străjăscului, în cumpărătura acestor moşii şi moşiile să rămăe în deplină seăpănire dumi[sa]l[e] Hat[manutui]. Drept aceia, în potriva sumii banilor ci sau zis, poroncim dumitali să priimeşti de la Dum[nialui] Hat[manul] sănetul iscălit de cătră neguţitoriul Mărgărit Aleesandru, din let 1813, Iunie 25, care primindul va sta depozito în cănţelerie Vorniciii de Aprozi, unde şi numitul Străjăscu este îndatorit să de toate scrisoriie acelor moşii, şi ţiindule săsă ia banii de la numitul neguţitoriu şi să i să deea. 1813, Octomvrie 15.

CXXIX. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No 137. Rezumat de pe original.

Cartea lui Scarlat Alecsandru Calimah Voevod către Teodor Balş, Vel Vornic, ca să meargă să cerceteze pricina moşiilor Bazga, Cozia şi Petcu a Hatmanului Raducanu Roset, care sunt inpresurate de călugării de la mănăstirea Neamţului şi de alţi împrejuraşi. Să cerceteze la faţa locului şi adeverindu-se că este vreo împresurare, să scoată partea împresurată de sub stăpânirea acelor ce au împresurat-o, să măsoare moşia cu st[â]njănul în lung şi în lat şi s'o stâlpească dând şi mărturie hotarnică.

CXXX, Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 138. Original.

Pre înălţate Doamne. Moşiia me Bazga de la ţinutul Eşii, ce de la clirosul Bucovini sau fost cumpărat de către săvărşitul din viaţă maior Ioan Măcărescul şi co luminată carte de giudecată a înălţimei tale sau luat de la dumnialui Sărd[a]r[ul] Teodor Măcărescul, fratile maiorului şi de la dumnialui Ioan Străjăscul şi sau dat în stăpănire me, după scrisurile ce am priimit pe moşiia aceasta, cunosc a fi înpresurată de către părinţii de la mănăstirea Neamţului, căci cu un loc de prisacă ce au la obărşiia văi Bohotinului sau întinsu cu stăpănire şi miau luat o mare bucată de loc şi fiind că pentru moşiile luate de la cliros să hotărăşte atăt prin înalt împărătesc ferman căt şi prin hrisovul Domnului Alexandru Constandin Muruz V[oe]vod ca, de vor fi împresurate despre cineva, să s[e] cerceteze şi să s[e] scoată de supt împresurare, pentru ačasta mă rog ca, din poronca înălţimei [tale], să fim rănduiţi la luminatul Divan şi după scrisori şi dreptate ce am să mi să scoată moşiia de supt înpresurare, căc[i] sau cercetat de dumnialui Vel Vornicu[l] Teodor Balş hotarnic ce au fost cerşut de mine şi mi sau făcut şi hartă de stare locului, după care să poate afla adevărul. Al înălţimei tale plecată slugă, Răducanu Roset Hatman.

Vel Logofăt hotărăşte ca pricina aceasta să se înfăţoşeze divanului.

CXXXI 1815 Aprilie 6. — Acad. Rom. Pachet LXXXI. No. 162. Copie.

Teodor Mustiaţă adivereşte că Ion Măcărescu a fost tovarăş cu el la cumpărarea moşiilor clirosului din Bucovina şi că a oprit pentru el (Măcărescul) moşiile: Strahotinul, pe Jijia, la ţinutul Botoşani, Covasna de pe părăul Covăşniţa şi Bazga de pe Bohotin, aceste două de pe urmă în ţinutul Iaşi. Au fost preţeluite în 42.000 lei, din care 40.000 valoare lor şi 3.000 cheltuielile. Socotindu-se, iau plătit Măcărescu tot ce i se cuvenia lui Mustiaţă. Zapisul este din 11 Iulie 1895. Iscăleşte ca martor Logofătul Neculai Roset.

Sub zapis menţiunea următoare:

Fiind că din moşiile aceste de sus arătate, moşie Strahotin au rămas tot în stăpănire me, iar muşie[le] Bazga şi Hiliţa sau datu prin schimbu dumisale Hatmanului Răducanu Rosit, scrisoare ce adivarată o am opritu eu di pi care scoţănd asămine copie di pe ce adevărată, am iscălit însumi, rugând şi pe alte obrază cinstite de au iscălit marturi. Pe cari o am dato dumisali Hatmanului ca să aibă tărie ei întocmai ca şi ce adivărată. 1815, April 6. I. Măcărescu Serd[ar].

CXXXIII. 1817 Aprilie 26. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 139. Original.

Noi cari mai ĝos ne vom puni numili şi degitile, locuitori din sat Covasna, ţinutul Eşii. Adiverim cu scrisoarea ačastă să fie ştiut că chemaţi fiind noi de către dum[nia]lui cuconul Dumitrachi Sturza biv Vel Logofăt şi de către dum[nia]lui cuconul Costachi Conachi Vel Vor[nic] ca să arătăm cum ştim că să număsc cracii Bohotinului, drept aceia, după ştiinţa ce avem, arătăm în frica lui Dumnezău că cracul ce este despre Răsărit în care dă părăul ce să chiamă Albina, ačala este a Bohotinului, iar cracul ce este despre Apus să numeşte Săcătura. Deci, precum ştim, în frica lui Dumnezeu, am dat ačastă mărturie că aşa am apucat şi din părinţii noştrii. 1817 April 26.

Eu Ion Caraiman, adiverez; Eu Ştefan Čauş, adiverez; Eu Gheorghi Dorul, adiverez; Eu Timofti Vatră, čam fost vănătorio domnesc, ot Bazga, adiverez.

CXXX a). Acad. Rom. Pach. LXXXIII No. 141. Rezumat de pe original.

Cartea Domnului Scarlat Alexandru Calimah V[oe]vod către Ispravnicii ţinutului Iaşi. Hatmanul Răducanu Roset cumpărănd dela clirosul din Bucovina două locuri de prisăci pe Bohotin, s'a ivit judecată cu mănăstirea Neamţului care are şi ea loc de prisacă la obărşia acelui părău. Pricina venind înaintea divanului, vechilul mănăstirii a mai cerut un soroc spre a se căută la mănăstire de nu mai sunt acte în această privinţă. S'au cunoscut că este numai o încercare de prelungire dar s'a primit. Însă s'a hotărit ca venitul de pe acel loc să nu se iea de nici o parte ci să se rânduiască un mazil care să facă izvod de toată roada de pe locul cu pricină şi s'o păstreze.

CXXXIII. 1817 Dec. 14. — Acad. Rom. Dosar Rosetti. I, f. 70. Original.

Contractul (din 1817, Dec. 14) dintre Harmanul Răducanu Rosăt şi Alicsandru Nicolau, pentru venitul moşiilor Bohotinu, Colţul Cornii, etc.

Alicsandru Nicolau adiverez prin acest contract ce am dat dumisale Cuconului Răducanu Rosăt, Hatman, să fie ştiut că am cumpărat venitul moşiilor dumisale ce sănt la ţinut Eşii, anume Bohotinu i Gura Bohotinului, Colţul Cornii cu podul de piste apa Jijiei, Bălmujăştii, Bazga i Trestiiana i Cozie i Petcul i Hiliţa şi Frăsăneştii cu ratoşul de piste Prut, în vade de trii ani, cari să încep de la 1818, Apr. 23 şi să sfârşăsc la 1821, iarăşi Apr. 23, cu ponturile mai gios însămnate, adică:

Pe tot anul mă îndatoresc a da dumisale Cuconului căte 3.571 galbeni 6 lei, adică trii mii cinci sute şapte zăci şi unu galbeni olandeji în aur şi şasă lei, însă aceşti bani să aibu a-i plăti în patru vadele, adică căte 892 galbeni şi 12 lei la fiişte-cari început de trii luni, să-i dau toţi deplin, şi osăbit de banii aceştiia mă îndatoresc a da pe tot anul şi toate lucrurile arătate prin deosăbit izvod, iscălit de mine, ce l-am dat dumisale împreună cu contractul cum şi când va veni dumnealui Cuconul aice, la Bohotinu, să aibu a da cele trebuincioasă pentru mâncare dumisale şi a oamenilor dumisale, adică păine, găini, oă, unt şi alte lăpturi cum şi fânu i orz pentru cai, fără să ceiu vre-o plată de la dumnialui; şi asămine datoriu să fiu a sluji pe dumnealui Cuconu la toate căte îmi va poronci, întocma după cum l-am slujit şi până acum, fără să-mi dé cât de puţină plată pentru osteniala me.

2. Lăcuitorii de pe aceste moşii, ficiori boereşti i plugari i dârvari i vieri şi alţii de pe moşie să aibă a-mi lucra în trebile moşiei, după cum au lucrat şi până acum, dându-şi

și dejma obicinuită din zăci una după hotărâre ponturilor gospod, fără să-i asupresc piste putința lor, atât pe aceștiia cât și pe acei așăzați de plătesc avaeturile moșiei în bani, mai ales pe acei cu totul slabi și din cel drept să-i las mai gios pentru ca să să poată agiuta.

3. Venitul morilor să fie tot al meu, iar iazurile nici de cum nu sânt slobod a le păscui, fără numai iazul din gura Bohotinului, după ce îl voiu ezi, apoi la înplinire anilor să aibu a-l păscui odată din plin, având ingrijire ca să fie în toată vreme buni, sănătoasă, atât iazurile cât și morile.

4. Țiganii boerești numai clăci să aibă a-mi face pe anu; iar mai mult nici de cât să nu-i supăr la interesurile mele, pentru ca și ei să poată căuta de trebuințile boerești, atât aice pe moșie cât și la Eși, cărora să le dau loc de arat și de fânaț după cuviință, iar cei ce nu vor ave cu ce-și ara să le ar eu, după obiceiu și cu luare de dijmă nici de cum să nu-i supăr.

5. Din pădurile de pe toate moșiile aceste, nici de cum nu sânt slobod a vinde copaci din picioari, fără numai din locul ce mi să va hotără de către dumnialui Cuconu, din voloaca Coziei și din dumbrava Bohotinului, cum și lemnele de pe gios am voe să le vând și să dau și locuitorilor pentru trebuința casălor lor având privigheri totdiauna ca să-s păzască de către pădurari pădurile după cum s-au păzit și până acum.

6. Hacul preoților și a dascălilor ce slujesc sfintelor biserici de pe moșie Bohotinu și Colțul Cornii să aibă a-l plăti dumnealui Cuconu de la dumnealui, iar loc de arat și de fânaț să aibu a le da eu atât acestor de pe moșiile aceste cât și la toți ceialalți preoți și dascali de pe moșiile celelante și pentru dejmă să aibu a urma precum s-au urmat și până acum.

7. De la mangalații boerești ot Hămeiosu, atât pe cei cu cară și boi cât și pe acei fără boi, mai mult de doăsprezăci zile hotărâte prin ponturile gospod eu să nu-i supăr, pentru ca și ei să poată ave vreme de a-și face mangalii și a-i cără la Eși la casa dumisali Cuconului și atât lor cât și la toți lăcuitorii de pe moșiile aceste să aibu a le da loc de arat și de fânaț, fiiște-căruia după stările moșiilor.

8. Pe breslașii dumisale Cuconului din Cozie ce lucrează vie dumisale de la Copou, datoriu să fiu a-i zapcii ca să-și tae harajii i mlaja trebuincioasă și la vreme lucrului deapurure să-i pornesc la lucrul viei, fără să mai aștept poronca dumisale; cum și pe breslașii băjenari din Colțul Cornii ce sânt erbari a dumisale, iarăși să aibu a-i porni, cu iarbă sau altă ce mi să va poronci, la Eși, și a trimite cară de rând, pe toată săptămâna la casa dumisali, după obiceiu.

9. Șasă căldări cu capacile lor și cu optsprezăci țevii cum și un burtac de velniță, am priimit de la dumnealui Cuconu cari sânt toate bune, sănătoase, la înplinire anilor să fiu datoriu a le da dumisale iarăși toate bune, sănătoasă, iar care va fi străcată rău, să aibu a o prifaci cu cheltuiala me și a o da dumisale noă.

10. Toate vitile dumisale Cuconului de pe moșie, adică: oi, boi, vaci, mascuri și bivoli, cum și stupii, de la începire contractului, să aibu a le priimi în purtare me de grijă, pentru cari să dau dumisale izvod iscălit, însă pentru oi, de va găsi Cuconu mușterеu ca să le vândă, vor fi afară din contractu acesta, iar de nu va găsi, apoi atunce vor rămâne în sama me, atât oile cât și toate celelante vite, și din vaci i bivoliță cu lapte ce mi să vor ceri pe tot anul, să aibu a trimite la Eși, la casa dumisale Cuconului, în scurt datoriu să fiu a le purta de grijă de hrana lor și păzitorii trebuincioși precum să cuvine, a cărora hac și hrană să o dau de la mine, cum și ori ce altă cheltuială voiu mai faci cu dânsele, să nu pot pretenderisi nici un ban de la dumnealui Cuconu; înpotriva cărora cheltueli eu să aibu a lua tot folosul lor, adică: brânza, lâna, peile, mei i pripașii vitilor albe și a bivolilor și sporiul mascurilor, iar sporiul stupilor ari să fie a dumisale

Cuconului, pentru cari pe tot anu să dau dumisale samă de folosul lor ce va eşi, iar hacul prisăcariului să-l plătiască dumnialui Cuconu după tocmala ce va ave cu dânsul. Şi la înplinire anilor mă îndatoresc atât pentru oi cât şi pentru toate celelante vite să aibu a le da dumisale iarăşi tineri, curate şi brăcuite, după cum le-am priimit tineri şi brăcuite, şi mai vârtos boi tineri, zdravini; iar câte vor lipsi din câte voi priimi pe sama me, să aibu a le cumpăra cu banii mei şi a le da dumisale toate deplin, după cum le-am priimit fără ce mai mică pricinuire. Cum şi oile Mării Sale Doamnii, (1) iarăşi să aibu a le lua pe sama me, şi pentru cheltuiala ce voiu faci cu dânsăle, adică cu ciobanii i fânu ce vor mânca cu ernatic şi alte cheltueli obicinuite a oilor să aibă a mi le plăti dumnealui Cuconu, afară de imaş, unde să vor paşte, pentru care nu am să ceiu nici o plată şi pe tot anul datoriu să fiu a da dumisale samă curată de tot folosul şi sporiul ce va eşi dintr'ânsăle.

11. Casălor boereşti mă îndatoresc a le purta de grijă, cum şi toate aşternuturile din toate odăile şi alte lucruri ce am priimit pe sama me, de cari am dat dumisale Cuconului izvod iscălit de mine. cum şi eu asămine am priimit izvod iscălit de dumnealui, la inplinire contractului să fiu datoriu a le da dumisale toate întocma după izvodul ce am dat dumisale, iar cari din lucruri vor lipsi, atuncia să aibu a le cumpăra cu banii mei, şi a le da dumisale toate deplin, făaă ce mai mică pricinuire.

12. Patruzăci şi patru merţă, trii dim[e]r[lii] grâu şi doizăci şi trii merţă sacară ce am sămănat din pâine dumisale Cuconului în toamna trecută 1817 cum şi câtă pâine voiu mai sămăna la primăvară până la sveti Gheorghi, să aibu a o măsura înpreună cu omul ce va rândui dumnealui Cuconu şi pentru câte fălci de arătură vor eşi la măsurat să dau înscris dumisale Cuconului şi la inplinire anilor să fiu datoriu a da dumisale moşie iarăşi cu asămine arătură şi sămănătură, atât de toamnă cât şi de primăvară; însă grâul atât cel de toamnă cât şi cel de primăvară, cum şi sacara, să nu fiu volnic a le sămăna, până nu voiu faci de ştire dumisale Cuconului ca să trimită aice pe cine va socoti să vadă pâine ce voiu sămăna atunce pentru dumnealui Cuconu.

13. De voiu urma ponturilor arătate întocma după cum m'am îndatorit mai sus, atunce să fiu statornic în stăpânire arătatelor moşii în curgire acestor trii ani; iar când mă voiu arăta cu înpotrivire la cel mai mic pont, adică a strica ceva de pe moşii, lucru păgubitoriu, sau nu voiu da bani la vadele, atunce toată voe ari dumnialui Cuconu a mă scoate din stăpânire moşiilor ori în cari vremi, şi eu să nu aibu cuvânt de răspunsu, sau a face pretenţie de niscaiva păgubire şi am iscălit. 1817, Dechemvrie 14.

Alicsandru Nicolau adiverez.

CXXXIV. 1818 Fevruarie 1. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 143. Rezumat de pe original.

Carte de judecată dela Scarlat Alexandru Calimah Voevod, din 1 Fevruarie 1818.

Hatmanul Răducanu Roset a cumpărat dela guvernul austriac două locuri de prisăci ce au fost a mânăstirii Succeviţa. Intâiul loc de prisacă, dăruit la 26 Fevruar 7094, de Petru Voevod, pe Pietrosul Mare, cu izvoare, locuri de rămnice şi de fânaţe, până în matca Bohotinului şi de acolo până în fundul Bohotinului. Al doilea loc de prisăcă, cu ispisoc dela Simion Movila Voevod din Oct. 21, 7115, întăritură altui ispisoc dela Petru Voevod, pe alt loc de prisacă ce este în Branişte, în fundul Bohotinului, în Petrosul cel Mare, cu care sau silit răposaţii călugări Eliseiu şi Dionisie, grijind şi curăţind tocma ca din pajişte şi făcând prisacă din drepte a sale averi, au împlut-o cu stupi. Mânăstirea

(1) Doamna Zoiţa Moruzi.

Neamţului, pe temeiul a două urice, unul dela Irimia Movilă din 7109 Iulie 18 şi altul din 10 Fevruarie 7115, de la Simion Movilă, prin care ispisoace se întăreşte mănăstirii Neamţului o prisacă în Branişte, pe Bohotin, până la obârşii, danie dela Anghelina, fata Cornii Brănisteriul, cu feciorii ei, Vasile şi Lupan, stăpâneşte mare parte din locurile de prisăci a Suceviţei. Vechilul mănăstirii Neamţului pretinde că această prisacă cuprindea hotarul ambelor locuri de prisacă a mănăstirii Suceviţei. Arată lipsa de temeiu a pretenţiilor mănăstiriii Neamţului, faptul că în uricul ei se zice un loc de prisacă la obârşiile Bohotinului, dar de marginea din jos nici o pomenire nu face uricul, apoi faptul că n'au putut călugării nemţeni să dovedească de unde a avut Anghelina fata Cornei locul din Branişte cel face danie mănăstirii Neamţului. Arată că lipsa de temeiu a pretenţiilor mănăstirii sau constatat de hotarnicii, Logofătul Dimitrie Sturdza şi Vornicul Costache Conachi apoi şi de Logofătul Constantin Balş. Arătă pretenţiile de trăgănare invocate de mănăstire. Domnul cercetând şi harta de faţa locului ce s'a ridicat, recunoaşte de drepte cererile Hatmanului, declară că mănăstirea stăpâneşte acele locuri cu rea credinţă. Poronceşte ca acele locuri să se dea în stăpânirea Hatmanului cu tot venitul de pe el. Iar când mănăstirea Neamţul va găsi alte, vrednice de credinţă scrisori, afară de cele câte sau văzut prin judecată, să-şi caute.

CXXXV. Acad. Rom. Pac. LXXXII. No. 144. Original.

Carte Gospod a lui Scarlat Alexandru Calimah Voevod către Ispravnicii de Iaşi.

Se pune în cunoştinţa judecăţii urmată între mănăstirea Neamţului şi Hatmanul Răducanu Roset. Domnul aflând ca vechilul mănăstirii Neamţului, la locul impresurat de mănăstire din trupul moşiei Bazga a Hatmanului, nu s'a ridicat încă de acolo şi urmează a stăpâni cu rea credinţă, poronceşte ispravnicilor să rânduiască:

«Zapciu carile să ste cu sârguinţă, ca numai decât să se ridice acel vechil pe carile mânăstirea lau avut până acum şi mai multă supărare să nui pricinuiască, de care urmare şi împlinire poroncii să trimeteţi înştiinţare la dum[nea]lui vel Logofăt al Ţării de Jos».

CXXXVI. 1836 Maiu 23. — Acad. Rom. Dosar Rosetti I, f. 93.

INVENTAR

Avere moşiilor Bohotinului, potrevită cu venitul anului 1834.

Galbeni	Galbeni	
1730		*Bohotinul* însă:
	360	Zilele boerescului de la 180 lucrători de pământ, bez slujbaş.
	180	dejmurile.
	50	dejma de la 50 nume străine.
	400	trii orănzi.
	340	fânaţu 340 fălci.
	260	arătura 260 fălci.
	100	venitul de la trii mori.
	10	venitul de la 5 pogoane vie.
	30	analogul zilelor boerescului de la lăturaş, care stăpânesc 27 fălci, locuri de hrană, şi plătesc câte 40 lei de falce şi doaă zile proaste lucriază de hirtă vie.
	1730	

497		*Răducănenii* însă:
	160	Zilele boerescului de la 80 lucrători de pământ.
	60	dejmurile.
	80	oránda.
	80	fânaţul 80 fălci.
	20	arătura, grădini pentru zarzavaturi.
	20	venitul de la 10 pogoane vie.
	20	venitul dughienilor.
	27	analogul locurilor de hrană.
	30	dejmurile de la 60 nume străini.
	497	
622		*Bazga i Lingurarii* însă:
	240	Zilele boerescului de la 120 numi.
	120	dejmurile.
	100	oránda.
	120	fânaţi 120 fălci.
	40	arătură 40 fălci.
	2	folos de la un pogon vie.
	622	
		Cozia însă:
	240	zilile boerescului 120 numi.
	120	fânaţul 120 fălci.
	120	trii oránzi.
	120	arătură 120 fălci.
	120	dejmurile.
	30	folosul de la 13 pogoane vie.
	80	dejma de la 120 nume străini.
	60	analogul prăjinelor 52 fălci.
	890	
400		*Hiliţa* însă:
	140	zilile boerescului 70 numl.
	70	fânaţnl 70 fălci.
	30	arătura 30 fălci.
	70	dejmurile.
	40	oránda in 2 locuri.
	24	locurile de hrană de la străini.
	15	dijma de la străini.
	10	folosul de la vărărie.
	9	folos de la o viişoară.
	400	
495		*Colţul Cornii* însă:
	140	zilile boerescului 70 numi.
	35	dejmurile.
	100	Trii oránzi cu brudina podului di pe Jăjăe.
	100	arătură 100 fălci.
	70	fânaţu 70 fălci.
	50	Suhatul 100 fălci.
	495	

550		*Gura Bohotinului*, însă:
	80	zilele boerescului 40 nume,
	20	dejmurile.
	100	orânda cu venitul morii.
	200	fânaţ 200 fălci.
	100	arătură 100 fălci.
	50	suhat 50 fălci.
	550	
5184		S-au scris astăzi 1836 Mai 23.

Din actele Colţului Cornii şi a Frăţieneştilor.

I. 1497 Fevruarie 25.—Acad. Rom. Peceţi No. 161.

Hrisovul dat de Ştefan-cel-Mare, la 25 Februarie 7005, în Vaslui, prin care întăreşte vânzarea făcută de Toader Căuia a satului Frăţieneştii dela gura Orbejei drept 70 zloţi tătăreşti către Dragotă Frăţian.

II. 1561 Martie 12.—Acad. Rom. Pec. No. 162. Suret vechiu. Originalul rupt.

Cu mila lui Dumnezeu, io Bogdan Voevod, Domn ţării Moldovei. Facem însemnare cu acĕasta scrisoare a noastră, cine pre dănsa va căuta sau cetindo o va auzi. Iatăl acest adevărat şi credincĕos, sluga noastră Corne Brănişter şi fratele lui Nicoor[ă] şi sora lor Magdalina, ficĕori Ţintii şi rudenie lor Ioan şi surorile lor Marica şi Ilina, ficĕorii Grozii. toţi nepoţi Eleanii şi a lui Dragoi Frăţiian. Iam miluit pre înşii cu osebită a noastră milă şi leam dat lor şi leam întărit a lor dreaptă ocină şi moşie, din deres cĕau avut moşul lor Iliiaş Dragoi Frăţiiau dela părinte domniei mele, bătrânul Ştefan Voevod, un sat ceio în gura Orbejiii, anume Frăţieneştii, cum ca să le fie lor şi dea la noi uric cu tot venitul lor şi copiilor, nepoţilor şi strănepoţilor şi preaştiuracilor lor şi a tot neamul lor cine să va alege lor mai de aproape. Iar hotarul acelui sat. Frăţieneştii cei în gura Orbejiii, ca să fie dintru toate părţile pe vechile hotare pe unde au trăit din veac. Spre aceae este credinţa domniei mele ce mai sus scrie, Io Bogdan Voevod şi credinţa preaiubiţilor (fii) ai domniei mele: Mihail, Pătru şi Constantin şi credinţa boierilor noştri, credinţa panului Zochiari (?) Vornicul Ţării de jos, credinţa panului Crăciun, Vornicul Ţării de sus, credinţa panului Onachi Raguzian, credinţa panului Cozma Murgu, credinţa panului Isaac şi..... una, Părcălabii Hotinului, credinţa panului Paşco şi panului Danciul, Părcalabii Neamţului, credinţa panului Costei şi Porosocea, Părcălabii Romanului, credinţa panulu Vasilie, Portarul Sucevei, credinţa panului Toader Spătarul, credinţa panului Jurgă Visternicul, credinţa panului Dinga Postelnicul, credinţa panului Movila Cupariul, credinţa panului Vaşcan Stolnicul, credinţa panului Harvat Comisul, şi cre-

dinţa tuturor boerilor noştri a mari şi mici. Iar după al noastră viaţă cine ar fi domnă pământului nostru, din fii noştri sau ori pe cine ar alege Dumnezeu, să naibă a strica a noastră întărire şi miluire, ce a să întări şi a milui ağutori. Iar spre mai mare credinţă şi tărie tuturor ce mai sus scrie, am poroncit boeriului nostru, lui Gavriil Logofătul scrie şi să lege pecete noastră către ačastă scrisoare al noastră. Scrisau Toma Beheaciu la Iaşi, anul 7069, luna Martie 12 zile.

Pecetea de ceara atărnată cu şnur de mătăsă roşie,

(Boerii sau discifrat din original de oare ce lipsea în suret).

III. 1646 Iunie 1. — Acad. Rom. Pach. 81. No. 1. Original.

Adecă eu Gligorie Cornea ficiorul Corni Pivnicerul, mărturisesc însumi pre mine cu cestu zapis al mieu, eum eu de bună voia mea de mine nevoit nice asuprit, mam tocmit cu dumnealui, cu Dumitraşco Buhuş Spatariul de am făcut schimbătură cu neşte părţi de ocină: datuiam eu dumisale un loc, de prisac[ă] din direase ce au avut tată mie de dare de la Erimia Vod, între Prut şi între Jijiia. Scriindu seamnele acelui loc de prisac, începându din din capul Micşinelor din sus pre drumul cel mare în gios, până unde dă valea Tulburei în Prut, la Iazul Lupului, unde se cheamă Colţul Cornii. Aşijderea iam mai dat dumisale partea mea de oci cătă să va aleage în sat, în Frăsineşti, peste Prut, cu tot venitul înprotiva aceluiaş loc de prisac[a] unde se chiamă Colţul Cornii, iar dumnealui Dumitraşco Buhuş Spatariul, carele mai sus iaste scris, miau dat iarăşi ocină pentru ocină, toată partea dumisale cătă să va aleage din sat din Prisăcani pre Mileaten, subt Codro, cu tot venitul şi încă miau mai adaos dumnealui . . . galbeni şi aceasta tocmală sau făcut dinaintea giupănului Iacob ce au fost Părcălab la Cotnariu şi din naintea Şoltuzului cu 12 părgari şi a toţi orăşeanii de tărgu de Cotnaria... iam făcut eu dumisale acestu zapis al mieu pân şi va face şi direase domneşti şi de mai mare credinţea am poftit de sau pus şi peceţile ca se să ştie. 7154. Iunie 1. Eu Erimie Ciucărlie pisal † Grigore Cornei, Ereu Dionisie de Episcopie de Roman Erodiacon Grozea tij.

(Pecetea tărg. Cotnar).

IV. 1649 Maiu 10. — Acad. Rom. Pach. 81. No. 2. (Slavon). Traducere.

Noi Pavăl Albotă şi Neaniul Pilipovschi, şi Bărsan şi Ursu Vornic de Gloată şi alţi boieri dela Curtea Domnească scriem şi mărturisim cu iscăliturile noastre cum au venit înaintea noastră Gliga şi cu femea lui Mariea, fiica Frăsinii, nepoata Cornii fostului pivnicer, de bună voia lor: nime asuprindui nici silindu-i şi au vândut dreapta lor ocină şi moşie, toată parte ce le se va alege din Colţul Cornei, care este între Prut şi Jijie, la ţinutul Iaşului,

din capul Micşinilor, din sus pănă în drumul cel mare şi de acolo în jos pănu în Balba Lupului şi cu tot venitul. Acesta le-au vândut prietenului nostru lui Dumitraşcu Fulger Vătav drept cincisprezecie lei bătuţi şi a plătit întreagă această sumă de bani mai sus scrisă, 15 lei bătuţi, în mănile lui Gliga şi a femeii lui Maricăi, Frăsinei, nepoata Cornei fostului Pivniceriu înaintea noastră şi noi văzând a lor bună voie şi plată deplină i-am făcut dela noi aceasta scrisoare ca să le fie de adeverinţă şi de credinţă şi de tărie şi am pus peceţile noastre şi am iscălit cu mânile noastre şi eu Dumitru Uricariul am scris. La Iaşi, anul 7157, luna Mai 10 zile.

Neaniul Dvornic iscăl. (pec). Bărsan Vornic (pec.). Pavel Vornic (pec.). az Mihalcea Tăban Vornic (pec.). az Pilipovschie Dvornic

V. 1649 Iulie 4.—Acad. Rom. Pach. 81. No. 3. Original.

Se ubo Neaniul Dvornic Glotneai, i Popeascul Dvornic Glotneai, i Pavel Albotă Dvornic Glotneai, i Mihalcea Teaban Dvornic Glotneai, i Bursan, i Pilipovschi, i Ursul Dvornic Glotneai, scriem şi mărturisim cu aĉastă scrisoare a noastră cum au venit înaintea noastră Gligorie Cornea din dealul lui Vodă de la Cotnari, feĉorul lui Mihăilă, nepotul Cornei, ĉau fost Pivniĉar, de nimene nevoit nici asuprit ci dea lui bună voe, au dăruit a sa direaptă ocină şi moşie, din direase de dare şi de miluire ĉau avut moşusău Cornea Pivniceariul de la Eremia Mogila Voevod, a cincea parte de la Colţul Cornei ce iaste între Prut şi între Jijiia, la ţănutul Iaşilor, din capul Micşinelor de sus pănea în drumul cel mare în ĝos, pănă unde dă Tulburia în Prut, la Iazul Lupului, cu loc de prisacă şi cu loc de fănaţu, şi cu tot venitul din tot locul, aĉasta o au vîndut priiatenului nostru lui Dumitraşco Fulger Vătavului, dirept cinsprezeace galbeni bani buni, şi sau sculat Dumitraşco Fulger şau dat acestea bani, 15 galbeni bani buni deplin dinnaintea noastră, în mâna lui Gligorie Cornei iar Gligorie Cornea au dat dereasele ĉau avut moşusău Cornea Pivniĉar de la Eremiia Voevod în mănule lui Dumitraşco Fulger Vătav, ca săi hie lui diriaptă ocină şi moşie în veaci. Derept acea şi noi văzînd a lor de bună voe tocmală şi deplină plată, noi încă leam dat şi am făcut de la noi aĉastă scrisoare şi mărturie săi fie dumisale de credinţă săş facă şi direase domneşti şi spre mai mare credinţă neam pus peceţile şam iscălit să să ştie. U Ias, vleato 7157, Iulie 4.

Az Neaniul Dvornic (iscăl.); Az Pavăl Dvornic (iscăl.); Az Pavăl Dvornic; Az Mihalcea Taban Dvornic; Az Bărsan i Pilipovschie Dvornic; Pisoh az Foti Uricar.

VI. 1669 Aprilie 30. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 4. Original.

Io Iliaş Alexandru Voevod, etc. Datam cartea domniii meale ğupănesăi răpăusatului Buhuş Logofăt şi pre cine va trimete ca să fie tare şi puternic cu cartia domniii meale a lua dea zecea de pre a dumisale direaptă ocină şi moşii de la Colţul Cornei, pre Prut, den pâne şi den făn şi den tot venitul, aşijdere şi de pre alte moşii unde ar ave pe Prut, de pre la toate să ieae, den tot venitul, precum scrie zapisele şi neme să nu cuteză, a ţine sau a opri preste cartea domniii meale, iar cui va păre cu strămbul să vie de faţă săş întrebe. Toe pişem. Sam Gospodin veleal. U Ias, leat 7177, April 30.

(P. Gpd.) Salomon Bărlădeanul.

VII. 1725 Ianuarie 18. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 7. Original.

Eu Ghiorghiţa Horopčanul, Căpitanul, făcutam mărturie me Dumisale Vornicului Ştefan Rusăt, cum trăind eu la Bohotin, la treizăci de ani şi fiind în sama me de am luat de a zeace de pe Bohotin şi de la Colţul Cornii, am luat dea zeace dintro prisacă de stupi din colacul Bordunului care era a lui Apostol Măcarie, unchiul lui Mihăilă şi era şi o parte a Sărbului iar de Mihăileşti rudă. Iar nau fost casa părinţilor lui Vlasie acolo čau fost din ğos de casa lui Mihăil Măcărescul şi cănd luam dea zeace nici răzeş nu să răspunde dincoace de Prut, între Jijie, fără numai locul lui Buhuş, tot din locul Tămăşenilor pănă în locul Streştilor că şi eu Horopčanul sănt răzeş de pe fămeia în Boroseşti, piste Prut, şi tatu lui Vlasie Beghiul trăe atunce acolo dar nime nici moşie nici baltă nici pomăt nu zice că are în Colţul Cornii, între Prut şi între Jijie, nici vatra satului Boroseştilor n'am apucat să zică că au fost dincoace de Prut, ci dincolo, piste Prut, iar acea ruptură de colace tot niamul lui Buhuş au stăpănit de cănd am apucat şi eu, şi aşe mărturisescu, iar Vlasie de zice rău îmblă şi făr cale, că nici o triabă nare dincoace de Prut, cum mai sus scriu, şi pentru credinţa, am pus degetul, neştiind carte· Aceste am mărturisit şi înaintea Părintelui Chir Gheorghie Mitropolitul şi lui Calistru Episcopul de Rădăuţi şi lui Iorest Episcopului de Huşi şi denainte dumisali Ilie Catargiu Vel Logofăt, cum am ştiut, cu sufletul meu dreptu, să dau samă înainte fricoşatului ğudeţ de nam mărturisit drept. Leat 7233, Ghenar 18. Eu Ghiorghie. Horopčanul.

Precum au mărturisit cu sufletul lui înainte noastră şi după mărturie Horopčanului am iscălit. Gheorghie Mitropolit. Calistru Ep[iscop] ot Rădăuţi. Iorest Episcop Huşi. Ilie Catargiu Vel Logofăt.

VIII. 1725 Maiu 7. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 8. Original.

Gheorghie cu mila lui Dumnezău Arhiepiscop i Mitropolit Sučavschii şi a toată Moldovlahiei. Facem ştire cu ačastă carte precum cinstit dumnealui Stefan Rusăt

Vel Vornic, preacum avea gălčava cu răzeşii pentru hotarul Dăncenilor şi a Tătenilor şi a Čocăneştilor şi Colţul Cornii. Cerşutuşau dumnealui ačastă carti de blăstăm asupra răzăşilor şi altor împregiuraşi de vor mărturisi răzeşi şi împreagiuraşii dreptu şi vor arăta pe unde au înblat hotarele adevărate să fie iartaţi şi blagosloviţi. Iar de nu vor mărturisi drept ori care ar şti nici vor arăta pe unde au înblat hotarele devărate, să fie blăstămaţi de Domnul Dumnezău şi de Maica Pecista şi de 12 apostoli şi de 318 oteţi din Nichie: herul, petrele, lemnilea să putrediască şi să se topească iar trupurelea lor să ste întregi neatopite, parte aibă cu Iuda şi tricletul Arie şi de smerenia noastră încă să fie legaţi şi afurisiţi şi anaftemii daţi în veci. Aşijdere şi hotarnicii cari or fi rănduiţi să hotărască aceste hotare care mai sus scriem anume, de nor hotără dreptu şi or face vrun meştearşug, şi aceia fă fie supt blăstămul care mai sus scrie, iar de or hătără drept să fie cu toţii ertaţi şi blagosloviţi. Amin.

Scris de mâna Mitropolitului: Pe unde ar fi ţinut Buhuş şi Manolachie de nor mărturisi drept să le fie în cap acestă. U vleto 7233, Mai 7.

Gheorghie Mitropolit.

IX. 1725 Iunie 3.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 9. Original.

Io Mihai Racoviţă Voevod, etc. Scriem domniia me la credinčos boiarul nostru Dumnealui Gavril Costache Vel Stolnic şi la boiariul nostru Cucoranul, Vornic de Poartă, facem ştire. Iată că sau scris o carte şi la Ursul Căpitan şi la Horopčanul şi sau trimis încă şi pe sluga noastră
ce împreună, cu toţi, să mergeţi la nişte moşii a cinstit şi credinčos boiariului nostru d-lui Ştefan Rusăt Vel Vornic, anume Dăncianii şi Čocăneştii şi Tătianii şi Colţul Cornii şi la Bohotin şi să străngeţi oameni buni megieş şi răzeş din sus şi din ğos şi pe driase zapise čar scoate să luaţ samă şi să alegeţ moşiile dumisale foarte cu bună socotială şi să luaţ sama şi unii rupturi de Prut ci iaste în Colţul Corni care dumnealui Vornicul pe drias ce are o trage în hotarul dumisale, iar un fustaş Beghiul zice căi a lui, de hotarul Borosiaştilor şi aceasta încă să alegeţi. Iară pentru Colţul Cornii din sus şi din ğos şi pentru hotarul Bohotinului din sus să cercaţi şi de or hi pus niscai piatri să hi împresurat Comisul Constantin şi Cluceroai Lucăcioai moşie dumisale Vornicului, să luaţi samă pe cum scriu uricile dela Vasile Vod şi de la alţi Domni şi să tocmiţi stălpi precum scriu uricile, deci peçum vă scriu toate moşile să alegeţi dispre alţi şi să le stălpiţi şi pe cum leţ alege şi leţ stălpi să faceţi şi mărturie în siamne ca viind aice să se facă şi întăritură de la Domnie me. Acesta scriem. Leat 7233, Iunie 3. Vel Log.

L. Pec, roşie.

XI. 1725 Iunie 13. — Acad, Rom. LXXXI. No. 12. Original.

Iarăş eu, Hartolomii Vornicul de Ponceşti, mărturisăsc cu sufletul mieu pentru vadul lui Bărnă că era acolo un om cel chiama Bărnă şi era podar acolo la acel pod, şi fămeae ce zicea Poeniasa vindea cărşimă acolo la pod, de ciastă parte de Prut, iar pentru moşie diau avut acel Bărnă sau acea Poeniasa eu nu ştiu, aşea ştiu şi mărturisesc cu sufletul mieu denainte dumisale Vornicului Gligoraş Cucoranul şi denaintea Ursului Căpitanul de Branişte şi denainte lui Toader Striţescul Diacul de Cămară şi a toţi oamenii buni şi preoţi cari sau tămplat. Pentru credinţă niam pus deagetul să se ştiie.

U Măcăreşti l. 7233, Iunie 13.

† Hartolomii Vornicul Ponceşti (deg.). † Gligoraş Cucoranul Vornic de Poartă hotarnic. † Ursul Căpitanul ot Branişte hotarnic. (deg.) .† Toader Stritescul, hotarnic, am scris cu zisa lui Hortolomii. † Gărle Părcălab ot Branişte. (deg.). † Onica ot Borosăşti. (deg.). † Apostol Buzea. † Erei Andrei iscal. † Popa Stefan ot Ponceşti. † Postolache a Nistorae a mărturisit cau apucat pe Poeniasa crăşmariţa şí avea nişte fii şi inotă Prutul (cu) o fată pe spate şi zice în cobuzu.

XI. 1725 Iunie 15. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 10. Original.

† Eu Hortolomii Vornicul de Ponceşti, fratele lui Mihăil Măcărescul şi cu Neculai Spanciog carii sintem răzeş piste Prut, la Borosăşti, mărturisim cu sufletele noastre cum hotarul Borosăştilor nu trece piste Prut dincoaci dispri Jijiia, aşe ştim şam apucat din moşii noştri şi părinţii noştri, ce numai păn în apa Prutului au înblat hotarul Borosăştilor şi siliştia Borosăştilor este piste Prut, de ceia parte, iar o ruptură de Prut ce íaste drept Borosăştí ştim ca este chiar de Borosăşti, nu mai răspunde Prutul, au rămas de častă parte dispri Jijiia cei zice acelei rupturi Bordunul, carele îl ţine Vlasie cu oamenii lui, cu toţi răzeşii, iar afară din malul Bordunului nare Vlasie nici o moşie. Ce pentru acel colac a Bălţii Bordunului cum va alege mariia sa Vodă. Aşe ştim şi mărturisim cu sufletele noastre şi pentru credinţa neam pus şi deagetele să se ştie. U Măcăreşti, leat 7233, Iunie 15.

† Hortolomiia (deg), Necolai Spanciog (deg), De niamul nostru a lui Gligoraş Cucoranul, Vornicul de Poartă şi de niamul Ursului Căpitanului de Branìşte şi de niamul lui Toader Striţescul Diacul de Cămară au marturisit aceşti oameni buni care noi am fost hotarnici.

† Gligoraşco (pecete) Cucoran Vornic.

Ursul Căpitan (deget) Toader Striţescul

† Toader Gărle Părcălabul de Branişte (deget).

† Onìcă răzeş de Boroseşti (deget).

† Proca Macarie. Apostol Buzea (deget).

Darie Vornic de Trăisteni

† Erei Andrei ot Colţul Cornii † Erei Ştefan mărtur ot Ponceştii.

XII. 1722 Iunie 16. — Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 13. Original.

Milostivea şi luminate Doamnea să fii mariia ta sănătos. Facem ştire mării tale că niai poroncit mariia ta cu luminată cartia măriii tale să vinim la Colţul Cornii, satul dumisale lui Ştefan Ruset Vel Vornic ce esti între Prut şi între Jijiia, la ţinutul Iaşilor, care din sus să hotărăşti cu satul Tămăşenii, iar din ğos să hotărăşti cu Grozăştii Logofătului Miron, care marginia hotarului din sus a Colţului Cornii au mai fost hotărătă şi de Buta Dornescul şi de Gheorghie Hermeziu şau fost pus şi trei stălpi de piatră: unul lăngă o baltă, la lunca Prutului, ce se chiamă Arişoarii, al doilea, la mijlocul şăsului, al treile piatră lăngă Jijiie. Deci vii şti măria ta că, pe poronca mării tale, sau aflat şi Hermeziu aicia şi, din cei trei stălpi de piatră, doi stălpi au lipsit, sau aflat scoşi cel de lăngă luncă şi cel de lăngă Jijiia, iar cel din mijlocul şesului sau aflat pe loc. Deci neaflănduse cei doi stălpi, am arătat carte de blăstăm asupra megieşilor şi răzeşilor, care cum ar şti să mărturisască. Deci în preună cu toţi megieşii, am socotit măriia ta pe semnele unde au fost puşi stălpii cei din tăi, şi am pus alţi stălpi, unul lăngă un stejar dispre Jijiia şi sau făcut şi buor în stejar şi altul în marginia luncii, despre Prut suptu un ulmu lăngă Balta Arişoarii. Iar în luncă, păn' în Prut, am pus cartia cea dea blăstăm în capul megieşilor anume: Ambrohie, fičorul lui Chiriac şi răzeş şi lui Hortolomii, şau arătat cu sufletele lor pi din ğos dea balta Bordunului şi pi din sus de capul Micşinelor şi de Balta Aniţii, pintre Bordun şi pintre Micşini păn în malul Prutului şi pe undea neau dus sau pus şi buori prin copaci. Iar pi din ğos, unde să înpreună de se hotărăşte Colţul Cornii cu a Grozăştilor, nu sau stălpit nefiindu dresele Mironeştilor şi ce de dumnialor nime nau fost. Şi aşe am socotit să stăpânească dumnealui Vornicul Ştefan Colţul Cornii şi Micşinile şi Balta Aniţii pe unde au pus pietrele şi buorii, diacolo în ğos, păn în gura Tulburei, unde dă Tulburea în Prut, pe unde îi scriu ispisoacele. Iar pentru o bucată de loc domnescu ce ne poronceştî măriia ta ca să luîm sama să nul înpresoare dumnealui Vornicul Ştefan, vei şti măriia ta că străngănduse oamenii, iam întrebat şi aşea au dat samă cum au văzut pus nişte buori pentru iarba de cosit, iar pămăntul lau stăpănit tot Buhuş Logofătul şi pe urmă dumnialui Manolachi Vornicul, ginerile lui Buhuş şi Ştefan Vornicul, ce noi precum au mărturisit aceşti oameni care şi deagitele şau pus, facem ştire mării tale. Măria ta vei socoti precum a hi mila marii tale. Să fii măria ta sănătos. U Colţul Cornii, leat 7230 Iun[ie] 16. Robii marii tale: Gavril Costache, Vel Stolnic hotarnic, Gligoraş cu Cucoranul Vel Vornic hotarnic (pec), Gheorghie Hermiziu. Ursul Căpit. ot Branişle (deg). Toader Striţescul Hortolomii sin Măcărescul (deg). Ion zet Sirbul (deg). Iancul sin Mihăilă Măcărescul.

XIII. 1725 Iunie 18. Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 14.

Ispisoc de la măriia sa Mihail Voevod, leat 7233 Fev. 3. Copie.

Facem ştire cu această carte a domnii meale, precum s'au părăt de faţă în naintea mea şi a tot sfatul nostru, boiarinul nostru, cinstit şi credincos dumnealui Ştefan Ruset Vel Vornic cu Vlasie Fuštaşul şi cu alţi răziaşi a lor, de sat de Borosăşti, pentru o bucată de loc, un colac de baltă, ce să ţine de hotarul satului dumisale Vornicului, care sat se numeşte Colţul Cornii ci iaste în Branişte, do acastă parte de Prut, la ţinutul Iaşilor. Zicănd Vlasie şi cu răziaşii lui cum acel colac de baltă iaste a lor; Iar hi rupt Prutul din hotarul satului lor Boroseştii, (ce) iaste caia parte de Prut. Iară satul dumisale iaste de castă parte şi acel colac de baltă încă să ţine de hotarul satului dumisale pe cum arată deresele, Deci domniame am rănduit en giudecata pe cinstitul părintele şi rugătoriul nostru Chir Gheorghie Mitropolitul şi cinstit şi credincos boiarinul nostru, dumnealui Ilie Catargiu Vel Log[ofăt] ca să stea să le ia sama pe diriase ce vor avea. Intru care stănd faţă, scosau Vlasie Beghiul fustaşul, un ispisoc de la Irimia Moghil[ă] Vodă din vlet 7101 care scrie pe satul lor Borăseştii, dară nici pomeneaşte de Balta Bordunului nici de ruptura Prutului cum să hie a lui, iară boiariul nostru Ştefan Vornic întăiaş dată au arătat un zapis de cumpărătură pe acest sat Colţul Cornii, care scrie cau cumpărat Neculae Buhuş acastă moşie de la toţi nepoţii, şi strănepoţii Cornii Pivniciarul şau arătat şi ispisoace de intăritură ot Duca Vod, scriind cum au întărit pe acest sat Colţul Cornii cu locuri de prisăci şi cu bălţi de piaşte şi locuri de fănaţ. Tij alt ispisoc dn la Istratie Dabija Vvod de pără şi de herăe, scriind că sau părăt de faţă nepoţii Cornii Pivnicariu, cu nepoţii lui Nicoară brat Cornii şi au rămas nepoţii Cornii Pivnicariu pe verii lor, nepoţii lui Nicoară şi la vănzare acestui loc au dat nepoţii Cornii şi acel ispisoc la măna lui Neculai Buhuş. Tij au mai arătat alt ispisoc dumnialui Vornicul de la Irimia Moghilă Vodă, din leat 7104, în care sau aflat scriind mai ales pentru acel colac de baltă, cum că au miluit pe Cornea Pivn[iceriu]. cun loc de prisacă, anume Micşinile pentru că el au jeluit cum au rupt lui Prutul acel loc de prisacă dintrasa ocină şi din sat. Şi care iau dat lui aca ocină Cotul Vinului, care pe acele vremi aca baltă sau numit Micşina care acmu îi zic Bordunul. Şi pe acele vremi pe atunce, fiindu că aicia pe unde rupea Prutul de la o moşie la alta, pe unde înbla Prutul ţinea matca iară bălţi şi rămânea la care rupea Prutul, la acea moşie rămânea deci şi pentru acest loc de prisacă sau cunoscut că rămăindu în Braniştea Gospod, lau dat danie Irimia Vodă Cornei Pivnicerul. Deci luăndusă samă pe amănuntul pe direase cau mai arătat dumnealui Vornicul sau îndreptat că acel colac de baltă iaste de hotarul satului dumisale Vornicului ce să numeşte Colţul Cornii. Iară Vlasie cu răziaşii săi au fost nişte aco-

lisitori fără ispravă, neavând nice o triabă căci sau aflat şi un om bătrân, anume Horopčanul biv Căpitan, de au mărturisit că trăind la Bohotin vro treizăci de ani, au fost în sama lui Bohotinul şi Colţul Cornii, date de răposatul Vornicul Manolache de iau fost strângând dijmă, şi întracel colac de baltă au fost o prisacă a lui Apostul Macarie, rudă lui Mihăil Măcărescul şi au fost luându dea zeacea dintrača prisacă din colacul Bordunului, şi acolo au fost o casă a unui om Sârbul şi nici nu se răspundea răziaş de časta parte de Prut, între Prut şi între Jijiia, fără cât locul lui Buhuş. Mai datau samă Vlasie Beghiul ca şi casa părinţilor lui ar hi fost întracestu colac de baltă, Iar Horopčanul aşia au mărturisit: când au apucat el nau mai fost acolo. casa părinţilor lui Vlasie, ci au fost mai ğos de casa lui Mihăil Măcărascul, deci aşia am dat rămas pe Vlasie Beghiul şi pe răzieşii lui ca să dea pace să nu mai acolisască de satul lor că sau adeverit că nau nici o triabă. Iar boiarinul nostru Ştefan Ruset biv Vornic săş ţie moşia pe pace şi sau dat şi sau întărit şi de la domnia mea pe acea moşie cu acel colac de baltă ce să numeaşte Colacul Bordunului din direse ce au avut ca să hie de la domnia mea drepte ocine şi moşie şi uric de la domniia mea cu tot hotarul şi cu tot venitul neclătit şi neruşnit nici odată în veaci şi nim[e] altul să nu se amestece. Aćastă pără să nu se mai ameastece peste carte domniei meale. U Ias, 7233, Iunie 18. Gherghie Mitropolit. Noi precum scrie aici aşe am judecat după obiciaiul pământului. Eu Gheorghie Hermeziu am tălmăcit de pe ispisocul mării sali Mihai Vodă.

XIV. 1728 Sept. 10.—Acad. Rom. Pach. LXXXI. No. 15.

Adică eu Ion Sin Artenie Raţă din Scoposiani făcutam zapisul meu, la mâna dumisale lui Ştefan Rusăt vel Vornic precum eu, de bună voie me, am dat danie dumisale toată parte ce am eu de pi înmămi cătă mi sa veni din bătrânul lui Andreşco în balta Bordunului şi din colţul bălţii. ce iaste de astă parte de Prut, la ţinutul Iaşilui. Aćasta o am dăruit eu dumisale Vornicului Ştefan ca să fie dumisale driaptă ocină şi danie şi cuconilor dumisale în veci şi pentru credinţa mim pus şi degitul. Leat 7237 Săpt. 10 Io Sin Artinie Raţă (deget) Şi eu Vasilie Buhăescul diacul am scris.

CUPRINSUL

DESCENDENȚA VORNICULUI MANOLACHE RUSET.

Analele A. R.—XXVIII.—Mem. Secț. Istorice, pag. 182.
R. Rosetti, *Cronica Bohotinului*.

Emanuel căsătorit cu o franceză (fără posteritate).

Ștefan necăsătorit.

Pulheria căsătorită cu A. C. Moruzi.

Maria căsătorită cu T. N. Balș.

Aglae căsătorită cu P. Arghyropoulo.

Răducanu căsătorit cu 1) Ruxanda Andrei Paul, 2) Domnița Aglae Ghyka.

Alecu necăsătorit.

Lascar necăsătorit.

Dimitrie căsătorit cu Felicia Donici.

Rosetteștii dela Filipeni

Rosetteștii dela Orășa

Ianou necăsătorit.

Constantin căsătorit cu 1) Iliana Jora, 2) Eugenia Moser, 3) Eufrosina Romalo.

Iliana căsătorită cu Matei Krupenski

Ion căsătorit cu Maria Roset Roznovanu.

Zoița căsătorită cu Alexandru Moruzi Vv.

Răducanu căsătorit cu 1) Iliana Balș, 2 Efrosina Mano.

Catrina căsătorită cu G. Donici.

Ilie necăsătorit.

Vasile necăsătorit.

Constantin

Ștefan

Grigore căsătorit cu X.

Gheorghe căsătorit cu Zamfira Donici.

Raluca căsătorită cu Krupenski.

Ianou necăsătorit.

Dumitrache căsătorit cu Catrina Krupenski.

Ștefan căsătorit cu Safta Roset.

Lascar căsătorit cu Iliana Dimachi.

Neculai căsătorit cu Catrina Sturza.

Ștefan căsătorit cu Maria Krupenski.

Gheorghe căsătorit cu Iliana Herăscu.

Maria căsătorită cu Banu Dumitrache.

Irina căsătorită cu 1) Polcovnicul Baron Belistein, 2) Stolnicul Roset.

Iliana căsătorită cu Manolache Hrisoverghie.

Ioniță Sturza căsătorit cu Ruxanda X.

Iordache căsătorit cu Catrina Costandachi.

Ion căsătorit cu Smaranda Sion

Constantin căsătorit cu X.

Irina căsătorită cu Const. Balș.

Iliana căsătorită cu Iordache Sturza.

Maria căsătorită cu Scarlat Costachi.

Anița necăsătorită.

Ștefan căsătorit cu Safta Ursachi.

Nastasia căsătorită cu Neculai Lazu.

Anița căsătorită cu Ion Silion.

Iliana căsătorită cu Manolache Costache.

Manolache căsătorit cu Irina Buluș.

NOȚIUNEA VALORII ÎN ISTORIE

DE

A. D. XENOPOL
Membru al Academiei Române.

Ședințele dela 28 Octomvrie și 18 Noemvrie 1905.

Câțiva cugetători în câmpul teoriei istoriei cer, pentru alcătuirea științifică a acestei discipline, introducerea noțiunii *valorii* în organismul ei.

D-l Bernheim ajunge la această părere prin următorul raționament. Spiritul se găsește în neputință de a cunoaște realitatea în toate ale ei nedesfundate bogății. El trebue să facă o alegere a lucrurilor esențiale și să lepede ceeace prisosește. Pentru științele naturale sau mai bine zis pentru științele de legi, această alegere se face prin supunerea fenomenelor operațiunii generalizării. Pentru istorie, adecă pentru expunerea succesivă a acțiunilor omenești—noțiunile sau elementele generale ale concepțiunii, sunt luate din tendințele omenirii de a ajunge oarecare ținte. «Acest element psihic-teleologic care este nedespărțit de acțiunile omenești, cere numai decât cunoașterea și aprețuirea țintelor, mijloacelor și motivelor, precum și a raporturilor lor mutuale, adecă judecăți privitoare *la a lor valoare*. Numai prin acest mijloc, se poate deosebì ceeace este însemnat istoricește de ceeace nu are nici o însemnătate» (1).

D-l Windelband, în un articol publicat în *Revista de sinteză istorică* a d-lui Henri Berr, care articol reproduce părerile rostite în *Cuvântarea sa rectorală*, rezumă chipul său de a vedeà, aproape identic

(1) Bernheim, *Lehrbuch der geschichtlichen Methode*, 1903, p. 704 și urm.

cu al d-lui Bernheim: «Împrejurarea că unele fenomene se petrec numai odată şi nu se repetă nici când, alcătueşte deci, în deosebire de necesitatea obştească, caracterul deosebit al faptelor istorice; dar acest caracter nu este nici singurul, nici cel mai însemnător. Ori ce fapt real este într'adevăr unic şi individual, şi cu toate acestea există lucruri şi desfăşurări fără număr cari nu au nimic istoric în ele. Ce trebue deci pentru ca unicul să devină, sau să poată deveni, un fapt istoric? Rickert a avut meritul de a fi arătat, cu o limpezime minunată, că *raportul de valoare* dă evenimentului însemnătatea unui fapt istoric. Precum omul individual nu este în stare de a îngrămădi, în memoria lui, toată suma amănunţită a lucrurilor la cari a fost martor şi nu păstrează decât pe acelea şi nu vorbeşte decât de acelea cari, sub o faţă oarecare, i s'au părut însemnate, sau cari au în ochii lui *oarecare valoare*, tot aşà împreunarea amintirilor omenirii (ceeace ştiinţa istorică e menită să devină), nu este alcătuită decât din faptele şi evenimentele cari înfăţoşază o legătură oarecare cu *valorile cari determină viaţa speciei*. Este singura temelie a alegerii care extrage, din varietatea nenumărată a «ceeace se întâmplă, ceeace este «istoric» (1).

D-l Rickert a închinat acestei chestiuni a valorii o cercetare mai întinsă, în deosebitele lui scrieri asupra teoriei istoriei. A analizat această noţiune din toate punctele de vedere, cautând să-i lămurească bine firea şi să pună la lumină toate urmările ce decurg din ea.

El începe prin a împărţi ştiinţele în două mari grupe, acele cari privesc realitatea din punctul de vedere al elementelor ei cele obşteşti, şi acele cari se interesează de elementele ei cele individuale şi cari alcătuesc clasa ştiinţelor istorice. «Realitatea devine natură, când o privim din pârtia generalului; ea devine istorie, când cătăm la ea de pe pârtia individualului» (2). Generalul alcătueşte, prin el însuş, un mijloc de alegere a faptelor individuale. «Dar istoria trebue oare să se îndeletnicească numai cu individualul, fără nici un principiu de selecţiune superioară? Şi ea are nevoie de atare principiu, fără de care ea nu ar fi «ştiinţă» şi acest principiu nu este altul decât acel al *valorilor culturale*. Un fapt individual va fi cu atât mai însemnat cu cât va puteà fi legat de o mai înaltă va-

(1) *La Science et l'histoire devant la logique contemporaine* în *Revue de synthèse historique*, IX, 1904, p. 136.

(2) Rickert, *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*. 1896, I Hälfte, pag. 255.

loare culturală a minții. Istoricul nu va luà în băgare de samă, în massa nenumărată a faptelor, decât acele cari, prin particularitatea lor individuală, întrupează în ele însăși valori culturale, sau se află în legătură cu dânsele. Știința istoriei posedă deci tot atât de bine, ca și științele naturale, un principiu superior de organizațiune științifică; dar generalul în istorie nu este legea naturală, pentru care fiecare fenomen nu este decât un caz particular, ci valoarea culturală care nu se desvoltă decât în unicul și individualul și nu se realizează decât prin mijlocirea lui» (1).

Pentru a formà aceste noțiuni ale valorilor culturale, trebue posedat o concepțiune obștească, adecă trebue pus ca țintă a desvoltării un sistem întreg de valori, și pentru a aprețuì la rândul lor pe aceste din urmă, trebue posedat o *valoare absolută* care să slujească spre a măsurà pe cele reale.

D-l Windelband merge încă mai departe decât d-l Rickert. El zice că: «în ciuda relativității istorice, rațiunea posedă dreptul de a opune propria sa valoare, la sistemul puternic al valorilor istoriei. Pot aduce ca sprijin al celor ce spun, exemplul lui I. I. Rousseau care, în puterea acestui drept adânc, lăuntric și a simțimântului său rațional, osândì civilizațiunea rea și guralivă a epocei luminilor, arătă nulitatea valorilor istorice în știință, în artă, în conducerea vieții și puse astfel problema civilizațiunei și filozofiei moderne. Sau că se vor primì, sau că se vor respinge sprijinirile lui, ele nu rămân mai puțin ca dovadă vie, că rațiunea posedă dreptul de a păstrà, împotriva propriilor ei manifestări istorice, credința în ea însăș care depășește timpul» (2).

Acelaș autor, când analizează sensul, sau ținta istoriei și sistemul de valori care trebue să-i slujească de far, pune pe acest din urmă în *concepțiunea morală*. El zice că: «Această prespunere că concepțiunea noastră despre istorie se întemeiază, nu pe valori particulare, însușite de indivizii particulari și putând fi supuse numai unei analize psihologice, ci pe niște *determinațiuni raționale supra-individuale ale valorilor*. Ceeace deosebește istoria, ca știință, de amintirile și povestirile indivizilor particulari, ale familiilor, triburilor și popoarelor, este că alegerea faptelor și concepțiunea atârnării lor materiale, sinteza materialurilor răslețe, sunt călăuzite de raporturile pe cari ea le descopere între faptele și materialurile răslețe de

(1) Acelaș, *Culturwissenschaft und Naturwissenschaft*. Ein Vortrag. 1899, p. 38; *Geschichtsphilosophie* în *Festschrift für Kuno Fischer*. 1905, p. 76 și urm.
(2) Articolul citat, p. 139,

o parte și valorile cu caracter general și necesar de alta. Istoria ca știință, adică ca *știință a culturii*, nu este deci cu putință decât întru cât există valori cu cuprins obștesc cari să ne dea rațiunea alegerii și a sintezei faptelor. Știința filozofică care pune în lumină asemenea valori este *morala*, și de aceea încă Schleiermacher recunoscuse că *morala alcătuește teoria cunoștinței istorice*. Ei se cuvine să facă analiza principiilor, fără de care cercetarea istoriei nu poate face un singur pas, pentru a se orientà în alegerea sa, în mijlocul câtimii nenumărate a tot ce se întâmplă».

Un alt autor, Karl Adler pune aceleași principii ca bază a cercetărilor sale asupra științelor spiritului și susține că: «Ceeace constituește unitatea în științele naturii este *legea;* iar în ale spiritului *valoarea*, și de aceea în aceste din urmă, nu cauzalitatea, ci concepțiunea telelogică este singura care raportându-se cu conștiință la noțiunea valorii, e în stare a mijlocì cunoașterea științifică.» (2)

Această teorie a valorii în istorie ridică o mare greutate care nu a fost trecută cu vederea de spiritul pătrunzător al d-lui Rickert și pe care d-sa se sileşte s'o deslege și s'o pună în armonie cu sistemul d-sale. El se întreabă dacă acest element al valorii nu contrazice esența științei? Se cere în adevăr ca istoricul sá fie obiectiv; să nu amestece personalitatea lui în expunerea trecutului și, dacă chiar această țintă nu ar puteà fi ajunsă pe deplin, totuș este pusă ca idealul istoriei. Cum să se împace însă cu această cerință neapărată, idea că raporturile de valoare alcătuesc partea întregitoare a științei istorice?

Noi credem că este un chip de a se înțelege termenul de valoare, care face foarte ușoară deslegarea acestei probleme. Dacă nu trebue să vedem în ea decât interesul de care suntem cuprinși pentru lucrurile ce ne înconjoară, atunci noțiunea valorii se potrivește la toate științele; căci ori ce disciplină științifică nu atrage în câmpul cercetărilor sale *decât ceeace vă pareà însemnat sau esențial* pentru cunoștință și va lepădà restul. Dar atunci noțiunea valorii nu este specifică pentru istorie; ea aparține în comun tuturor științelor, ceeace desigur nu este rezultatul la care țintesc teoriile autorilor pe cari îi avem în vedere.

Și d-l Rickert recunoaște că noțiunea valorii este aplicabilă și științelor naturale; căci, spune d-sa, «și aici se poate întrebà, cu

(1) *Ibidem*.
(2) Karl Adler, *Causalität und Teleologie*. Wien 1901, p. 28.

drept cuvânt, ceeace în câtimea nenumărată de materialuri, *ele trebue să aleagă ca însemnat* și asupra ce trebuește ca să îndrepte cercetările, pentru a formà noțiunile cari le alcătuesc». Dar d-l Rickert susține întocmai acelaș lucru despre istorie care «trebue să știe a deosebì ceeace este esențial de ceeace nu este» (1).

Nouă ni se pare că aceste două locuri pun condițiuni identice istoriei și științelor naturii, adecă de a face o alegere între fapte, pentru a luà numai ceeace este însemnat, *ceeace are o valoare pentru spiritul nostru.* Aiurea, cu toate acestea, d-l Rickert spune că «noțiunile istoriei sunt pururea raportate la o valoare, pe când *științele naturale sunt cu totul desfăcute de dânsa*». El repetă acelaș lucru într'un alt loc, într'un chip și mai apăsat, spunând că «științele naturale și istoria se exclud, nu numai în principiu, din pricina că una expune generalul și cealaltă individualul, dar încă și pentrucă una face *abstracțiune de ori ce fel de valoare,* pe când cealaltă nu se poate trece de această noțiune, pentru a puteà deosebì ceeace este însemnat de ceeace nu este» (2).

Cu toate acestea d-l Rickert susțineà mai sus că științele naturale sunt obligate a face și ele o alegere între faptele pe cari le studiază; ceeace nu poate fi înțeles altfel, decât că nici ele nu pot face abstracțiune de ori ce idee de valoare.

Pentru a nu admite o contrazicere între părerile d-lui Rickert, ar trebuì presupus două ințelesuri ale noțiunii de valoare: unul ar fi interesul minții noastre pentru tot ce este cunoștință, cuprinsă fiind și natura; celalalt ar fi particular istoriei. Dar d-l Rickert pare a se silì el însuș să distrugă clădirea ridicată de d-sa cu atâtă trudă, căci spune că: «atât în științele naturale, cât și în istorie, nu lucrul în sine hotărăște cuprinsul noțiunii, ci *subiectul cugetător* hotărăște ce este însemnat și ce nu e». (3) Noțiunea valorii este deci luată, pentru ambele sfere științifice, din acelaș izvor, adică din aprețuirea minții gânditoare: dar în acest caz, ea este identică pentru ambele domenii, și cum poate d-l Rickert să facă, din ea, un element osebitor pentru istoria singură?

D. Rickert merge însă și mai departe în clătinările d-sale asupra noțiunii valorii. El susține «că pot să fie multe bunuri culturale,

(1) *Grenzen,* pp. 315 și 326.

(2) *Grenzen,* pp. 550 și 621.

(3) *Grenzen,* p. 630. Comp. critica noastre a scrierii d-lui Rickert publicată sub titlul *Les sciences naturelles et l'histoire,* partea I-a. în *Revue philosophique* a d-lui Th. Ribot, Octomvrie 1900.

care nu se schimbă nici odată; în acest caz nu există istorie». Autorul deci primeşte că noţiunea de valoare care se rapoartă la bunurile culturale, nu aparţine excluziv dinamicei, ci şi staticei sociale, ceeace nu ar fi de loc surprinzător, deoarece noţiunea valorii este împrumutată dela morală. Dar ceeace este mai grav, este că d-l Rickert adaugă acestei observaţiuni, alta, de o însemnătate hotărîtoare pentru apreciarea teoriei d-sale, anume că: «dacă pentru un timp oarecare, un popor nu înfăţoşează desvoltări în valorile sale culturale cele mai de samă, noi le supunem noţiunilor generale ale ştiinţelor naturale şi zicem că nu a avut desvoltare istorică»; (1) Există deci valori culturale, cari nu au însemnătate pentru istorie, precum pe de altă parte există *valori culturale în câmpul ştiinţelor naturale.*

Pentru noi această urmare nu ar aveà nimic afară din cale, căci psicologia, fiind şi ea o ştiinţă naturală, adică o ştiinţă de legi, care se îndeletniceşte cu ceeace se repetă totdeauna în spirit, nu este decât prea firesc a se aflà şi în ea valori culturale cari nu se schimbă. Dar pentru d-l Rickert, o astfel de mărturisire este răsturnarea întregii sale teorii; căci cum este cu putinţă să se păstreze noţiunea de valoare, chiar în sensul mai restrâns de valoare culturală, pentru a caracterizà disciplina istorică, când ştiinţele naturale *de cari tocmai istoria trebue să se deosebească, prin această noţiune a valorii culturale,* o posed şi ele?

Lăsând însă la o parte aceasta lipsă de preciziune ştiinţifică într'o noţiune logică, care ar trebuì tocmai să fie preciziunea însăş, şi admiţând a doua accepţiune a termenului de valoare (acea de valoare culturală şi nu acea de interes ştiinţific), ca singura de care d-l Rickert leagă cuvântul de valoare, îl vedem nevoit să mai facă o distincţiune, pentru a scăpà istoria de pericolul amestecului elementului personal în cuprinsul ei. Autorul zice, că trebue totdeauna să ne ferim de a judecà faptele în chip pozitiv sau negativ, adică de a le apreţuì. Trebue în adevăr bine deosebit, spune el, *apreţuirea practică, de raportul teoretic al unui fapt către o valoare culturală.* Istoricul nu trebue să apreţuiască faptele din punctul de vedere al valorii lor; el trebue numai să cerceteze raportul în care faptul sau personalitatea pe care o are în vedere se găseşte cu valorile culturale generale ale politicei, economiei, artei, reli-

(1) *Grenzen*, p. 579 şi 586.

giunii, etc. etc. (1) Distincţiunea aceasta e prea subţire şi cu neputinţă de aplicat, cum vom vedeà îndată, la analiza scrierii d-lui *Grotenfelt.*

Şi acest autor pune deosebirea ştiinţelor de legi, de ştiinţele istorice, în împrejurarea că ştiinţele naturale aplică, ca principiu de selecţiune, noţiunile şi legile generale, pe când în istorie principiul selecţiunii ar sta în valoarea pe care istoricul o recunoaşte la oarecari fapte sau la oarecari serii de fapte. Dar d-l Grotenfelt, în deosebire de d-l Rickert recunoaşte, în elementul valorii, un element mai mult sau mai puţin personal, chiar atunci când este aplicat în chipul cel mai indirect cu putinţă, ca raport al faptului către valorile generale ale omenirii. D-l Grotenfelt şterge deci deosebirea pe care d-l Rickert se sileşte s'o introducă între apreţuirea personală şi raportul faptelor către valorile generale. Dar atunci, ne întrebăm, cum poate d-l Grotenfelt să găsească, în valoare, principiul de alegere a faptelor istorice, analog generalizării din ştiinţele de legi, când, în tot cursul demonstraţiunii d-sale, se sileşte să dovedească că acest element al valorii trebue să ***turbure*** caracterul ştiinţific al istoriei şi când d-sa scrie un capitol intitulat: «Istoria este o ştiinţă, ***cu toate*** că este nevoită a luà în consideraţiune punctul de vedere al valorii»? (2)

Încheierea la care d-l Grotenfelt ajunge, este că «trebue să recunoaştem că noţiunea chiar a ştiinţei noastre (istorice) cere un fel de desdoire: de o parte trebue primită numai decât o apreţuire a valorii faptului istoric; de alta, tendinţa ştiinţifică împinge a reduce la minimum înrâurirea acestui element subiectiv». Aiurea autorul adaugă: «În desbaterea chestiunilor privitoare la concepţiunea istorică, expunerea şi desvoltarea cugetărilor istoricilor celor adevăraţi poartă pecetea unui caracter ştiinţific bine hotărît, cu toate că trebue să recunoaştem, că oarecare apreţuire subiectivă şi neştiinţifică a lucrurilor din punctul de vedere al concepţiunii obşteşti a istoriei, îşi amestecă jocul». Iată pentru ce d-l Grotenfelt încheie, că întru cât înrâurirea valorii nu condiţionează decât alegerea materiei, ea nu înlătură ***într'un chip eventual*** caracterul ştiinţific al istoriei; dar

(1) *Geschichtsphilosophie*, p. 79.

(2) Grotenfelt, ***Die Wertschätzung in der Geschichte.*** Leipzig 1905, p. 120, 123 şi 126. Comp p. 195. ***Die Geschichte eine Wissenschaft, trotz der Berüksichtigung der Wertgesichtspunkte.***

dacă știința se întinde numai atât cât se întinde și adevărul obiectiv, atunci nu se poate pretinde că istoria este o știință pură». (1)

Locurile aduse dovedesc neîndoielnic că d-l Grotenfelt privește nevoia absolută, în care istoria se află de a se raportà la noțiunea valorii, ca o primejdie pentru caracterul științific al acestei discipline. Dar, în acest caz, cum poate și d-sa să primească această noțiune drept criterium pentru organizarea științifică a istoriei, pe o treaptă egală cu legea care organizează sistemul științelor naturale?

Noi credem că noțiunea valorii nu poate aveà decât unul și acelaș înțeles, acel al aprețuirii, din punctul de vedere individual, care aprețuire însă variază în intensitate, după caracterul normei ce-i slujește de bază. Tot interesul pe care noțiunile îl prezentă pentru mintea cercetătoare determină valoarea ce li se încuviințează. Și în științele repețirii se vor alege faptele generale însemnate de acele ce nu înfățișază nici o însemnătate. Așà statistica va notà cifrele generale ale morților, nașterilor, sinuciderilor; dar nu va notà acele ale berzelor sau rândunelelor ce vin în fiece an în un sat, sau într'un oraș, nici numărul pietrelor ce un râu aruncă peste malurile sale.

Apoi în aceste științe valoarea generalizațiunilor va varià tot după spiritele în cari se oglindește. Pentru un astronom, legile fizice cari contribue la cunoștințele astronomiei vor înfățișà o valoare mai însemnată decât acele ce nu au nici un raport cu ele. Pentru un medic, plantele de leac vor înfățișà mai mult interes decât tot restul botanicei. Dacă mai toată lumea leagă o așà de mare valoare de fenomenele electrice, aceasta se întâmplă din pricină că, prin principiile cât și prin aplicațiunile lor, ele ating un mare număr de interese omenești teoretice și practice.

Aprețuirea generalizațiunilor științifice, deși de un caracter obiectiv, posedă totuș o nuanță personală, determinată prin felul de îndeletniciri obișnuite ale minții, și care o împinge a se interesà mai mult la cutare clasă de fenomene decât la cutare alta. Acest amestec însă al personalității sporește, când faptele, ori cât de generale le-am socotì, nu mai sunt numai înregistrate de minte, ci trebue să treacă prin prisma oarecăror idei prelucrate dinainte și cari stăpânesc mintea cercetătoare. Lucrul se întâmplă mai ales în științele

(1) Grotenfeld, pp. 202, 203 și 204. Încheierile d-lui Grotenfeld fiind așà de șovăitoare, ne mirăm cum de d-sa califică de atare pe ale noastre, în o chestiune unde nu se poate ajunge la rezultate hotărîte.

de legi ale fenomenelor intelectuale. Un adept al psicologiei experimentale va pune mai mult preţ pe o lege psicologică demonstrabilă prin experienţă, decât pe tot domeniul psicologiei speculative; un partizan al liberului schimb va da mai multă luare aminte coloanelor statistice cari vin în sprijinul părerilor lui decât acelor ce par a le contrazice. Un discipul al lui Kant va apreţuì altfel teoriile materialiste de cum o va face un partizan al evoluţionismului. Cu cât elementul personal se întăreşte în apreţuirea generalizaţiunilor, cu atât compromite mai mult caracterul lor ştiinţific; dar acest element personal nu lipseşte nicăiri, nici chiar în regiunile cele mai abstracte ale ştiinţei; ceeace explică discuţiunile, adeseori pasionate, ce se petrec între învăţaţi cu prilejul oarecăror teorii.

Exemplele aduse de noi dovedesc însă în acelaş timp, că nuanţa personală a valorii nu este legată de singur domeniul istoric, cum o susţin teoricianii istoriei, ai căror idei le-am analizat. Această nuanţă personală se accentuează în ştiinţele al căror material este scos din însuş izvorul care le prelucrează, în acele ale faptelor intelectuale, chiar când ele nu ar aveà nimic istoric în ele şi s'ar îndeletnicì numai cu legile de repeţire ale spiritului.

Pe de altă parte, găsim că istoria nu anină totdeauna, de expunerea ei, apreţuiri personale; de exemplu istoria fizicei, a chimiei, a astronomiei, cari expun desvoltarea spiritului omenesc în raport cu aceste domenii ale cunoştinţelor, nu va colorà expunerea sa cu un alt gen de interes, decât cu acel care rezultă din preferinţa îndeletnicirilor personale. Dar îndată ce istoria desvoltării, chiar a celei materiale, va străbate prizma de idei prestabilită, o nuanţă de apreţuire personală va pătrunde prin expunere. Astfel un geolog va desfăşurà şi interpretà transformările încercate de scoarţa pământului, după şcoala la care aparţine: acea a cataclismelor, sau acea a prefacerilor încete; biologistul va expune şi el filiaţiunea speciilor după ideile teoretice pe cari şi le va fi făcut de mai înainte asupra adaptaţiunii la mediu, sau asupra selecţiunii naturale. Teoriile întrupate de mai înainte în spiritul acestor învăţaţi, vor înrâurì felul lor de a apreţuì valoarea faptelor cari le vor trece sub ochi.

Nota personală însă, care rămâne slabă cât timp ea se învârte numai în câmpul adevărului, se accentuează tot mai mult când trece în domeniul frumosului şi al binelui. De aceea ea sporeşte în expunerea noţiunilor referitoare la suflet şi ajunge la înălţimea cea mai mare atât în *ştiinţele naturale ale spiritului,* precum în psicologia şi în economia politică, cât şi în istorie. Aşà un om al bise-

*

ricii va apreţuì altfel înrâurirea religiunii asupra desvoltarii, de cum va face-o un om de ştiinţă; un partizan al insemnătăţii desvoltării ştiinţifice sau culturale, nu va da atâta luarea aminte faptelor politice; un socialist va pune toată greatatea desvoltării pe sistemul economic şi va coborî mult valoarea tuturor celorlalte domenii ale evoluţiunii spiritului. Şi dacă împingem mai departe mărginirea interesului şi apreţuirea valorii, — un croitor, un cismar, un peruchier se va interesà mult mai mult de istoria costumelor, a încălţămintelor sau a coafurei, decât de acea a limbilor sau a literaturii clasice.

Fiecare clasă a societăţii, fiecare membru al unui grup religios, politic, artistic, fiecare partizan al unei teorii istorice, filozofice, economice, fiecare nuanţă chiar a acestui deosebit punct de vedere, din care spiritul priveşte lumea, şi într'un cuvânt fiecare complexiune mintală individuală va aplicà fenomenelor atât individuale cât şi generale, precum şi formelor obşteşti ale culturii omeneşti, o măsură deosebită a valorii, şi aceasta fără deosebire, dacă fenomenul aparţine ştiinţelor de legi sau ştiinţelor istorice.

Această aplicaţiune a noţiunii valorii asupra faptelor universului, va fi totdeauna întovărăşită de o nuanţă de subiectivitate; dar această nuanţă, care de abià se va arătà în ştiinţele faptelor materiale, unde ipoteza şi ideile prestabilite nu joacă nici un rol, va începe a pătrunde în ştiinţele chiar de fapte materiale, în cari teoriile formulate de spirit slujesc de mijloc pentru interpretarea faptelor—în ambele cazuri, fără deosebire de fapte naturale (adică de repeţire) sau de fapte istorice (de succesiune). Nuanţa de apreţuire personală sporeşte în ştiinţele faptelor spiritului, aceste din urmă făcând parte din însuş organul creator al teoriilor care colorează, prin prisma lor, faptele ce se oglindesc în el — aceasta iarăş fără deosebire dacă faptele aparţin ştiinţelor de legi sau celor istorice.

Nota personală este deci nedespărţită de idea de valoare; dar ea variază în intensitate, după cum faptele sunt apreţuite din punctul de vedere al adevărului, sau încă din acel al frumosului şi acel al binelui. Ea devine mult mai puternică, nu numai pentru faptele istoriei (omeneşti) cum o susţin autorii de cari ne ocupăm, dar pentru faptele spiritului în deobşte, fără deosebire dacă aparţin stiinţelor naturale ale acestuia sau ştiinţelor lui istorice.

II.

Nedumerirea d-lui Rickert dacă s'ar cuveni să introducă în știință ideea valorii, ca element alcătuitor și nu numai ca interes ce trebue să deștepte în noi ori ce atingere cu adevărul, este un simptom foarte caracteristic al îndoielii împotriva căreia luptă eminentul logician, și aceeaș stare de spirit reiese și din clătinările între cari el plutește cu privire la noțiunea de valoare. Silințele sale de a împrăștià aceste nehotărîri, prin distincțiunea ce o stabilește între valoarea practică și valoarea teoretică, nu pot ieșì la nimic, și întimpinarea ca prin noțiunea valorii se introduce un element personal și anti-științific în organismul istoriei, rămâne întreagă, cum am văzut aceasta din analiza scrierii d-lui Grotenfelt.

Cum este într'adevăr cu putință a întemeià alcătuirea științifică a istoriei pe elementul valorii, care la urma urmelor este o noțiune morală? Iată deci idea binelui întrodusă în știință și pusă drept condițiune a adevărului. Această cerință este însă cu totul nelogică; căci logica nu poate primì în concepțiunile sale decât adevărul, material sau numai formal, dar nici când altceva. Logica este o știință; ea nu poate să se îndeletnicească decât cu adevărul. Toate celelalte științe speciale se află în acelaș caz. Dacă este vorba de a întipărì istoriei caracterul științific care-i este încă tăgăduit, aceasta nu se va puteà face nici odată, dacă va fi să se întemeieze pe noțiunile morale. Și noțiunea valorii este o noțiune morală.

Pentru a scăpà pe cât e cu putință de apăsarea elementului valorii care se întroduce adeseori, pe cale neconștiută, în expunerea faptelor trecute și ne împinge fără voie la aprețuirea lor implicită, nu este decât un singur mijloc: acela de a se abține dela ori ce aprețuire și a se mărginì strâns la stabilirea faptelor, potrivit realității și la arătarea cauzelor lor.

Aprețuirea din toate punctele de vedere este treaba cetitorului. Acesta va aplicà noțiunea valorii tuturor faptelor cari vor trece sub ochii lui, și această aplicațiune o va face potrivit cu ideile pe cari le posedă în sufletul său. Cetitoriul are de judecat și de aprețuit faptele. Istoricul nu poate îndeplinì această treabă pentru toată lumea de odată, și sistemul valorilor pe care-l va aplicà faptelor istorice, nu va puteà aveà alt scop, decât acela de a impune felul său de a vedeà tuturor celor ce-l vor cetì. Dar acest fel de a vedeà nu este rezultatul științei lui, ci al alcătuirii spiritului său. Și dacă istoricul, ca om de știință, are dreptul de a cere încrede-

rea în rezultatul cercetărilor sale, el nu are și pe acela de a pretinde și conformarea la scara valorilor închipuite de el. Fiecare cetitor are pe a sa, și la unii din ei ea poate fi productul unei culturi filozofice, juridice, artistice sau economice superioare chiar acelei a istoricului și, în ori ce caz, trasă din alte izvoare. În această privire, istoricul nu poate impune judecățile sale, căci depășește misiunea și chiar căderile lui.

Trebue observat că binele precum și frumosul pot fi supuși criteriului adevărului, căci binele nu este decât adevărul în sfera moralei, precum frumosul nu este decât adevărul în sfera estetică. Adevărul este noțiunea cea mai cuprinzătoare ce spiritul poate îmbrățișà; căci ea înseamnă conformitatea cu realitatea sau cu postulatele rațiunii. Treimea adevărului, a binelui și a frumosului, samănă în această privire cu Treimea creștină, în care deși cele trei dumnezeiri sunt de aceeaș fire și deopotrivă între ele, totuș sunt stăpânite de Dumnezeu Tatăl.

Inversul că frumosul și binele ar puteà slujì pentru a determinà idea adevărului nu poate fi admis, căci aceste două idei sunt subordonate celei din urmă.

Idea valorii nu poate aveà un înțeles, dacă ea nu slujește de măsură pentru fapte; dar pentru a măsurà, trebue comparate două câtimi sau două calități. Când e vorba de două câtimi, matematicele pot să excludă arbitrarul; dar când este chestiunea de calitate, este cu neputință de înlăturat cu desăvârșire elementul personal. Acest element intervine chiar și așà, fără de voia noastră, în expunerea trecutului, căci noi nu putem, cu toate silințele noastre, să ne desfacem cu desăvârșire de *eul* nostru. Acest eu este un element perturbator, pe care trebue să ne silim să-l neutralizăm pe cât e cu putință. Introducând idea valorii în istorie, el este întărit, i se dă un rol precumpănitor și se merge deci tocmai împotriva tendinței timpului nostru, care este de a desface pe cât mai mult istoria de elementul personal și de a-i întipărì caracterul obiectiv, care deosebește cercetările în adevăr științifice.

Dar această noțiune a valorii nu poate fi primită ca temelie a unei științe, și pentru o altă rațiune. Ori ce noțiune de valoare este relativă și nici morala nu este absolută. Ea se schimbă după timpuri și locuri. D-l Rickert pare a admite că există valori absolute, deoarece zice că «ceea-ce sunt legile generale pentru științele naturale, *valorile recunoscute de toți oamenii* sunt pentru istorie».

Dar autorul vine în curând la idei mai sănătoase, când zice că «nu noi avem de hotărît, dacă un popor este istoric, sau în stare de natură. S'ar puteà că acest popor să se privească pe el însuş ca unul ce a desvoltat valori, *pe cari noi nu le putem apreţuì*, şi prin urmare el să se considere ca unul ce a îndeplinit o desvoltare istorică. (1) Dacă noi nu putem apreţuì oarecari valori, este că *măsura apreţuirii nu este obştească, nu este absolută.* Noţiunea de valoare este deci relativă; după părerea însăş a d-lui Rickert, ea nu poate deosebì ceeace este însemnat de cunoscut istoriceşte, de ceeace nu este. Relativul nu poate nici odată slujì de bază ştiinţifică. Axiomele sunt totdeauna absolute.

În al doilea loc, valoarea faptelor se manifestă adeseori, în mintea noastră, în chip instinctiv şi complexiunea mintală, educaţiunea, principiile cari ne predomină sunt acele ce ne împing a da preferinţă cutărei valori culturale; a pune bună oară greutatea vieţii şi a desvoltării în partea ei economică, sau în pârghia culturală, sau poate în formele juridice şi politice; cari ne imping a vedeà în scăderea simţimântului religios sau în rolul şcoalei elemente de primul rang pentru viitorul unui popor. În multe cazuri, judecăţile asupra valorii sunt determinate de puterile acumulate ale minţii. D-l Grotenfelt spune prea bine: «Numai atunci când observăm analiza şi metodul de a lucrà a marilor maeştri ai istoriei, ne convingem că selecţiunea şi aplicaţiunea valorii la fapte se face într'un chip neconştiut şi instinctiv, ca ceva care s'ar înţelege de sine, fără ca să se simtă nevoia de a se luminà asupra chipului lor de a procedà. Acest fapt pare totodată să dovedească că, cel puţin în multe cazuri, selecţiunea se îndeplineşte astfel în chipul cel mai nimerit». (2)

Dacă însă lucrurile stau aşà, cum este cu putinţă ca să se întemeieze pe neconştiut noţiunea conştiută a valorii, ca element constitutiv al ştiinţei?

Să cercetăm acum teoria valorii dintr'un alt punct de vedere.

Aşà cum noţiunea valorii este concepută de autorii pe cari i-am cercetat, adecă ca valoare culturală sau chiar morală, este învederat ca ea nu-şi poată găsì aplicarea decât în istoria propriu zisă, aceea care expune desvoltarea spiritului omenesc. De aceea şi aflăm pe d-l Bernheim că defineşte istoria, pentru care reclamă no-

(1) *Grenzen*, p. 587. Comp. p. 350.

(2) Grotenfeld, lucrarea citată, p. 175.

ţiunea valorii, ca expunerea succesivă a acţiunilor neamului omenesc. D-l Windelband priveşte de asemenea istoria ca împreunarea amintirilor omenirii, şi dacă d-l Rickert pare a lărgì câmpul istoriei, definind-o ca o disciplină care se îndeletniceşte în *întâiul loc* cu fenomenele spirituale (1), el nu vrea prin aceasta să înţeleagă că s'ar întinde şi asupra desvoltării materiei anorganice sau organice, ci numai că oarecare elemente materiale, ca rasa sau clima, joacă un rol în istorie şi că ele nu pot fi trecute cu vederea. Pe de altă parte, sprijinirile sale repetate, că valorile istoriei nu pot fi decât valori culturale (2), ne învaţă desăvârşit în care câmp al desvoltării d-l Rickert pune istoria, anume numai şi numai în acel al desvoltării spiritului omenesc. Rickert merge chiar până acolo, că susţine că istoria ar fi o ştiinţă a spiritului (3).

Această ţărmurire a studiului desvoltării la spiritul singur, este ea îndreptăţită din punctul de vedere logic, atunci când este vorba de a se formulà principiile cu totul generale cari o stăpânesc?

Nu se poate tăgăduì că desvoltarea omenirii, ca spirit, nu este decât ùltima verigă, e drept că cea mai însemnată, a unei desvoltări anterioare, a căreia început se pierde în infinitul începuturilor tuturor lucrurilor. Nu se poate tăgăduì desvoltarea organică şi intelectuală neîntreruptă a raselor omeneşti, până la apariţiunea omului alb, cu care natura pune capăt desvoltării organice şi strămută evoluţiunea în alt domeniu, acel al spiritului. Nu se poate tăgăduì nici desvoltarea formelor organice cari le conduce, de la monera primitivă, la fiinţa omenească; şi dacă hiatul antropopitecului n'a fost încă umplut, nu este mai puţin adevărat că o continuitate neîntreruptă trebue să lege pe om de cele dintâi emanaţiuni ale vieţii. Nu se poate tăgăduì în sfârşit desvoltarea globului, dela nebuloasa din care a ieşit, până ce a ajuns globul îngheboşat de munţi, strătăiat de cursuri de ape, scăldat de mări, acoperit de păduri, de iarbă şi de fiori, în care mişună din toate părţile o viaţă supra-îmbelşugată care rage şi mugeşte, cântă şi ciripeşte, în concertul imens a tot ce se mişcă. Şi cu toate că apariţiunea vieţii, din sânul anorganicului, trece peste o prăpastie tot atât de adâncă ca şi aceea ce desparte strămutarea facultăţii de a se desvoltà dela materie la spirit,

(1) *Grenzen*, pp. 551, 532 şi 345.

(2) *Ibid.* p. 573. Comp., pp. 345, 366, 532, 554 şi 572. Mai jos reproducem câteva din aceste locuri. Vezi p. 376.

(3) *Ibidem*, p. 309.

continuitatea evoluţiunii nu poate fi tăgăduită, căci ea este un postulat al raţiunii înainte de a fi o demonstraţiune de fapt. Noi credem că ea trebue admisă, cu toate că, pentru oarecari momente ale acestei evoluţiuni, vom fi poate siliţi a spune cu Du Bois-Raymond *ignoramus*, sau poate chiar *ignorabimus*.

Suntem deci de părere, că principiile orânduitoare ale ştiinţei istoriei trebue să fie scoase, nu numai din studiul ultimei verigi a acestei desvoltări, ci din acel al lanţului întreg; căci, să se bage bine de samă, e vorba de a se constitui o nouă parte a logicei, alăturea cu logica deductivă a lui Aristotel şi cu cea inductivă a lui Bacon. Această logică trebue să trateze despre înlănţuirea lucrurilor cari se urmează, şi noi nu înţelegem cum principiile scoase numai din istoria omenească ar puteà sluji, pentru a stabili logica faptelor succesive. Ni se pare invederat, că trebue căutate aceste principii în desvoltarea întreagă, şi apoi adause, pentru istoria spiritului, numai formulele particulare ce o privesc în deosebi.

Aceasta ne pare netăgăduit. Dar această învederare se pune mult mai bine în lumină, când cercetăm gândirile cari scapă fără de voie autorilor pe cari îi analizăm, şi prin cari gândiri adevărul îşi face cale impotriva teoriilor formulate de dânşii. «Căci nu este nimic mai convingător, pentru existenţa unui adevăr, decât contrazicerea în care cad cele mai puternice spirite, de îndată ce ele trec alăturea cu el.» (1)

În adevăr, in fundul gândirii d-lui Rickert, concepţiunea istorică este mult mai vastă; ceeace se vede întâiu, din definiţiunea pe care o dă despre istorie ca de o disciplină ce ar trată despre individual, fără nici o restrângere, definiţiune care întrece cu mult câmpul desvoltării obşteşti, şi nu numai acel al spiritului. Aceeaş idee răsare din principiul pus de autor că «nu este decât o singură realitate empirică şi că ea procură materia atât disciplinelor ştiinţelor naturii cât şi celor istorice». Ne pare învederat că această realitate empirică nu poate fi restrânsă, pentru istorie, la singur neamul omenesc; căci în acest caz ea ar trebuì să se mărginească şi pentru ştiinţele naturale tot la neamul omenesc, pe când câmpul ei cel mai vast îl depăşeşte. Este deci firesc lucru de a admite, că d-l Rickert întinde câmpul istoriei în tot domeniul realităţii empirice, anorganică, organică şi gânditoare. El nu lipseşte însă a o spune ritos, anume: «ca istorie este ceva unic şi care se întâmplă numai

(1) Articolul meu: *Les sciences naturelles et l'histoire* în *Revue philosophique*, Oct. 1900, p. 379.

odată, fie vorba de realitate în deobşte, de sistemul solar, de pământ, de formele vieţii, de omenire, de omenirea culturală, sau numai de o mică porţiune din această realitate». (1)

Dar cum se poate împăcà, cu această concepţiune a istoriei (lato sensu), singura care poate slujì de bază unei teorii logice, noţiunea valorii culturale sau morale, privită ca element neapărat al construcţiunii ştiinţifice a istoriei, aşà cum este formulată de toţi autorii analizaţi şi împrumutată dela singurul domeniu al istoriei omeneşti? Cum să se împace istoria, considerată de d-l Rickert însuş ca desvoltarea realităţii în deobşte, a sistemului solar, a pământului, a formelor vieţii omeneşti, fizică sau culturală, cu locurile următoare cari se referă la noţiunea valorii, anume: «că obiectele nu pot fi raportate decât la *valori omeneşti* pentru a devenì indivizi istorici»; că «obiectul de căpetenie căruia istoriografia zilelor noastre rapoartă tot restul este totdeauna desvoltarea vieţii spiritului omenesc»; că «valorile cari trebue să determine o expunere istorică, vor trebuì să fie pururea valori omeneşti»; că «trei fapte determină catacterul istoric: 1) fiinţele de valoare sunt fiinţe spirituale; 2) valorile obşteşti sunt *valori omeneşti*, şi 3) valorile omeneşti sunt valori sociale; iar valorile culturale fac singure cu putinţă istoria şi că desvoltarea istorică produce singură valori culturale». (2)

Ceeace este straniu, este că întâlnim aceleaşi contraziceri şi la d-l Bernheim care defineşte pe de o parte istoria, ca «ştiinţa care studiază şi expune faptele desvoltării omenirii (atât singulare cât şi tipice, colective) ca producte ale unor fiinţe sociale, în înlănţuirea lor cauzală», şi admite, cum am văzut-o, că noţiunile generale ale ştiinţelor de legi sunt înlocuite, în organizarea ştiinţifică a istoriei omenirii, prin noţiunile valorilor omeneşti, pe când pe de altă parte, când d-l Bernheim trage deosebirea între istorie şi ştiinţele naturale, el zice că «pretutindeni unde este vorba de cunoştinţa desvoltării fiinţelor vii, *chiar în câmpul naturii*, apare acelaş fapt caracteristic al cunoştinţei istorice, cunoştinţa individualului». (3) Aiurea d-l Bernheim recurge la Darwinismu, pentru a-şi întărì părerile: «Cu ce drept, întreabă el, se consideră teoria descendenţei ca o izbândă a ştiinţei şi a metoadei ei, când nu se recunoaşte, ca ştiinţă, *istoria care procedă în acelaş chip*. Acela care contestă istoriei acest caracter, trebue,

---

(1) *Grenzen*, p. 410 şi 515.
(2) *Grenzen*, p. 572, 574, 580. Comp. p. 305, 345, 532 şi 554.
(3) *Lehrbuch*, p. 6 şi 97.

pentru a fi consecuent, să şteargă, din ştiinţele propriu zise, toată sfera cunoştinţei care are de obiect *explicaţiunea cauzală a fenomenelor organice.* (1)

Se vede lămurit că o nedumerire, o lipsă de convingeri limpezi şi puternice turbură mintea acestor cugetători distinşi, şi-i face să se clatine între cele două afirmaţiuni, cari se contrazic una pe alta: De o parte ei voesc să păstreze istoria numai pentru expunerea soartei omenirii; de alta ei văd ca această istorie nu se poate desface de totul care îi slujeşte de temelie, de materia pe care spiritul a crescut.

D-l Rickert respinge chiar idea că metoda ştiinţelor naturale nu ar fi aplicabilă decât fenomenelor corporale, pe când metoda istoriei nu s'ar raportà decât la viaţa culturală a omului, şi arată că primul exemplu al unei *expuneri istorice a fenomenelor corporale* este dată de biologia filogenetică ce caută a expune desvoltarea *unică* a fiinţelor omeneşti în particularităţile ei. El zice că «îndată ce se încearcă a se povesti cari fiinţe vieţuitoare apărură în primul loc pe pământ; cari fură acele cari le urmară; cum omul ieşì din această desvoltare prin o coborîre unică (chestiune asupra căreia teoria descendenţei nu ne spune nimic prin ea însăş), expunerea va devenì istorică şi, fiindcă nişte încercări de acest fel au fost făcute în ultimele timpuri, trebue să spunem că ele conţin *ideea istorică a desvoltării corpurilor,* cari mai înainte se tratau numai din punctul de vedere naturalist». (2)

Dar dacă lucrurile sunt astfel, şi dacă desvoltarea formelor organice este tot istorie, cum se poate pune, ca element *logic* necesar pentru constituirea acestei ştiinţe, elementul valorii, scos din desvoltarea omenească singură?

Trebue să luăm aminte că între principiile cari ocârmuesc desvoltarea materiei şi acelea cari predomnesc în aceea a spiritului, nu este altă deosebire decât că pe cât formele devin mai superioare, pe atâta principiile se îmbogăţesc cu elemente nouă; dar fundamentele pe cari ele se întemeiază rămân aceleaşi.

Aşà, bună oară, marele principiu pus de toţi autorii ca semn osebitor al istoriei, că ea ar aveà *de obiect cunoştinţa individualu-*

(1) *Ibidem*, p. 145

(2) Rickert, *Ueber die Aufgaben einer Logik der Geschichte*, in *Arhiv für systematische Philosophie.*, VIII, 2, p. 148—149.

lui, prin opoziţiune la ştiinţele de legi cari întemeiază concepţiunea lor pe general, acest principiu nu este particular singurei desvoltări a spiritului, ci caracterizează desvoltarea, evoluţiunea întreagă, începând dela prima licărire a materiei, până la cele de pe urmă producte ale civilizaţiunii.

Aceste fenomene individuale nu au cu toate acestea un atare caracter *decât în ceeace priveşte timpul*, adică ele nu se produc decât odată în cursul veacurilor şi nu mai reapar nici când. Cât despre spaţiu, ele pot fi universale sau mai mult sau mai puţin generale ,sau chiar individuale: desvoltarea sistemului nostru planetar, începând dela nebuloasa originară, aceea a pământului în urma răcirii lui; succesiunea plantelor şi a animalelor pe suprafaţa globului; succesiunea raselor omeneşti, aceea a epocelor preistorice, aceleaşi aproape pe întreaga faţă a pământului; în sfârşit istoria particulară a fiecărui popor şi aceea a fiecărei ramuri a activităţii spirituale.

Un alt principiu care ocârmueşte şi el desvoltarea întreagă şi nu numai istoria propriu zisă, este acela că *evoluţiunea se îndeplineşte prin mijlocirea unor legi*, deşi formaţiunile cărora ea dă naştere sunt de natură individuală, în raport cu timpul. În evoluţiunea materiei şi în aceea a formelor organice, lucrează nişte legi ca acele ale luptei pentru viaţă, a selecţiunii naturale, a transmisiunii ereditare a caracterelor, a atrofierii organelor neîntrebuinţate şi a desvoltării acelora al căror exerciţiu este continuu. Dar aceleaşi legi lucrează şi în istorie, numărul lor fiind sporit cu altele speciale desvoltării spiritului, ca acele cari derivă din economia sforţării, din raportul diviziunii muncii; din schimbarea acţiunilor voluntare în acţiuni instinctive; din îngustimea conştiinţei; din amintirea mai curând a binelui decât a răului, etc., etc.

Rezultatul lucrării tuturor acestor legi este deosebit, după cum trece prin împrejurări cari rămân totdeauna identice şi produce repeţirea, sau prin împrejurări necontenit schimbătoare, dând naştere succesiunii.

Al treilea caracter comun tuturor formelor cari se desvoltă, este că desvoltarea se face totdeauna prin cele superioare. În materia anorganică se schimbă substanţele mai complicate; în viaţa organică propăşirea speciilor se face totdeauna prin elementele superioare, şi tot aşà şi în creaţiunile minţii: progresul se face pururea prin formele vieţii cele mai de sus.

Aceste principii fundamentale ale ori cărei desvoltări, capătă chiar

pentru istorie cu totul altă putere, când ele sunt culese din câmpul întreg al evoluţiunii, decât când ele sunt formulate prin mijlocirea faptelor numai ale istoriei omeneşti.

Pentru ce să se constitue o altă clasă de fapte *istorice relative*, cum o face d-l Rickert, (1) pentru a întinde analogia principiilor istoriei propriu zise şi la desvoltarea materiei? *Totul* este continuitatea materiei şi a spiritului; *partea* este desvoltarea acestui din urmă. Pentru a fi logic, trebue plecat dela tot, spre a constată principiile cari ocârmuesc şi partea, iar nu conchis numai prin analogie dela cel mai mic la cel mai mare.

Noţiunea de valoare nu poate deci sluji la constituirea ştiinţifică a istoriei pentru următoarele motive:

1) Pentrucă ea este străină domeniului logicei, fiind de natură morală;

2) Pentrucă ea nu poate fi absolută, iar ştiinţa nu se poate întemeià pe relativ;

3) Pentrucă este adeseori de natură neconştiută şi ştiinţa nu se întemeiază pe neconştiut;

4) Pentrucă ea este scoasă din singura desvoltare a spiritului şi nu poate ca să se aplice la evoluţiunea întreagă.

III.

Ne mirăm cum nu s'a văzut încă unde stau cadrele obşteşti în cari se pot aşezà faptele succesive de tot felul, şi prin urmare şi acele ale istoriei. Totuş aceste cadre au existat în toate vremurile, dela întâia arătare a ştiinţei istoriei în tăbliţele omenirii, precum pe de altă parte, noţiunile generale şi legile fură prinse (întâiu prin practică) de îndată ce spiritul tinse să iea în stăpânire faptele de repeţire.

Aceste cadre obşteşti de succesiune sunt *seriile*, în cari se înlănţuesc faptele individuale ale desvoltării.

Înainte de a intrà în studiul *seriei*, cu scopul de a atinge punctele de deosebire, precum şi acele de asemănare cu *legea*, să luăm aminte că noţiunea seriei nu aparţine, ca aceea a valorii, numai desvoltării omeneşti, ci că ea se regăseşte în tot domeniul succesiunii. Aşà în desvoltarea scoarţei pământului, se găseşte întâiu seria-mumă, datorită prefacerilor aduse de recirea acestei scoarţe;

(1) *Grenzen*, p. 226.

apoi seriile componente ale tărâmurilor eruptive, precum și acele ale tărâmurilor sedimentare, subîmpărțite în perioade și caracterizate prin faune și flore succesive deosebite. Dacă se trece la desvoltarea organică, se găsesc seriile plantelor sau animalelor dispărute și schimbate astăzi în specii nouă. Epoca preistorică a omului înfățișează și ea serii de desvoltare a inteligenței omenești, documentate prin uneltele și obiectele casnice păstrate nouă, în mormintele și peșterile străvechi.

Deșì aceste serii sunt fragmentare și nedepline, ele nu există mai puțin, și tendința științelor desvoltării naturale caută tot mai mult a împlinì știrbăturile pe cari aceste serii le înfățișează, spre a reface lanțurile lor. În istoria omenească, cele dintăi serii, acele ale civilizațiunilor vechi, sunt și ele foarte nedepline, și adeseori mii de ani nu sunt umpluți decât cu câteva fapte și cu rari nume. Seriile devin cu atât mai bogate, cu cât timpurile se apropie de acele în cari trăim.

Cu toate că constatăm aceste fapte neîndoielnice, ne convingem că elementul seriei de desvoltare ocupă tot domeniul succesiunii.

Din punctul de vedere logic, această împrejurare face ca seria să fie foarte potrivită, pentru a constituì elementul osebitor al succesiunii ; căci dacă, cum o cere d-l Rickert, realitatea nu poate fi percepută decât în două moduri, prin mijlocirea noțiunilor obștești — prin științele de repețire—și prin aceea a faptelor individuale—științele istorice—trebue aflate două elemente și *numai două*, cari să deosebească aceste două chipuri de a luà cunoștință de realitate, și dacă pentru științele de repețire se găsește un element universal, care le caracterizează — acel al legii — pentru științele succesiunii trebue de asemenea aflat unul care să se potrivească *la toate*, condițiune pe care nu o poate îndeplinì noțiunea morală a valorii, care nu poate convenì decât desvoltării omenești, pe când seria am regăsit-o în tot decursul evoluțiunii.

Să cercetăm acum pe de o parte deosebirile, pe de alta asemănările dintre serie și lege, pentru a ne da samă dacă cea dintăi este potrivită pentru a devenì, din toate punctele de vedere, caracteristica științelor succesiunii. Cea dintâi deosebire ce o aflăm între lege și serie, este în raportul lor către timp.

Legea este rezultatul condensării tuturor fenomenelor de acelaș fel în un singur fenomen-tip. Ea rostește esența tuturor, făcând să reiasă elementul lor comun și lepădând deosebirile cari nu au nici

o însemnătate. Legea este deci fenomenul generalizat. Ea rosteşte facultatea acestui fenomen de a se repeţì la nesfârşitele, şi deci de a se substrage dela acţiunea modificătoare a timpului, deşì acesta din urmă este trebuitor manifestării lui; dar îndeplinirea fenomenului nu atârnă de timp El se produce *totdeauna* în acelaş chip.

Seria posedă un cu totul alt caracter. Ori ce serie de desvoltare înlănţueşte o succesiune care pleacă dela un sâmbure, se suie sau se coboară, pentru a ieşì la un rezultat care dă numele seriei. Astfel seria tărâmurilor primitive se alcătueşte din succesiunea tărâmurilor silurian, devonian, carbonifer şi permian; fiecare din aceste tărâmuri alcătuind, la rândul său, o serie de depozite succesive. Seria *transformării reptilelor în paseri* este însemnată prin speciile următoare (acum stinse), în organismul cărora această schimbare se accentuează tot mai deplin: *Dinosaurul*, reptil care se puteà ridicà pe labele dindărăt, spre a merge; *Ornitococles*, reptil mic ce mergeà în salturi mărunte; *Hadrosaurus* care posedă un adevărat plisc; *Pterodactilul* la care se accentuează cea dintâi membrană de aripi; în sfârşit *Arheopterix* la care, deşì unele caractere ale reptilului stăruesc, se văd apărând penele. În *Hesperornis* predomnesc caracterele paserilor, cu toate că nici acele ale reptilelor nu au dispărut cu totul. Seria preistorică a *epocei pietrei* trece prin formaţiunile succesive ale epocelor *cheleene, musteriene, solutreene* şi *magdalenene*. Desvoltarea libertăţilor engleze, care începe la cucerirea normandă, se desfăşură printr'un mare număr de fapte şi de peripeţii până la constituţiunea din 1688, care stabileşte într'un chip desăvârşit *izbânda constituţionalismului*. Întărirea puterii regeşti în Franţa începe cu Ludovic VI şi, intrând în legătură cu cele mai deosebite fapte, se întăreşte fără încetare, până ce ajungând cu Ludovic XIV la apogeul desvoltării ei, face *să triumfe pe deplin puterea absolută*. Renaşterea artistică iea naştere în Italia, cu Nicola Pisano şi, pătrunzând tot mai adânc în spirite, face să invingă definitiv *întoarcerea sculpturii şi a picturii la frumoasele forme ale antichităţii*, pe când în Flandra o mişcare analoagă readuce *imitaţiunea la formele naturii*.

Seria istorică este totdeauna unică şi particulară în raport cu timpul, în decursul căruia ea se îndeplineşte şi cu care este legată într'un chip nedeslipit. Ca spaţiu, seria poate fi universală (spre pildă în transformările primitive ale nebuloasei din care a ieşit sistemul nostru planetar), sau mai mult sau mai puţin obşteşti (transformaţiunile geologice, epocele preistorice), sau mai mult sau mai

puţin individuale şi în privirea spaţiului, precum în decursul istoriei omeneşti.

Seria de desvoltare, elementul compunător al istoriei, având nevoie de timp spre a se realizà, acelaş element este necesar şi totului pe care-l constitue: istoria (lato-sensu). Nu există desvoltare; nu există evoluţiune, nu există istorie, fără elementul timpului. De aceea nu putem admite definiţiunea pe care d-l Rickert o dă istoriei (lato sensu) «că sub termenul de istorie noi înţelegem ori ce formaţiune individuală şi nu numai ceeace se cuprinde în de comun sub acest termen.» Această definiţiune este prea largă de sigur, deoarece cuprinde şi plăzmuirile artistice şi elementele geografice cari, prin ele însăşi, nu au nimic istoric. Însă d-l Rickert el însuş revine asupra înţelegerii prea vaste a istoriei şi zice, într'un alt loc, că «întreaga realitate superioară în care trăim trebue să fie considerată ca un procedeu istoric care se schimbă necontenit» (1) El întăreşte acest chip de a vedeà şi în alte locuri, precum: «Materia ponderabilă când se iea în privire massa atomelor a condensaţiunilor eterului, comparată la eter el însuş, nu este decât un procedeu istoric care eventual posedă un început şi un sfârşit, ca ori ce lucru particular, despre care ar puteà existà o istorie.» «Un punct de vedere se impune, anume chestiunea originii speciilor în biologie. Nu este decât prea firesc lucru, ca să se fi gândit la caracterul istoric a materiei vii, şi în adevăr, este astăzi lucru obicinuit a considerà lumea vie ca un procedeu istoric care a trebuit să aibă un început şi care probabil va aveà şi un sfârşit. Expunerea cercetărilor de acest fel trebue să poseadă forma unei cercetări istorice, adecă trebue să povestească ce s'a întâmplat în vremile de mai înainte». «O ştiinţă care nu se ocupă de ceeace este alipit de un spaţiu sau de un timp oarecare, ci numai de ceeace are o valoare pentru ori ce spaţiu şi pentru ori ce timp, cu toată înalta sa însemnătate, nu poate istovì trebuinţa noastră de a şti; căci noi mai dorim a cunoaşte şi ceeace se petrece în realitate aici sau acolo, acuma sau atunci, şi ceeace s'a petrecut mai înainte în lume: cum erau lucrurile şi cum ele au devenit aceea ce sunt? Un răspuns la astfel de întrebări nu poate fi dat decât de o ştiinţă cu totul deosebită de celelalte». (2)

(1) *Grenzen*, p. 286.
(2) *Grenzen*, p. 275, 281. 277, 250. Aceste citatiuni întăresc însă împrejurarea însemnată de noi, că d-l Rickert întinde noţiunea istoriei şi la desvoltarea anterioară acelei a spiritului. Vezi mai sus, p. 375.

D-l Rickert recunoaşte deci şi d-sa că elementul timpului este neapărat pentru construcțiunea istorică, şi rămâne deci stabilit că istoria sau desvoltarea nu se poate îndeplinì decât în timp.

Dar ceeace este însemnat de luat aminte este, că nici unul din autorii de cari ne ocupăm, nu ţinteşte împrejurarea că *individualizarea fenomenelor din cari se alcătueşte desvoltarea este productul acţiunii modificătoare a timpului;* căci ori cât de întinse şi de obşteşti, în ceeace priveşte spaţiul, ele nu se produc decât o singură dată în decursul timpului şi nu se mai reproduc nici când. Individualul în istorie, recunoscut de toţi cugetătorii ca elementul neapărat al succesiunii, nu poate existà fără intervenţiunea timpului, şi istoria nu poate cuprinde, în înlănţuirea ei, decât fenomenele individuale cari datoresc această însuşire intervenţiunii timpului.

D-l Rickert cu toate acestea se înşală, în ultimul din locurile reproduse de noi din scrierea sa, când susţine că nici timpul, nici *spaţiul* nu sunt trebuitoare pentru percepţiunea legilor generale. El revine asupra acelei idei încă mai lămurit, când zice că «noţiunile generale şi legile trebue să fie astfel alcătuite, încât ele să se poată aplicà la ori ce formaţiune a universului. Ele trebue deci să fie neatârnate de elementul spaţiului şi tot aşà stau lucrurile şi cu acel al timpului. Conţinutul unei noţiuni care trebue să slujească a concepe totalitatea universului, nu trebue să conţină nimic care să poată a se alipì de timp» (1). Pentru timp, observaţiunea d-lui Rickert se loveşte; pentru spaţiu, nu, căci cum am puteà închipuì legea sucesiunii anotimpurilor sau aceea a variaţiunilor lungimii zilelor şi a nopţilor *de pe pământ,* dacă am deslipi-o de spaţiul pe care ea se îndeplineşte? Legile cristalizaţiunii mineralelor cer materia acestor minerale pentru a se puteà manifestà, deci un spaţiu, şi chiar pentru legile fenomenelor intelectuale, creerul ce le adăposteşte constitue spaţiul în care ele ce produc. Cât despre timp, el joacă un rol mai puţin cuprinzător. «Este un curs de apă care-şi rostogoleşte undele sale în sânul spaţiului şi transpoartă toate fenomenele sale (cari toate, chiar cele de repetiţiune, au nevoie de el, pentru a se arătà), dar cari nu disolvă decât pe o parte din ele, acele ce alcătuesc istoria» (2).

---

(1) *Grenzen*, p. 64.
(2) Vezi articolul meu: *Les sciences naturelles et l'histoire* in *Revue philosophique* a d-lui Ribot, Octomvrie 1900.

Pentru fenomenele de repeţire, pentru legile ce le ocârmuesc, timpul nu are nici un rol în producerea lor. Cu atât mai esenţial este rolul timpului în fenomenele succesiunii. «Natura, în sensul cel mai întins al cuvântului, şi istoria dau naştere fenomenelor lor tot pe un spaţiu. Dar pentru istorie, timpul joacă un rol transformator şi prin urmare esenţial; pentru repeţire, timpul nu dă decât putinţa perceperii» (1).

Seria deci se deosebeşte de lege, prin raportul în care ea se află cu elementul timpului. Pe când legea este neatârnată de el, seria nu poate existà decât în scurgerea lui.

O a doua deosebire care se cuvine a fi însemnată între lege şi serie, este că cea dîntâi sfarmă tiparul faptelor din cari a fost extrasă, nelăsând să subsiste decât caracterul lor comun; că toate faptele trecute, prezente şi chiar viitoare cari intră în alcătuirea ei, dispar şi se topesc în un amestec comun.

Seria, din potrivă, nu distruge faptele cari slujesc la a ei alcătuire. Ea le lasă să dăinuiască în întregimea lor. Ideea care predomneşte seria şi încheagă toate faptele individuale în o unitate superioară, este legătura care le înlănţueşte.

Această deosebire de alcătuire între lege şi serie aduce o urmare foarte însemnată, în privirea chipului cum spiritul iea în stăpânire legile şi seriile.

Pentru a posedà o lege, este indestulător a cunoaşte formula ei abstractă, iar cunoştinţa faptelor din cari a fost extrasă, poate slujì cel mult la repetarea experienţei ce a slujit la a ei formulare. Cu totul altfel e cu seria. Ea fiind constituită din înlănţuirea unor fapte deosebite şi aceste de pe urmă stăruind în toată plenitudinea lor, stăpânirea numai a ideii abstracte care dă numele seriei, fără stăpânirea şi a faptelor individuale cari o alcătuesc, nu este decât o pseudo-ştiinţă, care nu îmbogăţeşte mintea. (2)

Raţiunea pentru care legea distruge faptele din cari este extrasă, pe când seria le lasă să existe, ne este dată de d-l Rickert care arată că generalul în istorie este deosebit de generalul în ştiinţele de legi; căci pe când în lege faptele singulare sunt *exemplare* de pe cari este abstrasă noţiunea generală.; în istorie fenomenul ge-

(1) *Ibidem.*

(2) Aceste profunde observaţiuni au fost făcute mai întâiu de d-l Doormann în scrierea sa *Ueber Gesetz und Gesetzmässigkeit* în *Bericht des Gymnasiums zu Brieg.* 1887, p. 28; apoi de Rickert, *Geschichtswisenschaft und Naturwisenschaft*, p. 47.

neral (noi zicem seria) este *totul* din care faptele componente sunt *părţile.* (1) Totul însă nu poate existà, dacă părţile, din cari este alcătuit, dispar.

Iată pentru ce însă, precum iea aminte eminentul logician, ale căruia scrieri sunt pline de cele mai interesante observaţiuni, noţiunea mai generală, în ştiinţele de legi, conţine mai puţine elemente decât cele singulare din cari a fost extrasă, ceeace nu este decât reproducerea principiului cunoscut al abstracţiunii: că pe cât sfera unei noţiuni se întinde, cu atât conţinutul ei scade. Dar ceeace nu s'a observat, lucrurile stau cu totul altfel în ştiinţele individualului, de vreme ce în ele *cu cât noţiunea devine mai obtşească, cu atât conţinutul ei se măreşte.* Aşà în geografie, basinul unei mări sau al unui fluviu este mai bogat în conţinut decât basinul unui afluent. (2) Observaţiunea d-lui Rickert se aplică întocmai seriilor de desvoltare, mai generale decât faptele din cari ele se alcătuesc, dar totodată mai bogate în elemente decât aceste din urmă. Seria răsboaielor ruso-turce conţine mai multe noţiuni decât a unuia din ele, de exemplu cel din 1768—1774, sfârşit prin pacea de Kainargi. Seria Revoluţiunii franceze mai mult decât aceea a Adunării legiuitoare. Seria răsboiului din 1870, mai mult decât negocierile privitoare la tronul Spaniei, cari îl făcură să izbucniască.

Adaugăm însă că singura această răsturnare a raportului dintre sferă şi cuprins, în ştiinţele generalului şi în ale individualului, ar fi de ajuns pentru a dovedì, că logica unora nu poate fi şi logica celorlalte, şi că deci trebue creată logica ştiinţelor individuale, şi în primul loc logica succesiunii.

IV.

Trecem acuma la cercetarea câtorva alte caractere ale seriei, cari, cu toate că urmează înainte a o deosebì de lege, pun tot odată în lumină funcţiunea ei logică, identică cu aceea a legii, şi o fac destoinică a slujì drept factor organizator pentru ştiinţa istorică.

Şi chiar dela început observăm că seria conţine un element general, mai cuprinzător decât faptele individuale cari o alcătuesc, element general pe care însuş d-l Rickert (care cu toate acestea

(1) *Grenzen*, p. 393—394.
(2) *Grenzen*, p. 467—408.

pune atâta greutate pe caracterul individual al faptelor istorice), îl primeşte, când deosebeşte generalul în istorie de generalul în ştiinţele naturii (1).

Acest element este fără îndoială de un cu totul alt fel decât acela care slujeşte pentru a constitui legea; căci cu toată întinderea lui mai mare decât a faptelor ce le leagă împreună, el rămâne tot individual în privirea timpului, adecă el nu se produce decât odată în cursul vremilor şi nu se mai repetă nici odată. Este deci în acelaş timp *general*, pentru că se întinde peste mai multe noţiuni particulare pe cari le cuprinde din o singură aruncătură a minţii, şi *individual*, căci noţiunea generală dată de serie nu se întâlneşte decât o singură dată în cursul timpului. Se susţine, şi cu drept cuvânt, că desvoltarea şi istoria nu se îndeletnicesc decât cu fapte individuale, şi d-l Rickert nu lipseşte a lumină această împrejurare din toate punctele de vedere. Uită numai trăsătura cea mai osebitoare a acestei individualizări a faptelor succesive, anume că *ea nu are loc decât în urma iutervenirii timpului*, cu toate că este nevoit să primească această idee implicit, în mai multe locuri pe cari le-am raportat.

Nu trebue însă apăsat prea mult pe acest caracter individual, de care se ocupă cunoştinţa istorică; căci s'ar puteà păreà că istoria sau desvoltarea nu admit, în domeniul lor, decât fapte ce nu sunt unite prin nici o legătură superioară.

În acest caz însă, cunoştinţa ştiinţifică a acestei părţi a realităţii ar fi cu neputinţă. Şi cu toate acestea geologia, teoria descendenţei când urmăreşte filiaţiunea istorică a speciilor (precum am văzut-o în exemplul transformaţiunii reptilelor în paseri) şi istoria sunt ştiinţi. Trebue numai să ne dăm samă de elementul care le dă acest caracter. Acest element este seria, *generală* în cât priveşte forma ei, ba chiar şi uneori în privirea spaţiului, *individuală* în raport cu timpul.

Faptul că seria nu se repetă în timp, este însă indiferent pentru organizarea ştiinţifică a disciplinelor istorice. Hotărîtor este că acest element general slujeşte pentru *a întrunì într'un mănunchiu mai multe fapte singuratice şi deci a despovorà cunoştinţa şi a uşurà spiritului stăpânirea intelectuală a fenomenelor*. Este întocmai aceeaş procedare, ca cea pusă în lucrare de noţiunea de lege pentru

(1) Vezi mai sus, p. 362 şi 384.

fenomenele repețirii; căci pentru ca să dobândească cunoștința un caracter științific, trebue ca ea să fie *turnată în tiparele generale ale noțiunilor abstracte,* și aceasta se îndeplinește tot atât de bine prin mijlocirea seriilor, ca și prin a legilor.

Seria nu se raportează, e adevărat, decât la un singur șir de fenomene. Așà seria care dădù naștere constituțiunii poporului englez nu se alcătuește decât din faptele cari se raportează la ea. Dar legea se aflǎ tocmai în acelaș caz. Ea nu cuprinde iarăș decât o singură clasă de fenomene redate prin fenomenul-tip, generalizat. De exemplu, legea că unele minerale cristalizează în forma cubică, nu stăpânește decât cristalizarea acestor minerale determinate; aceea că unghiul razei reflectate este egal cu al razei incidente, nu stăpânește decât modul de acțiune al luminii. Dacă deci seria reproduce desvoltarea unei succesiuni parțiale, *legea nu reproduce decât modul de manifestare al unei repețiri parțiale.* Și dacă legile parțiale cuprind și altele mai generale, până la cea de pe urmă limită cu putință a abstracțiunii, și seriile mai mici se întrupează în altele mai cuprinzătoare cari joacă, în privirea seriilor componente, rolul pe care legile mai întinse îl joacă în privirea legilor mai restrânse. Așà pe de o parte, avem legea urcării baloanelor, stăpânită de aceea a căderii corpurilor, și aceasta din urmă de aceea a gravitațiunii, precum pe de altă parte avem seria răsboaielor italiene, ca o componentă a seriei întăririi puterii regești, ea însăș serie subordonată seriei mai încăpătoare a civilizațiunii moderne.

Seria și legea cântăresc deopotrivă sub raportul puterii generalizătoare, și acesta este singurul element pe care știința razimă sistemul ei de adevăruri.

O a doua analogie care apropie seria de lege, cu toată adânca deosebire ce le desparte în esența lor, este dată de mijlocul întrebuințat de ambele aceste două elemente obștești ale gândirii științifice, pentru a se constitui.

Legea pune în lucrare *generalizațiunea* ca mijloc care întrunește în mănunchiu faptele individuale identice, pentru a le puteà îmbrățișà dintr'o singură întinsoare.

Seria înlănțuește faptele individuale deosebite pe firul *cauzalității.* Numai strânsa înlănțuire cauzală dă expunerii desvoltării și à istoriei caracterul științific. Cât timp faptele succesive sunt expuse numai unul după altul, precum mulți istorici au făcut-o și unii o fac

încă în zilele noastre—fără a se gândi la legătura cauzală care trebue să le lege în serii, până atunci se pot dobândi materialuri pentru istorie, dar nu o ştiinţă a ei. Tot aşà e şi cu faptele de repeţire: cât timp acestea din urmă sunt culese numai unul câte unul, fără ca un principiu să le lege în o lege, se adună numai materialuri pentru ştiinţele teoretice, şi nu se încheagă aceste ştiinţe însăşi.

Deosebirea pe care o punem între lege care s'ar întemeià pe generalizaţiune şi serie care ar aveà de temelie cauzalitatea, poate să lovească la prima ei rostire; căci ea contrazice deadreptul oarecari idei curente, pe cari noi însă le privim ca absolut lipsite de ori ce temeiu, anume că lumea naturii ar fi supusă legii cauzalităţii, pe când mintea s'ar substrage cu totul dela dânsa; că natura ar ascultà de necesitate, pe când spiritul ar fi liber, şi alte concepţiuni de acelaş fel.

Stabilind această deosebire, nu voim să tăgăduim ştiinţelor faptelor de repeţire cercetarea cauzelor; dar ne ridicăm în potriva pretenţiunii neîndreptăţite, că ştiinţele aşà numite exacte ar aveà de ţintă de căpetenie descoperirea cauzelor fenomenelor. Acest punct îl tăgăduim deadreptul şi spunem, împreună cu August Comte, Claude Bernard, Lippmann şi alţi maeştri ai ştiinţelor exacte, că aceste ştiinţe nu se îndeletnicesc de obiceiu decât cu modul cum se petrece fenomenul, fără a se întrebà şi de ce se petrece astfel; că ştiinţele naturale nu tind decât a cunoaşte legile faptelor naturii şi nu a lor esenţă. Explicaţiunea cauzală este un lux ce poate fi învoit pentru oarecari chestiuni, (de exemplu pentru legile lui Kepler şi pentru aceea a căderii corpurilor, în principiul gravitaţiunii universale; pentru fenomenul căldurii, în dilataţiune); dar nu se poate face, din aflarea cauzei, condiţiunea neapărată a ori cărei cunoştinţe ştiinţifice de repeţire.

Dacă s'ar primì, cum vreau câţiva autori, că existenţa legilor să cuprindă tot odată şi explicaţiunea cauzală a fenomenelor, lucrurile ar fi prea uşor de explicat. Dacă s'ar întrebà, pentru ce unghiul de reflexiune este egal cu cel de incidenţă, răspunsul ar fi: fiindcă totdeauna e aşà; sau pentru ce piritul de fier cristalisează în forma cubică, s'ar răspunde: fiind-că aşà e în totdeauna. O atare explicaţiune este numai aparentă; căci este o tautologie care reproduce, prin întrebare, idea conţinută mai înainte în lege. Această lege, nefiind decât fenomenul generalizat, legea care-l stăpâneşte n'ar fi decât explicaţiunea fenomenului prin însuş fenomenul, ceeace ar fi absurd. Istoria (lato sensu) din contra, nu există ca ştiinţă, dacă nu se pot

legà între ele faptele succesive prin o înlănțuire cauzală. Așà a se enumerà numai jurământul lui Ludovic XVI pe constituțiunea votată de adunarea națională, fuga lui la Varenneș, descoperirea scrinului cu scrisori, invaziunea Franței de către Prusieni și Austriaci, declarațiunea de decădere a regelui dela tron, punerea lui sub judecată, condamnarea și descăpățînarea lui, nu înseamnă a face istorie științifică; aceasta din urmă nu iea ființă, decât în măsura în care faptele vor fi legate între ele cauzalicește într'un chip mai strâns și mai convingător.

Căutarea cauzei în faptele de repețire poate aveà loc—și, în cazul când cercetările sunt încununate ca izbândă, ea va slujì la constituirea științei într'un chip mai puternic; dar această cercetare a cauzelor nu este neapărată, pe când istoria științifică, fără stabilirea nexului cauzal care leagă faptele succesive, *nu există.*

Împrejurarea că uneorì cauza unor fapte succesive nu poate fi stabilită, nu rădică expunerii desvoltării în deobște caracterul științific, tot așà precum nici neputința de a descoperì legile oarecăror fapte de repețire, nu rădică disciplinelor ce se ocupă cu ele, caracterul de științe. Pentru ca o știință să existe, ajunge ca să se urmărească căutarea adevărului prin legi sau prin serii, în sfere în cari ele pot fi aflate. De exemplu, Meteorologia este o știință, cu toate că cele mai multe din fenomenele ei nu au putut fi formulate în legi. Nici o știință nu e perfectă, precum nici una nu e completă. Oceanul adevărului este nesfîrșit. În zadar se înaintează pe undele lui. Orizontul se îndepărtează mereu.

Acest element al cauzei trebue să contribuie a da istoriei caracterul ei științific, pentru că cercetarea cauzei în istorie sau în desvoltare în deobște, nu este de o scurtă răsuflare, ca în studiul faptelor de repețire. Chiar în cazul când, în aceste din urmă, se dă de dânsa, mintea se lovește în curând de misterul cauzeler finale, pė când în desvoltarea universului întreg există un lanț de cauze și de efecte, care se ține într'una dela prima aparițiune a formelor existenței până la cele superioare ale civilizațiunii în care trăim. Ori ce înlănțuire cauzală succesivă se urcă, prin partea ei generală, cel puțin la originea omului, dacă nu la aceea a vieții, sau aceea a lumii—și numai pentru întâmplare (hazard) și pentru personalitățile individuale cauzalitatea succesivă se oprește și ea la cauzele finale; pentru ele-

mentele ei obștești însă, originea cauzei fiind străpurtată la infinit, cauza finală poate fi trecută cu vederea (1).

Totdeauna s'a respins, oarecum că înțelegându-se de sine, părerea că istoria ar puteà fi clădită ca un sistem de adevăruri supra-, sub-, și coordonate. Dar îndată ce admitem seria, ca element organizator al științei istorice, nu mai vedem nici o greutate pentru a regăsì și în înlănțuirea succesivă *sistemul de adevăruri clasificabil* care alcătuește știința. Într'adevăr, seriile mai mici sunt cuprinse în altele mai largi și aceste din urmă constitue la rândul lor verigi, în seriile încă mai cuprinzătoare cari le stăpânesc. Dar deosebitele popoare sau deosebitele activități psihice pot da naștere la serii paralele sau coordonate; așà că cele trei condițiuni ale existenței sistemului de adevăruri, supraordonarea, subordonarea și coordonarea, se regăsesc în desvoltare și în istorie. O serie universală, aceea a evoluțiunii întregi stăpânește toată desvoltarea, după cum în științele faptelor de repețire, un mare principiu, acel al conservării energiei, întrunește toate științele în un mănunchiu comun.

Nu se poate tăgăduì că există serii în faptele succesive ale desvoltării materiei, în acele ale vieții și în acele ale spiritului; că aceste serii constitue idei cu atàt mai generale cu cât ele se întind asupra unor fapte mai numeroase; că seriile mai mici cari se rapoartă la o desvoltare mai restrânsă slujesc la alcătuirea celor mai mari cari se raportează la perioade mai întinse; că mai multe serii se desvoltă paralel cu altele în sinul aceleiaș perioade; în sfârșit că o serie mare universală leagă și cuprinde aceste serii parțiale în sinul ei nesfârșit. *Dar ce este toată această schelă de adevăruri suprapuse unele altora, decât un sistem științific?* Și în ce se deosebește acest sistem de cel constituit din împreunarea legilor științelor de repețire, care conține și el un număr de adevăruri orânduite într'un chip ierarhic?

Tot ce s'ar puteà întimpinà ar fi că elementul primordial, felul de adevăruri generale conținut în serii, nu este un element științific, fiindcă el nu reproduce ceeace se petrece in totdeauna, ci ceeace se întâmplă numai odată, fără să se mai reproducă nici când.

Iată la ce se reduce, în ultima analiză, desbaterea asupra carac-

---

(1) Această chestiune a cauzalității în istorie, materie foarte grea și complicată, a fost elucidată de mine în un studiu: *La causalité dans les faits successifs*, publicat în *Revue de synthèse historique*, 1904, și va face obiectul unor altor comunicări în Academia noastră.

terului ştiinţific al istoriei, dacă se privesc lucrurile fără idei preconcepute şi din adevăratul lor punct de vedere, precum am încercat să o facem noi în această lucrare, în care privim seria ca elementul general organizator al sistemului ştiinţific al istoriei. Şi se va mărturisì că, dacă numai atâta e deosebirea, atunci e foarte mică, şi ca cearta pentru caracterul ştiinţific sau neştiinţific al istoriei este mai mult o şicană ştiinţifică. Căci dacă realitatea oferă investigaţiunii aceste două feluri de adevăruri şi dacă, sub toate celelalte raporturi, condiţiunile ştiinţei sunt îndeplinite, cu ce drept să se excludă din câmpul ştiinţei expunerea sistemului de adevăruri asupra faptelor istorice cari se schimbă în totdeauna? Aceste fapte şi aceste adevăruri culese de pe ele, *există* doar şi nu pot fi excluse din domeniul realităţii, cum caută a fi ele excluse din ştiinţă, oglinda care resfrânge această realitate. Singurul motiv ce s'ar puteà invocà, este ca aceste fapte, nefiind constituite din repeţiri, ele nu pot fi formulate în legi şi că prevederea lor şi prezicerea lor este cu neputinţă. Ar trebuì să se dovedească întâiu că realitatea nu e compusă decât din repeţiri, şi că prin urmare reflexul acestei realităţi în spiritul nostru, reflex care constitue ştiinţa, nu poate fi bazat decât pe idea de lege. Însă o astfel de dovadă este cu neputinţă de adus, afară decât dacă voeşte a se alungà din domeniul cunoştinţei desvoltarea universului, a pământului, a organismelor, precum şi istoria omenească, desvoltare care infăţişează, dela originele sale şi până în zilele noastre, caracterul statornic de a da, fără încetare, naştere unor formaţiuni nouă, cari nu se repet nici odată în decursul duratei.

Şi dacă s'ar întîmpinà, că sistemul seriilor nu cadrează cu noţiunea de sistem ştiinţific, aşà cum a fost determinată de logica ştiinţelor, vom respunde că această logică este necompletă; că ea nu este bazată decât asupra unei părţi din cunoştinţa realităţii, aceea care priveşte faptele de repeţire; iar că logica succesiunii îşi aşteaptă pe Aristotelul sau pe Baconul ei; că precum logica de până acum nu recunoaşte decât legea ca bază a ştiinţei, şi nu admite un sistem de adevăruri ridicat pe alte temelii şi altfel constituit decât acela care are drept elementul organizator noţiunea de lege, tot aşà trebue ca filozofia şi logica epocei noastre să se conformeze cerinţelor spiritului ei, iar că nici odată acest spirit nu poate să se supună rutinei filozofice. Dacă nouăle adevăruri, nouăle ştiinţe pe cari desvoltarea spiritului le împinge la lumină, din fundul necunoscutului, nu intră în cadrele prea inguste ale logicei tradiţionale, noi

credem că ea trebue lărgită, dar că nu trebue respinşi noii veniţi, pe motivul de lipsă de încăpere.

Elementele deci pe cari se întemeiază caracterul ştiinţific al disciplinelor cari tratează despre succesiune sunt: *noţiunea generală a seriei şi sistemul pe care aceste serii îl alcătuesc.*

Rezultatul cercetării noastre este stabilirea a două mari adevăruri:

1. Că istoria este o ştiinţă;

2. Că noţiunea valorii este cu totul străină acestei ştiinţe şi că nu este nevoie a se sprijinì pe ea, pentru a o constituì.

DIN

NICHITA ACOMINATOS HONIATUL

TRADUCERE A

PĂRŢILOR PRIVITOARE LA ISTORIA ASANIZILOR

CU

ÎNTRODUCERE ŞI INDEX

DE

GHEORGHE MURNU.

Şedinţa dela 14 Octomvrie 1905.

PREFAŢĂ.

Tâlmăcirea în româneşte a părţilor interesante pentru noi din Nichita Acominatos datează de acum câţiva ani, când îndeletnicindu-mă în străinătate cu studiile greceşti, am crezut că e bine ca la studiul autorilor clasici să adaug cu deosebire acela al istoriografilor bizantini cari, pe lângă că sunt o continuare neîntreruptă a celor dintâi, mai au — măcar în parte — şi nemijlocită legătură cu trecutul istoric al neamului nostru; împăcarea interesului ştiinţific cu cel practic naţional mi s'a părut că se impune cu atât mai mult, cu cât puţinătatea celor ce se consacră la noi unor asemenea studii nu îngădue, cel puţin deocamdată, specializarea prea mare ce observăm la popoare cu prisos de forţe. Astăzi având prilejul de a întregì şi îmbunătăţì ceeace făcusem atunci, şi folosindu-mă de bunăvoinţa Academiei noastre, dau la lumină lucrarea de faţă, cu nădejdea că ea va răspunde unei trebuinţe reale a învăţământului nostru istoric. Pentru bunii ştiitori ai literaturii noastre de tra-

duceri nu am nevoie să amintesc deosebita silinţă ce mi-am dat pentru românizarea după putinţă a textului; am vrut ca traducerea, pe lângă un interes istoric, să prezente şi unul literar, gândind că aceasta va înlesnì şi mai mult cetirea şi aprecierea autorului. Mi-am permis chiar să dau stilului o întorsătură ceva mai bătrânească, un ritm mai arhaic, nu numai fiindcă acesta e mai potrivit cu tonul adeseori biblic al autorului, ci şi pentrucă-l apropie întru câtva de vechii noştri scriitori naţionali şi ajută astfel la împământenirea lui, ceeace e tocmai ţinta ideală a traducerii de faţă. A-l moderniză cu totul, adică a-l îmbrăcă în veşmântul croit după moda pariziană a limbii noastre jurnalistice, mi s'a părut tot una cu falşificarea şi profanarea autorului, şi gustul meu literar m'a oprit dela aceasta. De altmintrelea, lucrul acesta ar fi fost cu mult mai uşor şi m'ar fi scutit de prea multă trudă şi pierdere de vreme inevitabilă pentru cel ce vrea să se ţie numai decât în cadrul limbii curat româneşti. Greutatea traducerii a fost cu atât mai mare, cu cât Acominatos ca scriitor e unul din cei mai încâlciţi, obscuri şi manieraţi între istoriografii Bizanţului şi singura lui traducere e cea latinească, o parafrazare defectuoasă publicată împreună cu textul. Recunoaşterea ostenelii mele îmi va fi o plăcută încurajare pentru lucrările viitoare pe acest teren.

Traducerea e făcută după cea din urmă ediţie a autorului (cea din Bonn, ca parte întegrantă din colecţia istoriografilor bizantini, apărută în 44 vol. între anii 1829—1843 sub titlul «Corpus scriptorum historiae byzantinae»), ediţia cea mai accesibilă din cele trei făcute până acum (cea dintâi în Franţa, 1648—1712, a doua mediocră în Veneţia, 1729—1738; de curând a început editarea lor aparte de către Teubner, cunoscuta casă editoare din Lipsca, dar până acum n'au apărut decât puţini din scriitorii bizantini). Împrăştiatul material din cartea lui Nichita l-am împărţit — pentru uşurinţa cetitorului — în mai multe capitole, la cari apoi am adăugat principalele date cronologice după Hopf şi Jireček, şi am dat pe scurt cuprinsul paginelor intermediare în cari, ce e drept, se tratează fapte străine istoriei Asanizilor, dar nu şi fără influenţă directă sau indirectă asupra acţiunii lor. Un index de nume dă lămuriri geografice şi istorice necesare pentru o mai bună înţelegere a întâmplărilor cuprinse în traducere.

Într'un adaus am dat şi traducerea unei cuvântări a împăratului Isac Anghel, scrisă de secretarul său Acominatos, ca una ce se referă la răsboaiele Asanizilor şi aruncă o mai mare lumină

asupra unor puncte din istoria lor. Cuvântarea e tradusă după textul copiat din biblioteca marciană din Veneția de către Sathas în *Bibliotheca graeca*, vol. I (1872), pg. 77—84.

Pentru o mai de aproape cunoaștere a autorului și a epocii în care se desfășură întâmplările descrise de el, am pus în fruntea lucrării două capitole, unul despre istoriografia bizantină și altul despre istoria imperiului bizantin până la anul când începe revoluția Românilor din Emos; ca bază pentru cel dintâiu mi-a slujit *Geschichte der byzantinischen Literatur*, ed. 2, München 1897, de prof. K. Krumbacher, iar pentru al doilea, în afară de *Geschichte der Byzantiner* a lui Hertzberg, cărțile respective din Acominatos.

Istoriografia bizantină.

Cu toate prefacerile și răsturnările politice și religioase din cursul celor vreo 2.000 de ani ce despart pe Herodot de un Laonicos Halcondyles, istoriografia greacă se continuă aproape fără întrerupere și rămâne până la urmă neclintită în temeliile-i așezate dintru început.

Procop creștinul, întâiul istoriograf din perioada bizantină, urmează pe înaintașul său păgân Zosimos fără a se deosebì de el decât doar printr'o nuanță religioasă creștină; încolo el e tot așà păgân și elin ca și toți istoriografii dinaintea lui. Nici el, nici ceilalți urmași ai lui, cari se succed până la sfârșitul acestei perioade, nu schimbă ceva din tradițiile străvechi ale istoriografiei. Nici o tehnică nouă, nici o nouă metoadă critică nu observăm la dânșii; creștinizmul n'a avut nici o înrâurire mai adâncă asupra concepției, asupra principiilor istorice în Bizanț. Ei își căutau modelurile pururea în trecut sau cel puțin în trecutul lor nemijlocit. Un Herodot, un Tucidide, un Xenofon și uneori chiar Polibiu stau în fruntea modelelor alese de dânșii. Cei mai dăruiți din fire căutau să se întreacă cu ei, alții îi imitau servil. Deși idealul lor formal e aticismul, stilul lor istoric însă poartă o foarte pronunțată coloare retorică, așà cum se desvoltase veacuri întregi înainte. Din identitatea principiilor și a mijloacelor de cari s'au slujit, a rezultat la ei o uniformitate, care a făcut pe unii să-i acuze — ca și întreaga literatură bizantină — de rigiditate chinezească. E drept că o comparație a lor cu modelele clasice nu pot sprijinì nici cei mai talentați între dânșii, dar nu trebue să uităm că ei sunt copiii vremii lor, și o asemenea comparație ar fi nedreaptă. Aerul de familie ce-l arată istoriografii bizantini e numai exterior; o cercetare mai amănunțită descopere între dânșii individualități deosebite, dintre cari unele ajung la o înălțime

vrednică de mirarea şi cinstirea noastră. Dacă şcoala şi tradiţia antică i-au luat sborul liber istoriografiei bizantine şi au ţinut-o într'o veşnică atârnare, i-au dat însă calităţi şi au ridicat-o la un nivel, faţă de care cronicile contemporanilor apuseni par cu totul naive şi barbare. Modelele clasice au ferit-o să decadă la un simplu pomelnic de fapte. Nici odată în Bizanţ n'a pierit încredinţarea moştenită, că o lucrare istorică este totodată şi o operă de artă, al cărei preţ rămâne pe veci stătător, un κτῆμα ἐς ἀεί. Aceasta a impus istoricilor datorii grele, pe cari în mare parte cu cinste le-a îndeplinit până şi cel din urmă dintre ei. Cu deosebire obiectivitatea (celebrul «sine ira et studio» al lui Tacit) străbate întreagă istoriografia bizantină şi-i asigură un titlu nepieritor în faţa ştiinţei universale.

Că nici un gen literar n'a fost mai bine cultivat în Bizanţ ca istoria, se explică nu numai din spiritul raţionalistic ce în genere predomneşte în literatura bizantină, ci şi mai ales din marele rol istoric, jucat de împeriul de răsărit. Materialul ce le-a procurat scriitorilor acest rol covârşitor al Bizanţului erà imens. N'avem decât să amintim marile figuri a unui Justinian, a unui Heraclie, uriaşa activitate a împăraţilor din dinastia macedoneană, avântul politic şi literar de sub Comneni, cotropirea orientului de către apuseni cu prilejul cruciatelor şi restaurarea împeriului sub Paleologi, precum şi nenumăratele ciocniri interne şi nesfârşitele frământări religioase, cari ocupă o parte însemnată din viaţa Bizanţului—şi vom înţelege uşor ce câmp întins şi plin de un interes înlănţuitor se deschideà istoricului bizantin. Nu e mirare dar, că un asemenea trecut pe atât de bogat în virtuţi şi năzuinţe mari, pe cât de întunecat de patimile şi răutăţile lumii contemporane şi-a găsit povestitori vrednici de dânsul; cele mai îmbelşugate şi mai frumoase din produsele intelectuale bizantine sunt de sigur operele istorice.

În fruntea lor stă lucrarea lui *Procop din Chesarea* (în Palestina, mort după 550), istoricul lui Justinian, care ca secretar şi ca sfetnic al genaralului Belisar l-a însoţit pe acesta în răsboaiele ce a purtat în contra Vandalilor din Africa, a Goţilor din Italia şi în urmă a Perşilor din depărtatul orient. Participarea lui proprie la întâmplările politice şi militare şi deci cunoaşterea de aproape a lucrurilor ce descrie dau istoriei lui, în care ne înfăţişează tabloul nepieritor al acestor fapte, şi în genere al domniei lui Justinian, o superioritate dela sine înţeleasă faţă de cei mai mulţi istoriografi bizantini. Pe lângă aceasta Procop a mai scris un mic tratat istoric, un fel de

*

pamflet la adresa lui Justinian şi a soţiei lui Teodora, pe care o ponegreşte în chipul cel mai urît, arătându-i originea joasă şi trecutul care, precum se ştie, nu erà nepătat. Ce împrejurări l-au făcut pe autor să scrie această diatribă împotriva perechii imperiale nu se ştie desluşit; sigur e însă că lucrarea aceasta, socotită multă vreme pe nedrept ca apocrifă, aparţine lui Procop, precum şi o a treia, scurtă în cuprins, în care face panegiricul lui Justinian, descriind lucrările arhitectonice săvârşite sub domnia lui în diferite părţi ale imperiului.

Pe Procop îl continuă poetul şi retorul *Agatias* (cam între 566—582). El tratează mai departe despre domnia lui Justinian (în 5 cărţi); istoria veacului acestui împărat o completează *Teofan din Bizanţ*, *Menandru Protector* şi *Teofilact*, care a trăit sub Heraclie (610—640). Aceşti istoriografi aparţin perioadei întâi a literaturii bizantine, adică epocii de trecere dela antichitatea păgână la evul mediu creştin; în acest interval se desăvârşeşte în întregul lui caracterul bizantin al culturii greceşti.

După cele două veacuri de întunerec (650—850), în care aproape întreagă activitatea literară a Bizanţului se părù cu totul secată, istoriografia capătă o nouă viaţă din iniţiativa împăratului *Constantin Porfirogenitul* (912—959) care, atât prin sârguinţa-i proprie, cât şi prin îndemnul ce a dat contemporanilor săi şi-a dobândit merite mari în literatura bizantină. Sub numele lui sunt transmise un mare număr de scrieri, şi nu se ştie cari din ele au izvorît din condeiul lui şi cari sunt datorite învăţaţilor strânşi pe lângă dânsul. Unul din aceştia este *Iosif Genesios*, care scrie istoria veacului al IX-lea. Din lucrările ce poartă numele lui Constantin Porfirogenitul, cele mai neapărate pentru cunoaşterea imperiului bizantin, pe lângă istoria lui Vasile I, bunicul său, mai sunt: a) *Cartea despre administraţie* (cunoscută sub titlul «De administrando imperio»), în care tratează geografia externă a imperiului şi ne dă preţioase ştiri asupra popoarelor cu cari acesta erà învecinat; b) *Cartea despre împărţirea militară şi administrativă* («De thematibus» sau «De praefecturis»), în care ni se dă geografia imperiului de pe timpul lui Justinian, şi în sfârşit c) *Cartea despre ceremonialul curţii bizantine* («De caerimoniis aulae byzantinae»), care ne dă tabloul cel mai amănunţit al etichetelor foarte rafinate ale curţii din Bizanţ. O lucrare de cea mai mare însemnătate alcătuită din porunca lui erà şi *Enciclopedia istoriei şi a ştiinţelor de stat*, operă vastă de compilaţie, împărţită pe materii, în care erau scăpate de pieire părţi anumite

din literatura istorică anterioară clasică şi bizantină; dar din ea nu s'au păstrat decât câteva capitole.

Singurul istoric contemporan al glorioasei epoci a lui Nichifor Foca şi Ioan Tzimiskes este *Leon Diaconos*, care a urmat pe Vasile al II-lea în răsboiul cu Bulgarii.

Un loc singuratic ocupă *Kekavmenos*, autor provincial, care pe la sfârşitul sec. XI scrie cartea sa *Strategicon*, o carte de sfaturi către copiii săi, în care însă, pentru ilustrarea sfaturilor sale, intercalează şi o mulţime de epizoade istorice foarte interesante pentru cunoaşterea vremii lui. Epizodul cel mai cuprinzător e cel cu privire la revoluţia Românilor din Tesalia. El este întâiul istoric bizantin care ne relatează fapte din viaţa Românilor şi ne dă desluşiri asupra originii lor.

Pe lângă *Mihail Attaleiates*, care descrie epoca dintre dinastia macedoneană şi aceea a Comnenilor, ne apare contemporanul său, marele învăţat bizantin *Mihail Psellos* (1018—1078?), a cărui activitate se întindeà în toate ştiinţele cultivate pe atunci. *Cronografia* lui cuprinde o mare parte din jumătatea a doua a veacului al XI-lea. El însă a excelat mai mult ca filozof decât ca istoric, iar importanţa lui stă în marea influenţă ce a avut-o, atât ca profesor de universitate cât şi ca scriitor, asupra culturii contemporane. El a dat cel mai puternic îmbold studiilor clasice şi a pregătit astfel mai mult decât ori cine *noua eră literară, renaşterea elenismului, care culminează sub Comneni şi străbate sub Paleologi.* E drept că studiul antichităţii clasice a fost totdeauna baza învăţăturii bizantine şi tradiţia n'a pierit niciodată în Bizanţ, dar ceeace deosebeşte perioada întâi a literaturii bizantine de aceea de acum încolo, este că pe câtă vreme un Procop, un Agatias, un Menandru, etc. întrebuinţează o limbă, care încă trăeşte cel puţin în cercurile mai înalte ale societăţii, scriitorii renaşterii şi ai umanismului, o Ana Comnena, un Kinnamos, un Nichita Acominatos, şi cu atât mai mult cei din timpul Paleologilor, studiază limba elină ca o limbă străină, şi nu o pot mânuì decât după o pregătire serioasă prin şcoală—într'atâta graiul vorbit se depărtase de cel literar din punct de vedere morfologic, lexical şi sintactic. Scriitorii de acum se întrec în imitarea formală a modelelor şi îşi fac un merit prin înlăturarea ori căror vulgarisme; mai mult încă, părăsesc în compoziţia lor mijloacele bisericeşti şi curat bizantine desvoltate de scriitorii anteriori. Purismul extrem şi arhaismul găsesc cea mai tipică expresie în istoriografia bizantină din perioada a doua.

Rândul istoricilor din era nouă literară de sub Comneni se începe cu distinsul general *Nichifor Bryennios* (1062—1137...), care în «*Materialul istoric*»(scris în 4 cărți și întrerupt de moartea lui) descrie faptele socrului său Alexie I Comnenul și în genere luptele interne, cari au pregătit ridicarea Comnenilor pe tronul imperial. Pe Bryennios, care—ca militar se înțelege—își luase de model pe Xenofon, îl continuă și-l întregește soția lui, învățata prințesă *Ana Comnena* (1083—1148), femeie de o ambiție fără scrupul (ea conspirase contra fratelui ei Ioan, dar soțul ei Bryennios, om cuminte și drept, n'a consimțit să înlocuească pe moștenitorul legitim al tronului, și ea a trebuit să se retragă la mânăstire). Ana făcuse studii adânci de limba elinească și cunoșteà pe cei mai mari scriitori din vechime. Dovadă lucrarea ei *Alexiada*, unul din cele mai frumoase monumente literare nu numai ale renașterii, ci și în genere ale literaturii bizantine. Cartea ei, scrisă după modelul lui Tucidide și Polibiu, tratează despre viața și faptele marelui ei tată, și deci cuprinde anii dintre 1069—1118. E un fel de panegiric al eroului, precum și titlul poetic dovedește, dar un panegiric cumpătat și în deobște îndreptățit prin cercetarea mai mult sau mai puțin obiectivă a faptelor. Pedantismul ei și în genere stilul meșteșugit este comun scriitorilor bizantini, și de asta n'o putem învinuì numai pe dânsa. Dar sunt alte scăderi cari micșorează valoarea Alexiadei; în deosebi autoarei îi lipsește adâncimea vederii, și ca femeie o preocupă mai mult aparențele impunătoare decât miezul lor. Interesant e pentru noi, că Ana întâia dată amintește pe Românii din Emos.

Continuatorul ei este *Ioan Kinnamos* (1143—1185) care, ca secretar intim și însoțitor în lupte al lui Manuil, a jucat un însemnat rol politic. Istoria lui (împărțită în 7 cărți) e din nefericire păstrată numai ca un extras din lucrarea-i originală. Ea cuprinde anii dintre 1118—1176 și prin urmare tratează, după modelul lui Herodot și Xenofon, despre domnia lui Ioan și Manuil Comnen în mare parte. Ca și Ana, el este înfocat patriot și critic aspru al dușmanilor, mai cu seamă al apusenilor. Cu tot patriotismul lui dus uneori până la șovinism și cu tot tonul panegiric la adresa eroului și protectorului său Manuil, Kinnamos e vrednic de crezut în faptele ce descrie. Și el amintește pe Români, și e cel dintâiu între Bizantini, care relevă originea lor romană.

Dar cel mai mare dintre istoriografii acestei epoci este de bună seamă *Nichita Acominatos* (1150?—1210?), mai bine cunoscut sub numele de *Choniates*, (Honiatul), adică din orașul asiatic *Chonae*. El a

venit de copil la Constantinopol, unde a făcut studii foarte serioase şi a îmbrăţişat cariera politică. Cam dela 1180 până la căderea Constantinopolului sub Latini a jucat un rol de frunte în trebile publice, fie ca secretar imperial, fie ca ministru. Nu se ştie exact nici data naşterii lui, nici aceea a morţii. Cel din urmă discurs scris de el ajunge până la anul 1210; zilele din urmă le-a petrecut la curtea din Nicea, noua capitală a imperiului pe timpul domniei Francezilor la Constantinopol.

Istoria compusă de dânsul în 12 cărţi descrie în mare parte evenimente şi stări din epoca lui. El schiţează întâiu domnia lui Ioan Comnen, stărue pe urmă mai mult asupra acelei a lui Manuil, şi după ce tratează scurta domnie a lui Andronic, povesteşte faptele petrecute sub dinastia Anghelilor (cele două cărţi referitoare la domnia lui Isac şi Alexie Anghel sunt subîmpărţite, în ediţia noastră, în câte trei cărţi), descrie luarea Bizanţului şi împărţirea imperiului între Latini şi încheie istorisind fapte din anul al doilea de împărăţire a lui Enric de Flandra (1206). Pe lângă această lucrare, au rămas dela el mai multe cuvântări, din cari una e dată la sfârşitul traducerii noastre fiind în strânsă legătură cu istoria Asanizilor.

Şi ca scriitor şi ca persoană, Acominatos e o apariţie din cele mai luminoase în istoria culturii bizantine. Dascălul şi educatorul lui a fost vestitul său frate Mihail Acominatos, arhiepiscopul Atenei, care a excelat nu numai prin scrieri, ci şi ca om cucernic, elocuent, cuminte, viteaz, «o rămăşiţă din veacul de aur», cum îi zice profesorul său, învăţatul arhiepiscop al Salonicului, Eustatie, distinsul comentator al lui Homer. Soliditatea învăţăturii precum şi marile însuşiri sufleteşti şi intelectuale ale lui Nichita s'au impus de vreme la curtea din Bizanţ şi au înlesnit, mai ales sub familia Anghelilor, ajungerea lui la cele mai înalte posturi ale statului. Partea cea mai de seamă a activităţii lui politice cade din fericire tocmai pe timpul revoluţiei Asanizilor, când în calitate de secretar şi sfetnic însoţind pe Isac Anghel la răsboaie a putut să vază el însuş întâmplările ce a descris mai pe urmă. Dar nu numai ca martor ocular şi ca părtaş la faptele de atunci cunoaşte el împrejurările locale, ci şi ca prefect al Filipopolului, adică al unei provincii în nemijlocită atingere cu populaţia revoluţionară a Românilor din Emos. De aceea spusele lui privitoare la marea mişcare începută de Petru şi Asan sunt de cea mai mare importanţă pentru noi; ele au o valoare absolut istorică şi nimic nu poate clinti temeinicia lor. De altfel acest caracter obiectiv îl poartă întreaga

operă istorică a scriitorului nostru. Studiile făcute până acum arată că el a avut pentru adevăr un scrupul și un respect aproape evlavios. Ceeace el însuș ne spune într'un loc—fiind vorba de greșala politică a unor prieteni ai lui—că «e o datorie de a cinstì adevărul ca mai vrednic de cinste și dragoste, cu toată prietenia lor» (p. 526, 4), nu-i o vorbă goală, un principiu de paradă, cum se și întâmplă uneori la istoriografii bizantini. Patriotismul autorului, cu drept cuvânt rănit în fața potopului de nefericiri ce a adus cruciata a patra asupra neamului său, răsuflă câte odată adresând cavalerilor apuseni cuvinte mai grele, dar el e sincer rostit și exagerarea lui are sprijin puternic în barbariile cu adevărat vandalice săvârșite de dânșii. Acelaș lucru îl putem zice și despre ținuta lui față de Români și Cumani. Din când în când își varsă necazul punându-le în seamă neligiuiri și cruzimi «neauzite și nevăzute în grozăvia lor», dar învinuirile lui sunt efluxul firesc al faptelor și nu le scoate din fantazie, cu toate că și ei sunt fiii vremii lui, și se știe că vremea lui e una din cele mai pătate de sânge și de crime. Căldura ce-i comunică istorisirea întâmplărilor, cari puneau în cumpănă viitorul patriei sale, îi insuflă pagini de o înaltă valoare literară. Cetitorul acestor rânduri o va vedeà însuș din traducerea ce urmează, în deosebi din mișcătoarea eremiadă (începutul Cap. XIV), în care modelul biblic i-a dat rostul cel mai potrivit amărăciunii lui nețărmurite. De plâns e numai că simțirea-i caldă și plină de viață e îmbrobodită în giulgiul unei limbi moarte.

Acominatos e unul din cei mai osebiți stiliști curat bizantini. Cunoscător adânc al scriitorilor clasici precum și al scripturilor sfinte (împrumuturi de expresii și idei și chiar citate întregi, din Homer și David mai ales, răsar mai la fiecare pas), el a știut să-și făurească un stil personal ceva mai viguros, un compromis de graiu păgân și creștin, care-l scoate din văgașul comun și-i mărește individualitatea printre istoricii bizantini. Dar cel mai mare păcat care-i face opera greoaie și antipatică e manierismul vremii, care se desfată în tot ce-i căutat și meșteșugit, e arhaismul dus până la absurd, e obscuritatea dusă până la enigmatic; din această pricină tălmăcirea lui e adeseori un chin. Între scriitorii contemporani din Apus, cari adeveresc și completează întru câtva faptele povestite de Acominatos, cităm pe *Geoffroi de Villehardouin*, *Robert de Clary* și *Ansbertus*.

La Nicea înflorește ca învățat și om politic Constantinopolitanul *Gheorghe Acropolites* (1217—1282). El continuă pe Acominatos po-

vestind întâmplările ce au avut loc dela căderea Constantinopolului până la recucerirea lui de către Mihail Paleologul (anii 1203—1261).

Tratatul lui istoric e ușor de citit, și cu toate că autorul nu e totdeauna obiectiv, dar, judecând după motive interne, merită tot crezământul.

Gheorghe Pachymeres (1242—1310), cel mai mare poliistor al vremii, scrie istoria începutului domniei Paleologilor (1261—1308) în 13 cărți, în care—caracteristic cu deosebire epocii din urmă—discuțiunile subtile teologice ocupă un loc considerabil. Această a lui lucrare de căpetenie o continuă impunătorul poliistor al celor din urmă veacuri:

Nichifor Gregoras (1295—1359). După el urmează *Ioan Cantacuzino*, care stă în fruntea împăraților scriitori ai Bizanțului. În cele 4 cărți de istorie ce a scris ne dă icoana luptelor din vremea lui proprie (1320—1356), în care el a fost «magna pars». Ca atare, din nefericire, e preocupat mai mult de persoana sa, și întreaga-i lucrare se înfățișază ca o apologie a propriei sale activități. Din această cauză e unilateral și mărginit în vederile generale, dar scrupulos în descrierea amănuntelor.

Cei din urmă istoriografi ai Bizanțului sunt:

Atenianul *Laonicos Chalcondyles*, care trăește în Grecia pe lângă despoții localnici în jumătatea întâi a sec. XV și, după modelul lui Herodot și Tucidide, descrie în mare parte întâmplările celor din urmă două veacuri (1298—1463), în care centrul activității politice îl formează imperiul turcesc. Vorbind de faptele Sultanilor, el atinge și istoria românească și e deci foarte prețios pentru noi. Dar partea lui cea mai slabă e cronologia; in această privință el trebue controlat prin contemporanii săi:

Duca, despre care nu se știe decât că a fost agentul diplomatic al Genovezilor; el însuș se dă de înrudit cu familia imperială a Ducilor. Scrierea lui cuprinde anii 1341—1462. Dragostea-i de adevăr e neîndoioasă, și în exactitate stă mai presus de Chalcondyles. Cu tot ortodoxizmul lui, el se declară partizan al unirii cu biserica apuseană și critică pe conaționalii săi, cari orbiți de fanatismul religios nu văd primejdia Islamului, când susțin că «e mai bine să cadă pe mânile Turcilor, decât ale Francilor».

Gheorghe Frantzes, născut în Constantinopol, a slujit statul până la căderea lui, iar mai târziu s'a retras într'o mânăstire, unde și-a scris *cronica* în 4 cărți, care cuprinde anii 1258—1476 și dă dovadă că nu-i lipsește simțul și răspunderea unui istoric. Cel din

urmă istoriograf bizantin e *Critovulos*, care a scris probabil înainte de 1470 istoria lui Mahomed al II-lea, completând în unele privințe pe predecesorii săi.

Tratatele de istorie contemporană, de istorie propriu zisă, a scriitorilor înșirați mai sus, se întregesc prin un alt gen al istoriografiei care, deși are o origine mai veche, dar desăvârșirea și însemnătatea lui o dobândește în perioada bizantină: e *cronica* sau *istoria universală*, care începe dela zidirea lumii și sfârșește cu epoca în care trăește autorul. Istoria aceasta are un caracter mai popular, ca fiind adresată masselor cu mai puțină știință de carte și mai cu seamă mulțimii de călugări. De aici și concepția-i și limba-i mai naivă, de aici punctul ei de vedere religios și instructiv precum și tendința-i către tot ce e senzațional (stărue la descrierea de scumpete, de boliști, de cutremure, de comeți, de semne și de tot felul de ciudățenii cari încleștează mintea poporului). În genere aceste cronici sunt lucrări de compilații și dovedesc prea puțină originalitate și stăpânire a materiei. De o critică serioasă a izvoarelor nu poate fi vorba la ele decât rareori. Și totuș genul acesta a avut cel mai mare răsunet asupra literaturilor istorice ale popoarelor învecinate cu Bizanțul, cu deosebire a Slavilor, a orientalilor și chiar a apusenilor (influența asupra Românilor a fost mai mult indirectă, prin Slavi). Tipul cronicei bizantine îl găsim întâia dată în scrierea Sirianului grecizat *Ioan Malalas* din Antiohia (sec. VI). Cronografii cei mai interesanți pentru noi sunt următorii:

Asiaticul *Ioan Skylitzes*, funcționar al statului, trăià în veacul al XI-lea (cam în vremea lui Mihail Psellos). El completează istoria anilor 811—1079. Pe la sfârșitul veacului al XI-lea sau la începutul veacului al XII-lea el a fost copiat de către *Gheorghe Kedrenos*, o persoană cu totul necunoscută. Cel mai însemnat cronicar este *Ioan Zonara*, care trăià în jumătatea întâi a sec. al XIII-lea, sub Comneni. Manualul de istorie al lui, împărțit în 18 cărți, tratează istoria universală dela creație până la moartea lui Alexie Comnen (1118). Importanța-i stă în faptul, că în el se găsesc păstrate extrase bogate din bune izvoare istorice cari s'au pierdut. Contemporanul său *Constantin Manasses* a compus de asemenea o cronică (în 6733 versuri *politice*), în care tratează istoria până în 1081. Nu mult după publicarea ei, ea a fost prelucrată liber în proză. În forma aceasta a trecut apoi în *istoria universală* scrisă în limba populară de către un anonim și păstrată în două exemplare destul de deosebite între ele. Aceasta din urmă a fost prelucrată

și în românește. Un contemporan mai tânăr al celor doi din urmă cronografi este *Mihail Glykas;* el a scris o *cronică populară,* care încheie cu acelaș an ca și Zonara. Cu deosebire interesantă pentru noi este *istoria Epirului,* un fragment dintr'o scriere pierdută (ea e publicată sub numele de *Epirotica* în ediția din Bonn împreună cu «Historia politica et patriarchica Constantinopoleos»). Într'însa se povestesc fapte privitoare la istoria Vlahiei Mari.

Bizanțul până la revoluția Asanizilor.

1.

Pornirea la vale a Bizanțului începe numai decât după moartea lui Vasile al II-lea (986—1025), a cărui domnie se ține de treapta cea mai înaltă de mărire și putere bizantină. În cursul veacului al XI-lea și în deosebi sub nenorocita stăpânire a Ducilor căderea a luat un avânt amețitor; din năuntru și din afară veniau neîncetate lovituri și grăbiau prăbușirea măreței clădiri întemeiate de puteri romane. Cea mai de moarte lovitură primită de afară datează din ziua când sultanul Alp-Arslan nimicește la Mentzikert, la hotarele Armeniei, marea armată bizantină de 100.000 de oameni, iar împăratul Roman cade rob în mânile lui (1071). După această cumplită înfrângere zilele Bizanțului erau numărate, când iată, spre norocul lui, răsare eroica familie a Comnenilor, care se pune deacurmezișul căderii sale, și drept niște Atlași îl sprijinesc încă vreme de un veac. Cei trei împărați Comneni, Alexie, Ioan și Manuil cu darurile lor deosebite sufletești și trupești se înalță ca niște figuri epice în mijlocul slăbiciunii și decăderii generale. Opera lor a fost uriașă. În apus înlătură primejdia Normanzilor conduși de Boemund, de Robert Guiscard și de Roger, cari prădaseră Albania, Macedonia, Epirul și Grecia; nimicesc pentru totdeauna scârboasele hoarde ale Pecenenghilor cari bântuiau Bulgaria și Tracia; resping și bat pe frații lor Cumani cari ocupau țerile românești, țin în frâu popoarele din peninsula balcanică și supun Ungaria supremației politice și culturale a Bizanțului, și—cu ajutorul cruciaților—recucerese Asia mică potopită de valurile Selgiucilor. Dar domnia Comnenilor nu înseamnă numai gloria armelor bizantine, ci și o revoluție culturală. Sub ei s'a restabilit ordinea internă după desele schimbări de tron și nenumăratele răsvrătiri ale nobilimii militare, Absolutismul s'a întemeiat iară, și împărăția și-a luat vechiul rang; legi și poliție s'au reînoit, disciplina militară s'a restatornicit, flota

s'a îmbunătățit, arta și știința, industria și comerțul s'au înălțat. Dar ori cât de multe și energice au fost măsurile luate de dânșii, ele au rămas niște simple paliative, căci boala de care suferià Bizanțul aveà rădăcini adânci și erà nevindecată. Relele, potolite până atunci, s'au deslănțuit numai decât după stingerea celui din urmă mare Comnen.

2.

Murind, Manuil (1180) lăsă ca moștenitor pe fiul său Alexie al II-lea, abià în vârstă de 13 ani. Mama lui Maria s'a însărcinat cu regența sub povața ministrului de stat, protosevastul Alexie, care erà tot un prinț din casa imperială. Nevrednicia politică a acestui Alexie și ura poporului împotriva văduvei împărătese de origine franceză au deschis perspective aristocrației bizantine, deapururea lacomă de bunurile statului, dela cari cu înțelepciune o îndepărtaseră Comnenii. Numai decât s'au început intrigile de curte și calomniile, specific bizantine, în contra regentei. N'au trecut doi ani dela schimbarea regimului și luptele au izbucnit. Sora vitregă a tânărului împărat, Maria, femeie bărbată și ambițioasă, a ațâțat o răscoală în Constantinopol cu scop de a răsturnà pe ministrul Alexie; mișcarea însă a fost năbușită în sânge, și, cu toată mijlocirea patriarhului Teodosie, împăcarea partidelor a fost cu neputință. Fierberea poporului a ajuns la culme, când s'a răspândit știrea tendențioasă că împărăteasa văduvă e hotărîtă să ofere coroana ministrului favorit Alexie. Clerul, sălbatec pornit împotriva regentei care favorizà numeroasa populație catolică, în înțelegere cu nobilimea și massa poporului din capitală a chemat atunci ca mântuitor al împărăției pe bătrânul, dar încă vânjosul Andronic, care petreceà în Paflagonia.

Acest bărbat, în bine și în rău, erà de o fire afară de rând. El erà tot din neamul Comnenilor, însă dintr'o altă familie. Două patimi mari, iubirea neînfrânată a femeilor și a măririi, nu cunoșteau la el nici o lege și nici o sfințenie. Acesta e cuvântul că pe timp de 67 ani până la moartea lui Manuil, cu tot însemnatul lui talent oștenesc și cu toată pătrunderea-i politică precum și marea-i elocuență și îndrăsneală la fapte — el nu jucase decât rolul unui aventurier, cel mai faimos aventurier al veacului său. El ca văr al lui Manuil și crescut împreună cu dânsul, la început a fost în bună înțelegere și prietenie cu el. Încetul cu încetul însă, și mai ales de când ca

prefect la Dunăre, în vecinătate cu Ungurii, a avut prilejul să se apropie de aceştia şi să lege relaţii cari l-au dus, se zice, până la trădare de patrie şi conspiraţie în contra coroanei bizantine — Andronic şi-a pierdut simpatia împăratului şi a căzut cu totul în disgraţie. Când mai la urmă prin scandaloasole-i legături de dragoste el şi-a răsculat toată lumea împotrivă, Manuil a fost silit să-l aresteze şi să-l ţie închis pe mai mulţi ani într'un turn din palatul imperial. De aici însă izbuteşte să fugă, şi după multe şi ciudate întâmplări ajunge la protectorul său, prinţul Iaroslav din Halič (Galiţia). Teama ce însuflà lui Manuil înţelegerea lui Andronic cu prinţul rus, date fiind relaţiile de duşmănie în cari se găsià pe atunci împăratul cu Ungurii, l-a făcut pe acesta să se împace cu Andronic şi să se slujească de el în luptele lui pentru pretendenţii la tronul Ungariei. Destoinicia ce a arătat Andronic în lupta dela Zemlin (1165) l-a apropiat de vărul său Manuil, însă nu pentru multă vreme; după o neînţelegere ivită între amândoi, precum se zice cu privire la moştenitorul tronului ungar, Andronic a fost trimis în Asia ca general comandant. Dar aici într'o luptă cu Armenii, supărat fiind de îndepărtarea lui din Constantinopol, s'a purtat cu atâta lipsă de conştiinţă, încât a fost silit să fugă în Antiohia. Aici câştigă mâna contesei Filipa, sora împărătesei Maria, dar o părăseşte curând şi se duce la Ierusalim, la curtea regelui Amalric. Acolo ademeneşte pe regina văduvă Teodora, soţia lui Balduin al III-lea şi nepoata-i proprie; dar la urmă află prin ea că Manuil, foarte supărat pe el, a hotărît pe stăpânitorii din Siria să-l prindă şi să-l orbească. Ca să-şi scape viaţa, el a fugit la Turci şi a rătăcit acolo mai mulţi ani împreună cu Teodora. Dela Damasc şi Bagdad ajunge în sfârşit la curtea sultanului din Iconion, de unde, ajutat de nişte cete de turci, renegaţi şi fugari, îşi începe cutreerul de pradă şi răpire pe pământul bizantin. Zadarnic l-a afurisit clerul din Constantinopol pentru nelegiuirile lui. Numai când prefectul Trapezuntului a putut să puie mâna pe Teodora şi pe copiii ei, s'a hotărît Andronic, înlănţuit fiind de dragostea acestei femei, să vie la Constantinopol, unde a izbutit să înduplece pe împărat, ademenindu-l printr'o umilinţă jucată în faţa lui şi a întregei curţi cu iscusinţa şi prefacerea unui actor desăvârşit. El a primit ca loc de odihnă şi pocăinţă cetatea Oinaion din Paflagonia cu bogate venituri, după ce a jurat credinţă împăratului şi moştenitorului său Alexie.

Acesta erà bărbatul către care poporul bizantin, uitând trecutul, se îndreptà acum şi-l chemà să-l mântue. Andronic, care chiar dela moartea lui Manuil, aprins din nou de dorul domniei, a contribuit

foarte mult prin scrisori la ațâțarea spiritelor în contra regentei— exploatând mai ales ura în contra Latinilor și mascând un patriotism înflăcărat — a răspuns cu dragă inimă la chemarea celor din Constantinopol. Deci părăsește locul său de retragere, își face partizani puternici în Asia și cu oștirea câștigată de el înaintează spre Bosfor sub cuvânt că vine ca să iea în protecție pe tânărul împărat și să înlăture pe sfetnicii răi cari îl încunjoară. Zadarnic mulțimea Italienilor din capitală s'a pus la îndemâna urgisitului ministru, toată lumea erà împotriva lui și a regentei; chiar ultimul om puternic, fostul erou Andronic Contostefanos, a trecut cu flota ce apără orașul în partidul protivnic. Dușmanii guvernului au triumfat; protosevastul Alexie a fost prins și adus la tabăra lui Andronic, unde a și fost orbit. În vremea asta massele fanatice ale poporului constantinopolitan, la răspândirea știrii false că ministrul Alexie a voit să dea Constantinopolul pradă în mânile Latinilor, s'a repezit cu furie în cartierele lor, unde pe lângă omoruri și jafuri și arderi a săvârșit toate nelegiurile cari în curând vor îndreptăți răsbunarea îngrozitoare a Normanzilor în Salonic, iar după vreo două decenii luarea și prădarea Constantinopolului de către Francezi și Italieni.

În sfârșit Andronic a luat în mână cârma statului, și boierimea bizantină a avut numai decât prilejul să se încredințeze că s'a înșelat în nădejdile sale. Bătrânul cârmuitor s'a arătat cel mai mare călău al ei. El prigonià și stârpià sistematic pe toți protivnicii săi și chiar pe cei numai bănuiți. Întemnițări, orbiri, execuții și confiscări erau la ordinea zilei. Cei mari cu groază au văzut că, în loc de a se unì cu dînșii, Andronic căutà razem în popor. Recunoscuse de bună seamă că aristocrația militară erà plaga împărăției. Dar canibalismul lui, hrănit de oarba-i ambiție, n'a avut margini. Un șir de omoruri, cari de cari mai criminale, i-au înlesnit drumul spre monarhie. Jertfe au fost nu numai ambițioasa Marie, sora tânărului împărat, împreună cu bărbatul ei, italianul Rainerio, ci și însuș văduva împărăteasă și în urmă chiar nepotul său Alexie al II-lea, alăturea de care el avusese grija să fie ales al doilea împărat. Uimirea și indignarea poporului a fost și mai mare, când bătrânul Andronic a luat de soție pe franceza Ana, logodnica nenorocitului Alexie, care abià erà de 11 ani.

Dar Andronic nu erà numai un bărbat al sângiurilor. Cârmuirea lui arată că el a cunoscut relele ce bântuiau statul și a căutat cu mijloace radicale să le îndrepte. Pe lângă lovirea necontenită a nobilimii, a cărei lăcomie și ambiție dădeà naștere istovitoa-

relor răsboaie interne, el a știut să iea înțelepte măsuri fiscale și judecătorești îmbunătățind astfel starea poporului, care erà prada agenților publici. El a făcut să înceteze licitarea slujbelor și pentru a pune capăt abuzurilor din partea dregătorilor administrativi, a mărit lefile lor și i-a ferit de ispită. Apoi el a fost cruțător pentru banul public și a căutat să ușureze sarcinile poporului. Ba chiar pentru plângerile acestuia el avea o ureche binevoitoare și nu arareori își arătà mărinimoasa dărnicie către scăpătați și nevoiași.

Fatal însă i-a fost mai ales omorul nepotului său, căci fapta aceasta a făcut să se răscoale populația din Asia mică alipindu-se la partidul opoziției reprezentat de familia Anghelilor. Răscoala a luat o întindere atât de îngrijitoare, încât Andronic s'a văzut nevoit să pornească însuș împotriva lor. În sfârșit a izbutit să recucerească cele două cetăți rebele Prusa și Nicea, în cari se închiseseră dușmanii lui. El și-a răsbunat foarte crud și n'a cruțat dintre învinși decât pe *Isac Anghel*, crezându-l nevătămător.

Terorismul cu care și-a urmat domnia și nesuccesele-i militare i-au grăbit sfârșitul. Normanzii, furioși de suferințele coreligionarilor lor din Constantinopol, au găsit binevenită cererea de ajutor ce le-a făcut un nepot al împăratului Manuil, unul Alexie, pretendent al tronul bizantin, și au trimis două sute de corăbii de răsboiu sub conducerea lui Margaritone și Tancred. Ei cuceriră Durazzo, bătură pe generalul lui Andronic și înaintară cătră Salonic, al doilea mare oraș al împărăției după Constantinopol. Lovit pe uscat și pe mare, Salonicul fu luat de către Normanzi și prefăcut în teatrul unora din cele mai înfiorătoare scene pe cari le cunosc analele bizantine. Catastrofa aceasta precum și neauzitele tiranìi la cari se dădeà Andronic i-au înstrăinat ori ce devotament, chiar și printre cei din preajma lui. Însuș poporul capitalei, supărat pe împărat că nu dădeà jocurilor publice (spectacole și alergări de cai) fastul de odinioară, a fost cuprins de furie la vestea pierderilor suferite în apus.

O întâmplare în curând a dat nemulțumirilor prilejul unei izbucniri generale. Capul sbirilor, Aghiohristoforites, luându-se după cetitorii din zodii, a bănuit ca primejdios domniei pe Isac Anghel și cu dela sine putere a voit întâiu să-l întemnițeze și pe urmă, cu voia stăpânului său, să-l piarză. Deci dimineața, în 15 Septemvrie 1185, s'a înfățișat cu oamenii lui la curtea lui Isac și i-a poruncit să se coboare și să-l urmeze. Acesta, văzând că nu poate scăpà din lațul calăului, se îmbărbătează în fața morții și aruncându-se pe

calul lui, se repede drept la ceata sbirilor, lovește de moarte pe Aghiohristoforites și împrăștie cu sabia în mână pe agenții lui; apoi dând goană calului și vestind cu strigăte mari omorul săvârșit, se refugiază la Sf. Sofia, unde peste puțin erà încunjurat de gloată. Două din rudele lui, unchiul său Ioan Duca și fiul acestuia, temându-se că aceeaș soarte îi așteaptă și pe ei, ieau partea lui Isac și, cu elocuența pe care o dă ceasul primejdiei, înduplecă mulțimea adunată să se răscoale împreună cu dânșii. Din fericire pentru ei Andronic lipsià din capitală—el petreceà cu haremul lui în palatul dela Meludion, pe țărmul despre răsărit al Bosforului. Depărtarea a făcut că el abià noaptea a aflat despre pățania omului său, și neprevăzând gravitatea lucrului, s'a mărginit a scrie la Constantinopol îndemnând pe tulburători să se liniștească. Cei refugiați în Sf. Sofia, lăsați astfel neatinși de autorități până a doua zi dimineața, au avut destulă vreme să atragă massele capitalei. Toți, fără deosebire de neam, ca la un semn dat, mânați par'că de o putere dumnezeească sau cuprinși de furie, curgeau spre marele templu. Când a sosit Andronic, erà prea târziu; poporut aclamase ca împărat pe Isac și năvăli spre palaturi. Tiranul, după o scurtă împotrivire, văzându-și cauza pierdută, întâiu a încercat să împace lucrurile, dând de știre că el e dispus să se retragă și să lase fiului său tronul. Dar când mulțimea înarmată a spart poarta zidurilor și a pătruns în palat, Andronic s'a hotărît să scape măcar cu fuga. Deci luând pe soția lui Ana și pe una din favoritele lui, se puse în corabia împărătească, cu gândul de a fugì spre Galiția. Isac însă, ocupând acum tronul, trimite oameni după dânsul și-l aduc prins la Constantinopol. Moartea lui e una din cele mai fioroase din câte a suferit un domnitor vreodată și arată desăvârșita decădere morală a poporului din Bizanț. Adus în lanțuri înaintea împăratului Isac, fostul său grațiat, el e lăsat pradă furiei bestiale a vulgului. Batjocurit, pălmuit, bătut, orbit și ciuntit de amândouă brațele și în urmă acoperit numai cu o sdreanță, e purtat pe o cămilă prin stradele capitalei «ca o priveliște din cele mai jalnice și de plâns». Și după ce a fost supus celor mai neomenoase cruzimi și batjocuri ce le poate închipuì bestia umană, vânjosul bătrân a fost spânzurat la Ipodrom (At-meidanul de astăzi), unde spintecat, biciuit, schingiuit și înjosit în tot felul, a murit minunând până și pe calăii lui prin răbdarea ce a arătat în cele câteva zile de munci. Singurele-i cuvinte au fost: «Doamne miluește! De ce frângeți o trestie fărâmată?»

3.

Astfel şi-a inaugurat domnia Isac Anghel, sub care se întâmplă răscoala Românilor din Balcani. El se trăgeà dintr'una din cele mai nobile şi bogate familii constantinopolitane şi erà de origine din Asia mică, din Filadelfia. Familia lui erà de aproape înrudită cu Comnenii; bunicul lui Isac, Constantin Anghel, a fost ginerele lui Alexie I Comnenul. Sufleteşte însă, noul împărat erà prea puţin înrudit cu cei trei mari Comneni, căci îi lipsià energia, cavalerismul şi iscusinţa politicei înţelepte dovedite de aceştia. Tocmai slăbiciunea caracterului său făcuse pe Andronic să-i cruţe viaţa, neprevăzând că fatalitatea erà să se slujeazcă de el ca de o unealtă pentru nimicirea lui. Cuminţia lui Isac a fost, că pentru continuarea răsboiului cu Normanzii a făcut o alegere fericită în generalul Alexie Vrana. Acesta adunând din Tracia împrăştiatele puteri ale împărăţiei s'a grăbit a luà ofensiva asupra duşmanilor, cari după luarea Salonicului înaintaseră biruitori până la poalele Rodopei. Din fericire pentru el, Normanzii beţi de izbândă şi netemându-se de Bizantini, se împărţiseră în trei tabere, din cari una a rămas la Salonic, alta a pornit spre Serres, pustiind şi stricând părţile de acolo, şi în sfârşit a treia se răspândise în cete pe valea Strymonului şi spre Amfipolis şi înaintà prădând spre capitală. La început oştirea lui Vrana, tremurând de Normanzi, nici nu voià să iasă din strâmtorile munţilor, dar după izbânda dintâi a prins curaj şi «ca nişte vulturi asupra paserilor» s'a năpustit asupra duşmanilor. Lupta dată în 7 Noemvrie 1185 la Demetritza lângă Amfipolis a fost sdrobitoare pentru Normanzi. Ei au luat fuga lăsând în urma lor un număr mare de morţi şi vreo 4.000 de prinşi, între cari erau pretendentul Alexie şi mai multe căpetenii de ale lor. Urmăriţi de Bizantini, ei nu s'au putut abate nici în Salonic, şi deci parte au fugit prin Durazzo, parte pe mare, unde urgia elementelor a completat nenorocirile răsboiului.

Între acestea, sultanul din Iconion aflând despre moartea lui Andronic, năvăleşte în Azia mică şi face mare pradă şi robie. Numai prin daruri şi prin îndatorirea de a plăti un tribut anual a putut Isac să îndepărteze şi primejdia despre răsărit. Nici despre meazănoapte n'a fost împărăţia neîncercată. Bela al III-lea, regele Ungariei, a căutat după moartea lui Manuil să-şi întinză hotarele în paguba Bizantinilor. Mai pe urmă aflând despre chipul cum a fost osândită la moarte de Andronic cumnata lui, împărăteasa văduvă Maria, după

ce întâiu a luat Dalmaţia, a intrat în Bulgaria şi a ajuns până la Triaditza (Sofia). Pacea care s'a făcut mai târziu după căderea lui Andronic între Bela şi Isac s'a încheiat cu propunerea acestuia de a luà de soţie pe Margareta, fiica celui dintâiu. Tocmai această căsătorie a dat naştere revoluţiei Românilor cari, cu ajutorul Cumanilor, au ridicat în Bulgaria un stat de sine stătător şi, slăbind cu totul puterile Bizanţului, au pregătit căderea acestuia sub cruciata a IV-a.

I.

DIN CARTEA ÎNTÂIA A DOMNIEI LUI ISAC ANGHEL.

Cap. 4, p. 481, 12—483, 4:

Petru şi Asan, respinşi de Isac, răscoală pe Vlahi (1186).

Ἠρεμησάντων δὲ καὶ τῶν ἑῴων ἐθνῶν ἄλλοις τε προσκαίροις φιλοτιμήμασιν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐτησίων ἀπολήψεσι φόρων (οὕτω γὰρ οἱ ἐς ἡμᾶς ὑπερκαθήμενοι Ῥωμαίων μετιέναι ἴσασι τὸ ἀλλόφυλλον, τὴν οἰκουρίαν μεταδιώκοντες ἴσα καὶ θαλαμηπόλοις νεάνισιν, αἳ περὶ ταλασίαν διαπονοῦνται), ἠθέλησεν ἐξ ἀλλοεθνοῦς γένους ἑαυτῷ μνηστεύσασθαι γαμετήν· ἣν γὰρ ἐμνηστεύσατο πρότερον, θανάτῳ ἀπεβάλετο. καὶ δὴ κοινολογησάμενος διὰ πρέσβεων τῷ τῆς Οὐγγρίας ῥηγὶ τῷ Βελᾷ ἄγεται εἰς γυναῖκα τὴν ἐκείνου θυγατέρα, τῆς δεκαετηρίδος οὔπω ἀκριβῶς ἁψαμένην. τὰ δὲ γαμοδαίσια θύειν ἀπὸ χρημάτων δημοσίων σμικρολογούμενος ἀμισθὶ (?) ταῦτα ἐκ τῶν οἰκείων συνέλεγε χωρῶν· καὶ ἔλαθε διὰ σμικροπρέπειαν καὶ ἄλλας μὲν πόλεις καλαμησάμενος, αἳ κατ' Ἀγχίαλον συνῳκίζοντο, ἑαυτῷ δὲ μάλιστα καὶ Ῥωμαίοις ἐκπολεμώσας, τοὺς κατὰ τὸν Αἷμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἳ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται. οὗτοι γὰρ ταῖς δυσχωρίαις πεποιθότες, καὶ τοῖς φρουρίοις θρασυνόμενοι ἃ πλεῖστά τέ εἰσι καὶ ὀρθὰ κατ' ἀποτόμους κείμενα πέτρας, καὶ ἄλλοτε μὲν κατὰ Ῥωμαίων ἐμεγαλαύχησαν, τότε δὲ πρόφασιν εὑρηκότες, ὃ δὴ λέ-

Iar când s'au liniştit popoarele răsăritene nu numai primind vremelnice daruri, ci chiar şi dări pe fiecare an (căci aşà ştiu împăraţii Romeilor din zilele noastre să se aibă cu limbile străine, spre tihnă pururea năzuind ca nişte fete de casă, cari stau de torsul lânii), Isac vru să-şi iea femeie de neam străin, căci femeia ce avusese o pierduse prin moarte. Deci ajungându-se prin soli cu Bela, craiul Ungariei, a luat pe fiica lui, care încă nu împlinise zece ani. Dar scumpindu-se să ridice nunta cu cheltueli din vistieria împărăţiei, a făcut fără cruţare să se strângă bani din ţerile supuse lui : şi pe sub mână, din lăcomie, a jăfuit între altele şi oraşele din părţile despre Anhialos făcând în acest chip sieşi şi Romeilor neîmpăcaţi duşmani pe acei barbari ce locuesc peste tot cuprinsul muntelui Emos şi cari înainte se numiau Mysi, iară acum Vlahi se chiamă. Aceştia, bizuindu-se pe strâmtori şi sumeţindu-se în cetăţile lor, de cari foarte multe sunt şi se înalţă drepte pe stânci prăpăstioase, şi altădată s'au încumetat a se împotrivi

γεται Πάτροκλον (1) τὴν τῶν οἰκείων θρεμμάτων ἀπαγωγὴν καὶ κάκωσιν ἑαυτῶν, ἐς ἀποστασίαν λαμπρὰν ἀνεσκίρτησαν. ἦσαν δὲ οἱ τοῦ κακοῦ πρωτουργοὶ καὶ τὸ ἔθνος ὅλον ἀνασείσαντες Πέτρος τις καὶ Ἀσάν, ὁμογενεῖς καὶ ταυτόσποροι, οἳ καὶ μὴ δρῶντες τὴν νεωτέρισιν ἀπροφάσιστον προσίασι βασιλεῖ σκηνουμένῳ ἐν τοῖς Κυψέλλοις, αἰτούμενοι συστρατολογηθῆναι Ῥωμαίοις καὶ διὰ βασιλείου γράμματός σφισι βραβευθῆναι χωρίον τι βραχυπρόσοδον κατὰ τὸν Αἷμον κείμενον. ἀλλ' ἀπέτυχον τοῦ αἰτήματος· ἦν γὰρ ἡ θεία ἐπικρατεστέρα κίνησις. ὑπετονθόρυσαν οὖν ὡς παροφθέντες, εἰκαίως δὲ καὶ τὴν αἴτησιν ἐπανατεινάμενοι παρέπτυσάν τε καὶ ῥῆμα θερμότερον, τὴν ἀποστασίαν ὑπεμφαῖνον καὶ ὅσα ἐπανιόντες οἴκαδε δράσουσι, καὶ τούτων μάλιστα ὁ Ἀσὰν ὁ καὶ θρασύτερος καὶ ὠμότερος, ὃς καὶ τύπτεται κατὰ τῶν προσώπων ἐπιταγῇ τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, ἐπιπληχθεὶς εἰς ἀναίδειαν. καὶ οἱ μὲν ἄπρακτοι οὕτως ἐπανῆλθον καὶ περιύβριστοι· ὅσα δὲ κατὰ Ῥωμαίων οἱ ἀνοσιουργοὶ οὗτοι καὶ μιαροὶ διεπράξαντο, τίς ἂν ἐφίκοιτο λόγος, ἢ ποία διήγησις τοσαύτας κακῶν Ἰλιάδας συμπεριλήψεται;

Romeilor, dar atunci dându-li-se prilej bine venit (1) cu răpirea turmelor şi bântuirea lor, au făcut răscoală înfricoşată. Cei cari au iscodit răul şi au vânzolit întreg neamul erau unul Petru şi Asan, doi fraţi din aceeaş seminţie, cari nevrând să facă începutul fără cuvânt, se înfăţişează la împăratul pe când acesta petreceà în Kypsella. Dânşii îi cer dreptul să fie oştiţi alăturea de Romei şi prin carte împărătească să li se dea un loc de moşie cu venit puţin din muntele Emos; dar cererea lor fu respinsă, fiind dumnezeeasca putere mai presus de aceea a omului. Deci, văzându-se neluaţi în seamă, dânşii începură a cârtì; şi pe când din nou stăruiau în cererea lor, au îndrăsnit pe negândite să rostească chiar cuvinte cari trădau răsvrătirea şi tot răul ce aveau de gând să facă la întorsul lor acasă. Dintre amândoi cel mai cutezător şi crud erà Asan, care pedepsindu-se pentru neobrăzare a şi fost pălmuit din porunca lui Ioan sevastocratorul. Şi astfel ei fără ispravă şi plini de ocară s'au întors înapoi. Dar mulţimea de rele ce au făcut Romeilor aceşti blestemaţi şi nelegiuiţi, cu ce cuvânt s'ar puteà spune? Au ce fel de povestire ar puteà cuprinde atâtea Iliade de amaruri?

Urmează despre expediţia navală a Bizantinilor împotriva rebelului Alexie Comnenul, prefectul insulei Chipros; acesta, ajutat de căpetenia piraţilor Magarcites, bate flota imperială.

(1) Πρόφασιν Πάτροκλον zice autorul, adecă «pretext dat de Patroclos», ca şi cel avut de Achile la omorul prietenului său Patroclos pentru a-şi răsbunà pe Troeni; expresie proverbială, care se găseşte la scriitorii clasici şi sub forma «Πατρόκλου πρόφασις sau Πατρόκλειος πρόφασις».

Cap. 5, p. 485, 3 — cap. 6, p. 491:

Vlahii, conduşi de Petru şi Asan, se coboară din Emos şi fac prădăciuni în Tracia. Isac iese împotriva lor şi îi atacă. Asan şi Petru cer ajutorul Cumanilor, cu cari împreună ocupă apoi Mysia. Isac trimite pe rând împotriva Vlahilor pe Ioan sevastocratorul, pe Ioan Cantacuzino şi pe Alexie Vrana.

Τῶν δὲ Μυσῶν ἀποστασίαν μελετησάντων περιφανῆ, καὶ ἀρχηγῶν τοῦ κακοῦ τοῦδε ὧν εἴρηκα γεγενημένων, ἔξεισι βασιλεὺς κατ' αὐτῶν. χρὴ δὲ κἀκεῖνα μὴ παριδεῖν ἀνιστόρητα. οἱ Βλάχοι ὤκνουν τὰ πρῶτα καὶ ἀπεπήδων πρὸς τὴν ἀπόστασιν εἰς ἣν ἐνήγοντο πρὸς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Ἀσάν, τὸ τοῦ πράγματος μέγεθος ὑφορώμενοι. τῆς δὲ δειλίας ταύτης τοὺς ὁμογενεῖς ἀπάγοντες οἱ ταυτόαιμοι εὐκτήριον ἐδήμαντο οἶκον ἐπ' ὀνόματι Δημητρίου τοῦ Καλλιμάρτυρος, εἰς ὃν πολλοὺς τῶν δαιμονολήπτων συνηθροικότες ἐξ ἑκατέρου γένους, αἱμωποὺς καὶ διαστρόφους τὰς κόρας, λυσιχαίτας, καὶ τἄλλα ἀκριβῶς διασώζοντας ὁπόσα οἱ τοῖς δαίμοσι κάτοχοι διαπράττονται, τοιάδε τούτοις ἐνθουσιῶσιν ὑπετίθουν φθέγγεσθαι, ὡς ὁ θεὸς τοῦ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων γένους ἐλευθερίαν ηὐδόκησε καὶ τοῦ χρονίου ζυγοῦ ἐπένευσεν ἀπαυχένισιν, οὗ χάριν καὶ τὸν Χριστομάρτυρα Δημήτριον ἀπολιπεῖν μὲν τὴν Θεσσαλονικέων μητρόπολιν καὶ νεὼν τὸν ἐκεῖ καὶ τὰς παρὰ Ῥωμαίοις διατριβάς, ἐς δ' αὐτοὺς ἀφικέσθαι ὡς ἐπαρήξοντα καὶ συλλήπτορα τοῦ ἔργου ἐσόμενον. ἀνακωχευόμενοι δὲ πρὸς βραχὺ οἱ παράφοροι οὗτοι, καὶ αἴφνης τὸ πνεῦμα πλεῖον συλλέγοντες, ἐπιληπτευόμενοι αὖθις διεσοβοῦντο καὶ ἐβόων ἐνθεαστικὸν καὶ διάτορον μὴ εἶναι τὸ ἀπὸ τοῦδε ἕδρας ἀκμήν, ἀλλ' ὅπλα μετὰ χεῖρας λαβεῖν καὶ Ῥωμαίοις ὁμόσε χωρεῖν, τοὺς δέ γε συλλαμβανομένους κατὰ πό-

Iară când Vlahii au pus la cale înfricoşata lor răsvrătire sub povaţa pomeniţilor începători ai răului, ieşi împăratul împotriva lor — căci nu trebue să lăsăm nepovestite şi faptele petrecute pe atunci. Dintru'ntâiu cu neîncredere privind mărimea lucrului, Vlahii se feriau să pornească răscoala, la care erau îndemnaţi de către Petru şi Asan. Deci amândoi fraţii, vrând să-şi scoată din frică neamul, au zidit o biserică cu hramul sfântului mucenic Dimitrie, unde strânseră mulţi oameni îndrăciţi, bărbaţi şi femei, cu pleoapele întoarse şi înroşite, cu părul vâlvoiu şi lăsat pe spate şi cu toate semnele cu cari aevea se învederează cei stăpâniţi de duhuri rele; şi îi învăţară să zică în furia lor cumcă «Dumnezeul neamului Bulgarilor şi Vlahilor a binevoit libertate şi încuviinţat scuturarea jugului celui de demult; drept care mucenicul Dimitrie a şi părăsit Thessalonike, cetatea-i de scaun, şi templul său de acolo precum şi sălăşluirea lui printre Romei şi a venit la dânşii cu gând să-i ajute şi să le fie părtaş la luptă». Apoi odihnindu-se puţin apucaţii aceştia, şi de năprazniă adunându-şi mai multă răsuflare şi ieşindu-şi iară din minţi, se sbuciumau şi se sghihuiau şi cu glas răsunător ca însuflaţi de dum-

λεμον μὴ ζωγρεῖν ἀλλ' ἀποσφάττειν καὶ κατακαίνειν ἀνηλεῶς, μηδ' ἐπὶ λύτροις ἀφιέναι, μηδ' ἐπικάμπτεσθαι δεήσεσι, μηδὲ γονυκλισίαις θηλύνεσθαι, ἀλλ' ὥσπερ τινὰς ἀδάμαντας πρὸς πᾶσαν ἀνενδότους εἶναι παράκλησιν καὶ φθείρειν ἀπαξάπαντας τοὺς συλληφθέντας. ὑπὸ θεοπρόπων οὖν τοιούτων ὅλον τὸ γένος ἐξομιληθέντες τῶν ὅπλων ἅπαντες γίνονται. καὶ ὡς αὐτίκα εὐημερήθη τούτοις τὰ τῆς ἀποστασίας, ἔτι μᾶλλον ἔθεντο τῇ ἐλευθερίᾳ σφῶν ἐπευδοκεῖν τὸν θεόν. καὶ μικρὸν ἡγησάμενοι τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἄνετον καὶ ἀπόλυτον, καὶ κατὰ τῶν ἄποθεν τοῦ Αἵμου κωμοπόλεων καὶ συγκτήσεων ἐμπλατύνονται. ἅτερος δὲ τῶν ὁμαιμόνων ὁ Πέτρος καὶ στεφανίσκῳ χρυσέῳ διαδεῖται τὴν κεφαλὴν, καὶ τοῖς ποσὶν ὑπορράπτει καὶ περιτίθησι κοκκοβαφὲς πέδιλον. τῇ δὲ Πρεσθλάβᾳ προσβαλόντες (πόλις δ' αὕτη ὠγυγία, ἐκ πλίνθου πᾶσα ὀπτῆς, καὶ πλείστην ὅσην περὶ τὸν Αἷμον τὴν περίμετρον ἔχουσα) ὡς οὐκ ἀκίνδυνον ἑώρων τὴν πολιόρκησιν, αὐτὴν μὲν ἀντιπαρέρχονται, τὸν δὲ Αἷμον ὑποκατέρχονται, Ῥωμαϊκαῖς δ' ἑτέραις ἐπικαταρραγέντες ἀπροσδόκητοι κωμοπόλεσι πολλὰ μὲν σώματα Ῥωμαίων ἐλεύθερα πολλοὺς δὲ βόας καὶ ὑποζύγια καὶ τῶν ἄλλων βοσκημάτων χρῆμά τι οὐκἐλάχιστον διαρπάζουσιν. ἔξεισι τοίνυν κατ' αὐτῶν Ἰσαάκιος.

Οἱ δὲ τῶν δυσχωριῶν καὶ ἀπροσβάτων αὖθις ἐπιλαβόμενοι ἀντέσχον ἐπὶ πολύ. γνόφου δὲ παρὰ δόξαν ἀναβάντος ὑπὸ θεοῦ, ὃς σκότος τίθησι τὴν οἰκείαν ἀποκρυβήν, καὶ τὰ ὄρη καλύψαντος ἃ ἐτήρουν οἱ βάρβαροι τὰς τῶν παρόδων στενὰς προλοχίσαντες, ἔλαθον Ῥωμαῖοι λάθρᾳ αὐτοῖς ἐπιστάντες, καὶ διασκεδάζουσιν οὕτω κατὰ πλῆγας θέμενοι. καὶ οἱ μὲν

nezeire strigau, că «nu mai este de acum vreme de stat locului, ci armele să iea în mână şi drept asupra Romeilor să purceadă, iară pe cei prinşi în răsboiu să nu-i cruţe, ci să-i înjunghie şi să-i omoare fără milă, nici să le dea drumul pe răsplată, nici să se înduplece la rugile lor, nici să se moaie, de le vor cădeà în genunchi, ci în chipul oţelului să fie neînduraţi la toată ruga lor şi să-i pearză de istov pe cei ce le cad la mână». De nişte asemenea vrăjitori fiind dar câştigat neamul întreg, cu toţii se repeziră la arme. Şi cum îndată mişcarea le fu cu izbândă, au şi prins tot mai vârtos să creadă, că a plăcut lui Dumnezeu desrobirea lor. Şi socotind că puţin lucru e dobândirea libertăţii şi neatârnării lor, se lăţesc şi spre târgurile şi cătunele mai depărtate de Emos. Iară unul din fraţi, Petru, îşi puse pe cap o coroniţă de aur şi în picioare încălţăminte roşii. Şi lovind Preslava (cetate erà aceasta, străveche şi toată zidită din cărămidă şi aveà un foarte mare cuprins sub muntele Emos) şi văzând că împresurarea ei nu erà fără de primejdie, au părăsit-o. Apoi coborîndu-se din Emos, şi fără de veste năvălind spre alte orăşele de ale Romeilor, mulţi oameni şi mulţi boi şi dobitoace de povară şi mulţime mare de vite răpesc. A pornit dar atunci Isac cu oştirea asupra lor.

Ei însă apucând de iznoavă locurile înguste şi grele, multă vreme stătură împotrivă. Dar o ceaţă deasă din senin stârnindu-se cu voia lui Dumnezeu, a cărui ascunzătoare în întunerec este, şi acoperind munţii unde barbarii pânditori păziau strâmtorile, pe furiş le-au ieşit în faţă Romeii şi i-au împrăştiat şi i-au umplut

ἀρχηγοὶ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς στρατιᾶς, ὁ Πέτρος δηλαδὴ καὶ Ἀσάν, καὶ ὅσον περὶ αὐτοὺς ἑταιρικὸν ἀποστατικόν, κατὰ τὴν τῶν εὐαγγελικῶν χοίρων ἀγέλην ὡς εἰς θάλασσαν τὸν Ἴστρον ὥρμησαν, καὶ τοῦτον διαπλωϊσάμενοι τοῖς ἐκ γειτόνων Σκύθαις προσέμιξαν· ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ πολλὴν τοῦ κωλύσοντος ἐρημίαν πᾶσαν τὴν Μυσίαν ἔχων περιελθεῖν καὶ φρουρὰν ἐπιστῆσαι ταῖς ἐκεῖσε πόλεσιν, αἳ πολλαὶ μέν εἰσι κατὰ τὸν Αἷμον, αἱ δὲ πλείους ἢ γουν ἅπασαι σχεδὸν ἐπὶ πετρῶν ἀποτόμων καὶ περινεφῶν γηλόφων πεπολισμέναι, τοιοῦτον μέντοι οὐδέν τι καὶ διαπέπραχε, πυρὶ δὲ τὰς θημωνίας τῶν καρπῶν παραδοὺς τοῖς τῶν ὀφθέντων Βλάχων φενακισμοῖς ῥπαχθεὶς παλίμπους ἐκ τοῦ παραυτίκα γίνεται, ἔτι ὠδίνοντα παρεὶς τὰ ἐκεῖσε. ὅθεν εἰς πλατύτερον μᾶλλον ἐπῆρε τοὺς βαρβάρους κατὰ Ῥωμαίων μυκτῆρα καὶ πλειόνως ἠρρένωσεν.

Ὁ μὲν γὰρ τὴν βασιλίδα καταλαβὼν ἐπὶ τοῖς κατωρθωμένοις ἦν βρενθυόμενος, ὡς καί τινα τῶν ἐπὶ τῷ δικάζειν (ἦν δὲ οὗτος ὁ Μοναστηριώτης Λέων) παθήνασθαι εἰπόντα τὴν τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ψυχήν, ὅτι τὸ τυπικὸν αὐτοῦ βασιλεὺς παρεβλέψατο καὶ ὅσα ἐπὶ τῇ τοῦ Σωσθενίου μονῇ ἐκεῖνος διέθετο, καὶ κατὰ τοῦτο νεωτερίσαι τοὺς Βλάχους, ἐρεσχελῶν καὶ διασύρων οὐ καθυφῆκε βραχὺ ὡς δῆθεν σφαλέντα περὶ τὴν πρόρρησιν, φάσκων ὡς αὐτὸς αὖθις εἰς τὴν προτέραν ὑποταγὴν καὶ δουλείαν τοὺς ἀποστάτας συνέπεισέ τε καὶ ἐπανήγαγεν ἀκαριαίως οὕτως ὡς οὐδὲ χρονίως ἐκεῖνος, καὶ μάτην αὐτὸν ὡς ἀπὸ δαφνηφάγου λαιμοῦ καὶ Δελφικοῦ μαντικοῦ τρίποδος ἀπερεύγεσθαι τὰ τοῦ ψεύδους ὀδωδότα καὶ διάκενα θεοπρόπια.

de spaimă. Capii răului și ai oștirii, adecă Petru și Asan și tovarășii lor de răscoală, întocmai ca și turma porcilor despre care zice-se în Evanghelie că s'au aruncat în mare, s'au repezit spre Dunăre și, luntrărind-o, s'au dus la vecinii lor Cumani. Împăratul, măcar că nu găsì nici o piedică în Mysia și puteà s'o cutreere toată și să așeze armie de strajă în toate cetățile de acolo, de cari multe sunt dealungul Emului, iară cele mai multe sau mai toate clădite sunt pe râpi stâncoase și pe culmi acoperite cu nouri — n'a făcut nimic din toate acestea, cì dând foc secerișului strâns în snopi și ademenit fiind de vorbele înșelătoare ale Vlahilor cari i s'au înfățișat, se grăbi să se întoarcă înapoi fără ca deplin să vindece ranele din fața locului. Deci el a făcut ca barbarii să se trufească și să se îmbărbăteze tot mai tare împotriva Romeilor.

Și sosind împăratul în capitală se arătà fălos de isprăvile lui, și pe când unul din judecători (acesta erà Leon Monasteriotes), i-ar fi zis că sufletul lui Vasilie, ucigătorul de Bulgari, mâhnit este, că împăratul nu se ținù de rânduiala și de toate hotărîrile aceluia așezate în mânăstirea din Sosthenios și că din pricina asta s'au răsculat Vlahii —, Isac nu s'a lăsat mai pre jos, ci cu râs și batjocură a răspuns, că prevederea lui Vasilie fu greșită, întru cât el atât de repede a înduplecat și a adus pe răsvrătiți la supunerea și robia de mai nainte, pe când Vasilie n'a izbutit să facă aceasta decât după vreme îndelungată și că deci în zadar el ca de pe tripedul oracolului delfic și-a rostit prorociile deșerte și mincinoase.

Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀσὰν βάρβαροι τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ τοῖς Σκύθαις συμμίξαντες, πλεῖστον ἐκεῖθεν συμμαχικὸν, καθὼς ἠροῦντο, στρατολογήσαντες εἰς τὴν πατρίδα Μυσίαν ἐπανῆκον, καὶ σεσαρωμένην ἀτεχνῶς εὑρόντες αὐτὴν καὶ Ῥωμαϊκοῦ κεκενωμένην στρατεύματος μετὰ κόμπου ἐπεισέφρησαν μείζονος, οἷα λεγεῶνας πνευμάτων τὴν ἐκ Σκυθῶν ἐπαγόμενοι σύναρσιν. ὅθεν οὐδ' ἠγάπων εἰ τὰ ἑαυτῶν ἔχουσι σώζειν καὶ τὴν τῆς Μυσίας μόνην περιβαλοῦνται τοπάρχησιν, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὰ Ῥωμαίων βλάψουσι καὶ τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν, οὐδαμῶς ἠνείχοντο.

Καὶ ἦν ἂν δυσσούμενα τὰ καλά, εἴπερ αὐτὸς καὶ πάλιν ὁ βασιλεὺς κατὰ τῶν ἀποστάντων ἐξώρμησε. πλὴν ἀλλ' αὐτὸς μὲν τὴν οἰκείαν ὁρμὴν εἰς ἕτερον καιρὸν ὑπερέθετο, τὴν δ' ἀρχηγείαν τῷ πρὸς πατρὸς ἐνεχείρισεθείῳ τῷ σεβαστοκράτορι Ἰωάννῃ. ὁ δὲ οὐκ ἐπισφαλῶς ἀλλ' ὡς ἄγαν ἐπαινετῶς διακυβερνήσας τὴν στρατιάν, καὶ τοὺς πολεμίους ἐν τῷ συμβαλεῖν λυπήσας, οὐχὶ βραχέα εἰς ὁμαιχμίαν συσπειραθέντας καὶ εἰς πεδία ὑποκαταβάντας ἱππήλατα, μετὰ μικρὸν τὸν στρατηγὸν ἀποζώννυται, ὑποβλεπόμενος βασιλειᾶν. διαδέχεται δὲ τὴν ἡγεμονίαν ὁ Καῖσαρ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός, γαμβρὸς ὢν τοῦ βασιλέως ἐπ' ἀδελφῇ. ἀνὴρ δ' οὗτος ἀξιοθέατος τὸ εἶδος καὶ πλουτῶν ἐμπειρίαν τῶν τακτικῶν, τότε δὲ οὐ καλῶς τὸν κατὰ Βλάχων διεστρατήγησε πόλεμον. ὅθεν διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν ὁ Βρανᾶς Ἀλέξιος.

Iară barbarii ce întovărăşiau pe Asan, trecând Dunărea, se întâlniră cu Cumanii şi strânseră acolo mare mulţime de soţi de arme, după voie şi se întoarseră în patria lor Mysia. Şi găsind-o cu totul părăsită şi deşertată de oastea Romeilor, au intrat în ţară cu mai multă semeţie aducând cu sine gloatele ajutătoare ale Cumanilor ca pe nişte cete de duhuri. De aceea nu mai erau mulţumiţi să poată păstra ce era al lor, îndestulându-se numai cu stăpânirea Mysiei, fiind cu totul hotărîţi să aducă împărăţiei Romeilor cea mai puternică lovitură şi să împreune domnia Vlahilor şi a Bulgarilor, precum a fost odinioară.

Şi ar fi fost poate mai bine, dacă însuş împăratul şi acum ar fi pornit asupra răsvrătiţilor: dar el purcederea sa şi-a amânat-o pe altă vreme, iar comanda oştilor a încredinţat-o unchiului său de pe tată, lui Ioan sevastocratorul. Dar acesta, după ce cu multă dostoinicie şi în chip foarte vrednic de laudă a cârmuit oştirea făcând nu puţin rău duşmanilor, cari se împreunaseră într'o singură armie şi se coborîseră pe şesuri bune de călărime, în curând fu îndepărtat din capul oştirii, fiind bănuit că râvneşte la împărăţie. Îl moşteneşte dar ca general Chesarul Ioan Cantacuzino, cumnat de soră al împăratului, care bărbat de minune era la vedere şi bogat în ştiinţa ostăşiei; dar de astă dată n'a fost norocos în răsboiul cu Vlahii. Drept care în locul lui orânduit a fost Alexie Vrana.

Dar Vrana, care de mult ochià tronul, pe când luptà cu Latinii, înţelegându-se cu compatrioţii săi din Adrianopol, se aclamă împărat şi porneşte spre Constantinopol. Isac stă câtva timp nehotărît (de sgârcenie căutà prin rugile călugărilor să îndepărteze pri-

mejdia), dar în urmă, îndemnat de cumnatul său, vestitul Corrado (un Italian), iese împreună cu acesta (Corrado aveà sub porunca lui vreo 800 de oșteni Latini) și cu Manuil Camytze, dușmanul personal al lui Vrana (pentru a cărui înfrângere el și-a pus averea la îndemâna împăratului) și dă lupta aproape de Constantinopol. Oștirea rebelului, deși mai numeroasă, după puțină împotrivire a rupt-o la fugă. În desnădejdea lui, Vrana se repede la viteazul Corrado, ca să-și răsbune pe dânsul (ajutorul Latinilor a fost hotărîtor în luptă), dar Italianul îl previne și-l culcă la pământ. Oștirea lui Vrana se împrăștie, căpeteniile parte cer iertare dela împăratul, parte se refugiază la Petru și Asan. Urmează neorânduieli mari la Constantinopol (Latinii și obștea de rând se revarsă în împrejurimi și răpesc și pradă tot ce găsesc la partizanii lui Vrana — ei nu cruță nici bisericile); din care pricină se nasc încăierări sângeroase între Constantinopolitani și Latini.

II.

DIN CARTEA A DOUA A DOMNIEI LUI ISAC ANGHEL.

Cap. 1, p. 515 — cap. 2, p. 521, 20.

A doua și a treia expediție a lui Isac împotriva Vlahilor (1187 și 1188).

Βασιλεὺς δὲ δισσεύει κατὰ Μυσῶν ὑστεροβουλίᾳ πληττόμενος, ὅτι μὴ κατὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἐμβολὴν τὰ τῆς πολεμίας διέθετο γῆς, ἀλλ' ἀναστὰς ᾤχετο ἐκεῖθεν ὡς εἰ πολέμιοι ἐπέκειντο βάλλοντες, μήτε τοῖς φρουρίοις Ῥωμαίους ἐπιστήσας φύλακας μήτε ὅμηρα λαβὼν τὰ τῶν βαρβάρων φίλτατα. καὶ τότε μὲν αὐτὸς μετὰ τῶν συνόντων οἱ ὀλίγων ἐξῄει τῆς πόλεως. ἠκηκόει γὰρ μηκέτι τοὺς Μυσοὺς τὰ ὄρη περιπαπταίνειν καὶ τοὺς βουνούς, ἀλλ' ὁπλιτικὸν ξενολογήσαντας Σκυθικὸν εἰς τὰ τῆς Ἀγαθοπόλεως μέρη παραβαλεῖν καὶ ταῦτα κατὰ κράτος ληΐζεσθαι, κακὰ ἐργαζομένους Τερμέρεια· (1) τὸ δὲ λοιπὸν ἐκ προσκλήσεως συνήγετο στράτευμα. πρὸς γὰρ τὴν ἄελπτον καὶ ὀξεῖαν ἔφοδον τῶν βαρβάρων καὶ αὐτός τι τοιουτότροπον ἐμεθόδευσε, καὶ συστολὴν ἐντεῦθεν τοὺς

Iar împăratul purcede a doua oară asupra Vlahilor căinde-se că în rândul întâiu nu pusese la cale trebile din țara dușmanului și că sculându-se a plecat repede de acolo, ca și când vrăjmașii ar fi stat să-l bată; nici strajă de oșteni romei așezând în cetăți și nici ostatici luând tot ce barbarii aveau mai scump. Atunci a pornit din Constantinopol cu puțină oaste ce avea cu dânsul; căci auzise că Vlahii nu mai stăteau tupilați pe dealuri și munți, ci, năimind oaste de a Cumanilor, potopiseră părțile despre Agathopolis, pe care din răsputeri le prădau și făceau grozave stricăciuni ! (1). Iar cealaltă parte a oștirii, chemată de împărat, începù să se adune sub steaguri. Față de năvă-

(1) Κακὰ τερμέρεια «rele termeriene». Termera erà în vechime un oraș asiatic, ai cărui locuitori erau pirați; poate că dela răul pricinuit de aceștia a venit expresia proverbială «τερμέρειον κακόν»; mai probabil e însă că ea își trage originea dela Termeros, vestit tâlhar mitic în Tesalia, care strivià capetele celor ce-i cădeau în mână și care tot în acest chip fu ucis de către Ercule.

ἐχθροὺς παθεῖν προμηθούμενος, καὶ τοὺς οἰκείους μὴ ἀπαυθαδήσειν εἰς τὴν παραπόδας καὶ δευτέραν κατὰ τῶν Βλάχων ἐξόρμησιν, εἰ κατὰ τούτων πρῶτος αὖθις αὐτὸς τὰ ὅπλα ἤρατο καὶ τὸν ἵππον ἀνέβη τὸν πολεμιστήριον. καὶ ὁ μὲν κατὰ τὸν Ταυρόκωμον γενόμενος (κτησείδιον δέ ἐστιν οὗτος οἰκούμενον κωμηδὸν καὶ μὴ πάνυ πόρρω τῆς Ἀδριανοῦ κείμενον) ἐπέμενε τὰς δυνάμεις συνελθεῖν, ἐπέσκηψε δὲ καὶ τὸν Καίσαρα Κορράδον μηδέν τι μελλήσαντα ἐξελθεῖν.

lirea neaşteptată a barbarilor urmă şi împăratul pilda lor; deci având grijă să ţie piept şi să împiedice pe duşmani şi vrând să îmbărbăteze pe ai lui în oştitul acesta al doilea asupra Vlahilor, el însuş cel dintâiu împotriva lor de astă dată a luat armele şi şi-a încălecat calul de răsboiu. Şi sosind la Taurocomos, un sat aşezat nu departe de Adrianopol, aşteptă împreunarea tuturor oştirilor lui. Totodată porunci şi chesarului Corrado să vie fără zăbavă.

Dar acesta nu-l ascultă, ci, ca cruciat, se duce cu ai lui în Palestina, unde moare luptând cu păgânii.

Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς περὶ δισχιλίους ἐπιλέκτους ἀποκρίνας, καὶ τούτοις ὅπλα καὶ ἵππους ὠκύποδας διαδούς, ὥρμησεν ἐκ τοῦ Ταυροκώμου πρὸς τὸ πολέμιον, τὴν δ' ἀποσκευὴν πᾶσαν καὶ τὸν ὑπηρετικὸν ὄχλον ἐς Ἀδριανούπολιν ἱκέσθαι διατετάχει, οἱ δὲ ἠγγέλλοντο παρὰ τῶν ὀπτήρων τὰ περὶ τὸν Λαρδέαν κατατρέχειν χωρία, καὶ πλείστους μὲν ἀπεκτονέναι οὐκ ἐλάττους δὲ συνειληφέναι καὶ ὡς ἐπαναζευγνύειν ἐγνώκασι πολλῶν ἐμπεπλησμένοι ὠφελειῶν. ἐννύχιος τοίνυν ὑπὸ σάλπιγγι τὸν ἵππον ἀναβὰς ἐπορεύετο, καὶ κατὰ τόπον τινὰ Βαστέρνας λεγόμενον ἀφιγμένος διανέπαυσεν ἐκεῖσε τὴν στρατιάν, μὴ ἐπιφαινομένων τῶν πολεμίων. μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας ἐκεῖθεν ἀπάρας τῆς εὐθὺ τῆς Βερρόης ἐπορθρευσάμενος ἥπτετο. ἀλλ' οὔπω παρασάγγας διῆλθε τέσσαρας, καί τις εὔζωνος ἐφίσταται ἀνήρ, καὶ ἔλεγε τὸ πνεῦμα συχνάκις ἀνακαλούμενος ἀλλοῦ που μετ' αἰχμαλωσίας τὸ ἀντίπαλον ὑποστρέφειν, ἀνειμένην τὰ πλεῖστα τὴν πορείαν κατ' ἄμφω ποιούμενον, ὅτι τε οὐδένα ἑώρακεν ἀντίμαχον, καὶ ὡς ἐμ-

Iar împăratul osebind vreo două mii de oşteni aleşi şi împărţindu-le arme şi cai iuţi de picior, s'a repezit din Taurocomos către duşmani, după ce poruncise la toată slujitorimea cu lucrurile şi dobitoacele de povară să meargă la Adrianopol. În vremea asta cercetaşii vestiau că vrăjmaşii călcaseră părţile despre Lardea şi prăpădiseră mulţime mare de oameni şi robiseră nu mai puţini şi că acum se înturnau încărcaţi cu belşug de pradă. Deci el peste noapte a plecat călare şi la sunetul trâmbiţei a mers drept înainte şi sosind la un loc ce-i zice Vasterna s'a oprit acolo spre odihnirea oştirii, căci duşmanii nu se iviseră de nicăiri. Iară peste trei zile, plecând de acolo ajunse pe mânecate la drumul ce duce drept către Veroe. Dar abià bătù cale de 4 parasanghe şi iată se apropie un om uşor înarmat, pe a cărui faţă zugrăvită erà vestea răului, şi ziceà gâfâind, că undeva pe aproape se întorceau potrivnicii noştri

φυτον παμπόλλων λῃϊσμῶν. αὐτίκα γοῦν εἰς ἡγεμόνας τὸ συνὼν ἐκείνῳ διελὼν στράτευμα, καὶ σχῆμα παρατάξεως θέμενος, ὥδευεν ἐκείνην ἣν ὁδοιπορεῖν ἐλέγετο τὸ πολέμιον. ἐπεὶ δὲ εἴδομέν τε καὶ ἐθεάθημεν (συνειπόμην γὰρ καὶ αὐτὸς βασιλεῖ ὑπογραμματεύων), οἱ μὲν Σκύθαι καὶ Βλάχοι τὴν λείαν παραδόντες τισὶν ἐξ αὐτῶν μοίρας ἐκέλευσαν τὰς ἐπιτομωτέρας ἀναλέγεσθαι τῶν ὁδῶν καὶ τὴν πορείαν ἐπιτείνειν, ἕως ἂν ἐφάψωνται τῶν ὀρειαίων· οἱ δ' ἄλλοι συστραφέντες ἐδέχοντο εὐπετῶς τοὺς κατ' αὐτῶν ἱππαζομένους Ῥωμαίους, τὸν πάτριον αὐτοῖς καὶ ἠθάδα τρόπον μαχόμενοι· ἐπιόντες γὰρ ἠφίεσαν βέλεμνα καὶ δόρασι προσεπλέκοντο, μετὰ βραχὺ δὲ μεταβαλόντες τὴν ὁρμὴν εἰς φυγὴν καὶ καταδιώκειν ὀπίσω σφῶν ὡς φυγάδων τὸ ἀνθιστάμενον ἐρεθίζοντες, αὖθις ὡς οὐδὲ πτηνὰ τὸν ἀέρα τέμνοντα τὰ νῶτα εἰς τὴν τῶν ὄφεων μετατιθέμενοι χώραν ἐνώπιοι τοῖς ἐπιοῦσιν ἐμάχοντο καὶ πολλῷ γενναιότερον συνεπλέκοντο. καὶ τοῦτο πολλάκις πεποιηκότες, ὡς ἤδη τῶν Ῥωμαίων ἦσαν ἐπικρατέστεροι, οὐκέτ' ἐμέμνηντο τῶν ἑλίξεων, ἀλλὰ τὰ ξίφη γυμνώσαντες καί τινα βοὴν ἐκπληκτικωτάτην ἐκρήξαντες μικροῦ καὶ ἐννοήματος τάχιον Ῥωμαίοις ἐνέπεσον, καὶ τὸν μαχόμενον ὁμοίως καὶ τὸν δειλαινόμενον καταλαμβάνοντες ἐξερέθιζον, καὶ τάχ' ἂν τὴν τότε ἡμέραν οἱ Σκύθαι μέγα κλέος ἀράμενοι κατεκαυχήσαντο ἡμῶν καὶ λαῷ ἄφρονι ὄνειδος παρεδόθημεν, εἰμὴ αὐτὸς ἐπεβοήθησε βασιλεὺς ἔτι τὴν περὶ αὐτὸν ἔχων ἀκραιφνῆ φάλαγγα, αἵ τε σάλπιγγες ἐπίτορον ἀλαλάξασαι καὶ αἱ χαλκόστομοι κώδωνες διηχήσασαι τά τε τῶν δρακόντων ὀφθέντα εἰκάσματα, ἃ ἐπὶ δοράτων ᾐώρηνται περι-

cu pleanuri, mai mult pe îndelete, mergând călări și pedeștri, căci nimeni nu li se împotrivise și erau încărcați cu mulțime nenumărată de prăzi. Îndată dar împăratul împărțindu-și oastea la căpetenii și rânduind-o în chip de răsboiu, apucă drumul pe care se ziceà că merge vrăjmașul. Când pe urmă noi pe dânșii i-am văzut și ei pe noi ne văzură — căci și eu am urmat atunci pe împărat slujindu-i ca scriitor — Cumanii și Vlahii și-au încredințat pleanurile unora din cetele lor și au poruncit să aleagă cele mai scurte căi și să silească până ce vor apucà munții. Iară ceilalți înglotindu-se, cu îndrăsneală sprijiniau călărimea Romeilor ce gonià către dânșii și se răsboiau după datina lor străbună; adecă apropiindu-se aruncau săgeți și se încăerau cu sulițele, peste puțin însă prefăcând năvala lor în fugă și întețind pe dușmanii lor să se ație după ei ca după niște fugari, ei de iznoavă, cu iuțeala paserilor ce taie văzduhul, se învârtejiau spre dușmani, se înhățau cu dânșii și cu mai multă inimă se băteau. Și aceasta de multe ori făcând și văzându-se acum mai tari decât Romeii, dânșii își conteniră învârtejirile și, smulgând săbiile și dând strigăt spăimântător foarte, aproape mai iute ca gândul se aruncară în rândurile Romeilor secerând deopotrivă pe ori cine prindeau, pe cel ce îndrăsnià să lupte și pe cel ce trăgeà înapoi de teamă. Și poate în ziua aceea Cumanii izbândă mare făcând, ar fi râs de noi și am fi fost prada batjocurei unui norod nebun, dacă însuș împăratul n'ar fi alergat în ajutor, teafără avându-și încă gloata din preajma lui; și vuetul cumplit al trâmbițelor și răsunetul din gură clopotelor de aramă precum și ivirea chipurilor de balauri ce atârnau de

σοβούμενα πνεύμασι, τοὺς πολεμίους κας τέπληξαν φαντασίαν παρασχόντα μείζονοστρατιᾶς. τότε μὲν οὖν βασιλεὺς βραχύ τι τῆς αἰχμαλωσίας ὡς ἐκ στόματος θηρῶν ἀφαρπάσας κατέλαβε τὴν Ἀδριανούπολιν, ἣν βαδίζειν προύθετο παρεικώς. τῶν δὲ βαρβάρων οὐκ ἠρεμούντων, ἣν παρῆκε τρέχειν αὖθις εἵλετο. καὶ δὴ γενόμενος κατὰ Βερρόην τὰς τῶν Σκυθῶν καὶ Μυσῶν ἀνέστελλεν ἐκδρομὰς καὶ δι' ἀνδρῶν μὲν ἠκριβωκότων τὸ στρατηγεῖν, καὶ δι' ἑαυτοῦ δὲ οὐχ ἥκιστα.

Οἱ δὲ καίπερ ὑφορώμενοι Ῥωμαίους καὶ βασιλέως παρόντος ἐπιστρεφόμενοι, ὅμως αὖ πάλιν ἐπετίθεντο λαθραίως, ὡδε πῃ ἐμβάλλοντες ὡς πολεμησείοντες καὶ καραδοκεῖν ὡς ἐπιόντας αὐτοὺς περιεχόμενοι, ἄλλοθι δὲ μεταβαίνοντες καὶ ἀεί τι δρῶντες ἐπιτυχές. ἦν δ' ὅτε καὶ βασιλεὺς μὲν εἰς Ἀγαθόπολιν ἤλαυνεν, ἐπισχήσων τοὺς βαρβάρους τῶν ἐκδρομῶν, αὐτοὶ δὲ τὰς κώμας ἔκειρον αἳ ἄγχιστα ἦσαν τῆς Φιλιππουπόλεως. κἀκείνου πρὸς τὸ πάσχον ἐπιόντος ἐκεῖνοι αὖθις ἐπήλαυνον ἐξ ὧν ὁ βασιλεὺς ἀπανίστατο. ταῦτα δ' ἐποίει ἅτερος τῶν ἀδελφῶν ὁ Ἀσὰν ἀγχίνους ὢν διαφερόντως κἂν τοῖς ἀπόροις ἐπινοῆσαι τὰ ξύμφορα ἱκανώτατος. ἐγνώκει οὖν ὁ βασιλεὺς καὶ πάλιν εἰς τὴν Ζαγορὰν εἰσελθεῖν, καὶ ὡς οἷόν τε πειράσασθαι παραστήσασθαι τοὺς Μυσούς. καὶ δὴ ἐξάρας ἀπὸ Φιλιππουπόλεως εἰς Τριαδίτζαν παραγίνεται· ἐκεῖθεν γὰρ ἠκηκόει μὴ δυσπορεύτους εἶναι κατὰ πολὺ τὰς εἰς τὸν Αἷμον πορείας, ἀλλ' ἔσθ' ὅπῃ καὶ ἐς εὐθείας ἀνοίγεσθαι, καὶ ὕδωρ εἶναι εἰς ἄντλημα ἱκανώτατον καὶ χιλὸν τοῖς ὑποζυγίοις ἐνόδιον, εἰ κατὰ καιρὸν ἐκεῖ τις πορεύοιτο. ὡς δ' εἰς χειμέριον τροπὴν παρεγκλίνας ἤλαυνεν ἥλιος, καὶ ποταμοὶ μὲν

sulițe clătinate în vânt au umplut de spaimă pe dușman și l-au făcut să creadă că oastea noastră erà mai multă decât aevea. Atunci împăratul, cu puțină parte din pleanuri răpită ca din gura fiarelor, a năzuit spre Adrianopol, părăsind calea ce-și pusese în gând să apuce. Barbarii însă nu s'au liniștit, și el s'a întors înapoi pe drumul ce părăsise. Și sosind la Veroe a oprit năvala Cumanilor și Vlahilor nu numai prin sfatul și ajutorul unor bărbați cu deplină știință de răsboaie, cì și mai ales prin el însuș.

Dar dușmanii, măcar că se temeau de Romei și se dădeau înapoi în fața împăratului, tot năvăliau pe furiș, și aici se arătau gata de hărțuit, aici pândiau și căutau prilej de lovire; și în dreapta și în stânga mergând, mereu se alegeau cu câte o izbândă. Când împăratul alergà spre Agathopolis ca să-i oprească din goană, dânșii stricau satele cele mai apropiate de Filipopol, și pe când el se grăbià să ajute părțile bântuite, barbarii porniau fuga spre locul de unde plecà împăratul. Acestea le făceà unul din frați, anume Asan, care erà cu deosebire isteț la minte și foarte destoinic întru a născocì lucruri de folos la vreme de nevoie. Deci hotărî împăratul să intre iară în Zagora ca în tot chipul să încerce să supuie pe Vlahi. Deci plecând din Filipopol se duce la Triaditza, căci auzise că de acolo drumul spre Emos nu erà atât de greu și pe une locuri se deschideau chiar cărări drepte și că apă din belșug să găsià pentru vite, de ajungeà cineva de vreme acolo. Dar cum se apropiase iarna și cum apele

ὑπὸ ψύχους ἐπήσσοντο καὶ ἄλλως βορείου καὶ ψυχροῦ τοῦ ἐκεῖσε κλίματος ὄντος, χιὼν δὲ πλείστη κατενεχθεῖσα τὸ τῆς γῆς ἠφάνισε πρόσωπον, οὐ μόνον πλήσασα φάραγγας ἀλλὰ καὶ θύρας οἰκημάτων ἐπιζυγώσασα, ὑπερέθετο τὸ ἔργον εἰς ἀγάφανσιν ἔαρος, καὶ δὴ τὴν μὲν στρατιὰν αὐλίζεσθαι διαφῆκε κατὰ τὴν ἐκεῖθι ἐπαρχίαν, αὐτὸς δ' εὔζωνος τὴν βασιλίδα καταλαβὼν διεχεῖτο ἵππων ἁμίλλαις καὶ θεωρείοις ἐγάννυτο.

Ἅμα δ' ἦρι φανέντι ἔξεισιν αὖθις καὶ μέτεισι τοὺς Μυσούς. ὅλους οὖν μῆνας τρεῖς ἐξηνυκώς, καὶ περὶ τὴν τοῦ φρουρίου κατάσχεσιν ὃ Λοβιτζὸς ἐπικέκληται πλεῖστα πεπονηκώς, ἀτελὲς τὸ ἐγχείρημα καὶ πάλιν ἀπολιπὼν ἐκεῖθεν μεθίσταται καὶ τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων εἴσεισιν· αἱ γὰρ τῆς Προποντίδος χάριτες καὶ τὰ ἐπιτερπῆ κατ' αὐτὴν σκηνώματα τά τε κυνηγέσια καὶ ἱππάσια, ἀλυσιδοῦντα οἷον τοὺς ἐς ἡμᾶς αὐτοκράτορας, οὐκ εἴων ἐπὶ μακρὸν θυραυλεῖν, ἀλλ' ὡς ῥιψάσπιδας γινομένους ἔπειθον αὐτομολεῖν εἰς αὐτά. τότε δὲ καὶ τὴν τοῦ Ἀσὰν γυναῖκα κατέσχεν ὁ βασιλεύς, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ θάτερον τὸν Ἰωάννην εἰς ὅμηρον εἴληφεν. ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐπὶ τὰ χείρω τὰ πράγματα προύβαινε.

începuseră să înghețe de frig ca într'o țară mai spre miază noapte și friguroasă, și fața pământului acoperită erà cu troiene de zăpadă, care nu numai văile întroienise, ci și porțile caselor înfundase — împăratul și-a zăbovit răsboiul până la primăvară. Deci el, lăsându-și oastea să ierneze în acest ținut, se întoarse slobod la Constantinopol, unde petreceà la alergările de cai și se desfătà cu priveliștile frumoase.

Când apoi a venit primăvara, s'a oștit iară împotriva Vlahilor. Iar după ce vreme de trei luni s'a răsboit și foarte mult s'a ostenit întru luarea cetății care-i zice Lovițos, lăsatu-și-a lucrul iară fără ispravă, și iară s'a întors la scaunul său; căci mândreța Propontidei și petrecerile desfătătoare de aici și vânătorile și călăriile, înlănțuind oarecum pe împărații din zilele noastre, nu-i lăsau să stea multă vreme afară, ci ca pe niște lepădători de arme îi înduplecau să fugă spre ele. Cu prilejul acesta împăratul a robit și pe femeia lui Asan și a luat ostatic pe fratele lui al doilea, pe Ioan; dar nici cu acestea nu s'a putut oprì îmmulțirea răului.

Urmează rebeliunea lui Ieodor Mangafa din Filadelfia. Pe urmă tratează despre expediția lui Frederic Barbarossa: trecerea lui prin peninsulă, peripețiile prin cari a trecut în urma greutăților ce a întâmpinat din partea lui Isac (1189—1190) și luptele ce a avut mai târziu cu Turcii. La cruciata aceasta iea parte și regele Franței. Pe urmă vorbește despre copiii lui Isac: două fete, din cari pe una o călugărește, iar pe cealaltă o căsătorește cu regele Siciliei, și un copil Alexie, moștenitorul tronului. După aceea autorul povestește despre diferitele răscoale pornite de mulțimea pretendenților la tronul Bizanțului, cari răsăriseră ca «uriașii semănați» din (moțologie), dar au căzut și s'au topit ca niște beșici de spumă». Între aceștia a fost Andronic Comnenul și complicele său Alexie, cel dintâiu orbit de Isac, iar al doilea închis în mânăstire.

III.

DIN CARTEA A TREIA A DOMNIEI LUI ISAC ANGHEL.

Cap. 2, p. 560, 6 — cap. 3, p. 566, 13:

Generalul Constantin Aspiete în luptă cu Vlahii. A patra expediție a lui Isac (1190).

Οὐ τὸν Ἀλέξιον δὲ καὶ τὸν Ἀνδρόνικον οὕτω διέθετο Ἰσαάκιος· ἀλλὰ καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Ἀσπιέτην, ὑπερφθεγξάμενον τοῦ στρατεύματος οὗ ἡγεμόνευε τὸν κατὰ τῶν Βλάχων μετιὼν πόλεμον, καὶ φήσαντα μόνον ὡς οὐ φέρειν ἔχουσιν οἱ στρατιῶται λιμῷ καὶ Βλάχοις διαμιλλᾶσθαι, δυσὶ δυσαπαντήτοις κακοῖς, ἀλλὰ χρεὼν αὐτοῖς παρασχεθῆναι τὰ ἐπέτεια σιτηρέσια, τὸν θυμὸν ἐκκόψαι μὴ δυνηθεὶς κατέσχε τε αὐτίκα μεταστήσας τῆς ἀρχηγείας καὶ τοῦ φωτὸς τῶν ὀμμάτων ἐστέρησεν, ἀναταράττειν ὑποπτεύσας τὸν ἄνδρα τὴν στρατιὰν τῷ τῆς ὑπερηγορίας προσχήματι.

Dar nu numai cu Alexie și cu Andronic așà s'a purtat Isac, ci și pe Constantin Aspiete, care luându-și în apărare oștirea în capul căreia se aflà când făceà răsboiu cu Vlahii, a zis numai că «oștenii săi nu pot duce lupta cu foametea și cu Vlahii, două rele greu de răbdat, dar că trebue să li se plătească simbria pe un an»—împăratul, neputându-și stăpâni mânia, l-a prins îndată și, luându-i comanda, l-a orbit prepuind că el, sub cuvânt că apără oștirea, umblă s'o răscoale împotriva lui.

Fiul răposatului împărat Andronic Comnenul, vrând să răscoale poporul, este prins și orbit.

Ὡς δὲ τὰ κατὰ δύσιν χειρόνως εἶχον ἀεὶ καὶ οἱ Βλάχοι ληϊζόμενοι μετὰ Κομάνων καὶ δῃοῦντες τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἐπῄεσαν συνεχῶς, ἔξεισιν αὖθις ὁ βασιλεὺς κατ᾽ αὐτῶν, καὶ δὴ τὴν Ἀγχίαλον παραλλάξας ἐκ περιελεύσεως τὸν Αἷμον εἴσεισι. μηδέν τι δὲ ἔχων παρουσίας βασιλέως ἄξιον διαπράξασθαι δυσὶ μησὶ τὴν ἐκστρατείαν ἀφώρισε· τὰ γὰρ ἐκεῖσε φρούρια καὶ πολίχνια ἰσχυροτέραν πολλῷ τῆς προτέρας εὗρε περιβεβλημένα ἰσχὺν καὶ τείχεσι νεοδμήτοις καὶ ἀρτιστεφέσι προσδιειλημμένα βάρεσι, καὶ τοὺς ἔξωθεν ἀμυνομένους ὡσεὶ καὶ ἐλάφους ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τοὺς πόδας ἱστῶντας καὶ δίκην αἰγῶν κρημνοβατοῦντας καὶ τὴν μὲν εἰς χεῖρας συμπλοκὴν ἀλυσκάζοντας. τὸ δὲ καὶ Σκυθῶν ἐπι-

Cum însă trebile din Apus mereu se înrăutățiau și Vlahii și Cumanii năvăliau adeseori în țara Romeilor jăfuind și pustiind, iară se sculă împăratul împotriva lor. Și cotind Anhialos prin încunjur a intrat în Emos. Dar nefiind în stare să puie la cale nimic vrednic de fața unui împărat, și-a trăgănat oștitul vreme de două luni, căci găsì cetățile și orășelele de acolo cu mult mai bine întărite decât înainte, fiind împrejmuite cu ziduri și cu turnuri nouă, iară cei ce le apărau din afară umblau ca niște cerbi și se acățau prin prăpăstii în chipul caprelor ferindu-se de încăierare. Apoi și teama împăratului de năvălirea Cumanilor

δρομὴν ὑφορᾶσθαι τὸν αὐτοκράτορα (ἣν γὰρ καὶ ὁ καιρὸς εἰς τὴν τούτων περαίωσιν οὐκ ἀνάρσιος) ὀξεῖαν τὴν ἐκεῖθεν ἠνάγκασε ποιῆσαι μετάβασιν. οὐκοῦν μὴ δι' ἐκείνης ἀναχωρήσειν προθέμενος δι' ἧς εἰσελήλυθεν, ἀλλ' ἐπιτομωτέραν ἄλλην μεταλλῶν καὶ ἣν τέμνων εἰς Βερρόην διὰ τῶν ἐκεῖσε τεμπῶν ὑποκαταβήσεται, τό τε πλεῖον ἀπώλεσε τοῦ στρατεύματος, καὶ εἰ μὴ κύριος ἦν ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς τῷ ᾅδῃ παρῴκησεν ἄν. δέον γὰρ διὰ τῆς εὐρυνομένης ἐνιαχοῦ καὶ ἐνδιδούσης ἱκανῶς ἐνιππάζεσθαι πορευθῆναι, ὁ δὲ τρυμαλιᾷ δυσβάτων χωρίων καὶ ὀρεινῶν παροδων αὐλῶνι παρενέβυσεν ἑαυτὸν καὶ τὴν στρατιάν. παρέρρει δὲ κατὰ τὸν ἐκεῖ χῶρον καὶ ὑδάτιον ἐκ χειμάρρου. προῆγον μὲν οὖν ὁ πρωτοστάτωρ Μανουὴλ ὁ Καμύτζης καὶ ὁ Κομνηνὸς Ἰσαάκιος ὁ τοῦ ὕστερον βασιλεύσαντος Ἀλεξίου γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρί, ὀπισθοφυλάκει δὲ ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης ὁ Δούκας ὁ πρὸς πατρὸς θεῖος τοῦ βασιλέως. τὸ δὲ μέσον ἐπεῖχε τῆς φάλαγγος, ἧς ἐπίπροσθεν ὥδευε τὰ σκευοφόρα καὶ τὸ ἑπόμενον ἔξω τάξεως ὑπηρετικὸν, αὐτός τε ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος καὶ ὁ τούτου αὐτάδελφος ὁ σεβαστοκράτωρ Ἀλέξιος. οἱ δὲ βάρβαροι παρ' ἑκάτερα τῆς στενῆς ἐκείνης παρόδου φαινόμενοι δῆλοι ἦσαν ἀεί τι τελέσοντες δεινόν. τὰ μὲν οὖν προπορευθέντα παρήλθοσαν ἀμαχεί, μήπω τῶν Βλάχων ἀπηντηκότων κατὰ τὰ στενά.

Τῆς ὁδοῦ καὶ ἄλλως δὲ κρινάντων ἐπιεικῶς ὠφέλιμον τοὺς πρώτους παριόντας ἀναιμωτὶ τὰς ἄκρας ὑπερβαλεῖν, τῷ δὲ μέσῳ συνεπιστῆναι καὶ προσαράξαι σφᾶς τῆς φάλαγγος, καθὸ πάρεστι βασιλεὺς καὶ ἡ τούτου θεραπεία καὶ ὁπόσον αὐτῷ κατὰ γένος ἐπίσημον προσεφέπεται. καὶ οὐκ ἐψεύσθη-

(căci și vremea trecerii lor pe Dunăre nu erà nepotrivită) l-a silit să plece cât mai degrabă de acolo. Dară nevrând să se întoarne pe unde intrase în munți, ci căutând o altă cale mai scurtă prin niște văi să se coboare la Veroe, și-a pierdut cea mai mare parte din oaste, și dacă n'ar fi fost Domnul cu dânsul, ar fi pierit și el; căci pe când el trebuià să apuce o cale destul de lată pre une locuri și bună pentru trecerea călărimii, el s'a vârît cu oastea prin înfundăturile unor locuri grele și prin văgăunile munților, pe unde curgeà și apă adusă de ploi și de zăpadă topită. Cei din față erau protostratorul Manuil Camytze și Isac Comnenul, ginerele lui Alexie, care mai apoi i-a urmat în domnie; în coada armiei mergeà sevastocratorul Ioan Duca, unchiul de pe tată al împăratului, iar împăratul Isac și fratele acestuia, sevastocratorul Alexie, umblau cu gloata dela mijloc, înaintea căreia mergeau poverile și slujitorimea ieșită din rând. Într'asta barbarii de amândouă laturile acelei strâmtori ivindu-se, mereu se arătau gata de fapte cumplite. Numai oastea ce mergeà înainte a trecut nelovită, nefiind întâmpinată de Vlahi la strâmtoarea drumului.

Vor fi socotit poate aceștia, că e mai bine pentru ei să lase pe cei dintâi să treacă înainte prin munți fără vărsare de sânge și să tabere asupra oastei dela mijloc, unde erà împăratul cu însoțitorii lui și cu toți boierii mari ce erau cu dînsul. Și

σαν τῶν κατὰ σκοπόν. ἐπειδὴ γὰρ προυχώρησεν εἰς πολὺ τοῦ χαλεποῦ ἐκείνου τόπου καὶ μηδαμῇ διάφευξιν ἔχοντος ὁ αὐτοκράτωρ, οἱ βάρβαροι τηνικαῦτα μεθ' ὅτι πλείστου ὁμάδου ἐπέθεντο. ἀλλ' οὐδ' οἱ τοῦ πεζικοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος ἐπὶ τούτοις ἠμέλουν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ μὴ ἐγκυκλωθῆναι σπεύδοντες, πρὸς τὸ ἄναντες ἐφορμῶντες τοῦ χώρου ἀνέστελλον, εἰ καὶ πονήρως μάλα καὶ ἐπικινδύνως, τοὺς ὑποκατιόντας τῶν ἀκρωρειῶν βαρβάρους.

Ὡς δ' ἐβιάζοντο τῷ πλήθει καὶ τοῖς ἐπικυλιομένοις λίθοις κακῶς οἱ Ῥωμαῖοι ἔπασχον, ἐνεδίδοσαν εἰς τροπήν, πλὴν ὑφειμένως καὶ τότε οὐδ' ὑπεράγαν, καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ πολύ· τὸ γὰρ ἀεί τι τοὺς ἀλλοθρόους πλεονεκτεῖν, ἐπιβρίθοντάς τε καὶ κατὰ πλείονας ἐγκειμένους, ἐπικατέβαλε σφᾶς ἀκόσμως τῇ στρατιᾷ. τὸ δ' ἀπὸ τοῦδε συγχύσεως γενομένης καὶ πάντων σώζειν ἑαυτοὺς προθεμένων, ὡς θρέμματα κατακλεισθέντα σηκῷ κατήκιζον οἱ πολέμιοι τὸν ἐπικαταλαμβανόμενον καὶ ἀεὶ τοὺς ἐν χερσὶν ἔκτεινον. ἀμύνων δὲ οὐδεὶς ἦν, οὐδ' ἠδύνατο. βασιλεὺς δὲ αὐτός, ὡς ἐν ἄρκυσι μέσος ληφθείς, πολλάκις μὲν ἀπώσασθαι τὸ κατ' αὐτὸν ἐπιὸν ἀπεπειράσατο βάρβαρον, σὺν δὲ τῷ μηδὲν ἀνύειν καὶ τὸν τῆς κεφαλῆς ἀπεβάλετο κάσιν. πολλῶν δὲ καὶ κρατίστων συνειλεγμένων περὶ αὐτόν, καὶ πολλὰ μὲν ἀνῃρηκότων ὑποζύγια, ὡς δέ φασι καὶ στρατιώτας Ῥωμαίους, ὁπόσοι τῇ παρόδῳ διὰ τὴν συμπίλησιν προσίσταντο, οὕτως αὐτῷ ἡ ἔξοδος διῃυμάριστο, καὶ σέσωστο μόνος ἀπολωλότων πολλῶν. καὶ ὁ μὲν τοῖς προηγησαμένοις συναφθεὶς τάγμασιν ἔθυε σῶστρα Δαυιδικῶς τῷ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κατὰ τὸν τότε πόλεμον ἐπισκιάσαντι θεῷ· ὁ δὲ σεβαστοκράτωρ ὁ

nici au greşit în ţinta lor. Căci pe când împăratul vârtos înaintase în locul acela greu şi nu mai aveà pe unde să fugă, atunci barbarii s'au năpustit în număr nespus de mare. Dar nici pedestrimea Romeilor nu pregetà împotriva lor, ci grăbindu-se şi ei ca să nu fie impresuraţi, deşi cu multă trudă şi primejdie, se repeziau la deal şi respingeau pe barbari când se coborau din culmile lor.

Insă fiind de mulţime îmbulziţi şi suferind rău de rostogolitul pietrilor, Romeii au rupt-o la fugă, dar şi atunci domol şi nu fără cumpăt şi numai pe câtăva vreme; căci necurmata izbândire a potrivnicilor cotropitori prin putere şi mulţime i-a silit spre neorânduială. Deci învălmăşindu-se şi căutând care încotro să se mântue pe sine, ca pe nişte vite îngrădite într'un ţarc, duşmanii schilodiau pe cei prinşi şi omorau pe cei ce le sta la îndemână. Şi nu erà nimeni să-i ajute, şi nici erà cu putinţă. Însuş împăratul ca într'o cursă încăput, de multe ori a încercat să respingă pe barbarii cari năvăliau asupra lui, ci nimic n'a izbutit, ba chiar şi-a pierdut şi coiful. Dar erau în preajma lui înglotiţi oameni mulţi şi cei mai aleşi în vitejie; aceştia omorînd multe dobitoace încărcate, ba chiar, cum se zice, necruţând nici pe oştenii Romei cari înghesuindu-se împiedecau trecerea lui, i-au înlesnit ieşirea din strâmtoare şi astfel el, unul singur, a scăpat cu pieirea multora. Şi când apoi ajunse cetele ce treceseră înainte nevătămate, în chipul

Δούκας μὴ βατὰ καθορῶν τὰ ἐν ὄψεσιν ἄλλην ἐβάδισεν, ἀγαθοῦ τινος ἡγεμόνος εὐπορήσας, ὃν τοῦ κατ' αὐτόν τις στρατεύματος Λιτοβόης τοὔνομα ἐκ τοῦ τῶν βαρβάρων τάγματος προσδιαλεξάμενος ἐπεσπάσατο, καὶ δι' ἐκείνης ἀπείρατος ἐξῆλθε κακοῦ· βασιλεὺς δὲ διὰ τοῦ λεγομένου Κρηνοῦ πρὸς τὴν Βερρόην ἀποσωθεὶς εὗρε τὴν προεξελθοῦσαν ἀπαθῶς στρατιὰν οὐκ ἀγαθὰ φανταζομένην περὶ ἑαυτοῦ· διεθρυλεῖτο γὰρ ὡς καὶ αὐτὸς τῷ λοιπῷ συναπολώλει στρατεύματι. διὰ γοῦν τὸ τῆς φήμης ἄγνωμον ὁ βασιλεὺς ὀλίγας ἡμέρας τοῖς ἐκεῖ που προσδιατρίψας μέρεσι πρὸς τὴν τῶν πόλεων ἐπάνεισι βασιλίδα. ἡ μέντοι ἀπευκταῖα περὶ τοῦ κρατοῦντος ᾄδουσα φήμη ὑφ' ἑτέρας ἀγγελίας παρηυδοκίμητο, ἣν πτερώσας ὁ βασιλεὺς ἀφῆκε κατὰ τὸν Καρχηδόνιον Ἄννωνα τὰς πόλεις ἐπιοῦσαν νικητὴν αὐτὸν ἀναγορεύειν.

Ἀλλ' οὔτε Ἄννων ἐπὶ πολὺ ἀπώνατο τῆς τῶν ᾠδικῶν ὀρνίθων συλλογῆς, οὓς μετὰ τὸ διδαχθῆναι διὰ μειρακυλλίων ὡς Ἄννων θεὸς ἐνδελεχῶς παρακαθημένων αὐτοῖς καὶ τοῦτο ὑποβαλλόντων ἀεὶ μάθημα διαφῆκεν ἄλλοτε ἄλλον, ὡς ἁπανταχῇ διαρρεύσῃ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ τῶν ὀρνίθων μέλος· λύσαντες γὰρ τὸ πτερὸν οὐκέτι Ἄννων ᾖδον θεός, ἀλλὰ τὰ τῶν ὀρνίθων καὶ πάλιν ἐμουσούργουν ὡς πρότερον· οὔτε μὴν ὁ βασιλεὺς ἐς μακρὸν τῆς εὐαγγέλου φήμης ἀπέλαυσεν· ἡ γὰρ πτῶσις πολυάνθρωπος γενομένη τὰς πόλεις ἐπιστεναχούσας ἐδείκνυ καὶ τοὺς ἀγροὺς κῶμον κωμάζοντας ἄγριον. εἰσιὼν δὲ τὴν τῶν πόλεων ἄρχουσαν ὑπεχάλασέ τι μικρὸν τῆς ὀφρύος, καὶ ἦν ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσι τούτοις δακνόμενος. πρώην δὲ οὐχ' οὕτω διέκειτο, ἀλλ' ἀπαίρων κατὰ βαρβάρων, τὰ προφητικὰ ἐκεῖνα εἰς ἑαυτὸν ἐφελκόμενος ῥή-

lui David mulțumì lui Dumnezeu, care-i adumbrise capul în cursul răsboiului acesta. Sevastocratorul Duca, văzând că anevoie erà de răsbit înainte, se întoarse pe altă cale și a scăpat neispitit de cel rău, având norocul să dea de o bună călăuză, unul anume Litovoi, pe care-l alese și-l luă din ceata barbarilor ce erau sub porunca lui. Iar împăratul fugind și sosind prin Crenos la Veroe și-a găsit oastea ieșită fără pierdere înainte, în mare grijă fiind pentru sine; căci se svonià că și el însuș pierise împreună cu tabăra lui. Deci pentru neadevărul acestui svon împăratul, după zăbavă de puține zile prin părțile acele, se întoarce în capitală. Vestea cobitoare despre pieirea domnitorului erà întrecută de alta, pe care împăratul întocmai ca și Anon Cartagineanul a întărit-o și răspândit-o prin orașe ca să-l întâmpine drept biruitor.

Dar nici lui Anon nu i-au fost de folos multă vreme paserile cântărețe adunate de dânsul, pe cari le tot învățase anume prin niște copii puși de el ca să cânte vorbele că «Anon este Dumnezeu» și apoi le-a lăsat să sboare care încotro, ca să răspândească pretutindeni cântecul ce-l învățaseră în folosul lui; căci ele, cum au sburat, nu mai cântau că Anon e Dumnezeu, ci își urmau cântecul păsăresc ca și mai înainte. Tot astfel nici împăratul nu s'a bucurat multă vreme de știrea cea binevestitoare; căci bogată în oameni fiindu-i pierderea, umpleà cetățile de vaiete și țara de bocet sălbatec. Și când el a intrat în capitală, i-a mai scăzut puțin din mândrie și inima îl dureà de cele întâmplate. Nu tot așà fusese

ματα, ᾤετο ἐν εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθαι καὶ μετὰ χαρμονῆς εἰσελεύσεσθαι, καὶ ὡς τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ ἐξαλοῦνται προσδεχόμενοι αὐτὸν ἐν χαρᾷ, καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ ἐπικροτήσει τοῖς κλάδοις, καὶ ἀντὶ στοιβῆς ἀναβήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ κνύζης ἀναβήσεται μυρρίνη, ἐπεὶ δὲ καὶ ἀλλοκότοις δόξαις περὶ ἑαυτοῦ συγκεκρότητο, καὶ πολλάκις τὰ ἐν μυχῷ καρδίας ἐπηλυγαζόμενα ἐκφέρων ἐφθέγγετο μὴ διὰ τὰ κοινῶς ὑφ' ἡμῶν ἡμαρτημένα καὶ τὸ θεοῦ κρίσιν πάντας καταλιπεῖν βαρυνθῆναι τὸ οὖς κυρίου τοῦ μὴ ἀκούειν ἡμῶν καὶ παραδοθῆναι ἡμᾶς εἰς μαστίγωσιν λαῷ μωρῷ καὶ οὐχὶ σοφῷ, ἀλλὰ τίνοντας δίκην τοῦ ὀπίσω τοῦ Βρανᾶ πορευθῆναι ἀποστασίαν κατ' αὐτοῦ νοσήσαντος τοιούτοις ἐκδεδόσθαι τοὺς προνομευομένους κακοῖς. ὢ τῶν τοῦ πονηροῦ σκεμμάτων τε καὶ ὑφηγημάτων, εἰ οὕτω τῶν ἀρχόντων τινὲς ὑπειλήφασιν, ὡς εὐσεβῶν μυριάδας τῆς ὁποιασοῦν ὑπό τινος αὐτῶν παροινήσεως ἀντάλλαγμα καὶ ἀντίψυχον ἐκδίδωσιν ὁ θεὸς συγκινηθεῖσιν ἔθνεσι καὶ ὡς πρόβατα σφαγῆς παρίησιν αὐτοὺς ἀπάγεσθαι τε καὶ ἀποκτείνεσθαι.

în rândul trecut. La pornirea lui împotriva barbarului, însuşindu-şi cuvintele proorocului, credeà că «va ieşì cu bucurie şi va venì cu veselie şi că munţii şi dealurile vor săltà primindu-l cu voie bună şi toţi copacii pădurii cu drag îi vor fremătà din ramuri şi în loc de iarbă va răsărì chiparos, iar în loc de mărăcini va răsărì mirt». Căci îşi făcuse şi păreri ciudate despre sine şi de multe ori destăinuind cugetele ascunse din inima lui, ziceà că «nu pentru păcatele săvârşite de toţi şi pentru părăsirea judecăţii lui Dumnezeu din partea tuturor s'a scârbit auzul Domnului, de nu mai vrea să ne asculte şi ne-a predat spre biciuire unui norod prost şi barbar, ci că relele suferite nu sunt decât o pedeapsă firească pentru acei ce s'au luat după Vrana, când acesta a căzut în boala răsvrătirii împotriva lui». O, drăcească cugetare şi povaţă a unor stăpânitori, când socotesc că miile de oameni credincioşi numai spre ispăşirea păcatelor unuia din ei sunt de Dumnezeu lăsate în voia neamurilor răsculate spre a fi robite şi ucise ca nişte oi de junghiat!

Isac ademenit de cei ce-l înconjurau, se legănà cu visul unei domnii îndelungate în vreme ce necontenitele robiri, omoruri şi vinderi ale supuşilor săi creştini în ţerile păgâne «nici un Ieremia n'ar fi avut destule lacrimi să le plângă».

IV.

URMARE DIN CARTEA A TREIA A DOMNIEI LUI ISAC ANGHEL.

Cap. 4, p. 568, 14 570, 20:

Petru şi Asan îşi întind cuceririle peste hotarele Mysiei. Isac întăreşte provincia Filipopolului împotriva Vlahilor şi bate pe jupanul sârb Nemanja (1194). *Generalul Constantin înfrânează pe Vlahi şi se aclamă împărat. Isac îl prinde şi îl orbeşte. Bucuria lui Petru şi lui Asan.* Cap. 8, p. 587, 16—589, 10: *Pregătirea celei din urmă expediţiuni a lui Isac şi detronarea lui* (1195).

Οἱ μέντοι Βλάχοι τῷ ἀεὶ νικᾶν Ῥωμαίους ὀφρυαζόμενοι, καὶ πλοῦτον ἁβρὸν

Vlahii dar trufindu-se după neîncetatele biruinţe asupra Romeilor şi

καὶ παντοῖον ὁπλισμὸν ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν λαφύρων περιβαλλόμενοι, ἀκατάσχετοι τοῦ λοιποῦ ταῖς ὁρμαῖς ἐγεγόνεισαν, καὶ οὐκέτι κώμας καὶ ἀγροὺς ἐληΐζοντο ἐπιόντες, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν εὐπύργων ἐξωπλίζοντο πόλεων. τήν τε οὖν Ἀγχίαλον ἐξεπόρθησαν καὶ τὴν Βάρναν παρεστήσαντο, καὶ κατὰ τὴν Τριάδιτζαν ἀφικόμενοι, ἥ ἐστιν ἡ πάλαι λεγομένη Σαρδική, τὸ πλεῖον αὐτῆς μέρος ἠφάνισαν, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Στούμπιον τῶν ἐνοικούντων ἐκένωσαν. ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Νῖσον ἀφικόμενοι λείαν κἀκεῖθεν οὐκ ὀλίγην ἀνθρώπων τε καὶ ζώων ἐπεσπάσαντο. μὴ ἔχων δ' ὁ βασιλεύς, ὡς οἷα ὑπὸ μελισσῶν κηρίον κυκλούμενος, τίνι τῶν κακῶς πασχόντων ἐπαρήξει πρότερον ἢ τίνι τελευτῶν βραβεύσει τὴν σύναρσιν εἰς ἀρχηγοὺς μερίζει τὴν στρατιάν. ἀμέλει καὶ τὴν Βάρναν ἀνέκτισε καὶ ἐπύργωσε τὴν Ἀγχίαλον, καὶ φρουρὰν αὐταῖς ἐγκατέστησε. καὶ ἐδόκει μὲν οὐκ ἄπω προμηθείας εἶναι ταῦτα βασιλικῆς, ἦσαν δὲ καὶ οὕτω τὰ τῶν ἐναντίων αὖθις ἐπικρατέστερα. ἐξιὼν δὲ καὶ αὐτὸς κατὰ τὰς μετοπωρινὰς τροπὰς περὶ τὴν Φιλίππου ἐπαρχίαν, καὶ τὴν γυναικωνῖτιν συνεπαγόμενος, ὡς ἐνόν, ἀνέστελλε τὰς τῶν Βλάχων καὶ Σκυθῶν ἐπιδρομάς. ἀλλὰ καὶ τοῦ τῶν Σέρβων Ζουπάνου κακουργοῦντος καὶ τὰ Σκόπια φθείροντος, κατ' ἐκείνου ἐξώρμησε· καὶ ὡς συνερρώγεσαν αἱ τάξεις κατὰ τὸν Μοράβον λεγόμενον ποταμόν, ἐνέκλιναν οἱ βάρβαροι, καὶ καταδιώξεως γενομένης οὐκ ὀλίγοι τούτων ἀφανισμῷ παρεδόθησαν, ὕδασι καταβαπτιζόμενοι καὶ δόρασι διαπειρόμενοι· παρελθὼν δὲ καὶ τὸν Νῖσον καὶ περὶ τὸν Σάουβον γενόμενος ποταμὸν τῷ οἰκείῳ συνέμιξε κηδεστῇ τῷ τῆς Οὐγγρίας ῥηγὶ τῷ Βελᾷ· καὶ συχνὰς ἐκεῖσε διατρίψας ἡμέρας ἐπάνεισιν αὖθις εἰς Φιλιππούπολιν,

dobândind avuție multă și tot felul de arme din prăzile ce au făcut dela Romei, ajunseră de acum de nu mai puteau fi struniți în goana și prigoana lor. Și nu numai satele și câmpiile cutreerau, ci au început să bată și orașe bine întărite. Luat-au dar Anhialos, și Varna au supus și sosind la Triaditza, vechia Sardica, stricară mare parte dintr'însa și însuș Stumbion l-au pustiit de locuitori. Și sosind chiar până la Nisos au făcut de acolo nu puțină pradă de oameni și vite. Iar împăratul ca un fagure împresurat de albine, fiind din toate părțile încins de rele și neștiind căruia din cei obidiți să ajute mai întâiu și căruia pe urmă, își împarte oastea la căpetenii. Și astfel zidește din nou cetatea Varna și întărește Anhialos cu ziduri și strajă. Și cu toată grija împărătească ce părea că arată pentru toate cele, dușmanii erau tot mai tari și mai covârșitori. Deci către toamnă luând și muieretul cu el s'a dus în ținutul Filipopolului și a căutat din răsputeri să curme năpustirile Vlahilor și Cumanilor. Se repezì și până la jupanul Sârbilor, care făceà stricăciuni și risipià Scopia. Și dându-se lupta pe apa ce se chiamă Morava, barbarii au fost înfrânți și fiind puși în goană, nu puțini pieriră, unii înecați în apă, iar alții străpunși cu sulițele. Și trecând dincolo de Nisos împăratul și sosind la râul Saovon (Sava), s'a întâlnit cu socrul său Bela, craiul Ungariei. Și zile multe pe aici petrecând se întoarse

κἀκεῖθεν τὴν μεγαλόπολιν εἴσεισιν, ἐκκλίνων τὴν εἰς τὸν Αἷμον πάροδον.

Εἰς δ' ἑτέραν τῶν κατὰ Φιλιππούπολιν χωρῶν ἀπιδὼν κυβέρνησιν, ὡς τῶν ἐκεῖσε μάλιστα πασχόντων κακῶς ἀεί, στέλλει τὸν οἰκεῖον ἐξάδελφον Κωνσταντῖνον, ὃν καὶ δοῦκα τοῦ στόλου προυβάλετο, εἰς στρατηγὸν ἀποτάξας. ὁ δὲ κἂν οὔπω ὑπερεναβεβήκει τὸν μείρακα, τὸ γοῦν θυμοειδὲς παραδεικνύων ὡς οἱ τῶν λεόντων σκύμνοι τὴν ὀφρὺν εὐθὺς ἐκ γενέσεως καὶ τῆς ἐπαυχενίου κόμης τὸ λάσιον καὶ τὰς τῶν ὀνύχων ἀκωκάς, οὕτω πρὸς ὑπακοὴν καὶ δέος τὸ συνὸν αὐτῷ ἐρρύθμισε στράτευμα ὡς νεύματι μόνῳ πείθεσθαί οἱ καὶ ἐννοήματι καὶ πρὸς τὰ ἐπαττόμενα ῥᾳδίως ὑπάγεσθαι.

Ἔστρατήγει οὖν μετὰ τῆς φυσικῆς ὀξύτητος· εἰ δέ που ἡ νεότης σφαδάζουσα ἐξέπιπτε τοῦ καθήκοντος, ἡ τῶν ἐκείνῳ συνεζευγμένων ὑποστρατήγων ἐμπειρία ταύτην ἀνασειράζουσα μὴ ὅρους ὑπερβαίνειν ὑπετίθει τοὺς τακτικούς. ἔπτηξαν οὖν αὐτὸν οἱ ἀποστάται Βλάχοι ὅσον οὐδ' αὐτὸν τὸν βασιλέα ἐποπτανόμενον κατεπλάγησαν, καὶ πολλάκις ὁ Πέτρος σὺν τῷ Ἀσὰν κείρειν τὰ κατὰ Φιλιππούπολιν καὶ Βερρόην προθέμενοι οὐκ ἔλαθον ἐξιόντες τὸν Κωνσταντῖνον, ἀλλ' ἐφέποντα εἶχον καὶ τὰς ἐκείνων κλονοῦντα φάλαγγας, ὥστε οὐχ' ὡς πρότερον συχνὰς ἐποίουν τὰς ἐκδρομάς.

înapoi la Filipopol, şi de acolo la scaunul său ocolind muntele Emos.

Şi năzuind să dea un nou chip de cârmuire provinciei Filipopolului, care mereu şi mai mult decât toate pătimià, trimise împăratul ca strateg pe vărul său Constantin, pe care-l orânduise şi «duce peste corăbii». Acesta măcar că nu erà încă decât un copilandru, arătă multă inimă şi îndrăsneală asemenea unui puiu de leu, care chiar dela naştere îşi vădeşte mândria şi desimea coamei şi ascuţimea ghiarelor. Aşà făcù el să fie ascultat şi temut de oştirea ce aveà cu dânsul, încât nu numai la un semn, ci şi chiar la un gând al lui uşor se plecà împlinindu-i porunca.

Aveà ca general deşteptăciune firească; iar dacă cumva sburdarea tinereţii îl abăteà dela datorie, înfrânat erà el de către generalii ce erau sub ascultarea lui, oameni încercaţi la răsboaie, cari îl povăţuiau să nu treacă peste hotarele cuvenite ale oşteniei. Deci într'atâta răsvrătiţii Vlahi s'au temut de dânsul, cât nu s'au speriat nici la vederea împăratului. Şi de multe ori vrând Petru cu Asan să prade ţinuturile Filipopolului şi a Veroei, nu putură să scape de priveghere a lui Constantin. El erà pururea pe urma lor şi pururea le puneà pe fugă cetele, de nu mai puteau face dese năvăliri ca înainte.

După câteva izbânzi sumeţindu-se, Constantin se proclamă împărat şi iea drumul spre Constantinopol; dar la urmă e trădat de ai lui şi orbit din porunca lui Isac.

Τοσοῦτον δ' εὐφράνθησαν οἱ Βλάχοι καὶ ἠγαλλιάσαντο Πέτρος τε καὶ Ἀσὰν ἐπὶ τοῖς σεμβεβηκόσι τούτοις τῷ Κωνσταντίνῳ, ὥστε κἀκεῖνον ἐπὶ τοῦ ἑαυτῶν ἔθνους τῇ βασιλείᾳ ἐπιβαλεῖν, καὶ βασιλέα μὴ

Atât de mult s'au bucurat Vlahii şi s'au veselit Petru şi Asan după păţania aceasta a lui Constantin, ca şi când el le supusese neamul la împărăţia lui şi că împăratul nu puteà

ἔχοντα μειζόνως εὐεργετήσειν ἄλλως τοὺς Βλάχους ἢ τὰς κόρας ἐκκόψαι τοῦ Κωνσταντίνου, θυμοσοφοῦντες ἐν τοῖς τοιούτοις, καὶ τὰ Ῥωμαίων μηκτυρίζοντες πράγματα ἐπὶ τὸ κάταντες ἀεὶ προχωροῦντα, καὶ τοῖς χείροσι μέρεσιν ὑποδιδόντα.

Οἱ δ' αὐτοὶ καὶ τοῖς ἐκ φύτλης τῶν Ἀγγέλων τὴν τῶν Ῥωμαίων χειρίζουσιν ἀρχὴν πολυετὲς ἐπηύχοντο κράτος, μηδὲ ἰδεῖν ποτε θάνατον, εἰ δυνατόν, ἐξελιπάρουν τὸ θεῖον, ἢ ἀφαίρεσιν τῆς βασιλείας παθεῖν· καὶ τὴν αἰτίαν προστιθέντες ἐχρηστηρίαζον οἱ κατάρατοι ὡς αὐτῶν βασιλευόντων ἔτι καὶ ἔτι τὰ τῶν Βλάχων προσεπιδώσουσί τε καὶ μεγεθυνθήσεται, καὶ χώρας δὲ καὶ πόλεις ἀλλοτρίας ἐπικτήσονται, καὶ ἄρχοντες ἐξ αὐτῶν καὶ ἡγούμενοι ἐκ τῶν μηρῶν αὐτῶν ἐξελεύσονται, οὐκ οἶδ' ὅθεν καὶ ὅπως τὰ ἐσπουδασμένα ταῦτα διεξιόντες.

Ἔνθεν τοι καὶ οἱ μὲν ὡς ἐπί τι ἐκπορθήσαντες φρούριον ἢ κώμας ἀναρπάστους θησόμενοι ἢ πόλεις ἀναστάτους δείξοντες μετὰ φάλαγγος ἐπῄεσαν Σκυθικῆς, τὸ προστυχὸν ἅπαν ἐσίνοντο, ποτὲ μὲν τῇ Φιλίππου ἐπιόντες, ποτὲ δὲ τῇ Σαρδικῇ ἐφεδρεύοντες, ἐνίοτε δὲ κατὰ τὴν Ἀνδριανούπολιν ἐπερχόμενοι· οἱ δὲ Ῥωμαῖοι νωθέστερον ἐπεξῄεσαν, εἰ δέ ποτε καὶ ἀντετάχθησαν ἢ συνεπλάκησαν, κατὰ μετρητοὺς ἐκάκουν τοὺς ἀντιπάλους.

să le facă alt bine mai mare decât să scoată ochii lui Constantin. Prin aceasta dădeau dovadă de înţelepciune şi luau în râs împărăţia Romeilor, care mereu alunecă şi mergeà din scădere în scădere.

Tot dânşii urau chiar domnie îndelungată familiei Anghelilor, stăpânitoarea Romeilor, şi rugau pe Dumnezeu ca aceasta, dacă se poate, să nu moară nici odată, sau să nu fie nici odată lipsită de împărăţie. Arătau şi pricina acestor urări şi prevedeau blestemaţii că «pe vremea cât vor împărăţi Anghelii, domnia Vlahilor va sporì şi va creşte tot mai vârtos, şi că ei vor dobândì ţeri şi oraşe străine şi din coapsele lor vor odrăslì domni şi stăpânitori» — cari toate aceste lucruri nu ştiu de unde şi cum le spuneau dânşii.

Deci cu gând ca să surpe vreo cetate sau satele să prade, sau oraşele să dărâme, ieşiră cu o gloată de Cumani potopind tot ce găsiau în cale, acum năvălind spre Filipopol, acum aţiindu-se asupra Sardicei, ba uneori chiar năzuind şi asupra Adrianopolului. Iar Romeii slăbiau tot mai mult din putere şi chiar de s'au împotrivit câte odată ori s'au hărţuit, puţin au stricat duşmanului.

Urmează despre risipa şi desfrâul dela curtea lui Isac în Constantinopol, despre oamenii de cari se lasà să fie condus, şi despre mulţimea paraziţilor, de cari erà încunjurat în palat.

Μὴ φέρειν γὰρ ἔχων τὰς μετὰ Σκυθῶν ἐπιδρομὰς καὶ λῃστείας τῶν Βλάχων, πληττόμενος δὲ καὶ τῷ τὸν Γίδον Ἀλέξιον καὶ τὸν Βατάτζην Βασίλειον, ὧν ὁ μὲν τῶν ἑῴων ἡγεῖτο ταγμάτων ὁ δὲ Βατά-

Iar împăratul neputând suferì năvălirile şi tâlhăriile Vlahilor întovărăşiţi cu Cumanii, şi fiind necăjit că Alexie Ghidos şi Vasilie Vatatze, cel dintâiu comandant al oştirii răsări-

τζης τῶν ἑσπερίων προυκάθητο, συμπλακέντας τοῖς πολεμίοις ἔγγιστά που τοῦ πολίσματος οὗ δομήτωρ Ἀρκάδιος μὴ μόνον οὐδέν τι κατωρθωκέναι χρηστόν, ἀλλὰ τὸν μὲν Γίδον ἀκόσμως φυγεῖν ἀπολωλεκότα τὸ κρεῖττον τῆς στρατιᾶς, τὸν δὲ συμφθαρῆναι ταῖς ὑπ' αὐτὸν τάξεσιν, ἔγνω καὶ πάλιν δι' ἑαυτοῦ κατὰ τῶν ἀντιπάλων ἐξενέγκεσθαι πόλεμον. συλλογαὶ οὖν καὶ ἀπογραφαὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐγίνοντο στρατευμάτων, οὐκ ἀχρεῖον δὲ καὶ τὸ μισθοφορικὸν συνελέγετο. πέμψας δὲ καὶ πρὸ τὸν ἐκείνου πενθερὸν τὸν ῥῆγα τῶν Οὔννων δι' ἐπικούρων ᾔτεῖτο σύναρσιν· ὁ δὲ ἀσμένως ἐπαρήξειν ἐπένευσε, καὶ διὰ τῆς Βιδίνης ἐκπέμψειν ἴλας συνέθετο στρατιώτιδας.

Ἀποχρῶσαν οὖν τὴν τοῦ στρατοπέδου ξυλλογὴν ἐργασάμενος, καὶ πέντε μὲν πρὸς τοῖς δέκα χρυσίου ἐνσκευασάμενος κεντηνάρια, ἀργυρίου δ' ἐνθέμενος ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα, καὶ ἕτερ' ἄττα τῇ στρατιᾷ ἐφοδιασάμενος χρήσιμα, κατὰ τὰς Μαρτίου ἡμέρας τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἔξεισιν, ἀφεὶς ἑαυτὸν θεῷ, καὶ κατὰ τῶν βαρβάρων στηρίξας τὸ ἴδιον πρόσωπον καὶ θεὶς ὡσεὶ πέτραν αὐτὸ στερεάν, καὶ ὅρον τῆς ἐπαναστροφῆς θέμενος τὸ πέρας τῶν ἔργων ὧν χάριν κατὰ τῶν ἀποστατῶν ἐξεστράτευεν, εἰ μὲν δεξιὸν εἴη τοῦτο, ἐπανατιθεὶς τῷ θεῷ, εἰ δ' ἀπαίσιον, ὅπερ ἀπηύχετο, καὶ οὕτω τῶν ἐκείνου κριμάτων ἐξαρτῶν εἰσέτι δοκιμάζοντος τὴν τῶν ἁμαρτωλῶν ῥάβδον πατάσσειν τὸν κλῆρον τῶν δικαίων.

Καὶ ὁ μὲν ἀπαίρει τοιοῦτον τρέφων τὸ πρόθυμον καὶ ὁμόσε τῇ ἀκμῇ τοῦ κινδύνου χωρῶν· ἡ δ' ὑπερκειμένη πάντων χεὶρ καὶ ῥοπὴ ἔτι ἦν ὑψηλή, οὐδ' ὁ τοῦ κρείττονος ἀπεστράφη θυμός, ὡς ἔδειξεν, ἐπὶ πᾶσιν οἷς οἱ Βλάχοι κραταιωθέντες προηγωνί-

tene, iar al doilea al celei apusene, încăierându-se cu duşmanii pe undeva cu totul aproape de oraşul Arcadiopol, nu numai că n'au izbutit nimica bun, ci pe de o parte Ghidos a fugit în risipă şi şi-a pierdut cea mai mare parte din oştire, iar Vatatze a pierit împreună cu cetele de sub porunca lui, s'a hotărît iară singur să înceapă răsboiul cu vrăjmaşii. Deci adună şi chiamă sub steag oştiri din ţară şi năimeşte un mare număr de străini. Totodată trimite şi la socrul său, craiul Hunilor (Ungurilor), de 'i cere ajutor; acesta s'a învoit bucuros să-l ajute şi i-a făgăduit să-i trimită cetele lui prin Vidin.

Adunând dară în tabără oaste destulă şi luând din vistierie chentenare de aur cinsprezece, iar de argint şaizeci, şi gătindu-se cu tot ce erà de nevoie pentru oştire, pornì dela scaunul său în zilele lui Martie. Şi erà plin de încredere în Dumnezeu şi însăş faţa lui sprijinind şi întărind drept stâncă împotriva barbarilor, el îşi puse în gând să nu se întoarcă înapoi decât numai după ce va isprăvì lucrul pentru care s'a oştit asupra răsvrătiţilor, aşà încât, de va birui, să mulţumească lui Dumnezeu, iar de i se va întâmplà vreo nenorocire, împotriva căreia se rugà — să se lase în judecata celui de sus, care încă mai încuviinţează ca toiagul celor păcătoşi să lovească în soartea celor drepţi.

Deci cu astfel de râvnă şi inimă plecând, se îndrepteazà către ţerile în cari primejdia erà mai mare. Dar mâna şi puterea ce stă deasupra tuturor erà încă ridicată şi mânia lui Dumnezeu, după cum faptele au în-

σαντο. καὶ οὕτω μὲν οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ κρατοῦντος ἐπὶ τοὺς παραπικραίνοντας ἔβλεπον ἀποστάτας, καὶ τῷ διανοητικῷ ἐκείνου τὰ ἀφεστῶτα πόρρωθεν ἐφαντάζοντο· οἱ δέ γε τοῦτον τῆς ἀρχῆς ἀνατρέψοντες ἐγγὺς ὄντες παρεβλέποντο, καὶ τὸ ἀφ' ἑστίας σκῶλον ὡς μὴ παρενοχλοῦν ὑπεραλλόμενος ἦν.

vederat, nu se îmblânzise cu toate biruinţele dinainte ale Vlahilor întăriţi. Şi astfel, pe când ochii împăratului erau aţintiţi asupra amarnicilor răsvrătiţi şi mintea lui îi urmăriă de departe, el nu vedeà, măcar că erau aproape, pe cei ce voiau să-l răstoarne de pe scaun şi treceà uşor peste cuiul din casă, par'că ar fi fost cu totul neprimejdios.

Isac ajungând la Kypsella e detronat de fratele său Alexie. Acesta îl orbeşte şi îl trimite la mânăstire. Alexie, ocupând tronul, işi imparte puterea cu soţia lui Eufrozina. Disolvă armata şi răsplăteşte pe partizanii săi dându-le slujbe şi împărţindu-le banii strânşi de Isac pentru expediţia în contra Vlahilor. Un oarecare «Alexie Comnenul», ajutat de Turci, se răscoală în Asia. Împăratul într'o expediţie de două luni nu izbuteşte a înăbuşi răscoala. El nu scapă de rebel decât prin asasinare. Isac Comnenul, tiranul insulei Chipros, devenind primejdios, e otrăvit, zice-se, tot cu învoirea împăratului.

V.

DIN CARTEA ÎNTÂI A DOMNIEI LUI ALEXIE ANGHEL (1195—1203).

Cap. 4, p. 612, 15 — cap. 5, p. 617 :

Generalii Alexie Aspiete şi sevastocratorul Isac bătuţi de Petru şi Asan. Cap. 5, 617, 1—Cap. 7, 624. *Asan asasinat de Ivancu* (1196). *Acesta se refugiază la Constantinopol. Petru omorît în curând este moştenit de fratele său Ioan (Caloian, Ioaniţiu, 1197—1207). Ivancu luptă sub Bizantini împotriva Vlahilor (1197—1207).*

Ἐπὶ πᾶσι δ' οἷς Ἀλέξιος ἐπειράσατο βασιλεύσας, εἴ πως σπείσαιτο Βλάχοις, καὶ πρέσβεις πέπομφε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἀσάν. ἐπέρανε δ' οὐδ' ὅλως τὴν εἰρήνην καὶ τας σπονδάς, οἷα τῶν ἀνδρῶν τούτων ὑπερόγκους τὰς ἀποκρίσεις ποιησαμένων, κἀκεῖνα προσθεμένων ὑπὲρ εἰρήνης ἃ Ῥωμαίοις ἀδύνατά τε καὶ ἄτιμα δήπουθεν ἦν. ἀμέλει τοι τοῦ βασιλέως κατὰ τὴν ἕω διατρίβοντος προσβάλλουσι τοῖς περὶ τὰς Σέρρας Βουλγαρικοῖς θέμασι, καὶ τὸ αὐλιζόμενον ἐκεῖσε Ῥωμαϊκὸν σύνταγμα ἡττηκότες ἄλλους τε πλείστους κακῶς εἰργάσαντο, καὶ δὴ καὶ αὐτὸν εἷλον ζωγρίαν τὸν Ἀσπιέτην Ἀλέ-

Alexie, dela începutul împărăţirii lui, a căutat în tot chipul să încheie pace cu Vlahii, pentru care la urmă şi soli a trimis la Petru şi Asan. Dar încercările lui n'au ajuns la nimic bun, căci oamenii aceştia au dat răspunsuri trufaşe şi voiau să facă o tocmeală de pace, care nu numai înfruntătoare Romeilor erà, ci şi cu neputinţă de împlinit. Iar pe când împăratul se află la răsărit (în provinciile asiatice), dânşii năpădesc ţinuturile bulgăreşti despre Serres, înfrâng armia Romeilor care erà pe acolo, omoară o mulţime dintr'înşii şi la urmă prind de

ξιον, ὃς ἀρχηγεῖν Ῥωμαίοις προυβέβλητο. κρατοῦσι δὲ καὶ πολλῶν ἐκ τῶν ἐκεῖθι φρουρίων, καὶ αὐτὰ μὲν εἰς τὸ ἐπικρατὲς ἠσφαλίσαντο, αὐτοὶ δ' ἐπανῆκον οἴκαδε λείαν ἐληλακότες οὐ σταθμητήν. βασιλεὺς δὲ μὴ καὶ μετέπειτα τοιοῦτόν τι διαπραπραχθείη προμηθούμενος, μεθ' ἱκανῆς ἐπέπεμψε στρατιᾶς τὸν ἑαυτοῦ γαμβρὸν Ἰσαάκιον τὸν σεβαστοκράτορα, ὅτε δὴ καὶ Ἀσὰν πρὸς τοὺς εἰσάγοντας παραίνεσιν Βλάχους μηκέτι τὰς κατὰ Ῥωμαίων ἐπελεύσεις μετὰ θερμότητος τίθεσθαι, μεμνῆσθαι δὲ καὶ μεθόδων στρατηγικῶν (ἄρχειν γάρ, ὡς πυνθάνονται, ἄνδρα πολεμικὸν καὶ λίαν τοῦ ἀδελφοῦ προφερέστερον), μετὰ κόμπου ἀπεκρίνατο μὴ δεῖν ἀεὶ ταῖς φήμαις ἐπικλίνειν τὸ οὖς, μήτε δ' ὃν ἀνδρεῖον αὕτη διαθρυλεῖ, ὡς ἤδη καὶ τοιοῦτον ὄντα τοῦτον κατεπτηχέναι, οὔθ' ὃν διέξεισι δειλὸν καὶ ἀνάλκιδα, πρὸ τῆς πείρας ἀθερίζειν καὶ ἀποπέμπεσθαι, ἀλλὰ τὴν μὲν φήμην μὴ πάμπαν ἀποστρέφεσθαι ὅτι μηδ' ἐς ἅπαν ἀπόλλυται, καὶ μάλιστα ἣν πλεῖστοι λαοὶ φημίζουσιν, ἐπάγει δ' ὡς λίθον Μάγνησσαν τὰς πράξεις τῶν ἐνδιαβαλλομένων εἴτε μὴν κροτουμένων παρ' αὐτῆς ἀνδρῶν, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ τὸν ὀφθαλμῶν ἱζάνειν τῶν φημιζομένων δικαστήν, καὶ οὕτω προσίεσθαι τὴν φήμην ὡς ἀληθῆ, ἢ γοῦν μύροις ἀλείφειν ὡς ψευδῆ καὶ ἄλλοθί που ἀφιέναι πέτεσθαι. τὰ γὰρ ὦτα οὐκ οἶδε τὰ δρώμενα, ἀλλὰ γλώττης ὄχλον εἰσοικιζόμενα φύλακές εἰσιν ἀλλοτρίων, καὶ τούτων ἐναντίον πολλάκις ἐνηχημάτων. ἀσφαλὴς δέ ἐστι τῶν γινομένων διαιτητὴς ὀφθαλμός, καὶ μάρτυς ὧν τεθέαται ἀπαραλόγιστος, οὐχ ἑτέρωθεν εἰσχεομένην ἔχων τὴν πίστιν ὡς τὴν τῶν λεγομένων εἰς ἐνοίκησιν ἀκοήν. μὴ οὖν δὴ καὶ ὑμεῖς

viu pe Alexie Aspiete, generalul lor. După aceea cuceresc multele cetăţi din acele părţi şi întărindu-le se întoarnă cu nenumărate pleanuri. Iar împăratul temându-se ca aceasta să nu se mai întâmple iară, trimite împotriva lor cu oaste puternică pe ginerele său, sevastocratorul Isac. În vremea asta unii povăţuiau pe Vlahi ca în luptele lor să nu se năpustească orbeşte în Romei, cì să umble cu meşteşug ostenesc, zicând că «acum au aflat că asupra Romeilor stăpâneşte un om răsboinic şi foarte deosebit de fratele lui». Dar Asan cu îngânfare răspunse, că nu totdeauna trebue nescine să-şi plece auzul la svonuri; nici se cuvine să tremure ca de un adevărat viteaz, de unul ce se svoneşte că e viteaz şi nici se cade a nesocotì şi a nu-l luà în seamă, înainte de a-l pune la încercare, pe unul ce se zice că e mişel şi fricos; dar totuş să nu se nesocotească svonul ca lipsit cu totul de temeiu, mai ales când numărul svonitorilor e cât se poate mai mare, cì să iea drept piatră de încercare faptele bărbaţilor ce se defaimă sau se laudă de către ei, şi de multe ori chiar ochiul să-şi puie judecător celor svonite şi numai aşà să-l primească, de va fi întemeiat; sau să nu-i dea ascultare, de va fi mincinos. Căci auzul nu vede faptele, ci prinzând de veste din limba mulţimii, adună într'însul cuvinte străine, cari adeseori nu se potrivesc între sine. Numai ochiul este negreşelnicul judecător al faptelor şi nesmintitul martor

θροεῖσθαι ὡς ὁ νῦν Ῥωμαίων βασιλεύων γενναῖος ὑπὸ φήμης κηρύττεται, ἀλλ' εἰ τοιοῦτός ἐστιν ὁποῖος ᾄδεται χρεὼν σκέψασθαι. ὁδηγὸς δὲ ὑμῖν εἰς τοῦτο ἔστω βίος ὁ πρότερος, καὶ καθηγητὴς ἀκριβὴς τοῦ ἀνδρὸς καθιστάσθω. ἀτὰρ εἰ φιλοκρινήσεται, οὐκ ἂν ἐφ' ὁτιοῦν εὐδοκιμηκότα εἴσεσθαι τουτονί· οὔτε γὰρ πολέμοις ὡμίλησε καὶ κινδύνοις ὑπὲρ Ῥωμαίων παρενεβλήθη συστρατευόμενος καὶ συγκάμνων τῷ ἀδελφῷ, ὅσα γε αὐτὸς ἴσημι κείρων ἀεὶ καὶ κατατρέχων τὴν πολεμίου καὶ νίκας ἐπὶ νίκας ἀναιρούμενος καὶ τροπαίοις ἐπιστοιβάζων τὰ τρόπαια, οὔτε μὴν μισθὸν καμάτων τὴν ἁλουργίδα καὶ τὸν βασίλειον εἴληχε στέφανον, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν ἔργων ὑπέδειξε, τύχης ἀγνώμονος πέττευμα τὰ σκῆπτρα παρείληπται· οὗτος τοίνυν, ὃς οὐ τεθέαταί μοι μαχόμενος, οὐδὲ φωνῇ καὶ χειρὶ καὶ βουλῇ τὰ Μυσῶν παραλυπήσας ἐνίοτε, ὅπως ἐξαίφνης εἰς ἅπαν τοὐναντίον μεταπεποίηται, ἐγὼ μὲν οὐκ ἔχω καὶ συνιδεῖν. ἵνα δὲ καὶ δι' ὑποδείγματος, καθ' ὅσον ἔξεστι, τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα τουτονὶ καὶ τὸ λοιπὸν αὐτῷ γένος διασαφήσαιμι, ὁρᾶτε τὰ ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ δόρατος ἀπαιωρούμενα καὶ ἀνεμούμενα διάφορα ταῖς χροιαῖς, εἰ καὶ μὴ ταῖς ὑφαῖς, νήματα. ταῦτα μιᾶς μὲν προελήλυθεν ὕλης, καὶ εἷς ὑφάντης αὐτὰ ἐμηρύσατο· τοῖς δὲ χρώμασι διαλλάττοντα διεστάναι δοκοῦσι καὶ κατὰ τὸ τοῦ εἶναι ποιητικὸν αἴτιον· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Ἰσαάκιος οὖν καὶ Ἀλέξιος οἱ ὁμαίμονες, ὧν ὁ μὲν τῆς βασιλείας ἤδη καθῄρηται, ὁ δὲ τηβεννοφορεῖ νῦν καὶ διαδεῖται ἀρχικῷ στεφανώματι, ἕνα τοκέα ἔσχον, τῆς αὐτῆς νηδύος ἐξώλισθον, κατὰ τὴν αὐτὴν γεγένηνται γῆν, τὰ πάνθ' ὅμοια ἐκπληρώσαντο, κἂν ἅτερος τούτων Ἀλέ-

al celor văzute, căci nu din afară ca auzul, ci prin el însuş capătă încredinţare asupra lor. Deci nu vă temeţi că împăratul de acum al Romeilor se vesteşte că e viteaz. Noi trebue să arătăm dacă în adevăr e aşà precum îi merge vestea. Traiul lui de mai înainte să ne fie nouă întru aceasta povăţuitor şi învăţător desăvârşit. Dacă dinadins veţi socotì lucrul, veţi şti că el nu s'a însemnat prin nici o faptă deosebită; căci el n'a umblat în răsboaie şi nu s'a supus la primejdii oştindu-se; nici nu s'a ostenit luptându-se alăturea de fratele lui pentru Romei, pe cât eu ştiu de când tot cutreer şi pustiesc ţara duşmanului şi port biruinţe peste biruinţe şi grămădesc trofee peste trofee. Apoi el nici a dobândit coroana şi porfira împărătească drept răsplată pentru trudele sale, cì, precum cu fapte a arătat, jocul norocului orb i-a pus schiptrul în mână. În ce chip dar el fără de veste s'a prefăcut cu totul dimpotrivă, el care nici odată nu s'a ivit în bătălie, nici cu glasul, nici cu braţul, nici cu sfatul n'a supărat vr'odată pe Vlahi — mie mi-e peste putinţă a pricepe Dar — pentru ca printr'o pildă, pe cât se poate, să vă lămuresc tot ce priveşte pe acest om şi neamul lui— vedeţi firele aceste felurite la faţă şi la ţesătură, cari acum atârnă fâlfâind de suliţa mea? Ele sunt dintr'o singură materie şi un singur ţesetor le-a nevedit; dar totuş deosebite fiind văpselele lor se pare că nu le-a lucrat acelaş meşter din aceiaş ma-

ξιος τῷ χρόνῳ προήκων ἑώραται. ὅθεν οὐδὲ κατὰ τοὺς πολέμους διαφέροιεν ἄν, ὡς ἔμοιγε γοῦν δοκεῖ καὶ ὡς ἐν πείρᾳ πάντες γνωσόμεθα. χρῆναι τοίνυν φημὶ μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ προτέρας προθέσεως καὶ πάλιν τῶν κατὰ πόλεμον ἅπτεσθαι, εἰδότας ὡς οἷς καὶ πρότερον ἐξ ἐναντίας μοίρας καὶ νῦν στησόμεθα, ἵνα μὴ καὶ χείροσιν εἴποιμι ἀφορῶν μὲν καὶ πρὸς τὸ καταβεβλημένον καὶ ἀτονώτερον ἤδη φρόνημα τῶν Ῥωμαίων, οἳ πολλάκις ὑφ᾽ ἡμῶν τροπωθέντες οὐδ᾽ ἅπαξ τὰ κατ᾽ αὐτοὺς ἀναλαβεῖν ἐσχήκασι πράγματα, ἐννοῶν δὲ καὶ ἣν θεόθεν ἐπεσπάσαντο οἶδε μῆνιν, τὸν αὐτοὺς βαρείας τυραννίδος ἀπηλλαχότα Ἰσαάκιον βασιλείας ἐννόμου καθῃρηκότες· οἱ γὰρ οὕτω κατὰ τῶν σεσωκότων ὁπλισάμενοι οὐκ ἂν φθάνοιεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ὡς παράσπονδοι ἀναιρούμενοι». τοιαύταις γνώμαις ὁ βάρβαρος τὰ τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν ἀναστήσας φρονήματα μετὰ κόμπου μείζονος ἐπῄει κατὰ τὸν περὶ Στρυμόνα τε καὶ Ἀμφίπολιν ἐπαρχιῶν. ἐπεὶ δὲ καὶ ταῖς Σέρραις ἐμβαλεῖν Ἰσαακίῳ ἤκουσται τῷ σεβαστοκράτορι νέος ἂν οὗτος καὶ προσεχεῖ τινι τῶν Βλάχων ἐπαρθεὶς πταίσματι, μὴ προεξετάσας τὴν τῶν πολεμίων δύναμιν, τῇ δ᾽ ἀκοῇ συνάψας τὴν κατ᾽ αὐτῶν ἐξόρμησιν, ἀνίστησί τε παραχρῆμα, τὴν στρατιὰν τῆς σάλπιγγος ἐνδούσης τὸ σύνθημα, καὶ τὸν πολεμιστήριον ἵππον πρῶτος ἀναβὰς καὶ θωρακισάμενος κατ᾽ ἐπειγωλήν, οὐχὶ βάδην, τὸ δόρυ κατὰ τῶν ἀντιπάλων τιταίνων ἔξεισιν ὡς εἴπερ ἐλάφων αὐτῷ κυνηγέσιον προηυτρέπιστο ἢ θηρευτικὰ ἐκεῖ που ἀθύρματα προητοίμαστο. διελθὼν οὖν ἀνέτῳ ῥυτῆρι ὡσεὶ σταδίους τριάκοντα τό τε ἱππικὸν ἀποκναῖσαι πεποίηκεν, ὡς ἀχρεῖον εἶναι κατὰ τὴν ὥραν

terie —ceeace este cu totul greşit. Şi Isac, bunăoară, fostul împărat, e frate cu Alexie care acum împărăţeşte şi au amândoi un singur părinte şi o singură mamă, s'au născut într'aceeaş ţară şi toate au moştenit într'un fel, măcar că unul, Alexie, e mai vechiu de zile. Deci pe cât mie mi se pare şi precum din ispită cu toţii vom cunoaşte, nici în răsboaie n'ar puteà fi deosebiţi între dânşii. Aşà dară cred că trebue tot cu aceeaş râvnă ca şi mai înainte să ne apucăm de luptă, căci ştim că nu avem să ne batem decât tot cu aceiaşi duşmani, ca să nu zic cu unul şi mai slab, şi aceasta din două socotinţe: întâi fiind-că Romeii, de atâtea ori biruiţi de noi şi ne mai câştigând puterea lor de mai înainte, sunt descurajaţi şi pierd tot mai mult din tărie, şi al doilea pentru mânia ce şi-au atras ei dela Dumnezeu răsturnând din domnia-i legiuită pe Isac, care-i scăpase de o tiranie nesuferită. Negreşit, oameni cari aşà au ridicat armele asupra mântuitorului lor, vor fi mai degrabă ucişi de duşmani ca nişte călcători de lege». Cu asemenea cuvinte barbarul a îmbărbătat pe supuşii săi şi cu mai multă semeţie a pornit asupra părţilor despre Strymon şi Amfipolis. Auzind sevastocratorul Isac de năvălirea lor la Serres, şi fiind el tânăr şi mândru de o biruinţă dobândită de curând asupra Vlahilor, n'a cercetat dinainte să vadă care erà puterea duşmanului, ci, cum a oblicit despre ei, a şi purces împotriva lor. Deci numai

τῆς προσβολῆς, καὶ τὸ πεζικὸν ἐκλυθὲν ἐς οὐδὲν γεγονέναι μετέπειτα χρήσιμον· ὡς δ' ἤγγισεν ἔνθα παρενέβαλε τὸ πολέμιον, τοῦ μὲν Ἀσὰν τὸ πλεῖστον καὶ κράτιστον στράτευμα εἰς ἐνέδρας καὶ λόχους διαμερίζεται, ὁ δὲ Ἰσαάκιος μὴ τὸ στρατήγημα τοῦτο καὶ τὸν δόλον κατανοήσας, ὡς ἡττήσων καὶ τροπωσόμενος βακχευτικῷ ἐπῆλθεν ὁρμήματι· διὸ καὶ τῶν ἐν τοῖς λόχοις ἐπιθεμένων, ὡς ἐν μέσοις συσχεθεὶς ἄρκυσι, πολλοὺς μὲν ἀπέβαλε τῶν ἰδίων, τέλος δὲ καὶ αὐτὸς ἑάλω ζωγρίας ὑπὸ Σκυθῶν. ἐκ δὲ τούτων συμβέβηκεν ὡς ἐν κτήνεσι λέοντα πρός τε τὰς ἐπελεύσεις ἀδεεστάτως καὶ τὰς προνομὰς τὸν βάρβαρον ἐφορμᾶν, οἷα μηδενὸς ἀντεξιόντος ἔτι ἐκ τῶν Ῥωμαίων. ἀλλὰ πάντων ἀποδειλιασάντων καὶ τῇ πόλει ταῖς Σέρραις μετ' ἀνέτων ἡνιῶν εἰσρυέντων, ὅσοι τέως μὴ ξίφους ὤφθησαν πάρεργον ἐν τῇ συμβολῇ. ὁ δὲ συνειληφὼς τὸν σεβαστοκράτορα Σκύθης παντοίως αὐτὸν περιέκρυπτεν, ὡς εἴη ἀφώρατος τῷ Ἀσὰν, ὑποσαινόμενος ἐλπίσι μή τινων ἐνδεεστέραις, ὡς εἰ τοὺς Βλάχους διελθὼν εἰς τὰ οἰκεῖα ἤθη τοῦτον ἀπενέγκαι, πλεῖστα ἂν αὐτῷ κατάθοιτο λύτρα ὁ βασιλεύς. τῆς δὲ φήμης κατειπούσης συλληφθῆναι τὸν στρατηλάτην, ἐπιμελοῦς γεγενημένης ἐρεύνης δῆλος γίνεται καὶ τῷ Ἀσὰν ἐμφανίζεται.

Καὶ τῇδε μὲν ἀπέβη ταῦτα· τότε δὲ καὶ τῶν δορυαλώτων τις ἱερέων, εἰς τὸν Αἷμον αἰχμάλωτος ἀπαγόμενος, δεῖται τοῦ Ἀσὰν ἀφεθῆναι, δι' ὁμοφωνίας ὡς ἴδρις τῆς τῶν Βλάχων φωνῆς εἰς

decât din trâmbiţă zicând îşi sileşte oastea la drum, şi el însuş cel dintâiu se găteşte în zale şi aruncându-se pe cal dă fuga cu lancea întinsă spre duşmani, par'că ar fi mers la vânat de cerbi, sau la niscaiva jocuri vânătoreşti. Şi în repeziciunea calului el bate drum de treizeci de stadii; în chipul acesta şi-a slăbit călărimea de nu mai erà bună în ceasul încleştării, şi pedestrimea obosită nu i-a fost mai pe urmă de nici un folos. Iar când el s'a apropiat de tabăra duşmanului, Asan şi-a pus la pândă prin ascunzători cea mai mare şi mai aleasă parte din oaste. Isac neînţelegând meşteşugul şi viclenia lui, s'a repezit cu năvală nebună, fiind încredinţat că-l va bate şi-l va pune pe fugă. În vremea asta l-au lovit cetele pânditoare şi prins fiind ca într'o cursă, a pierdut o mulţime de oameni şi la urmă şi el însuş a căzut în robia Cumanilor. Din care pricină a urmat că barbarii, ca nişte lei asupra unor vite, s'au năpustit pretutindeni, fără de nici o teamă lovind şi jefuind, căci nu erà nimeni din partea Romeilor să-i împiedice; dintre aceştia cei cari au scăpat de sabie, cuprinşi de spaimă, în goana cailor s'au dus de s'au oploşit în oraşul Serres. Cumanul, care robise pe sevastocratorul Isac, nu ştià cum să-l ascundă mai bine pe acesta, ca să nu fie descoperit de Asan, şi se legănà cu nădejdea nu tocmai proastă că, de-l va puteà strecorà printre Vlahi şi-l va aduce acasă la el, grozavă răsplată va căpătà dela împăratul. Dar între acestea se svonise că generalul erà prins, şi făcându-se cercetare amănunţită, el se descopere şi se înfăţişează lui Asan.

Şi pe când se întâmplau aceste, iată unul din preoţii robiţi, pe când erà dus ca rob în Emos, se roagă lui Asan, grăindu-i în limba lui, ştiutor fiind de limba Vlahilor, să aibă milă

ἔλεον αὐτὸν ἐκκαλούμενος. ὁ δ' ἀνανεύσας ἔφατο μηδέ ποτε προθέσθαι Ῥωμαίους ἀπολύειν· ἀλλ' ἀπολλύειν. τοῦτο γὰρ καὶ θεὸν βούλεσθαι. πρὸς δ τὸν θύτην λέγεται ἀνθυπενεγκεῖν, στενάξασα βύθιον καὶ δακρύοις τὰ ὄμματα τέγξαντα, μηδ' αὐτῷ θεὸν ὑπολείπεσθαι οἰκτίρμονα ἀνθ' ὧν οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος μετὰ πένητος ἀνδρὸς διὰ ἱερωσύνης θεῷ πλησιάζοντος, ἐγγὺς δέ οἱ παρεστάναι καὶ τὸ τῆς ζωῆς τέρμα, καὶ τοῦτο μὴ ὡς ἐν μαλακῷ ὕπνῳ τῷ φυσικῷ μόρῳ ἐπελευσόμενον, ἀλλ' ὡς εἴωθε τὰ πλεῖστα τοῖς σφάττειν ἐν μαχαίρᾳ προτιθεμένοις. καὶ οὐ διέπεσε τοῦ θυηπόλου τὸ πρόρρημα. μικρῷ γὰρ ὕστερον εἰς τὴν Μυσίαν ἐπανηκὼς παρά τινος τῶν οἰκίων διαχειρίζεται. ἦν δὲ ὁ τρόπος οὗτος τῆς αὐτοῦ ἀναιρέσεως.

Ἀνήρ τις ὁμοφυὴς αὐτῷ καὶ ὁμότροπος καὶ ᾧ πάνυ προσέβλεπεν ἥμερον (Ἰβαγκὸς ὄνομα τῷδε, σημαίνει δὲ ἡ λέξις τὸν Ἰωάννην), τῇ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ κασιγνήτῳ λάθρᾳ συνήρχετο. πυθόμενος οὖν τὰ τῆς μίξεως ἐκεῖνος, τὰ μὲν πρῶτα εἰς εὐθύνας ἦγε τὴν ὁμευνέτιν, καὶ θάνατον ἐτίμα τὴν ἐπὶ τοῖς δρωμένοις παρασιώπησιν· ὡς δ' ἄλλοις τε αὐτὸν ἡ γυνὴ λόγοις τοῦ φονίου κατηύναζε βλέμματος καὶ ὁρμήματος, ἀλλὰ δὴ καὶ τῷ προσάγειν ὕστερον ὡς εἰκαίως χολᾷ κατ' αὐτῆς, ἀκριβῶς γὰρ κἀκεῖνον τὰ περὶ τὴν μῖξιν ταυτηνὶ συνειδέναι, τὸν κατὰ τῆς ὁμολέκτρου χόλον εἰς Ἰβαγκὸν μετατίθησι, καὶ δὴ μεταπέμπεται τὸν ἄνδρα τῶν νυκτῶν ἀωρί, μηδὲν καθυφεὶς τῆς ὁρμῆς. ὁ δὲ τὸ τῆς χρείας ἔξωρον οὐκ ἀναίτιον καὶ ἀνεύθυνον οἰηθεὶς ἐς τὴν αὔριον τὴν ἄφιξιν ὑπερτίθεται. ἐκείνου δ' αὖ πάλιν ἐγκειμένου καὶ μὴ φέρειν ἔχοντος τὴν ῥᾳστώνην ὡς παρόρασιν, κοινοῦται τοῖς

de el şi să-l sloboadă. Dar Asan l-a respins, zicându-i că el e hotărît ca nici odată să nu sloboadă Romei, ci pururea să-i piarză, căci asta e şi voia lui Dumnezeu. La care zice-se că preotul, suspinând din greu şi cu ochii scăldaţi în lacrimi ar fi întâmpinat «că nici de el nu va aveà milă Dumnezeu, căci el nu s'a milostivit de un om sărac, care prin darul preoţiei se apropie de Dumnezeu, şi că nu e departe nici sfârşitul vieţii lui, şi că sfârşitul nu-i va fi de moarte firească, ca într'un somn blând, ci după cum de cele mai multe ori se întâmplă celor ce aleg omorul cu sabia». Şi nici n'a fost deşartă prorocia preotului; căci peste puţină vreme, Asan întorcându-se în Mysia fu omorît de unul din ai lui în chipul următor:

Un bărbat de acelaş neam şi de o fire cu dânsul şi care îi erà foarte aproape de inimă (numele acestuia erà Ivancu, adecă Ioan) aveà legături tăinuite cu sora nevestei lui. Asan aflând aceasta dintru'ntâiu a aruncat vina asupra nevestei lui şi a osândit-o la moarte pentru tăinuirea lucrului. Dar ea a ştiut înblânzì dorinţa şi pornirea lui spre vărsare de sânge zicându-i multe feluri de cuvinte şi adăugând mai ales că şi el ştiuse deplin această legătură, drept care nu e drept să se supere pe dânsa. Deci cu aceasta îi întoarse mânia asupra lui Ivancu. Asan, nepotolit în furia lui, îl chiamă pe acesta peste noapte să vie la dânsul. Ivancu bănuind că chemarea aceasta la un ceas nepotrivit nu e fără temeiu şi socoteală, amână venirea lui pe ziua următoare. Dar cum

καθ' αἷμα καὶ φίλοις τὸ ποιητέον ὁ Ἰβαγκός, εἰς νοῦν ὀψέ ποτε βαλὼν τὸ τῆς ἀφίξεως αἴτιον. οἱ δ' ὑποτιθέασι τούτῳ τὴν προτενῆ περιζώσασθαι μάχαιραν, καὶ ταύτην τῷ ἱματίῳ ἐνθάψαντα εἰσελθεῖν, καὶ τοῦ μὲν Ἀσὰν ἠρέμα προσεπιπλήττοντος καὶ τὸ τοῦ θυμοῦ κατ' αὐτοῦ βράττον ὕβρεσι συμμετροῦντος, καὶ τοῖς λοιποῖς ἃ μὴ λυμήνηται τὸ σῶμα τὴν κόλασιν ἀφορίζοντος, φέρειν γενναίως καὶ τὴν ἐφ' οἷς ἑάλω παραλύπησιν συγγνώμην αἰτεῖν, εἰ δ' ἐκεῖνος διφῴη τὸ ξίφος κατ' αὐτοῦ, τηνικαῦτα κἀκεῖνον ἀνδρίζεσθαι, καὶ σπεύδειν ὥστε φθάσειν ὃ μελλήσας αὐτίκα πείσεται, καὶ πάσας καιρίας ἐπάγειν καὶ καταγούσας εἰς ᾅδου τὸν ἀναιδῆ καὶ φιλαίματον. ὃ καὶ εἶχεν ὧδε διαπραξάμενος· μηδὲν γὰρ ἐπ' αὐτῷ διανοουμένου μέτριον τοῦ βαρβάρου, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν πρώτην εὐθὺς θέαν ἐκθηριωθέντος καὶ τὸν σφαγέα ζητοῦντος κνώδοντα, κατὰ τοῦ βουβῶνος οὗτος φθάσας ἐκεῖνον πλήττει καὶ ἀναιρεῖ. οὐκοῦν καὶ διαδρὰς Ἰβαγκὸς παραχρῆμα πρόσεισι τοῖς τοῦ ἔργου συνίστορσι καὶ μηνύσας τὸ γεγονὸς ἔγνω αὐτοῖς ἅμα πρὸς ἀποστασίαν ἰδεῖν· μηδὲ γὰρ ἠρεμήσειν τοὺς τοῦ πεσόντος ὁμαίμονας καὶ ὅσον αὐτῷ πρὸς γένους καὶ φίλιον. κἂν μὲν προχωροίη τὰ κατὰ σκοπόν, καὶ χώρας ἐκείνους καὶ Μυσίας ἄρξειν αὐτῆς τοῦ Ἀσὰν δικαιότερόν τε καὶ ἐννομώτερον. καὶ μὴ τῷ ξίφει τὰ πάντα ὡς ὁ πεσὼν διοικεῖν, καὶ ὅπερ ἂν ὑποβάλλῃ θυμός, τοῦτο καὶ διαπράττεσθαι· εἰ δ' ἄλλως αὐτοῖς μεταρριφείη τὰ διαβούλια μήτε μὴν ὅλως προβαίνουσι τὰ κατ' ἔφεσιν, πρὸς ἄλλον μετασκευάσασθαι πλοῦν, τοῖς τὰ Ῥωμαίων πράγματα κυβερνῶσι τὰ κατ' αὐτοὺς ἐπιτρέψαντες. ἔτι τοίνυν οὔσης νυκτὸς οὐ μόνον τὴν σκέ-

Asan tot stăruià şi nu-i puteà îngădui zăbava, ţiind-o de neluare în seamă, Ivancu pricepù în sfârşit pricina chemării şi se sfătui cu rudele şi prietinii lui ce e de făcut. Aceştia îl îndeamnă să-şi iea sabia cu dânsul şi îndosind-o sub haină, să se înfăţişeze lui Asan. Şi dacă acesta îl va mustrà domol şi-şi va scoate necazul ce are pe dânsul numai cu ocări şi fără vreo pedeapsă trupească, să rabde cu tărie şi să-i ceară iertare pentru supărarea ce i-a adus cu purtarea lui. Dar dacă Asan va ridicà sabia asupra-i, el atunci să prindă inimă şi să-i apuce înainte, dându-i lovituri de moarte şi doborînd pe acel neruşinat şi iubitor de sânge. Şi Ivancu a făcut după sfatul lor. Deci pe când Asan nu numai că nu şi-a stăpânit necazul, ci cum l-a văzut a şi izbucnit ca o fiară şi îndată a pus mâna pe sabie, Ivancu, luându-i pe dinainte, îi înplântă arma în deşerturi şi-l omoară. După asta el se furişează de acolo numai decât şi se întoarce la tovarăşii lui ca să-i înştiinţeze despre întâmplare. Totodată el îi hotăreşte să se scoale, spunându-le că neamurile şi prietinii ucisului nu vor sta în nemişcare; şi că dacă el cu ai lui îşi vor ajunge ţinta, ţerile şi însăş Mysia vor stăpânì mai cu dreptate şi mai după lege decât Asan, şi nu vor cârmuì totul cu sabia ca răposatul domn, săvârşind numai ceeace mânia povăţueşte; iar dacă planurile lor vor cădeà şi nu va fi după cum le e voia, atunci nu rămâne decât să se arunce

ψιν ταύτην ἐκράτυναν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς παρώξυναν τῶν βουλευμάτων αὐτοῖς συλλαβέσθαι. ὅθεν κρατήσαντες τοῦ Τερνόβου (ὁ δέ ἐστιν ἡ ἐρυμνοτάτη ἅμα καὶ προφερεστάτη τῶν κατὰ τὸν Αἷμον ἁπασῶν πόλεων, τείχεσί τε ἰσχυροῖς περιβεβλημένος καὶ ῥεύματι ποταμείῳ διειλημμένος καὶ ὄρους ἀκρωνυχία πεπολισμένος) τοῖς περὶ τὸν Πέτρον ἀντέστησαν· ἡ γὰρ φήμη ἅμα ἕῳ οὐκ ἐπ' ἄκρων μόνον τῶν τοῦ Τερνόβου τειχέων ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔξω καὶ πόρρωθεν τὸν τοῦ Ἀσὰν περιεσάλπιζε θάνατον· ὡς δ' οὐθ' ὁ Πέτρος ῥᾳδίαν εὕρισκε τὴν Ἰβαγκοῦ καταστροφὴν οὐθ' οὗτος ἀποκρούσασθαι Πέτρον ἠδύνατο, ὁ μὲν χρονοτριβὴν ἐπεβάλετο καὶ μίαν ταύτην ᾤετο προσδοκίαν καταπαλαίσασαν τὸν ἀντίδικον Ἰβαγκόν, ὁ δὲ τῷ τῶν Ῥωμαίων προσρυῆναι βασιλεῖ δεῖν ἔγνωκε καὶ διὰ τῆς ἐκεῖθεν συνάρσεως περιγενέσθαι τῶν διαφόρων· ἐλέγετο δὲ καὶ ὑποθήκαις Ἰσαακίου τοῦ σεβαστοκράτορος ἀναιρεθῆναι πρὸς Ἰβαγκοῦ τὸν Ἀσάν, ἄλλαις τε πλείσταις ὑποσχέσεσι πρὸς τοῦτο ἐπιρρωσθέντος, καὶ προσέτι γε μὴν πτερωθέντος τὸ κατ' ἐπιγαμίαν συναρμόσασθαι οἱ καθυποσχέσθαι τὴν οἰκείαν θυγατέρα τὴν Θεοδώραν. πλὴν ὁ μὲν ἐναφῆκε τοῖς δεσμοῖς τὴν ψυχήν, καὶ μηδέπω τοῦ φόνου κατεργασθέντος.

Ὁ δὲ Ἰβαγκὸς δηλώσας τῷ βασιλεῖ τὸ γινόμενον στεῖλαί τινα μετὰ στρατιᾶς διηρέθιζε τὸν παραληψόμενόν τε τὸν Τέρνοβον καὶ σὺν αὐτῷ περὶ τῆς ὅλης Μυσίας ἀγωνισόμενον. καὶ τάχ' ἂν τετέλεστό τι τοῖς Ῥωμαίοις σωτήριον, εἰ βασιλεὺς αὐτίκα προθύμως πρὸς τὴν ἀγγελίαν ταύτην πραξικοπεῖν ἐπεβάλετο, ἐπειδήπερ καὶ εἰ Τέρνοβον εἷλεν, εἶχεν ἂν εὐμαρῶς καὶ ἀπόνως Μυσίαν ἅπασαν. νῦν δὲ ὁ μὲν

în brațele Romeilor și să ceară ajutor dela dânșii. Deci chiar peste noapte nu numai ei s'au întărit în gândul acesta, ci și pe alții au îndemnat să iea parte la sfatul lor. Drept care au pus mâna pe Târnova—care este cea mai tare și mai de frunte între cetățile din Emos, fiind încunjurată cu ziduri puternice și împărțită în două de apa unui râu și zidită pe culmea muntelui—și s'au gătit de apărare împotriva lui Petru și tovarășilor lui. Căci încă des de dimineață s'a răspândit vestea despre moartea lui Asan, nu numai înlăuntrul cetății, ci și peste ziduri și încă și mai departe. Dar anevoie fiind lui Petru să-l răstoarne pe Ivancu și acestuia să-l înfrângă pe el, nevoit a fost Petru să lase vreme lucrului, socotind că numai așà va birui pe potrivnicul său, iar Ivancu s'a hotărît să caute scăpare la împăratul Romeilor și să bată pe dușman cu ajutorul lui. Se ziceà chiar că Asan nu fusese omorît decât numai din îndemnul sevastocratorului Isac, care l-a ințeţit la aceasta cu foarte multe făgădueli, dar mai ales cu nădejdea că-i va da de soție pe fata lui, Teodora. Ci sevastocratorul murise în lanțuri înainte de a se fi săvârșit omorul lui Asan

Ivancu făcù cunoscut împăratului tot ce se petrecuse în țara lui și-l îndemnă să trimită pe cineva cu oaste ca să iea Târnova și împreună cu dânsul să se nevoească a câștigă întreagă Mysia. Poate atunci ar fi fost mântuirea Romeilor, dacă împăratul la această știre ar fi stat gata și bucuros să răspundă cu fapte, căci dacă ar fi luat Târnova, lesne și fără trudă

βλακευσάμενος ἐνέφυ τοῖς ἀρχείοις καὶ πάλιν κατὰ τὸν εἰς τὸ κέλυφος βυόμενον σκώληκα, στέλλει δὲ τὸν πρωτοστράτορα Μανουὴλ τὸν Καμύτζην, ἀνειπὼν στρατηγόν. ὁ δ' ἀπάρας ἐκ τῆς Φιλίππου μετὰ τῶν ἑπομένων ἐκείνῳ δυνάμεων, καὶ τῶν ὅρων τῆς Μυσίας ἄκροις ποσὶν ἐφαψάμενος, παλίσσυτος γίνεται παρὰ δόξαν. τὸ γὰρ στράτευμα ἐπαναστὰν «ποῖ ἄγεις ἡμᾶς» ἔλεγον, «ἢ τίσι συμπλακήσεσθαι μέλλομεν; οὐ πολλάκις τὰς ὀριαίας ταύτας ὁδοὺς διήλθομεν, καὶ μὴ μόνον οὐδέν τι κατωρθώκειμεν βέλτιον, ἀλλὰ καὶ μικροῦ προαπολώλειμεν ἅπαντες; ἀνάστρεφε τοίνυν, ἀνάστρεφε, καὶ ἡγοῦ τῆς ἐπὶ τὰ σφέτερα». ἐπὶ δὴ τούτοις καὶ δείμασιν ἀλόγοις ἐκταραχθέντες, ὥσπερ κατὰ νώτου τινῶν ἐγκειμένων καὶ παντοίοις ὅπλοις βαλλόντων, ἀκόσμως ᾤχοντο. καὶ αὖθις οὖν πρὸς τοῦ βασιλέως ἡ πρᾶξις αὕτη μετὰ στρατιᾶς ἐπεκρίνατο μείζονος. ἐνίκα δ' ἐσαεὶ τὰ χείρονα, μηδενὸς εἰς χεῖρας ἐλθεῖν καὶ συμμῖξαι τοῖς βαρβάροις ἐν τῷ ἐπαρήγειν Ἰβαγκῷ δοκιμάζοντος. ἀπειρηκὼς τοίνυν οὗτος καὶ τοῖς κατὰ τὸν Τέρνοβον δυσχρηστούμενος πράγμασιν, οἷα τῶν περὶ τὸν Πέτρον κρατυνομένων ἀεὶ καὶ στρατιᾶς προσθήκαις ἐπαυξομένων, ἔξεισιν ἐκεῖθεν λαθραίως καὶ πρόσεισι βασιλεῖ, καὶ μετῆλθεν οὕτω καθαρῶς πρὸς τὸν Πέτρον πάλιν ἡ ἀρχηγία τῶν Μυσῶν. πλὴν οὐδ' οὗτος θανάτῳ φυσικῷ ἐπαπῆλθεν, ἀλλὰ μικρῷ ὕστερον παρά του τῶν ὁμογενῶν ξίφει διελαθεὶς κατέστρεψεν οἰκτρῶς τὴν ζωήν, ἡ δὲ ἡγεμονία τῶν Βλάχων βλέπει πρὸς Ἰωάννην τὸν τρίτον τῶν ἀδελφῶν.

Τότε δ' οὖν ὁ Πέτρος συλλήπτορα τῶν πόνων καὶ μερίτην τῆς δυναστείας Ἰωάννην προσελόμενος τὸν ὁμαίμονα, ὃς

ar fi supus toată Mysia. Dar el, de prostie, s'a înfundat iar în palatul lui, ca şi un vierme băgat în scoarţă şi a trimis pe protostratorul Manuil Camytze, dându-i comanda oştirii. Acesta cu puterea ce aveà la îndemână pleacă îndată din Filipopol, dar abià se apropie de hotarele Mysiei şi se întoarce pe neaşteptate înapoi. Căci oastea răsvrătindu-se i-a zis: «Încotro ne duci şi cu cine avem să ne batem? Oare n'am umblat noi de atâtea ori prin aceste drumuri de pe munţi şi nu numai că n'am isprăvit nimic bun, ci erà mai să pierim cu toţii? Înapoi dar, înapoi, du-ne pe noi acasă!» Pe lângă aceasta cuprinşi fiind de o spaimă fără temeiu, ca şi când niscaiva duşmani i-ar goni şi cu felurite arme i-ar lovì dela spate, au rupt-o la fugă împrăştiindu-se. Şi astfel s'a sfârşit şi această încercare din partea împăratului făcută cu mai multă oştire. Şi biruiau deapururi cele rele, căci nimeni cu barbarii nu încercà să se lupte şi să se amestece întru ajutorul lui Ivancu. Acesta dar, desnădăjduit şi în mare strânsoare fiind la Tărnova—căci Petru cu oamenii lui mereu se împuterniciau şi sporiau la număr cu adausul de oaste nouă—, pe ascuns plecând de acolo vine la împăratul şi într'acest chip se alege de iznoavă domnia curată a lui Petru peste poporul Mysilor. Dar nici acesta n'a murit de moarte firească, cì peste puţin pierit-a în chip ticălos, străpuns fiind cu sabia de unul din neamul lui. Şi astfel domnia Vlahilor a ajuns pe mâna lui Ioan, al treilea frate al celor ce domniseră până acum.

Petru îl luase de mai înainte ca tovarăş trudelor sale şi părtaş la domnie pe acest frate Ioan, care

ἐφ' ἱκανὸν ὡμήρησεν ἐν Ῥωμαίοις ἡνίκα εἶχε βασιλεὺς Ἰσαάκιος διοσεύσας κατὰ Μυσῶν, ἀποδρὰς δέ, ὡς πρὸς τὰ οἴκοι πάλιν ἀφίκετο, οὐκ ἐξ ἀντιθέτου τῇ τεθνεῶτι Ἀσὰν τὰ Ῥωμαίων ἔκειρε προνομεύων· ἡ γὰρ φύσις καὶ τούτῳ οὐδέν τι πρὸς τὰ ἡμέτερα διεβράβευσε μέτριον. ὑπήντα δὲ τῷ Πέτρῳ ἐξ ἡμῶν οὐδείς, οὐδ' ἠδύνατο, ἀλλὰ τοσούτων καὶ τηλικούτων τοῖς ἐναντίοις κατορθωμένων ἐπὶ πλείστοις ἐνιαυτοῖς, καὶ τοῦ κακοῦ τοῦδε τῶν Ῥωμαίων ἐσαεὶ διακυμαίνοντος πράγμασιν, οὐδέποτε βραχεῖα νίκη Ῥωμαίοις διαγεγελάκει οὐδέ τι παρυφέστη τροπαιουχήματος ἴνδαλμα. τὴν δ' ἐκ θεοῦ παρόρασιν ταύτην καὶ τελείαν μικροῦ ἐγκατάλειψιν οὐδεὶς τῶν ὑψιθρόνων ἀρχιερέων καὶ τὰς πρώτας καρπουμένων τιμὰς ἢ τῶν τὴν ἐρέαν τῆς κεφαλῆς μέχρι καὶ ῥινὸς διαχαλώντων βαθυπωγώνων μοναστῶν ἐν νῷ βαλλόμενος ἦν, ἢ διδάσκων πρὸς ταύτην ἀντιπράττειν ὁποσονοῦν, ἢ ἐν τῷ παρρησιάζεσθαι βασιλέως ἐνώπιον Ῥωμαίοις διαμηχανώμενος τὰ σωτήρια· ἀλλ' ὡς εἰ πάντες ἐξέκλινάν τε ἅμα καὶ ἠχρειώθησαν, ἀνεπαισθήτως εἶχον τῶν γινομένων καὶ οἷον ἀντέβαινον ταῖς ἐκ θεοῦ μαστιγώσεσιν. Ἕλληνες δὲ τὴν αἰτίαν ἐζήτησαν τοῦ λοιμοῦ, καὶ τοῦ μάντεως πυθόμενοι Κάλχαντος οὐκ ἀφῆκαν τὸ κακὸν ἀθεράπευτον, παρ' οὐδὲν θέμενοι εἰ βαρυμηνιᾶν ἔμελλεν ὁ πρώτιστος καὶ κράτιστος τοῦ στρατεύματος.

Ὅγε μὴν Ἰβαγκὸς τῷ βασιλεῖ προσρυεὶς ἀσμένως προσδέδεκτο, καὶ γέγονεν ἐς οὐκ ὀλίγα χρήσιμος Ῥωμαίοις, εὐμήκης ὢν τὴν ἡλικίαν καὶ ἀγχίνους μάλιστα καὶ τὴν ῥώμην ἀκμαῖος τοῦ σώματος· τὸν δέ γε ἄνδρα τῶν αἱμάτων τῷ τοῦ εἴδους ἀκροχόλῳ καὶ τῷ τῆς γνώμης ἀποκρότῳ σα-

multă vreme petrecuse ca ostatic printre Romei, de pe când împăratul Isac se oştise a doua oară asupra Mysilor; dar fugind pe furiş şi întorcându-se înapoi în ţara lui, n'a stricat şi prădat împărăţia Romeilor cu mai multă blândeţă decât Asan. Căci nici pe acesta nu l-a făcut firea mai potolit faţă de noi şi ale noastre. Nici unul din ai noştri n'a îndrăsnit şi n'a putut să stea tare împotriva lui Petru; ba chiar de amar de ani, pe când duşmanul nostru se bucură de atâtea şi atât de mari biruinţe şi pururi lovind sguduià împărăţia Romeilor, nici cea mai scurtă izbândă şi nici măcar nălucirea ei n'a înveselit inima Romeilor. Această dela Dumnezeu urgisire şi aproape deplină părăsire a noastră, nici unul din arhiereii cei mai înalţi şi cei mai presus întru cinste sau dintre călugării cei mai bărboşi şi cu capul învăluit până la nas n'a luat-o în seamă ori n'a învăţat în ce chip să fie ispăşită, şi nici pe faţă grăind împăratului n'a găsit mijloc de mântuire a Romeilor; ci ca şi când cu toţii ar fi fost abătuţi şi netrebnici, priviau nesimţitori la mulţimea relelor şi se îndărătniciau par'că la biciuirile lui Dumnezeu. Elinii odinioară au vrut să ştie pricina ciumei, şi aflând-o dela ghicitorul Calhas, n'au lăsat nevindecat răul, căci nu au vrut nimic să ştie de mânia cumplită ce aveà să cuprindă pe cel mai de frunte şi mai viteaz dintre căpeteniile oştirii lor.

Iar Ivancu fugind la împăratul şi fiind cu dragă inimă primit de acesta, fu de mare folos Romeilor. El erà om înalt de stat, nespus de ager la minte şi foarte tare de virtute; iară apriga-i pornire spre mânie şi neînfrânta-i hotărîre în cugetul lui, lă-

φῶς διεχάραττε, Ῥωμαίοις μὲν συναυλιζόμενος, μεταρρυθμιζόμενος δὲ οὐδαμῶς πρὸς τὸ τοῦ φρονήματος ὁμαλὸν καὶ εὐένδοτον. ὁ μέντοι βασιλεὺς οὐκ ἀνάξιον κρίνας τὸν ἄνδρα τῶν εἰς αὐτὸν γενομένων γαμικῶν ἐγγυήσεων τὴν μὲν παστάδα εἰς τὸν νόμιμον καιρὸν ἀνεβάλετο (ἔτι γὰρ ἐψέλλιζεν ἡ νύμφη τὰ παιδικά), αὐτὸν δὲ τοῖς μέγα δυναμένοις συγγενέσιν ἐνέγραφεν, οὐδενὸς τῶν εἰς θεραπείαν ἀρχικὴν καὶ πλοῦτον βαθὺν παρεικῶς στέρεσθαι. ὁ δὲ πρὸς τὸ κατηγγυημένης αὐτῷ θυγατρόπαιδος τοῦ βασιλέως ἀτελὲς ὁρῶν, καὶ τῇ τοῦ κάλλους ῥοδωνιᾷ τῇ τῆς τεκούσης αὐτὴν Ἄννης ἐν χηρείᾳ ἔτι οὔσης περιέργως ἐνατενίζων, καὶ γάμους φανταζόμενος μείζονας, «τί μοι καὶ τῷ ἐν γάλαξιν» ἔφασκεν, «ἀρνειῷ ἀμνάδος πρὸς ὀχείαν καὶ αἰγὸς τελείας ἐπιδεομένῳ;» τὰ πλεῖστα μὲν οὖν ὁ ἀνὴρ οὗτος τοῖς περὶ τὴν Φιλίππου ἐπόνει μέρεσι, καὶ ἦν ἀγαπητὸν Ῥωμαίοις ἀντίφραγμα τῶν ἐκ τοῦ γένους ἐκείνου μετὰ Σκυθῶν συνάρσεως ἐξιόντων καὶ κειρόντων τὸ προσπεσόν, ἐνίοτε δὲ καὶ βασιλεῖ συστρατεύων διαφερόντως ἐδόκει δραστήριος.

Τίς δ' ἂν καὶ ἀριθμεῖν δύναιτο ὅσαι καὶ ὅτε τοῦ ἔτους Σκυθῶν καὶ Βλάχων ἐγένοντο ἔφοδοι, καὶ οἷα ἔργα ἔδρων ἀνόσια; μαρτυροῦσι δήπου τὰ πεπραγμένα ἡ τῶν πρὸς Αἷμον χωρῶν ἐρημία Μακεδονίας τε καὶ Θράκης οἱ λῃϊσμοὶ στηλῶν καὶ κύρβεων ἀκριβέστερον καὶ ξυμπάσης ἱστορίας τρανότερον.

murit arătà într'însul pe bărbatul sângiurilor, şi măcar că petreceà alături de Romei, el n'a împrumutat nimic din firea blândă şi mlădioasă a acestora. Împăratul l-a găsit vrednic de făgăduinţa ce-i făcuse sevastocratorul pentru căsnicie, dar a amânat cununia până la vremea legiuită, căci mireasa erà încă în vârsta necoaptă a copilăriei, şi l-a trecut în numărul prea puternicelor sale rude şi a îngrijit să-l puie în cea mai mare cinste şi să-i dea cele mai mari avuţii. Dar Ivancu, văzând că logodnica lui, nepoată de fiică a împăratului, erà încă tânără şi lăcomind la frumuseţa cea înflorită a mamei acesteia, Ana, care erà încă văduvă, a năzuit la o căsătorie mai bună şi a zis în sine: «Ce să fac eu cu o mieluşică sugătoare, pe când mie îmi trebue oiţă şi capră deplină?»—Iar cea mai mare parte din luptă a dus-o el în părţile despre Filipopol. Şi erà scump Romeilor, căci se pusese ca un stăvilar la năvălirile a tot cotropitoare ale neamului său sprijinit de Cumani; uneori s'a oştit şi cu împăratul şi s'a arătat neîntrecut de harnic în bătălie.

Dar cine ar puteà socotì câte şi de câte ori pe an au fost năpustirile Cumanilor şi Vlahilor precum şi urgiile săvârşite de dânşii? De bunăseamă faptele întâmplate, pustiirea ţerilor despre Emos şi prădarea Macedoniei şi a Traciei mărturisesc mai lămurit decât ori ce monumente şi mai vârtos decât ori ce povestire.

Povesteşte despre pierderile din Asia, apoi despre primejdia care ameninţă împărăţia despre apus: *Americh*, regele Siciliei (fiul lui Frederic Barbarossa), moştenind domnia părintească a Siciliei şi supunând Italia, cere şi capătă tribut din Constantinopol, dar moare şi astfel scapă împărăţia de el. Pustiirea insulelor din Marea Egee de către piratul Genovez Cafuri, care la urmă e bătut de Sterioni, fost pirat şi omul împăratului. Decăderea statului sub cârma lui Alexie; nevrednicia şi lipsa lui de energie a făcut ca slujbele înalte ale împărăţiei să încapă în mânile unor oameni mitarnici şi de rând, cari

n'aveau altă țintă decât părăduirea averii publice. Soția lui Alexie a căutat să schimbe întru câtva starea lucrurilor, dar a căzut jertfa defăimării dregătorilor răi, cari fuseseră îndepărtați dela slujbă prin mijlocirea ei.

VI.

Din cartea a doua a domniei lui Alexie Anghel.

Cap. 3, p. 643—644, 17:

Alexie părăsește expediția întreprinsă în contra lui Hrysos. Cap. 5, p. 662, 19—665, 7: *Năvălirea Vlahilor și Cumanilor în Tracia de Sud.*

Καὶ βασιλεὺς μετὰ τοῦτο τῆς προκειμένης ἐχόμενος ἄπεισι πρὸς τὰ Κύψελλα, σωτήριόν τι ταῖς Θρᾳκίαις πόλεσιν ἐργασόμενος, ἃς οἱ Βλάχοι καὶ Σκύθαι κακῶς ἐτίθεσαν, ἔπειτα δὲ συλλαβεῖν τὸν Χρύσον προθέμενος ἢ γοῦν ἀνακόψαι τῶν ἐκδρομῶν ἃς ἐποίει λαθραίως τὰ περὶ τὰς Σέρρας κείρων χωρία. ἦν δ' ὁ Χρύσος οὗτος Βλάχος τὸ γένος, τὴν ἡλικίαν συνεσταλμένος, μὴ συμφωνήσας μὲν ἀφισταμένοις Ῥωμαίων Πέτρῳ καὶ τῷ Ἀσάν, ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον κατ' αὐτῶν ἀράμενος ὅπλα μεθ' ὧν εἶχε πεντακοσίων ὁμογενῶν, καὶ Ῥωμαίων γεγονὼς ἔνσπονδος. οὐ πολλῷ δ' ὕστερον ἁλοὺς ὡς ῥέπων πρὸς τὸ ὁμόφυλον, τῷ πρόσω βαίνων διὰ παντὸς καὶ δυναστείαν ἑαυτῷ μνηστευόμενος, φρουρᾷ παραδίδοται. εἶτα ἀνεθεὶς καὶ σταλεὶς ἐπὶ τῷ φρουρῆσαι τὴν Στρούμμιτζαν τὸν μὲν ἐκεῖσε πεπομφότα βασιλέα τῶν ἐλπίδων ἐψεύσατο, τῇ δὲ γνώμῃ χρησάμενος ἣν τοῖς ἐκ γειτόνων Ῥωμαίοις κἀκεῖνος κακὸν ἀδυσώπητον. πρὸς τοῦτον τοίνυν ἐξορμήσας ὁ βασιλεὺς καὶ στράτευμα ἱκανὸν ἐς τὰ Κύψελλα ἠθροικώς, μετὰ βραχὺ ἀποστὰς τῆς προθέσεως ἐρᾷ ἐπανόδου, ὡς μάτην μὲν ἐκεῖ που τὴν στρατιὰν ἁλισθῆναι, εἰκαίως δὲ καὶ αὐ-

Împăratul după aceasta, urmându-și drumul înainte, se duce la Kypsella cu gând ca să scape orașele Traciei stricate de Vlahi și de Cumani și după aceea să prindă pe Hrysos, sau măcar să oprească năvălirile pe cari el le făceà pe ascuns pustiind părțile despre Serres. Și erà acest Hrysos după neam un Vlah, mărunt de stat, și nu se potrivise lui Petru și Asan la răscoala lor împotriva Romeilor, ci cu cei 500 de oameni din seminția lui a ridicat armele asupra lor însoțindu-se cu Romeii. Dar puțină vreme după aceea, descoperit fiind că umblà să se alăture de cei de un neam cu dânsul și că nu se mai abăteà din această cale, ci că tot se gătià să-și facă domnie pentru sine, fu prins și aruncat în închisoare. Dar mai pe urmă fu slobozit și trimis spre paza Strumitzei. Aici el a înșelat nădejdea împăratului care-l trimisese acolo și și-a pus în gând și el să fie pacostea Romeilor din vecinătate. Deci împăratul adunând oaste multă la Kypsella porni împotriva lui. Dar în scurtă vreme și-a păsăsit gândul acesta și a căutat să se întoarcă înapoi. În deșert îi fuse dar adunarea oștilor acolo și în deșert se îndreptase către Ky-

τὸν τὴν ἐς τὰ Κύψελλα πορείαν ἑλέσθαι. οὐκοῦν τὰ κατὰ τὴν ἑσπέραν ἀφεικὼς φέρεσθαι ὡς πρώην εἶχον καὶ ἔπασχον, ἐς τὸ Βυζάντιον ἐπανέζευξε μηδὲ δύο μῆνας ἀνασχόμενος θυραυλῆσαι.

psella; căci a lăsat lucrurile din·Apus în starea lor nenorocită dinainte şi s'a întors la Bizanţ fără să se îndure să-şi îndelunge oştitul nici măcar vreme de două luni.

Împărăteasa Eufrosina, defăimată fiind pe lângă Alexie, e îndepărtată din palat şi închisă într'o mânăstire; dar în urma stăruinţei rudelor şi în deosebi a lui Constantin Mesopotamitul—mai târziu mitropolit al Salonicului—ea fu liberată şi reintegrată în drepturile ei· Mesopotamitul ca mitropolit al Salonicului se impune împăratului prin talentele lui militare (el slujià şi bisericii şi statului în urma unui privilegiu ce-i acordase patriarhia prin mijlocirea împăratului) şi ajută pe Alexie la *expediţia a doua împotriva lui Hrysos*. Dar mai târziu Mesopotamitul cade în disgraţie şi e îndepărtat dela postul ce ocupà. Conflict între Bizantini şi Sultanul din Iconion (Caihosrev sau după Bizantini Caihosroi I 1193—1211), care intră în ţerile bizantine şi robeşte mult popor. În vremea asta Alexie suferià de o boală articulară şi cei dimprejurul lui îl sfătuiau să se îngrijească de moştenitor; dar toţi căutau de interesele lor şi nimenea nu se gândià la binele patriei — zice Acominatos. O pagină memorabilă asupra decăderii Bizanţului.

Ὁ δὲ δὴ αὐτοκράτωρ μήπω καθαρῶς ἀνασφήλας τῆς νόσου μηδ' ἐπὶ τῶν ποδῶν στῆναι δυνάμενος ἔξεισι καὶ ἄπεισι πρὸς τὰ Κύψελλα, ἐξαρτύσας ὅσα πρὸς πόλεμον ἄραρεν. αὐτοῦ δ' ὄντος ἐν καχεξίᾳ, Σκύθαι μετὰ μοίρας Βλάχων τὸν Ἴστρον διαβάντες τοῖς Θρᾳκικοῖς πολίσμασιν, ὁπόσα περὶ Μεσήνην καὶ Τζουρουλόν, καὶ τὰ ἔτι τούτων ἐχόμενα ἐξ ἐφόδου ἔκειρον κατ' αὐτὴν τὴν ἐτήσιον μνήμην Γεωργίου τοῦ Χριστομάρτυρος. ἦν μὲν οὖν, ὡς ᾔδετο, τοῖς βαρβάροις σκέμμα καὶ σύνθημα πρὸς τῶν ἡγεμόνων τῆς ὁδοῦ δοθὲν εἰς τὸ Κουπέριον ἀφικέσθαι (τὸ δέ ἐστιν ἐκ γειτόνων τῆς Τζουρουλοῦ διακείμενον, ἔνθα ἤγετο τηνικαῦτα τῷ μάρτυρι ἑορτὴ καὶ πανήγυρις συγκεκρότητο), ὁμίχλης δὲ περισπασθείσης ἕωθεν χαμαιφερῶς τὸ μὲν πολὺ τῶν βαρβάρων τῆς προκειμένης ἀπορραγὲν εἰς χωρία μετέρρευσαν ἕτερα, μέχρι καὶ τοῦ παράλου Ῥαιδεστοῦ κατιόν, μοῖρα δέ τις αὐτῶν περὶ τὸ Κουπέριον ἐνσκήψασα εἰς μὲν

Iar împăratul, deşi nu se vindecase de boală deplin şi nici nu puteà să se ţie pe picioare, gătindu-se cu toate cele de nevoie pentru răsboiu, pleacă şi se duce la Kypsella, şi pe când el sa aflà încă suferind, Cumanii cu o gloată de Vlahi trecând Dunărea şi năvălind în ţară prădau în ziua de sfântul Gheorghe oraşele Traciei de pe lângă Mesene şi Tzurulos şi toate câte erau în ţinuturile acestora. Şi erà, după svonul ce se răspândise, gândul şi semnul de răsboiu al barbarilor precum fusese dat de către călăuzele lor, să ajungă la Cuperion vecin erà acesta cu Tzurulos şi la el atunci se ţineà sărbătoarea în cinstea sfântului Gheorghe şi se făceà şi târg mare—; dar încă de dimineaţă aşezându-se ceaţă la faţa pământului, cea mai mare parte din barbari s'au abătut şi revărsându-se în alte părţi s'au coborît până la Redestos, ora-

τὸν ναὸν καὶ τὸ περίαυλον οὐκ εἰσῆλθοσαν· τὸ γὰρ συνελθὸν πλῆθος ἐπὶ τῷ τὰ ὅσια τελέσαι τῷ μάρτυρι, δρᾶσαί τι μᾶλλον φθάσαν ἢ παθεῖν ἀναμεῖναν κεκρικὸς δέον, ἁμάξας ἀγηοχὸς καὶ τὸν νεὼν περιφραγμῶσαν κατὰ τὴν πρώτην εὐθὺς τῶν βαρβάρων ἐπέλευσιν τὰ ἐκεῖσε πεποίηκεν ἄβατα ἄλλως τε καὶ τοῖς Σκύθαις ἀπείρητα τειχομαχεῖν τὰ ἐν κώμαις ἐκτρεπομένοις ἐς δεῦρο καὶ πόλεσιν ὀχυρώματα, ὡς οἷα πρὸς τὴν πρώτην ὁρμὴν κατὰ λαίλαπος κίνησιν ἀναρριπτόντων τὰ ἐν ποσὶ καὶ πρὸς ἤθη τὰ οἰκεῖα μεταγωρούντων. τοὺς δέ γε τοῦ νεὼ ἀφεμένους καὶ πρὸς τὸ πόλισμα τὸν Τζουρουλὸν ὡς ἔχον σῶσαι μεταχωρήσαντας πανδημεὶ ᾐχμαλώτευσαν, μὴ λαβέσθαι φθάσαντας τοῦ ἐρύματος. ἦσαν δ' ἂν ἅπαντες τοῦ κακοῦ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπείρατοι, εἰ μὴ ὁ κάκιστ' ἀπολούμενος ῥακενδύτης ὃς ἐκ τῆς 'Αντιγόνου μονῆς ἐκεῖσε ἀφίκετο τελωνήσων τὴν πανήγυριν, παρ' οὐδὲν ἔθετο ὅσα ἦν ἐπιστείλας ὁ Βρανᾶς Θεόδωρος, ὃς τῶν ἐκεῖθι χωρῶν ἡγεμόνευεν, ἀπαγορεύσαντα μὲν τὴν τῶν πολλῶν ἐς τὸ Κουπέριον συνδρομήν, τὴν δ' ἐπιδρομὴν τῶν Σκυθῶν ἀπαγγέλλοντα καὶ προτιθέντα αἵρεσιν, ἢ κακῶν ἀπαθεῖς εἶναι τοὺς συνελθόντας τῶν ἐντελλομένων ἀκούσαντας ἢ τεθνάναι παρακούσαντας. νῦν δὲ ὁ τοῖς ἐν κόσμῳ ἐπίπαν ἀποταξάμενος καὶ λαμπρῶς τῶν κάτω ἀπορραγείς, τὸ δὲ κατὰ Χριστὸν τριβώνιον ἐθελοντὴς ὑποδύς, δείσας μὴ χάλκεος στατὴρ αὐτὸν διαδράσειε τοῦ λεὼ διασπαρέντος, τὴν μὲν δέλτον τῷ κόλπῳ ἐνέβυσε καὶ ὡς ἐν σκότει τῇ μελανειμονίᾳ παρέπεμψε, τοῖς δ' ἀγειρομένοις προύλεγεν, ὡς εἰ καὶ προφήτου ἦν περισσότερος ὁ τῆς ἐννοίας, ἔνθα τὸ κέρδος, ἐμπορικὸς καὶ δριμύτα-

şul de lângă mare. Numai o seamă din ei au năpădit Cuperion, dar n'au răsbit în templu şi în curtea lui. Căci mulţimea adunată să prăznuească pe mucenic, găsind mai cu cale că trebue să iea de mai înainte măsuri de apărare decât să aştepte nenorocirea, a adus căruţe, cu cari îngrădind templul a făcut chiar dintru început cu neputinţă apropierea barbarilor, mai ales că Cumanii nu se pricep la împresurări de ziduri, din care pricină dânşii se dau înlături dela întăririle satelor şi oraşelor şi se mulţumesc ca în goana lor dintâiu, în chipul vijeliei, să răstoarne tot ce le stă înainte şi apoi să se întoarne înapoi. Dar pe cei ce părăsise biserica şi fugise căutând adăpost în oraşul Tzurulos i-au robit pe rudă pe sămânţă, căci ei nu apucaseră să intre în cetate. Ci n'ar fi căzut nici unul în robie, dacă mult ticălosul călugăr Rakendytes («caliicul»), care venise acolo dela mânăstirea Antigonos ca să strângă darea obişnuită dela târgoveţi, n'ar fi nesocotit poruncile trimise de Teodor Vrana, cârmuitorul acelor părţi; acesta oprise grămădirea mulţimii în Cuperion şi, vestindu-le dinainte năvala Cumanilor, scrià oamenilor să aleagă una din două: «ori îi ascultă poruncile şi scapă, ori nu le ascultă şi atunci sunt pierduţi». Dar pomenitul călugăr, măcar că pe faţă se lepădase de cele lumeşti şi se smulsese ispitelor pământene şi de bună voie se îmbrăcase în veşmântul Domnului, s'a temut ca nu cumva împrăştiindu-se poporul, să-i scape din mână argintul; de aceea scrisoarea cârmuitorului şi-a vârît-o la sân şi a îndosit-o în rasa-i neagră ca în bezna iadului, iar celor adunaţi,

τος, ὡς οὐδέν τι πείσονται ἀηδὲς καὶ ὁποῖον αἱ φῆμαι τὰ πολλὰ τὴν ἀλήθειαν τυραννοῦσαι μὴ διακριδὸν καταγγέλλουσι. καὶ οὕτω μὲν οἱ Σκύθαι λείαν ἐλάσαντες πολλὴν ἀνεζεύγνυον, ὁ δὲ τὴν Βιζύην φυλάσσων Ῥωμαϊκὸς στρατός, μαθὼν ἐπανιέναι τοὺς Σκύθας, τὴν ἐπ' αὐτοὺς ἐτράπετο. ἐπεὶ δὲ καὶ συνέβαλον ἀμφότερα τὰ στρατεύματα, κρατεῖ τὸ ἡμέτερον, φόνος τε καὶ τροπὴ γίνεται τῶν Σκυθῶν, καὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας πλεῖστον ἀνίεται, καὶ τοῦτ' ἐπὶ βραχύ· ἡ γὰρ σύμφυτος καὶ μανιώδης κἀπὶ τοῖς μηδαμῶς καθήκουσιν ἀμετάθετος Ῥωμαίων λίχνευσις τὴν νίκην διέφθειρεν. ὅλοι γὰρ τοῦ ἀφαρπάζειν καὶ μεταφέρειν γινόμενοι ἅπερ ἦγον οἱ Σκύθαι τὰς Ῥωμαϊκὰς χώρας πορθήσαντες, τὸ ἀπιὸν καὶ δραπετεῦον πολέμιον ἐπέστρεψε καθ' ἑαυτό, καὶ παλίωξιν ἐντεῦθεν εἰργάσαντο.

ca şi când ar fi fost mai dihai decât un proroc, el care nu se gândià decât numai şi numai la bani şi la câştig, a prezis că «nici un rău nu vor păţi şi nimic din ceeace svonurile tulburi răspândesc în paguba adevărului». Şi în chipul acesta Cumanii cu pleanuri bogate se întorceau înapoi. Dar oastea Romeilor, câtă erà de apărarea Vizyei, oblicind întorsul Cumanilor, a dat goană după dânşii. Şi încăierându-se amandouă armiile, birue ai noştri şi fac moarte şi iau la fugă pe Cumani. Deci scăpat-au cea mai mare parte din pleanuri, dar nu pentru multă vreme; căci turbata şi nevindecata lăcomie din fire a Romeilor către tot ce nici într'un fel nu se cuvine, a stricat izbânda. Căci pe câtă vreme ei toţi umblau după răpitul şi căratul prăzilor făcute în ţerile lor, duşmanul a stat din fugă şi s'a întors înapoi asupra Romeilor.

VII.

DIN CARTEA A TREIA A LUI ALEXIE ANGHEL.

Cap. 1, p. 665—673, 7:

Expediţia lui Alexie împotriva lui Hrysos (1199). Cap. 2, p. 673, 8—16: *Năvălirea înfricoşată a Cumanilor în Tracia şi Macedonia.*

Καὶ τῇδε μὲν καὶ ταῦτα συμβέβηκε, βασιλεὺς δ' ἀπάρας ἐκ Κυψέλλων τῇ Θεσσαλονίκῃ ἐφίσταται, κἀκεῖθεν ἀναστὰς κατὰ τοῦ Χρύσου ὁρμᾷ· οὗτος γὰρ τὴν Στρούμμιτζαν ἰδιωσάμενος, Βλάχος ὢν τὸ γένος, καὶ φρούριόν τι ἀπολαβὼν λεγόμενον Πρόσακον ἐς τυραννεῖον ἑαυτῷ κατεσκεύασε, κρατύνας παντοίως τὸ ἔρυμα, ὅπερ ἡ μὲν φύσις ἀρχῆθεν φιλοτίμως ἐξεῦρέ τε καὶ ἀνέδωκε· πέτραι γάρ εἰσιν ἀπορρῶγες

După săvârşirea acestor fapte, împăratul pornind din Kypsella ajunge la Thessalonike, de unde apoi purcese iară asupra lui Hrysos. Acesta, care erà din neamul Vlahilor, punând mâna pe Strumitza şi pe cetatea ce îi zice Prosacon şi-a făcut scaun de domnie, întărind în tot chipul acest loc, pe care firea dintru început l-a născocit şi înzestrat cu dărnicie; căci sunt nişte stânci prăpăs-

διεχιδεῖς, συνεπτυγμέναι ἀλλήλαις, μία δ' ἐς αὐτάς ἐστιν ἄνοδος στενὴ καὶ βίαιος καὶ ἀμφίκρημνος, ἡ δὲ λοιπὴ περίμετρος τῶν πετρῶν αἰγίλιψ ἅπασα καὶ ἀπρόσβατος καὶ ποταμὸς βαθυδίνης ὁ 'Αξιὸς ἀμφιπεριχλώμενος ἐπιτειχίζει ταύτας παραλογώτερον· ἐλθοῦσα δ' εἰς ὕστερον ἡ τέχνη ἀνθαμιλλήτρια τῇ φύσει ἀναλώτους αὐτὰς μικροῦ ἐτεκτήνατο. τείχη γὰρ ἀρραγῆ διειληφυῖα κατὰ τὴν ἐνδοθεῖσαν ἄνοδον ὑπερφυὲς τετέλεκεν ὁρμητήριον. ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἔρυμα τὸν Πρόσακον 'Ρωμαῖοι μὲν πάλαι παρεῖδον, Βουλγάρων ἀφροντιστοῦντες, καὶ κατέλιπον ἔρημον, ὁ δὲ Χρύσος ἐπιποιήσας εἶχε κατὰ 'Ρωμαίων ἀπρόσμαχον οἰκητήριον,πᾶν ὅτι περ ὅπλοις τρόφιμον ἐκεῖσε συνηλικώς, ἀφετήριά τε ὄργανα περιστήσας καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐνθέμενος ἄφθονα, ποίμνιά τε καὶ βουκόλια, κατ' ἀγέλας ταῖς ἀκρωνυχίαις ἀνεὶς νέμεσθαι· ου γὰρ εὐπερίληπτος ἡ τοῦ φρουρίου τοῦδε περίμετρος, ἀλλ' ἐς ὅτι πλεῖστον εὐρύνεται καὶ μηκύνεται, καὶ ἄλσεσιν ἐξ ὄμβων κομᾷ, καὶ χωρίοις δρυμώδεσι βέβριθεν.

'Ενὸς δέ τινος καλοῦ, καὶ τούτου ἀπαραιτήτου, καλλίστου καὶ κρατίστου τὸ φρούριον στέρεται· οὐδὲ γὰρ βραχεῖά τις ὕδατος λιβὰς ἐκεῖ που ἐκδίδωσιν, οὐδὲ φρεάτιά εἰσιν ὀρυκτά, ἀλλὰ δεῖ ἐς τὸν ποταμὸν κατιέναι καὶ ὑδρίαις ἀρύσασθαι τὸν ποτόν. τοιούτου τοίνυν ἐρύματος ἐγκρατὴς ὁ Χρύσος γενόμενος πρὸς οὐδὲν ὅτι κατ' αὐτοῦ βασιλεὺς ἔπεισιν ἐτετάρακτο, ἀλλ' ὡς ἀντιταξόμενος ἡτοιμάσατο. τοῖς μὲν οὖν ἐν πείρᾳ πολέμου 'Ρωμαίοις, εἴ τίς που τέως καὶ ὑπολέλειπτο, καὶ οἷς ἡ τῶν ἐκεῖσε θέσις χωρῶν οὐδαμῶς ἠγνόητο, δέον ἐκρίνετο καὶ τῷ βασιλεῖ συνεβούλευον παραλλάξαι μὲν τὸν

tioase, despicate şi împleticite intre sine şi numai cu o singură cărare de suit, îngustă, anevoioasă şi de ambe părţile prăvălată. Şi tot ocolul stâncilor mai departe e râpos şi nestrăbătut, şi un râu cu vâltori adânci, Axios, împrejmuind stâncile le dă o tărie şi mai ciudată încă. Venind apoi meşteşugul omului şi întrecându-se cu firea, le-a făcut să fie aproape cu neputinţă de cucerit. Căci ridicând nişte ziduri foarte puternice pe suişul intrării, izbuti să facă un meterez năpraznic. Această cetate Prosacon au părăsit-o Romeii mai de mult, neavând grije despre Bulgari şi au lăsat-o pustie, iară Hrysos îşi făcù dintr'însa adăpost neprimejduit din partea Romeilor. Aici îşi adunase el cu puterea armelor tot ce-i trebuià pentru hrană, şi aşezase pe împrejur maşini svârlitoare şi îşi adusese belşug din tot ce-i de nevoie traiului, lăsând să pască pe înălţimi turme şi cirezi de vite. Căci cuprinsul acestui loc întărit nu se poate ţărmurì uşor, deoarece el se lungeşte şi se lăţeşte peste măsură de mult şi pe alocuri acoperit e cu crânguri şi cu păduri.

Numai o singură bunătate, care-i neapărată şi cea mai frumoasă şi mai de seamă decât toate, lipseşte acestei întăriri — că nu izvoreşte pe acolo nici măcar un strop de apă, şi nici fântâni săpate nu se află. Pentru asta, ei nevoiţi sunt să se coboare la râu, de unde îşi cară apă în cofe. Stăpânind dar Hrysos o asemenea cetate, nu s'a temut de loc când împăratul venì asupra lui, cì se pregătì să stea împotrivă. Romeii, cari erau mai pricepuţi la răsboaie, câtă brumă mai rămăsese dintr'înşii, şi cari nu erau câtuş de puţin neştiu-

Πρόσακον, μετελθεῖν δὲ τὰ λοιπὰ πολίσματα καὶ τὰς κώμας ὁπόσαι κατήκοοι Χρύσῳ γεγόνασι, μετὰ δὲ τὴν τούτων χείρωσιν τῷ Προσάκῳ παρεμβαλεῖν· οὕτω γὰρ ἐσεῖσθαι καὶ τὸ στράτευμα εὐθαρσέστερον, τὰ εὐχείρωτα καταστρεψάμενον πρότερον καὶ λείαν ἐκεῖθεν περιβαλόμενον. καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Χρύσον τῇ βίᾳ τῶν πραγμάτων ἀγχόμενον μεταβουλεύσασθαί τι χρηστότερον, ἐνδόντα τοῦ ἄγαν ἢ καὶ ἀπογνόντα τῶν καθ' αὐτόν. τοῦ δέ γε κατὰ τὴν πρώτην ὁρμὴν τοῖς ἀπροσμάχοις εὐθὺς προσβαλεῖν καὶ πρὸς ὄρη διαμιλλᾶσθαι ἀπότομα, μὴ καὶ εἶναι μάταιον ἔλεγον, καὶ ἄλλως ἱδρῶτας ὁρᾶν αἱματόεντας καὶ προσκείμενον πόνον πολλόν, καὶ φαντάζεσθαι κόρσας ἀναύχενας τῶν μαχομένων ἀνδρῶν. καὶ οἱ μὲν ταῦτα παρῄνουν, ἀντέστησαν δὲ γενναιότερον οἱ μὴ ἐνόρχαι τοῦ βασιλέως πρόκοιτοι, ὧν ἐπρωτίστευεν ὁ Οἰναιώτης Γεώργιος, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς θεραπείας λειογένεια μειράκια. οὗτοι γὰρ περιστάντες τὸν βασιλέα παλαιοὶ καὶ πανδέξιοι ἔπεισαν εἰς τὸν Πρόσακον εὐθυώρως ἄγειν τὴν στρατιάν, καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Χρύσου ἀντίον τὰ ὅπλα ἄγειν καὶ τὸ δόρυ διαγκωνίζεσθαι, ὡς «εἰ οὗτος ἁλώσεται, οὐκ ἔστιν ὅστις εἰς τὸ ἑξῆς ἀντιστήσεται. καὶ ἄλλως δὲ τί τὸ προσιστάμενον μὴ κατὰ τοῦ καιρίου μέρους αὐτίκα χωρεῖν, ἀλλ' ἐκ περιόδων καὶ κύκλων μετέρχεσθαι τὸ πολέμιον; πρὸς δὲ τούτοις τίς ἂν ἀνέξεται ὅλως ταῖς βαρβαρικαῖς ταύταις καὶ ἀχαριτώτοις χώραις διατρίβειν ἐπὶ πολὺ δι' οὐδὲν ἢ μικρὸν ὄφελος, τῆς τῶν συκίων καὶ τῶν πεπόνων ὥρας ἐφισταμένης καὶ τῶν ἄλλων περκαζόντων ὡραίων τῆς γῆς, οἷς ὑπερβέβριθε Προποντὶς ὅσα καὶ παράδεισος χειρὶ θεοῦ φυτευθείς. εἴθε ὑπὸ πλακὶ

tori acestor locuri, au găsit cu cale și au sfătuit pe împăratul să ocolească Prosacon și să lovească alte orașe și sate ce ascultau de Hrysos și numai după supunerea acestora să se întoarcă la Prosacon; căci numai așà o să-i fie oștirea mai cu îndrăsneală, după ce va fi cucerit locuri mai ușoare și va fi dobândit pradă din ele, iar Hrysos, silit de nevoie, poate se va răsgândi și va slăbì din luptă neavând nici o nădejde. Pe când încercarea de a lovi dintru început pe niște oameni cu totul apărați și de a luptà cu munți prăpăstioși erà — după spusa lor — nu numai lucru zadarnic, ci vedeau în aceasta și sudori sângeroase și multe trude și moarte grozavă de oșteni. Acestea erau sfaturile lor, dar mai vârtos s'au împotrivit famenii «paznici de noapte» (șambelani) ai împăratului, în capul cărora erà Gheorghe Eneotes și imberbii copii de casă. Aceștia încunjurând pe împăratul cu mult vicleșug și dibăcie l-au înduplecat ca numai decât să mâne oastea către Prosacon și să ridice armele asupra lui Hrysos zicând că «dacă acesta va cădeà în mânile lor, nimeni după aceea nu va cutezà să li se împotrivească; și apoi ce-i împiedică de a pășì îndată asupra locului de frunte și-i face să bată pe dușman cu trăgănări și ocoliri? Afară de asta, cine ar mai puteà petrece atâta vreme prin aceste locuri barbare și foarte neplăcute pentru folos puțin sau nici unul, acum când e vremea smochinelor și pepenilor și celorlalte roade coapte ale pământului, de cari

Ῥηγίου γενοίμεθα καὶ Ἀφάμειαν θεασαίμεθα, ὅπως προσείποιμεν τὴν ἱερὰν Κωνσταντινούπολιν, κἀκεῖθεν ἐς τὰ τοῦ πρὸ τοῦ Πόντου τρυφερὰ χωρία προσαναπλεύσαιμεν, ἔνθα πραεῖά τις αὔρα βόρειος καὶ ζωογόνος προσβάλλει διὰ παντός, καὶ ἰχθύες νεαλεῖς περισκαίρουσι, καὶ δελφῖνες ἥδιστον ἀναθρώσκουσι λουτρῶν τε χάριτες διαγελῶσιν ἁπανταχῇ καὶ ἀργύρεα πλανώμενα ὕδατα τὸν θεατὴν διαχέουσι, καὶ τὰς ἀκοὰς τῶν δεῦρο κἀκεῖσε περιφοιτώντων ἑστιῶσι κατακηλοῦσαι κωτίλλουσαι χελιδόνες καὶ μελεάζουσαι ἀηδόνες καὶ πᾶν ἕτερον ἄλλῃ καὶ ἄλλῃ τρύζον ἐν ταῖς λόχμαις καὶ τιτυβίζον μουσικὸν πτερόν».

Ὅλῳ τοίνυν ῥυτῆρι πρὸς τὸν Πρόσακον φέρεται βασιλεύς, εἴπερ ἐς ἴσον αὐτῷ κατέστη τῇ θέᾳ ὁ λόγος. ὅθεν τινὰ μὲν ἐρύματα πάρεργον ὁδοῦ κατεστράφησαν, θημωνίαι τε καρπῶν καὶ λήϊα πυροφόρα κατηθαλώθησαν, καὶ παρὰ Περσῶν ἑάλωσαν Βλάχοι δορύκτητοι, οὓς τῆς πόλεως Ἀγκύρας σατράπης ἐπικούρους ἀπέσταλκε βασιλεῖ, ὅτε καὶ τὸ μὲν περὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ὑγιὲς καὶ θερμότερον τὸν βασιλέα ἐξελιπάρησε μὴ συγχωρῆσαι ὅλως τοῖς Τούρκοις οἴκαδε ἀνθρώπους μετενεγκεῖν θεὸν ὃν ἡμεῖς πρεσβεύομεν σεβομένους, ἵνα μὴ τὴν πίστιν ἄκοντες μεταθέμενοι, τὸ θεῖον κατὰ τῶν ἐκδόντων ἐκμήνωσιν, ἀλλὰ τὸ μὲν Βλαχικὸν αἰχμάλωτον ἐς οἰκετικὸν ἀποδοθῆναι Ῥωμαίοις, αὐτοὺς δὲ τοὺς χειρωσαμένους Πέρσας φιλοφρονηθῆναι δεξιώσεσιν ἑτέραις βασιλικαῖς· ὁ δὲ οὐδ᾽ ὅλως ἐπένευσεν· ἐπεὶ δὲ καὶ ἐς αὐτὸν ἔφθακει τὸν Πρόσακον, βαλὼν ἐκεῖ που στρατήγιον ἔγνω τοῦ φρουρίου αὐτίκα πειράσασθαι. καὶ ἦν ἔργα πρὸς Ῥωμαίων τηνικαῦτα τελούμενα

e plină Propontida ca un raiu sădit de mâna lui Dumnezeu. Dare-ar norocul să fim în șesul Regionului și să vedem Afamia ca să salutăm sfântul Constantinopol și de acolo să mergem spre locurile desmierdate din fața Pontului, unde mereu despre meazănoapte aburește o adiere blândă și înviorătoare și se sbat peștii proaspeți și în chip atât de plăcut saltă delfinii și surâd pretutindeni mândrețe de băi, și rătăcitoare ape argintii înveselesc ochii privitorului, și unde auzul celor ce se plimbă pe acolo vrăjit e de glasul rândunelelor și de viersul privighetoarelor și de felurítul ciripit și cântec al atâtor paseri cântărețe tupilate prin tufișuri».

Drept care împăratul în goana cailor să repede către Prosacon ca și când vorba și cu fapta ar fi fost tot una pentru dânsul. Deci unele cetăți din calea lui fură dărâmate, secerișuri și ogoare sămănate cu grâu fură arse și unii Vlahi căzură în robia Turcilor cei trimiși în ajutor împăratului de către satrapul din Ancyra. Atunci o seamă din cei cu dreaptă și fierbinte credință în Dumnezeu căzură cu rugăminte la împăratul să nu îngădue Turcilor nici într'un chip să iea în țara lor niște oameni cari se închină aceluiaș Dumnezeu ca și noi, nu cumva lepădându-se ei fără de voie de legea creștină să supere pe Dumnezeu împotriva celor ce i-au predat, ci să rămâi Vlahii cei robiți ca slujitori Romeilor, iar Turcii cari i-au prins să fie răsplătiți cu alte daruri împărătești. Dar el nici decum n'a voit să asculte. Iar când a sosit la Prosacon și și-a așezat tabăra pe undeva pe

κατιδεῖν γέρατος καὶ θαύματος ἄξια· ὑπὲρ γὰρ ἐλπίδας διηγωνίσαντο. οἱ μὲν γὰρ θυρεοῖς καὶ γυμνοῖς φραξάμενοι ξίφεσιν, οἱ δὲ τόξα καὶ βέλη φέροντες περὶ τὰ ἀνάντη τοῦ φρουρίου ἀνερριχῶντο γεώλοφα, καὶ τοῖς ἀπὸ τειχῶν καὶ τῆς ἄκρας μαχομένοις ἐπεγχρίπτοντες ἔβαλλον. ἀμέλει καὶ μετὰ κάματον καὶ φόνον πολὺν ἐξέκρουσαν τοὺς βαρβάρους τοῦ προτειχίσματος, ὅπερ προφύλαγμα τῶν ἐκεῖσε πυλῶν ἐπῳκοδόμητο νεωστί. ἦσαν δ' οἳ καὶ διὰ τῶν κρημνωδῶν ἀνιμώμενοι ἀνόδων ἠκροβάτουν ὡς αἴγαγροι, πειρώμενοι γενέσθαι εἴσω τειχῶν καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἄκραν ἀναδραμεῖν. ἀλλ' ὅτε τι διανύσαι ἔργον ᾠήθησαν σωτήριόν τε ἅμα καὶ κάλλιστον, τοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀμυνομένους τρεψάμενοι καὶ εἴσω συγκλείσαντες, τότε εἰκαίως διαπονούμενοι ἔγνωσαν. αἰτήσαντες γὰρ σκαπάνας εἰς τὴν τῶν περιβόλων καθαίρεσιν οὐδένα εἶχον τὸ αἰτηθὲν ὅπλον προσάγοντα. ἐπιμένοντες δὲ καὶ οὕτω τῷ μόχθῳ καὶ κατὰ τῶν ἐπὶ τῶν βασιλικῶν ὅπλων ἀγανακτοῦντες, χερσί τε καὶ ξίφεσιν ὡς ἀμάλαις χρώμενοι, τοὺς λίθους ἀπέσπων τῆς ἁρμογῆς, καὶ τὰ θωράκια καθῄρουν ἀναθορνύμενοι. σχολαίτερον δὲ τοῦ ἔργου προβαίνοντος, καὶ αὐτῶν προσπασχόντων κακῶς ἐκ τῶν ἐπικειμένων ἄνωθεν ἀντιπάλων, ὀψὲ καὶ βραδέως ὁ τοῖς ὅπλοις ἐφεστὼς θλαδίας ἀφίκετο, σκαπάνας κομίζων εἰς ἕνα ὁρμαθὸν διὰ μηρίνθου συμβεβλημένας. δέον οὖν αὐτίκα καταποντισθῆναι τὸν ἐπίρρητον, ἢ γοῦν δυσφόρως καὶ χαλεπῶς τὸν κρατοῦντα ὑπενεγκεῖν τὸ πραχθὲν εἰς βραχεῖαν ἀνάψυξιν τῶν μάχῃ καὶ δίψει καὶ πνίγει κακουχουμένων διὰ τὸν ἐξ ἡλίου καύσωνα, ὁ δὲ μόνῃ ἐπιπλήξει, καὶ ταύτῃ ἀκκισμῷ κατεχούσῃ, καὶ τῇ περιφοφήσει

acolo, a hotărît să împresoare cetatea fără zăbavă. Atunci s'ar fi putut vedeà săvârşindu-se de Romei fapte vrednice de răsplată şi mirare, căci peste toată aşteptarea fu lupta lor. Unii înarmaţi cu paveze şi cu săbii goale, alţii purtând arcuri şi săgeţi se aburcau pe costişele prăvălate ale cetăţii şi năvălind loviau în cei ce luptau de pe ziduri şi înălţimi. În sfârşit, după multă trudă şi moarte, au respins pe barbari dela tabia din faţă, de curând zidită pentru apărarea porţilor de acolo. Ba chiar unii, atârnaţi de funii, se ridicau şi umblau pe suişuri prăpăstioase ca nişte căpriori şi căutau să sară peste ziduri şi să intre chiar în cetate. Dar tocmai când au crezut că făcuseră ispravă strălucită şi mântuitoare alungând pe duşmani dela ziduri şi închizându-i înăuntru, atunci au văzut că în zadar s'au ostenit; pentru că cerând cazmale ca să spargă zidurile împrejmuitoare n'a fost nimeni să le aducă uneltele cerute. Dar ei tot stăruiau în munca lor şi cu toată supărarea pe cei cu slujba armelor împărăteşti lucrau cu mânile şi săbiile ca cu nişte cazmale şi smulgeau pietrele din potriveala lor şi sărind în sus surpau streşinele. Şi în vreme ce lucrul mergeà încet şi oştenii cumplit pătimiau de lovirile duşmanilor ce erau deasupra lor, târziu de abià a sosit eunuhul ce erà de grija armelor aducând un mănunchiu de cazmale legate cu frânghie. Şi pe când acest blestemat trebuià pe loc să fie înecat sau mă-

τῶν χειλέων τὸν ἀγανακτοῦντα ὑποκρινάμενος, κατέβαλεν οὕτω τὰ τῶν γενναίων ἐκείνων ἀνδρῶν φρονήματα. ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ κλίμακας αἰτησάμενοι, ὅπως δι' αὐτῶν ἐς τὰ ἄνω γένωνται τῶν τειχῶν, οὐδὲ τούτων αὐτίκα ηὐμοίρησαν. ὅθεν μὴ ἐπ' ἀνηνύτοις εἰσέτι μογεῖν ἀνεχόμενοι μετέβησαν ἐκεῖθεν οὐχ ἑκοντί. ἐκ τοῦ ἀναμφιλέκτου δ' ἄν, ὡς οἱ τειχομαχούμενοι Βλάχοι διετείνοντο ὕστερον, ἑάλω τὸ φρούριον καὶ ὁ Χρύσος συνείληπτο καὶ Ῥωμαίοις εὔφημον τὸ ἔργον τόδε γεγένητο καὶ πολλῶν ἐσέπειτα καμάτων ἀναίρεσις, εἰ τὰ πρὸς τὴν καθαίρεσιν τοῦ τείχους ὄργανα προητοίμαστο καὶ κατὰ καιρὸν αἰτουμένοις παρείχετο. νῦν δὲ ἡ τῶν καθηκόντων ἀμέλεια ἢ καὶ θεὸς αὐτὸς (ἀλλ' ἡμῖν ἱλήκοι θεός, εἰ ἐμπλήκτως τοῖς αὐτοῦ ἐπιβάλλομεν κρίμασι) μὴ ἐν τοῖς τότε ἀνθρώποις ἐπευδοκῶν προσέστη τοῖς ἀγωνίσμασι. καὶ κατ' ἐκείνην μὲν τὴν ἡμέραν οὕτω Ῥωμαῖοι διημιλλήθησάν τε καὶ διελύθησαν, τὴν δ' ἐπιοῦσαν αὖθις πρὸς δευτέραν ἐξῄεσαν συμπλοκήν, εὗρον δὲ μετὰ φρονήματος καὶ κόμπου τὸ ἀνθιστάμενον ἁμιλλώμενον διὰ τὰ συνενεχθέντα χθιζά. ἀλλὰ καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα οἷς ἐχρῶντο οἱ βάρβαροι ἀνῄρουν οὐχὶ βραχεῖς, ἐπιτυχῶς καὶ ἀφ' ὕψους τοὺς λίθους διακοντίζοντες· ἦν γὰρ καὶ ὁ ταῖς τῶν πετρῶν ἀφέσεσιν ἐφεστὼς καὶ τὸν λύγον περιάγων καὶ τὴν σφενδόνην διατιθεὶς ἐν μηχανουργοῖς ἄριστος, Ῥωμαίοις μὲν ἐπὶ μισθῷ τὰ πρῶτα ὑπηρετούμενος, τότε δὲ πρὸς Χρύσον ἀπονοστήσας ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν τὸν μισθὸν χορηγούμενον. οὐ μόνον δὲ οἱ ἐξ ἀφετηρίων ἀποσφενδονούμενοι σφαιρωτοὶ λίθοι κακῶς ἐτίθουν τὸ στράτευμα, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ πρανοῦς ἐπικυλιόμε-

car trebuià ca stăpânitorul să nu-i ierte fapta decât cu greu şi cu străşnicie, ca să răsufle puţin oştenii ce erau chinuiţi de luptă şi de sete şi de arşiţa soarelui, el nu i-a făcut decât o singură mustrare şi aceasta cu voie prefăcută şi făcându-se că e mânios printr'un murmur de buze — ceeace a adus slăbirea celor ce luptau cu vitejie. Apoi când oştenii au mai cerut scări ca să se urce pe ziduri, nici de acestea nu s'au învrednicit la vreme. Deci ei nesuferind a se munci fără ispravă, plecară de acolo peste voie. Nu încape îndoială că cetatea, precum mai târziu mărturisiau şi Vlahii cari au luptat la ziduri, ar fi fost luată şi însuş Hrysos ar fi fost prins şi Romeii şi-ar fi dobândit laudă şi ar fi scăpat mai pe urmă de multe osteneli, dacă uneltele pentru surparea zidurilor la vreme s'ar fi pregătit şi împărţit celor ce le cereau. Acum însă neîmplinirea datoriilor — ori Dumnezeu însuş — dar miluească-ne pe noi, dacă într'o doară ne amestecăm în judecăţile lui! — nebinevoitor oamenilor de atunci nu le-a dat izbânda. Şi astfel în ziua aceea s'au bătut şi s'au răsleţit Romeii. A doua zi a început iar încăierarea; dar în urma faptelor din ziua trecută au găsit pe duşmani împotrivindu-se cu îndrăsneală şi îndârjire. Apoi şi svârlitorile, cu cari barbarii cu bun meşteşug dau drumul pietrelor de pe înălţime, omorau nu puţini oameni. Căci căpetenia celor ce aruncau cu pietrele şi învârtiau maşina şi dau cu praştia erà un meşter neîntrecut. El înainte slujise cu leafă Romeilor, dar atunci trecuse la Hrysos neputând să-şi iea plata. Şi nu numai bolovanii rotunziţi ce asvârliau maşinile făceau pagubă oştirii, ci şi pietrele rostogolite pe prăvălişul stâncilor. Adeseori şi

νοι ἄνωθεν. ἐν πολλοῖς δὲ καὶ τὰ μὴ ἐφικνούμενα σωμάτων ἐκ τῶν μηχανῶν χερμάδια εἰς θάνατον κατῆγον οἷς προσεπέλαζον· ταῖς γὰρ ἀνεστηκυίαις πέτραις προσαρασσόμενα, εἶτα τῇ τοῦ ἀφεικότος βέλους σφοδρότητι πρὸς πλεῖστα διαιρούμενα τμήματα, τῇδε κἀκεῖσε διακριδὸν σκεδαννύμενα θανατηφόρον ἦσαν κακόν.

Καὶ νυκτὸς δὲ λάθρᾳ τοῦ ἐρύματος ἐξιόντες οἱ βάρβαροι τάς τε μηχανὰς διέλυσαν ἃς ἐπὶ τῶν ἐκεῖσε γηλόφων διέστησαν Ῥωμαῖοι, καὶ τὸ νυκτοφυλακοῦν διαθροήσαντες στράτευμα τῇ τοῦ πρωτοβεστιαρίου Ἰωάννου σκηνῇ φεῦγον ἐπικατέλαβον, ὡς καὶ τοῦτον θορυβηθέντα ἐξαναστῆναί τε αὐτίκα τοῦ λέχους, ὡς εἶχε καταδαρθάνων, καὶ δρασμῷ χρήσασθαι ὠρακιῶντα καὶ ὑπὸ δέους βαλλόμενον. ἀμέλει καὶ τὰ ἐν τῇ σκηνῇ διελόμενοι, ἐν οἷς ἦν καὶ τὰ βατράχεια τὸ χρῶμα πέδιλα τοῦ πρωτοβεστιαρίου, ὅλην ἐκείνην τὴν νύκτα ἐν μωκείᾳ καὶ γέλωτι τὰ Ῥωμαίων ἐτίθεσαν πράγματα. ἔτι δὲ καὶ οἴνων δοχεῖα τυμπανοειδῆ ἐκ λύγων διάκενα διαχαλῶντες ἄνωθεν ἐξίστων τῷ δούπῳ τὸ στράτευμα, μὴ εἰδὸς ὡς ἐν σκότει τὸ γινόμενον· ταύτῃ τοι καὶ βασιλεὺς τὰ κατὰ σκοπὸν οὐχ ὁρῶν περαινόμενα, ἄλλως τε μηδὲ χρονοτριβεῖν ἐκεῖσε προθέμενος, ἐς ξυμβάσεις τρέπεται· τοῦ τε οὖν Προσάκου καὶ τῆς Στρουμίτζης καὶ τῶν χωρῶν τῶν πέριξ Χρύσῳ ἐξίσταται, καὶ μίαν τῶν ἐκ τοῦ γένους συνευνάσαι οἱ συντίθεται, μὴ γυναικὸς σπανίζοντι.

Ἀμέλει καὶ εἰσιὼν τὸ Βυζάντιον τὴν τοῦ πρωτοστράτορος θυγατέρα τοῦ συνοικοῦντος ἀπέζευξε, καὶ τῷ Χρύσῳ ταύτην ἐκπέπομφε, νυμφαγωγὸν ἀναδείξας τὸν σεβαστὸν Κωνσταντῖνον τὸν Ῥαδεινόν. τελεσθέντων δὲ τῶν νυμφευμάτων καὶ τῆς γαμηλίου

bolovanii repeziţi de svârlitori, măcar de nu atingeau trupurile, dau moarte oştenilor de cari se apropiau; căci izbindu-se de muchile pietrelor răsărite, şi prin puterea repeziciunii lor crăpându-se într'o grămadă de bucăţi, acestea se împrăştiau care încotro şi pricinuiau pierzare.

Barbarii ieşind noaptea pe ascuns din metereze au spart maşinile aşezate de Romei pe dealurile de aproape. Iar oastea ce erà noaptea de strajă, cuprinsă de spaimă, a fugit spre cortul lui Ioan protovestiarul, încât acesta, speriindu-se, s'a sculat iute din pat, aşà precum se culcase, şi cu faţa galbenă de frică a rupt-o la fugă. Iară duşmanii împărţind tot ce au găsit în cort — unde erà şi încălţămintea cea verde a protovestiarului —, râs şi batjocură şi-au făcut în noaptea aceea de Romei; şi vasele de vin prefăcându-le într'un fel de tobe şi lăsându-le la vale deşerte, îngroziau cu hodorogitul lor oştirea, care nu ştià ce se petrece pe întunerec. Drept care împăratul văzând că nimic nu izbuteşte şi pe de altă parte nevoind a zăbovi mult pe acolo, caută în sfârşit să facă pace. Deci el lasă lui Hrysos Prosacon şi Strumitza şi ţinuturile vecine şi se învoeşte a-i da de soţie pe una din rudele lui, deşi nu erà lipsit de femeie.

Iară când s'a întors în Bizanţ, despărţi de bărbatul ei pe fata protostratorului şi o trimise lui Hrysos, întovărăşită de sevastosul Constantin Radinos. Şi după săvârşirea cununiei la ospăţul ce s'a dat cu prilejul nunţii,

δαιτὸς παρατεθείσης ὁ μὲν Χρύσος ἐζωροπότει καὶ ἤσθιε τονθευόμενος, ἡ δὲ γυνὴ τὸν τῶν νεονύμφων αἰδουμένη νόμον ἐγκρατῶς εἶχε τῶν παρακειμένων. ἐπιταχθεῖσα δὲ πρὸς τοῦ νυμφίου συμμετέχειν ἐκείνῳ βρώσεως, καὶ μὴ οὕτως αὐτίκα δράσασα, εἰς ὀργὴν ἐκμαίνει τὸν ἄνδρα. ἀμέλει καὶ πλεῖστα καθ' ἑαυτὸν ὑποβαρβαρίσας καὶ θυμομαχήσας ἐφ' ἱκανόν, μεθ' ὑπεροψίας ἔφησεν ὕστερον «μὴ φάγῃς, μηδὲ πίῃς» Ἑλληνίδι φωνῇ.

Hrysos bea sdravăn și mâncà, iar mireasa păzind obiceiul mirilor, nu se atingeà de bucate. Mirele ei însă îi poruncì să stea alături de dânsul la masă, dar fiindcă ea nu-l ascultă pe loc, el cuprins de mânie a tot bolborosit în graiul lui barbar și s'a burzuluit până când la urmă cu dispreț i-a zis pe grecește: «Nu mâncà și nu bea».

Cap. 2, p. 673, 8—16:

Τόδε δὲ καὶ Σκυθῶν ἔφοδος ἐγεγένητο μεγίστη τε καὶ φρικαλεωτέρα τῶν πρότερον· εἰς γὰρ τέσσαρα διαιρεθέντες στρατόπεδα πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν ἐπῆλθον, ἀποπειρασάμενοι καὶ πόλεων εὐτειχίστων καὶ κορυφὰς ἐπανιόντες ὀρῶν, ὥστε καὶ τὸ Γάνος τὸ ὄρος διερευνησάμενοι πολλὰ φροντιστήρια ἐσκύλευσαν καὶ μονάζοντας ἀπέκτειναν, μηδενὸς εἰς χεῖρας τολμῶντος ἰέναι διὰ δέος, ὅτι καὶ μετ' ἐλαττόνων ἔμελλον πρὸς πλείους συμπλέκεσθαι καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἑαυτῶν ἐρᾶν οὐκ εἶχον ψυχῆς.

Atunci se făcuse și o năvălire de către Cumani, cu mult mai mare și mai înfricoșată decât cele de mai înainte. Împărțindu-se în patru înglotiri au cutreerat toată Macedonia și au lovit orașe din cele mai tari și s'au suit pe culmile munților, până și muntele Ganos au cercetat și multe mânăstiri au jăfuit și călugări au ucis, nimenea de frică necutezând să le iasă înainte, căci totdeauna oameni mai puțini aveau să se încaiere mereu cu mai mulți — pentru care toți se lăsau fără nădejde în mânile lor.

Împăratul își mărită pe cele două fete și petrece la spectacole și curse de cai.

VIII.

URMARE DIN ACEEAȘ CARTE.

Cap. 2, p. 675, 18 — Cap. 3:

Ivancu se răscoală și se declară neatârnat. Alexie Paleologul, Teodor Lascar și Manuil Camytze în luptă cu el. Camytze prins în cursă de Ivancu. Acesta își întinde domnia în preajma Rodopei.—Cap. 4, p. 685, 412—687, 6, 657, 6: *Împăratul înșală pe Ivancu și-l prinde.*

Ἀλλ' οὔπω ἀκριβῶς διηγώνιστο τὰ μειρακιώδη ταῦτα ἀθύρματα, καὶ οἰκτρά τις ἀγγελία τὴν ἐν τούτοις διαδέχεται χαρμονήν. ἡ δὲ ἦν τὸ ἀποστῆναι τὸν Ἰβα-

Dar încă nu erau de tot isprăvite aceste jocuri copilăroase și bucuria este urmată de o jalnică veste, că Ivancu se răsvrătise în ținutul Fili-

γκὸν κατὰ τὴν Φιλιππούπολιν. ὡς γὰρ ἄνωθεν εἴπομεν, μετονομασθεὶς ὅδε Ἀλέξιος καὶ γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρόπαιδι τῷ βασιλεῖ γεγονὼς καὶ πλείω τῆς δεούσης ἰσχὺν ὑποδὺς στρατηγεῖν εἰλήφει καὶ προεστάναι τῶν τάξεων αἳ τοῖς ὁμογενέσιν αὐτῷ Βλάχοις περὶ τὴν Φιλίππου ἐπαρχίαν ἀντεκάθηντό τε καὶ ἀντεφέροντο. ἀμέλει, καὶ τῶν ἐκεῖσε χωρῶν φανεὶς κύριος ἦγε τὰ πάντα καὶ ἔφερεν, ἀγχίστροφος ὢν καὶ δραστήριος πρὸς ἅπαν σύνδρομον ἔργον τοῖς ἐν τῇ ψυχῇ κινήμασι καὶ βουλεύμασιν. ἤσκει τε εἰς πόλεμον τὸ περὶ αὐτὸν ὁμόφυλον, δωρεαῖς πιαίνων καὶ ὁπλισμοῖς κρατύνων, καὶ φρουρίων ἐρυμνῶν ἀνεγέρσεσι τὰ ἀντικείμενα τῷ Αἵμῳ ὄρει ἀνεπιχείρητα μικροῦ ἀπειργάζετο. βασιλεὺς μὲν οὖν ἐπῄνει ταῦτα μανθάνων, καὶ δι᾽ αἰδοῦς ἐτίθετο τὸν Ἀλέξιον, πολλαῖς καὶ μεγίσταις φιλοφρονούμενος αὐτὸν δωρεαῖς, ἡδέως τε αὐτοῦ ἤκουε, καὶ τὰς αἰτήσεις ἐξεπέραινε ῥᾷδιον· τὰ δὲ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς τοῦδε πραττόμενα οἱ περὶ τὸν βασιλέα συνορῶντες καλὰ μὲν ἀπεφαίνοντο εἶναι καὶ ἀρίστως ἔλεγον δρᾶσθαι, οὐ μὴν καὶ ἐπὶ σκοπῷ Ῥωμαίους συνοίσοντι παρὰ τοῦ πράττοντος γίνεσθαι, ὅθεν καὶ παραινέσεις εἰσῆγον τῷ αὐτοκράτορι παραλῦσαι τῆς ἀρχῆς τὸν Ἀλέξιον· μηδὲ γὰρ ἂν βάρβαρον ἄνδρα μὴ πάνυ πρώην Ῥωμαίοις πολεμιώτατον οὕτως ἐξαίφνης μεταπεσεῖν εἰς ἀκραιφνῆ διάθεσιν, ὡς φρούρια καὶ πολίχνια ἐν τοῖς ἐπικαίροις νεουργεῖν τόποις, καὶ αὔξειν μὲν τὸ ἐμφύλιον αὐτῷ στράτευμα, σμικρύνειν δὲ τὸ Ῥωμαϊκόν, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὡς δύσχρηστον τιθέναι ἀπόμαχον, εἰ μή τις αὐτῷ ἐνέσπαρτο τοῦ τυραννίδι ἐπιβαλεῖν ἔννοια, ἐπεὶ μηδὲ τά τινων ἐννοήματα φιλεῖν πως ἀεὶ ὡς διὰ πυλῶν τῶν χειλέων ἐκφέρεσθαι,

popolului. Acesta, precum am spus, luând numele de Alexie și ajungând ginere de nepoată a împăratului, fu dăruit cu o putere mai mare decât se cuvenià, având sub ascultarea și cârmuirea lui trâmbele de oaste ce luptau în părțile Filipopolului și împiedecau valul Vlahilor cei de un neam cu dânsul. Și dacă în chipul acesta ajunse stăpân peste aceste locuri, făceà toate pe placul său, căci erà din fire om lunecos și harnic întru tot ce-i îndemână împlinirea gândurilor și năzuințelor lui, și pe oamenii cei dintr'un neam cu dânsul cu daruri îmbogățind și cu arme întărind, îi pregătià de răsboiu. Apoi ridicând ziduri tari a făcut aproape cu neputință de cucerit părțile din fața muntelui Emos. Deci împăratul, aflând acestea, lăudà și cinstià pe Ivancu și îl dăruià cu multe și foarte mari daruri și îl ascultà bucuros și lesne îndeplinià cererile lui. Dar sfetnicii împăratului văzând faptele lui Ivancu ziceau că «frumoase sunt și minunat făcute, dar că el nu le face spre binele Romeilor», și de aceea învățau pe împărat să-l îndepărteze din slujba ce-i încredințase; «căci nu se poate ziceau ei — ca un barbar, care nu de mult fusese aprig dușman al Romeilor să se prefacă, așà dintr'odată, prietin atât de bun, încât orășele și cetăți să zidească în locurile cele mai potrivite și să-și sporească oastea cu oameni din neamul lui împuținând pe Romei și pe alocuri dându-le chiar drumul ca unor netrebnici — dacă n'ar fi încolțit în el gândul de a pune mâna pe domnie.

ἀλλ᾽ ἐν πολλοῖς καὶ φωνῆς τρανότερον ὅσα κέκευθεν ἡ φρὴν αἱ πράξεις ἐξαγγέλλουσιν. οὐ μὴν εἰς ὦτα ἀκουόντων τὰς σοφὰς ταύτας γνώμας ἦσαν εἰσηγούμενοι· ὁ γὰρ βασιλεὺς ἐχέγγυον εἰς πίστιν τὸν τῆς υἱωνοῦ Θεοδώρας γάμον καθάπαξ ὑπολαβὼν οὐκ ἔστιν ὅπως ἐπὶ πᾶσιν οὐκ ἀσφαλῆ τὰ πρὸς εὔνοιαν καὶ ἀπρόσκοπον ἔκρινε τὸν Ἀλέξιον, καταγοητευούσης, οἶμαι, κἀνταῦθα τῆς κακοκοποιοῦ δυνάμεως τῆς ἐπὶ τὸ κάταντες ἀεὶ φερούσης τὰ Ῥωμαίων πράγματα. ὡς δ᾽ οὐ πολλῷ ὕστερον εἰς ἔργον τὸ δέος ἐκβέβηκεν, ἐννεὸς ἐπὶ τοῖς ἠκουσμένοις φανεὶς καὶ μὴ ἔχων ὅ τι δράσειεν ὡς ἀναρραγέντος τοῦδε τοῦ κακοῦ ἀπροόπτως, καὶ ὅτι τῶν στρατευμάτων ἐργώδης ἡ συλλογή, ἐν μὲν τῷ παραυτίκα στέλλει πρὸς τὸν ἀποστάτην θλαδίαν τινά, τὰ πρῶτα τῶν ᾠκειωμένων αὐτῷ, ὑπομνήσοντα τοῦτον τὸν συνθηκῶν καὶ τοῦ μηδέν τι πώποτε παθεῖν ἀηδὲς καὶ τῶν ἐλπίδων ἀνάξιον, ἐξ ὅτου περ αὐτῷ προσκεχώρηκεν· οὐδὲ γὰρ ἦν ἀπογινώσκων τὴν τῆς γνώμης μεταβολήν. τοῦ δὲ κατόπιν καὶ οἱ νεόνυμφοι γαμβροὶ τοῦ βασιλέως συνεξῄεσαν μετά γε παντὸς τοῦ οἰκιδίου καὶ συγγενικοῦ πληρώματος καὶ τῶν τότε ἐν τῷ παλατίῳ εὑρισκομένων στρατιωτῶν. ἀφιγμένος οὖν ὁ βέβηλος εὐνοῦχος πρὸς τὸν Ἀλέξιον οὐ μόνον οὐδέν τι πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ὡράθη διαπραξάμενος, ἀλλὰ καὶ προσεπέρρωσε μᾶλλον ἐκεῖνον τῇ ἰδίᾳ παρουσίᾳ εἰς ἔργον τὸ ἐν χερσί, προσημήνας προπετῶς τὴν κατ᾽ αὐτοῦ τῶν Ῥωμαίων ὅσον οὐδέπω ἐπέλευσιν, καὶ διδάξας οἷς εἴρηκεν ἀποσχέσθαι μὲν τῶν πεδινῶν ἐπιλαβέσθαι δὲ τῶν ὀρεινῶν, ὡς ἐκείνων σώζειν ἐχόντων καὶ τὸ συναποστὰν ὁμόφωνον σύνταγμα.

Căci sunt oameni cari pun strajă gurii și nu-și dau pe față gândurile, dar de multe ori faptele lor mai vârtos decât glasul vădesc cele tăinuite de dânșii». Însă aceste înțelepte sfaturi deasurda le spuneau ei împăratului; căci el socotind ca chezășie de credință nestrămutată legătura ce aveà prin nepoata lui cu dânsul, nu voià cu nici un chip să creadă că Ivancu se va clătinà în credința și dragostea lui către el, vrăjit fiind pe semne de acea pierzătoare putere, care neîmpiedecat pornise la vale împărăția Romeilor. Dar când peste puțină vreme prepusul lui s'a dovedit aevea, împăratul a rămas ca trăsnit și nu știà ce să facă, pentrucă răscoala a izbucnit pe neașteptate și strângerea de oaste erà anevoioasă. Deocamdată trimite la Ivancu pe un eunuh, cel dintâiu din credincioșii lui, care să-i pomenească de învoielile ce au fost între dânșii și să-i pue în vedere, că el nici odată n'a suferit vreo supărare sau ceva peste așteptările lui, de când a trecut de partea Romeilor; căci tot aveà împăratul nădejde, că Ivancu o să-și mute gândul. Îndată după aceasta au purces și cei doi gineri însurăței ai împăratului (adică Alexie Paleologul și Teodor Lascar) împreună cu toate rudele și oamenii lor și cu oștenii câți se aflau pe atunci la palat. Și sosind spurcatul eunuh la Ivancu nu numai că nimic n'a isprăvit în treaba pentru care trimis fusese, ci l-a făcut, cu venirea lui, mai tare să stea în hotărîrea ce luase; deoarece cu obrăznicie l-a vestit de curânda purcedere a Romeilor asupra lui și l-a învățat cu vorbele lui să se depărteze din locuri șese și să apuce munții, cari singuri puteau să-l scape pe el și oastea-i cea de un neam cu dânsul ce se răsvrătise împreună cu el.

Οἱ δὲ περὶ τοὺς γαμβροὺς τοῦ βασιλέως καὶ τὸν πρωτοστράτορα Μανουὴλ τὸν Καμύτζην ἐδίωξαν μὲν ὀπίσω ἱκανῶς τοῦ ἀντάρτου, καὶ ἦν θαυμαστή τις ἡ προθυμία, καὶ πρωταγωνιστεῖν ἠβούλοντο ξύμπαντες· τὴν δὲ τοῦ καιροῦ ῥοπὴν ἀπολέσαντες ἐκ τοῦ διασοβηθῆναι τὸ θήραμα τὸ πρόθυμον ἔσχασαν. τοῖς μὲν οὖν θερμοτέροις ἐπιδιώκειν καὶ οὕτως ἐδόκει καὶ διερευνᾶν ἐφέποντας οἷ τῶν ὀρέων ἀπέδρα Ἀλέξιος, τοῖς δ' ἀσφαλεστέροις οὐχ ἥνδανεν ὅλως ἀετοῦ ἴχνη ἀναδιφᾶν ἐπιποτωμένου πάγοις καὶ ὄρεσιν, ἢ μεταλλᾶν ἑρπυσμὸν ὄφεως ἐπὶ πέτραν, ἢ ἐκμαίνειν εἰς συμπλοκὴν χαυλιόδοντα μονιόν, πολλάκις τὸ στῆθος εἰς διακόντισιν προτεινάμενον, περιελθεῖν δὲ τὰ πολίχνια ὁπόσα ἐπεσκεύασε καὶ ἀνήγειρεν ὁ Ἀλέξιος, καὶ θέσθαι βασιλεῖ κατήκοα. καὶ τῆς βουλῆς ταύτης ὡς ἀμείνονος κυρωθείσης, τῷ φρουρίῳ προσβάλλουσιν ὃ καθ' ὑπόβασιν ὄρους ἐν τῷ τόπῳ Κριτζιμῷ λεγομένῳ ἐδομήσατο ὁ Ἀλέξιος· ἔνθα καὶ πλεῖστα Ῥωμαῖοι καμόντες καὶ φιλοκινδύνως ἁμιλλησάμενοι οὐκ ὀλίγους ἄνδρας ἀγαθοὺς ἐν τῷ προσάγειν τῷ τείχει τὰς κλίμακας ἀπεβάλοντο, ὧν ἦν πρώτιστος ὁ Παλαιολόγος Γεώργιος. ὀψὲ δ' ἐξελόντες τὸ ἔρυμα καὶ ἕτερ' ἄττα πολίσματα ἐπὶ τῷδε συναφῶς ἐχειρώσαντο, πῇ μὲν μεθ' αἵματος πῇ δὲ καὶ ὁμολογίᾳ τούτων περιγινόμενοι. εὐμήχανος δ' ὢν ὁ Ἀλέξιος καὶ πολύχους εἰς ἔργα πολέμια ἄλλα τε πλεῖστα κατὰ Ῥωμαίων ἔργα στρατηγικῆς ἐμπειρίας πλήρη μαχόμενος ἐπεδείξατο, τέλος δὲ καὶ τοιόνδε τι μεθόδευμα μετιὼν δεξιώτατον σὺν ἄλλοις καὶ αὐτὸν χειροῦται τὸν πρωτοστράτορα. πλεῖστα γὰρ ὅσα τῶν ἀγελαίων ζώων ἐκ τῶν περιωπῶν εἰς τὸ πεδίον μετενεγκών, καὶ

Ginerii împăratului şi protostratorul Manuil Camytze au urmărit în deajuns pe Ivancu şi de mirat erà râvna şi întrecerea lor întru aceasta. Dar nesosind la vreme şi scăpându-le vânatul, au slăbit din goană. Unii mai svăpăiaţi, cu toate acestea, ţineau să se aţie după el şi să-i caute urmele chiar în munţii pe unde se adăpostise; dar cei mai chibzuiţi nu erau nici decum bucuroşi să umble după vulturul ce sboară pe dealuri şi munţi, sau să se iea pe urmele şarpelui ce se tupilează printre stânci, sau să înteţească la încăierare un mistreţ colţos care adeseori înfruntă loviturile, ci voiau mai bine a merge împotriva cetăţilor preînnoite şi zidite de Ivancu, ca să le facă să asculte de împărat. Şi fiind primită această părere ca mai bună, lovesc cetatea zidită de Ivancu pe coasta muntelui în locul ce-i zice Critzimos, unde Romeii din răsputeri s'au. ostenit şi s'au întrecut în vitejie. Pierit-au acolo, mai ales cu aşezarea schelelor la ziduri, nu puţini oameni de seamă, între cari cel mai de frunte Gheorghe Paleologul. În sfârşit au luat cetatea, şi apoi au cucerit şi altele, uneori cu vărsare de sânge, altădată cu predare de bună voie. Dar Ivancu erà om dibaciu şi meşter la răsboaie şi după ce foarte multe isprăvi cu mare ştiinţă în meşteşugul armelor a făcut împotriva Romeilor, la urmă slujindu-se de un mijloc foarte iscusit a robit şi pe protostratorul Camytze. Adică coborînd o mare mulţime de turme

ταῦτα παραδοὺς τοῖς πρὸς Αἷμον ἀπάξουσιν ὁμοφύλων μετὰ καὶ μοίρας αἰχμαλώτων Ῥωμαίων ὥσπερ τι σκύλων ἀφαίρεμα καὶ ἀπόδασμα τῷ ἄρχοντι τῆς Ζαγορᾶς Ἰωάννῃ καὶ χάριν ἀμοιβὸν ἐσόμενα, ἐπεὶ καὶ σπεισάμενος Ἀλεξίῳ ἐκεῖνος κατὰ Ῥωμαίων διαθήκας διέθετο, λόχους ἔκτοτε ὑποκαθίσας Ῥωμαίους ἐπάλευεν· ᾔδει γὰρ τὸ ἁρπαλέον καὶ πρὸς κέρδος ἑτοιμοτρεχὲς τῶν ἀνδρῶν, οὐδ᾽ ἦν ἀγνοῶν ὡς αὐτίκα μάλα τοῖς φιλικοῖς ἐντυχόντες σφίσι Ῥωμαῖοι τὰς ψυχὰς αὐτοῖς ἐπιθήσουσιν ἐξερεθισθέντες καὶ μηδένα λόγον τῆς σωτηρίας ἑαυτῶν ποιησάμενοι· ἀμέλει καὶ εἶχε Ῥωμαίους μετὰ μικρὸν αὐτὰ ταῦτα διαπραττομένους, ὁπόσα κατὰ νοῦν ἔστρεφεν. ὁ γὰρ δὴ πρωτοστράτωρ ἅμα τῇ ἀκοῇ τῶν δρωμένων ἐκ τοῦ Βατραχοκάστρου ἀπάρας, ἔνθα ἦν σκηνούμενος, ἐς τὸ Βακτούνιον παραγίνεται. καὶ τῷ φαινομένῳ προσσχών, τὸ δὲ σόφισμα τοῦ Ἀλεξίου παραδραμών, τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς σκυλεύειν διαφῆκε τὸ στράτευμα, καὶ αὐτὸς δὲ μὴ πολεμιστηρίῳ ἵππῳ ἔποχος ὢν ἐπιπαριὼν ἐθεᾶτο τὰ δρώμενα· ἐκ δὲ τούτου τῶν λόχων ἀνακύψας Ἀλέξιος ὡς ἐκ κύκλωμα τὸν πρωτοστράτορα περίεισι, καὶ ὥσπερ ἀμφίβληστρον ἢ σαγήνην τὸ περὶ αὐτὸν ἐκτείνας ὁπλιτικὸν αὐτόν τε τὸν στρατηγοῦντα ζωγρεῖ, καὶ τὸ κλέμμα τοῦτο τοῦ ἀποστάτου καὶ τὸ διανόημα τὴν μὲν περιλειφθεῖσαν Ῥωμαϊκὴν στρατιὰν ἐξενεύρισε τέλεον, τὸ δ᾽ ἀποστατικὸν ἐπτέρωσε πλήρωμα. οὐκέτι γοῦν ηὐχρήστουν Ῥωμαῖοι ἢ γοῦν ἀπεθάρρουν ἀντιμέτωποι στῆναι τῷ Ἀλεξίῳ κατὰ μάχην ἀγχώμαλοι, ἀλλὰ περὶ τὴν Φιλίππου στρεφόμενοι ἠγάπων εἰ μὴ καὶ ταύτην Ἀλέξιος παραστήσεται. ὁ δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν οἱ καταστησάμενος

dela munţi la câmpie, le-a încredinţat oamenilor săi să le ducă spre Emos împreună cu o ceată de Romei robiţi şi să le dea ca nişte prăzi răpite şi împărţite de dânşii drept răsplată de mulţumire lui Ioan, domnul Zagorei — care făcuse pace cu dânsul şi căzuse la învoială împotriva Romeilor. În chipul acesta Ivancu îi întinsese cursă, căci el cunoşteà firea Romeilor pururea lacomă şi hrăpareţă şi ştià bine că îndată ce ei vor vedeà oamenii lor, îndârjindu-se, îşi vor pune viaţa pentru dânşii şi vor uità de sine. Iar Romeii peste puţin au făcut tocmai ce gândise el. Căci protostratorul, cum auzì de ceeace făcuse Ivancu, porni din Vatrahocastron, unde îşi aveà tabăra şi se duse la Vactunion. El a văzut numai ceeace i se arătà înainte, dar n'a ghicit vicleşugul lui Ivancu şi a lăsat în voie oastea lui să prade tot ce le-a ieşit în cale şi el însuş descălecând umblà pe de lături, ca privitor al faptelor. Atunci Ivancu, ieşind din ascunzători, îl împresoară şi cu armia lui ca printr'un năvod îl prinde pe general. Această născocire a lui Ivancu, pe cât aduse slăbire în rândurile Romeilor, pe atât a îmbărbătat oştirea duşmanilor. Şi nu erau buni de nimica Romeii sau măcar nu îndrăsneau să stea la luptă dreaptă cu Ivancu; de aceea s'au întors către Filipopol şi ar fi fost buni bucuroşi ca măcar această cetate să nu cadă în mânile lui Ivancu. Iar acesta după ce a pus la cale după plac toate cetăţuile şi cetăţile ridicate pe cul-

ὅσα πολισμάτιά τε καὶ φρούρια εἰς ὀρῶν ὑπερβολὰς ἀνεστήκασιν ἀντικαθιστάμενα τῷ Αἵμῳ καὶ ἀνυψούμενα καὶ ταῖς δυσχωρίαις οὐχ ἧττον φιλοτιμούμενα, οὐδὲ τὰ λοιπὰ μένειν ἐπὶ χώρας κατέλιπεν, ἀλλ' ἣν ὑπονοθεύων καὶ ἀφιστῶν Ῥωμαίων ὁπόσα ἐς Μοσυνόπολιν ἐπινένευκε, μέχρι καὶ Ξανθείας αὐτῆς, καὶ πρὸς ὄρος τὸ Πάγγαιον καὶ ἐπ' Ἄβδηρα παρατείνουσιν. ἀμέλει καὶ τὰ θέμα τῶν Σμολένων ὑπεποιήσατο, καὶ τὰ ὅμορα ἐπενέμετο κατὰ καχέκτημα διαδόσιμον, ἐξαιρῶν μὲν Ῥωμαίους καὶ ἀναιρῶν, ἀπ' ἐνίων δὲ καὶ λύτρα διαλαμβάνων, τοὺς δ' ὁμογενεῖς ἐκείνῳ προστιθεμένους ἑκόντας ἐπὶ τῶν σφετέρων μένειν ἐῶν. καὶ ὁ μὲν ἐμπλατυνόμενος ἦν ἀεὶ καὶ μακρῷ κακίων τῶν πρώην ἀποστατῶν, ἐπεὶ καὶ ἐς τοσοῦτον ὠμότητος ἤλασεν, ἣν ἀνδρείαν οἱ πλεῖστοι τῶν βαρβάρων οἴονται, ὡς τοὺς ἐν πολέμῳ ζωγρουμένους Ῥωμαίους κατὰ πότον μελιστὶ διαιρεῖν· ὁ δὲ βασιλεύς, ὡς ἐξ ὧν ἔδρασε καθυπέδειξεν, ἕρμαιόν τε καὶ χάριεν καὶ κάλλιστον τύχης βράβευμα καὶ τὴν τοῦ πρωτοστράτορος ᾠήθη κατάσχεσιν, ὅθεν τῇ τοῦ ἀνδρὸς ἐπιθέμενος οὐσίᾳ ῥυηφενεῖ καὶ τυραννικῇ ἄντικρυς οὔσῃ, καὶ μηδὲν αὐτῆς ἀναψηλάφητον ἢ ἀνεξερεύνητον ἀφεικώς, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὸν υἱὸν ὑποδικάσας φρουρᾷ, οὐκ οἶδ' ὅ τι δοκοῦν, ἔαρος ὑπολήγοντος ἔξεισι καὶ ἄπεισιν εἰς τὰ Κύψελλα.

mile munţilor din faţa muntelui Emos şi aşezate una mai mult decât alta în locuri grele, îşi întinse mai departe turburările, răscolind şi răsvrătind împotriva Romeilor toată ţara din partea oraşului Mosynopol şi până chiar la Xanthia, la muntele Pangeon şi la Abdera. Apoi supuse ţinutul Smolenon, şi ca o boală lipicioasă bântuì împrejurimile de acolo, robind şi omorînd pe Romei şi neslobozind decât numai pe cei ce se răscumpărau cu bani, pe când pe cei dintr'un neam cu dânsul, cari voios se alăturau de el, îi lăsà volnici să rămâe acasă la ei. Şi astfel deapururea se lăţià şi erà mult mai cumplit decât cei ce se sculaseră înainte, căci atât de mare îi erà cruzimea—lucru socotit de cei mai mulţi barbari ca o vitejie— încât la ospeţe schilodià pe Romeii prinşi în răsboiu. Iar împăratul, precum a arătat prin fapte, robirea protostratorului a găsit-o ca un chilipir minunat din partea norocului. Deci s'a năpustit asupra averilor lui, cari erau tot aşà de mari ca ale unui domnitor, şi n'a lăsat nimic necotrobăit şi necercetat la dânsul. Pe lângă aceasta, nu ştiu pentru care cuvânt, a pus la închisoare pe femeia şi pe fiul lui. Apoi către sfârşitul primăverii a plecat şi s'a dus la Kypsella.

Tratează despre erezia pseudomonahului Sikidites cu privire la dogma sfintelort aine; chestiunea erà dacă trupul Mântuitorului e stricăcios ca după patimi şi înviere, sau nestricăcios ca înainte de patimi.

Ὁ γε μὴν βασιλεὺς τῇ κρείττονι προστεθεὶς δόξῃ παραγέγονεν, ὡς ἔφην, ἐς τὰ Κύψελλα, καὶ τὸ συναθροισθὲν ἐκεῖσε παρειληφὼς στράτευμα ἄνεισιν εἰς Ὀρε-

Împăratul primind părerea cea mai bună asupra acestei dogme s'a dus, cum am zis, la Kypsella şi luând cu sine oştirea adunată acolo, s'a în-

στιάδα· ἔνθα καὶ πλείους ἡμέρας ἐνδιατρίψας ἀμηχανίᾳ συνείληπτο, τὸν μὲν ἀποστάτην ὁρῶν δυσμαχώτατον, τὸ δὲ συνὸν αὐτῷ στράτευμα ἀντιθέτως ἔχον καὶ πρὸς μόνην ἐκθνῆσκον τὴν τῶν πολεμίων ἐνήχησιν. τοῖς δὲ πολλοῖς καὶ ὄνομα χλευαζόμενον ἡ βασίλειος ἐκεῖθεν ἀνελογίζετο ἄφιξις, καὶ μηδέν τι μηδαμῶς χρηστὸν κατορθοῦν, καὶ τὸν βάρβαρον μᾶλλον ἐν τῷ ὑποστέλλεσθαι προσεπαίρεσθαι εἰς θρασύτητα. ὁ δὲ τὸ τῶν πραγμάτων ἄγριον καὶ δυσπρόσιτον, ὡς ὁ καιρὸς ἐδίδου, περιποππύζων καὶ διασαίνων παντοῖος ἐγίνετο, καὶ τοὺς αὐτῷ οἰκειοτάτους βιβλιοφόρους ἔπεμπε πρὸς Ἀλέξιον, ἐς συμβάσεις αὐτὸν προσκαλούμενος. ἔστι δ' ὅπῃ καὶ δολοφονίας ἐφρόντιζε, μηδὲ τοῦ πολέμου παντάπασι μεθιστάμενος. τῷ τοι καὶ τὴν στρατιὰν ἀναλαβὼν καὶ τὴν Φιλίππου ἐπαρχίαν καταλαβὼν περὶ τὸ φρούριον στρατοπεδεύεται τὸν Στενίμαχον, εἰς ὃ πολλοὶ τῶν βαρβάρων συνέφυγον, καὶ διειληφὼς αὐτὸ τοῖς στρατεύμασιν ἐξεῖλέ τε κατὰ κράτος καὶ τοὺς ἐνόντας ἠνδραποδίσατο. ὁ δ' ἀποστάτης ἀφικέσθαι μὲν ἐς βασιλέα οὐδαμῶς συνετίθετο, ἀλλὰ μηδ' ἂν ἑτέρως σπείσασθαι διετείνετο, εἰ μὴ χωρῶν καὶ πόλεων ἐγγράφως αὐτῷ βασιλεὺς ὑπεκσταίη ὁπόσας αὐτὸς ἐχειρώσατο, καὶ τὴν κατηγγυημένην αὐτῷ Θεοδώραν μετὰ τῶν ἀρχικῶν ἐκπέμψειε παρασήμων. τῶν δὲ συνθηκῶν ὀψέ ποτε καὶ τῶν ὅρκων τετελεσμένων ὡς ᾐτεῖτο Ἀλέξιος, βουλεύεταί τι μετέπειτα βασιλεὺς οὐκ οἶδα εἰ στρατηγοῖς καὶ βασιλεῦσιν ἁρμόδιον, οὓς παρὰ πᾶν ἕτερον τὸ εὐορκεῖν τιθέναι περὶ πλείστου χρεών· τὸν γὰρ Ἀλέξιον θείων ἀκουσμάτων ἀποστολαῖς διὰ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν γαμβρῶν Ἀλε-

dreptat spre Adrianopol, unde a stat mai multe zile în mare nedumerire văzând că Ivancu erà foarte greu de bătut și că oastea lui nu voià nici decum să meargă împotriva aceluia, căci murià de frică cum auzià de dușmani. Dar și venirea împăratului erà pentru cei mulți lucru de batjocură, căci prin aceasta nu se puteà ajunge la nici o ispravă bună, ba chiar din pricina codirii lui barbarul se sumețià și mai tare. Față de aceste împrejurări grele și pline de primejdie, împăratul supunându-se nevoii a căutat pe altă cale să-i vie de hac. El a trimis la Ivancu pe scriitorii lui cei mai credincioși ca să-l poftească să se împace. Uneori se gândià chiar să-l omoare pe ascuns și cu nici un chip nu voià să se lase de răsboiu. În urmă își iea oastea, intră în ținutul Filipopolului și tabără în jurul cetății Stenimahos, unde se oploșiseră mulți barbari și împresurând-o a luat-o cu putere și a robit pe locuitori. Dar răsvrătitorul Ivancu nu voià nici decum să vie la împăratul și ținea să nu facă pace decât numai dacă acesta s'ar legà în scris să-i dea toate țerile și cetățile, câte supusese el înainte, și i-ar trimite pe logodnica lui Teodora cu toate semnele de domnie. Iar când mai pe urmă s'au făcut învoielile și jurămintele pentru pace precum ceruse Ivancu, împăratul hotărăște să facă ceeace nu știu dacă se cuvine unor generali și împărați, cari datori sunt ca sfințenia jurământului să pue mai presus de toate: El îi trimise sfânta Evanghelie și prin mijlocirea

ξίου πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκυσάμενος μετὰ τὴν τῶν ὅρκων, ὡς ἔφην, ἐκπλήρωσιν, συνειληφὼς εἶχεν ἐν δεσμοῖς «τὴν μετὰ ὁσίου ὅσιος ἔσῃ καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψῃς» Δαβιδικὴν φωνὴν οὐχ ὡς ἐρρέθη ἐπενεγκὼν κἀκ τοῦδε τῶν τε πόλεων καὶ φρουρίων ἀπονητὶ περιγίνεται ὧν ἦρχεν Ἀλέξιος, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Μῖτον φυγάδα τίθησι. καὶ τοιαῦτα δράσας ἐπάνεισιν εἰς τὸ Βυζάντιον.

ginerului său cel mai în vârstă, Alexie Paleologul atrase pe Ivancu la sine și cu tot jurământul ce a făcut îl prinse și-l puse în lanțuri, nu după adevăratul înțeles tâlcuind spusa lui David: «cu cel sfânt sfânt vei fi, iar cu cel strâmb strâmb». După aceasta fără trudă supuse orașele și cetățile asupra cărora domnià Ivancu și alungă pe fratele acestuia Mitos, și după asemenea isprăvi se întoarse la Bizanț.

El află pe soția lui Eufrosina în luptă cu răsvrătitori și demagogi; apoi cu prilejul întâlnirii împăratului cu Caihosroe, sultanul din Iconion, autorul dă lămuriri asupra dinastiei turcești.

IX.

URMARE DIN CARTEA A TREIA A LUI ALEXIE ANGHEL.

Cap. 5, p. 691, 14—692, 19:

Vlahii și Cumanii năvălesc iar în țerile Bizantine. Roman, prințul rus al Galiției pustiește țara Cumanilor și satisface pe Bizantini. Cap. 7, p. 706 — 707, 2: *Ioanițiu cucerește cetățile Constantia și Varna. Hrysos scapă pe Manuil Camytze din închisoare și-și întinde domnia în Macedonia;* p. 709, 7—Cap. 8, p. 710: *Alexie înșală pe Hrysos și încheie pace cu Ioanițiu* (1201).

Τῷ δ' ἐφεξῆς ἔτει μετὰ Κουμάνων πάλιν ἐπεξιόντες οἱ Βλάχοι, καὶ τὰ κράτιστα τῆς χώρας κείραντες, ἀσινεῖς ἐπανέλυσαν. τάχα δ' ἂν καὶ ταῖς χερσαίαις πύλαις τῆς βασιλίδος προσήγγισαν, ἐπ' αὐτὴν τραπόμενοι, εἰ μὴ τὸ χριστιανικώτατον οἱ Ῥῶς γένος καὶ οἱ τούτων ἀρχικῶς προεδρεύοντες, τοῦτο μὲν κατ' αὐθαίρετον ὁρμὴν κινηθέντες τοῦτο δὲ ταῖς τοῦ ἀρχιποίμενος αὐτῶν λιταῖς ὑπενδόντες, ἀξιάγαστον οἷον τὸ πρόθυμον ἐπὶ τοῖς Ῥωμαίων ἐπεδείξαντο πράγμασι, καὶ διὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ λαὸν τὸν κακῶς ὑπὸ τῶν βαρβάρων πάσχοντα ταῖς τοῦ ἔτους πολλάκις ἀπαγωγαῖς καὶ ταῖς ἀποδόσεσι τούτων εἰς ἔθνη τὰ μὴ χριστώνυμα δυσχε-

În anul următor Vlahii din nou năvălind împreună cu Cumanii și cele mai bune părți ale țerii stricând, se întoarseră înapoi neloviți de nimeni. Ei, venind la vale, s'ar fi apropiat poate și de părțile de pe uscat ale capitalei, dacă neamul cel mai creștinesc, Rușii cu domnii lor, parte de bună voie, parte ascultând de rugămințile arhipăstorului lor, n'ar fi arătat către Romei o bunăvoință vrednică de mirare, supărați fiind că poporul lui Hristos cumplit pătimià din partea barbarilor, cari de multe ori pe an îi robaiu pe Romei și-i vindeau la popoare păgâne. Deci Roman,

ράναντες· ὅθεν καὶ διὰ ταχέων παρασκευασάμενος ὁ τῆς Γαλίτζης ἡγεμὼν Ῥωμανός, ἀγαθήν τε καὶ πολλὴν ἠθροικὼς στρατιάν, κατὰ Κομάνων ἐξώρμησε, καὶ τὴν γῆν αὐτῶν κατὰ πολλὴν εὐπέτειαν ἐπιὼν ἔφθειρε καὶ ἠφάνισε. καὶ τοῦτο φιλοφρόνως εἰς καύχημα καὶ μεγαλωσύνην τῆς τῶν Χριστιανῶν ἀμωμήτου πίστεως πολλάκις διαπραξάμενος, ἧς καὶ τὸ βραχύτατον καὶ ὅσον κόκκος σινάπεως μεθίστησιν ὄρη καὶ μετατίθησι τὰ μετέωρα, τὰς τῶν Κομάνων ἐφόδους ἔστησε καὶ τοῖς ἀνήκεστα πάσχουσι Ρωμαίοις ἀνακωχὴν ἐβράβευσε τοῦ κακοῦ, ἀνυπονόητος ἀρωγὴ καὶ ἀσυλλόγιστος συνασπισμὸς καὶ φάλαγξ ὡς εἰπεῖν θεοσύλλεκτος ἔθνει ὁμοπίστῳ φανείς. πλὴν οὐδὲ τὰ κατὰ τοὺς Ταυροσκύθας τούτους ὁ τότε χρόνος παρέδραμεν ἀστασίαστα, κατὰ δ' ὁμοφύλου σφαγῆς τὸ ξίφος ἔβαψεν ὅ τε Ῥωμανὸς οὗτος καὶ ὁ διέπων τὸ Κίαβα Ῥούρικας· νίκην δ' ὁ Ῥωμανὸς ἀπενεγκάμενος, ῥωμαλέος ὢν τὸ σῶμα καὶ τὰς χεῖρας δραστήριος, πολλοὺς καὶ τότε τῶν Κομάνων κατέτρωσεν, οἳ συνεψήφαντο τῆς μάχης τῷ Ῥούρικα, κρατίστη καὶ γενναιοτάτη φάλαγξ περὶ αὐτὸν ὁρώμενοι.

domnul Galiţiei, pregătindu-se de grabă şi adunând oaste multă şi vitează, s'a repezit asupra Cumanilor şi intrând în ţara lor cu mare uşurinţă le făcù risipă şi pierzare. Şi aceasta de multe ori bucuros săvârşind spre fala şi mărirea sfintei credinţe a creştinilor, din care o parte cât de puţină, fie chiar cât şi grăuntele muştarului, strămută şi culmile, a împiedicat năvălirile Cumanilor şi a pus capăt răului nevindecat de care suferiau Romeii, şi astfel a fost neamului de aceeaş credinţă ajutor neaşteptat şi nepreţuită tovărăşie de luptă şi putere trimisă dela Dumnezeu. Dar nici la Ruşi n'au lipsit pe atunci vrajba şi împerecherile; cât în sângele neamului lor şi-au pătat sabia şi acest Roman şi Rurica, domnul Kiavei (Kievului). Biruinţa însă a fost a lui Roman, care erà om vârtos la trup şi harnic la braţe. El însuş atunci a ucis o mulţime din Cumanii cari au luptat alăturea de Rurica şi s'au arătat ca cea mai puternică şi vitează parte din oastea acestuia.

Urmează despre dinastia sârbească Nemanja. Vrajbă între fraţi ca la Ruşi, la Unguri, la Perşi (Turci), la Dalmatini, etc., după pilda dată de Bizantini.

Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τούτους ἔξεισι τῆς Μυσίας ὁ Ἰωάννης μεγίστῳ τε καὶ παγχάλκῳ στρατεύματι, καὶ διειληφὼς τὴν Κωνστάντιαν χειροῦται ταύτην κατὰ πᾶσαν εὐπέτειαν, διάσημον οὖσαν ἐν τοῖς τῆς Ῥοδόπης σχοινίσμασι. καὶ καθελὼν τὸν ταύτης περίβολον ἐκεῖθεν ἀπανίσταται καὶ περὶ τὴν Βάρναν στρατοπεδεύεται. καὶ πολιορκεῖ γενναίως καὶ ταύτην

În vremea asta purcese Ioan, domnul Mysiei, cu oaste foarte multă şi leită în zale şi încunjurând Constantia, vestită cetate în părţile Rodopei, a luat-o fără nici o greutate şi după ce surpă zidurile ei, porneşte de acolo şi tabără la Varna şi împresoară şi pe aceasta în a patra zi a patimilor lui Hristos. Dar împotrivin-

κατὰ τὴν ἕκτην τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων ἡμέραν. παντοίαν δ' ἔνστασιν ἐνδεικνυμένων τῶν ἔνδοθι, κρατίστων ὄντων τῶν πλείστων κἀκ τοῦ Λατινικοῦ στίφους συγκεκροτημένων, τετράπλευρον συντίθησι μηχανὴν συμμηκιζομένην τῷ εὔρει τῆς τάφρου καὶ ἰσοϋψῆ τῷ τείχει τῆς πόλεως, καὶ ταύτην ὑπότροχον οὖσαν τῆς τάφρου· ἄγχιστα στήσας, εἶτα ἀνατρέψας ἀμφοτέρων τῶν περάτων ἐπιλαμβάνεται καὶ τῷ αὐτῷ καὶ ἑνὶ μηχανήματι ζεύγματί τε τῆς τάφρου χρησάμενος καὶ κλίμακι ἐξικνουμένῃ τοῦ ὕψους τῆς πόλεως τρισὶν ἡμέραις τῆς Βάρνας κρατεῖ. οὔτε δὲ τῆς ἡμέρας τὴν δύναμιν ὁ βάρβαρος πτοηθεὶς (ἦν δὲ τὸ ὑπερευλογημένον σάββατον καθ' ὃ ὕπνωττεν ἐν τάφῳ Χριστὸς) οὔτε τὸν Χριστιανὸν αἰδεσθείς, ὃν μόνοις περιέφερε χείλεσιν, ἀλλὰ φιλαιμάτοις δαίμοσιν ἐλαστρούμενος πάντας οὓς συνείληφε ζῶντας κατὰ τῆς τάφρου ὠθεῖ, καὶ χοῦν ἐς ἰσόπεδον ἐπιχέας πολυάνδριον τὸν τόπον δείκνυσιν· ἔπειτα καὶ τὰ τείχη καταστρεψάμενος εἰς Μυσίαν ἐπάνεισιν, ἐναγίσμασι τοιούτοις καὶ τελεταῖς μυσαρωτάταις τὴν μίαν τῶν σαββάτων καὶ τῶν ἡμερῶν κυρίαν τετιμηκώς.

Καὶ τῇδε μὲν καὶ ταῦτα ἐφέρετο· ὁ δέ γε πρωτοστράτωρ Μανουὴλ ὁ Καμύτζης, χρόνιος ἐν Μυσίᾳ καθειργνύμενος, δεῖται τοῦ ἐξαδέλφου καὶ βασιλέως ἐκ τῆς οἰκείας οὐσίας λυθῆναι μηδ' ὡς κακοῦργος ἐπὶ πολὺ παροφθῆναι παρὰ βαρβάροις δορύκτητος. οὐκ εἶχε δὲ καὶ πείθειν δι' ὧν ἐπέστελλεν. ἀπειρηκὼς οὖν τὸν κηδεστὴν μέτεισι Χρύσον, καὶ παρ' αὐτοῦ δεῖται λυθῆναι, καὶ ὡς εἶχε τὰ ᾐτημένα πεπερασμένα, ἐκ Μυσίας ἐς Πρόσακον ἄπεισιν· ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖσε γενόμενος καθυφῆκε τοῦ βασιλέως δεόμενος, εἴ πως τῷ Χρύσῳ τὰ λύτρα κα-

du-se în tot chipul oştenii din cetate, fiind cei mai mulţi oameni foarte tari şi din neamul latin, Ioan făcù o maşină cu patru laturi, întinsă cât lăţimea şanţului şi înaltă cât zidul oraşului. Şi trăgând-o pe roate, au aşezat-o cu totul aproape de şanţ; apoi au răsturnat-o şi apucând-o de amândouă capete, s'au slujit de ea şi ca de un pod peste şanţ şi ca de o schelă de urcat în cetate; şi astfel peste trei zile au luat Varna. Barbarul atunci fără teamă de sfinţenia zilei (căci erà Sâmbăta mare, în care Hristos erà adormit în mormânt) şi spre batjocura numelui de creştin, pe care el numai din gură îl rostià, mânat numai de niscaiva duhuri însetoşate de sânge, asvârlì în şanţ pe toţi acei ce fuseseră prinşi de vii şi umplând apoi şanţul cu ţărănă, făcù un cimitir din el. La urmă dărâmă zidurile şi se întoarce în Mysia, după ce prin asemenea jertfe şi slujbe scârboase cinstise sâmbăta aceea, cea mai presus de toate zilele.

Între acestea, protostratorul Manuil Camytze, care de mult stăteà întemniţat în Mysia, se roagă de vărul său, împăratul, să-l răscumpere cu avuţia lui şi să nu-l mai lase să fie rob barbarilor, ca şi când ar fi un nelegiuit. Dar nu-l putù înduplecà prin scrisori. Deci ne mai având nici o nădejde în ruda lui, se îndreaptă către Hrysos şi se roagă şi de dânsul să-l scoată din robie. Cererea fiindu-i împlinită, el se duce din Mysia la Prosacon. Dar şi acolo sosind nu a încetat a se rugà de împăra-

τάθοιτο εἰς δύο ποσούμενα χρυσοῦ κεντηνάρια, πολλαπλασίονα τούτων ἀφαιρεθῆναι φάσκων πλὴν τῶν ἀργυρέων καὶ χρυσέων σκευῶν τῶν Σηρικῶν τε νημάτων καὶ τῶν περιφανῶν ἐσθημάτων, οἷς ὑπερεκόμα ῥυηφενέστατος ἀνθρώπων φανείς. ὁ δὲ τὴν σχέσιν τοῦ πρωτοστράτορος ἐν πλάστιγγι μιᾷ τοῦ τῆς φρενὸς ζυγοῦ καταθείς, ἐν δὲ θατέρᾳ τὰ τούτου χρήματα, καὶ ταλαντεύων ἀμφότερα, πολλῇ τῇ ῥοπῇ βαρυτέραν τὴν δευτέραν εὕρισκεν, ὅθεν οὐδ' ἄκροις ὠσὶν εἰσῳκίζετο τὰ ὑπ' ἐκείνου γραφόμενα. ἀπειπὼν οὖν ὁ Καμύτζης ἔγνω σὺν Χρύσῳ τοῖς ἀγχιτέρμοσιν Προσάκῳ Ῥωμαϊκοῖς ἐπιθέσθαι τέρμασιν. εὐμαρῶς οὖν Πελαγονίαν χειροῦνται, καὶ ῥᾳδίως ὑπάγονται Πρίλαπον, ἐπιφύονται τὰ ἑξῆς, ἀφιστῶσι τὰ πόρρωθεν, διεκπίπτουσι Τεμπῶν τῶν Θετταλικῶν, τῶν πεδιάδων ἐπιλαμβάνονται, παρακινοῦσι τὴν Ἑλλάδα, παλίμβολον τιθέασι τὴν τοῦ Πέλοπος.

tul ca să plătească lui Hrysos preţul răscumpărării, care erà de două chentenare de aur, zicând că «cu mult mai multă avere decât aceasta i s'a răpit, afară de lucrurile de argint şi de aur şi de mătăsăriile şi veşmintele scumpe», de cari lucruri aveà el din belşug fiind neîntrecut în avuţie. Dar împăratul cumpănind înrudirea ce aveà cu protostratorul şi averile acestuia, a găsit că cele din urmă trăgeau mai greu la cântar şi nu voià câtuş de puţin să audă de rugămintea lui. Pierzând dar nădejdea, Camytze se hotărî să năvălească împreună cu Hrysos în ţinuturile Romeilor, cari se învecinau cu Prosacon. Lesne supun ei Pelagonia şi luând tot atât de lesne oraşul Prilap, îşi întind domnia pe rând şi peste celelalte oraşe, răsvrătesc pe cele mai depărtate şi străbat Tempele tesalice, cuprind şesurile, pun în mişcare Elada şi răscoală Peloponezul.

Atunci se răscoală şi Spiridonake Chipriotul, capul provinciei Smolenon; împăratul, bolnav de reumatism, încredinţează comanda unei părţi a oştirii ginerelui său Alexie Paleologul, care bate pe Spiridonake şi-l alungă în Mysia.

Ἡ δὲ τοῦ πρωτοστράτορος ἀντιστασία ἐφ' ἱκανὸν μὲν διήρκεσε χρόνον, αἴσιον δὲ καὶ αὕτη πέρας ἐδέξατο. ὁ γὰρ βασιλεὺς ἄλλαις τε μεθόδοις ἐχρήσατο μεθ' ὑπουλίας μετιὼν τὸν Χρύσον, καὶ δὴ καὶ τὴν θυγατρόπαιδα Θεοδώραν, ἣν τῷ Ἰβαγκῷ κατηγγύησεν, ἐμνήστευσεν αὐτῷ εἰς εὐνέτιν, ἐκ Βυζαντίου μεταπεμψάμενος. καὶ τούτοις τοῖς μεθοδεύμασιν ἀνασώζεται Πελαγονίαν καὶ Πρίλαπον, καὶ Θετταλίας ἀπανίστησι τὸν Καμύτζην, πῇ μὲν πολέμῳ κατατροπούμενον, πῇ δὲ φυγῆς ἐθελοντὶ ἁπτόμενον. ὕστατα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Στανοῦ μετανάστην

Răsvrătirea protostratorului a ţinut destulă vreme, dar s'a sfârşit cu bine. Împăratul pe lângă alte mijloace de cari s'a slujit faţă de Hrysos, i-a dat de soţie şi pe nepoata lui, Teodora, pe care o logodise cu Ivancu, trimiţând s'o aducă din Bizanţ. Şi numai cu aceste tertipuri câştigă din nou Pelagonia şi Prilapul şi goni pe Camytze din Tesalia, când biruindu-l, câng făcându-l să fugă de bună voie. În sfârşit îl scoase şi din Stanos, unde fugise ca într'un adăpost neprimejduit. După asemenea isprăvi mărețe

δείκνυσιν, εἰς ὃν ὡς εἰς ἀνάλωτον ἀπέδρα χρησφύγετον. καὶ τοιούτοις ἔργοις ἑαυτὸν περιανθίσας, ἐπὶ μακρὸν ὀφθέντα οἰκουρὸν καὶ ἀπόνεμον, εἰς Βυζάντιον ἐπανέδραμε. τότε δὲ καὶ τῆς Στρουμμίτζης ἐκράτησεν, ἀπάτῃ κἀνταῦθα τὸν Χρύσον περιελθών, καὶ τὰς πρὸς Ἰωάννην σπονδὰς ἐξεπέρανεν.

împăratul văzându-se pe mai multă vreme fără grijă și răsboiu s'a înturnat în Bizanț. Tot atunci a pus mâna și pe Strumitza înșelând și acum pe Hrysos, și a încheiat pace cu Ioan.

Fiul lui Isac Anghel fuge în Sicilia la sora lui Irina, soția lui Filip, fratele lui Enric VI-lea, împăratul Germanilor. Irina stărue pe lângă soțul ei ca să ajute pe tatăl și fratele ei spre a recâștigă tronul bizantin. Autorul descrie pe urmă luarea Bizanțului de flota Latinilor și impărțirea împărăției de către cuceritorii apuseni. Alexie Anghel fuge din Constantinopol pe ascuns de teama Latinilor; îl moștenesc pe tron Isac Anghel și fiul acestuia; urmașul lor e Duca Murtzuflos, cel din urmă împărat bizantin, după care se alege Balduin de Flandra. Acominatos nu vrea să povestească pe larg întâmplările ce au avut loc cu prilejul căderii Constantinopolului; ele sunt prea dureroase, cuprind prea mari nefericiri și vrea să cruțe măcar generațiile viitoare de durerea ce ar simți auzindu-le (p. 710). Unul din cele mai interesante epizoade povestite de autor îl cetim la p. 776, unde ne descrie chipul cum la luarea Constantinopolului a scăpat el de furia Latinilor, și a ajuns la Nicea, noua capitală a Bizantinilor.

X.

DIN CARTEA «FAPTELOR PETRECUTE DUPĂ LUAREA CONSTANTINOPOLULUI» DE CĂTRE LATINI (1204).

Cap. 9, pag. 808 — Cap. 11, 815:

Împăratul Alexie fuge. Nobilimea bizantină respinsă de Latini, răscoală orașele din Tracia cu ajutorul Vlahilor. Pierirea locuitorilor din Arcadiopol. Balduin de Flandra, împăratul latin, bătut de Vlahi și Cumani la Adrianopol (1205).

Ἦν ἂν οὖν τῶν Ῥωμαίων Ἀσιανά τε καὶ ἑσπέρια ὅρια μηδὲ τελείου ἔτους παριππευκότος τοῖς Λατινικοῖς ἀπαξάπασι γένεσι δουλοπρεπῶς ὑποκύψαντα (ἤδη γὰρ καὶ ὁ εἰς βασιλέα χρισθεὶς Βαλδουῖνος κατὰ Νικαίας καὶ Προύσης τὸ δόρυ διαγκωνήσασθαι προύθετο), εἰ μή γε ὁ βουλὰς ἀθετῶν κύριος, καὶ διασκορπίζων ἔθνη τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα, ὑπέλαβεν ἡμᾶς εἰς τέλος ἐκλείποντας. ὁ γὰρ δὴ φυγὰς βασιλεὺς εἰς ὄψιν τῷ μαρκεσίῳ ἐλθὼν ἄρτου μετρητοῦ καὶ κοτύλης κεράσματος τὰ τῆς βασιλείας ἀνταλλάττεται σύμ-

Și acum țerile Romeilor din Asia și Europa, fără să fi trecut un an la mijloc, erau amenințate toate la olaltă să cadă sub armele latine (Balduin care fusese ales ca împărat, se și pregătià să lovească Nicea și Prusa). Dar Domnul, care deșerte face planurile și risipește limbile ce voesc răsboiul, ne-a păzit pe noi în pragul pieririi. Împăratul Alexie, fugar, se înfățișează la marchizul Bonifacio și schimbă semnele împărătești cu o bucată de pâne și cu un păhar de

βολα, καὶ εἰς χῶρον τῇ τύχῃ φερώνυμο- (Ἁλμυρὸς ὁ χῶρος κικλήσκεται) τὰς διατριβὰς τελέσων ἐκπέμπεται σὺν Εὐφροσύνῃ τῇ ὁμευνέτιδι. οἱ τῷ βασιλεῖ τοίνυν συναποδράντες Ῥωμαῖοι (ἦσαν δὲ τούτων οἱ πλείους ἐπίσημοι τὸ γένος καὶ οὐκ ἄδοξοι τὰ πρὸς πόλεμον, καὶ πατρίδας τὰς ἐν Θρᾴκῃ πόλεις αὐχοῦντες) ἤθελον συνεῖναι καὶ οὗτοι τῷ μαρκεσίῳ καὶ τὰ δυνατὰ ὑπουργεῖν· ὁ δὲ μὴ χρείαν φάμενος ἔχειν Ῥωμαίων στρατιωτῶν οὕτως αὐτοὺς ἀπεπέμψατο. τῷ δὲ βασιλεῖ δ' ἔπειτα Βαλδουίνῳ περὶ τοῦ προσδεχθῆναί οἱ προτείνουσι δέησιν. ὡς δ' ἦσαν, ὅ φασι, καὶ πάλιν κενὴν ᾄδοντες, τῷ Ἰωάννῃ προσῄεσαν, ὃς τραφεὶς ἐν τῷ Αἵμῳ καὶ γεννηθεὶς μικροῦ πᾶσαν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἑσπέριον ἐπικράτειαν διέφθειρε καὶ ἠφάνισε πολέμοις ἀπαλικμῶν, Σκυθικαῖς ἐφόδοις ἐξερημῶν καὶ πολυτρόποις ἐκτρίβων κακώσεσιν. ὁ δὲ τούτους ἀσμένως προσδέχεται· ἦν γὰρ τὸ τῶν Λατίνων ἀγέρωχον φρόνημα ὑφορώμενος καὶ τὴν τούτων λόγχην ὡς φλογίνην ῥομφαίαν ὑποβλεπόμενος, ἐπεὶ καὶ περὶ φιλίας στείλας πρέσβεις οὐχ ὡς βασιλεὺς φίλοις ἀλλ' ὡς ὑπηρέτης δεσπόταις προσδιαλέγεσθαι σφίσιν ἐν τοῖς πρὸς αὐτοὺς ἐπετάττετο γράμμασιν, ἢ μὴν ἀπεκδέχεσθαι σφᾶς κατ' αὐτοῦ τὰ ὅπλα βαστάζοντας καὶ κείροντας κατ' εὐπέτειαν τὴν Μυσίαν, ἣν μὴ δέον καρποῦται τοῖς κυρίοις Ῥωμαίοις ἐπαναστάς, κἀκεῖνον εἰς τὴν προτέραν τύχην ἐπαναλύοντας.

Διαφίησι τοίνυν ἐς τὰς πατρίδας ἐπανιέναι τοὺς ἐπήλυδας αὐτῷ Ῥωμαίους ὁ Ἰωάννης. καὶ δρᾶν ὃ δύνανται κακὸν τοὺς Λατίνους μετ' εὐμεθόδων τῶν ἐγχειρήσεων ἕως τὰ κατ' αὐτοὺς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐκεῖνος διάθοιτο. ἐπανηκότες οὖν ἐς τὰ σφέ-

vin, şi este trimis împreună cu soţia lui Eufrosina să petreacă într'un loc care poartă numele soartei lui (acest loc se numeşte Almyros, «acru»). Şi Romeii cari fugiseră cu împăratul, dintre cari cei mai mulţi erau de neam mare şi vestiţi de răsboaie şi se trăgeau din oraşele Traciei, voiau să întovărăşească pe marchiz şi să-i slujească după putinţă. Dar acesta îi respinse spuindu-le că nu-i trebuesc oşteni romei. Apoi dânşii se roagă de împăratul Balduin ca să-i primească. Şi fiind-că nici la el n'au avut noroc, s'au dus la Ioan cel născut şi crescut în Emos, care aproape toată domnia din apus a Romeilor a surpat-o şi stricat-o spulberând-o prin răsboaie, pustiind-o prin năvăliri cumane şi risipind-o în tot chipul. Acesta bucuros îi primeşte, căci îl pusese pe gânduri trufia Latinilor şi se temeà ca de o sabie de foc de suliţa lor; de vreme ce trimiţând el soli ca să se împrietinească cu dânşii, ei au poruncit «ca în scrisorile lui către Latini, nu ca împărat către nişte prietini să cuvânteze, ci ca o slugă către stăpâni; iară de nu, se vor sculà asupra lui şi vor prădà Mysia, pe care el pe nedrept a pus mâna răsvrătindu-se împotriva stăpânilor săi Romei şi-l vor face iară să fie ce a fost înainte».

Deci Ioan lasă pe Romeii cei pribegi să se întoarne în ţara lor, unde cu dibăcie lucrând să aducă Latinilor cât se poate mai mult rău, până când să pună la cale trebile lor mai bine. Ei dar întorcându-se înapoi, răs-

τερα τὰς τῶν Θρᾳκῶν καὶ Μακεδόνων πόλεις διαφιστῶσι, συναιρομένων σφίσι τῶν Βλάχων. πλεῖστοι γοῦν ἐντεῦθεν τῶν τὰς πόλεις διανειμαμένων Λατίνων ἐς αὐτὸ ζημιοῦνται τὸ ζῆν, οἱ δὲ φυγάδες ἐς Βυζάντιον ἐπανήκουσιν. ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Διδυμοτοίχῳ διαχειρίζονται, καὶ οἱ ἐν Ὀρεστιάδι μετανάσται γίνονται. καὶ τοῦτο τὸ ἔργον ἐλεύθεροῖ μὲν τὴν ἕω Λατίνων παρὰ πᾶσαν δόκησιν, ἐπανηκόντων εἰς τὸν καθ' ἑσπέραν πόλεμον, ἐκκρούει δὲ τοῦ ἄγαν καὶ πρὸς βραχὺ μετριόφρονας τίθησι τοὺς κατασχόντας τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ Πέλοπος ἔδαφος.

Καὶ ἵνα καθ' εἱρμὸν τῷ λέγειν δοίημεν ὁπόσα ἐνθένδε ξυμβέβηκε, Ῥωμαῖοι μὲν τὴν ἐξ Ἀδριανοῦ τὴν κλῆσιν λαχοῦσαν καί γε τὸ Διδυμότοιχον κρατοῦντες κατὰ χώραν ἔμενον, οὐ μικρὰν ἀπὸ τῶν Βλάχων σύναρσιν ἔχοντες· ὁ δέ γε Ἰωάννης τὰς οἰκείας τάξεις καὶ τὸ ἐκ Σκυθῶν ἐπίκουρον ἐπαγόμενος, μηδ' ἀριθμῷ σχεδὸν ὑποπῖπτον, λεληθέναι τὰ πολλὰ τοὺς Λατίνους ἐτίθει διὰ σπουδῆς. ὡς δ' εἶχε τὴν τῶν Ῥωμαίων ἐνωτισάμενος ἐπανάστασιν ὅ τε βασιλεὺς Βαλδουῖνος καὶ ἡ τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν τριττὺς (ὁ γὰρ δὴ κόμης τοῦ ἁγίου Παύλου ἀπεγεγόνει θανάτῳ, καὶ τέθαπται κατὰ τὴν μονὴν τῶν Μαγγάνων ἐν τῷ τῆς σεβαστῆς τῆς Σκληραίνης μνήματι), ἐκ μὲν τοῦ αὐτίκα στέλλεται στρατιὰ τὰς πόλεις μετελευσομένη τὰς ἀποστάσας. Βιζύη μὲν οὖν καὶ Τζουρουλὸς ἐπανῆλθοσαν καὶ ὡς πρώην ὑπέκυπτον· τὴν δὲ πολισθεῖσαν Ἀρκαδίῳ κενωθεῖσαν εὗρον τοῦ ἐν πλούτῳ καὶ δόξῃ λεώ. νυκτὸς δ' ἐπιθεμένων σφίσι Ῥωμαίων, οἷς ἡ πόλις ἥδε πατρὶς καὶ οἳ συνελυλήθασι τούτοις ἐπίκουροι, πρῶτον μὲν ἡσύχασαν ἐν ὅπλοις γενόμενοι, καὶ πρὸς φρουρὰν τὰ τείχη διείλοντο· ὑποφαυσάσης δὲ τῆς

coală cu ajutorul Vlahilor cetăţile din Tracia şi Macedonia. Din care pricină foarte mulţi Latini, cari împărţiseră între dânşii oraşele, au pierit, şi câţi au putut scăpà cu fuga s'au întors în Bizanţ. Pierit-au şi cei din Didymotihon, iar cei din Adrianopol au fost goniţi. Această izbândă scapă pe neaşteptate Răsăritul de Latini, silind pe aceştia să întoarcă armele spre Apus şi totodată înfrânează şi umileşte întru câtva pe cuceritorii Eladei şi ai Poloponezului.

Şi ca să povestim pe rând cele întâmplate după aceea, Romeii, având mare ajutor dela Vlahi, au rămas stăpâni peste Adrianopol şi Didymotihon. În vremea asta Ioan venind cu oştile lui şi cu ajutorul Cumanilor cari erau aproape nenumăraţi, căută mai mult pe ascuns să lovească pe Latini. Dar când Balduin şi cei trei generali ai lui (căci contele de S. Pol murise şi fu îngropat la mânăstirea Manganon) auziră de răscoala Romeilor, au trimis îndată oaste împotriva oraşelor răsculate. Deci Vizya şi Tzurulos s'au plecat iară la jugul de mai înainte; iar Arcadiopolul l-au găsit deşertat de cetăţenii cei bogaţi şi nobili. Dar peste noapte au venit asupra lor Romeii cari erau din acest oraş, împreună cu cei ce alergaseră să le ajute. Ditru'ntâiu Latinii apucând armele nu s'au împotrivit, ci s'au pus de pază la ziduri. Dar dimineaţa, când au văzut că Romeii erau lipsiţi de orânduială şi de meşteşug oştenesc şi nu tocmai bine înar-

ἔω Ῥωμαίους κατασκεψάμενοι μήτε παρατάξει μήτε μὴν μεθόδους χρωμένους στρατηγικαῖς, ἀλλ' οὐδ' ἐς ἀκρίβειαν ὡπλισμένους, συντεταγμένην τὴν δύναμιν ὡς ἐς μάχην ἐξάγειν ἐγνώκεσαν. ὡς δ' ἀπήντων αὐτοῖς Ῥωμαῖοι μετὰ θάρσους τοῖς τείχεσιν ἐπεγχρίπτοντες (ᾤοντο γὰρ δειλίαν τὴν τῶν Λατίνων ἀσφάλειαν), διεκχέονται τῶν πυλῶν καί σφισι συμπλέκονται, καὶ πρὸς μικρὸν ἀντισχόντες Ῥωμαῖοι τρέπονται, καὶ γίνεται τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐλεεινὸν καὶ οἴκτιστον θέαμα· μηδενὸς γὰρ λαβόντες οἱ Λατῖνοι φειδώ, κατὰ δὲ πάντων τῷ ξίφει χρησάμενοι, τὴν γῆν ἐπίαναν αἵμασι, καὶ τῶν πεσόντων οὐδεὶς ὁσίας τετύχηκε.

Ταυτὶ μὲν οὖν ἡ προεξιοῦσα δέδρακε στρατιά· οὐδὲ γὰρ περαιτέρω χωρεῖν τεθάρρηκε, Ῥωμαίων μὲν καὶ Βλάχων μετὰ μοίρας Σκυθικῆς περιιόντων, τῶν δ' ἄλλων ἐς τὴν Ἀδριανοῦ συνδραμόντων ὡς εἰς σῶζον κρησφύγετον. κατὰ δέ γε μῆνα τὸν Μάρτιον ἔξεισιν ὁ βασιλεὺς Βαλδουῖνος καὶ ὁ Πλέης κόμης Δολόϊκος, ἐπὶ δ' αὐτοῖς ὁ δοὺξ Βενετίας Ἐρίκος Δάνδουλος, μετα τῶν οἰκείων ἕκαστος τάξεων· ἀμέλει καὶ κατειληφότες τὴν Ἀδριανοῦ, καὶ βαλόντες ἐκεῖσέ πῃ στρατήγιον ἐς ὅσον μὴ εἶναι βέλους ἐντός, τῇ ὑστεραίᾳ τὰς δυνάμεις προσῆγον τῷ τείχει καὶ ἵστων τὰς μηχανάς. τῶν δ' ἐντὸς ἀμυνομένων εὐρώστως, οὐδέν τι πλέον ἐφ' ἡμέραις ἐπέραινον πλείοσι τοῦ βάλλεσθαι καὶ βάλλειν διὰ τῶν τειχων ὀχυρότητα. οὐκοῦν τὰ βάθρα τῶν τειχῶν ἀνεμόχλευον, ἀφανῶς ὑποσαλεύειν τὰ τείχη πειρώμενοι, ἐς ὅτι μήκιστον ὑπονομεύοντες καὶ τὸν χοῦν λεληθότως ἀναφέροντες καὶ ὑπερείσματα ἐκ ξύλων εὐπρήστων ταῖς ὀρυγαῖς ἐφιστῶντες καὶ πολυχειρίᾳ τὸ ἔργον

maţi, şi-au înglotit oastea şi au dus-o spre bătaie. Dar cum Romeii îi întâmpinau cu îndrăzneală la ziduri (căci ei credeau că paza Latinilor e semn de teamă) dânşii ies cu năvală pe porţi şi se încaieră la luptă. Romeii, după scurtă împotrivire, au luat-o la fugă, şi erà în ziua aceea privelişte vrednică de milă şi plâns; căci Latinii nu cruţară pe nimeni, ci pe toţi îi trecură prin sabie, de îngrăşară cu sângele lor pământul, şi nici unul diǹ cei căzuţi nu s'a învrednicit de îmmormântare. Acestea făcù oastea latină care înaintase până aici, şi nici a cutezat să păşească mai departe, căci pe acolo se purtau Romeii şi Vlahii cu o parte de Cumani.

Iar ceilalţi Romei fugiră la Adrianopol ca la un adăpost mântuitor. În luna Martie porneşte împăratul Balduin şi contele Ludovic de Blois şi după dânşii dogele Enric Dandolo, fiecare cu rândurile lui. Şi sosind la Adrianopol, tabără ca la o săgetătură departe de cetate; apoi a doua zi îşi apropie puterile de ziduri şi aşează maşinile. Dar fiindcă împresuraţii, ajutaţi de tăria zidurilor, sè apărau cu bărbăţie, nimic nu izbutiră vreme de multe zile decât numai Ia olaltă să se săgeteze. Deci ei au început să sape temeliile zidurilor şi căutau astfel pe ascuns să le surpe: făceau hrube cât mai lungi şi scoteau pe furiş ţărna şi le astupau cu clăzi de lemne uşor de aprins şi erà lucru făcut de multe mâni. Faţă de aceştia şi Romeii iscodiau tot ce puteà să scape cetatea. Dar nu mult după aceea Ioan, dând drumul unei părţi din oastea cumană

ἀνύοντες. ἦσαν δὲ καὶ Ῥωμαῖοι πρὸς ταῦτα διατεχνώμενοι τὰ τῇ πόλει σωτήρια. ἀλλ' οὔπω συχνοὶ περίππευσαν ἥλιοι, καὶ μοῖραν διαφεὶς ὁ Ἰωάννης Σκυθικοῦ στρατεύματος τοῖς ζώοις τῆς διαίτης καὶ τοῖς ὀχήμασιν ἐντέλλεται προσβαλεῖν, ἃ περὶ τὸ στρατόπεδον τῶν Λατίνων τὰ χλωρὰ τῆς ὕλης ἐδρέποντο, διὰ τοῦ μεθοδεύματος γνῶναι βουλόμενος ὁποῖα τὰ τῶν πολεμίων εἰσὶ διαβούλια καὶ ὅπως τὰς εἰς πόλεμον ἐκτάσεις τιθέασιν. οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν πρώτην τῶν Σκυθῶν θέαν ἐνθουσιώδους πλησθέντες ὁρμήματος πρὸς τοῖς ἵπποις καὶ τοῖς δόρασι γίνονται. καὶ οἱ μὲν τῆς ἐπὶ Σκύθας κατὰ κράτος εἴχοντο, οἱ δὲ τὰ νῶτα μεταβαλόντες συντόνου δρασμοῦ ἥπτοντο, ἐς τοὐπίσω τὰ βέλη πέμποντες καὶ μηδ' οὕτω τοῦ φεύγειν προτροπάδην ἐπιλαθόμενοι· οἱ δὲ ἐπέκειντο καὶ οὕτως διώκοντες, κἂν οὐδὲν ἤνυον πτηνώδεσι καὶ κούφοις διὰ τὴν ὅπλισιν ἀνδράσιν ἐφεπόμενοι· καὶ τοιοῦτον μὲν πέρας τὰ τῆς τόθ' ἡμέρας εἰλήφεσαν· ἐκ δὲ τούτου Ἰωάννης μὲν τὸ οἰκεῖον στράτευμα ἔχων αὐλῶσιν ἐνελόχα καὶ φάραγγας ὑπεδύετο καὶ τόποις ἐπηρμένοις εἰς γήλοφα παρεδύετο, μηδ' εἰ πάρεστιν εἰδέναι σπεύδων τοὺς ἀντιπίπτοντας, ἐκ δὲ τῆς Σκυθίδος φάλαγγος ἧς ὁ Κοτζᾶς ἡγεμόνευεν, αὖ πάλιν ἐπελαύνειν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Λατίνων διαφῆκε συχνούς, καὶ ταὐτὰ τοῖς πρότερον δρᾶν ἐγκελεύεται, κἀκείνης ἔχεσθαι τῆς πορείας ἐπαναστρέφοντας ἧς καὶ πρότερον εἴχοντο. οἱ δὲ ὡς τοὺς Σκύθας αὖθις θεάσαιντο, πρὸς σπουδὴν καὶ αὐτίκα μάλα καθοπλισάμενοι καὶ ὑπὲρ τὴν ἔναγχος εὐρώστως ἐπέκειντο, τὰ δώρατα σείοντες, κἀπὶ τὸ μᾶλλον τὸν δρόμον ἐπέτεινον.

care-i stăteà de ajutor, îi poruncì să meargă asupra cailor și vitelor ce erau de hrană și cari pășunau în pajiștile verzi de pe lângă tabăra Latinilor, vrând cu acest meșteșug să afle ce planuri și ce pricepere răsboinică au dușmanii. Chiar cum au văzut pe Cumani Latinii, cuprinși de o furie nebună, se răped la cai și la suliți și din răsputeri dau goană Cumanilor. Aceștia dosind-o, fugiau cât puteau, dar tot asvârliau înapoi săgeți fără a slăbì din fuga lor cea mare. Dar Latinii tot se ţineau după dânșii, deșì nimic nu izbândiau gonind niște oameni cari, înarmați fiind ușor, sburau ca și paserile. Și așà s'a isprăvit lucrul într'acea zi. Ioan între acestea stăteà tupilat cu oastea lui prin strâmtori și văi și căutà pândind pe dealuri, ca nici de veste să nu prindă dușmanii. Iar din gloata Cumanilor, în capul căreia se aflà Codza, a trimis pe mulți să lovească iară tabăra latină, poruncindu-le să facă tot așà și să se întoarne tot pe calea dinainte. Latinii, îndată ce văzură și acum pe Cumani, numai decât alergară la arme și cu mai multă putere decât înainte s'au răpezit asupra lor clătinând din suliți, și i-au gonit și mai departe. Și pe când Cumanii, acum mai rar săgetând înapoi, înaintau repede, căci erau sprinten înarmați și călăriau pe cai mai iuți de picior, călăreții Latini pe neștiute bătură cale foarte lungă și ajunseră din prostie la locurile unde erau pregătite cursele dușmanilor ce stăteau la

ὡς δὲ τὸ Σκυθικὸν προῆγεν εὐπετῶς, τὰ πολλὰ μηδὲ τοξεῦον ὄπισθεν, ὡς μὲν κούφως ἐσταλμένον, ὡς δὲ καὶ δρομικωτέροις ἵπποις ὀχούμενον, ἔλαθον εἰς πλεῖστον ὅσον οἱ Λατῖνοι ἐξιππασάμενοι καὶ τῶν χωρίων ἁψάμενοι ἀμαθῶς ἐν οἷς αἱ πάγαι καὶ οἱ λόφοι καὶ τὰ ἔνεδρα διεσκεύαστο. ἀμέλει καὶ Σκυθικοῖς ἀκμῆσι περιπεπτωκότες στρατοῖς αὐτοὶ τῆς ὁδοῦ τῇ συντονίᾳ ἐκτονωθέντες καὶ λαμπρῶς ἤδη σφίσι τῶν ἵππων ἀποκναισάντων, ἐν μέσῳ ἀπολαμβάνονται· οἱ γὰρ Σκύθαι ὥς ἐς κύκλωσιν αὐτοὺς περιῄεσαν. οἱ δέ, ὡς ἐν χερσὶν ἦν ὁ ἀγών, τῷ πλήθει τῶν Σκυθῶν βιαζόμενοι ἀνετρέπετο τῶν ἵππων, πολλῶν ἕνα περιιόντων, καὶ δρέπανα καὶ βρόχους ἐδέχοντο κατὰ τῶν αὐχένων οἱ σκληροτράχηλοι, καὶ τὸ χρῆμα τῶν ἵππων κατηκίζετο· ὡς γὰρ μέλαν νέφος καὶ συνεχὲς τῶν Σκυθῶν ἐπεισπεπτωκότων οὔτε ἵππων ἐξελιγμοῖς χρήσασθαι εἶχον οὔτε διαφυγὰς δρᾶν. ἔπεσον οὖν ὁπόσον τοῦ λατινικοῦ στίφους ἐπίλεκτον καὶ ταῖς τῶν δοράτων ἀγκοινήσεσι περιώνυμον. πίπτει δὲ καὶ ὁ τῆς Πλέης κόμης Δολόϊκος. ὁ δὲ Βαλδουῖνος χειροῦται καὶ ζωγρίας εἰς Μυσίαν ἀπάγεται, κἀκεῖθεν εἰς Τέρνοβον κομισθεὶς εἱρκτῇ παραδίδοται καὶ δεσμὰ ἕως τραχήλου ὑφίσταται. τὸ δ' ἀρχαιότατον καὶ πολυτροπώτατον κακόν, καὶ τῶν ἀπευκταίων πάντων Ῥωμαίοις πρωτουργὸν αἴτιον, ὁ τῆς Βενετίας δοὺξ Δάνδουλος, ὕστατος ἐλαύνων κὰκ τῶν φυγάδων τὴν τοῦ στρατεύματος ἧτταν ἐνωτισάμενος, ἐκ τοῦ αὐτίκα μεταστρέψας τὰ χαλινὰ ἐς τὸ στρατόπεδον φέρεται. ὡς δὲ καὶ νὺξ ἐπῆλθε (περὶ γὰρ δείλην ὁ πόλεμος γέγονε), φῶτα εἰσενέγκασθαι ταῖς σκηναῖς ἐπισκήπτει καὶ πλείστους αἴρειν πυρσοὺς εἰς ἔμφασιν τοῦ μὴ πᾶσαν ἐκτριβῆναι τὴν στρατιὰν μηδὲ σφᾶς ἀποδειλιᾶσαι τὸν πόλεμον. περὶ δὲ πρώτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἀναστὰς ἐκεῖθεν εἰς τὴν παράλιον ἵκετο Ῥαιδεστόν, καὶ συμμίξας Ἐρρῇ τῷ τοῦ Βαλδουίνου κασιγνήτῳ ἄρτι ἐξ Ἀτραμυττίου ἐπανήκοντι μετὰ τῶν ἐκ Τροίας Ἀρμενίων, οἵπερ αὐτῷ συνεστράτευον ἐς τὸ

pândă. Şi într'acest chip dădură peste oştile odihnite ale Cumanilor, tocmai când ei erau slăbiţi de drum şi caii le erau cu totul rupţi de oboseală şi fură cuprinşi ca într'o mreajă, căci Cumanii i-au împresurat din toate părţile. Şi dându-se luptă de aproape, Latinii înghesuiţi fiind de mulţimea Cumanilor, erau răsturnaţi de pe cai, căci fie-care din ei luptà cu mai mulţi. Şi tot cu seceri şi laţuri îi apucau de grumaji pe aceşti oameni îndărătnici şi le ucideau caii, căci întocmai ca un nour negru şi des învăluindu-i Cumanii, nu puteau Latinii nici să se desfăşure şi nici să fugă. Şi a pierit acolo floarea cetelor latine şi toţi cei vestiţi în răsboiul cu suliţi. Căzut-a şi Contele Ludovic de Blois şi Balduin fu prins şi dus de viu în Mysia, unde fu pus în lanţuri şi aruncat la închisoare în Târnova. Numai Dandolo, dogele Veneţiei, capul relelor şi neîntrecutul în vicleşug, obârşitorul întregii pacosti a Romeilor, venind cu oamenii lui mai târziu şi oblicind dela fugari înfrângerea armiei, s'a întors degrabă înapoi spre tabără. Şi sosind peste noapte — căci bătălia se dăduse pe la chindie — porunci să se aducă lumini în corturi şi să aprindă facle cât de multe în semn că nu toată oastea erà risipită, ca să nu se teamă de răsboiu. Şi pe la straja cea dintâi de noapte plecând de acolo ajunse la Redestos, oraş de lângă mare, de unde împreună cu Enric, fratele lui Balduin, de curând sosit din Adramyttion cu Armenii din

Βυζάντιον ἐπανέζευξε, διερρηγμένος τὸν στήμονα τῶν ἐντέρων τοῖς πολλοῖς παρασάγγαις οὓς ἐν τῷ φεύγειν διίππευσε, καὶ διφθηκῶς ἐπὶ μέγα τὸν χολινδροφύλακα θύλακον. (1)

Troia, cari făceau parte din oastea lui, s'a întors în Bizanţ, sfârşit de drumul cel lung şi de sguduitura calului.

In vremea asta Romeii câţi se aflau la Constantinopol tremurau de groaza Latinilor, cari după plecarea lui Balduin s'au dedat la răpiri şi jafuri.

XI.

URMARE DIN CARTEA FAPTELOR PETRECUTE DUPĂ LUAREA CONSTANTINOPOLULUI DE CĂTRE LATINI.

Cap. 11, p. 815, 16 — 819, 23;

Suferinţele Grecilor din Tracia din partea Latinilor şi Vlahilor (1205 — 1206). Ioaniţiu se îndreaptă spre Salonic şi cucereşte cetatea Serres dela Latini. Bonifacio de Montferrat pedepseşte pe cetăţenii Greci din Salonic. Ioaniţiu îşi întinde domnia până în sudul Macedoniei.

Τῇ δὲ πεντεκαιδεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνός (sc. Ἀπριλλίου), τῆς ὀγδόης Ἰνδικτιῶνος, ὑπὸ Σκυθῶν Λατῖνοι κατηγωνίσθησαν. ἀλλὰ τίνα τὰ ἐφεξῆς; ἑτέρα μάστιξ στιλβοῦται Ῥωμαίοις, βαρύστονός τις καὶ πολυσύμφορος. ὁ γὰρ Μυσὸς Ἰωάννης, ἐχθρὸς ἅμα καὶ ἐκδικητὴς Ῥωμαίοις δεικνύμενος, ἐκδίδωσι τοῖς Σκύθαις εἰς προνομὴν ὅσαι κωμοπόλεις τῷ Βυζαντίῳ ἐγγίζουσαι φόρους τοῖς Λατίνοις εἰσέφερον. καὶ ἦν ἰδεῖν ἀλλότροπόν τι κακὸν καὶ ἀσύνηθες καὶ πᾶσαν ὑπερπαῖον θεοκίνητον μάστιγα· τὴν γὰρ αὐτὴν γῆν καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος ἐδῄουν γένη διττά, πῇ μὲν ἑκάτερα πῇ δὲ θάτερον παρὰ θάτερον ἐπεισπίπτοντα. Σκύθαι τε γὰρ τὰ ἐν ποσὶν ἐπιόντες ἔκειρον καί τινας τῶν κάλλει διαπρεπῶν αἰχμαλώτων μετὰ μαστίγωσιν τοῖς ἑαυτῶν ἐπέθυσαν δαίμοσιν ἀναρτήσαντες, καὶ Λατῖνοι τῇ κατὰ σφῶν ἐπαναστάσει Ῥωμαίων καὶ τῷ πρὸς Σκυθῶν ἡττηθῆναι διαπριόμενοι οὐδὲν ἔλαττον

La 15 Aprilie 1205 fură bătuţi Latinii de către Cumani. Dar ce a urmat după aceasta? Un nou biciu, izvor nesecat de suspinuri şi nenorociri, a fulgerat deasupra Romeilor. Căci Ioan Vlahul, duşman totodată şi răsbunător arătându-se Romeilor, dă Cumanilor să prade toate târgurile din apropierea Bizanţului, cari erau birnice Latinilor. Şi iată, se ivià risipă nouă şi neobişnuită, care întreceà ori ce osândă de Dumnezeu trimisă. Căci două neamuri pustiiau un singur pământ şi popor, năpustindu-se când amândouă deodată, când unul singur. Cumanii, pe de o parte nimiciau tot ce aflau în cale, şi pe unii robi mai arătoşi la chip după biciuire îi spânzurau închinându-i zeilor lor; pe de alta şi Latinii, îndârjiţi fiind de răscoala Romeilor şi de înfrângerea lor de către Cumani, nu mai

1) V. descrierea luptei la Villehardouin (ed. de Natalis de Wailly), cap. LXXX—LXXXII.

Ῥωμαίους ἐδῄουν. οὐδεὶς τοίνυν τόπος σώζων ἦν καὶ λυτρούμενος, ἠπείρου μὲν κακῶν ἀπείρων πληθούσης καὶ τῶν ὀλεθρίων οὔσης ὀλεθριωτέρας, μονοκρότων δὲ σκαφῶν καθ' ἅλα περιπλεόντων Λατινικοῦ συντάγματος, λῃστείᾳ τε καὶ πειρατείᾳ κακῶς τιθέντων τὸ ὁθενοῦν ἀναγόμενον. ὁ δὲ Ἰωάννης ταῖς Θρᾳκίαις μὴ ἐμβραδύνας πόλεσιν ἐς Θεσσαλονίκην ἵεται, πρὸς τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ τὰ ἐκεῖσε καταστησόμενος πράγματα, καὶ τὰς πόλεις ἀποστήσων τῶν Λατίνων καὶ μεθαρμόσων πρὸς ἑαυτόν· οὐκοῦν ἀφιγμένος εἰς Σέρρας μετὰ τῶν ἐκεῖσε Λατίνων συρρήγνυσι πόλεμον, καὶ μεθ' αἱμάτων ῥεύσεις πολλὰς καὶ τούτων νικητὴς ἀναδείκνυται. οἱ γὰρ Λατῖνοι τῷ σφετέρῳ τε ἀκριβεῖ πρὸς τὰς μάχας καὶ τῷ τῆς αὐτεμβολῆς ἑτοίμῳ τὸν Ἰωάννην δεξάμενοι πολλοὺς τῶν ὑπ' αὐτὸν κατέτρωσαν· μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡττηθὲν τὸ Λατινικὸν καὶ πρὸς τὴν πόλιν τὰς Σέρρας τραπόμενον οὐκ ἔφθη συγκλεῖσαι τὰς Σέρρας, καὶ εἴσω τῶν τειχισμῶν συνεισπίπτουσιν οἱ τῶν φευγόντων ὀπίσω φερόμενοι Βλάχοι τε καὶ Ῥωμαῖοι.

Καὶ οὕτως ἡ πόλις εἴχετο· εἶτα ἡ μὲν ἦν ἐν πυρὶ καὶ τῇ τῶν τειχῶν καθαιρέσει, τὸ δὲ συλληφθὲν ἐν ἀπαγωγαῖς καὶ δεσμοῖς. τοῦ δὲ Λατινικοῦ στρατεύματος ὁπόσον μὴ κατὰ τὸν πόλεμον ἀπεγένετο, ὃ μὲν ὡς ἑκάστοις προυχώρει σέσωστο, ὃ δὲ τῆς ἄκρας λαβόμενον ἔνδον ἐπέμενε. τῇ δ' ὑστεραίᾳ περιελθὼν τὴν ἄκραν ὁ Ἰωάννης τοῖς ἐς αὐτὴν ξυμφυγοῦσι Λατίνοις παραδοῦναί οἱ τὸ χωρίον καὶ σώζεσθαι διακηρυκεύεται· οἱ δὲ οὐδὲν ἐφρόνουν ἐνδόσιμον, τὴν ἀπὸ τοῦ μαρκεσίου καραδοκοῦντες σύναρσιν, καὶ ἐν τούτῳ κλίμακας ὁ Ἰωάννης ηὐτρέπισε, καὶ κατὰ λόφον ἀντικείμενον τῇ ἄκρᾳ μεγίστην ἐπι-

puţin năpăstuiau pe Romei. Şi loc de scăpare nu erà nici unul, uscatul fiind plin de nesfârşite rele şi decât toată pierirea mai pierzător, iară pe mare colindau corăbii cu un singur şir de vâsle de ale Latinilor şi stricau prin tâlhărie, în chipul piraţilor, tot ce plecà dela ţărmuri. Iar Ioan n'a mai zăbovit în oraşele Traciei, ci îndată a pornit spre Thessalonike cu gând ca şi în acele părţi să-şi întindă stăpânirea, să răscoale cetăţile de sub Latini şi să şi le supue sieşi. Deci sosind la Serres se încinge la bătaie cu Latinii ce erau acolo şi după multă vărsare de sânge birue şi pe aceştia. Dintâiu întâpinând Latinii pe Ioan cu străşnicia lor în rânduiala răsboiului şi cu nepregetul lor spre năvală, uciseră mulţi oşteni de ai lui; dar peste puţin, fiind apoi bătuţi şi fugind spre oraşul Serres, n'au apucat să închidă porţile şi fură năpădiţi în cetate de către Vlahii şi Romeii cari s'au luat după dânşii.

Şi astfel fu luat oraşul. Apoi el fu dat pradă flacărilor, iar zidurile îi fură dărâmate şi cei prinşi fură robiţi şi puşi în lanţuri. Iar câţi din oastea latină n'au murit de arme, parte au scăpat cum au putut, parte au intrat în cetăţuie şi acolo au găsit adăpost. A doua zi Ioan, împresurându-i, prin crainic vesteşte Latinilor că, dacă voesc să scape teferi, să-i predeà cetăţuia. Dar ei nu i-au dat ascultare, ci aşteptau ajutorul marchizului. După aceasta Ioan a pregătit schele şi a început să lovească în ziduri cu o năpraznică

στήσας ἑλέπολιν τὰ τείχη ἔτυπτεν. οἱ δ' ἐπὶ τῆς ἄκρας ὁπόσα τῶν τειχῶν ἀμυντήρια προπετάσαντες καὶ προεκτείναντες ἐπέμενον ἀνθιστάμενοι· ἐπεὶ δὲ θεάσαιντο τὸν Ἰωάννην ὡς ἐν πυρὶ τειχισμῷ τὴν ἄκραν διειληφότα παντὶ τῷ στρατεύματι καὶ πᾶσαν ἀποκλείσαντά σφισι πάροδον ὡς μηδὲ ποσὶ δύνασθαί τινα κλέψαι τὴν εἰς τὸν μάρκέσιον ἄφιξιν, ἐνδοῦναί οἱ τὴν ἄκραν ἤθελον, εἴ σφισι σπένδοιτο καὶ συγχωροίη τὴν ἔξοδον ἀπαθῶς, ὡς ὅπλων καὶ τῶν ἵππων ἔχουσι. τοῦ δὲ μηδ' ἄκροις ὠσὶ τὰς ἐπὶ ταῖς συνθήκαις ταύταις παραδεξαμένου σπονδάς, αἰτοῦνται τὴν εἰς τὰ σφέτερα ἤθη μεθ' ἡγεμόνων ὁδοῦ μέχρι τῶν Παιονικῶν ὁρίων ἀπόπεμψιν, καὶ ὡς προύβησαν ἐπὶ τούτοις ὅρκια, ὁ μὲν εἶχε τὴν ἄκραν, οἱ δ' ἀκίνδυνον τὴν ἐξέλευσιν.

Ἀλλ' οἷα καὶ τὰ κατὰ τὸν ἡγεμόνα σφῶν τὸν μαρκέσιον; χρεὼν γὰρ μηδὲ ταῦτα παρελθεῖν ἀνιστόρητα. ἔτι τοῖς κατὰ τὴν νῆσον τοῦ Πέλοπος διαπονούμενος πράγμασι καὶ διὰ μάχης χωρῶν τῷ Σγουρῷ, γράμματά οἱ τῆς γυναικὸς χειρίζεται τοὺς Θεσσαλονικεῖς νεωτερίσαι διασαφοῦντα, καὶ αὐτὴν μὲν ἐξωσθεῖσαν τῆς πόλεως εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀναδραμεῖν καὶ συχνὰς ἡμέρας ἤδη πολιορκεῖσθαι, τὴν δὲ πόλιν εἰσιόντα κατέχειν Βλάχόν τινά, Ἐτζυϊσμένον τὴν κλῆσιν, φρουροῦντα τὸν Πρόσακον καὶ ὅσα τῶν ἐκεῖθι τῷ Ἰωάννῃ κατήκοα. ὡς οὖν πύθοιτο ταῦτα μαρκέσιος, ἔγνω τὴν ταχίστην ἀρήγειν, καὶ τὴν πορείαν ἐπανιὼν ἐπέτεινε. μήπω δὲ τῇ Θεσσαλονίκῃ ἐγγίσας συμβάλλει τοῖς ἀγγέλλουσι τὴν τῶν πολεμίων ἧτταν καὶ ἀποσόβησιν καὶ τὴν ἐσαῦθις ἠρεμίαν τῆς πόλεως. ἀμέλει καὶ τοῖς τοιούτοις ἀκούσμασιν ἐνησθεὶς

mașină, pe care o așezase pe dealul din fața cetățuii. Iar cei împresurați stăteau vârtos împotrivă și căutau în tot chipul să-și apere zidurile. Dar când au văzut că Ioan cu toată oastea lui încunjoară cetățuia ca și cu un zid de foc și le taie calèa, de nu mai puteà nimeni să se furișeze până le marchiz, au stat gata să predeà cetățuia, cu învoiala numai să facă pace cu dânsul și să-i lase nevătămați, așà cum erau cu armele și cu caii. Și fiindcă el nu voià nici decum să primească o asemenea învoială, Latinii cerură să-i trimită în țara lor și să le dea călăuze de drum până la hotarele Ungariei. Și pe temeiul acesta făcând jurăminte, Ioan luă cetățuia, iar Latinii ieșiră fără primejdie.

Dar nici faptele întâmplate marchizului, domnul lor, nu trebue să le lăsăm nepovestite. Pe când el încă luptà să supue Peloponezul și pășià cu armele asupra lui Sguros, află prin scrisori dela femeia lui, că Thessalonikioții făcură răscoală și că dânsa, alungată din oraș, a fugit la cetățuie, unde de multe zile stăteà împresurată și că Thessalonike erà acum stăpânită de un Vlah anume Etzyismenos, capul străjii din Prosacon și a tuturor cetăților de acolo câte ascultau de Ioan. Acestea aflând marchizul, se hotărî să alerge cât mai curând în ajutor și grăbì întorsul înapoi. Dar încă nu se apropiase de Thessalonike și-l ajunse vestea că vrășmașii fură bătuți și îndepărtați și că în oraș domnește iar liniște. Drept care el bucurându-se și

καὶ φιλενδεικτῶν πρὸς τοὺς οἰκείους, μεταστρέψας τὰ ἡνία τῶν Σκοπίων ἰθὺ φέρεται, τὸν Ἰωάννην ἀμύνασθαι θέλων τῶν εἰς αὐτὸν γεγονότων. ἀλλ' οὔπω ἔφθη ἐπιβαλεῖν οἷς ὤδινε πράγμασι, καί ἄγγελος ἕτερος ἐφίσταται τὴν τοῦ κόμητος Πλέης ἀναδιδάσκων ἀπώλειαν καὶ τὴν τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου κατάσχεσιν. ἣν οὖν ὥδευε πρότερον πάλιν ἀψάμενος, τὴν Θεσσαλονίκην εἴσεισι· καὶ γνοὺς ἀληθῆ ὅσα διὰ γραμμάτων πέπυστό πρότερον, ἐπικαλαμᾶται τὸ μὴ ἀκριβῶς ἀμηθὲν ἐκ τοῦ ληΐου τῆς πόλεως ἐν τῷ ἀμήτῳ τοῦ πολέμου ὃς πρὸ τῆς ἐκείνου συνέστη ἀφίξεως. οὓς μὲν γὰρ τῶν πολιτῶν ζημιώσας εἰς χρήματα γυμνοτέρους ὑπέρου διαφῆκε τῆς πόλεως, οὓς δὲ ἀπέκτεινεν, οὓς δὲ ἀπεκρέμασεν ἐκ τοῦ λαώδους πλήθους καὶ τοῦ ἱερωμένου θεῷ τάγματος, καὶ τὸν δυσπραγῆ ἐν βασιλεῦσιν Ἀλέξιον καὶ τὴν τούτου σύνευνον Εὐφροσύνην διαποντίους τῷ τῶν Ἀλαμανῶν ἐξέπεμψεν ἄρχοντι. φεῦ, φεῦ τοῦ κακοῦ τοῦδε καὶ ἀνηκούστου παρὰ Ῥωμαίοις ἀκούσματος, εἰπεῖν δὲ καὶ ἀθεάτου ἐς δεῦρο θεάματος!

Ταῖς δὲ Σέρραις ἐμβαλεῖν τὸν Ἰωάννην ἐνωτισάμενος, μήπω δὲ καὶ τὸ πέρας τοῦ συστάντος ἐκεῖσε πρότερον παλέμου πυθόμενος, στέλλει τοὺς συναρήξοντας τοῖς ἐν ταῖς Σέρραις ὁμοφύλοις. οἱ δ' ἐν τῷ ἀπιέναι τὰ ξυνενεχθέντα μαθόντες τὸν μὲν πόλεμον οὐδαμῶς διελύσαντο, ὡς ἤδη ἐν τῷ δεινῷ καθεστῶτες, καίπερ εἰδότες γενησόμενον πρὸς πολὺ περιόντα πολέμιον· συρρήξαντες δὲ τοῖς ἐναντίοις κατὰ κράτος ἡττῶνται καὶ τρέπονται, Σκυθῶν αὐτοῖς προσβαλλόντων οὕτω συχνῶν κὰκ τῶν ἄλλῃ καὶ ἄλλῃ ἐκπιπτόντων ὡς ἔστι καὶ τὰ σμήνη θεάσασθαι τῶν σίμβλων προϊόντα καὶ τοὺς σφῆκας ἐξι-

grozăvindu-se către oamenii lui, se abate din cale și apucă spre Scopia voind să-și răsbune pe Ioan de răul ce suferise. Dar înainte de a-și duce la îndeplinire gândul, un nou vestitor îl ajunge și-l înștiințează despre pieirea contelui Ludovic de Blois și prinderea împăratului Balduin. Deci luând drumul înapoi, se întoarce la Thessalonike, unde cunoscând că adevărat a fost tot ce aflase prin scrisori, pune pe ai lui de seceră din ogorul orașului cât mai rămăsese nesecerat în urma răsboiului ce se întâmplase înaintea venirii lui; parte din cetățeni despoindu-i de avere i-a gonit din oraș mai goi decât pilugul, parte a ucis și parte, mireni și preoți, a spânzurat, iar pe nenorocitul împărat Alexie și pe soția lui Eufrosina i-a trimis pe mare domnului Alamanilor. Vai! Vai! Ce nenorocire e aceasta nouă și neauzită de Romei și priveliște, aș puteà zice, ne mai văzută până acum!

Iar când marchizul auzì despre năvălirea lui Ioan la Serres, neștiind încă nimic de sfârșitul bătăliei ce se dăduse acolo, trimise oameni să-și ajute neamul din Serres. Aceștia aflară pe drum ce se întâmplase; dar, cum intraseră în primejdie, nu s'au lăsat de răsboiu nici decum, măcar că știau că aveau de luptat cu un dușman cu mult mai tare. Deci ei s'au încleștat cu potrivnicii lor, dar fiind cu totul cotropiți, au luat fuga, căci atât erau de mulți Cumanii cari i-au năpădit, încât se îmbulziau de pretutindenea, întocmai ca niște roiuri cari se văd ieșind din stupi și ca niște viespi cari sboară din

πταμένους τῶν ἐνοδίων χηραμῶν. οὐκοῦν τοιαῖσδε μάχαις δετταῖς τὸ ἧττον ἀπενεγκάμενος ὁ μαρκέσιος αὐτὸς μὲν εἴσω τῆς Θεσσαλονίκης ἐγκλείεται, ὁ δέ γε Ἰωάννης κατὰ πᾶσαν ἄδειαν ἐς Βέρροιαν ἄπεισι, καὶ τὰς λοιπὰς πόλεις ὅσαι μαρκεσίῳ ὑπέκυπτον ἑαυτῷ προσῳκείωσεν.

viesparul lor de peste drum. Încât marchizul în urma acestor două pierderi se închide în Thessalonike, iar Ioan, neîmpiedicat de nimeni, înaintează până la Veria şi câştigă şi celelalte oraşe cari erau supuse marchizului.

XII.

URMARE DIN CARTEA FAPTELOR PETRECUTE DUPĂ LUAREA CONSTANTINOPOLULUI.

Cap. 11 p. 819, 24—cap. 12, p. 824, 18:

Latinii sub Enric de Flandra şi Marino Geno pornesc răsboiu împotriva cetăţilor răsculate din Tracia. Cucerirea unora din ele şi cruzimile săvârşite de Latini. Zadarnica împresurare a Adrianopolului din partea lor. Parte din ei sunt nimiciţi de Vlahi şi Cumani.

Ὡς δ' εἶχον οἱ ἐν τῇ πόλει Λατῖνοι καὶ τάσδε τὰς δυσπραγίας ἐνωτισάμενοι, περὶ τοῦ ποιητέου σφίσι σκέψιν τιθέασιν, ὁμοῦ γενομένων τοῦ τε Ἐρρῆ, ὃς ἦν τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου κασίγνητος, καὶ Μαρίνου τοῦ δουκὸς Βενετίας· ὁ γὰρ Δάνδουλος τὸ ζῆν κατέστρεψεν. ἔδοξε τοίνυν ἅπασι χωρεῖν ἐπὶ πόλεμον καὶ τὴν δύναμιν ἄγειν κατὰ τῶν Θρᾳκίων πόλεων, ὁπόσαι Λατίνων ἀπέστησαν, ἕως ἔτι θερμὸς τῶν πολλῶν ὁ ζῆλος καὶ Ῥωμαίων Ἰωάννης ἀποδιίσταται, πολέμοις ἐναπειλημμένος ἄλλοις κἀκείνοις τὴν ἅπασαν σχολὴν χαριζόμενος. ἀμέλει καὶ μοῖραν τοῦ κατὰ σφᾶς στρατεύματος προεκπέμψαντες, ἣν ῥοῦταν ὠνόμαζον, πᾶν τὸ πρὸς ἰσχύος ἀνεπεγκλήτως δρᾶν ἐκδεδώκασιν ἐν τῷ τὰς πόλεις ἐπιέναι τὰς ἀποστάσας· ὅθεν καὶ προηγούμενον τόδε τὸ σύνταγμα οὐδὲν τῶν ἀνηκέστων καὶ ἀθεμίτων ἐκπεριίστατο. ἀλλὰ καὶ Βενέτικοι νῆας μακρὰς καθελκύσαντες τὰ ἑῷα πάραλα μέρη ἐλῄστευον πειρατεύοντες, τῷ Πανίῳ τε καὶ

Auzind Latinii din Constantinopol şi aceste nenorociri, făcură sfat între dânşii, în fruntea lor având pe Enric, fratele împăratului Balduin, şi pe Marino, dogele Veneţienilor (căci Dandolo murise). Deci cu cale au găsit cu toţii de a porni la răsboiu şi a-şi duce puterile asupra cetăţilor din Tracia, cari se rupseră de Latini, câtă vreme erà încă oastea lor gata de luptă. Ioan nu erà unit cu Romeii, fiind el încurcat în alte răsboaie şi având toată grija lui îndreptată spre ele. Au trimis dară ei o parte din oştirea lor (rotta de dânşii numită), care aveà poruncă să purceadă cu toată samovolnicia şi sila asupra oraşelor răsvrătite. Deci apucând inainte rândurile lor nu se abăteau dela nici o cruzime şi fărădelege. Pe lângă asta şi Veneţienii umblând pe corăbii lungi tâlhăriau şi jăcuiau ţărmurile răsăritene şi po-

καὶ τῇ Καλλιπόλει προσσχόντες ὅσα χείριστα καὶ τῶν Χριστιανῶν ἐθῶν ἀλλότρια διεπράξαντο. ἦσαν οὖν πολύμορφα τὰ δεινά, βαρυαλγέστατα καὶ ἀνύποιστα. ἐξιὼν δὲ καὶ αὐτὸς Ἐρρῆς, τὴν Ἀρκαδιούπολιν ὡς ἀνέμοις μόνον οἰκήσιμον παραλλάξας, τὴν δὲ εἴσοδον τοῦ Ἄπρω βιασάμενος, ἀνημέρως τοῖς ἐκεῖ προσφέρεται, τὸ ἐνοικοῦν ἐνδοὺς εἰς σφαγήν, ὡς εἰ ποίμνιον ἦν καὶ βουκόλιον ἀλλ' οὐ χριστόνυμον τὸ κτεινόμενον, καὶ βίᾳ μᾶλλον ἢ πειθοῖ τοῖς Βλάχοις ὑποκύψαν μηδὲ προσχωρῆσαν ἑκουσιότητι. πολλοὶ δὲ καὶ σχοινόδετοι κατὰ κώμας καὶ πόλεις περιαγόμενοι ζωγρίαι τὰ λύτρα ἐρανιζόμενοι τοῖς συνειληφόσι κατετίθεσαν. οἱ δ' ἐν ταῖς ἀπαγωγαῖς ταύταις ἢ νοσηλείᾳ σώματος προσπαλαίσαντες ἢ τῷ τῆς ὁδοιπορίας μήκει ἐκτονωθέντες τῆς τραχηλοκάκης ἀνιέμενοι οὐμενοῦν ὡς ὁμόπιστοι φθινύθειν εἰῶντο καὶ παρακατατίθεσθαι μόρῳ φυσικῷ τὴν ψυχήν, ἀλλ' ἀπεδειροτομοῦντο ξίφεσιν, εἴτε μὴν κατὰ σπλάγχνων βαθεῖαν ἐδέχοντο τὴν πληγήν. ὁ δ' Ἐρρῆς τὴν Ὀρεστιάδα καταλαβὼν στρατοπεδεύεται περὶ αὐτήν, χάρακά τε βαλὼν καὶ βαθεῖαν τάφρον ὀρωρυχὼς (ταύτην γὰρ τὴν πόλιν ἀγώνισμα καὶ ἆθλον καὶ συμπέρασμα τῶν πόνων οἱ Λατῖνοι ᾤοντο) μὴ ἂν ἑτέρως ἐκεῖθεν ἀπονοστῆσαι τοῖς ἐν τῇ πόλει διήγγελλεν, εἰ μήτ' αὐτοὶ ξυμβαῖεν ὁμολογίαις ἢ γοῦν νόμῳ πολεμίῳ σφᾶς αὐτὸς παραστήσαιτο· οἱ δὲ καὶ πρὸς μόνην τὴν τῶν συμβάσεων ἐνήχησιν ἀποκναίσαντες μὴ Ῥωμαίοις ἐκ τοῦδε καὶ Λατίνοις ἔλεγον εἶναι ὅρκια πιστά, ἐπειδὴ καθάπαξ Λατῖνοι τὰ μὲν ἐς πίστιν ἀβέβαιοι, τοῖς δὲ προσχωροῦσι θηριώδεις, τοῖς δὲ πολέμῳ χειρουμένοις ἀνηλεέστατοι

posind la Panion şi Callipolis au săvârşit faptele cele mai avane şi necreştineşti. Şi erau nenorocirile felurite, nespus de duréroase şi nesuferit de grele. Ieşind apoi şi Enric şi ocolind Arcadiopolul, care erà acuma lăcaş vànturilor, după ce a intrat cu puterea în Apros s'a purtat sălbatec, spârcuind pe locuitori ca şi când ar fi fost o turmă de oi sau o cireadă de vite şi nu creştini, cu toate că cei măcelăriţi de dânşii de silă mai mult decât de bună voie se plecaseră Vlahilor şi se însoţiseră cu dânşii. Mulţi din cei robiţi, fiind legaţi, erau duşi în sate şi oraşe unde strângeau bani de se răscumpărau dela stăpânii lor. Pe alţiĭ chiar în robie, când lânceziau de boală, ori erau istoviţi de umblet mult, desnodându-le lanţul dela grumaji, nici nu-i lăsau să moară ca nişte creştinĭ ce erau ca şĭ dânsii, şĭ să-şi deà sufletul de moarte firească, cĭ cu săbiile îi înjunghiau ori îi omorau spintecându-i. Iară Enric, sosind la Adrianopol, tabără prin preajmă şi face pàrcane şi sapă un şanţ adânc — fiind oraşul acesta socotit de Latini ca singurul loc unde prin luptă aveau de dobândit răsplata şi sfârşitul ostenelilor lor — şi vesteşte pe cei din cetate, că el nu va plecà într'alt chip decât numai dacă ei vor cădeà la învoială, ori îi va supune pe calea răsboiului. Dar dânşii, oţerindu-se numai la auzul unei învoieli cu Latinii, i-au răspuns că acum nu mai poate aveà temeiu nici o legătură între Latini şi Romei, căci ei se încredinţară că Latinii sunt nestatornici în credinţă, fieroşi către supuşii lor şĭ nespus de cruzi către cei prinşĭ

παρὰ Ῥωμαίοις ἐγνώσθησαν. ταῦτα πυθόμενος Ἐρρῆς πρὸς ἔργοις γίνεται.

în răsboiu. Aceste auzind Enric s'a pus pe lucru.

Latinii încunjoară cetatea şi o bat din răsputeri; dar pe de o parte tăria ei, pe de alta supărarea ce le aduceau Vlahii şi Cumanii lovindu-i şi nelăsându-i să introducă provizii în tabără, i-a descurajat şi i-a silit să ceară ajutor proaspăt din Bizanţ. Ajutorul s'a trimis, dar oamenii veniau mai mult de nevoie, căci erau ameninţaţi de blestemele şi afuriseniile cardinalului Martino şi ale lui Tomá, patriarhul din Constantinopol, care sosise de curând din Veneţia.

Μήπω δὲ τῆς ζυμμαχίας ἡκούσης καχεξία κατέσχε τὴν στρατιὰν ὑπό τε τῶν καταβεβλημένων ταῖς σκηναῖς νεκρῶν καὶ τοῦ τῶν ἀήθων εἰς βρῶσιν ἅψασθαι τοὺς πλείους ἢ τοὺς ἅπαντας. ἄραντες τοίνυν ἐκεῖθεν νυκτὸς ἀπενόστησαν, καὶ τοῖς περὶ τὸ Πάμφιλον χωρίοις ἐναυλισάμενοι τῶν ἀνηνύτων καὶ μακρῶν καμάτων ἑαυτοὺς ἀνεκώχευον. οὐχ οὗτοι δὲ μόνον τοῖς κακοῖς τοῖσδε περιεπάρησαν, ἀλλὰ καὶ οἵτινες αὐτοῖς συμμῖξαι καὶ συνελθεῖν ἀπεθάρρησαν ἐξιόντες τῆς πόλεως, Βλαχικοῖς καὶ Σκυθικοῖς κατὰ τὴν ὁδὸν ἐγκύρσαντες τάγμασι μικροῦ δεῖν ἅπαντες διεφθάρησαν.

Dar înainte de a sosì armia ajutătoare, oastea latină fu lovită de boala ce au stârnit-o leşurile cari zăceau aruncate prin corturi şi bucatele neobişnuite cu cari se hrăniau cei mai mulţi sau chiar toţi. Deci plecând noaptea au mers în părţile despre Pamfilon şi au scăpat de suferinţele lungi şi zadarnice. Dar nu numai aceştia au pătimit aceste rele, ci şi acei cari, venind din Constantinopol, îndrăzniră să se ameştece şi să meargă cu dânşii, căci mai toţi pieriră de cetele Vlahilor şi Cumanilor de cari se loviră pe drum.

Latinii sub comanda contelui Conon de Bethune îşi procură din munţi lemnărie de construit maşini pentru luarea cetăţilor. Şi văzând că nu mai pot cucerì cu ele Adrianopolul, împresoară Didymotihon; dar din cauza unei vijelii şi a răvărsării râului Ebros (Mariţa), care le-a înecat arme, maşini, oameni şi cai, se retrag înainte de a începe lupta. Unii cu Enric se duc la Constantinopol, iar alţii se însărcinează cu paza cetăţilor ce erau supuse lor (p. 825—826, 5). Latinii bătuţi îşi varsă necazul pe Romei. Numai Tracia se bate pentru libertatea Romeilor. În Răsărit anarhie, «fiară cu trei capete» în persoana lui Manuil Mavrozomes, Teodor Lascar şi David Comnenul. Lascar iese triumfător.

XIII.

URMARE DIN ACEEAŞ CARTE.

Cap. 13, p. 829, 1 — cap. 14, p. 835, 4:

Ioniţiu cucereşte şi dărâmă Filipopolul. Potoleşte o răscoală în Mysia şi vine cu oaste din nou în Tracia; aici dă drumul roiului de Cumani de strică şi pustieşte Tracia până la Constantinopol **(1200). Cap. 14, p. 835, 5—837, 2:** ***Expediţia fără isbândă a lui Ioanţiu asupra Adrianopolului*** **(1206).**

Καὶ τῇδε μὲν τὰ πρὸς ἕω ἐφέρετο· ὁ δὲ Μυσὸς Ἰωάννης τῇ Φιλιππουπόλει

Şi câtă vreme aceste se petreceau la răsărit, Ioan Vlahul oştindu-se asu-

ἐπιστρατεύσας αἱρεῖ ταύτην καὶ καθαιρεῖ προνομεύσας, καὶ πολλοὺς τῶν ἔνδον ὑποδικάζει τοῖς ξίφεσι, καὶ πάλαι μὲν ἐνσκολιευόμενος τῇ πόλει καὶ τῇ ταύτης ἐφεδρεύων ἁλώσεσι, καὶ βαρυμηνιῶν τοῖς οἰκήτορσιν, ὡς μηδ' ὅλως αὐτῷ ὑποκύπτουσι, μηδ' ὡς βασιλεῖ προσέχουσιν, ἀλλ' ὡς αἱμάτων ἄνδρα ἐκτρεπομένοις, καὶ τότε δὲ πρὸς πλείονα θυμὸν ἐκκαυθεὶς ὑπὸ βαρβάρου φρονήματος οἷς τὸν Ἀσπιέτην Ἀλέξιον εἰσῳκίσαντο, κἀκείνῳ μὲν ὡς ἀρχηγῷ ὑπέκειντο σφῶν, αὐτὸν δ' ἐπιόντα μεθ' ὅπλων πολλαχῇ ἀπεκρούσαντο. ἦν δ' ἂν ἡ πόλις ἥδε κακῶν ἀθιγής, εἰ καθ' ἑαυτὴν διεξήγετο, τοῦτο μὲν ἠπίως προσφερομένη Λατίνοις, τοῦτο δὲ τὸν Μυσὸν Ἰωάννην οὐκ ἐκτρεπομένη παντάπασι. νῦν δ' ἑπομένη τῇ μητρὶ παῖς, ἐξ ὧν ἀκροσφαλὴς ἐκείνη γέγονε καὶ εὐάλωτος βασιλὶς οὖσα καὶ πασῶν ὑπερκειμένη πολεων, ἐκ τούτων δὴ καὶ αὕτη χείροσι κακοῖς προσωμίλησε, καθ' ὅσον προνομαῖς ἐκδοθεῖσα καὶ μαχαίρας στόμασι ἔτι καὶ προσκαθῄρηται καὶ εἰς περιφανὲς ἐρείπιον κατηδάφισται, καθ' ἓν μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς διαχέον τῶν θεωμένων, τὸ ἐκ ποδῶν ἀνηρτῆσθαι τὸν Ἀσπιέτην ἐπ' ἰθυτενοῦς σκόλοπος, διατετορημένον ἐπισφυρίους τένοντας καὶ κάλως ἐπὶ τούτων δεξάμενον. τὰ δ' ἐπὶ τούτοις, οὐκ ἔλαθον τὸν Ἰωάννην οἱ τῷ Ἀσπιέτῃ σύμφρονες καὶ πρὸς ὕψος βασιλείας ἐκεῖνον κουφίσαντες, ὅθεν ὑφορώμενοι μὴ δίκας δοῖεν ὡς ἀλλοπρόσαλλοι, ἀφίστανται λαμπρῶς. ἀμέλει καὶ ἐκποδὼν χωρισθέντες οἱ μὲν προσίασι Θεοδώρῳ τῷ Λάσκαρι, τῶν ἑῴων κρατοῦντι πόλεων, οἱ δὲ συνδραμόντες ἐς Ὀρεστιάδα, ἄλλοι δ' εἰσιόντες τὸ Διδυμότοιχον Λατίνοις σπένδονται. καὶ πέμψαντες ἀγγέλους

pra Filipopolului și cucerindu-l îl pradă și-l strică și mulțime de cetățeni îi trece prin sabie. Căci el de mult stăteà pândind și cătă vreme cu prilej pentru cucerirea lui, fiind înverșunat pe locuitori, că nici într'un chip nu i s'au închinat și nu l-au cinstit ca pe un împărat, ci s'au ferit de el ca de un om al sângiurilor. Iar acum erà și mai vârtos îndârjit în gândul lui barbar, că ei primiseră pe Alexie Aspiete și se puseseră sub porunca acestuia ca și unui domn al lor, iară pe dânsul, venind în mai multe rânduri asupra lor, l-au respins cu armele. Totuș această cetate ar fi rămas nebântuită, dacă ea singură și-ar fi căutat de sine și pe de o parte s'ar fi purtat cu blândețe către Latini, iar pe de alta n'ar fi rupt-o desăvârșit cu Ioan Vlahul. Dar și dânsa, ca o copilă pe mama ei, a urmat capitala, căci tot aceleași pricini, cari au adus căderea și cucerirea acestui oraș de frunte, au făcut ca și Filipopolul să sufere rele și mai mari, întrucât nu numai jafului fu predat și trecut prin ascuțișul săbiei, ci și năruit și prefăcut într'o grozavă ponorîtură, care numai într'un fel înveselià ochiul privitorului: că arătà pe Aspiete atârnând cu picioarele legate de un ștreang care erà trecut prin glesne. După acestea partizanii lui Aspiete, cari îl făcuseră pe acesta împărat, fură descoperiți de Ioan. Deci temându-se că vor fi pedepsiți pentru nestatornicia lor, se răscoală pe față. Drept care unii, fugind, s'au unit cu Teodor Lascar, stăpâ-

σφίσι στρατηγὸν ἐξαιτοῦνται τὸν Βρανᾶν Θεόδωρον, βραχὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τὴν Μυσίαν εἰσιὼν ὁ Ἰωάννης καὶ τἀκεῖ πρὸς τὸ εὖ διαθέμενος, καὶ κολάσεσι βαρείαις καὶ θανάτοις καινοῖς τοὺς ἀποστάντας ὑπενεγκών, ἔγνω μετ' ὀργιλώδους καὶ φονίου βλέμματος καὶ γνώμης ἀσυμπαθοῦς ἐπιστρατεύειν Ῥωμαίοις, οὐκέτι φάσκων τὰς σφῶν δολοφροσύνας ὑφίστασθαι καὶ τὸ ἄπιστον ἦθος καὶ τὸ τῆς αὐτῆς ὥρας πολλάκις παλιμπετὲς φρόνημα. τοίνυν ἀναρραγεὶς εἰς ὀργὴν στρατευμάτων Σκυθικῶν μελισσῶνας τοῖς ἐαρινοῖς ἀνθαμίλλους ἄνθεσι διαφίησι· τινὰ μὲν οὖν αὐτῶν ὡς οὐδὲ μυρμήκων στρατεύματα τὰς ἱερὰς ἅλως ἀμφιποτώμενα τὴν Ἀδριανοῦ διειλήφασι, τινὰ δὲ προσπελάσαντα τῷ Ῥουσίῳ πρὸς ἀντιμάχησιν ἐπισπῶνται τὸ τῇ πόλει ταύτῃ ἐφεδρεῦον ἐκ Λατίνων ὁπλιτικόν. κράτιστον δὲ ἦν τοῦτο διαφερόντως τῶν ἄλλων, καὶ ὑψηλὸν μὲν τὰ σώματα, θαυμαστὸν δὲ ταῖς μελέταις ταῖς κατὰ πόλεμον, καὶ παρά τινος Τερῆ στρατηγούμενον, ἀνδρὸς τῶν πάνυ ἐπισήμων καὶ εὐγενῶν. τὸ μὲν οὖν ὁπλισάμενον ᾔει τὴν ταχίστην ἔνθα ἐξ ὀπτήρων ἐπύθετο τοὺς Σκύθας κατασκηνοῦν· οἱ δὲ τὴν ἐς αὐτοὺς τῶν Λατίνων φθάσαντες ἔφοδον εἰς τὸν τῷ Ῥουσίῳ παρακείμενον τόπον λεληθότως παρεσβάλλουσι, καὶ δὴ ἐπανιοῦσι τοῖς Λατίνοις ὀφθέντες τῷ τε τῆς θέας ἀδοκήτῳ διαθροοῦσι καὶ φαντάζεσθαι τὰ μὴ χρηστὰ τῷ πλήθει διδόασιν ἀμέλει καὶ συμπλοκῆς καρτερᾶς γενομένης, καὶ ταῖς ἀνδραγαθίαις ἐξισουμένων ἑκατέρωθεν, τελευτῶν πολλὰ δράσαντες οἱ Λατῖνοι σχεδὸν ἀπέθανον ἅπαντες. τῆς δὲ μάχης ταύτης οὕτω γεγενημένης, ἕτεραι Σκυθῶν ἀποσπάδες μυριάριθμοί τε καὶ μάχιμοι περὶ τὸν Ἄσπρων ἐλάσασαι τοῦ-

nitorul oraşelor răsăritene, alţii s'au oploşit la Adrianopol şi alţii s'au dus la Didymotihon de s'au împăcat cu Latinii. Şi trimiţând oameni, au chemat pe Teodor Vrana ca să le fie cap. În vremea asta Ioan întorcându-se în Mysia şi punând la cale trebile din ţara lui şi pedepsind în chip straşnic şi cu nouă feluri de moarte pe cei ce făcuseră răscoală, purcese iar asupra Romeilor, căci, nu mai puteà suferì — ziceà el — vicleniile şi firea lor necredincioasă şi adeseori schimbătoare într'un singur ceas. Pentru care, în furia lui, dete drumul roiurilor de oştiri cumane, cari în mulţimea lor păreau ca florile de primăvară. Unii asemenea armiilor de furnici cari mişue prin arii au împresurat Adrianopolul, iar alţii apropiindu-se de Rusion siliră să iasă împotriva lor oastea latină ce erà de apărarea cetăţii. Aceşti Latini mai mult decât alţii erau oameni vânjoşi şi mari de stat şi de mirat în meşteşugul răsboiului. Şi capul lor erà unul Thierri, bărbat vestit după neam şi vitejie. Dânşii dar, luând armele, cât mai repede au apucat spre locul unde aflaseră prin iscoade că aveau tabără Cumanii. Aceştia însă au preîntâmpinat năvala lor şi s'au furişat prin locurile învecinate cu Rusion; aici, la întorsul lor, văzându-i s'au speriat de năpraznica lor ivire, mai ales că erau în număr atât de mare, încât nu mai puteau să se gândească la o izbândă. Deci a urmat o încăierare cumplită şi deopotrivă în bărbăţie de amândouă părţile, dar în sfârşit căzură mai toţi Latinii după multe fapte viteze. În urma acestei lupte, şi alte nenumă-

τον εὐπετῶς χειροῦνται καὶ ὅλον αἱροῦσιν αὐτοβοεί, καὶ τὸν μὲν καθεῖλον, τοῦ δ' ἐνόντος πλήθους, ὃ μὲν ἀπέκτειναν οἱ Σκύθαι, ὃ δ' ἀπήνεγκαν εἰς λαφυροπώλησιν συνδοῦντες καὶ τὰς χεῖρας ἀποστρέφοντες. πολλοὺς δὲ καὶ πυρὶ παρέδοσαν, νικῶντες, οὐ μὴν καὶ ταῖς νίκαις ἀνθρωπίνως χρώμενοι.

Ἐκ δε τῆς θερμῆς ταυτησὶ μάχης ἐπὶ τὴν παράλιον τραπόμενοι Ῥαιδεστόν, τὸν μὲν Βρανᾶν Θεόδωρον, ὃς ἡγεμόνευσε τῶν ἐς Ὀρεστιάδα στελλομένων Λατίνων, καὶ πρὸ τοῦ ἐπιστῆναί σφας ἐκεῖθι φυγάδα δεδείχασιν, ὥσπερ καὶ τὸ συνεπόμενον ἐκείνῳ στράτευμα, τὴν δὲ πόλιν ὁλεσχερῶς κατὰ κράτος ἑλόντες ἠνδραποδίσαντα. εἶτα καὶ εἰς ἔδαφος βάλλουσιν, ἀθάνατον τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν ὑπὸ Βλάχων ἔχειν δεδιγμαμένοι, καὶ πρὸς παῖδας ἀπὸ παίδων παραπέμπειν ἀείμνηστον. τὸ δὲ πρόθυμον μὴ καταψύξαντες, ἀπηντηκότες ἐκεῖθεν εἰς Πέρινθον, ἐκ δὲ ταύτης εἰς τὸ Δοάνιον οὐδενὸς ἐς χεῖρας ἰόντος διὰ τὸ τῆς τόλμης παράβολον, καθ' ἡλικίαν αὐτὰς ἠχμαλώτευσαν καὶ τὰ τείχη κατήρειψαν. οὐ μόνα δὲ τὰ πρὸς θάλασσαν οὕτως ἔπραττον ταῖς τῶν Σκυθῶν εὐχειρίαις καὶ γενναιότησι καὶ τῶν ἑπομένων σφίσιν ἐκ τοῦ Βλαχικοῦ συστήματος, οἱ καὶ μᾶλλον τοῖς περιβόλοις τῶν πόλεων ἐπεβούλευον, σκαπάνας καὶ πτύα χειριζόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ἅλμης ἀφιστάμενα πάντα τοῖς αὐτοῖς καὶ χείροσι κακοῖς προσεπάλαιον, μηδεμιᾶς ἐλπίδος εἰς σωτηρίαν ὑποκειμένης, ἐπεὶ καὶ ἀήθως ἐκ δουλείας ἐλευθερίας ηὐμοιρηκότες, τῶν μεγίστων ἀεὶ ἐφιέμενοι οὐδένα μὲν τοῦ δυσπραγήσειν αὖθις λόγον τιθέασι, ταῖς δὲ παρατυχούσαις τύχαις καὶ νίκαις ὡς ἐπὶ πλεῖστον ἐπεξερχόμενοι τῶν μὲν πρώην τέ-

rate răsboinice gloate de Cumani înaintează către Apros și curând, fără nici o greutate, îl supun și întreg îl cotropesc, apoi îl dărâmă și parte din locuitori ucid, parte iau cu sine spre vânzare legându-i cu mânile la spate; dar și pe mulți îi ard Cumanii ca biruitori, dar nu și ca oameni cari se folosesc omenește de biruințele lor.

După această sângeroasă bătălie barbarii au pornit către Redestos, orașul de pe țărmul mării, iar pe Teodor Vrana, care erà capul Latinilor trimiși la Adrianopol, l-au pus pe fugă înainte de a sosi acolo, precum și oastea care-l urmà pe dânsul. Apoi deplin și cu toată puterea luând cetatea, o robesc și o surpă, căci ei învățaseră dela Vlahi să aibă către noi vrășmășie fără moarte și moștenită deapururea din tată în fiu. După aceea nu mai puțin aprigi ca înainte se reped la Perinthos și de aci la Daonion și nimeni de teamă neieșindu-le în față robesc pe locuitorii lor pe rudă pe sământă și strică zidurile. Dar nu numai laturea despre mare gemeà sub puterea îndemânatică și neînfricoșată a Cumanilor și a Vlahilor cari îi urmau ațiindu-se cu cazmale și lopeți după zidurile cetăților, ci și toate părțile depărtate de mare se sbăteau potopite de aceleași și mai grozave amaruri. Nu aveau nici o nădejde de mântuire, căci oamenii cari se învrednicesc să scape de robie și dobândesc o libertate cu care nu sunt obișnuiți, năzuind mereu către cele mai înalte bunuri, nu se mai gândesc că pot să cadă, iar în nenorocire și amețiți

λεον ἐπιλήθονται, τοῖς δ' ἐνεστῶσι γήθονταί τε καὶ ἐνυβρίζουσι. διὰ ταῦτα τοίνυν ἥ τε λαχοῦσα πολιστὴν τὸν 'Αρκάδιον καὶ Μεσήνη ἐπὶ τῇδε καὶ πρὸς αὐτῇ Τζουρουλὸς τὰ τῶν δεινῶν πεπόνθασιν ἔσχατα, καὶ ἀγροὶ καὶ κῶμαι καὶ τἆλλα ὁπόσα ταῖς πόλεσι ταύταις ὑπέκυπτον πρότερον, καὶ ὅσα ἐς αὐτὴν τὴν πόλεων πασῶν προεδρεύουσαν παρατείνουσι, ταῖς Σκυθικαῖς χερσὶ καθυπέκυψαν. ἐπὶ πᾶσι καὶ οἱ τὸ πόλισμα τὸν 'Αθύραν οἰκοῦντες ὀλέθροις ἀνηκέστοις περιεπάρησαν. τὰ μὲν γὰρ πρῶτα ἐπὶ χρήμασι τοῖς Σκύθαις συνέβησαν, καὶ ἦσαν οἱ ἐκ Σκυθῶν ἀφιγμένοι τὰ ἐκ χρυσοῦ εἰσέπραττον κόμματα. πρὸς δ' ἑσπέραν ἐνίων ἐκεῖθεν ἀπαντησάντων ἐκεῖσε τοῦ Λατινικοῦ συντάγματος ὃ συνῆν ἐν 'Ραιδεστῷ τῷ Βρανᾷ, κεχαρισμένως σφίσιν ἀλλ' οὐ προσάντως οἱ ἐν 'Αθύρᾳ προσφέρονται· ᾤοντο γὰρ ὡς συμπαραμενοῦσιν ἐκεῖθι καὶ τὸν κατὰ Σκυθῶν ἀγῶνα ἐπαποδύσονται. ἀλλ' οἱ μὲν περὶ πρώτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἐκεῖθεν μεθίστανται, λαθεῖν τοὺς Σκύθας καὶ παρελθεῖν σπουδὴν τιθέμενοι, κἂν ἐξέπεσον τῶν κατὰ σκοπόν, Σκυθῶν ἑτέραις μοίραις προελασάσαις ἐγκύρταντες κατ' αὐτὸ τὸ 'Ρήγιον, καὶ πάντες ὡς διὰ βραχέος ἐς τὸ ζῆν κινδυνεύσαντες. οἱ δὲ Σκύθαι μετὰ τὴν Λατίνων ἀπονόστησιν ὑπὸ τῶν τὰ χρήματα συλλεγόντων ὁμογενῶν λάθρᾳ περὶ μέσας νύκτας διὰ τοῦ τείχους ἀνιμηθέντες καὶ τῶν πυλῶν ἐγκρατεῖς γενόμενοι, τὰ ξίφη σπασάμενοι σὺν ἀλαλαγῇ φρικαλέα τοῖς πλείστοις ἔτι καταδαρθάνουσιν ἐπεισπίπτουσιν, ὅτε μὴ διαδρᾶναι ῥᾴδιον ἦν.

Γίνεται οὖν τῆς νυκτὸς ἐκείνης ἔργον χρῇζον δακρύων κατὰ ποταμοὺς ῥεόντων ἀένναα· οὐ γὰρ μόνον ἄρρενές τε καὶ θήλειαι

peste măsură de norocul și izbânzile ce le-au dat întâmplarea, uită cu totul trecutul lor și se bucură și se trufesc pentru binele de față. Din care pricină și Arcadiopolul și Mesene și Tzurulos au suferit cea din urmă nenorocire; apoi și câmpiile și satele, toate câte ascultau înainte de acestea orașe și ajungeau până la însăș împărăteasa cetăților, căzură în mânile Cumanilor. Mai ales locuitorii orașului Athyra pieriră în chip îngrozitor. Dintâiu s'au învoit cu Cumanii prin bani și au și venit unii din aceștia ca să strângă monetele de aur. Dar către seară sosind o ceată din oastea latină care erà cu Vrana în Redestos, fu cu bucurie și fără nici o împotrivire primită de către cei din Athyra, pentru că ei socotiau că Latinii vor rămâneà acolo și se vor bate cu cetele Cumanilor. Dar Latinii pe la straja întâi de noapte plecară din Athyra grăbindu-se pe furiș să scape de Cumani, măcar că nu izbutiră, căci deteră la Region peste alte cete de ale lor, cari trecuseră înainte, și în scurtă vreme pieriră cu toții. Iar Cumanii, după plecarea Latinilor pe la miezul nopții, fiind în taină pe funii urcați de oamenii lor cari strângeau banii, întâiu pun mâna pe porți și apoi cu săbiile goale dau buzna cu chiot înfricoșat asupra mulțimii care dormià în cetate și cu greu puteà să fugă.

Deci săvârșitu-s'a într'acea noapte o grozăvie pentru care se cuvine a vărsà necurmate râuri de lacrimi.

τοῦτο μὲν ἀνῃρέθησαν τοῦτο δὲ ἀπήχθησαν δορυάλωτοι· ἀλλ' οὐδὲ τὰ ὑπομαστίδια τῶν παίδων τοῦ κακοῦ ἐφάνη ἀνώτερα, ἀλλ' ἀπεθερίσθη καὶ ταῦτα κατὰ χλόην καὶ ἄνθος εὐμάραντον ὑπὸ τῶν ἐλέῳ ἀναλώτων ἐκείνων ἀνδῶν, καὶ μηδαμῶς εἰδότων ὡς ἀδικεῖ τὴν φύσιν καὶ θεσμὸν ἀθετεῖ τὸν ἀνθρώπινον ὁ περαιτέρω τῆς νίκης καὶ τοῦ κρατεῖν τῶν ἐναντίων θυμῷ χρώμενος. τὸ δὲ δὴ μείζονος πένθους ἄξιον, προκατειληφότες οἱ ἄσπονδοι τὰς ᾐόνας τοὺς ἐπ' αὐτὰς συνδραμόντας οὓς μὲν διήλαυνον ξίφεσιν, οὓς δὲ ἀπῆγον ὀπίσω, οὓς δὲ κατὰ βυθὸν ἠνάγκαζον φέρεσθαι καὶ τοῖς ὕδασιν ἐναπόλλυσθαι. βραχεῖς δὲ καὶ σκαφῶν λαβόμενοι διεσώθησαν. ἦσαν δ' οἳ καὶ διαμαρτόντες τῆς ἀναβάθρας εἰς τὰς παρεξειρεσίας ὤλισθον καὶ παρερρύησαν εἰς τὴν θάλασσαν. οὕτω μέγα ἦν τὸ δεινὸν καὶ πολυειδές, καὶ μικροῦ πανώλεια τῶν ἐκεῖ. ἐκ δὲ τούτου κατὰ συναγωγὰς καὶ στρατόπεδα τοῖς ἔμπροσθεν προβαῖνον τὸ βάρβαρον ὡσεὶ καὶ σφοδρά τις λαῖλαψ διεφόρει τὸ πᾶν, ἢ γοῦν ὡσεὶ πῦρ ὃ διαφλέγει δρυμὸν τὰ ἐν ποσὶν ἐπενέμετο. ἦν δὲ τῶν πάντων οὐδὲν ἀνεξερεύνητόν τε καὶ ἀπρονόμευτον, ἀλλ' ἐκ πλείστων καὶ μεγίστων πόλεων ἀσκύλευτοί τε καὶ ἀκαθαίρετοι Βιζύη τε καὶ Σηλυβρία παρὰ Σκυθῶν ὑπελείφθησαν· μόναι γὰρ αὗται οὐχ ὅπως ἰσχυροῖς διειλημμέναι τείχεσιν ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν τόπων θέσει μάλιστα κρατυνόμεναι τὸν παντελῆ διέδρασαν ὄλεθρον, μηδ' ἄλλως ἀπὸ Λατίνων οὖσαι ἀνεπισκόπητοι. Ἰταλοὶ μὲν οὖν ἐπὶ τούτοις εἰς ἀγεννὲς καταβληθέντες φρόνημα ὡς εἰς μάνδραν τὴν Κωνσταντίνου ἐνειλοῦντο, καὶ τῶν ὅσα τοῖς πολιορκουμένοις χρήσιμα ἐπεμέλοντο, τὰ πρὸς χέρσον τείχη διανειμάμενοι, καὶ Ῥωμαίοις

Căci nu numai bărbaţii şi femeile parte fură ucişi, parte luaţi în robie, ci şi pruncii sugari nu scăpară de moarte, dar ca iarba şi florile fură seceraţi de acei barbari împietriţi la inimă, cari câtuş de puţin nu ştiau, că acei ce nu-şi potolesc turbarea, după ce birue şi înfrâng pe potrivnicii lor, calcă legea omenească şi păcătuesc împotriva firii. Şi ce erà încă şi mai vrednic de jale, aceste lifte neînblânzite apucând de vreme ţărmurile şi ieşind în calea celor ce fugiau într'acolo, pe unii îi tăiau, pe alţii îi târau înapoi, şi pe alţii iară îi siliau să se arunce în adâncul apelor. Şi puţini cari găsiră luntri putură să scape. Unii chiar, când intrau în luntri, lunecau şi cădeau în mare. Atât de straşnică şi felurită erà urgia şi aproape deplină stingerea celor de acolo! Apoi barbarii apucând înainte în pâlcuri şi tabere ca o înviforată vijelie risipiau totul, sau drept un foc ce arde codrul au prăpădit tot ce au găsit în cale. Şi din toate nimic nu erà necercetat şi nejăcuit, afară doar de Vizya şi Selyvria, cari singure din cetăţile cele foarte multe şi mari rămaseră neprădate şi nesurpate de Cumani. Căci ele singure nu numai prin tăria zidurilor cu cari erau încunjurate, ci mai ales prin aşezarea lor s'au smuls dela desăvârşita lor pieire, deşi nu rămaseră necercate de Latini. Între acestea Italienii, pierzându-şi bărbăţia şi mândria, ca într'un ţarc s'au înghesuit în Constantinopol, au îngrijit de tot ce erà de nevoie unor împresuraţi şi împărţind între dânşii zidurile despre uscat ale cetăţii au

ἐνέδοσαν ἔνθα σφίσι βουλητὸν ἀπανίστασθαι. τὸ δὲ πολέμιον χρονίσαν ἐν τοῖς μικρὸν ἄποθεν τῆς πόλεως χωρίοις, πολλάκις δὲ τοῖς τείχεσι προσεγγίσαν ἐν τῷ μάχης ἅπτεσθαι, ἔστι δ' ὅτε καὶ διὰ τῆς λεγομένης τοῦ ἁγίου Ῥωμανοῦ πύλης κατ' ὀλιγίστους ἐπεισιὸν πρὸς ἀνδρείας ἐπίδειξιν, εἰπεῖν δὲ καὶ τύχης, ἥτις ἐν τοῖς τότε πράξεσιν αὐτοῖς συνεφείπετο, καὶ μετὰ φόνον τῶν ἐν ταῖς πύλαις αὐτίκα μάλα ἐπαναλῦσαν, εἰς τὰ οἴκοι πάλιν πανστρατὶ ἐπανέζευξε, κατὰ μὲν ἀγέλας κτηνῶν τὸ αἰχμάλωτον, κατὰ δὲ τῶν ἄστρων τὴν πολυπλήθειαν τὰ ὑπὸ ζυγὸν καὶ δίαιταν ζῶα ἐληλακός.

Ἔπειτα μετὰ πλείστων καὶ κρατίστων δυνάμεων ἐξιὼν ὁ Ἰωάννης παντὸς ἔργου κρεῖττον καὶ προυργιαίτερον τίθησι τὴν Ἀδριανοῦ χειρώσασθαι καὶ καταστρέψαι τὸ Διδυμότοιχον, κρίνων τάσδε τὰς πόλεις ἆθλον τοῦ πολέμου παντός, καὶ ὡς εἴη ἅμα οὕτως αὐτῷ τῆς Θράκης ἀπαναστήσειν Ῥωμαίους καὶ θηρίοις ἀνειχέναι μόνοις αὐτὴν εἰς ἐνοίκησιν. περὶ τοίνυν τὸ Διδυμότοιχον καταστρατοπεδευσάμενος, καὶ τὸ χωρίον ὁρῶν ὑπερδέξιον χαλεπόν τε καὶ ἄπορον αἱρεθῆναι, μεταφέρειν τὸν ποταμὸν Ἕβρον ἐπεβάλετο, περικλώμενον τῷ φρουρίῳ καὶ διὰ καθόδων τοῖς πολλοῖς ἀγνώστων τοὺς ἔνδον ποτίζοντα· καὶ μηχανὰς περιστήσας τὸ τεῖχος ἔτυπτεν, ἐν οἷσπερ εἴκαζε μὴ πάμπαν εἶναι τοῖς προσβάλλουσιν ἀκατάσειστον, οὔτε μὴν προεκλύοιντο τὰ διαφιέμενα τῶν λίθων βάρη τῷ διαστήματι. οἱ δ' ἔνδον τὸν Ἰωάννην ἐκμειλισσόμενοι παραλογάς τινας καὶ φάσεις εὐπρεπεῖς καὶ παρακλήσεις αἱμύλους προσῆγον καὶ πόρρωθεν, καὶ ὡς βασιλέα σφῶν ἀνευφήμουν ἐφιστάμενοι ταῖς ἐπάλ-

lăsat pe Romei să meargă ori încotro le erà voia. Dar Cumanii puţin au zăbovit în părţile apropiate de Constantinopol; adeseori în goana luptei au venit chiar până la ziduri, ba uneori în cete foarte mici au intrat şi pe poarta ce se chiamă a sfântului Roman, numai ca să-şi arate vitejia sau şi norocul ce-i călăuzià în faptele lor de atunci. Şi după uciderea celor ce apărau porţile, cu mare grabă s'au întors şi cu toată oastea au purces înapoi spre ţara lor ducând cu sine mulţimea robilor ca pe nişte turme de vite, iară dobitoacele de trunchiu şi de povară mai mult decât e puzderia de stele.

După asta Ioan ieşind cu armie nespus de puternică şi mare îşi pune în gând, ca mai de folos şi mai presus de toate, să supue Adrianopolul şi să strice Didymotihon, socotind că aceste oraşe ar fi răsplata întregului răsboiu şi că în chipul acesta ar puteà să deşerte Tracia de Romei, lăsând-o numai fiarelor spre sălăşluire. Deci el încinse cu tabăra Didymotihon, şi văzând că-i erà peste mână şi greu de luat, s'a pus să abată râul ce încunjoară cetatea şi adapă pe locuitori prin sghiaburi necunoscute obştii. Şi aşezând împrejur uneltele de răsboiu, a început să lovească în partea unde credeà că zidul nu puteà fi cu totul nerăsbit şi că depărtarea nu va împiedicà dela ţintă greutatea pietrilor asvârlite. Iar cei din cetate, voind să îmblânzească pe Ioan, îl întâmpinau de departe cu vorbe frumoase şi măgulitoare şi cu rugăminţi blânde şi din metereze i se închinau ca la un împărat

ξεσι, καὶ φόροις ὑποκεῖσθαι καθωμολόγουν, καὶ πάντα δρᾶν συνετίθεντο προθύμως ὁπόσα ἂν ἐκεῖνος ἔχῃ διατάττεσθαι, πλὴν τοῦ δέξασθαι αὐτὸν τῷ πολίσματι. ὁ δὲ πρὸς ὀργὴν ἐκφερόμενος καὶ χαλεπαίνων οὐδαμῶς αὐτοὺς ἐπὶ τούτοις προσίετο, ἀλλ' ὑπεκστῆναι οἱ τοῦ φρουρίου πολὺς ἐγκείμενος, ὡς καὶ μόνον οὕτω σπεισάμενος, κατ' οὐδὲν ὑφίετο τοῦ ἀγῶνος, ἐπάλξεις ἀποσύρων τῇ βίᾳ καὶ τῷ ῥοίζῳ καὶ τῷ μεγέθει τῶν ἀφιεμένων χερμάδων, καὶ γωνίας πύργων κατασπῶν, καὶ καταρρηγνὺς τὰ τούτων θωράκια.

şi-i făgăduiau că se vor supune la bir şi cu dragă inimă vor face toate după porunca lui, afară numai de primirea lui în cetate. Însă Ioan, turbat de ciudă şi mânie, n'a vrut să stea la învoială cu ei pe temeiul acesta, şi-i zorià vârtos să-i predeà cetatea, şi numai aşà voià să facă pace cu dânşii. Deci el nici într'un chip nu slăbià, ci cu puterea şi repeziciunea şi mărimea bolovanilor aruncaţi smânceà şi spărgeà colţurile de turnuri şi rupeà pălimarele lor.

Locuitorii văzând că Ioan vrea cu ori ce preţ să cucerească oraşul, se luptă cu desnădejde. Deci după pierdere de multă vreme la această împresurare, Ioan se întoarce în Mysia şi neavând încotro, îşi mistue supărarea cum se mistue flacăra lipsită de lemne, mai ales că-l ajunge svonul răspândit pe alocurea din gură în gură, cumcă o armie latină, bine deprinsă la răsboiu, erà gata a veni în ajutorul celor închişi în cetate.

XIV.

URMARE DIN ACEEAŞ CARTE.

Cap. 15, p. 837, 15—840, 8:

Stârpirea Grecilor din Tracia de către Vlahi şi Cumani. Cap. 16, 846, 17—848, 12: *Înţelegerea Grecilor cu Latinii în Tracia. Alegerea lui Enric de Flandra ca împărat în Constantinopol* (1206—1216). *Chipul cum a pierit Balduin în Târnova.* Cap. 17, p. 852, 7—853, 3: *Enric apără Adrianopolul ameninţat de Vlahii cari stricaseră Didymotihon.* (1206).

Τοιαῦτα δ' ἦν τὰ ὑπὸ Σκυθῶν καὶ Βλάχων ἐν ταῖς τότε διαπραχθέντα ἐπιδρομαῖς, ὁποῖα οὖς οὐκ ἤκουσεν οὔτε ὀφθαλμὸς ἑώρακε πώποτε, οὔτε μὴν ἐπὶ καρδίαν τινὸς ἀναβέβηκε. πόλεις μέγισται πρὶν καὶ περίπυστοι, μυριάνθρωποι, κωμοπόλεις ἀξιοθέατοι, ἀγροὶ καὶ λειμῶνες καλλιφύτευτοι, παράδεισοι εὐθαλεῖς, ἀειρρύτοις νάμασι ἀγλαόκαρποι, ὑψόροφοι δόμοι καὶ οἰκήσεις περίβεπτοι, εἰς ὑπερβολὴν πεφιλοτεχνημέναι καὶ χρώμασι πολυειδέσι διηνθισμέναι, παντοδαπαί τε

Astfel urmau faptele Cumanilor şi Vlahilor năvălitori, precum urechea n'a auzit, nici ochiul a văzut vreodată şi nici întru inima cuiva nu ajunse. Oraşe peste măsură de mari şi vestite, cu mii şi mii de oameni, târguri vrednice de privit, câmpuri şi livezi frumos sădite, grădini cari înfloriau şi rodiau mândru sub răcoarea apelor pururea curgătoare, ziduri înalte şi locuinţe măreţe, nespus de măestrite şi împodobite cu

χάριτες βαλανείων καὶ καρποβριθεῖς ἡμερίδες καὶ λήϊα τῷ σίτῳ ἀκμάζοντα καὶ ἄλλ' ἕτερα μυρία, ὁπόσα φύουσιν ὧραι καὶ τὸν ἡμέτερον βίον ἀγάλλουσι καὶ τιθέασιν ἐπιτερπὲς καὶ πάσαις χάρισι περιστεφὲς καὶ πολυάρατον τὸ περίγειον, ταῦτα δὴ πάντα ἔρημα ἀνθρώπων ὁρώμενα ἐχίνοις μόνοις καὶ θηρίοις οἰκήσιμα ἦν. εἶπεν ἄν τις ἐπιστὰς ἐκείνοις καὶ πλεῖστα κοψάμενος καὶ δάκρυ χεάμενος καὶ κόνιν πασάμενος καταστροφὴν ὁρᾶν τοῦ παντός, ἢ γοῦν τῶν ὄντων ἑτέραν παραγωγήν, καθ' ἣν μὲν ὁ θεὸς ἀπεφαίνετο χόρτον καὶ βοτάνην καὶ σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος τε καὶ καθ' ὁμοιότητα ἐκ τῶν λαγόνων τῆς γῆς ἀναδίδοσθαι, ὁ δ' ἄνθρωπος οὔπω ἦν ὁ τούτοις χρησόμενος. πόθεν ἂν ἐπλούτησα γλῶτταν εἰς τοσούτων κακῶν διαρκῆ καὶ φιλότιμον ἀπαρίθμησιν, ἢ φωνῆς μέγεθος διαπεμπούσης τοῖς πόρρωθεν τὰ γραφόμενα; ὡς δυστυχὴς ἐγὼ συγγραφεύς, οἵοις κακοῖς ἐταμιευόμην, οἵοις ἐμοῖς τε καὶ τῶν φυλετῶν δυσπραγήμασι τὸν λόγον χαρίζομαι. τίς γὰρ ἂν καὶ σχοίη ὅλως ὑπενεγκεῖν τοιαῦτα θεώμενος τρόπαια πρὸς τῶν πολεμίων ἀνεγειρόμενα; οἱ μὲν γὰρ πάλαι τῆς μάχης κρατοῦντες, ἀνθρώπινα φρονοῦντες οὐδ' ἀθάνατα μίση τηρεῖν δοκιμάζοντες, διὰ ξύλων καὶ βραχέων λίθων ἀνίστων τρόπαια, ὅπως ὀλίγον χρόνον διαμεμενηκότα παρέρχηται, ὡς μηδὲ φιλίας ὑπομνήματα ὄντα ἀλλ' ἔχθρας καὶ προχύσεως αἱμάτων ἐμπυρεύματα. νυνὶ δὲ πόλεων κατασκαφαὶ καὶ τοῦ παντὸς ἀφανίσις δείγματα τῆς νίκης πρὸς τῶν βαρβάρων ἐξεύρηνται, οἷς θεόθεν εἰς μαστίγωσιν ἐκδεδόμεθα. οὐκ ἀνεχόμενοι δὲ εἰ μὴ καὶ τὸν κολοφῶνα τῶν ἀτοπημάτων προσεπιθήσουσι καὶ προσεπάγωσι

văpsele de tot felul, mândreţe de băi şi vii încărcate cu struguri şi ogoare pline de bucate şi altele mii de bunătăţi, cari la vremea lor le înrodeşte pământul şi ne înveselesc zilele şi ne fac traiul plăcut şi scump şi plin de toate farmecile, aceste toate laolaltă se vedeau deşerte de oameni, adăposturi bune doar de arici şi de fiare; încât oarecine văzându-le, cu mare vaiet bocindu-se şi lacrimi vărsând şi pulbere presărându-şi pe cap, ar fi zis că vede sfârşitul lumii sau o nouă zidire a făpturilor, după care Dumnezeu găsi cu cale ca din măruntăile pământului să încolţească ierburi şi buruiene şi sămânţă după fel şi asemănare, iar om să se bucure de acestea nu erà încă. De unde mi-aş puteà îmbogăţi graiul ca atâtea amaruri deplin şi cu toată râvna să socotesc, şi de unde tăria, ca cele scrise să le vestesc şi celor mai îndepărtaţi? O scriitor sărac de mine, câte nenorociri am strâns, câte patimi ale mele şi ale neamului meu povestesc! Pentrucă cine ar puteà suferì să privească asemenea trofee ridicate de duşmani? Biruitorii de demult cugetând la deşertăciunea lumii şi nevoind să-şi nemurească ura, nu înălţau trofee decât din lemne şi pietre mărunte, ca puţină vreme dăinuind să se treacă, ştiind că aceste nu sunt semne de prietenie, ci de înteţire la vrajbă şi la vărsare de sânge. Acum însă năruituri de oraşe şi risipa totului mărturisiau izbânda barbarilor, cărora de Dum-

τὰ παλαμναιότατα, κάί γε τῶν Ῥωμαίων τινὰς συγκατέχωσαν ζῶντας τοῖς ἢ φυσικῷ μόρῳ ἢ καὶ νόμῳ πολεμίῳ καταστρέψασι τὸ ζῆν ὁμοφύλοις ἐκείνοις, συνεντυμβεύσαντές σφισιν ἱππάρια δρομικὰ οἷς ἐπεκάθηντο καὶ τόξα κερουλκὰ καὶ ἀμφήκη φάσγανα, μὴ ὄντος λυτρουμένου μηδὲ σώζοντος. οὕτω παρὰ βαρβάροις οὐ φειδώ τις καὶ συστολὴ τῶν ἀνομοίων τῇ φύσει πράξεων. ἦσαν δ' ἡμέραι πασχάλιοι, τῆς ἐνάτης διιππευούσης ἐπινεμήσεως, τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ἑπτακοσιοστοῦ τετάρτου καὶ δεκάτου ἔτους, ἡνίκα τὰ οἰκτρὰ ταῦτα καὶ πᾶσαν ἀκοὴν καὶ θέαν δεινὴν ὑπερπαίοντα συνηνέχθησαν. παιάνων τοίνυν καὶ στεναγμάτων ξύμπας ἐπεπλήρωτο χῶρος ὃν ἐπῆλθε τὸ Σκυθικόν, καὶ θρῆνος καὶ οὐαὶ καὶ κλαυθμὸς τὸν ἦχον ὑπερεφώνει τὸν ἑορτάσιμον. καὶ ὅτε τάφων κένωσις καὶ ᾅδου καθαίρεσις καὶ τὰ ἐκ νεκάδων ἀνεγερτήρια τοῖς εὐσεβοῦσιν ᾔδετο, τότε εἰς κευθμῶνας γῆς καὶ τὰ τοῦ ᾅδου ζοφερὰ καὶ φοβερὰ σκηνώματα κατὰ συνόδους αἱ πόλεις καθίεντο. τὰς δ' ἀπαγωγάς, τὰς δὲ προνομάς, τὴν δ' ἐναπερριμμένην ταῖς τριόδοις ἄωρον ἡλικίαν καὶ τοὺς διαξιφισμοὺς τῶν προηκόντων χρόνῳ σωμάτων τίς οὕτω πολύδακρυς καὶ πολύθρηνος ἐν ἀνθρώποις ὡς ἀξίως καὶ πενθῆσαι καὶ δεξιώσασθαι δάκρυσι; πρὸ δὲ τῆς ἐπιδρομῆς τῆσδε τῆς Σκυθικῆς περὶ τὰ Θρᾳκικὰ πεδία κορωνῶν καὶ κοράκων στρατοπεδα, ἃ μὲν ἀπὸ μερῶν τῶν βορείων ἃ δ' ἐκ τῶν νοτίων, κατ' ἐξαισίαν τινὰ καὶ μὴ αὐτόματον συνδρομὴν εἰς ἕνα συνεληλυθότα χῶρον ἀλλήλοις συνέρραξαν, καὶ κατευμεγεθήσαντες οἱ κόρακες τὰς τῶν ἐκ νότου κολοιῶν ἐτρέψαντο φάλαγγας.

nezeu furăm predaţi spre pedepsire. Şi nu s'au îndurat până ce nu au ajuns culmea fărădelegilor şi a blestemului, îngropând de vii pe unii Romei alăturea cu ai lor, câţi muriră de moarte firească ori în războiu şi îmmormântând cu dânşii şi caii lor de călărit şi arcurile săgetătoare şi săbiile lor, nefiind nimenea pe acei sărmani să-i mântue şi să-i scape: atât au fost barbarii de nemiloşi şi necinstitori de legile firii!

Erà în zilele Paştilor (indictionul al nouălea, anul 6714) când se întâmplară aceste fapte jalnice, neauzite şi nevăzute în grozăvia lor. Pretutindeni, unde au trecut Cumanii, răsunà locul de rugăciuni şi de gemete, şi bocet şi vaiet şi tânguire înăbuşiau cântările sărbătorii. Şi pe când oamenii evlavioşi ziceau troparele despre deşertarea mormintelor şi desfiinţarea iadului şi învierea din morţi, oraşele cu grămada se cufundau în tainiţele pământului şi în lăcaşurile întunecoase şi îngrozitoare ale iadului. Iar robirile, jafurile, svârlirea pruncilor în răspântii şi junghiarea bătrânilor—care între oameni e aşà bogat în lacrimi şi în tânguire să le jălească şi să le întâmpine cum se cuvine?

Înainte de această a Cumanilor năpadă cârduri de cioare şi de corbi din miazănoapte şi din miazăzi, de bună samă împinse de vreo menire şi nici decum din întâmplare, adunându-se într'un singur loc pe şesurile Traciei s'au încins la sfadă; dar corbii, covârşind prin mărime, alungară stolurile cioarelor din miazăzi.

Cap. 15, p. 840, 9 — Cap. 16, p. 846 tratează despre desmembrarea împărăției în apus (despre nouăle domnii create în Grecia în Tesalia, Epir și Macedonia precum și în Asia mică).

Οὕτωσι δὲ πραττομένων τούτων οἱ τὴν Ἀδριανοῦ κατειληφότες Λατῖναι τὰ μὲν πρῶτα περὶ αὐτὴν ἐνηυλίσαντο, καὶ ἀγορὰ τῆς πόλεως ἔξω πεποίητο. εἶτα καὶ συναιχμίαν μετὰ Ῥωμαίων ἀποδειξάμενοι τῶν πόλεών τινας περιέρχονται κακῶς παθούσας ὑπὸ Σκυθῶν, καὶ ταύτας, ὡς ὁ καιρὸς ἐδίδου, καταστησάμενοι εἶτα καὶ τῶν τῆς Ῥοδόπης σχοινισμάτων ἅπτονται· μηδένα δὲ πολέμιον ἔχοντες ἐξαπτόμενον μήτε μὴν ὅλως σφίσιν ὑποφαινόμενον, εἰσιασι τὸ ἔρυμα τὸν Στενίμαχον, καὶ μεθιστῶσιν ἐκεῖφεν τοὺς ὁμογενεῖς σφῶν, ἀποσπάδας ὄντας τῶν τὴν Φιλίππου διεπόντων πρότερον, καὶ οὕτως εἰς Ὀρεστιάδα πάλιν ἐπαναλύουσιν. ἀλλὰ καὶ μοῖραν στρατεύματος Θεοδώρῳ τῷ Βρανᾷ παραδόντες στρατηγεῖν τῶν ἐκεῖ καταλείπουσιν· αὐτοὶ δ' ἐπανίασιν ἐς Βυζάντιον, καὶ εἰς βασιλέα χρίουσι τὸν Ἐρρῆν, ὃς ἦν αὐτοκασίγνητος Βαλδουίνου τοῦ πρώτως ἐκ Λατίνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατάρξαντος. ἐνιαυτὸν δ' ἕνα καὶ μῆνας τέσσαρας ἄνευ βασιλέως τὰ κοινὰ χειρίζοντες πράγματα οὐκ ἄλλως κατένευσαν χρῖσμα βασιλείας ὅτῳδὴ τῶν ἐκ γένους χαρίσασθαι, εἰ μὴ πρότερον τὸν Βαλδουίνου θάνατον ἠκριβώσαντο. ἀκουέτωσαν ταῦτα Ῥωμαῖοι οἱ χρίοντες ἅμα καὶ τὸν διὰ τάχους καθαιρήσοντα τὸν χριόμενον τῷ νῷ συλλαμβάνοντες. εἰκότως οὖν καὶ μητρόλεθροι ἔχιδναι καὶ γένος ἀπολωλεκὸς βουλὴν καὶ τέκνα μωμητὰ καὶ υἱοὶ ἄνομοι οἱ ἐς ἡμᾶς πρὸς ὅπλα ἔχοντες παρὰ πᾶσιν ἀκούουσιν ἔθνεσιν.

Ὁ δὲ τοῦ Βαλδουίνου θάνατος οὕτω συμβέβηκεν.

Ἐν τῷ Σκυθικῷ συλληφθεὶς πολέμῳ

Între acestea Latinii sosind la Adrianopol și-au pus lagărul aproape de ziduri și au făcut târg afară de oraș. Apoi încheind legătură de tovărășie cu Romeii, cutreieră câteva din orașele stricate de Cumani și punând orânduială în ele după nevoile vremii, se reped până în părțile Rodopei. Acì neavând nici un dușman să le stea împotrivă sau măcar să se arate înaintea lor, intrară în cetatea Stenimahos, și luând cu sine pe ai lor câți mai rămăseseră adăpostiți aici, din cei cari erau odinioară puși să păzească orașul Filipopol, se înturnară la Adrianopol. Și lăsând lui Teodor Vrana o parte din oastea lor pentru cârmuirea cetății, se duc înapoi la Bizanț și aleg de împărat pe Enric, care erà fratele lui Balduin, întâiul împărat al Latinilor în Constantinopol. Un an și patru luni ei singuri fără împărat au purtat grijă de trebile țerii și nu s'au învoit să ridice pe scaun pe nici unul din neamul lor până ce nu au aflat despre moartea lui Balduin. Să auză acestea Romeii, cari când aleg împărat se și gândesc și la cel care va răsturnà de grabă pe cel ales. Deci cu drept cuvânt năpârci ucigătoare de mame și neam lipsit de judecată și copiii hulei și fiii nelegiuirii sunt numiți de toate popoarele oștenii din vremea noastră.

Iar moartea lui Balduin acest fel s'a întâmplat:

Fiind el, cum am zis, prins în răs-

καὶ δεσμοῖς ὑποβληθείς, ὡς ἐρρέθη μοι. συχνὸν ἤδη χρόνον καθείργνυτο ἐς τὸ Τέρνοβον. ἀποστάντος δὲ τοῦ Ἀσπιέτου Λατίνοις θυμῷ ὑπερζέσας ὁ Ἰωάννης, καὶ τοῦ πάθους ἀεὶ ἐπίτασιν λαμβάνοντος, εἰς μανιώδη σχεδὸν ἐξώκειλε διάθεσιν ὅθεν τῆς εἱρκτῆς τὸν ἄνδρα ἐξαγαγὼν κελεύει τοὺς μὲν πόδας ἀπὸ γόνατος τὰς δὲ χεῖρας ἐκ βραχιόνων Τενεδίῳ ἄντικρυς πελέκει ἀποκοπῆναι, εἶτα καὶ κατὰ κεφαλῆς ἐπὶ φάραγγος ὠθισθῆναι. οὐκοῦν καὶ τρεῖς ἐξαρκέσας ἡμέρας, βορὰ προκείμενος ὄρνισιν, ἐλεεινῶς τὸν βίον κατέστρεψεν. ου τοῦτον δὲ μόνον ἀπανθρώπως οὕτω τοῦ ζῆν ἐξήγαγεν, ἀλλὰ καὶ οὓς καθεῖρξε Ῥωμαίους οἰκτρῶς ἀπώλεσε, μή φωνὴν μηδ' ἱκεσίαν ἐξ αὐτῶν ὅλως ἀνασχόμενος ἐνωτίσασθαι. ἐν οἷς καὶ τὸν τοῦ δρόμου λογοθέτην Κωνσταντῖνον τὸν Τορνίκην, ὑποδρηστεύσαντα μὲν ἀκοντὶ τὸ πλέον μετὰ τὴν τῆς πόλεως ἅλωσιν τῷ βασιλεῖ Βαλδουίνῳ, καὶ τὸν ἐκ πολέμου διαδράντα κίνδυνον καθ' ὃν ὑπὸ Σκυθῶν ἐκεῖνος ἑάλωκεν, προσρυέντα δ' ἔπειτα τῷ Ἰωάννῃ καὶ παρὰ τούτῳ δυνηθῆναι τὰ μέγιστα φανταζόμενον οἷς πολλάκις παρ' ἐκεῖνον ἀπὸ Ῥωμαίων πρέσβυς ἐπιπεφοίτηκε, ξενίαν δ' εὑράμενον τὸ πολλὰς ὑπὸ ξιφῶν κατὰ παντὸς τοῦ σώματος δέξασθαι καὶ μηδ' ὁσίας τυχεῖν μετὰ τὴν ἀναίρεσιν.

boiul Cumanilor şi pus în lanţuri, stătù vreme multă la închisoare în Târnova. Când apoi s'a răsculat Aspiete şi a trecut în partea Latinilor, Ioan aprins de straşnică mânie îl scoase pe Balduin din temniţă şi poruncì de faţă, cu o secure de Tenedos să-i răteze picioarele dela genunchi şi mânile dela braţe şi apoi să-l arunce în prăpastie. Şi astfel, dat pradă paserilor, după trei zile a murit în chip ticălos. Dar nu numai pe acesta aşà de neomenos l-a omorît, ci şi pe toţi Romeii întemniţaţi de dânsul i-a nimicit cu moarte jalnică, nevoind să auză nici glasul nici rugămintea lor. Între aceştia a fost şi Constantin Tornike, cancelarul împărăţiei, care mai mult peste voie slujise lui Balduin după luarea Constantinopolului, şi scăpase de primejdia răsboiului în care fu prins de Cumani, şi fugind apoi la Ioan, gândise că va aveà trecere pe lângă el, căci adeseori cercetà pe Ioan ca sol al Romeilor. Dar dânsul fu bine ospătat de către acesta primind pe trupul lui lovituri de săbii şi neînvrednicindu-se după moarte nici măcar de un mormânt.

Cap. 16, p. 848, 13—cap. 17, p. 852, 6 : povesteşte despre răul ce au făcut Latinii în Constantinopol.

Τῇδε μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἐφέρετο· ὁ δέ γε Ἐρρῆς βασιλεύσας ἐπεὶ πύθοιτο παρὰ τῶν εἰς Ὀρεστιάδα καταλειφθέντων ὁμογενῶν Σκυθῶν αὖθις καὶ Βλάχων ἐξιέναι στρατεύματα, καὶ τὸ μὲν Διδυμότειχον καθελεῖν, αὐτὴν δὲ τὴν Ἀδριανοῦ καλουμένην ὑπονοθεύειν, εἴ πως καὶ ταύτης περιγενήσονται, μὴ πρὸς τὸ πλῆθος

Iară Enric împăratul, aflând dela oamenii lui cari fuseră lăsaţi să păzească Adrianopolul, că iar au ieşit oştiri de Cumani şi de Vlahi şi au stricat Didymotihon, şi că acum umblă pe căi piezişe să pue mâna şi pe Adrianopol—fără a se teme de mulţimea vrăşmaşilor şi a se mai gândì

δείσας τῶν ἀντιπάλων μηδ' ἐν νῷ βαλόμενος ὅλως τὰ τῶν προτέρων πολέμων ἀτυχήματα καὶ πάλιν τὴν ἔξοδον ἀπεθάρρησε, καὶ τοὺς τῷ Βρανᾷ συνεκδήμους ὁμοφύλους ἐκσῶσαι γλιχόμενος καὶ τὰ τῶν Ῥωμαίων περιθάλψειν ἐγκαταλείμματα, οἳ περὶ τὰς οὐχ ἑκὰς τῆς πόλεως κωμοπόλεις αὖθις συνδεδραμήκασι. περὶ τὴν Ἀδριανοῦ τοίνυν κατηντηκὼς καὶ τοὺς Βλάχους κατωπτευκὼς περὶ τὴν ὄψιν τῶν Λατίνων ἀποδειλιάσαντας, μήτε σώματα λαβόντων μείζονα τῶν προτέρων μηδὲ ψυχὰς κτησαμένων ἀλκιμωτέρας, τὸ δὲ σύνηθες θράσος καὶ τὴν ἐν πολέμοις ἕξιν οὐκ ἀπολωλοκότων οἷς πεπόνθασι, μέχρι Κρηνοῦ καὶ Βορέης (?) ἐλάσας, ἐκ δὲ τούτων τὴν Ἀγαθόπολιν διελθὼν καὶ παρεμβαλὼν ἐς Ἀγχίαλον, καὶ πολλὰ μὲν δράσας ἐξ ὧν καὶ χρήματα καὶ σώματα καὶ ζώων ἀγέλας ἔλαβεν, οὐδὲν δέ τι καθυπομείνας δεινόν, ἀπαθὴς ὑπέστρεψε καὶ τὴν Κωνσταντίνου κατέλαβεν.

la pierderile ce suferiseră Latinii în răsboaiele trecute, a îndrăznit de iznoavă să se scoale asupra lor dorind nu numai să scape oastea latină ce erà sub porunca lui Vrana, ci să îngrijească şi de rămăşiţele Romeilor, cari se adăpostiseră în orăşèlele de pe lângă Constantinopol. Sosind dar la Adrianopol şi văzând că Vlahii de teamă s'au dat înapoi la vederea Latinilor, măcar că aceştia nu erau mai mulţi, nici mai viteji decât înainte, dar nu pierduseră îndrăzneala obişnuită şi deprinderea în răsboaie după înfrângerile lor, el a înaintat până la Crenos şi Veroe şi de acolo trecând la Agathopolis ajunse la Anhialos, şi după multe isprăvi, dobândind şi bani şi oameni şi turme de vite fără să întâmpine vreo primejdie, se întoarse la Constantinopol cu oastea-i nevătămată.

ADAUS

(la expediţia a doua a lui Isac asupra Vlahilor; vezi p. 383 şi urm.)

Νικήτα τοῦ Χωνιάτου ἐπαναγνωστικὸν εἰς τὸν πατριάρχην καὶ τὴν σύνοδον· ἐγράφη δὲ ἔτι ὄντος αὐτοῦ γραμματικοῦ βασιλικοῦ καὶ συνεκστρατεύοντος βασιλεῖ.

Χάρις καὶ πάλιν θεῷ τῷ καὶ κατὰ τῶν ἀνθεστηκότων καὶ ἀλλοτρίων υἱῶν τῶν Σκυθῶν ἐπιφυλοτιμησαμένῳ νίκος τῇ βασιλείᾳ μου· εἴη δὲ ηὐλογημένον καὶ τὸ αὐτοῦ ὄνομα, τοῖς ἐχθροῖς μου διδόντος νῶτα καὶ πάντα πολέμιον ταπεινοῦντος μοι· ὁ γὰρ παντοκρατορικῇ περιέπων τὴν βασιλείαν μου δεξιᾷ ἐν τῷ πολέμῳ, ἐν πολέμῳ

Cuvântarea împăratului Isac către patriarh şi sinod, scrisă de Nichita Acominatos pe când acesta erà secretar intim şi însoţitor în răsboaie al împăratului.

Fie iarăş mulţumită lui Dumnezeu, care a cinstit împărăţia mea cu biruinţe asupra protivnicilor şi străinilor fii ai Cumanilor! Fie binecuvântat şi numele lui, care face ca duşmanii mei să întoarcă spatele şi să fie smeriţi, căci el care cu dreapta-i atotputernică poartă grijă împără-

καὶ ἐν εἰρήνῃ, ἐν τοῖς ἔνδον καὶ θυραίοις κακοῖς, τοσοῦτον ἐμεγάλυνε τοῦ ποιῆσαι μετ' αὐτῆς ἔλεος, ὡς ἔτι ἐπὶ τοῖς προτέροις αἴνεσιν αὐτοῦ τῷ στόματι φέρουσαν καὶ μήπω καθαρῶς εὐχαριστήσασαν ἐπ' αὐτοῖς, ἑτέροις κατὰ πόδας καινοτέροις ὑψοῦν καὶ κατὰ βαθμίδωσιν ἀνάγειν οἷον τοῖς μείζοσιν, ὡς μὴ εἶναι ὅτε οὐχί· πρότριτα μὲν γάρ, καθ' ἅπερ φθάσαντες ἐνηχήθητε εἰς ἀκοὴν ὠτίου ἀνελιχθέντων τῶν χαροποιῶν ἐκείνων καὶ εὐαγγελίων γραμμάτων τῆς βασιλείας μου, ἡνίκα ἡ τῶν ποτὲ βασιλὶς παιάνων ἔμπλεως ἦν. καὶ παρὰ στενωποῖς καὶ ἀγυιαῖς ἐθύετε θεῷ εὐχαριστήρια, ἐφ' ὑψηλὰ ἐτίθει τοὺς πόδας μου, καὶ πάντα βουνὸν ἐταπείνου τῇ βασιλείᾳ μου, μετατιθεὶς εἰς εὐθέα τὰ σκολιὰ καὶ παρέχων εὐπόρευτα τὰ δυσπόρευτα, καὶ ψηλαφητὸν οἷον τοῖς ἀποστάταις σκότος κατεσκεδάζετο· τῷ ποιοῦντι κατὰ τὸν προφήτην ὄρθρον καὶ ὁμίχλην καὶ ἐπιβαίνοντι ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς. Καὶ οἱ μὲν τῶν ὑπεναντίων μαχαίρας ἔργον γενόμενοι ἔκειντο κατὰ βοσκήματα σφακελίζοντες, οἱ δὲ δεσμοὺς ἕως τραχήλου ὑπήνεγκαν καὶ δραπέταις οἰκέταις ἐπίσης ᾐκίζοντο· οἱ δὲ φυγῇ τὴν σωτηρίαν πριάμενοι, τέλος ἐλέῳ περισωθέντες τῆς βασιλείας μου, ἃ δι' εὐχῆς οὐκ ἤλπιζον ἔχοντες, ταῦτα καὶ ὑπὲρ εὐχὴν ἀπροσδοκήτως ἐλάμβανον. Καὶ χθὲς μὲν καὶ πρὸ τρίτης τοιούτοις ἐθαυμάστωσε κύριος τὰ ἡμέτερα· τὰ δὲ νῦν πάντα, εἰ μὴ καινότερα, τοῖς γοῦν προλαβοῦσι κατάλληλα, καὶ θεοῦ περὶ ἡμῶν κηδεμονίαν ἐμφαίνοντα· ὅσῳ καὶ ἡ τῶν βαρβάρων ὁμήγυρις αὖθις ἀπιδοῦσα πρὸς ἔργα νεώτερα τοῖς αὐτοῖς οἷς καὶ πρότερον περιπέπτωκε δυσπραγήμασι, καὶ οἱ κατ' ἐπικουρίαν ἔξωθεν αὐτοῖς συναρά-

ției mele în războiu ca și în pace, în relele din afară ca și în cele din năuntru, atât de mult a binevoit să facă milă cu mine, încât pe câtă vreme încă îi aduceam laude pentru faptele de mai înainte și nu sfârșisem bine mulțumita mea pentru ele, m'a înălțat prin alte izbânzi mai nouă și m'a ridicat la trepte tot mai înalte. Căci acum trei zile — după cum ați aflat citind scrisorile îmbucurătoare și de bine vestitoare ale împărăției mele, când capitala erà plină de cântece de preamărire, și laude de mulțumire aduceați lui Dumnezeu pe toate cărările și ulițele — cel de sus pe locuri înalte ridicat-a pașii mei și toată înălțimea coborît-a în fața împărăției mele, și căile strâmbe a făcut drepte, și ușoare a făcut pe cele greu de umblat și întunerec beznă a răspândit peste cei ce se sculară asupra mea — el care, după proroc, zorile și ceața revarsă și pășește pe culmile pământului. Și parte din vrăjmași, străbătuți de săbii, zăceau la pământ svârcolindu-se ca niște vite înjunghiate, parte au fost legați cu lanțuri până la gât și bătuți ca niște robi cari încearcă să scape, și parte și-au găsit mântuirea fugind, scăpați însfârșit prin mila împărăției mele: ceeace nici prin rugă nu se așteptau să aibă au dobândit-o pe neașteptate și fără rugă. Prin asemenea fapte față de noi și-a arătat Dumnezeu minunile. Aceste isprăvi de acum, dacă nu sunt lucruri mai nouă, dar cel puțin nu sunt mai prejos de cele

μενοι, κακοῖς κακῶς συναπώλοντο. Ὁ γὰρ δαιμονόληπτος τῷ ὄντι Πέτρος, ὁ κακῇ μοίρᾳ τῶν κατὰ τὸν Αἷμον οἰκούντων βαρβάρων καὶ φὺς καὶ τραφείς, καὶ εἰς ἀποστασίαν ἀνιδών, ὡς μὴ ὤφελε, τὴν δίκην τῇ προτεραίᾳ διαδρὰς καὶ παραλόγως διασωθείς, τὸν σύνοικον αὐτῷ μιμεῖται δαίμονα· οὐ φέρει τῶν συνήθων διατριβῶν ὡς ἐκεῖνος τοῦ ἀνθρωπείου σώματος ἀποσπώμενος· οὐκοῦν καὶ τὴν ἐν ποταμοῖς γλυκεῖαν θάλασσαν Δάννουβιν διελθών, ἀνδράσι χοιρώδεσι τοῖς Σκύθαις συμμίγνυται, φθέγγεται ὅσα οἵ βουλομένῳ· ἦσαν δὲ ταῦτα· ὡς ἡ βασιλεία μου ἤδη γένονε παλιμπόρευτος, καὶ ὁ ῥωμαϊκὸς οἴκαδε στρατὸς ἐπανέζευξε, φρουρὰ δέ τις περὶ τὰ κατὰ τὸν Αἷμον ἐγκαταλέλειπται φρούρια, μόνη μὲν πρὸς μόνους τοὺς ἐκεῖ ἀπρόσμαχος, εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ συναρήξαιεν, οὐκ ἀρκέσουσα· καταλέγει καὶ μισθὸν ἐπὶ τούτοις, αὐτοῖς· ὁ δέ, ὡς λίαν τῇ γνώμῃ τῶν βαρβάρων συμβαίνων τε καὶ ἀσπάσιος, διεκχυθῆναι μὲν ἀπραγμόνως τῶν τοῦ Αἵμου τεμπῶν, ἀναπετασθῆναι δὲ καὶ Πύλας τὰς Σιδηρᾶς, καὶ τὸ μακρὸν τεῖχος ἀπαρεμποδίστως ἐκείνους παραδραμεῖν, καὶ διὰ στενῆς ταύτης καὶ διεξόδου παρόδου εἰς πλατυσμὸν προελθεῖν, καὶ καταδραμεῖν τὰς χώρας τῆς βασιλείας μου, κἀντεῦθεν τὰ δράγματα Ῥωμαίων τίλλειν τοῖς ξίφεσι καὶ τὰς κτήσεις αὐτῶν ληΐζεσθαι, μὴ κάρπωμα διδόντας τοῖς ἡγεμόσι τῆς ὁδοῦ, μὴ κατατιθεμένους μίσθωμα· αὐτὸν δὲ ὡς ἀλάστορα δαίμονα αἵμασι καὶ θρήνοις διακεχύσθαι χριστιανῶν καὶ θέλγειν ἐντεῦθεν τὸ τῆς ψυχῆς ἡδόμενον. Καὶ ὁ μὲν Πέτρος τοιαῦτα τοῖς Σκύθαις καὶ ἐπηγ-

întâmplate înainte şi vădesc purtarea de grijă a lui Dumnezeu pentru noi, căci barbarii la încercarea lor de a reînnoì faptele din trecut au avut aceeaş soartă nenorocită ca şi în rândul întâiu, aşişderea şi cei cari le-au venit din afară ca tovarăşi de luptă au pierit ca nişte nemernici. Căci Petru, omul într'adevăr îndrăcit, care spre nenorocire născut şi crescut între barbarii ce locuesc peste tot cuprinsul muntelui Emos, iscoditorul răscoalei, scăpat — din păcate — de pedeapsa la care cu o zi înainte fusese osândit şi pe neaşteptate mântuit, a făcut ca şi diavolul sălăşluit într'însul; precum acesta se smulge din trupul omenesc, şi Petru ne mai putând suferì şederea în ţara lui trecu Dunărea, această dulce mare între râuri, se duse la Cumanii cei ca şi porcii de spurcaţi, şi le spuse tot ce-i plăceà lui şi anume că împărăţia mea pornită e spre cădere şi că oastea Romeilor s'a întors acasă şi că numai puţină oaste de strajă e lăsată de paza cetăţilor despre Emos, care, ce e drept, nu poate fi bătută numai de către oamenii de acolo, dar care cu ajutorul Cumanilor n'ar mai puteà sta împotrivă. Apoi le-a făgăduit să le dea pentru aceasta şi plată, şi le-a adăogat, spre a fi cât se poate de plăcut şi bine îmbrăţişat de barbari, că ei uşor vor răsbate prin văile muntelui Emos şi vor deschide *Porţile de fier* (1), se vor furişà peste

(1) Porţile de fier (Πύλαι Σιδηραί) e în trecătoarea care astăzi se numeşte *Demir-Kapu*, bulgăr. Vratnik. (1104 m.). Ea duce dela Sliven la Târnova peste Stara-Rêka.

γείλατο καὶ ἐφθέγξατο· οἱ δὲ ὡς ἕρμαιον τὰς τοῦ ἀποστάτου εἰσηγήσεις δεξάμενοι, ἀγεληδὸν καὶ κατὰ τὰς ἐαρινὰς μελίσσας ὡρμήθησαν. Ἔθνος δέ εἰσιν οὗτοι ἀσεβὲς ὁμοῦ καὶ πολυσεβὲς καὶ χειροτονοῦν θεὸν τὸ πρῶτον ὀφθέν· πτωχικὸν μὲν κα σισυροφόρον, μαχιμώτατον δὲ καὶ βίον τὴν λῃστείαν ποιούμενον, καὶ θανάτου παντὸς ὑπεροπτικόν· σκευὴ δὲ αὐτοῖς ἐν πολέμῳ, γωρυτὸς ἐπὶ τῆς ἰξύος ἐγκάρσιος καὶ τόξον παλίντονον· ἐνστάντος δὲ τοῦ μάχεσθαι καιροῦ, ἱππασμὸς ὁμοῦ καὶ βοὴ καὶ βολή· ἐπιόντες ὑποφεύγουσι, καὶ ἀπιόντες φθάνουσι, καὶ παρὰ τὴν φυγὴν αὐτὴν ἀπεστραμμένοι εἰς τοὐπίσω τοῖς τόξοις βάλλουσι· τῷ δ' αὐτῷ ἵππῳ φέρβονταί τε καὶ φέρονται. Εἰς χιλιάδας οὖν ἀριθμηθέντες καὶ παραμείψαντες τὸν Αἷμον ταῖς ἐπὶ τῶν αὐτοῦ κρασπέδων ἡμετέραιν προσβάλλουσι κωμοπόλεσιν· ἡγεμόνες δὲ αὐτοῖς τῆς ὁδοῦ καὶ τῆς μάχης συλλήπτορες οἱ ἐκ τῶν Βλάχων ἀπιδόντες εἰς τὸν πρότερον ἔμετον, οἱ μεταστραφέντες εἰς τόξον στρεβλόν, εἰς οὓς ὡς εἰς πετρῶδες καὶ ἄνικμον γήδιον ἡ βασιλεία μου τὸν ἔλεον σπείρασα τὴν τούτου ἀνηνύτως πεποίηκε καταβολήν. ἡ ἄπιστος αὕτη καὶ μοιχαλὶς γενεά, ἡ ὡς δάμαλις παροιστρήσασα, ἡ ὑβρίστρια, ἐφ' ἣν καὶ θεὸς ὁ τῶν ἐκδικήσεων κύριος οὐ χρονιεῖ παρρησιαζόμενος, ὡς μηκέτι ἀνοσίων ἔργων αὐτῆς ἀνεχόμενος. Λεηλατοῦσιν οὖν τὰ ἐν ποσί, πᾶν εἶδος κακῶν ἐπάγουσι, σφάττοντες, ἀπόλλοντες, πυρὸς τιθέμενοι παρανάλωμα· ἐν δὲ τῷ καὶ θᾶττον ἀκοῆς κατὰ τῶν ἡμετέρων παρεμβαλεῖν χωρῶν, μηδένα γενναῖον ἐκ τοῦ σχεδὸν ἀντίπαλον ἐφευρίσκοντες, ἐμπλατύνονται καὶ κατὰ τῶν ἐν τοῖς πεδίοις συγκτήσεων, καὶ γίνονται

zidul cel mare fără nici o piedică, şi strecurându-se printr'o ieşire îngustă şi greu de străbătut vor ieşì la larg şi vor cutreierà ţerile împărăţiei mele şi vor pustiì ogoarele şi vor prădà moşiile Romeilor, fără să aibă a da leafă şi răsplată călăuzelor lor de drum, şi că el ca un demon răsbunător va face ca creştinii să verse sânge şi lacrimi şi astfel se va desfătà sufletul său. Acestea a spus şi făgăduit Petru către Cumani. Iar ei văzând chilipirul ce le făgăduià acest răsvrătit au primit bucuros şi s'au repezit în chipul turmelor sau ca roiul de albine în primăvară. Şi sunt aceşti Cumani un neam fără Dumnezeu şi totodată cu mulţi Dumnezei, căci ei se închină la tot ce li se arată ca la un Dumnezeu. Nişte calici şi cu cojoace îmbrăcaţi, dar foarte răsboinici şi dedaţi la traiul tâlhăresc şi nesocotitori de ori ce moarte. Arma lor e tolba cu săgeţi pieziş atârnată la şold şi un arc răsăltător. Şi la vreme de luptă ei călăresc şi strigă şi săgetează tot odată. Când sunt urmăriţi, dau dosul şi apucă fuga, dar fugind se întorc şi săgetează înapoi. Ei umblă şi se hrănesc călare. Adunându-se dar multe mii dintr'înşii la un loc şi ocolind muntele Emos, năpădiră oraşelele noastre dela poalele lui. Iar călăuze de drum şi soţi de bătaie ai lor se făcură Vlahii, cari se răsculară înainte şi se prefăcuseră în arc încovoiat împotriva noastră. În deşert împărăţia mea ca într'un pământ pietros şi înţelenit şi-a semănat mila în inima

καὶ τούτων τινὲς ἀνάστατοι παρ' αὐτῶν. Μαθοῦσα δὴ ταῦτα ἡ βασιλεία μου, ἀγαθὸν οὐδὲν ἐπὶ τοῖς μέλλουσι προορωμένη, καὶ ὡς εἰς κίνδυνον ἐλαύνει τὸν ἔσχατον τὰ παρὰ τῶν ἐθνῶν γινόμενα τουτωνί, τῇ ἀκοῇ τῶν ἀπευκταίων ἐπισυνάπτει τὴν ἔξοδον, μὴ δ' ἀσπάσασθαι τὰ ἐξιτήρια, ἢ δεξιὰν γοῦν φθάσασα ἐμβαλεῖν, οἷς ἔδει καὶ τοῦτο ποιῆσαι τὴν βασιλείαν μου, εἴτ' οὖν ἐπηῦχθαι παρ' ἡμῶν αὐτοφεὶ μετὰ βελτίονος τῆς νίκης ἐπανελθεῖν, ἀλλὰ τὰ τῆς ἀποδημίας, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἴστε, ὡς εἶχεν εὐθὺς σχεδιάσασα μὴ δὲ τοὺς ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτῆς ἀεαμείνασα· ἡ γὰρ μέριμνα τοῦ ἔθνη ἄνομα εἰς τὴν τοῦ θεοῦ κληρονομίαν καὶ δι' αὐτοῦ τῆς βασιλείας μου εἰσελθεῖν, οἷά τις δαυλὸς ἐπίπρα τὴν βασιλείαν μου· ἀμέλει καὶ σενήλγει τοῖς κακουμένοις κἂν τῷ ἀπεῖναι καὶ τοῖς πάσχουσι κακῶς ὑπὸ βαρβάρων συνεπαθαίνετο· καὶ ἡ μὲν βασιλεία μου συντείνειν ἠβούλετο τὴν πορείαν. καὶ εἰ οἷόν τε ἦν τέτρασιν ἡμέραις καταλήψεσθαι τοὺς βαρβάρους ἠπείγοντο, και συμβαλεῖν αὐτοῖς ἐπὶ συμμάχῳ θεῷ ἐγλίχετο· οἱ δὲ συνεπόμενοι ταύτῃ βραχεῖς τὸν ἀριθμὸν προσγενεῖς, καὶ τὸ ἄλλως ὑπουργικόν, ἐπέσχον τῆς συντόνου ὁρμῆς, μὴ ἐξεῖναι σφίσι τῇ βασιλείᾳ μου συμπορεύεσθαι φήσαντες οἷα τῶν σκευοφόρων ἡμιόνων καὶ τῶν ἵππων οἷς ἐποχοῦνται ταλαιπαθησάντων, καὶ αὐτῶν δὲ ἀποκναιόντων πρὸς παρασάγγας τοσαύτας ὁδοῦ· οὕτως οὖν σχολαίτερον μὲν τῆς προθυμίας, συντονώτερον δὲ τῶν συνήθων ἡμερησίων σταθμῶν μέχρι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀλλαγὴν διοδεύσασα· κτησείδιον δέ ἐστιν αὕτη κατὰ τὴν Θρᾴκην κείμενον· παραρρεῖ δὲ αὐτῇ ποταμὸς Ταυρόκανος ὄνομα· ἀγγελιαφόρῳ περιτυγχάνει, ὃς οὐκ

acestui neam necredincios şi stricat şi care-i ca o juncă gonită de streche, obraznicul — la care nu va întârzià să se arate Dumnezeul răsbunării, sătul de nelegiuirile lui. Şi astfel ei pradă tot ce găsesc şi fac tot felul de rele, şi taie şi strică şi ard totul. Mai iute decât să le fi putut luà seama năvălesc în ţerile noastre, şi negăsind nici un protivnic inimos să-i înfrunte pieptiş, se lăţesc şi prin satele dela şesuri şi le pustiesc în parte şi pe acestea. Aflând împărăţia mea aceste toate şi prevăzând că nu e nici o nădejde de îmbunătăţire, ba chiar temându-se ca nu cumva faptele săvârşite de aceste neamuri să ne ducă la primejdia cea din urmă, a şi pornit la drum îndată cum a auzit de aceste. Şi n'a avut vreme să se gătească de cale, nici să-şi facă datoria către Dumnezeu la pornire, nici să fie de faţă la rugările voastre pentru o izbândă mai bună, ci a plecat aşà pe apucate, fără chiar să aştepte pe însoţitorii săi. Căci ca un tăciune aprins mă ardeà în suflet grija, ca nu cumva neamuri nelegiuite să intre în moştenirea Domnului şi deci a împărăţiei mele; mă îndeamnă pe lângă asta şi mila celor ce pătimiau şi erau bântuiţi de barbari. Voit-am dar să grăbesc mersul şi să mă silesc ca să apuc pe barbari în patru zile şi să-i bat cu ajutorul lui Dumnezeu. Dar puţinii oameni cari mă urmau şi slujitorimea ce venià cu noi au stat din goană zicând că nu pot să meargă împreună cu împărăţia mea, căci caii şi catârii încărcaţi pe cari

ἐκ περιόδων οὐδὲ κυκλούμενος λόγοις, ἀλλὰ βραχυλογῶν ἐφθέγγετο φάλαγγα Κομάνων κατὰ Βαστέρναςα ὑλίζεσθαι· καὶ ἡ βασιλεία μου σημάνασα τῇ σάλπιγγι μὴ περαιτέρω πορευθῆναι τὴν σκηνὴν αὐτῆς, τῷ ἐπιλοίπῳ μὲν τῆς ἡμέρας ἐκείνης χρᾶται πρὸς παρασκευὴν τῶν παρευρεθέντων εὐαριθμήτων στρατιωτῶν, μεταδοῦσα ἵππων ταχυπόδων τοῖς μὴ ἔχουσι· τῇ δ' ἐπιούσῃ, ἦγε δὲ τότε ὀγδόην ὁ παρὼν ὀκτώβριος μήν, οὐδ' εἰς βραχὺ γοῦν ὑπερθεμένη, πρωϊαίτερον τῆς κατὰ ἐναντίων φερούσης ἅπτεται, τὰ ἱππάσιμα μόνον ἐπαγομένη· οὔτε γὰρ σκηνὴ βασίλειος οὔτε κλίνη χρυσόπαστος, οὔτε σκίμπους βασιλικός, οὔτε πέπλοι χρυσοϋφεῖς συνεπήγοντο· ἀλλ' εὐζωνότερον ὡς εἶχεν ἐπήλαυνε τῷ τάχει τὴν ἀπόδρασιν τῶν πολεμίων φθάσαι θέλουσα· ἀλλ' ἦν ὡς ἔοικε τὸ βάρβαρον καὶ προσβαλεῖν ὀξὺ καὶ ἀποδράναι ταχύτερον, καὶ ἀκοῇ μόνῃ τὸ δέει ἐκθνῆσκον ὡς ἔδειξεν· ὑπὸ γὰρ τῆς ἀπτέρου φήμης ἐνωτισθὲν ὡς ἐγγὺς αὐτῶν καὶ κατὰ πόδας ἡ βασιλεία μου ἔπεισι, προτροπάδην καὶ ἀκόσμως ὡς ἑνὶ ῥυτῆρι καὶ πνεύματι ἔφυγον τρέποντες τὸν περὶ ψυχῆς, καὶ ἀγαπητὸν κρίνοντες εἰ τὰς ἡμετέρας χεῖρας διδράσουσι κακῶν ἀθιγεῖν· ἡ γοῦν βασιλεία μου τὰ κατ' αὐτοὺς οὕτως ἔχειν ἐκ τῶν ἀποσταλέντων ὀπτήρων καταμαθοῦσα, τῇ συλλογῇ τῶν στρατευμάτων ἔτι μᾶλλον προσανέχουσα ἦν· τοίνον καὶ μέρος δασαμένη τῆς στρατιᾶς καὶ τῷ πανευγενεστάτῳ γαμβρῷ τῆς βασιλείας μου κυρῷ Ἀνδρονίκῳ τῷ Καντακουζηνῷ παραδοῦσα καὶ πρὸς φυλακὴν τῶν κατ' Ἀγχίαλον χωρῶν τῆς βασιλείας μου τοῦτον ἐκπέμψασα, τῆς εἰς Βερόην ἀγούσης εἴχετο, εὖ διαθησομένη καὶ τὰ ἐκεῖ· ἀλλ'

umblau erau obosiţi şi dânşii erau slăbiţi de atâtea poşte de drum. Aşà încât mai târzielnici decât doriam, dar mai în grabă decât în obişnuitele popasuri zilnice, am ajuns chiar până la *Allage*, un cătun ce se află în Tracia, aproape de râul numit Taurocanos. Aici am dat de un vestitor care fără vorbă lungă şi ocolită ne-a spus scurt că Cumanii erau tăbărîţi la Vasterna. Am sunat atunci în trâmbiţă ca oastea mea să nu mai înainteze şi m'am folosit de vremea ce-mi mai rămâneà în ziua aceea întru pregătirea puţinilor ostaşi ce am găsit acolo dând cai iuţi acelor cari nu aveau. Iar a doua zi — erà în 2 Octomvrie luna de acum — ne mai zăbovind de loc şi mai de dimineaţă m'am îndreptat către duşmani. Nu aveam cu mine nici cort împărătesc, nici pat de aur, nici scăunaş de picioare împărătesc, nici veşminte din fir de aur, ci mai sprinten decum eram, grăbiam mersul vrând să preîntâmpin fuga vrăjmaşilor. Dar barbarii erau, cum s'au şi arătat, repezi la lovitură şi mai repezi la fugă şi muriau de frică numai la auzul primejdiei. Dovadă că îndată ce auziră că împărăţia mea e aproape şi se aţine după ei, slăbind din frâu fugiau ca vântul şi erau bucuroşi să scape teferi din mânile noastre. Împărăţia mea aflând aceasta prin iscoadele trimise, am căutat tot mai mult să strâng oştirea şi, luând o parte din ea, am dat-o preamăritului ginere al împărăţiei mele chir Andronic Cantacuzino, pe care l-am tri-

οὔπω παρασάγγας διηνύκει τέσσαρας, καὶ ἕτερος ἄγγελος τῇ βασιλείᾳ μου πρόσεισι, χλωρὸς ὑπὸ δέους καὶ τὸ ἆσθμα συχνάκις ἀνακαλούμενος, κἀπὶ τοῦ προσώπου φέρων τὸ τῆς ἀγγελίας κακόν· καὶ ἔλεγε καὶ αὐτὸς ἁπλῶς καὶ σαφῶς, Σκυθῶν ἔφοδον περίπου τοὺς χιλίους γεγονέναι κατὰ τὸν Λαρδέαν, μὴ εἰδὼς ὃ ἐλάλει· οὗτοι γὰρ καὶ ὑπὲρ τοὺς ἑξακισχιλίους ἦσαν, ὡς ὕστερον δέδεικται· αὖθις οὖν ἐκκλίνασα ἣν ἐβάδιζε, τὴν εἰς τοὺς πολεμίους ἐτράπετο, μὴ δὲ καθαρῶς τῶν ἀγγελλομένων κατακοῦσαι προσμείνασα, τὸ τοῦ σταυροῦ δὲ σημεῖον διατυπώσασα ἑαυτῇ καὶ τοῖς παροῦσιν ἕπεσθαι διαγγείλασα· ἕρμαιον γὰρ τὴν τῶν βαρβάρων ἡγεῖτο θρασύτητα, καὶ πεποιθυῖα ἦν τῷ θεῷ, ὡς καὶ παρὰ πρώτην ἐμβολὴν αὐτοὺς ἡττήσασα διαχρήσεται. Εὐθὺς οὖν εἰς μοῖραν τὸ παρατυχὸν στρατιωτικὸν διελοῦσα, καὶ τὸ μὲν τῷ περιποθήτῳ ἐξαδέλφῳ τῆς βασιλείας μου τῷ πρωτοστράτορι κὺρ Μανουὴλ τῷ Καμύτζῃ, τὸ δὲ ἄλλοις συμπαρεῖναι κελεύσασα, καὶ διελθοῦσα ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα σταδίους, καταλαμβάνει περί τι χωρίον τὸ βάρβαρον αὐλισθὲν καὶ τὴν λείαν κύκλῳ παραθέμενον. ἦν οὖν τὸ μὲν πλῆθος τῶν ἀπαγομένων ἀνθρώπων ὑπὲρ χιλιάδας τὰς ιβʹ, τὸ δὲ τῶν ζώων ὑπὲρ ἄστρων τὴν παλυπλήθειαν, ὡς μέχρι καὶ τῶν ἓξ σταδίων τὴν σειροειδῆ τούτων ἀπαγωγὴν ἐκτείνεσθαι, ἡνίκα διακεκινήκει τὸν βάρβαρον τραπόμενον εἰς φυγήν. Ὡς δὲ ἐθεασάμεθα καὶ ἐθεάθημεν, παραδόντες οἱ Σκύθαι τὴν αἰχμαλωσίαν τοῖς κατ' ἐπειγωλὴν ἐπάξουσιν αὐτὴν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, οἱ λοιποὶ τοῖς ἡμετέροις συμπλέκεσθαι ἤρξαντο, ὑποφεύγοντές τε ἅμα

mis să apere ţerile despre Anhialos, iar împărăţia mea a mers spre Veroe ca să pue orânduială şi acolo. Dar nici nu făcusem încă drumul de patru parasanghe şi iată un alt vestitor se apropie de împărăţia mea galben de frică şi gâfâind des şi purtând pe faţa lui zugrăvită vestea răului. Şi spuneà şi el curat şi limpede, că Cumanii în număr de vreo 1000 năvăliseră spre Lardea. Dar nu ştià ce spune, căci ei, cum s'a arătat mai târziu, erau mai bine de 6000. Am părăsit dar calea apucată şi m'am întors către duşmani fără să aştept să mă lămuresc asupra celor auzite; mi-am făcut cruce şi am poruncit să mă urmeze câţi erau de faţă. Căci socotiam că îndrăzneala barbarilor e un câştig pentru noi; deci m'am încrezut în Dumnezeu că-i voiu bate la întâia încăierare. Împărţit-am dar oştirea ce aveam—parte am poruncit să înainteze cu prea scumpul văr al împărăţiei mele, protostratorul chir Manuil Camytze, iar alta sub porunca altora—şi mergând peste 50 de stadii am apucat pe barbari poposiţi la un loc cu prăzile aşezate primprejur. Iar mulţimea oamenilor robiţi erà peste 12000, şi turmele de vite mai multe decât stelele: se întindeau doar lanţ mai bine de 6 stadii în vremea când s'au mişcat barbarii luând fuga. Iar când ne-am văzut unii pe alţii, Cumanii au predat prăzile lor unei părţi dintr'înşii, ca să le ducă mai repede înainte, iar ei câţi au rămas au început să se bată cu ai noştri, fugind şi totodată lo-

καὶ ἐπιτιθέμενοι, ὥσπερ δὴ τρόπος αὐτοῖς ἐν τῷ μάχεσθαι· ἤνυον δὲ οὐδέν· τὸ γὰρ ἡμέτερον παντοίοις ὁπλομαχίας εἴδεσι κατ᾽ αὐτῶν ἐπιόν, καὶ ἐκ τόξων αὐτοὺς ἀνῄρουν καὶ διέπειρον δόρασι, καὶ γυμνοῖς τοῖς ξίφεσιν ὡς δράγματα κατέβαλλον ἐπὶ γῆς· καὶ τέλος ἀπογνόντες τὴν σωτηρίαν ἀνάκρατοι ἔφευγον, μὴ μόνον τῆς ἀπαγωγῆς τῶν σκύλων οὐδένα λόγον θέμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκεῖα προσαποβαλλόμενοι· ἦν γὰρ ἰδεῖν ἵππον μὲν ἐνταῦθα ἄνετον Σκυθικόν, ἐκεῖθι πῖλον παρερριμμένον, ὧδέ που ἀναβολέα, ἀναξυρίδα σύνεγγυς· ὑπὸ γὰρ δέους εἰς τὸ ταῦτα δρᾶν συνηλάθησαν· παρετάθη δὲ αὐτῶν ἡ ἐπιδίωξις καὶ ἀναίρεσις καὶ ὑπὲρ σταδίους ἑξήκοντα· καὶ τάχ᾽ ἂν τελέως ἀναίμακτον τρόπαιον ἡ βασιλεία μου ἔστησε, μηδένα τῶν αὐτοῖς ἀποβαλλομένη, καὶ οὐδὲ πυρφόρος διέσωστό τις τῶν πολεμίων, εἰ μὴ τὸ μὲν ἡμέτερον ἀναθαρρῆσαν κατὰ σὺν δύο καὶ σύντρεις καὶ ὀλιγίστους ὀπίσω τῶν Σκυθῶν κατέθεον σποράδες τοὺς βαρβάρους διώκοντες, καὶ τοῦτα τῆς βασιλείας μου πολλάκις ἀνακαλεσαμένης αὐτούς, καὶ κατὰ συνασπισμόν τε καὶ συνδρομὴν ὑποθεμένης ποιεῖσθαι τὴν συμπλοκήν, τοῖς δὲ ἡττημένοις Σκύθαις ἑτέρα τις μοῖρα κατὰ τύχην ἐπεβοήθησε ξύμφυλος εἰς χιλίους καὶ ἔτι προσποσουμένη, καὶ ἐπιθεμένη ἀπροόπτως τοῖς ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀσυντάκτως ἐπιδιώκουσιν· ἐκ γὰρ τῆς τούτων ἀπροσδοκήτου βοῆς τε καὶ ἐπελεύσεως, ὁ τῆς βασιλείας μου στρατὸς διαταραχθεὶς πτοίας ἐπ᾽πλήστο καὶ τὰ νῶτα μετέβαλεν· οἱ δὴ ἐπέκειντο ἤδη λαμπρῶς καταθέοντες, καὶ γυμνώσαντες τὰ ξίφη καὶ τοῖς ἵπποις ἐγκελευσάμενοι, κατέφερον οἷς ἂν προσεπέλαζον κἂν εἰς χεῖρι-

vind precum li-e obiceiul în răsboiu. Dar nu puteau face nimic, căci ai noştri se luptau în tot chipul cu dânşii şi-i doborau din arc şi-i străpungeau cu suliţa şi cu săbiile goale îi culcau la pământ ca iarba secerată. Şi în sfârşit pierzând ori ce nădejde de izbândă au fugit din răsputeri părăsind nu numai prăzile şi robii, ci şi lucruri de ale lor. Şi aici vedeai un cal de al Cumanilor lăsat de izbelişte, colo o pălărie asvârlită, mai încolo o mantie, alăturea nădragi de ai lor — lucruri lăsate de dânşii în urmă, siliţi fiind de frică. Gonirea şi uciderea lor a ţinut cale de 60 de stadii. Izbânda noastră ar fi fost cu totul nepătată de sânge şi n'aş fi pierdut pe nici unul din oşteni şi nici un duşman n'ar fi scăpat, dacă ai noştri, îmbărbătaţi fiind, nu s'ar fi răsleţit în goana Cumanilor—câte doi şi câte trei şi în cete mici alergând după dânşii,—cu toate că împărăţia mea de multe ori i-a chemat înapoi şi i-a îndemnat să nu meargă la învălmăşeală decât cu puteri împreunate şi orânduite. Din întâmplare venit-a în ajutorul Cumanilor învinşi o gloată de ai lor, cari vor fi fost vreo mie de oameni şi ceva, şi năvălind fără de veste într'ai noştri le dau goană deavalma. Vuetul şi lovitul neaşteptat au umplut de turburare şi frică oastea împărăţiei mele şi a silit-o să întoarcă spatele. Iar Cumanii se aţineau veşnic după ei şi smulgându-şi săbiile şi dând pinteni cailor doborau pe cine apucau. Şi ar fi fost atunci pacoste

στόν τι τὰ τότε μετήμειπτο, καὶ ἀντίποινα ἂν ἐπεπόνθημεν ὧν ἐδράσαμεν, εἰ μὴ μέγα τι καὶ ἀθρόον ἡ βασιλεία μου ἐκβοῆσαι τοῖς συνεπομένοις βραχέσιν ὑπέθετο, καὶ τῇ κατ' αὐτῶν ὁρμῇ καὶ τῷ δούπῳ τῶν ἀσπίδων τὸ βάρβαρον κατεβρόντησε, καὶ ἀγαθὸν καὶ τοῦτο τέλος ἐπέθηκεν· ἐκ γὰρ τῶν βασιλικῶν σημείων ὁπόσα εἰς δρακόντειον θέαν εἰκόνισται παρεῖναι διεγνωκότες τὴν βασιλείαν μου καὶ τὴν κατ' αὐτῶν οὐχ ὑποστάντες ἐπέλευσιν, μεταστραφθέντες ἀκόσμως ἐδραπέτευον, διασπαρέντες ἄλλος ἄλλοθι, καὶ θήραμα τοῖς ἐκ τῶν ἡμετέρων εὐΐπποις ἐκκείμενοι προχειρότατον· τότε τοίνυν καὶ εἷς ἑκάκου πολλούς, καὶ δύο τοῖς ὑπὲρ ἀριθμὸν τὸν δέκατον ἐπετίθεντο. καὶ εὖ μὴ νὺξ ἐπελθοῦσα τινὰς διεσώσατο, οὐδ' ὁ τὴν τοῦ κακοῦ ἀγγελίαν ἀποκομίσων ὑπολέλειπτο ἄν. Τὰς δ' ἐπὶ τούτοις θεοκλυτήσεις ὑπὲρ τῆς βασιλείας μου τῶν ἀπαγομένων μὲν εἰς δουλείαν ἐκ τῶν ἡμετέρων συγκτήσεων, ἀπολαβόντων δ' αὖθις ἦμαρ ἐλεύθερον, πῶς ἐν βραχεῖ τις καὶ διηγήσετο; ἐθεάσατό τις τῷ τότε τὸ δάκρυον ὑπεκκρουόμενον γέλωτι, καὶ γέλωτα δακρύων ὑπεξιστάμενον, καὶ πάθει μεθιστάμενον πάθος οἶδα γὰρ οὐ μόνον λύπην δάκρυ γεννᾶν, ἀλλὰ καὶ χαρὰ παράλογος τὴν ὁδὸν ὀχετηγεῖ τοῖς δακρυρροήμασιν. Ηὐλόγησε δὲ τὸν θεὸν καὶ παρθένος φυγοῦσα Σκύθην διακορήσοντα, καὶ γυνὴ τὴν κοίτην οὐχὶ ῥυπάνασα, καὶ παῖς καὶ πρεσβύτης καὶ ἔφηβος δουλείας ἀνειμένοι βαρβαρικῆς· εἰ δὲ παρὰ τῷ Δαβὶδ καὶ κτήνη πρὸς ὑμνῳδίαν παραλαμβάνονται, οὐδ' αὐτὰ κοινῆς ὑμνολογίας ἀπεῖναι εἴπέ τις ἄν, βουθοίναν ἐξαλύξαντα βάρβαρον καὶ κρεωβόρον οὐχ αἱμάξαντα μάχαιρα. Ταῦτα ὁ τῶν θαυμασίων θεός, ὁ τὴν

mare şi Cumanii şi-ar fi răsbunat de răul ce le făcuse, dacă nu porunciam puţinilor oameni cari mă urmau să dea chiot puternic dintr'o dată cu toţii şi dacă n'ar fi asurzit pe barbari repezindu-se asupra lor şi făcând sgomot cu scuturile. Şi aceasta a fost mântuirea noastră; căci Cumanii la vederea steagurilor împărăteşti pe cari e zugrăvit chipul de balaur, oblicind că împărăţia mea e de faţă şi necutezând să vie asupra lor, au dat dosul şi au fugit fără şir împrăştiindu-se care încotro, aşà că doi oşteni se băteau cu peste zece duşmani. Şi dacă n'ar fi venit noaptea să scape pe unii, n'ar mai fi rămas măcar unul din ei ca să ducă vestea pieirii. Iar urările ce au urmat după aceasta pentru împărăţia mea din partea celor robiţi, când s'au văzut iară liberi, cum le-ar puteà spune cineva pe scurt? Şi lacrimi amestecate cu râsul se vedeau în ochii lor şi râs amestecat cu lacrimi şi o simţire aducând pe alta dimpotrivă; căci ştiu că nu numai mâhnirea naşte lacrima, ci şi o bucurie neaşteptată. Şi fecioara a binecuvântat pe Dumnezeu că a scăpat de siluirea Cumanului, şi femeia că nu şi-a pătat cinstea, şi copilul şi bătrânul şi tânărul că fură smulşi din robia barbară. Şi s'ar puteà zice că înseşi dobitoacele, de ar fi primite la cântările de laudă ale lui David, n'ar fi lipsit să iea parte cu obştea întru preamărirea lui Dumnezeu, căci scăpaseră şi ele de junghiul calăilor lor.

Aceste făcu Dumnezeul minuni-

αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἐπιστρέφων οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων, ἀλλ' ἐν βραχίονι ὑψηλῷ δεξιὰ γὰρ Κυρίου καὶ νῦν ἐποίησε δύναμιν· ὃς τῷ οἰκείῳ δίδωσι δόξαν ὀνόματι, καὶ τὴν ῥάβδον τῶν ἁμαρτωλῶν ἐπὶ τῶν κλήρων τῶν δικαίων οὐ τέλεον ἀφίησιν εἰς μαστίγωσιν. Τούτων οὖν τῆς χαρᾶς κοινοὺς ἡμᾶς ποιοῦσα ἡ βασιλεία μου, τῷ παρόντι ἐπιτροχάδην ἐπιδεδήλωκε τὰ συμβάντα γράμματι, ἵν' ἔχοιτε μὲν εἰδέναι ὅσα περ γεγόνασι, λιτάζησθε δὲ συντονωτέρως τὸ θεῖον, καὶ ὑπὲρ μειζόνων τῶν κατορθώσεων· δύνανται γὰρ εὐχαὶ δικαίων καὶ χειρῶν ἁγίων ἐκτάσεις τρέπεσθαι μυριάδας, ὡς ἂν ἀσεβῶν μὲν σπέρμα μὴ παύσαιτο ἐκτριβόμενον, ζήσωσι δὲ βίοτον ἀστασίαστον οἱ θεῷ διὰ πίστεως πλησιάζοντες, ἐπεὶ καὶ τὸ νῦν τελεσθὲν ὑμεῖς μὲν θεόθεν ᾐτήσασθε, αἱ δὲ χεῖρες τῆς βασιλείας μου ἐξειργάσαντο.

lor, scoţând din robie poporul său nu cu răscumpăr nici cu daruri, ci cu braţul său înalt, căci dreapta Domnului şi acum şi-a arătat puterea, Domnul care prin chiar numele lui dă mărire şi nu îngădue desăvârşit ca toiagul păcătoşilor să biciuească pe cei drepţi. Deci împărăţia mea împărtăşindu-vă bucuria acestora prin scrisoarea de faţă v'a arătat întâmplările pe scurt, ca să puteţi şti tot ce s'a petrecut şi să vă rugaţi mai vârtos de Dumnezeu să ne dea şi mai strălucite biruinţe; căci rugile celor drepţi şi întinsul mânilor sfinte către cer pot înfrânge miile de duşmani. Rugaţi-vă, pentru ca sămânţa celor fărădelege să nu înceteze să se spulbere, iar cei ce se apropie de Dumnezeu prin credinţă, să vieţuească zile nefrământate. Doară şi izbânda de acum voi aţi cerut-o dela Dumnezeu, iar mânile împărăţiei mele au săvârşit-o.

(După C. N. Sathas, Bibliotheca graeca medii aevi, vol I. p. 77—84).

INDEX

al numelor citate de autor.

(Numerele arată paginele).

NOTE GENEALOGICE ȘI BIOGRAFICE

DESPRE

FAMILIILE BUHUȘ ȘI ROSETTI

FOȘTI PROPRIETARI AI MOȘIEI BOHOTINUL

DE

RADU ROSETTI.

Ședința dela 13 Ianuarie 1906.

Familia Buhuș.

Cel dintâiu Buhuș mie cunoscut este acela căruia Alexandru Cel Bun i-a întărit satul Cuciurul sau Cozminul, la 22 Decemvrie 1421. (*D. Dan,* Mănăstirea și comuna Putna, p. 190). În documentele veacurilor XV și XVI se întâlnesc adesea Buhușești, dar șirul lor neîntrerupt începe cu Simion Buhuș, căsătorit cu Eftimia (Pomelnicul Bisericanilor în *Uricar*, XXIII), care a trebuit să se nască pe la începutul veacului XVI.

Fiul lui Simion, Cristea Buhuș, a fost căsătorit cu Nastasia Prăjăscu și a făcut pe Dumitrașco Buhuș. Dintr'un document din 1669, aflător la Arhiva Statului din București, (Condica I a Mănăstirii Trei Ierarhi, No. 219), rezultă că Cristea Buhuș a fost silit, nu știm pentru ce pricină, să fugă în «Țara Nemțască», lăsându-și soția în Moldova. Deoarece nu se mai întoarse, Nastasia se căsători pentru a doua oară cu Ion Caraiman care fu Paharnic Mare.

Dumitrașco Buhuș, pe care îl vedem Diac dela 1615 până la 1623 (*Uricar, XVIII*, p. 452, 294, 506, 530), Vtori sau Treti Logofăt la 1623, Vtori Visternic dela 1629 înainte, devine Vel Visternic pe la 1640 și moare Vel Spatar «în zilele lui Vasile Lupu Vv» la moșia lui Crivești, la 15 Martie 1647 (Melhisedec, *O vizită la 48 mănăstiri, etc.*). Vremea lui de vază fu Domnia lui Vasile Lupu. Se căsători de două ori: întâiu cu una Iliana, nu știm din ce familie și al doilea, înainte de 1639, cu Dafina, fiica Comisului Mihail Furtună (*Uricar*, *XX*, p. 246) și a Crăstinei (*Uricar*, *XXII*, p. 192). După moartea lui

Buhuş, Dafina se căsători cu Istratie Dabija care fu Domn. Buhuş a avut cu Dafina următorii copii:

1) Anastasia, Doamna lui Gheorghe Duca Voevod;

2) Tudosia, căsătorită cu Stolnicul Miron Bucioc, Treti Logofăt la 1653, Clucer la 1658, Vel Medelnicer la 1659;

3) Neculai Buhuş Vel Logofăt la 1665, căsătorit cu Aniţa; a avut doi fii, Ion şi Gavril şi o fată, Irina, căsătorită pe la 1670 cu Manolache Ruset, fiul Cupariului, atunci Vel Jitnicer, pe urmă Vel Comis, Vel Postelnic şi Vel Vornic;

4) Lupaşco care fu Vel Spătar în Ţara Românească, unde muri între 1676—78, căsătorit cu Safta, fata lui Iordache Cantacuzino Vel Visternic în Moldova.

5) Alexandru care fu vestitul Hatman Buhuş, despre care Letopiseţile vremii vorbesc necontenit;

6) Irina;

7) Iliana;

8) Alexandra, căsătorită cu Şatrarul Gh. Arapu;

9) Maria, căsătorită cu vestitul Vornic Iordache Ruset, fiul Cupariului şi frate lui Manolache. (Arătările tuturor cronicarilor conglăsuesc pentru a ne spune că Maria este fata Dafinei cu Buhuş şi nu cu Dabija Vodă.)

10) Ion Buhuş, cumnatul lui Manolache Ruset, pomenit în memoriul de mai sus, căsătorit cu fiica lui Chiriac Sturza, Vel Paharnic sub Antioh Cantemir, Logofăt sub Constantin Duca (1693—1696). Caimacam în a doua Domnie a lui N. Mavrocordat.

În secolul XVII mai găsim un Constantin Buhuş sau Buhuşel, Contimporan al lui Dumitraşco Visternicul, fiu adoptiv lui Neculai Seachil, (Academia Română, Pach, XXXII, No. 10, 23, 74; XXXIII).

Nu ştim care din feciorii lui Dumitraşco Buhuş eră tatăl acelui Dumitraşcu pe care Constantin Duca Vodă îl trimisese în Ţara-Românească ca să ucidă pe Lupul Bogdan Hatmanul, duşmanul lui Duca care fugise la Brâncovanu.

«Ce apoi Dumitraşco Buhuş măcar că au fost văr primare cu Constantin Duca Vodă, nu s'au abătut spre ucidere, să-şi piardă credinţa către moşia sa, să se cheme ucigaş, ce au făcut creştineşte, dând ştire cu taină lui Bogdan Hatmanul, care apoi şi el făcând meşteşug, prinzând pre Dumitraşco Buhuş şi cercându-l, au găsit pistol mic, în mânecă supus şi aşà dând ştire lui Basarab Vodă, l-au pus la opreală de au şăzut câteva zile la închisoare şi pre urmă l-au slobozit». *(Letopiseţe* (Neculai Costin, II p. 45).

«Că trimisese Duca Vodă pe Dumitraşco Buhuş să omoare pre furiş, în Bucureşti pe Bogdan Hatmanul; ce Buhuş, ca un fiecior de boier şi de neam, n'au vrut să facă acel lucru tălhăresc; şi după ce au mers în Bucureşti, au spus lui Bogdan şi Brâncovanului Vodă». *(Letopiseţe,* Ion Neculcea II, p. 271).

După moartea lui Neculai şi a lui Ion Buhuş, Buhuşeştii deşi urmează a face parte din fruntea boierimii, nu mai sunt în vază. Familia lor se stinge cu moartea Logofătului Dumitru Buhus, născut la 1806, mort la 1846, la moşia sa Criveşti, unde se vede mormântul lui cu epitaful făcut de Costache Negruzzi. (Melhisedec op. cit. loc. cit. (1).

Familia Rosetti.

După tradiţiunea păstrată în familie, Roseteştii ar fi originari din Genova de unde un Ion Rosetti ar fi venit în veacul XIII la Constantinopole. Aici, căsătorindu-se cu o fată de neam mare ar fi trecut în legea ortodoxă, iar urmaşii lor au făcut parte din cea mai înaltă aristocraţie bizantină. D-l E. Rizo Rangabé, după *Vie de Nicolas Sophianos*, in Emile Legrand: *Bibliographie héllénique*, *Ellinomnimon* a lui A. Mustahides, p. 157 şi 295 şi *Filologia elenică* a lui Constantin Sathas, p. 145, pretinde că un Ioan Rossetos fugì la Coron după luarea Ţarigradului de către Mahomet II, se căsători şi muri în acel oraş, unde se vede mormântul lui pe care i se dă calificativul de «evpatridis Coronaios», nobil dela Coron. Un Mihail Rossetos muri în veacul următor la Veneţia unde fiii săi, cari făceau parte din comunitatea grecească de acolo, îi ridicară un mormânt în anul 1544. D-l Rangabé crede că Lascaris Rosseto, Mare Logofăt al Patriarhiei Ţarigradului, ar fi fost fiul unuia din feciorii lui Mihail. Tot d-l Rangabé arată că, după *De la Croix*, familia Rosetti ar fi fost una din cele şeaptesprezece familii nobile aduse de Sultan în capitala sa din provinciile în care fugise după cucerirea Ţarigradului în 1453. D-l Stefan Greceanu, în broşura sa asupra Comitelui Neculai Rosetti (pag. 10), ne spune fără a-şi arătà izvoarele, că Roseteştii erau, în veacul XVII, a doua familie din aristocraţia ţărigradeană.

Aceste toate sunt simple tradiţiuni sau presupuneri, mai mult sau mai puţin verosimile. Le citez fără a garantà întru nimica temeinicia lor.

Cert este că Roseteştii se scoboară din Lascaris Rosseto, Mare Logofăt al Patriarhatului, în care calitate îl vedem semnând, alăturea cu Patriarhul Chiril, în anul 1629, un act adeverind legitimitatea copiilor lui Radu Mihnea (2). El se căsătorì cu Bella, fiica lui Ioan Cantacuzino, agentul lui Mihai Viteazul la Ţarigrad, al treilea fiu al vestitului Mihai Cantacuzino (Şaitanoglu) dela Anhial şi a fiicei lui Mircea Ciobanul, Domnul Ţerii-Româneşti.

Lascaris Rosseto avù doi fii: Constantin şi Antonie. Cel de al doilea venì de tânăr în Moldova unde îl vedem bucurându-se de oareşcare vază căci, după

(1) Datoresc cea mai mare parte a notiţelor de mai sus, amabilităţii colegului meu dela Ministerul Afacerilor Străine, d-lui N. Docan.

(2) Hurmuzaki, IV, p. 429.

moartea lui Ştefăniţă Vodă, este trimis de ţară la Poartă, sub porecla de Chiriţă Dracu (Dracon sau Drace) Ruset, împreună cu Postelnicul Alexandru Costin, cu veste de moartea lui Ştefăniţă şi rugăminte de a pune Domn de ţară pe Dabija Vornicul (1). Iar în urmă, la 1675, a ajuns Domn. Depeşile bailului Veneţiei către Doge îl numesc Antonio Rossetti, de naţiune grec, dându-i calificativul de *negoziante* (2) şi zic că a obţinut Domnia în schimbul a şasezeci pungi de bani. Este probabil că, ca mai toţi fruntaşii Ţarigradului, se ocupà cu comerţul. Îl vedem numindu-se Antonie Ruset în hrisoavele lui.

Antonie Ruset fu un Domn nelacom, drept şi milostiv; «Antonie Vodă, măcar că erà grec şi străin ţărigrădean, dar erà mai bun Domn decât un pământean, nici un obiceiu rău în ţară în zilele lui n'a făcut; ce încă şi câte au găsit de alţii rele, multe au lăsat (părăsit)» (3).

Antonie Vodă aveà trei fii şi două fete. Cei trei fii, Alecu, Ioan şi Iordache, «erau desmierdaţi, fără de frică; âmblau pin ţară cu mulţi feciori de mazili nebuni, strânşi cu dânşii, de făceau multe giocuri şi beţii şi nebunii prin târguri şi prin sate boiereşti, de luau femeile şi fetele oamenilor cu deasila, de-şi râdeau de dânsele; ce nu numai a oameni proşti, ce şi a oameni de frunte şi de cinste» (4). Iar Domnul erà slab cu dânşii.

Alt cronicar zice: «Iară când au fost veleatul 7186, au chemat Împărăţia pre feciorul lui Antonie Vodă, pre Alexandru Beizade la Poartă, care erà călăreţ bun şi curvar foarte; pre multe locuri făceà silă de luà fetele oamenilor cu sila, însă oameni proşti. Libovnic erà la băuturi şi la alergături de cai, însă nu pàrà pe nime la tată-său; de nu grăià de bine pe om, de rău nu-l grăià» (5).

De al treilea fiu, Iordache, ne povesteşte Constantin Căpitanul că trăià în Bucureşti la curtea lui Duca Vodă şi când auzi că tatăl său fusese ridicat la scaunul Moldovei, începù să plângă. Iar puţin după asta se făcuse «Grecul» atât de trufaş, încât nici nu mai puteai vorbì cu el (6).

Antonie Vodă fu mazilit în urma intrigilor lui Duca, ajutat de Miron Costin şi de Buhuşeşti. Dus în lanţuri la Constantinopol, fu căznit cu tulpane ce i se dădeau să le înghită, apoi se trăgeau înapoi ca să-i scoată maţele la gură (7), spre a-l sili să arăte unde-i sunt ascunşi banii. «El bani nu strânsese că lacom nu erà...» (8) dar Turcii i-au luat tot ce aveà, astfel că rămase sărac cu desăvârşire.

(1) *Letopiseţe*, I, 373, II, 3, 193.
(2) Hurmuzaki, IX, p. 288.
(3) *Letopiseţe*, II, 212.
(4) Ibid., II, 213.
(5) Ibidem, II, 14.
(6) Constantin Căpitanul Filipescu, *Istoriile Domnilor Ţerii-Româneşti*, 189.
(7) Letopiseţe II, p. 16.
(8 Ibid., ibid.

Nu ştim cu cine erà căsătorit nici Antonie Vodă nici fiul său mai mare, Alexandru, supranumit Beizade Sărăcilă. Al doilea fiu, Ioan, se căsătorì cu Iliana, fata lui Alexandru Mavrocordat (Exaporitul). Al treilea fiu, Iordache, a fost căsătorit cu o fată a lui Gheorghe Ghica Voevod.

Din al doilea fiu (Ioan) al lui Antonie Vodă se trag Roseteştii din Ţara-Românească, atât urmaşii lui Radu Rosetti cât şi ai lui C. A. Rosetti, cei supranumiţi *Bibica* (Beişor) cari trăesc atât în România cât şi în Grecia şi, probabil, Roseteştii dela Botoşani (1).

Mult mai mare vază în ţara noastră au avut însă urmaşii celui dintâiu fiu al lui Lascaris Rosseto, a Cupariului Constantin.

După câteva cuvinte din *Istoria Ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir (2) ar rezultà că acest Constantin a fost dintâiu mărinar. Nu ştim în urma căror împrejurări el venì în Moldova unde îl găsim Cupar în vremea lui Vasile Lupu. Mai pe urmă îl vedem având la Ţarigrad o mare vază şi trecere.

«Erà Cupariul cel bătrân, unul din Ţărigradenii cei de frunte...» (3).

«... numai Toma Vornicul şi cu frate-său, Visternicul Iordache, Cantacuzineştii cei bătrâni, s'au ajuns cu nepotu-său (4), cu Cupariul Ruset cel bătrân, având Cupariul trecere şi cinste la Poartă...» (5).

D-l Rangabé, pornind dela faptul că una din fiicele vestitului Scarlat Beglitzì (tatăl lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul) se căsătorì pe la 1635 cu un Rosetti, crede că acesta erà Cupariul (6). Această presupunere este întărită şi de Cantemir în *Istoria Ieroglifică* (7) căci el ne zice că Râsul (Mihalache Ruset) înţelegeà bine vorbele întortochiate ale Camilopardului (Exaporitului) din cauza «amestecării sângelui». Cupariul avù cinci fii:

1) Lascarache, nu se ştie cu cine a fost căsătorit;

2) Iordache, căsătorit: 1) cu Maria Buhuş, fiica lui Dumitru Buhuş şi à Dafinei, şi 2) cu fiica Logofătului Neculai Racoviţă;

3) Manolache, căsătorit cu Irina, fata lui Neculai Buhuş şi a Aniţei;

4) Mihalache, căsătorit nu se ştie cu cine;

5) Scarlatache, căsătorit cu una Victoria din Pera.

(1) După catagrafia boierilor din 1828—1830, bunul Roseteştilor din Botoşani, Comisul cu Caftan Neculai Roset, fusese născut în Constantinopole.

(2) D. Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, VII, p. 259.

(3) *Letopiseţe*, II, 17.

(4) Toma şi Iordache Cantacuzino, fiind feciorii lui Andronic Cantacuzino, fiul cel mai mare al lui Mihai Cantacuzino (Şaitanoglu), iar Bella fiica celui de al treilea fiu, Ion, ea le erà vară primară, iar Cupariul prin urmare nepot de vară primară.

(5) Ibid., ibid., p. 192.

(6) *Le Livre d'Or de la Noblesse phanariote par un Phanariote*, p. 196.

(7) Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, p. 143.

*

Rolul jucat în Moldova de aceşti cinci fii ai Cupariului este cunoscut, numele lor se găseşte mai pe fiecare pagină a Letopiseţelor. Al doilea din ei, Iordache, supranumit *matca tuturor răutăţilor*, fu adevăratul stăpân al Moldovei vreme de peste douăzeci de ani. Domnii, spre a rămâneà în scaun, trebuiau să se înţeleagă cu dânsul; mulţi din ei au fost mazilii numai prin voinţa lui cu ajutorul fraţilor săi rămaşi la Ţarigrad.

Lupta ce o purtară cu vărul lor Şerban Cantacuzino, închisorile, muncile şi bejeniile lor seamănă mai mult cu peripeţiile unui roman istoric decât cu istorie adevărată. Vedem pe fiii Cupariului dela început într'o tabără cu totul duşmană moşului lor, Antonie Vodă, fiind protejaţii lui Duca, cu care se îngrădise prin căsătorie, al doilea fiu al lui Costandin Cupariul, Iordache, luând de soţie pe Maria, o fată a lui Dumitraşco Buhuş şi soră cu Anastasia, Doamna lui Duca Vodă. Nu încape îndoială că, mai ales la început, fură urîţi ţerii şi că această ură erà, în multe priviri, îndreptăţită.

Ca toţi Grecii veniţi dela Ţarigrad în ţerile române, ei nu erau altceva decât nişte aventurieri în deplinul şi întregul înţeles al cuvântului: veniau aici numai pentru ca să cucerească avere şi situaţii cu vază. Moldova şi Ţara-Românească erau, pentru Grecii din Ţarigrad, ceeace erau Mexicul şi America de Sud pentru *hidalgii* săraci din Spania. Ba ele erau chiar ceva mai mult pentru Greci. Pe când Spaniolii aveau o ţară ce o puteau numì a lor, Grecii din Ţarigrad trăiau robiţi de o împărăţie păgână şi fiind astfel ca şi fără de ţară, putinţa de a-şi face o patrie în frumoasele Principate de peste Dunăre nu puteà să alcătuească decât un temeiu mai mult pentru a-i atrage.

Cupăreştii aveau toate însuşirile unor aventurieri: agerimea de minte, îndrăsneala şi dibăcia, dar aveau şi cusururile lor fireşti: lăcomia şi lipsa de ori ce scrupul. Crescuţi într'un mijloc care gemeà de două veacuri sub tirania cea mai sălbatică, cu totul dezarmaţi şi neputincioşi faţă de cumplitul arbitrar al Turcilor, învăţase să mănuească singura armă a neputincioşilor, intriga, cu cea mai desăvârşită măiestrie, iar tovarăşa nedespărţită a acesteia, disimularea, nu aveà taine pentru dânşii. Mijlocul în care ei crescuse la Ţarigrad, fără a se puteà numì intelectual, erà neasemănat mai fin şi mai cultivat decât acel al boierimii moldovene şi muntene. Cupăreştii sau Ruseteştii, cum se iscălіră ei în actele moldoveneşti, aveau asupra boierimii în mijlocul căreia se aşezară o sdrobitoare superioritate intelectuală. Erà lucru firesc ca pământenii să fi fost cuprinşi de ură faţă de aceşti străini cari ştiuse să acapareze atât de repede favoarea Domnilor şi slujbile cele mai grase.

Folosindu-se de ajutorul lui Duca, se căsătoriră cu fete bogate de boieri mari şi, ajunşi astfel deasupra nevoii, ştiură să puie mâna pe slujbe mari cari făcură să crească repede averile lor. Ei dovediră în acele slujbe, mai

cu samă Iordache, o agerime şi o dibăcie deosebită, aducând folos şi lor şi Domnilor. În invinovăţirile ce li se aduc de cronicari trebue negreşit să facem o parte însemnată invidiei boierimii pământene care, fără a aveà mai multe scrupule decât Cupăreştii, erà departe de a fi înzestrată cu aptitudinile lor.

Când Miron şi Velicico Costin ziceau lui Cantemir, la masă: «mai des cu păhărele, Măria Ta, şi mai rar cu orânduiele», suntem în drept a conchide că invidia vorbià într'înşii mai tare decàt durerea de ţară, căci sub Duca Vodă, cel mai lacom şi cel mai crud dintre toţi Domnii de pe acea vreme, orânduielile erau neasămănat mai mari şi mai dese decât sub blăjinul Cantemir, totuş Miron Costin, în slujbă, tare, mare şi în măsură de a vorbì Domnului cu greutate, tăceà molcum şi cumpărà sate peste sate.

De altmintrelea, toate învinovăţirile de *mâncătorie* a banilor Visteriei aduse Vornicului Iordache, *matca tuturor răutăţilor* cum îl porecleşte Neculcea, atât pentru vremea cât slujise în Ţara-Românească cât şi pentru aceea în care mânuise banii domneşti în Moldova, cad cu desăvârşire. Cantemir îl închide, îl căzneşte cetluindu-i capul cu un lanţ, îi iea treizeci sau patruzeci de pungi de bani, dar pe urmă recunoaşte că Vornicul n'a fost vinovat, îl despăgubeşte de pagubele suferite şi-i dă Visteria ţerii pe mână. Îl vedem asemenea nimicind cu totul învinovăţirile aduse de Şerban Cantacuzino şi stabilind nevinovăţia lui în chip strălucit. (1)

Erau, pe acele vremuri, pentru un om puternic, prea multe chipuri de a pune mâna pe sate şi pe bani, pentru ca nişte bărbaţi atât de dibaci cum erau Cupăreştii să se fi legat de banii Visteriei.

Încât priveşte uciderea Costineştilor, nu încape îndoială că Cupăreştii îndemnară pe Cantemir la îndeplinirea ei, pe cât le fu cu putinţă. Vinovăţia lui Miron Costin într'adevăr n'a fost dovedită până acum, dar faptul că Velicico conspirà împotriva Domnului nu se poate pune în îndoială. Dacă el ar fi izbutit, putem lesne ghicì care ar fi fost soarta urîţilor Cupăreşti. Pentru a scăpà zilele lor, au stăruit pe lângă Domn ca acesta să iea viaţa Costineştilor.

Pe lângă cele povestite în *Letopiseţe*, găsim multe amănunţimi asupra Cupăreştilor în două opere ale lui Cantemir: *Viaţa lui Constantin Cantemir* şi *Istoria Ieroglifică*. Trebueşte însă, încât priveşte cea de pe urmă, să se facă partea bogatei imaginaţii şi a nu prea deosebitei iubiri de adevăr cu care erà înzestrat învăţatul şi ilustrul autor.

---

(1) Vezi cartea de judecată a lui Constantin Cantemir Voevod, din 7197, publicată în Analele Acad. Rom. XVII, p. 197. Răposatul V. A. Urechia crede că Postelnicul Iordache despre care se vorbeşte aici este un Cantacuzino, dar nu încape îndoială că este vorba de Iordache Ruset.

Iordache şi Manolache Ruset muriră în ţară, cel dintâiu la sau după 1719 şi cel de al doilea la 1717. Simţirile de ură cari ei le stârnise la începutul carierii lor printre boierii pământeni fusese cu desăvârşire potolite de vreme: cu totul asimilaţi mijlocului în care trăise atâţia ani, nu mai erau priviţi de nime ca străini.

În vremea răsboiului dela 1711, Iordache, care se arătase potrivnic tractatului încheiat de Cantemir cu Petru cel Mare, avù cinstea să fie considerat de Împărat ca un duşman atât de primejdios, încât puse să-l ridice şi-l trimise cu o escortă de cincizeci de dragoni la Kiev, unde îl ţinù doi ani sub pază.

Fiii Cupăreştilor nu se deosebiau întru nimica de ceilalţi boieri, nime nu-şi mai aduceà aminte că părinţii lor fusese străini.

Iordache Ruset lăsă la moartea lui ceạ mai mare avere teritorială ce s'a văzut vreodată în Moldova: toţi fiii lui împărţind-o fură bogaţi. Ei şi urmaşii lor, în cursul veacului XVIII, ocupară cele mai înalte demnităţi ale ţerii: Logofeţi Mari, Vornici Mari, Hatmani, Visternici. Unul din ei, Hatmanul Vasile Roset, fu unul din întemeietorii Sfântului Spiridon, al cărui ctitor rămase până la moartea lui.

Ei se împărţiră în cursul acelui veac şi a celui următor în mai multe ramuri, numiţi: Bălăneşti, Ciorteşti, Pribeşti, Roznovăneşti, Soleşti, după moşia unde îşi aveau aşezarea de căpetenie.

Din urmaşii lui Manolache Ruset, fiul său, Vornicul Ştefan, ajunse la demnitatea de Vornic Mare. Averea lui Manolache fusese cu mult mai mică decât a lui Iordache. Cu toate că făcură mai multe căsătorii frumoase, vedem această avere scăzând în cursul generaţiilor; urmaşii lui Ştefan, afară de unul din nepoţii săi de fiu, Neculai, căsătorit cu Catrina Sturza şi care ajunsese Vornic Mare, o duseră numai până la Medelnicer, Comis sau Ban.

Căsătoria Zoiţei Roset cu Alexandru Moruzi, fiul lui Constantin Moruzi Voevod, ajută pe fratele ei, Răducanu, să ajungă la demnităţile cele mai înalte şi să adune o frumoasă avere.

La începutul veacului XIX veniră din Ţarigrad mai mulţi urmaşi ai lui Antonie Vodă. Unul din ei, aşezându-se la Bucureşti, dădù naştere ramurii din care a ieşit Constantin Rosetti, neuitatul apostol al neamului român, sufletul partidului liberal.

Vedem pe Roseteştii din Moldova ocupând un loc de cinste în mişcarea de înviere a neamului. Patru din ei sunt arestaţi cu prilejul mişcării dela 1848, trei sunt surguniţi la Brusa. Dela 1856 până la 1859 toate ramurile familiei dau, în Moldova, partidului Unirii membri ageri şi convinşi: manifestele lui sunt pline de numele lor. În sfârşit, printre ofiţerii ucişi în

răsboiul nostru de neatârnare se găseşte un Rosetti: Locotenentul Ioan Bibica Rosetti, aparţinând unei ramuri venite de curând în ţară.

Când, pe la finele veacului XVIII şi începutul celui trecut, uzul limbilor franceză şi germană începù să se răspândească în ţară, iar corespondenţele cu străinătatea deveniră mai dese, vedem pe Roseteşti iscălindu-se, pe actele scrise în acele limbi sau desemnaţi în corespondenţele particulare şi oficiale, ca Rosetti sau Rossetti, potrivit tradiţiunii păstrate în familie despre originea lor genoveză.

Armele întrebuinţate de familia Rosetti sunt: pe un scut tăiat *(coupé)* de argint şi albastru *(azur)* o cupă de argint cu trei roze ieşind dintr'însa, iar deviza poartă: *Sereno aut nubilo sospes.*

Peceţile vechi, din veacul XVIII, poartă tot aceste arme. Pe câteva dintr'însele cupa lipseşte, cele trei roze, legate împreună cu o panglică pe care este scrisă deviza, sunt aşezate deadreptul pe scut. La Roznov se păstrează încă câteva piese de argintărie, făcute în vremea Logofătului Neculai Roset Roznovanu, adică din a doua jumătate a veacului XVIII, pe care se văd săpate aceleaşi arme cu deviza tradusă în limba română prin cuvintele: *In senin şi în negură teafăr.*

Persoane demne de încredere ne-au asigurat că tot aceste arme se vedeau săpate deasupra uşii de intrare a curţii din Pribeşti (ţinutul Vasluiu) care, după cum dovedeşte inscripţia de pe piatra deasupra uşii pivniţii acelei curţi, a fost clădită de Vornicul Iordache, al doilea fiu al Cupariului. Când am fost la Pribeşti, în anul trecut, am găsit toată casa precum şi uşorii de piatră acoperită cu un strat gros de tencuială: n'am putut deci vedeà nici urmă de armurerii.

Presupun că la început acest blazon purtà numai cele trei roze cu deviza, cupa mi se pare a fi o adăugire de gust indoielnic a lui Constantin Cupariul.

Toate peceţile ce le-am văzut poartă câte o coroană care este când ducală, când princiară, când de o formă cu totul fantezistă şi necunoscută în heraldică.

În realitate, dacă nu se poate contestà Roseteştilor dreptul de a se servì de armele întrebuinţate de familia lor de când aceasta a venit în ţară, este cert că ei nu au drept la nici un fel de coroană. Coroana este accesoriul unui titlu nobiliar şi Roseteştii, ca aproape toate familiile boiereşti române, neposedând nici un titlu nobiliar hărăzit de vreun suveran străin (căci la noi titlurile n'au existat nici odată), rezultă că ei, de câte ori îşi împodobesc blazonul sau monograma cu o coroană, uzurpă un semn la care nu au drept. Singura podoabă ce o pot pune deasupra blazonului este un simplu coif de nobil vechiu, cu cinci gratii sau, ceea ce mi se pare mai corect, un calpac de boier.

Faptul de a întrebuinţà coroane princiare, contale sau altele, se poate scuzà la bunicii şi părinţii noştri din cauza neînsemnătăţii cunoştinţelor relative la istoria ţerii şi a familiilor pe acea vreme. Dar astăzi, când acea istorie începe a fi cunoscută până în amănunţimi, când suntem în stare să ne facem o idee exactă despre situaţia adevărată a Domnilor şi a boierilor români, astăzi un asemenea fapt, pe lângă că constitue o uzurpare, ne face ridicoli în faţa străinătăţii care cunoaşte prea bine valoarea coroanelor şi a titlurilor române *(titres valaques)*.

Faptul că Antonie Vodă a domnit în Moldova, nu poate îndreptăţi vreo ramură a familiei Rosetti să poarte titlul de Prinţ sau să se servească de coroana princiară.

Mai întâiu, titlul de Domn nu corespunde de loc acelui de Prinţ, după accepţiunea dată de heraldică acestui cuvânt. Apoi de vreme ce nici Domnia nici titlul de Domn n'au fost ereditare la noi după stingerea dinastiei naţionale, cum ar puteà acest titlu şi atributurile lui să fie ereditare? Raţionând într'acest chip, fiii unui episcop sau arhiepiscop catolic (născuţi înainte de intrarea tatălui în ordine) ar fi în drept să poarte în armele lor capela arhipăstorească sau păstorească la care au drept toţi aceşti chiriarhi în ţerile cu nobilime organizată. Iar a susţineà că arendaşii de Domnie greci, puşi de Poartă ca să exploateze ţerile noastre pe câţiva ani sau numai câteva luni, schimbaţi după placul Vizirilor şi după mărimea ofertelor concurenţilor, puteau să aibă caracter de suverani, este a se face de râs.

În cât priveşte titlul de Conte hărăzit de Împăratul German lui Neculai Rosetti, fiul Vornicului Iordache şi soţul Domniţei Ancuţa Brâncoveanu, în anul 1733, el este cât se poate de autentic, dar este stins cu desăvârşire, deoarece, cum a dovedit-o cu prisosinţă d-l Ştefan Greceanu în broşura sa asupra Contelui Neculai Rosetti, el n'a lăsat urmaşi bărbăteşti.

Neculai şi Scarlat Rosetti au obţinut dela Împăratul Ferdinand al Austriei, în anul 1842, recunoaşterea titlului de Conte hărăzit lui Neculai Rosetti dându-se drept urmaşii lui. Ei au indus deci astfel (presupun că erau de bună credinţă) camera heraldică din Viena în eroare, dar titlul lor erà perfect de valabil. Însă ei murind fără urmaşi, stins este şi acest titlu.

D-l Rizo Rangabé în cartea sa înşiră, cu toate scrisorile ce i-am scris pentru a-i doved̀i neexistenţa unor asemenea titluri, un întreg şirag de Prinţi şi de Conţi Rosetti. D-l Rizo Rangabé are mania titlurilor şi le distribue cu o extraordinară dărnicie tuturor familiilor despre cari vorbeşte. Cartea d-sale este o operă menită, nu a expune originile şi genealogiile adevărate ale familiilor despre cari se ocupă, ci a măguli vanitatea acelora din membrii lor cari simt trebuinţa de a se împodobi neapărat cu titluri chiar neadevărate.

Acest păcat nu este de altmintrelea singurul de care sufere cartea, ea este, mai ales în a II-a ediţiune, plină de greşeli nepermise, de anahronisme, de confuzii cumplite: fiul este luat drept tatăl sau *vice-versa*, viii sunt îngropaţi şi morţii reînviaţi. Pretenţiunea d-lui Rangabe de a scrie o carte de asemenea natură fără a aveà cea mai slabă cunoştinţă despre istoria noastră, fără măcar a şti bine româneşte, fără a venì în ţară să-şi adune datele din arhivele publice şi particulare, a avut drept rezultat să-l facă să ne vorbească de republica Câmpulungului care ar fi fost neatârnată de Turci între 1660 şi 1740 *(Livre d'Or*, p. 34) şi să ne prezente (Ibid., p. 15 sq.) un înveselitor ghiveciu de Muşatini şi de Basarabi, în care întâlnim pe *Ştefan cel Mare Basarab* şi pe *Petru Rareş Basarab*.

Vornicului Manolache Ruset.

Manolache Ruset erà al treilea fiu al Cuparului. În a doua Domnie a lui Duca Vodă (1669 — 1672) el erà Jitnicer şi se căsătorià cu Irina, fiica lui Neculai Buhuş şi prin urmare nepoata Domnului care ţineà pe Anastasia, sora lui Neculai Buhuş. În 1672 îl vedem Comis Mare. Ca şi fraţii lui, urmă pe Duca în Ţara-Românească, în vremea Domniei acelui Domn acolo (1674—1678). La a treia Domnie a lui Duca în Moldova plecă cu dânsul şi cu oastea la asediul Vienei (1683). Când, la întoarcerea lor în ţară, Duca fu înconjurat în ziua de Crăciun (1683) de un podghiaz leşesc al lui Petriceico în curtea dela Domneşti, Manolache Ruset îndeplinià slujba de Sulger şi erà cu moşul nevestei lui, cu vestitul Hatman Buhuş, la gazdă în sat. Hatmanul care încălecase îndată ce prinsese de veste, trimise de sârg pe Manolache la Focşani, unde erà Doamna, să-i ceară bani ca să facă slujitori să vie să scoată pe Vodă. Dar Doamna, foastă amantă a lui Şerban Cantacuzino, mai lacomă încă şi mai sgârcită decât soţul ei, nu voì să dea bani, zicând că întâiu să scoată pe Vodă şi apoi va da bani. Numai Ştefan, fiul lui Radu Vodă şi ginerele Ducăi Vodă, încălecă cu câţiva Seimeni şi venì la Domneşti în ajutorul socru-său. Dar Seimenii din Curte cari urau pe Duca, văzând că vine gloată asupra Leşilor, un bulubaşă a lor, numit Dediul, deschise poarta şi Leşii intrând în Curte puseră mâna pe Duca Vodă pe care-l duseră în Ţara Leşască unde şi murì.

Cuprins în ura cu care Şerban Cantacuzino prigonià pe frate-său, Manolache fu silit să se deştăreze şi el la începutul domniei lui Constantin Cantemir şi se întoarse numai după ce frate-său se împăcă cu Domnul, primind întâiu Starostia Putnei şi pe urmă Postelnicia. Sub urmaşii lui Cantemir, Manolache urmă să împărtăşească urile şi prieteniile, zilele bune şi zilele rele cu frate-său. Ajunse Vornic al Ţerii de Sus în a doua Domnie a lui Mihai Racoviţă, în

anul 1707. În întâia Domnie a lui Neculai Mavrocordat, acesta aruncă în închisoare pe Iordache Visternicul și puțin lipsì să-i taie limba. Voind să puie mâna și pe Manolache care se aflà la țară, la Bogdănești, pe Oituz în ținutul Bacăului, trimise pe un Ciohodar cu vreo patruzeci de Seimeni ca să-l prindă și să-l aducă la Iași. Dar niște prieteni dându-i de veste, Vornicul strânse cincizeci de oameni voinici, slugi și țărani din satele sale și venì să ație calea oamenilor domnești în lunca de arini care acoperià malurile Căiuțului celui Mare, sub biserica Popenilor. Îndată ce Ciohodarul și ceata lui trecură pârâul, Vornicul Manolache cu ai săi s'aruncară asupra lor. Oamenii domnești o luară la fugă îndată, dar Ciohodarul și vreo zece Seimeni căzură în mânile Vornicului. Acesta, după ce luă scrisorile ce le găsì asupra Ciohodarului, îi trimise pe toți înapoi la Iași dar cu urechile tăiate (1), apoi trecù granița la Brețcu.

În a doua Domnie a lui Neculai Mavrocordat, care de astădată trăià în bune relațiuni cu frații Rusetești, oștenii leșì și șvedezi cantonați în țară făceau fel de fel de jacuri și de stricăciuni. Cu toate cruțările ce le aveà pentru Carol al XII-lea, Poarta trimise în sfârșit poruncă lui Mavrocordat să-i scoată din țară și o parte din acești oșteni fură desarmați fără împotrivire de Hatmanul Ion Buhuș și de Agii turcești.

La Bacău erà un număr însemnat de Leși și de Șvezi și ei eraù deosebit de supărători, jăcuind când într'o parte când într'alta. Stolnicul Stefan Ruset, fiul lui Manolache, ședeà la porțile Bacăului, la casa lui din satul Mărgineni, care erà atunci încunjurată de un zid puternic. Sătenii diu Mărgineni, ne mai putând răbdà jacurile și siluirile oștenilor, se adăpostise cu ce aveau mai de preț în ograda Stolnicului, unde se strânsese merinde destule, porțile fură închise și o zdravănă strajă de pușcași pusă pe ziduri. Leșii încunjurară ograda, dar nu îndrăsniră să-i dea asalt.

Stolnicul temându-se să nu se sfârșească merindele, căci aveà de hrănit o mulțime de guri, se folosì de o noapte întunecoasă pentru a trimite tatălui său, la Bogdănești, știre prin trei oameni deosebiți despre împresurarea lui. Unul din oamenii trimiși, un Țigan, fu prins de Leși și muncit rău; ceilalți doi, un Ciangău și un Român, ajunseră împreună la Bogdănești

(1) Această întâmplare este menționată de Neculai Costin în Letopisețul său (*Letopisețe*, II, p. 85), dar el se mulțumește a povesti că Manolache Ruset legă pe Ciohodarul trimis de Domn ca să-l aresteze. Faptul astfel cum îl relatez eu, mi-a fost povestit de tatăl meu, care îl auzise dela tatăl său, și de un țăran numit Mihaiu Făcăoariu, din satul Popeni, comuna Căiuțu. Acest bătrân pretindeà, în anul 1866, că este de 116 ani și că povestirea despre lupta lui Manolache Ruset cu Seimenii (pe cari el îi numià Arnăuți) o țineà dela bunul său care-i povestise de nenumărate ori, cum erà pe acea vreme flăcăuaș de vreo cincisprezece ani și păzià caprele tătâne-său în luncă, în ziua întâmplării ce o privise întreagă cu ochii lui.

a doua zi, pe la prânzul cel mare. Cum auzì vestea, Vornicul trimise să strângă vreo sută de oameni aleşi, bine înarmaţi şi toţi călări din satele Bogdăneşti, Filipeşti şi Grozeşti şi pornì cu ei pe la toacă. În drum ceata lui se mai mărì cu oameni din Orăşa şi din Nadişa. Ajungând la Mărgineni înainte de ziuă şi fără ca Leşii să fi prins veste, îi încunjurară, apoi un bucium dădù semnul năvălii. Leşii deşì loviţi fără veste, se apărau cu îndârjire; fiind mai bine înarmaţi şi mai deprinşi cu mânuirea armelor, nu se ştie dacă n'ar fi izbutit să puie oamenii Vornicului pe fugă, dar de odată porţile ogrăzii se deschiseră şi Stolnicul Ştefan, urmat de slugile lui şi de sătenii din Mărgineni, apucă pe Leşi pe la spate. Luaţi între două focuri, ei se predară şi fură legaţi burduf sau puşi în butuce. Din Leşi şaptesprezece ar fi căzut morţi şi la o sută ar fi fost prinşi vii, cu patru steaguri, iar din oamenii Vornicului şi ai Stolnicului n'ar fi căzut decât vreo zece.

A treia zi, când Vornicul erà să plece cu dânşii la Iaşi, i se aduse veste că la Bacău au sosit chiar în noaptea aceea trei ofiţeri şvedezi cu mai multe slugi. Vornicul trimise vreo douăzeci de oameni să încunjure gazda lor şi să-i ridice. Şvezii când se văzură încunjuraţi se puseră în apărare, dar Vornicul mai trimise un rând de oameni cu un credincios al său, Filipache Leca, un răzăş din satul Bucium, cu poruncă să aprindă acoperemântul casei în care se aflau străinii, dacă ei nu se predau. Filipache şi cu oamenii lui pregătindu-se să înplinească poruncile primite, unul din Şvezi ieşì din casă şi cerù să vorbească cu Vornicul.

Adus înaintea acestuia el îi spuse pe jumătate leşeşte pe jumătate româneşte că mai marele lor este un Polcovnic franţuz în slujba craiului şvedez, care venià din Ţara Nemţească şi voià să meargă la stăpânul său, la Tighina şi că, dacă Vornicul îi va înlesnì mergerea acolo, va primì o mulţumire crăească, Vornicul răspunse că el nu are altă volnicie decât să-i ducă pe toţi la Domn, la Iaşi; îi va duce acolo cu cinste şi nu se îndoieşte că Domnul va înlesnì mai marelui lor mergerea la Bender. Şvedul atunci se duse la tovarăşii lui, apoi ei, după o scurtă sfătuire între dânşii, merseră cu toţii la Vornic.

Ajunşi aici, cel mai de samă, care seziceà Polcovnic şi *vorbia leşeşte cu tovarăşii lui*, propuse Vornicului prin tovarăşul care mai vorbise cu acesta, să-l trimită înapoi în Ardeal de unde venise, îndatorindu-se să plătească Vornicului ori câte mii de galbeni i-ar cere. Vornicul răspunse iarăş că nu poate decât să-l ducă la Domn, la Iaşi, căci altfel ar încăpeà el (Vornicul) la mare prepus şi mare pedeapsă şi, cu toate rugămintele acelui Polcovnic, rămase neînduplecat.

Vornicul Manolache trimise chiar in seara aceea pe Filipache cu cărţi către Domn, punându-l în cunoştinţa tuturor celor întâmplate şi cu poruncă să nu se oprească până în Iaşi.

În vremea călătoriei între Bacău și Iași Vornicul avù grijă să nu-i lipsească nimica Polcovnicului și tovarășilor săi și fiecare ceas îi întărià credința ce o avuse de când dăduse ochi cu el că acel Polcovnic este un boier mare, nu franțuz sau șved ci leah, căci de câte ori se credeà nebăgat în samă de Vornic și de Stolnicul Ștefan care mergeà și el la Iași, sau de oamenii lor, vorbià nu franțuzește ci leșește cu tovarășii lui.

Acel Polcovnic erà Craiul Stanislav Lescinski și despre primirea și recunoașterea lui la Iași povestește Axinte Uricariul pre larg. (*Letopisețe* II, p. 146 și urm).

Înainte de a părăsì Iașul, el dăruì Vornicului Manolache un frumos ciasornic, iar Stolnicului Ștefan o pereche de pistoale în rafturile lor. Aceste lucruri ar fi fost furate la Mărgineni, în anul 1717, de catanele rămase în urma expediției lui Frență (1). Vornicul Manolache murì înainte de 7 Ianuar 1717, precum dovedește actul No. LVI de mai sus.

Soția Vornicului Manolache, Irina Buhuș, a murit în anul 7221 (1713) Fevruarie în 7 și este îngropată în biserica dela Borzești, precum dovedește inscripția de pe piatra mormântală, bine păstrată până astăzi. Satul Borzești aparțineà Vornicului Manolache. Pe lângă fiul său Ștefan, Manolache Ruset a lăsat trei fete: Nastasia căsătorită cu Neculai Lazu, Anița căsătorită cu Ion Silion și Iliana căsătorită cu Manolache Costache.

Actul de sub No. LVI nu enumeră satele sale și nu mi-a fost încă cu putință să găsesc un inventar amănunțit al averii lui care, deși mult mai mică decât acea a frate-său Iordache, trebuià totuș să fie foarte mare.

Manolache Ruset erà un bărbat de stat mijlociu și de făptură sprintenă, călăreț minunat și meșter în mânuirea tuturor armelor. Firea lui erà neastâmpărată, îndrăsneață, iute la mânie și fudulă.

Vornicul Ștefan Ruset.

Fiul Vornicului Manolache și al Irinei Buhuș. Cea dintăiu mențiune despre el o găsim la Ion Neculce (*Letopisețe* II, p. 244) care ne zice că după moartea lui Constantin Cantemir, la 1693, boierii «pofttiau să pue pe un fecior a lui Cantemir Vodă Domn în locul lui și au răpezit la Țarigrad pe Vătaful Pârvul și cu Ștefăniță Ruset, fecior lui Manolache Postelnicul...»)

(1) Întâmplările cu Ciohodarul și cu Craiul Stanislav au fost povestite tatălui meu de părintele său. Hatmanul ziceà că le ține dela Filipache Leca pe care îl cunoscuse bine când erà băiat de 17—18 ani, adică pe la 1779—80 și vânà cu dânsul iepuri cu ogarii în câmpiile dimprejurul Roznovului, unde bunul meu a stat câtva timp în casa rudei sale, Logofătul Neculai Roset Roznovanu. Filipache, atunci om de nouă zeci de ani trecuți, dar încă verde și drept ca un brad, erà acum de casa lui Roznovanu, unde își sfârșì zilele.

Ştefan se căsătorì cu Safta Ursache, probabil înainte de 1700 şi se aşeză la Mărgineni, lângă Bacău. La 1708 erà Sulger; îl vedem împrumutând la 24 Martie a acelui an pe Constantin Beldiman cu 25, lei pentru care acesta pune amanet a patra parte din satul Teţcani. Beldiman nu putù să plătească suma împrumutată şi mai avù probabil nevoie de bani căci, la 10 Octomvrie a anului următor, 1709, Ştefan Ruset, ajuns Vel Stolnic, cumpără dela Beldiman acea a patra parte de Teţcani, cu vecini, cu vaduri de mori, cu venit din câmpuri, din păduri şi din *păcuri*. Întreg satul Teţcani intră curând în mânile Stolnicului. (Hârtiile moşiei Teţcani, cari se află la proprietari, erezii lui Dimitrie Rosetti Teţcanu).

În hârtiile moşiei Stăneşti (la d-l Constantin E. Crupenski) se află un zapis din 16 Noemvrie 7221 (1712) a unui Petre Borze, mărturisind că a spart o *groapă de grău* conţinând 140 mierţe, a Stolnicului Ştefan Ruset şi neavând cu ce plătì, i-a dat jumătate din satul Stăneşti.

Ştefan Ruset erà Vel Vornic la 1725 şi îl vedem bucurându-se de deosebita favoare a lui Mihai Racoviţă. Probabil că căsătoria fiului său celui mai mare, Iordache, cu Catrina Costandache, fiica Mariei, surorii lui Racoviţă, avuse loc.

În a doua Domnie a lui Grigore Ghica, izbucnind răsboiu între Austria şi Turcia, în vara anului 1737 au intrat Austriacii sub poruncile generalului Badeni în ţară şi au luat în stăpânire ţinuturile Putna, Bacău, Neamţu şi parte din Suceava. Ştefan Ruset care îşi aveà aşezarea la Mărgineni şi moşiile aproape de munte, fiii lui, Stolnicul Răducanu Racoviţă (pe urmă Logofăt Mare, Medelnicerul Constantin Balş (ginere lui Ştefan Ruset) şi Sulgerul Ştefan Catargiu, a căror moşii asemenea se aflau aproape de munte, se închinară Nemţilor şi primiră să ocârmuească ţinuturile ocupate de oştile austriace în numele Împăratului. Vornicul Ştefan, fiind cel mai bătrân, fusese pus în capul acestei ocârmuiri, iar Răducanu Racoviţă trădà pe Nemţi cât puteà, scriind în taină lui Ghica Vodă tot ce ei făceau.

În anul următor fiind Nemţii siliţi să părăsească Moldova, boierii cari se supusese lor, traseră frică mare de pedeapsă. Dar afară de Constantin Balş ceilalţi scăpară uşor: Vornicul Ştefan cu o lună de şurgun la Dobrovăţ. Apoi Domnul chemându-l înapoi, îi mărită cu cheltuiala sa o fată cu Comisul Scarlatache Costache. (Vezi *Letopiseţe* II, p. 394—400).

Vornicul Ştefan a murit la Ianuarie 1739, lăsând trei fii: Iordache, Ioniţă şi Constantin şi 4 fete: Irina, Iliana, Maria şi Aniţa.

Medelnicerul Iordache Ruset.

Fiul cel mai mare al Vornicului Ştefan şi al Saftei Ursache. Se căsătorì cu Catrina, fata Stolnicului Costandache şi a Mariei, sora lui Mihai Racoviţă Voevod.

Această soră a Domnului trecuse prin întâmplări poate romantice dar nu plăcute. Fusese peţită în tinereţele ei de Vasile Ciaurul, un urmaş (prin femei) al lui Dumitraşco Ştefan, tatăl lui Gheorghe Ştefan Vv., dar Maria preferì pe un oareşcare Costandache, se vede de neam bun şi de o frumuseţă deosebită. După vreo zece ani, în vremea răsboiului dintre Austriaci şi Turci, Vasile Ciaurul care ajunsese la treapta de Stolnic şi erà un om cu duh neastâmpărat, visând lucruri mari, propuse generalului Stainville, din Braşov, să-i dea un ajutor de câteva sute de oameni, luând asupra lui să izgonească, cu ajutorul numeroşilor partizani ce ziceà că-i are în Moldova, pe Mihai Racoviţă şi să apuce Domnia, recunoscând suzeranitatea Împăratului. Stainville primì bucuros şi însărcină pe căpitanul Frantz Ernau, cu câteva sute de husari secui, să sprijine acţiunea Ciaurului.

Precum se ştie, expediţia reuşì la început de minune: o mulţime de Moldoveni se uniră cu catanele, ajunseră cu toţii la Iaşi şi cât pe ce puseră mâna pe Domn. Dar acesta avuse vreme să cheme în ajutor un număr copleşitor de Tătari; catanele şi răsculaţii fură învinşi, prinşi şi măcelăriţi mai toţi, iar viteazul Frantz Ernau, căzut în mânile Domnului, fu bătut de el cu buzduganul, apoi i se tăiè capul. Dar Ciaurul scăpase.

Alte catane cari intrase în ţară se încuibase la Mira, la Caşin, la Ocnă, la Neamţu şi din acele vizuini, ajutaţi de Moldovenii totdeauna gata de jaf, prădau în dreapta şi în stânga.

În Vasile Ciaurul erà încă vie supărarea ce-i pricinuise respingerea iubirii lui de către Maria Racoviţă. Punându-se în capul unui număr de Catane şi de răsculaţi, se scoborî în jos pe Trotuş, trecù Siretiul şi ajunse, prădând, până la aşezarea Stolnicului Costandache. Acesta erà cu Domnul, dar Maria erà acasă. Fu luată în cămaşă şi aruncată într'o căruţă (erà vreme de iarnă). Fără credinţa unei slujnice ţigance, aruncată şi ea în aceiaş căruţă şi care îi dădù cojocul ei, ar fi murit de frig. Fu dusă întro întinsoare până la Caşin.

Maria erà încă tânără şi frumoasă. Ciaurul avù mişelia să-şi astâmpere poftele asupra ei şi, după ce o ţinù mai multe zile în Caşin, o trimise lui Stainville, la Braşov, ca trofeu de izbândă. Pe drum nenorocita avù de suferit batjocurile însoţitorilor ei, numai când ajunse în Braşov fu bine tratată de Generalul Stainville, dată în gazdă la o casă de oameni cinstiţi şi primì banii trebuitori pentru a se îmbrăcà în chip cuviincios. Iar când Ciaurul se întoarse la Braşov, generalul Stainville nu voì să-l mai vadă nici să mai aibă a face cu dânsul. După o scurtă şedere în Braşov, Maria Costandache

fu trimisă sub escortă până aproape de Târgul-Ocnei de unde se îndreptă spre Iaşi. (1)

Fratele ei, Mihai Racoviţă, care confiscase averea destul de însemnată a Ciaurului, prin ispisoc din 9 Ianuar 1720 (Academia Rom., Pach. LXIX No. 31), dădù Mariei satele Rădeana şi Paşcanii din ţinutul Bacăului. Iar Maria, căsătorind pe fiica ei Catrina cu Iordache Ruset, fiul Vornicului Ştefan, îi dădù ca zestre satul Rădeana, unde ei îşi făcură aşezarea şi unde rămaseră chiar după moartea Vornicului, deşi Iordache primì în partea lui, pe lângă Pătraşcanii cu Borzeştii, şi Bogdăneştii unde erà aşezarea părintească

Iordache Ruset, care primise nu ştiu pentru ce, porecla de Baston, o duse numai până la slujba de Vel Medelnicer. În anul 1744, Octomvrie 12, îl vedem făcând, ca Ispravnic la Bacău, hotărnicia moşiei Stăneşti a frăţine-său Ion. (Scrisorile moşiei. Stăneşti, la D-l Constantin E. Crupenski). El murì după 1750 şi este îmmormântat împreună cu soţia lui, Catrina, în biserica dela Rădeana, clădită de Dumitraşco Ştefan.

Medelnicerul Ioniţă Ruset.

Al doilea fiu al Vornicului Ştefan şi al Saftei Ursachi, trăì mai mult la ţară, la satul Teţcani care venise în partea lui, întregind acea moşie prin diferite cumpărături în împrejurimi. Documentele ni-l arată întâiu Vtori Postelnic şi apoi Medelnicer. Căsătorit cu Smaranda Sion (2).

A lăsat trei fii: Ştefan şi Gheorghe şi două fete: Maria, căsătorită cu Banul Dumitrache (nu se zice din ce familie) şi Irina căsătorită întâi cu Polcovnicul baron Belinstein, apoi cu un Ruset a cărui identitate nu am putut-o descurcà.

Comisul Lascarache Ruset.

Al doilea fiu al Medelnicerului Iordache, căsătorit cu Iliana Dimache. I întâlnim întâi pe la 1756 ca Şatrar, apoi ca Comis. Pare a fi trăit mai mult la ţară, la Poşorcani, lângă Radeana. Îşi petrecù viaţa judecându-se cu răzăşii de acolo, în mijlocul cărora se vârâse cu nişte danii date de nişte răzăşi tatălui său, Medelnicerului Iordache. Mai primì şi el alte danii şi făcù cumpă-

(1) Povestit mie de C. Negri şi de Alecu Aslan (dela Oneşti) în anii 1873—75. Lui C. Negri aceste întâmplări i se povestise de Conache, al doilea soţ al mamei lui; lui Alecu Aslan i le povestise părintele său şi nepoata de fiică a ţigăncii care însoţise pe *Costăndăchioae* în drumul ei spre Caşin.

(2) Vezi zapisul de danie din 23 Noemvrie 7244 (1744) a Mariei Sioneasa: «către ginerile Ioniţă Ruset şi ficei meli Zmaranda» în Iorga, *Studii şi Documente*, VII, p. 300. (Originalul se află la d-l C. E. Crupenski).

rături în Boiştea şi în Poşorcani. Răzăşii îşi petreceau şi ei vremea când vânzând părţile lor lui Lascarache Ruset, când trăgându-l în judecată (la fiecare schimbare de Domn). Grigore Ghica îl dădù rămas la 1765; hotărî că răzăşii să-şi iea moşia înapoindu-i banii şi poruncì să i se dărâme casa ce o făcuse. După câteva săptămâni aceiaşi răzăşi veniau să roage pe Comisul Lascarache să le dea banii înapoi şi să-şi iea moşia. Între răzăşi erà sfadă mare, căci neamul Făcăoarilor, mai puternic în sat, voià să puie el stăpânire pe părţile celorlalţi răzăşi. Judecata se deschise din nou după moartea Comisului Lascarache şi, în urma unei cercetări făcută de Leon, Episcopul Romanului, răzăşii fură daţi rămaşi.

Lascarache Ruset erà un om de o iuţeală cumplită, îndrăsneţ tare, călăreţ şi puşcaş minunat. De multe ori răzăşii se încercară să-l ucidă, dar el ştiù să scăpe din toate primejdiile prin prezenţa de spirit arătată totdeauna. Erà sărac dar darnic peste măsără. Muri în primăvara anului 1775 şi soţia lui îşi dădù sfârşitul puţine zile după moartea lui.

Medelnicerul Gheorghe Roset.

Al doilea fiu al lui Ioniţă Roset (Teţcanu); a trăit aproape toată viaţa lui la moşia sa Teţcani. Căsătorit cu Iliana, fata *Baronului* Herescu din Bucovina şi nepoata Vlădicăi Herescu dela Rădăuţi. La Teţcani se află mai multe scrisori foarte interesante adresate de Vlădica Herescu lui Gheorghe Roset şi soţiei sale. Într'una din ele, care se vede că este un răspuns la o scrisoare a lor, îi jăleşte că sunt siliţi să trăească într'un loc atât de sălbatec şi supus prădăciunilor tâlharilor. Ei locuiau într'un fel de *culă* masivă din care avură adesea prilej să se apere împotriva numeroaselor cete de hoţi cari furnicau în ţară pe acea vreme.

Alexandru Mavrocordat (Firariul), la începutul anului 1783, voind se vede să pună justiţia mai la îndemâna poporului, numì în fiecare reşedinţă de ţinut câte doi judecători ca să judece pricinile mai mici, a căror importanţă nu comportà cheltuelile judecăţii înaintea Divanului Domnesc. Prin porunca din 29 Ianuar 1783 fură numiţi judecători la Bacău Grigore Crupenski biv Vel Vornic şi Gheorghe Roset Teţcanu. Prin altă poruncă, din 30 Ianuarie a aceluiaş an, li se rânduià o leafă lunară de 50 lei pentru fiecare.

Gheorghe Roset murì la sfârşitul anului 1804, lăsând doi fii: Iancu şi Dumitrache.

Hatmanul (pe urmă Logofătul) Răducanu Roset.

Născut la 1762, fiu al Comisului Lascarache şi al Ilenei Dimache, fu botezat de Logofătul Răducanu Racoviţă. Pare a fi petrecut mare parte din copilăria lui

la Poşorcani (Căiuţi). Erà încă foarte mic când fu răpit, împreună cu soră-sa mai mare, Zoe, de nişte ţigani nomazi, puşi la cale de un creditor din Ungaria, căruia tatăl copiilor datorià o sumă de şase sute de lei. Ţiganii duseră copiii la casa creditorului, un negustor din Kezdi-Vàsàrhely, care trimise răspuns Comisului Lascarache că-i va liberà îndată ce va primi suma datorită cu dobânda ei. Banii complectaţi de Comis, om nevoiaş, foarte cu greu, fură încredinţaţi de el cumnatului său, lui Manolache Dimache, care trecù munţii călare, plătì datoria şi aduse pe copii înapoi în doi desagi spânzuraţi de oblâncul şelii. Hatmanul nu-şi mai aduceà aminte de acea călătorie romantică, căci fusese făcută când erà mic de tot, dar soră-sa, Doamna Zoe, care erà cu un an mai mare, şi-o amintià foarte bine şi o povestià bucuros.

După moartea Comisului Lascarache şi a soţiei sale (1775), epitropia copiilor fu încredinţată moşului lor, Jitnicerului Manolache Dimache, care se căsătorì în curând cu Balaşa Roset Roznovanu. Răducanu petrecù o mare parte din tinereţele lui la Roznov, în casa Logofătului Neculai Roset, crescut fiind împreună cu fiul Logofătului, cu Iordache. Povestià adesea fiilor săi cum vânà iepurii cu ogarii în împrejurimile Roznovului, însoţit fiind de Filipache Lecca, despre care am vorbit mai sus şi care, deşi trecuse de nouăzeci de ani, îl învăţà să călărească şi să tragă cu puşca.

Tânărul Răducan erà foarte sărac; precum însuş arată în testamentul său, tot venitul lui se ridicà la abià şase sute de lei pe an. Soră-sa mai mare, Zoe, avuse norocul să se căsătorească cu Beizadeà Alexandru Moruzi. La mazilirea socrului său, înainte de a plecà la Ţàrigrad, ea dăruì fratelui său toată partea ei din mica avere părintească.

Atunci un boier foarte bogat şi foarte puternic, de care se temeau chiar Domnii, Visternicul Iordache Balş, îl luà sub ocrotirea sa şi îl căsătorì cu fiica lui mai mare, Iliana, ce o avuse din întâia lui căsătorie cu Domniţa Maria, fata lui Constantin Mavrocordat. Zestrea făgăduită, 70.000 lei în bani, erà frumoasă pentru acele vremuri, însă fu plătită de bogatul dar sgârcitul socru numai cu ţârâita, achitarea desăvârşită făcându-se de abià în anul 1798, adică după moartea Ilenei, veşnic bolnavă, şi care dăduse soţului ei şapte fete.

Tinerii soţi trăiră deci în mare strâmtoare «mutându-se» după o expresiune a Hatmanului, ce o găsesc într'un memoriu posterior făcut de el, «din isprăvnicie în isprăvnicie». Puternicului Visternic îi venià se vede mai uşor să pună pe ginere-său în slujbă decât să se despartă de banii făgăduiţi (1). Ca ispravnic Răducanu Roset se arătă, în toate ţinuturile încredinţate oblăduirii lui, un nă-

(1) Visternicul Iordache Balş erà tot atât de vestit pentru agerimea minţii cât şi pentru avuţia lui, dar fiind *habsân*, aspru şi sgârcit, nu erà iubit nici de cei mai de aproape ai săi. Cu prilejul unei grele boli căzând în letargie, fu crezut mort. Clironomii lui se grăbiră

prăsnic și îndrăzneț vânător de hoți, pe cari îi urmăriâ în persoană, însoțit de câțiva oameni aleși, adesea singur. Erâ înzestrat cu o putere neobișnuită și gloantele lui nu rătăciâ nici odată.

În vremea răsboiului dintre Turci cu Austriaci și cu Rușii (1787—1792), Alexandru Ipsilant, Domnul trimis de Turci Moldovei în anul 1788, erà un instrument al Austriacilor și trădâ pe suveranul său din răsputeri, ajutat fiind de aproape toată boierimea Moldovei. Răducanu Roset, călăreț și trăgaciu de frunte, fiind cunoscut ca om îndrăzneț, fu trimis în lagărul austriac dela intrarea Imperialilor în țară, împreună cu o mică ceată de călăreți moldoveni, aleși tot unul și unul, spre a servì de călăuze și de eclerori trupelor. Se știe că campania lui Coburg nu fu fericită și că dacă prinse cu ușurință pe Domnul Moldovei (care nu cereà altceva decât ca să fie prins), când încercà să pătrundă în Țara-Românească, fu bătut de Turci și de Mavrogheni. Bunul meu nu puteà să uite cum o mână de Spahii turcești îl gonise pe dânsul și pe toată călărimea austriacă dela Focșani până aproape de Mărășești. De atunci aveà un dispreț nemărginit pentru Austriaci, pe cari îi numià «niște păcătoși». În schimb însă aveà o mare admirație pentru Suvarov și nu se sătură să povestească copiilor săi despre izbânzile acelui general la Focșani și la Râmnic, izbânzi la cari fusese față.

Cu prilejul întâii Domnii a lui Alexandru Moruzi în Moldova (1792—1793), soarta lui Răducanu se schimbă cu totul. Soră-sa, Doamna Zoe, îl iubià foarte mult: scutirile de vamă pentru cârduri de boi de negoț și sute de mii de ocà de sare, dănii repețite de țigani domnești și dese hărăziri de scutelnici se revarsară asupra lui și înaintă repede pe treptele ierarchiei boierești. Urmă pe Moruzi în Țara-Românească, când acest Domn își văzù scaunul strămutat peste Milcov (1793—1796). Se vede că el rămase în București și după mazilirea cumnatului său. Când Turcii asediară pe rebelul Pasvantoglu în Vidin, sarcina aprovizionării taberei turcești fu, cel puțin în mare parte, dată Domnului Munteniei. El trebuià să aibă în tabără, spre a-l reprezentà, un *mehmendar* de încredere, cuminte, harnic și bărbat: o neglijență sau o greșală din partea acestui reprezentant putând să coste Domnului, nu numai scaunul ci și capul său. Ipsilant care cunoșteà pe Răducanu Roset încă din Domnia lui în Moldova, îl însărcină cu această slujbă grea, iar el știù s'o poarte astfel încât atrase Domnului mulțumirile Seraskerului.

Știà turcește bine și luă în mai multe rânduri parte la asalturile trupelor împărătești. Își făcuse printre pași și agale o mulțime de prieteni. Un agă care

să-l puie în sicriu și să-l ducă la groapă. Dar când erau să puie capacul raclei, Vistiernicul, spre nespusa lor groază, deschise ochii, se sculă singur în picioare, ieși din sicriu și le zise rânjind: „Prea degrabă v'ați bucurat!“ Apoi merse pe jos acasă și trăi încă câțiva ani.

trăise în Brăila, fiind rănit de moarte, îl chemă la locul unde zăceà şi-i încredinţă că îngropase o sumă de bani lângă casa lui, într'un sat al «hazului». Apoi îl rugă să meargă să desgroape acei bani şi să-i trimită fetelor lui la cererea lor, însărcinând pe un servitor al său să vestească pe fete că averea lui să află în păstrarea cutărui boier din Moldova. Bunul meu, la întoarcerea în ţară, merse la locul numit unde găsì într'adevăr banii: trei sute de icosari de aur. Ţineà banii de mai mulţi ani la dânsul când primì o scrisoare dela fetele Turcului, prin care ele îl încunoştinţau că au primit în sfârşit veste despre moartea tatălui lor şi despre depozitul lăsat la dânsul pe care-l cereau. Bunul meu trimiţându-le îndată banii, ele îi scriseră din nou pentru a-i mulţumì (1).

Se întorsese în Moldova după mazilirea lui Ipsilant şi urcarea în scaun a lui Hangerliu (1797). Atinse atunci treapta de Postelnic. În timpul Domniei a doua a cumnatului său Alexandru Moruzi în Moldova (1802—1806), deveni Hatman. Averea lui se făcuse foarte mare. În anul 1792 îl vedem cumpărând, pentru suma enormă pe acea vreme de 147.000 lei, toată averea lui Manolache Balş care se strămută în Rusia (2). Se bucurà atunci de o mare influenţă şi erà foarte stimat şi iubit de contimporanii săi. Iată cum se exprimă despre el, într'o carte apărută pe acea vreme la Sibiu, un străin care petrecuse mai mulţi ani în ţară:

(1) Această întâmplare mi se povestise de bătrânul Ienicer *Otusbir* Hadji Mehmet Bairactar, mort în iarna anului 1877—1878, care fusese *zăloagă* la Bohotin (adică dat vechilului acelei moşii pentru a împiedecà jafurile Turcilor pe dânsa). Mehmet arătà cu multă complezenţă o rană cumplită în partea stângă a pieptului, făcută de baioneta unui soldat francez la Abukir, când el erà de şasesprezece ani. Nu fusese cu bunul meu la Vidin, dar luase parte la sfâşitul răsboiului cu Pasvantoglu. Rămăsese în ţară după plecarea Turcilor în urma sdrobirii mişcării eteriste, ca vătav pe moşiile bunului meu. Apoi se apucă de negustoria de cheresteà la Broşteni, Piatra şi Târgul Ocnei. Merse la Mecca pe la 1840, când luă titlul de Hagiu de care erà foarte mândru. Se căsătorise (?) cu o Moldovancă, o ţărancă din Dorna, de o frumuseţe rară, pe care nu izbutì s'o facă să umble cu faţa acoperită. Erà foarte bun de gură şi povestirile asupra vremii vechi curgeau din gura lui în şiroiu nesfârşit. Dar imaginaţia lui bogată jucând un rol mare într'însele, eu nu dădusem nici un crezământ istoriei cu fetele Turcului care-şi îngropase banii lângă Brăila. Însă acum şapte ani, găsind nişte scrisori turceşti într'un vraf de hârtii vechi şi dându-le d-lui Seni, atunci interpret al Ministerului Afacerilor Străine, ca să mi le traducă, când mi le înapoiè, spre marea mea surprindere văzuiu că erau scrisorile fetelor Turcului, prieten cu bunul meu şi ucis la Vidin, şi că bănuisem în zadar veracitatea vechiului meu prieten Hagi Mehmet Bairactar.

(2) Acad. Rom., Pach, LXXX, Manolachi Balş erà Polcovnic în oastea rusească şi obţinuse dela Ecaterina II o danie de mai multe sute de suflete în Rusia. El veni însă să moară în Moldova.

«e) Das Raducanische Haus. So wie Rechtschaffenheit und Hospitalität zu den Hauptvorzügen dieses Hauses gehören, so verdient es noch besonders bemerkt zu werden, dass die Kinder desselben nicht nach Landessitte von unverständigen Mönchen oder wohl Zigeunern, sondern von gebildeten Ausländern erzogen werden. Der Vater dieser liebenswürdigen Familie ist ein Biedermann von ungemeiner Thätigkeit und bewährter Rechtschaffenheit, voll glühenden Patriotismus. Schade nur dass sein rastloser Eifer für das allgemeine Wohl, das er nicht immer bewirken kann, wozu ihn sein inneres lebendiges Gefühl für die gute Sache seines Vaterlandes anspornt meist vergeblich ist. Er hat eine ausgezeichnete, schöne, vernünftige und wohlthätige Schwester, welche die Gemahlin des jetzt regierenden Woiwoden Alexanders Moruzi ist.» (1)

Către sfârşitul Domniei a doua a lui Alexandru Moruzi în Moldova, Hatmanul se căsători, la Bucureşti, cu Eufrosina, fata lui Dumitrache Manu din Ţarigrad, Marele Dragoman al Porţii, care mai fusese căsătorită cu boierul muntean C. Golescu dar se despărţise de el.

Nouii soţi făcură, în anul 1806, o călătorie la Viena, unde Hatmanul stârnì admiraţia Austriacilor prin chipul minunat în care trăgeà la ţintă. Trăgând cu nişte pistoale montate pe straturi (paturi) de metal, pe când Austriacii, trăgeau cu carabine, boierul moldovan obţinù premiile cele mai mari; medaliile câştigate cu acest prilej se păstrează şi astăzi în familie. La întoarcerea lui în ţară găsì răsboiul declarat între Rusia şi Turcia, iar cumnatul său silit să părăsească scaunul domnesc.

În anul 1809, aflându-se, în calitate de deputat al Moldovei, în tabăra rusească dinaintea Ismailului, firea lui răsboinică îl făcù să iea parte la asaltul care puse pe Ruşi în stăpânirea cetăţii. Lovit de un glonte la umărul drept, această rană îi pricinuì o uşoară deformare a umărului, care de atunci rămase ceva adus înainte; căpătă pentru vitejia lui crucea Sfântului Gheorghe de soldat (acea de argint).

Până la 1821 Hatmanul duse o viaţă liniştită, iarna la Iaşi, în casa lui din uliţa Goliei, vara la Bohotin unde îşi făcuse o aşezare foarte luxoasă pentru acea vreme. Grija însemnatei lui averi, creşterea numeroşilor săi copii şi vânatul pentru care erà pasionat îi absorbiau tot timpul când nu erà în slujbă. Când izbucnì mişcarea eteristă, *se bejenì*, cum se ziceà pe atunci, cu toată familia lui la Cernăuţi. Însă după ce-şi puse pe ai săi în siguranţă, se întoarse în Moldova şi, împreună cu alţi boieri, adună oameni înarmaţi cu

(1) Andreas Wolff, der Arznei Gelehrheit Doctor, ausübendem Arzte zu Hermannstadt, *Beiträge zu einer statistisch historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*. Hermannstadt 1805. I, p. 273.

cari se împotrivì la trecerea Grecilor peste Siretiu, dar in ce punct anume nu pot preciză (1).

Amestecat în intrigile cari desbinară boierimea la începutul Domniei lui Ioniţă Sturza, Hatmanul petrecù mai mulţi ani la Cernăuţi unde fiii lui urmară cursurile şcoalelor publice. După pacea dela Adrianopole, Hatmanul făcù parte din întâia sesiune a obşteştii Adunări şi, când nu eră de faţă nici una din feţele bisericeşti, prezidă Adunarea ca cel mai în vârstă din boieri. Mihail Sturza îi dădù rangul de Logofăt Mare cu vreo doi ani înainte de moartea lui. Ultimii ani ai vieţii Hatmanului îi fură amărîţi prin pierderea celei mai mari părţi a averii sale. El se pusese chezăş, la 1813, pentru cumnatul său, Ioan Balş, pentru o sumă foarte însemnată. Ioan Balş neplătind la vreme, Hatmanul fu silit să se execute, intentând tot odată proces cumnatului său înaintea instanţelor din Basarabia, averea lui Balş găsindu-se din a stânga Prutului. Hatmanul câştigă înaintea tuturor instanţelor şi, la urmă, Senatul din Petersburg îl puse în stăpânirea moşiilor lui Ioan Balş. Dar acesta fiind şambelan al Împăratului, obţinù dela Neculai Pavlovici *casarea sentinţei Senatului şi punerea lui din nou în posesiunea moşiilor*, printr'o singură decisiune imperială, fără altă formă de judecată. După ce iscălì, Împăratul adause: *dar aceasta să nu slujească de exemplu.*

Bunul meu murì la anul 1838, în Iaşi, în vârstă de 76 ani şi fu îngropat la Sf. Spiridon a cărui ctitor fusese.

Din întâia lui căsătorie cu Iliana Balş, avuse şapte fete, din cari patru muriră de mici, două se călugăriră iar una, Zoe, se căsătorì cu Dumitrache Ghyka, fiul lui Costache Ghyka (Sulgiaroglu) şi fu mama lui Nicu Ghyka (Comăneşti), a Ilenei Sturza (Contesa) şi a Mariei Rosetti-Roznovanu.

Din a doua căsătorie lăsă patru fii, ale căror biografii urmează, şi trei fete: Profira căsătorită cu Alexandru C. Moruzi, Maria căsătorită cu Teodor N. Balş (Caimacamul) şi Aglaia căsătorită cu Pericles Argyropulo dela Atena.

Hatmanul Răducanu, căci lumea urmă să-i dea acest titlu şi după înălţarea lui la rangul de Logofăt, eră un bărbat foarte iubit de contimporanii

(1) Întâmplarea mi-a fost povestită, în copilăria mea, în nenumărate rânduri de răposatul Dumitrache Zdrobici dela Răcătău. Zdrobici luase parte la luptă, care în gura lui luà proporţiile unei bătălii mari şi îmi descrià până şi haina ce o purtà Hatmanul în acea zi, dar am uitat numele localităţii indicate de el. Hatmanul vorbià de Zdrobici către tatăl meu, ca de «un băiat foarte de ispravă şi foarte voinic». Zdrobici eră un om de casa Sturzeştilor dela Miclăuşani şi Şcheia şi aveà o mică proprietate la Răcătău (Bacău). Fusese vânător mare, dar trăgaciu prost şi eră un povestitor neîntrecut care a făcut fericirea a mai multor generaţii de copii. Puteà să bea cantităţi enorme de vin fără a se resimţi câtuş de puţin. Aveà specialitatea obiectelor împodobite cu flori de alamă incrustate, artă ce o învăţase dela răposatul Logofăt Costache Sturza. Zdrobici a murit pe la 1877 sau 1878.

lui, iute la mânie, însă bun la inimă, de o fire deschisă şi dreaptă. Erà vesel şi iubitor de bunurile vieţii, dar foarte evlavios.

Iubià poporul şi erà iubit de el ca un părinte, dându-i-se chiar de el acest nume. Ţăranii bătrâni din Căiuţi şi din Bohotin mi-au povestit multe convorbiri ale lor cu dânsul la câmp sau la vânat. Când se adresau lui, îi ziceau: Părinte Hatmane sau Părinte Logofete. Regret că nu mi-am putut procurà la vreme, pentru a-l publicà aici, testamentul său în care recomandă fiilor lui, în termeni calzi, să ocrotească poporul.

Cultura lui erà puţin lucru, dar vorbià bine greceşte şi turceşte, ştià ruseşte şi *rupeà* puţin nemţeşte şi franţuzeşte. Pricepeà nevoia culturii şi fu unul din cei dintâi boieri care trimese pe fiii săi să-şi facă studiile în străinătate (la München).

Ca şi Wolff, tatăl meu şi moşii mei, mi l-au descris ca un naţionalist convins şi însufleţit.

Doamna Zoe Moruzi născută Roset.

Doamna Zoe erà cu un an sau doi mai mare decât frate-său Răducanu. Îşi petrecură toată copilăria împreună. După moartea părinţilor lor, copiii fură luaţi în casa Jitnicerului Manolache Dimache, fratele mamei lor. Mai trăià un moş al lor după tată, Neculai Roset, mort Mare Vornic, căsătorit cu Ecaterina Sturza. Însă aceştia, oameni bogaţi şi sgârciţi, nevoind să primească în casa lor pe orfani, Manolache Dimache deşi încă burlac, îi luă la dânsul. Dimache se căsătorì în curând cu Bălaşa, una din fiicele Logofătului Neculai Roset-Roznovanu care servì de mamă Zoiţei.

Domnul Constantin Moruzi care, la începutul Domniei sale (1777—1782), se pusese rău cu boierii Moldovei din pricina *tăierii* Vornicului Manolache Bogdan şi a Spătarului Ion Cuza, căută pe urmă fel de fel de mijloace pentru a-i îmbunà. În acest scop Doamna lui luă pe lângă ea mai multe fete de neam bun dar sărace spre a le creşte şi a le mărità, între cari şi Zoiţa Roset. Fata fiind foarte deşteaptă, cuminte şi de o frumuseţe strălucitoare, Beizadeà Alexandru, fiul cel mai mare al Domnului, fu cuprins de o mare dragoste pentru dânsa. Ea ştiuse să câştige inimile Domnului şi a Doamnei, aşà că ei, departe de a se împotrivì la căsătoria fiului lor cu orfana săracă, se grăbiră să-şi dea consimţimântul primind pe Zoiţa de noră cu mare bucurie şi iubire. Ea fu pentru Alexandru Moruzi o soţie iubitoare, credincioasă şi cuminte, o mamă neîntrecută pentru copiii ei.

Drăghici (1) povesteşte despre dânsa următoarea întâmplare caracteristică: «După încheierea păcii din Iaşi prin murhajii rânduiţi de Poartă, s'au numit Domn pe Alexandru Moruz, fiul lui Constantin Voevod Moruz, ce erà însurat cu fiica Răducanului Roset (2) şi soră Logofătului Răducanu Roset, anume Zoiţa. Aceşti fraţi, Logofătul Răducanu şi Zoiţa, Doamna lui Moruz, rămâind orfani nevrăsnici de părinţii lor, s'au crescut de către o rudenie depărtată, bătrâna Dimachina, mama Vornicului Neculai Dimachi, pentru că dreapta lor mătuşă de pe bărbat, cucoana lui Baston bătrânul (3) ci erà Roset, n'au vrut să-i primească în casa soţului ei, ca să crească, fiind femeie foarte avară şi mândră, încât de nu se găsià Dimachina să-i îmbraţişeze pe copii, ar fi ajuns poate la uşile străinilor. Dar vrând Dumnezeu a ridicà pe copilă la aseminea treaptă înaltă şi viind cu soţul ei în Iaşi, Bastoneasa nu-şi aflà loc de bucurie că nepoata ei s'au făcut Doamnă, socotind că o va tratà ca pe maică-sa, neavând părinţi sau rude de aproape decât pe dânsa. Pentru aceasta s'au dus cu mare nădejde la Curte spre a se înfăţoşà în vremea ceremoniei obişnuite ca să o puie cel puţin alăturea cu dânsa lângă tron. Zoiţa însă, ace mică şi proastă, precum îi zicea mătuşă-sa, aducându-şi aminte de purtarea ei cea veche către dânsa, au primit-o ca Doamnă de o sută de ani, fără nici o familiaritate sinceră, ce întocmai ca pe o cucoană de rangul şi starea ei precum au primit şi pe altele. În aceiaş zi apoi urmând a venì toate cucoanele din Iaşi, după datoria ce se păzà a se înfăţoşà Doamnei, că erà un obiceiu strict eticheta acea în vremea Grecilor, s'au arătat nu târziu şi Dimachina, pe care cum au zărit-o Doamna Zoiţa în salon, s'au sculat de pe tron să o întâmpine, au îmbrăţişat-o şi i-au zis mătuşă, precum se obişnuise a o numì din copilăria sa, cinste pe care toată adunarea o au pătruns până la suflet, văzând recunoştinţa acei tinere Doamne ce n'au uitat binefacerea bătrânei cucoane din a căreia casă s'au norocit».....

Străinii cari au venit în contact cu Doamna Zoe, vorbesc de ea cu mare laudă; am văzut ce zice despre dânsa Wolff, iată cum se exprimă d-na Reinhard (4):

«La Princesse, quoique déjà grand-mère, est encore fort belle, elle a de la grâce et des manières agréables; sa dignité innée, exempte de toute morgue,

(1) Post. Manolache Drăghici, *Istoria Moldovii pe timp de 500 ani*, p. 57.

(2) Aici Drăghici face o confuzie: tatăl Zoiţei erà Comisul Lascarache Ruset fără nici o umbră de îndoială.

(3) Neculai, al treilea fiu al Medelnicerului Iordache Ruset. Porecla de Baston trecuse, se vede, dela tată la fiu.

(4) *Lettres de Madame Reinhard à sa mère*, 1798—1815, traduites de l'Allemand et publiées par la baronne de Wimpffen née Reinhard. Paris 1900, p. 208.

prouve combien elle a le sentiment que les hommages rendus à sa personne s'adressent surtout à sa haute situation. Sa conversation a du charme, elle s'exprime facilement en français et notre littêrature ne lui est pas inconnue. En recevant un accueil aussi aimable je me serais crue dans une cour d'Europe şi les dames d'honneur n'avaient admiré touché et palpé toutes les pièces de ma toilette. La princesse a eu la gracieuseté de déroger aux habitudes du pays en me faisant asseoir à côté d'elle sur le divan, au lieu de m'obliger à m'y accroupir à la turque, exercice auquel je suis maintenant habituée».

Şi mai departe, după ce Moruzi primeşte vestea mazilirii lui (1):

«Je me suis rendue à mon tour chez la Princesse. Elle était malade de la fièvre et plus affectée par la mort d'un de ses petits enfants, survenue la veille, que par ses ennuis personnels: son mari a rempli déjà plusieurs fois les fonctions de gouverneur tant en Valachie qu'en Moldavie et ces mouvements de la fortune ne doivent pas la surprendre. Pourtant elle espérait passer trois ans à Iassy et pensait inaugurer son nouveau palais par une grande fête la semaine prochaine.

«J'ai trouvé toutes les dames en larmes, car la Princesse est aussi aimée qu'elle mérite de l'être. Je partage les regrets que son départ inspire; il va m'enlever la seule société féminine qui me fût sympathique.»

Restul vieţii Doamnei Zoe fu un lung şir de nenorociri. Soţul ei fu disgraţiat cu desăvârşire în urma trădării, reale sau închipuite, a fratelui său Dumitrache cu prilejul încheierii păcii dela Bucureşti, închis cu Doamna şi cu copiii la Şapte Turnuri. Ea arătă în toate aceste împrejurări o tărie de inimă şi o întregime de minte, care ar fi făcut cinste oricărui bărbat vrednic. Ştiù, după ce rămase văduvă, să apere interesele copiilor ei cu o rară şi neobosită agerime.

În copilăria mea am auzit o mulţime de povestiri interesante asupra întâmplărilor vieţii ei; îmi pare rău că, nepunându-le chiar atunci pe hârtie, amintirea lor este prea confuză ca să le pot redà aici.

Dumitrache Roset Teţcanu.

Al doilea fiu al Medelnicerului Gheorghe Roset, căsătorit cu Ecaterina Crupenski. Trăì aproape toată viaţa lui la Teţcani şi murì încă tânăr, înainte de 1829. La Teţcani se găseşte un pachet cu acte interesante, privitoare la întâmplările anului 1821 în ţinutul Bacăului, din care extrag nrmătoarea scrisoare a lui Dumitrache Roset, atunci Căminar, către Ioniţă Sturza (viitorul Domn).

«Cu plecăčune mă închin dumitale moşu Ioniţă.

(1) Op. cit, p. 208.

«După prăzile volintirilor, care cred că-i fi auzit câte am pătimit rămăin-du-mi numai păpuşoiu şi puţine vite, iar altă nimică, mi să ridică acum şi aceste de către ostaşii turceşti subt care cuvânt nu ştiu, căci nici în cugetul mieu nu mă simt cu ce mai mică greşală către a noastră stăpânire, în cât mai vârtos în fapta pentru care fiindcă acum sunt păr la cămeşă dezbrăcat, mă rog dumitale fă binele ce poţi arătând unde vei socoti şi cerînd să să dei poroncă a nu mi să lua aceste. Nici nu sînt nici am fost subt vinovăţie acelor de alt niam şi de o legi cu noi ci am fost şi sînt supusul preînaltei Porţi cu toată credinţa şi dreptatea. Precum am şi slujit în vremea ačasta adunând pre toţi lăcuitorii satelor de prin pregurul mieu ci erà gata în tot časul a să rădică şi sau apucat de muncă şi de arat. Mă rog dară cât să va pute mai în grabă lucrează cât îţi este cu putinţă, căci vitele leau trimis la Palancă şi păpuşoii în Bacău şi să am şi cinstit răspunsul dumitale. Pentru care facere de bine dumnezău va fi răsplătitor, iar eu în toată viiaţa îndatorit.

«Plecat sluga dumitale 1821 Iunie 12.

«Dimitrie Ros[e]t Căminar.»

Amintirea lui Dumitrache Roset se păstrează încă vie printre oamenii bătrâni din satele de pe Tazlău, căci el scăpă localitatea de jafurile lui Belecciu, un hoţ vestit. Aflând că hoţul, cu ibovnica lui şi cu trei tovăraşi se odihnesc de amiază într'o poiană lângă Teţcani, el se duse acolo călare cu un pădurar al său. Cum îi văzură, hoţii traseră asupra lor şi culcară pe pădurar la pământ, mort. Dumitrache însă, descălecând, se dădù repede după un copac de unde împuşcà doi hoţi. Belecciu şi tovăraşul rămas, ascunşi şi ei după nişte copaci, făcură prostia să-şi strice toate focurile asupra copacului în dosul căruia erà Dumitrache, fără a îndrăsnì să mai iasă la poiană. Când Dumitrache pricepù că ei numai au praf, ieşì de după copac, se apropiè de ei, cu puşcă întinsă asupra lor, îi făcù să arunce armele şi luându-i pe dinapoi, duse hoţii şi femeia până în sat. Belecciu şi tovărăşul lui fură spânzuraţi. Dumitrache Roset erà un om lung, slăbănog, cu păr roşietic Belecciu îl supranumise: Jidanul cu barba roşie.

Răducanu Rosetti.

Fiul cel mai mare al Hatmanului Răducanu şi al Efrosinei Manu. Născut la 1813. Îşi începù studiile cu prilejul bejeniei la 1821, la Cernăuţi, unde stătù mai mulţi ani în şcolile publice de acolo. Când familia se întoarse în ţară, studiile urmară sub direcţia a doi profesori : un *didáscalos* vestit, numit. Leonti, celalalt un pastor protestant, doctorul Roth. Leonti înculcă copiilor

Hatmanului excelente principii de gramatică și literatură grecească însă, după obiceiul dascalilor grecești, cu ajutorul neobosit al vergii. Lecțiile doctorului Roth păreau să fi lăsat tatei și moșilor amintiri mai puțin usturătoare. În anul 1830 toți frații fură trimiși sub privegherea și povățuirea lui Roth la München, unde Răducanu aveà să urmeze cursurile de filozofie la Universitate. Supus unui examen de intrare, i se dădù ca primă încercare, de către rectorul Thiersch, să traducă o odă a lui Pindar și întâia Catilinară a lui Cicero. Tălmăci cu ușurință oda lui Pindar nemțește, dar întâia Catilinară o traduse în limba greacă clasică. Rectorul și profesorii, entuziasmați de greceasca lui impecabilă și elegantă, îl dispensară de restul examenului. Leonti nu abuzase de vergi în zădar.

Jugul destul de ușor de altmintrelea al lui Roth fu scuturat în curând și tatăl meu luă asupra lui ocârmuirea coloniei. După câteva certificate semestriale ce le păstrez, el urmă cursurile destul de regulat, însă judecând după povestirile lui de pe acea vreme, sigur este că cu toții petrecură bine și cheltuiră cumplit de mult. Se mai găsiau tot atunci la Universitate, la München, Nicu Ghyka dela Comănești, Beizadeà Dimitrie Ghika din București, Costache Rolla, un Crețulescu și alți câțiva Români, a căror nume îmi scapă. Ei făcuse mare prietenie cu Curlandezii, Estonienii și Livonienii cari frecuentau acea Universitate. Toată această tinerime, venită din țeri semibarbare, flămândă de plăcerile Occidentului, puneà pungile părintești la grea încercare.

Pierderea procesului cu Ioan Balș și vârsta lui înaintată făcură pe Hatman să recheme în țară pe fiul său cel mai mare la 1834, înainte ca el să-și fi complectat studiile. Cei patru ani dela 1834 la 1838 fură întrebuințați în liquidarea unei situații foarte grele, căci Hatmanul aveà de plătit garanția dată de el pentru Balș la 1813 plus dobânzile și cheltuielile procesului, adică mult peste cinci zeci de mii de galbeni, o sumă enormă pentru acea vreme.

Prima funcție încredințată lui Răducanu Rosetti fu acea de Ispravnic al ținutului Iași cu rangul de Agă. La 1838, Hatmanul murind, tânărul Răducanu fu însărcinat cu Epitropia casei. Toate moșiile Hatmanului, atât cele din Basarabia cât și cele din Moldova, afară de Bohotinul care urmà să fie împărțit între frați și de Căiuțul care nu găsì mușteriu, fură vândute spre a scăpà de datorii și de enormele procente cari se plătiau atunci. Totuș unele din ele rămaseră neachitate și fiecare din frați trebui să iea asupra lui o parte din această rămășiță de datorii.

Răducanu Rosetti se căsători la 1840 cu Ruxanda, fiica bogatului bancher Spiro Paul, dar o perdù după câțiva ani de căsătorie. Când părăsì ispravnicia fu numit membru al *Divanului Apelativ* al Țerii de sus și, la 1843, înălțat la rangul de Vel Vornic.

Până atunci relațiile între el și Mihai Sturza fusese bune. Dar abuzurile Domnului devenind din zi în zi mai strigătoare și corupțiunea ocârmuirii lui mai mare, toate elementele curate și mai ales tinerii întorși din străinătate începură să facă lui Vodă o opoziție hotărîtă și fățișă. Răducanu Rosetti care își dăduse demisia din magistratură și frații lui erau trup și suflet cu această opoziție a cărui conducător erà Alecu Ghyka, tatăl viitorului Domn și care numără în fruntea ei oameni ca Grigore Ghyka, Nicu Ghyka Comănești, Costache Negri, Mihai Kogălniceanu, Alexandru Cuza, Manolache Costache, Lascar Catargiu, Hurmuzache, Vasile Alexandri și toți marii Moldoveni cari au avut o parte atât de însemnată în opera de renaștere a României.

Mult se căznì Mihai Sturza ca să desbine opoziția, să fure pe cei mai energici dintr'înșii, făgăduințele cele mai strălucite fură făcute când unuia când altuia, dar înzadar, nici unul nu șovăì.

Această opoziție se sfârși prin mișcarea rău alcătuită și neizbutită dela 1848. Șefii ei și majoritatea membrilor, aproape toți boieri mari sau fii de boieri mari, erau însuflețiți de ideile cele mai nobile, împinși de instinctele cele mai generoase, călăuziți de dorul de țară și de neam cel mai înalt și cel mai curat. Desinteresarea lor, disprețul banului și în deobște a binelui lor material n'aveau mărgini. Erau stăpâni pe țară, aveau monopolul puterii și al bogăției și totuș țelul pentru care luptau în cnip conscient erà tocmai nimicirea sistemului pe temeiul căruia aveau asemenea prerogative: sfărmarea stavilelor puse de Regulament între ei și popor.

Nu trebue uitat că luptătorii pentru ideile nouă ieșiți din treptele inferioare luptau totdeodată pentru îmbunătățirea stării lor, pe când conducătorii acțiunii naționale în Moldova, ieșiți din rândurile boierimii celei mari, stăpână pe țară, luptau pentru nimicirea privilegiurilor cari le închezeșluiau avuția și puterea. Dar nepractici, teoriciani și ideologi, ei nu știură, ca tovarășii lor de idei din Țara-Românească, să atragă poporul în partea lor: mișcarea lor negăsind nici un răsunet în țărănime, ea fu sdrobită de Mihai Sturdza cu cea mai mare înlesnire.

Cei patru frați Rosetești, ieșiți din întrunirea dela casele lui Mavrocordat înainte de brutala ei împrăștiere, dormiau liniștiți în casa părintească când în mijlocul nopții, fură treziți de o *roată* de soldați, ridicați din paturile lor, legați cot la cot, târîți la cazarmă între lovituri de straturi de pușcă și acolo trântiți pe scândurile goale. Beizadeà Grigore, al doilea fiu al Domnului, în mare uniformă de polcovnic rus, se primblà mândru și trufaș pe dinaintea lor: *„Vous êtes magnifique et pas cher!“* îi strigă Alecu Rosetti, al doilea fiu al Hatmanului.

A doua zi erau porniți la Galați, tot legați, în căruțe de poștă și sub escortă. Urmau să fie trimiși peste Dunăre împreună cu Alecu și Ion Cuza,

cu Grigore Romalo, Manolache Costache, A. Moruzi, Zaharia Moldovanu, Sandu Miclescu, Nicu Catargiu, Vasile Canta și Dimitrie Filipescu. Porniră în ziua de 3 April în patru bărci, escortați de patru ofițeri, doi cadeți și 30 soldați sub comanda Polcovnicului Miscenco, șeful garnizoanei Galați. Arestanții, prin ajutorul Spătarului Iancu Cozoni, un om al Roseteștilor, izbutise să iea cu dânșii un mare număr de gărăfi de vin vechiu cu care cinstiră atât pe ofițeri cât și pe soldați.

Polcovnicul Miscenco, în raportul său către Hatman, zice că o furtună îl sili să debarce la Brăila. Tatăl meu, frații lui și Manolache Costache, cari mi-au povestit întâmplarea de nenumărate ori, mi-au zis că ziua erà foarte frumoasă și excepțional de caldă pentru acea vreme a anului, dar că cea mai mare parte din ofițeri și din soldați erau atât de beți, încât nu puteau nici să mănuească vâslele, nici să îndrepteze bărcile: cu mare greu puturà să acosteze în capătul din jos al portului Brăila. Acolo se dădură jos și Miscenco se hotărî să-și ducă arestanții la cazarma trupelor muntenești.

Însă ei se sfătuise și, la o răspântie, o luară la fugă. Miscenco, strigând: «stați fraților, stați că mă nonorociți», se luă după dânșii cu acei din oamenii lui cari mai erau în stare să alerge. Șase din arestanți: A. Moruzi, Lascar Rosetti, Manolache Costache, Vasile Canta, Alexandru Cuza și Zaharia Moldovanu scăpară la Consulatul englez; ceilalți șapte rătăciră, fură prinși de soldații cari înconjurase Consulatul și duși la cazarmă. Miscenco merse să-și reclame fugarii la Consulul englez, dar primì un refuz tot atât de categoric pe cât erà desprețuitor. Fu deci silit să predeà *Aiamului* dela Măcin numai pe cei șapte cari rămăsese în puterea lui. Aiamul îi pornì sub escortă, pe un vapor austriac, la Constantinopole, de unde fură trimiși la Brusa. Acolo erau destul de liberi, trăind la gazde ce-și alesese, având slugi trimise după dânșii din țară, împodobiți cu numele de *musafiri* ai Sultanului și având fie-care un *tain* de o mie de lei pe lună alocat lui, pe care cei cu dare de mână îl dăruiau gazdelor lor. Surgunul lor la Brusa, făcut mai neplăcut prin faptul că ciuma și holera bântuiau amândouă de o potrivă orașul, ținù șapte luni, după care obținură voie să vie la Constantinopole și apoi în țară.

Tatăl meu însă rămase peste iarnă la Țarigrad, scriind numeroase memorii politice în potriva lui Mihai Sturza, prezentate unele Marelui Vizir, Reșid Pașa, altele lui Canning, ambasadorului englez sau generalului Aupick, ambasadorului francez.

Curând după întoarcerea lui în țară Mihai Sturza fu înlocuit prin Grigore Ghyka. La Septembre 1840 Răducanu Rosetti fu numit de el Președinte al Divanului Apelativ, iar în anul următor se căsătorì cu a doua fiică a Domnului. La 1851 fu numit Epitrop al Casei Sfântului Spiridon, apoi Secretar de Stat; la 1 Noembre 1854 erà Ministru al Dreptății și la 1855 căpătà rangul pe Vel Logofăt.

Unionist şi naţionalist convins el luă o parte vie la luptele purtate de partidul unionist împotriva celor doi caimacami: Toderiţă Balş şi Neculai Vogorìdi (1), cu toate că cel dintâiu îi fusese cumnat şi trăise cu dânsul în relaţiuni frăţeşti. Deşi tată-meu stăpânià în ţinutul Bacăului şi afară de averea mamei, o moşie de şase mii de fălci, administraţia lui Vogoridi îl ştersese de pe listele electorale.

După alegerea lui Cuza, tata rămase credincios crezului său unionist şi naţionalist, dar făcù noului Domn şi lui Kogălniceanu o opoziţie înverşunată. Jaful şi corupţia noului regim, reformele pripite, menite a rămâneà pe hârtie, ale acelei vremi, găsiră într'însul un adversar neîmpăcat. Stigmatizà noua ocârmuire cu cuvintele de: *Regim à la Soulouque.*

Ales deputat în primăvara anului 1859, Camera îl trimise la Comisia Centrală care îl alese de Preşedinte. După disolvarea Camerei fu ales din nou deputat la Fălciu şi făcù astfel parte din prima Cameră întrunită la Bucureşti.

O boală grea şi lungă îl sili să părăsească cu totul viaţa politică; rămase aproape nemişcat dela Căiuţi, moşie care o cumpărase dela fraţii săi şi unde se stabilise încă dela 1846.

Mare îi fu bucuria când, la 1866, visul lui atât de desmierdat, Domnul străin ereditar, devenì o realitate. Ţin bine minte de ziua plebiscitului când se puse dinaintea scării o masă acoperită cu postav roşu pe care tatăl meu iscălì cel dintâiu foaia pe care fiecare alegător venià să-şi pună numele.

Răducanu Rosetti a murit la Căiuţi, la Iunie 1872.

Deşi erà un om foarte iute, erà iubit de ţărani, cari uitau bucuros vorbele aspre ce ieşiau adesea din gura lui pentru binele ce le făceà.

Voiu relatà aici o scenă la care am fost faţă în anul 1858 sau 1859; scena este tipică pentru moravurile vremii.

Tatăl meu fiind dus în ţinutul Neamţului, la moşia mamei, la Mărgineni, sosì în satele noastre *zăcuţia*. Adică ajutorul privighitorului de Trotuş, a cărui nume l-am uitat, venise cu doi *cazaci* ca să împlinească banii birului cu care ţăranii erau foarte întârziaţi. Spre a scoate banii se întrebuinţau mijloacele uzitate atunci: bătăi înfricoşate, sfărâmarea străchinilor şi a mobilelor rudimentare aparţinând datornicului, prinderea găinilor şi a gâştelor lui plus variantele iscodite de mintea mai mult sau mai puţin ageră a împlinitorului, mai făcându-şi râs de câte o fată sau nevastă.

(1) Deşi eram foarte mic atunci, îmi aduc bine aminte de suflarea patriotică de care erà pătrunsă boierimea moldovenească. Mi se pare că aud încă sunându-mi în urechi glasurile scumpe ale celor cari nu mai sunt, dorul, însufleţirea şi patima cu care erau rostite cuvintele «Român» şi «Românie», dispreţul nemărginit cu care se vorbià de Caimacam, Şi cele mai însufleţite erau femeile. Atunci am văzut, la sânul mamei, fiica lui Grigore Vodă Ghyka, cea dintâiu cocardă în trei colori. Această cocardă îi fusese trimisă dela Iaşi prin Victor Place, Consulul francez din Moldova, acel mare amic al Românilor,

Ajutorul de privighitor în chestiune erà un împlinitor cu deosebire vrednic; întrebuinţà toate mijloacele cunoscute şi altele datorite crierului său Două zile după sosirea lui erà pe moşie un chiu şi un vai nepomenit: bieţii oameni împresurase Curtea şi rugau cu lacrămi pe maică-mea să-i scape de acea urgie. Înzadar însă trimisese ea la aprigul cinovnic pe Medelnicerul Manolache Oatu, vechilul moşiei, în zadar îl poftise prin vătavul de ogradă, Serdarul Neculai Lefter, să vie la dânsa, în zadar îi trimisese răspuns că va scrie Ispravnicului şi chiar la Iaşi, *zăcuţia* se făceà tot mai straşnică.

Dar a treia zi dă Dumnezeu şi soseşte tata pe neaşteptate. Nu apucase să iasă din trăsură şi maică-mea îi şi spuse ceeace se întâmplà la Popeni. Tata poruncì să i se înhame o pereche de cai proaspeţi la altă trăsură şi, luându-mă cu el, se duse la satul Popeni. Dinaintea crâşmei erà lume multă. Nu plouase de mult şi erà un colb cumplit. Pe prispa crâşmei şedeà domnul ajutor al privighitorului pe un scaun. În drum, *cazacii* trăgeau, ţinând-o de picioare, cu faţa tărându-se în colb, o femeie a cărui bărbat fugise în ajun ca să scape de bătaie.

Tată-meu sărì din trăsură, poruncindu-mi să nu mă mişc şi, într'o clipală, cei doi *cazaci* zăceau la zece paşi în mijlocul drumului. Ţăranii înconjurară pe tata, fiecare spunându-i ceeace suferise, erà un sgomot groaznic: ţipete, bocete, plânsete. Cu mare greu se făcù linişte şi vreo zece oameni mai de samă fură chemaţi pe rând ca să spuie ceeace văzuse. Ajutorul privighitorului care îngălbenise, voì să fugă, dar tata poruncì să-l oprească. După ce ţăranii mântuiră jalnica lor povestire, tata întrebă pe cinovnic ce are de răspuns. El îngână câteva cuvinte zicând că are porunci şi cerându-i-se acele porunci el înmână tatii o hârtie. Tata o cetì tare. În hârtie i se poruncià să meargă la un număr de sate şi să execute banii birului.

— Nu văd că în hârtie ţi se porunceşte să baţi, să necinsteşti, să strici şi să schingiuieşti, zise tata liniştit.

Cinovnicul tăcù.

— Dumneata ai bătut, ai necinstit, ai stricat, ai schingiuit, zise tata, eşti un hoţ. Am să-ţi dau răsplata care se cuvine hoţului. Puneţi-l jos, poruncì el ţăranilor.

Într'o clipală domnul ajutor al privighitorului erà lungit la pământ, cu faţa în jos .şi ţinut de cap, de mâni şi de picioare.

— Acuma trageţi-i o sută de bice chiar cu harapnicul lui, urmă tata.

Îl iertă după cincizeci, dar şi acelea erau de ajuns şi le va fi ţinut minte domnul ajutor de privighitor toată viaţa lui. Fu legat pe cal, frânele fură date în mânile unuia din *cazaci* şi pornì astfel spre Târgul Trotuşului.

Dar când erà să plecăm, iată că aleargă oamenii spre noi şi ne spun că al doilea *cazac* cere numai decât un *car de beilic* ca să ducă două cuşte

mari, una cu găini şi cealaltă cu gâşte, adunate de domnul ajutor, bine înţeles fără plată, dela datornicii fiscului.

Cazacul fu chemat de tata şi invitat, în termeni cei mai drastici, să încalece şi să plece, iar nenorocitele păseri fură puse în libertate, iscându-se între neveste cumplită sfadă cu prilejul alegerii lor.

Zăcuţie se făcù în toată Domnia lui Cuza şi chiar mai târziu în ţinutul Bacăului şi în ţară, dar în satele de pe Caiuţi, după cea pe care am povestit-o, n'a mai venit alta.

Lascar Rosetti.

Al treilea fiu al Hatmanului Răducanu şi al Efrosinei Manu. Născut la 1816. Când fraţii au fost trimişi la München, la 1830, Lascar intră într'un gimnaziu de acolo şi, absolvindu-l, urmă cursurile de drept la universităţile din Heidelberg şi Göttingen. După ce obţinù diploma de doctor în drept, se întoarse în ţară, după o absenţă de doisprezece ani şi fu numit membru al Divanului Apelativ al Ţerii de sus, la 24 Mai 1842, în locul fratelui său Răducanu care domisionase, de către Sfatul Ocârmuitor, în lipsa Domnului. Acesta confirmă numirea la întoarcerea sa. La Martie 1843 demisionă. În anul următor, 1844, la Martie fu numit membru în comisia cercetătoare a naţiei evreieşti, iar la Iulie următor Epitrop al Casei Apelor. Vedem la 12 Martie 1845 Obicinuita Obşteasca Adunnare, prin ofisul ei No. 53, adresându-i mulţumiri pentru «râvna» cu care administrase acea casă şi pentru patriotismul de care erà însufleţit. La 1845, Mai 12, fu numit membru în Epitropia Şcoalelor pe lângă Logofătul C. Mavrocordat şi Beizadeà Neculai Suţu. Dar relaţiile întregii familii cu Domnul devenind din ce în ce mai încordate, Lascar Rosetti îşi dădù demisia din acea însărcinare. Luă o parte din cele mai vii la luptele purtate de tineretul cult şi de elementele cinstite împotriva lui Mihai Sturza. Fu ales, *în opoziţie*, deputat la Huşi, spre marea surprindere a Ispravnicului care nici nu visà că are opoziţie. Pentru a ferì pe cei cari votase în contra guvernului de ori ce răsbunare şi pentru ca să nu se poată şti de cine este scris fiecare bilet de vot, Lascar Catargiu care luase şi el parte la alegere, aruncă nişte chibrituri aprinse în urnă şi arse toate buletinele. Ispravnicul fu înlocuit, dar când Lascar Rosetti voì să intre în Adunare găsì o sentinelă la uşă, care-l împiedecă să intre. Zadarnice fură toate protestele; deşì fusese ales în regulă, alegerea fu casată.

Arestat cu fraţii săi la 1848 şi pornit spre Măcin, avù norocul să scăpe cu alţi cinci la Brăila, la Vice-Consulatul englezesc. Noaptea fură conduşi pe un vapor englezesc din port, unde rămase mai multe zile împărtăşind rosbiful, cartoafele şi porcul sărat al marinarilor. Apoi se suiră pe un

vapor austriac şi ajunseră la Temişoara, unde se împrăştiară. Lascar Rosetti şi cu Manolache Costache, prin Lugoş, merseră la Blaj, unde se ţineà atunci o mare întrunire a Românilor, pe Câmpul Libertăţii. Dela Blaj merseră la Pesta şi avură neplăcerea să vadă, în drum spre Tisa, numeroase spânzurători cu leşuri de Români atârnate de ele. Ajunşi la Viena văzură cadavrul ministrului de războiu, Latour, legănându-se lângă fănarul de care fusese spânzurat în ajun. Dela Viena merseră la Paris unde frecuentară pe oamenii cei mai înaintaţi în idei şi stătură mai bine de un an. Lascar Rosetti făcù aici cunoştinţă cu Felix Pyat care jucă un rol atât de însemnat în Comuna dela 1871. Ziceà că Pyat erà un fanatic dar stăruià, chiar şi după 1871, să susţie că erà convins şi foarte cinstit. Făcură împreună o călătorie pe jos în Sviţera.

Se întoarse în ţară după venirea în scaun a lui Grigore Ghyka. Fu renumit membru în comisia şcolilor, la April 1850; la Noemvrie a aceluiaş an membru în comisiunea pentru prelucrarea legilor ţerii, înfiinţată de Mihai Sturza în 1845. Ridicat la rangul de Vornic, fu numit Preşedinte al Divanului de Apel şi membru în Divanul Obştesc la Ianuar 1855, iar puţin după asta Preşedinte al comisiunii pregătitoare a legilor ţerii în locul lui Beizadeà Neculai Suţu.

În iarna 1855—1856 fu însărcinat de Domn să contracteze la Bucureşti, pentru ţară, un împrumut şi să arendeze vămile Moldovei aceluiaş întreprinzător care arendase acele ale Ţerii-Româneşti şi cu aceleaşi condiţiuni, misiune în care izbutì în chip satisfăcător.

Luă o parte din cele mai active la mişcarea unionistă. Ales în Camera electivă, el fu acela care, când se adunară la Cabinetul de Istorie Naturală, în «Sala Elefantului», deputaţii unionişti, încuià uşa, puse cheia în buzunar şi hotărî tovarăşilor lui că nu le dă drumul acasă până ce nu se vor unì asupra candidatului la Domnie. Se ştie că în această şedinţă se hotărî candidatura lui Cuza care fu ales Domn a doua zi.

Lascar Rosetti fu întâiul ministru de finance al lui Cuza, dar îşi dădù demisia după opt zile, neputându-se împăcà, ziceà el, cu domnia vorbelor seci şi a poftelor personale. De aici înainte văzù numai abuzurile şi corupţia fără a voì să iea în privire pasurile urieşe făcute de ţară pe fiecare zi. Trăià cu totul retras la ţară, la Răducăneni, partea lui de Bohotin. Războiul independenţei, vitejia arătată de oştenii români şi proclamarea Regatului îl treziră din pesimismul în care erà cufundat şi-l însufleţiră din nou. A murit la Iaşi, la Aprilie 1884.

Lascar Rosetti erà foarte stimat dė contimporanii săi pentru cinstea lui exemplară: adesea erà ales ca arbitru pentru a tranşà litigii importante. Erà un foarte bun gospodar şi agricultor şi un excelent descurcător de afaceri. Deşi ordinea şi economia cea mai desăvârşită domniau în casa şi în trebile

lui, erà foarte darnic şi binefăcător. Distribuià pe fiecare an ţăranilor din împrejurimi sume mari pentru medicamente.

Urà pe Ruşi. După moartea tatălui lor, fraţii se văzură silliţi să vânză toate moşiile din Moldova şi Besarabia afară de Bohotin. Rămăsese moşia Frăsineştii, de o întindere de 600 fălci, în faţa Bohotinului, dincolo de Prut, asupra căreia erà un neînsemnat proces de hotărnicie. Dar pentru a nu mai aveà a face cu autorităţile ruseşti, tus-patru fraţii hotărîră «s'o lase în plata lui Dumnezeu», uitând că este a lor. O părăsiră şi părăsită a rămas până astăzi. În zadar i-am cerut hărtiile ca s'o revendic când erà încă vreme, mi le-a refuzat totdeauna cu încăpăţinare. Ele se află astăzi în pachetele LXXXI şi LXXXII ale Actelor Academiei Române.

Lascar Rosetti istorisià că, în timpul ocupaţiei ruseşti dela 1853—1854, el erà preşedinte al Divanului de Apel, când Ruşii distruseră escadra turcească la Sinope. Comandantul trupelor ruseşti, Principele Urusov sau Baronul Budberg, poruncise să se săvârşească un Te-Deum spre a mulţumì Atotputernicului pentru această strălucită îzbândă a armelor împărăteşti, dând ordine tuturor slujbaşilor moldoveneşti să asiste la acel Te-Deum.

«Mie, ziceà moşu-meu, nu-mi păsà de slujbă, căci leafa cum o luam, o împărţiam cancelariei: dar eram în grijă că dacă nu mă voiu duce, Ruşii mă vor trimite în surgun peste Prut sau poate chiar la Siberia. M'am dus deci la Mitropolie şi m'am rugat cum nu mă rugasem nici odată, din fundul inimii; dar nu pentru a mulţumì lui Dumnezeu, cì pentru a-i cere să pedepsească atentatul mişelesc săvârşit de flota rusească şi pentru ca să ne mântue de Ruşi cât mai curând».

Lascar Rosetti erà un trăgător neîntrecut cu pistolul. În tinereţe avuse în Iaşi, pentru pricini cu totul futile, un duel cu Beizadeà Mitică Ghika (din Bucureşti) şi îl rănise în pulpă, rămânând şi el cu degetul cel mare dela mâna dreaptă sbârcit.

De câte ori mă vedeà Beizadeà Mitică, îmi spuneà:

«Ce mai face moşul Dumitale Lascar? Mie mi-a pus în pulpă o amintire care mă sileşte să gândesc la el de câte ori se schimbă vremea.»

CUPRINSUL

CÂTEVA MANUSCRIPTE ȘI DOCUMENTE

DIN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE

RELATIVE LA

ISTORIA ROMÂNILOR

DE

N. IORGA
Membru corespondent al Academiei Române.

SERIA A DOUA

Ședința dela 13 Ianuarie 1906.

I.

O scrisoare necunoscută a lui Gheorghe Ștefan.

În vol. IX[1] al colecției Hurmuzaki, p. 74, No. CXXVIII, s'a publicat, după copiile primite dela Stockholm, o scrisoare păstrată în Arhivele din acel oraș, prin care Domnul moldovenesc Gheorghe Ștefan salută pe regele Suediei prin trimisul căzăcesc, ce merge la Curtea lui, starețul Daniil dela Muntele Măslinilor. Se știe că acesta călătorià pentru înjghebarea alianței care trebuià să aducă sdrobirea Poloniei și că Gheorghe Vodă făcù, din partea lui, marea greșală de a-și prinde bătrânețele fără putere în acest danț primejdios (1).

În aceleași arhive am găsit încă o scrisoare cu aceeaș dată, în care Domnul Moldovei arată aceeaș dorință de a îndatorì și ajută și față de procancelarul Suediei.

Iată-i cuprinsul:

Illustrissime et excellentissime domine procancellarie, domine, domine et amice observandissime. Inter maximas id computo fœlicitates me per Dei gratiam talem nactam fuisse occasionem per quam imprimis de fœlici ac prospera Excellentiae Vestrae valetudine et in suam patriam reditu congra-

(1) Despre aceste lucruri am vorbit în Hurmuzaki, X, pp. IV-V, și în *Studii și doc.*, IV, pp. CCLXXIX—LXXX.

tulare ac favorabilem apprecari mihi liceat Excellentiae Vestrae progressum. Et, cum reverendus pater abbas fœliciter redierit ab exercitu zaporoviensi et transeat terram nostram, simul cum illo iungo meum ablegatum ad Serenissimum regem, humilime Excellentiam Tuam exorans ut, ubicunque occasio tulerit, illi favore ac protectione sua assistere velit. Gratiam hanc omni occasione rependere ero paratus. Cui cum humillimis meis obsequiis me quam diligentissime commendo. In Iassy, die 7 aprilis 1656.

Illustrissimae Excellentiae Vestrae in omnibus bene cupiens amicus et ad obsequia paratissimus: *Georgius Stephanus Palatinus et princeps terrarum Moldaviae.*

Solia lui Daniil nu aveà nici o adevărată însemnătate, căci Hatmanul căzăcesc Hmilnițchi aveà alte gânduri și-și găsise alți sprijinitori: călugărul, care mersese în Ianuarie la Zaporojeni, erà trimis acum înnapoi cu instrucțiuni, mai mult pentru a mai tărăgănì lucrurile (1).

II.

Cu privire la banul lui Istratie Dabija.

Arătând ce lucrări folositoare s'au făcut, alături cu obositoarele rătăciri răsboinice pe câmpii de luptă ai Ungariei, în vremea Domniei în Moldova a lui Istratie Dabija, Nicolae Costin scrie: «Făcut-au Dabija-Vodă și bănărie de bani de aramă la Suceava». (2) Neculcea, celălalt cronicar al acestui timp, n'aveà cunoștință despre acest fapt, sau el n'a găsit cu cale să-l însemne între atâtea povestiri vioaie ale celor din tabără și dela Curte.

Dintr'un act dela 1667, pe care l-am tipărit în *Studii și Documente*, III, p. 20, se poate vedeà și numele acelui în grija căruia și-a dat Vodă *bănăria*. Fiind vorba de topirea metalelor și de tipare, el alese un argintar, un «zlătar», dintr'un neam de argintari: pe Ienachi Zlătarul, fiu al lui Gheorghe Zlătarul. Felul cum el a făcut și a socotit banii n'a plăcut însă Domnului, care, bănuindu-l de înșelăciune și de furt, îl aruncă în temniță, până va plătì o mie de lei, câți și i-ar fi însușit. Ienachi aveà mulți prieteni și multă crezare, așà încât el găsì chizeși pentru a fi scos dela închisoare,

(1) Engel, *Geschichte der Ukraine*, pp. 203—4.
(2) P. 4.

anume treizeci de negustori şi boierinaşi cunoscuţi, între cari starostea negustorilor din Iaşi, David, unul din «Braşoveni», Dumitraşco, şi un Căminar. Ieşind iarăş în lume, Ienachi îi lăsă însă cu grija datoriei lui, iar el fugì la Cazaci în Raşcov, pe Nistru, aşteptând vremuri mai bune. Dar ele nu veniră. Dabija murind, urmaşii lui nu iertară pe Ienachi, căruia în 1667 i se vindeà pentru datorii via de pe dealul Şorogarilor lângă Iaşi.

Banii aceştia dela Suceava se numiau *şalăi*, de bună samă după cuvântul german *Schilling*, şi astfel de şalăi se întâmpină şi cu câtva timp înainte, în domnia lui Gheorghe Ştefan, fără să putem spune unde erau bătuţi (1). Şi, după moartea întemeietorului bănăriei, meşterii lucrau şalăi pentru domnie. La Iliaş Vodă Alexandru (1666-8), acela sub care se vinde averea lui Ienachi, un compilator, Nicolae Mustea, care reproduce ştiri vechi, scrie: «Erà bănărie în cetatea Sucevei, care erà dela Dabija Vodă, şi făceà şalăi de aramă, cari numai aici în ţară îmblau, patru şalăi la un ban bun». Deci şalăul erà ban *rău*, fiindcă n'aveà trecere peste hotar, şi de aceea preţul lui erà aşà de mic.

Şalăul lui Dabija e cunoscut şi ca înfăţişare. Pe o parte, el are chipul Sf. Gheorghe, în jurul căruia, pornind dela cuca domnească, se răsfiră această inscripţie: «Ioha[nnis] Istrat[ii] D[a]b[ija] V[oe]v[odae]». De desubt e bourul. De cealaltă, se vede cuca cu trei pene, întru toate asemenea cu aceea pe care o poartă bătrânul Domn într'o stampă care s'a respândit în străinătate ca portret al Domnului muntean Grigore Ghica (2). Jos, sunt două buzdugane puse cruciş. Inscripţia e aici aceasta: «Solidus V[irginis] B[eatae] M[atris] D[ei]; 18.» Acest *18* poate să însemne data de 1618, când se va fi bătut *modelul străin* al acestui bănuţ (3).

Astăzi putem spune care erà acest model străin. Dabija începuse a-şi bate şalăii, fireşte pentru a plătì ostaşii, pe cari de două ori, în 1663 şi în 1664 (4), i-a adus în ajutorul Turcilor în răsboiul acestora cu Nemţii; tot aşà bătuseră banii pentru luptătorii lor Despot şi Ioan Vodă cel Cumplit, care aveà să-şi plătească lefegiii cazaci. Dar, la alegerea formei şi desemnului, se aveà în vedere o monedă

(1) *Studii şi documente*, IV, p. 267. Cf. *Archiva istorică*, I [1], p. 79.
(2) *Istoria în chipuri şi icoane*, I, p. 154.
(3) V. Sturdza, în Hasdeu, *Magnum Etymologicum*, art. Ban.
(4) *Studii şi doc.*, IX, p. 129.

străină, pentruca banii moldovenești să se poată strecurà de negustori dibaci printre țăranii de peste hotar. Dedicația către Maica Domnului se află în monedele Ungariei, unde e și înfățișată această «patronă» a regatului. Dar desfacerea în aceste părți ale dușmanului, sau în Ardealul vecin, nu păreà cu putință. Deci se adoptă modelul banului mărunt al Poloniei.

În ziarul de solie al comitelui Francisc-Ulric Kinski, trimis în Polonia de Curtea împărătească (1663-8, 1671) (1), se spune în adevăr că un trimis polon merse la Constantinopol încă din 1667 pentru a se plânge de «baterea în Moldova a unui ban de tot rău, cu semnele polone»:

Martii 22ª [1668]... fui apud Cancellarium Pruschinowsky... Promisit mihi relacionem cuiusdam a se missi ad Vezirum, quem cum quaerelis ad eum de principe Valachiae, qui nomine et signis polonicis pessimam cudisset monetam, miserat. Hic septem mensibus cum eis *(sic?)* fuerat et laute habitus: credibile est ipsum alia de causa missum fuisse, — quia iam marischallus similem missionem instituere volebat ut pacta et confinia salvarentur ab omni incursu....

III.

Luptele contingentului muntean la Seghedin (1686).

Stoica Ludescu, cronicarul cantacuzinesc, martor oficial pentru Domnia lui Șerban Vodă, povestește pe larg cum, după luarea Budei de Imperiali, Vizirul trimise împotriva oștilor germane cari asediau Seghedinul pe Chehaiaua sa, cu Turci, Tătari și un ajutor muntean pe care-l comandà Iordachi Cantacuzino, fratele Domnului și Spătar al Țerii-Românești. La 27 Decemvrie 1686, Imperialii, cari erau abià în număr de 12.000, loviră pe dușman la un ceas de noapte, «și au făcut într'înșii o moarte nespusă». Vizirul însuș, care venià în urmă, întâlnì 8.000 de călări germani și fugì într'o singură zi până la Petruvaradin. Iar Iordachi Spătarul «s'au învârtejit de au venit de acolo în țară, la casa lui, cu mare cinste» (2). Cronicarul de opoziție, Constantin Căpitanul, atinge numai în treacăt lupta din

(1) *Diarium des Grafens Franz-Ulrich Kinsky während seiner Mission in Polen (1663—1668, dann 1671)*; Viena, Bibl. Arhivelor Imperiale, mss. Böhm. 750, fo. 71.
(2) *Magazinul istoric*, V, pp. 22—3.

1686 în Câmpii Mohaciului, şi nu vorbeşte nimic despre ajutorul muntenesc (1).

Lupta dela Seghedin e descrisă precum urmează, în Memoriile Contelui Alexandru Belleardi, al căror manuscript se păstrează în Biblioteca Sf. Marcu din Veneţia (It. cl. VI, c. 190):

I Turchi, in tanto che in tutti i modi volevano inviar soccorso di denari in Agria, radunavano il più che potevano di forze per aprirsi con la spada l'ingresso nelle loro piazze di quà del Tibisco, ed a questo effetto eran' arrivati in Seghedino trà Tartari, Turchi, Ungari e Valachi intorno a 4.500 combattenti.

I Tartari con li Valacchi accampavano in numero di 2.000 e più sotto le mura di Seghedino, una delle più belle palanche e fortezze d'Ungaria Superiore, come si dirà a suo tempo; le truppe del Tekeli, composte di Ungari, qualche Tartari e Valacchi, accampavano di là dal fiume, come li Turchi parimente, comandati dal Bassà di Varadino; e tutti assieme intorno a 2.000 soldati. Li nostri generali non diedero tempo di maggior disposizione, mà nel più gran silenzio pervennero a Seghedino li 17 aprile *(sic)* 1686, con le loro forze, precedendo il general Aisler, con 1.600 cavalli in circa, compresovi 1.500 Ungari, comandati dal Petenasi [Petneházi], qual era, tre settimane prima, arrivato in quei contorni con i suoi ussari, com' anco il regimento Caraffa, per rinforzo del Marsi e per quiete maggiore delle sue truppe.

Le vanguardie arrivate alla vista dell' inimico, l'Aisler vide e comprese il tutto. Per il che, fatto avertire il generale, quale una bon' ora addietro marchiava con l'essercito, che non vi era tempo a perdere, e, s' era contento, cominciarebbe intanto la zuffa, ricevuta risposta di farlo, i nostri attaccorono i Tartari e Valacchi, quali a tutto potere prima resisterono, non sapendo la nostra forza; poi furono costretti, con molta loro strage, ritirarsi sin sopra la fossa di Zeghedino, abbandonando il loro campo e bagaglio, e molti di essi cercorono di passare il fiume sul ponte, mà, in tanta confusione, avendo i Tedeschi alle spalle, che la più gran parte precipitorono nell' acqua, non potendo capire tutti sul detto ponte.

L'Aisler intanto, proseguendo la vittoria, fece por il fuoco nella palanca di Zeghedino, overo della città inferiore, quale in poche ore restò ridotta in cenere. In questo arrivò il general con l'armata, accampando quel giorno colà. Costò a'nostri quell' occasione 40 soldati morti ed egual numero o poco più di feriti. Parte di questo vantaggio si deve attribuire al Petnasi,

(1) Ed. Iorga, pp. 209—10.

che operò cose d'eterna lode. Il resto, l'Aisler n'ebbe le palmi. Li nemici persero passa 350 soldati, il campo, bagaglio e stendardi, et il Tekeli medesimo, con il Bassà di Varadino, si ritirorono, vedendo quest' accidente, più fugitivi che in ordine, da quei contorni.

Venirea lui Tököly în aceste părţi erà semnalată încă din iarnă, dar nu află credinţă, precum se vede dintr'un raport bavarez din Viena, datat 14 Fevruarie 1686, care ştie şi de contingentul românesc ce trebuià să se unească în cea mai mare grabă cu dânsul (1).

Luptele pentru Seghedin au aflat loc şi în *Istoria Împărăţiei otomane* a lui Dimitrie Cantemir, dar el socoate că învinşii din Decemvrie au fost numai «2.000 de Turci, cu o ceată mare de Tatari». Locul ciocnirii e însemnat de dânsul mai de aproape: «Sânta, o cetate departe şase ceasuri dela Seghedin (!)» (2).

IV.

O scrisoare a secretarului lui Nicolae Mavrocordat.

Şi aiurea am aflat pomenirea numelui lui Antonio Epis, secretar latin al lui Nicolae Mavrocordat, care, rămâind în serviciul urmaşilor acestui Domn, trimite scrisoarea ce urmează Ambasadorului suedez la Constantinopol, Carleson. Scrisoarea se află în corespondenţa acestui ambasador din care am dat extrase în al doilea volum al *Documentelor Callimachi*.

(1) «Es seind auch von Calo Schreiben eingeloffen, mit Bericht, dass der Tœkelj widerumb zu Grosswardein angelangt, vnd, umb dessen erhaltene Libertät desto kundtbarer zu machen, unter Lösung der Stuck empfangen worden seye. Hette auch einigs mit Gelt, Tuech vnd Leder zu Cismen, sambt einigen Patenten von dem Gross-Sultan, cräfft deren er frisches Volckh aufbringen vnd gegen die Christen agiren könne, mit sich gebracht. Inmassen dan selbiger, sowohl von denen Vngaren, alss 7bürgeren, Moldaueren vnd Wallachen, einen grossen Zuelauff hette. Dahingegen aber melden die von Zolnock eingelangte Brieffe von disem allem ganz nichts; daheer auch bey dem kayl. Hoffe annoch die Vermuethung ist, dass disses ein gestudiertes Spargiment seye, vmb zu sehen ob etwan noch einige Vngaren sich finden, welche die toeckelische Partey amplectiren möchten» (München, *Staatsarchiv*, *K. Schw.* 542 24, fo. 13).

(2) Trad. Iosif Hodoş, p. 534.

Coll. d. 31 Martii 1744.

A Jassy, ce 31 janvier 1744.

Monsieur,

Son Altesse vient de recevoir dans ce moment ce paquet de S. E. M. de Carlson, qui, étant de la dernière importance, on l'envoye d'abord pour être consigné dans vos propres mains, Monsieur, par un exprès. Je profite de cette occasion pour vous renouveler, Monsieur, les assurances de mes très-humbles respects, en vous priant d'etre persuadé qu'on aura toujours à notre Cour une très exacte attention touchant cette correspondance. Je suis, avec tout le possible respect,

Monsieur,

Votre très-humble et très-obeissant serviteur:
Antoine Epis.

Domnul care se îngrijià aşà de bine de corespondenţa suedeză, erà Ioan Mavrocordat, fiiul lui Nicolae, întâiul stăpân al lui Epis.

V.

Două porunci turceşti către Domnul Moldovei.

Se ştie că după pacea dela Carlowitz, Austria n'a pierdut, în tot decursul veacului al XVIII-lea, nici un prilej pentru a cere Turcilor slăbiţi îndreptarea hotarelor. Găsesc în manuscriptul 765 al Bibliotecii Arhivelor Imperiale din Viena, fo. 16 V° şi 22, două porunci ale Porţii către Domnul Moldovei, care e orânduit să cerceteze graniţa cea adevărată şi să înlăture anumite încălcări din partea supuşilor săi.

Poruncile n'au dată, dar Internunţiul german Dirlîng, care e pomenit în ele, se întâlneşte la Constantinopol dela 1722 la 1726 (1). Cred că firmanele de faţă sunt acelea cari se anunţă în raportul lui Dirling dela 23 Ianuarie 1723 (2). Domnul moldovenesc ar fi atunci Mihai Racoviţă. Dirling fusese întâiu numai secretar alipit pe lângă Internunciatură (3). Traducătorul unuia din acte, Penkhler, ajunse pe urmă el însuş Internunţiu.

(1) Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, V, tabla.
(2) *Ibid.*, V, pp. 221—2.
(3) Hurmuzaki, *Documente*, VI, pp. 301, 304 (No. CCIV).

A.

No. 37-m. Mandatum Vaivodae Moldaviae ascriptum.

Exemplar magnatum in Ihesum credentium. R-mi Imperatoris ad Excelsam Portam meam residens minister de Dirling (cuius extrema feliciter fuerit) Fulgidae meae Portae memoriale porrexit quatenus e gubernatione Transylvaniae notificatum fuerit quosdam e subditis regionis Moldaviae esse, qui intra limites Moldaviae in valle Thanem *(sic)* nuncupata atque a subditis Transylvaniae possessa ibique eorum demessis graminibus et fœnis se immiscendo, et quidem: «si pretium huius non praestiteritis, igne comburemus», dicentes, contra pacem et concordiam metu minisque eos afficere ac molestia vexare non desistunt. Ad tollendas ergo transgressiones et insolencias praedictorum meum excelsum mandatum erogitaverit. Quare tamen qui praefatus Vaivoda es, cum limites antiqui regionis Moldaviae distincti . . . sunt, nullumque motivum contencionem aliquam causans appareat, subditos regionis Moldaviae huiusmodi excessus praesumentes, necnon transgressores Transylvaniae limitum eorumque exorbitantias et excessus reprimendo, coërceas, in posterum quoque contra almam pacem confinia transgredi nequaquam permittas, subditosque nullatenus aliqua molestia aut iniuria afficere quam securissime prohibebis, et sic continue purae amicitiae officia et bonae vicinitatis leges adimplere normamque bene procedendi omni modo observabis. Consequenter ut ab omni actione mandato huic nobili contraria quam maxime caveas, mandatum meum excelsum emanavit. Mando ut supra. Gotschalck (interpretavi).

B.

Copia epistolae ad principem Moldaviae scriptae.

Cum inter purae amicitiae quae observatur in Excelsi Imperii tractibus imperatoris Moldaviae, Transylvaniae regionibus coniunctae, in locis quae pro capitali limitum aestimantur, stabiles et habitantes subditos et honore dignissimo et magnificentissimo Germanorum imperatori quondam subiectos Transylvaniae subditos (propter territoria de tempore in tempus lites) terras concernentes, hic illic contenciones et litigaciones (accidant) contingant, — iam vero nunc temporis ad Excelsam Portam uti hospes demorans Romani Imperatoris magnus orator (comes a Virmond) efflagitaverit et a tempore carlovicensis reconciliacionis inter subditos similes contenciones (de loco in locum) non deesse, limitibus antiquis autem (per te) notis huius rei

propulsacionem facile aliquod et leve negotium esse, instantiam fecerit atque (iuxta utrinque stabilitae ac corroboratae amicitiae sinceritatisque exigentiam, repulsa hacce qualitate), prout requirit et exigit utriusque partis reduplicata et firmata amicitia, propter utriusque partis subditorum quietem et utilitatem, antiquos limites demonstratum, ab eis suis limitibus, consciis expressis hominibus et commissariis, unus ex parte sua et alter ex parte generalis Transylvaniae, constituantur, qui, in principio limitum convenientes, in confiniis unus cum altero conveniant, utriusque partis subditis limites et terminos edoceant, hic illic (de tempore in tempore) accedentes levis quoque momenti lites seponant atque in posterum inter unius et alterius territoria ullus cum noxa et impedimento limites transgrediatur, inhibere opus est, quum subditorum quietis causa erit. Cum vero quale in se sit hoc negotium hic nobis notis informacionibus (??) opus sit, et num tu in intimo rei gravis (?) sis? Quod inter utriusque partis subditos huiusmodi litigaciones contigerint? Et, casu quo contigerint, an illa via ab ambabus partibus expressi homines eundo et utriusque partis limitibus terrisque cohaerencia loca subditis manifestando et explicando, litigationes hae ut tollantur possibile sit! Et, si tali modo fiat, num non erit quid cavendum? (Quod immineat, serio sciendum sit, ad investigandum rei statum haec). Ad resciendam itaque qualitatem hanc, epistola haec scripta et transmissa est. Oportet itaque ut hoc, prout decet et opus est, inquiras et investiges, et, casu quo huiusmodi lites contigerint, uti superius scriptum est, a nobis expressi homines constituantur et nullatenus in pristinos limites manus imponantur; sed in locis ubi lites illorum haec (?) non conti(n)geri[n]t, subditis antiquos limites demonstrando et indicando, litteris tollendo, anno[n] circa aliqua aut terror habendus sit? Quod bene considera atque contemplare, nobisque qualitatem hanc uti in se est (pulchrum ac turpe indicando) festinanter significa. Et si absolute et unice utriusque partis subditis ab antiquo constitutos limites demonstrando lites tollantur, talique modo nihil sit quod timendum, illud quoque fuse et distincte significa et perscribe. Quomodocumque autem (?), tibi in posterum ex his partibus nuncium advenerit, secundum illud operare et procede. Traduxi Penckler.

VI.

O povestire a năvălirilor germane în ţerile noastre la 1716.

Cronica munteană pentru Domnia lui Nicolae Mavrocordat e, cum se ştie, a lui Radu Popescu, tipărită în *Magazinul istoric*, IV,

Scrisă de un boier de Curte, de Banul cel Mare, ea dă mai ales ştiri privitoare la Scaunul Domniei, la Domnul însuş şi la boierimea înaltă. Lipsesc dintr'însa lămuririle, totuş de mare folos, asupra celor ce se petreceau în colţurile depărtate ale ţerii pe acest timp de frământări războinice.

De aceea desfac dintr'o povestire făcută de Ungurul Gavril Kolikovits, martur al împrejurărilor dintre anii 1701 şi 1720, părţile cari ne privesc pe noi. Lucrarea nu s'a tipărit, după cât ştiu. O cunosc din manuscrisul 277[5] al Bibliotecii Arhivelor Imperiale din Viena» (1).

Quibus etiam diebus [septembris 1716] peditum cohorti sub duobus locumtenentibus et totidem vexillis, per Maurum Cordatum Valachum, Turcarum clientem, ad observanda Transylvaniae confinia missae, Tigeus [=Tige], Coronae gubernator, totidem Haubianae legionis dimachos, ductu Eckhii centurionis et Borssetnitskii ac Dönhoffii locumtenentium, opponit. Eckius proin, accessu tertii locumtenentis, Braunschmidi auctus, Valachos triginta, dimachis cinctos, in fusionem agit. Quod vero, abiectis armis, universi vitae veniam implorassent, duos eorum centuriones cum totidem signis Coronam reducit, ceteris exarmatis. Braunschmidius vero, ultro progressus, cum triginta sex dimachis Sinaiam arcem, et monachis basileanis habitatam, et septem horarum itinere a metis transylvanicis distantem, occupat, nec secus interceptum Valachum centurionem et quindecim gregarios in Transylvaniam mittit. [Pe margine: Eckii expeditio in Valachiam].

(Fo. 159.)

Despre această dintâiu ciocnire a Nemţilor cu ostaşii lui Nicolae Mavrocordat şi despre năvălirea în ţară, până la Sinaia, a biruitorilor, n'aveam până acuma nicăiri nici o ştire internă. Tot pe atunci o mică ceată, trimisă de acelaş Tige, intrase şi în Moldova, până la Târgul-Ocnei. Se svoniă ca Hanul, care venise la târgul Sărăţii pe Prut şi arătă că vrea să treacă prin Măxineni în Ţara-Romå-

(1) «Rerum ungaricarum libri XIII, seu omnium eorum quae ab anno MDCCI[mo] ad MDCCXX[mum] inclusive in Ungaria, Dalmatia, Croatia, Slavonia, Bossnia, Serbia, Transilvania, Valachia, Moldavia, per Ungaros Caesarisque exercitum gesta sunt, ex publicorum instrumentorum catalogo sub finem narrationis adnexo et oculata rerum testium fide propriisque, partim scriptis adcurata deductio Gabrielis Kolikovitz Senquitzensis; descripta Posonii, idibus Maii, anno Domini MCCLVI.»

Asupra lui Kolikovics, vezi articolul respectiv din Szinnyei, *Magyar Irók* (vol. VI, pp. 734—9), unde se citează şi cealaltă bibliografie. Cele mai multe din scrierile lui se păstrează în manuscris.

nească, se întorsese acum înapoi (1). Dar Tige pomeneşte la 21 Septemvrie porunca primită dela superiorul său Stainville de a ocupà Sinaia. La această dată, Mavrocordat trimisese cinci steaguri de slujitori la pasul de către Câmpina (2). Îndată o altă ceată de cătane intra prin Turnul Roşu şi, la 13 Octomvrie, căpetenia lor, ofiţerul de Saint-Croix, îşi făceà raportul din Tismana, după ce împrăştiase pe Cazacii lui Vodă (3). Încă un ofiţer imperial erà pe atunci la Cerneţi, unde-l adusese boierul Obedeanu. Atunci fu silit Mavrocordat să se oploşească la Giurgiu. Vestea că vin Tatarii îl scoase de acolo, dar ei trecură în grabă spre Cerneţi, chemaţi de încunjurarea Timişoarei de către duşmani (4). I se spusese că Nemţii ar fi venit pe la Câineni, înaintând până la Piteşti — ceeace crede şi Radu Popescu, cronicarul (5)—, dar ştiri din izvor german lămuresc că a fost numai o încurcătură (6). Planul de a intrà în Ţara-Românească erà dela început acela care a şi fost adus la îndeplinire: prin Rucăr şi pe lângă Târgovişte, printre satele bejănărite, drept asupra Bucureştilor (7).

A urmat, precum se ştie, prinderea a lui Nicolae Vodă.

Prinderea Domnului muntean şi cele petrecute pe acelaş timp în Polonia sunt cuprinse la un loc în aceste rânduri:

[In finem anni 1716] in Moldavia e Transylvania procurrentes [e] caesareo regno summae *(sic)*, subiugatis aliquot monachorum S. Basilii claustris, inter quae Casin, Bogdan [=Bogdana], Tinstericea [=Suceviţa ?], Tragomira [=Dragomirna], Suonviza [=Suceviţa], Aretitozium (?), et, dispositis optime stationibus, saepius generose ad Iassium usque, Moldaviae metropolim, excurrunt, principe ne quidem se opponente. Spectabilisque propter post paulo Moldavorum legatus comparet Cibinium, ut subiectae Caesari provinciae militare subsidium optineat.

In vicina Valachia eadem militi nostro fortuna. Qui prima statim excursione stationem Kinenianam, castra Marlinarium [=Marsinanium, Mărgineni] et Nimsium (?), cum huius nominis oppido, reiectis Cordati principis copiis, capit. Hic vero cum, suspicatus caesareas a suis curari partes, tyrannica in

(1) Hurmuzaki, VI, pp. 155—8.
(2) *Ibid.*, pp. 159, No. LXXXVIII.
(3) *Ibid.*, p. 162.
(4) *Ibid.* şi povestirile din Radu Popescu şi din Del Chiaro.
(5) P. 49.
(6) Hurmuzaki, VI, p. 160, No. LXXXIX.
(7) *Ibid.*, p. 161.

eos grassaretur crudelitate, ipsius subditi Steinvillium, Transylvaniae praefectum, pro tutela sollicitant. Quorum precibus missus Rascianorum praetor Stephanus Dettineus, profligatis ad fines Valachiae ipsa die Petrivaradinensis pugnae Turcis iam clarus. Hostilibus in occursu cohortibus dissipatis, Bukerestam, sedem principis, adoritur, eaque, socio Dragvio [=Drágffy] et Isacco centurionibus, capta, sed, novo intus exceptus praelio, quingentos hostes cum Capascio-Bassa [Capugi-Bașa] caedit. Postea, in libertatem adsertis XXV nobilibus ac duobus abbatibus, quos furor ad mortem damnarat, Cordatum principem cum coniuge [Smaranda? Cf. *Inscripții din bisericile României*, I, pp. 243—4, la No. 546], duobus filiis [Constantino et Iancul], XVII concubinis [=fete în casă], civibus ceteroquin intactis, ac tormentis XVII, per festinationem, relictis, per Tochanum [=Tohani], Coronam, Fogarassium, Cibinium, Transylvaniae abducit. Qui, ob meritum, unius legionis praefectura et torque aureo, V^{m} fl. a Caesare donatur.

Nobile[s] valachi, sive humanitate Dettinei devincti, sive mntuentes maiora, ob procuratam naefors *(sic)* principi captivitatem, damna, nostrorum ambiunt protectionem, et DCCC, cum liberis rebusque familiae et aliquot millibus institorum, in Transylvaniam concedunt, ubi princeps Constantinus *(sic)*, omnibus quidem officiis, arcte tamen a Steinvillio Cibinii detinetur.

Praedecessoris autem Cantacusenii vidua, Pagona, graeco habitu emensis Messana et Neapoli, IX cal. VIII^{bris} [23 septembris], cum filiis Rodolpho, XVII, Constantino, XIII annorum adolescentibus, germanice vestitis, Romam intrat, ubi a Volfgando Schrattenbaco, Germano, cardinale, omnigenis refocillationum condimentis, per XXX baiulos adlatis, donata, carpentum a Ruffio, altero purpurato, sui statui congruum accipit. Quo abinde discendens, IV id. IX^{bris} [10 novembris] Viennam adpellit, ubi, Caesaris, principum ac Aulae purpuratorum honoribus atque gratiis excepta, frustra tamen, cum graecis viveret, ad consectandos ritus latinos monetur. Hoc tandem modo primus in Turca campi ductus.

După povestirea lui Radu Popescu (pp. 57—8), robirea lui Vodă s'ar fi făcut fără nici un fel de luptă sau ucidere. O altă cronică românească contemporană *(Studii și doc.*, III, p. 26) spune totuș că: «au tăiat toți Turcii căți au găsit în Buc[u]rești». Rapoarte germane în această privință n'avem la îndemână. Trebue să se compare mărturia lui Del Chiaro, secretar domnesc (p. 223 și urm.), Engel *(Neuere Geschichte*, pp. 5—6), care întrebuințează pe acesta, și un ziar german *(Europäische Fama*, partea a 199-a, p. 592), adauge că Tatarii apărători ai Scaunului domnesc au fost 400 și au pierit la Hierăstrău. Au fost uciși și Turcii de prin bolți și case.

Curtea a fost prădată, Grecii lui Vodă, bătuţi şi ucişi. Şi aici se vorbeşte de acei mulţi boieri cari nu voiră să mai aştepte pe Turci, ci urmară pe Nemţi în retragerea lor. Se mai afirmă, că boierimea rămasă ar fi ales, după vechile datine, la 5 Ianuarie 1717 pe Gheorghe Cantacuzino ca Domn al ţerii.

Izvorul nostru trece încă la întâmplările cari urmară această ispravă a îndrăznelii:

[Anno 1717] Valachi, metu eo quo diximus, initio statim ianuarii missis Viennam Bito, episcopo graeco, et quinque deputatis, per epistolam nonis ianuarii [5 ianuarii] a duobus episcopis, Banno, supremo praesidiorum praefecto, Magno Cancellario ac novem consiliariis subscriptam, oblata devotione, petunt principem Georgium, Ferragii [=Serbani] Cantacuzeni filium, subsidiumque militare ad reiciendas hostium vires. Quibus primum perfacile admittitur, quod Georgii maiores in Domum austriacam bono semper fuerint animo, ac Eleonora, Caesaris mater, Ferragio patri olim idipsum promiserit. Ad alterum vero, etsi non deessent qui extemplo firmandam copiis universam provinciam contenderent, alii tamen his terrarum longinquitatem et Turcarum Tartarorumque chocinensium excursiones opponunt. Quare mandatur Steinvillio, ut suo arbitrio cohortes illorum expediat, prospiciens ne quid inde accipiamus detrimenti.

«Episcopul» grec care s'a dus la Viena încă dela începutul anului 1717, e de sigur Ioan Abrami, predicatorul Curţii, care scrisese cu câtva timp în urmă scrisori menite să facă pe Mavrocordat a fugì peste Dunăre (1); în 1718 el stăteà în fruntea deputaţiei care negocià cu Imperialii (2). Încă din Septemvrie, Nicolae Vodă înlăturase pe Mitropolitul Antim. Dintre episcopi, al Râmnicului, Damaschin, ţineà cu creştinii de peste munţi. Banul e Radu Popescu, care în cronica sa trece repede asupra acestei schimbări de direcţie. Marele Cancelar pare să fie Vornicul cel Mare Şerban Bujoreanu.

Cererea însăş a boierilor n'o avem, dar ni s'a păstrat, în traducere românească, răspunsul, din 30 Maiu 1717, al Curţii, şi de aici se vede cari erau dorinţele lor: numirea lui Gheorghe Cantacuzino ca «Voevod şi Principe», păstrarea tuturor privilegiilor, respectarea legii răsăritene, statornicirea contribuţiei, tolerarea banilor celor vechi, o nouă rânduială a administraţiei şi întrebuinţarea de

(1) Radu Popescu, p. 49.
(2) *Magazinul istoric*, IV, p. 272 şi urm.

dregători români (1). Aceste cereri sunt primite aproape în întregul lor. Mai știm iarăș că petițiunea a fost înaintată împăratului de Consiliul de Răsboiu la 3 Martie și boierii o lăsaseră în mâna lui Eugeniu de Savoia la 27 Fevruarie (2).

Kolikovits trece apoi la ciocnirile cari se întâmplară în cursul acestui an 1717 între Turci și Imperiali pe pământul nostru.

Quibus tamen mense martio ad castra revocatis, Vj[m] Turcarum et Valachorum fratrem capti principis, Iohannem Mauro Cordatum, inducunt, poena ignis et ferri obnitentibus indictae siae *(sic;* indicta. Factae sunt induciae) ut reliquiae nostrorum etiam Valachia excederent, ea lege, ut, quidquid cis amnem Alutam est, Caesari accedat, trans-alutanam vero regionem novus princeps 83[m] 333 flor. pensione ab eodem redimat. Nobiles e Transylvania redire volentes in suas possessiones accipiat, aliis ubilibet manere liceat.

Acesta e tratatul încheiat de Ioan Vodă, numit încă din Decemvrie 1716, cu Stainville în Fevruarie 1717. În Hurmuzaki, VI, pp. 169--70, s'a tipărit, ca No. XCVIII, răspunsul dat de generalul din Sibiiu la propunerile Domnului celui nou. Imperialii ieșiau, dincoace de Olt, din mânăstirea Mărginenilor, dar ei păstrau Câmpulungul.

Acest tratat nu puteà fi însă ținut în seamă de Turci, cari iau, precum se arată mai jos, măsuri pentru a scoate pe Imperiali din mânăstiri:

Sed Turcae ac Tartari, secius atque conventum est, Tzizmanam, [=Tismana], munimentum tumultuario congestum opere, agressi, inexplicabili furia obruunt, ita ut e quadraginta quinque praesidiariis peditibus ungaris ad extrema proponentibus, vix viginti per muros, et horum duodecim per densissimas Turcarum acies, vicem salutis invenirent, Ribnikum, quam unicam factionem retinere potuimus. Quo facto, viginti milliarum spatio villae, oppida et omnia igne ferroque vastantur, magnusque Valachorum numerus, quod christianae cohorti vivendi suppeditarent media, in diram abducitur captivitatem.

Ut porro talionem reddat hosti, Dettineus (3), socio Sautero, Degenschildio, Haubianae legionis legato, secundum Buckerestum excurrens, relictas ibidem

(1) *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 272 și urm. Cf. și Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei unter kaiserlicher Verwaltung* (1717—1739); extract din *„Mitteilungen des k. und k. Kriegsarchivs"* pe 1900, pp. 176—180.

(2) Iacubenz, l. c, pp. 174—5. Pentru Doamna Păuna, *Acte și fragm.*, I, pp. 336.

(3) Ofițerul care prinsese pe Nicolae Mavrocordat.

prius XVII maiores machinas, aliquot equinas caudas, vexilla, papiliones opulentamque aliarum rerum praedam feliciter in Transylvaniam reducit.

Alibi, cum Danubium traiicere, bulgaricis inhians spoliis, stagnante fuisset impeditus glacie, super maiores duas in anchoris naves irruit et, nocte in aquas perturbata, Biscasalum *(sic)* Bassam captivum, IX tormenta, LXXX orizae, hordei, casei aliorumque commeatuum, carnis, iterum salvus domum retrahit.

Nec multo post Turrim, in ripa Danubii e regione Nicopolis, improvise adortus, caesis centum Turcis, castellum eiusdem vi expugnat ac, redacto in cineres, aliquot millia modiorum frumenti commeatu[s], septem primores et unam mulierem cum tribus prolibus captivitati mancipat.

Tandem Vj id. februarii [=8 februarii], cum 400 Turcae in additis Creiovae, nostrorum stationi, locis, multam plebem et praedam abegissent, insequitur eosdem, cum trecentis suis et alio provinciali milite, Dettineus, ac, ad ipsum Danubii traiectum infra Orsavam antelucanis horis adsecutus, hostes pedites quadraginta, equites tamen ultra centum perimit, cum ipse vix unum centurionem, alterum signiferum ac triginta gregarios desiderasset, eorumque invicem aliquot captivos libertati restituisset.

Despre luptele pentru mânăstirile oltene, se află o ştire, din Maiu 1717, în Hurmuzaki, VI, p. 176, No. CV. Se cunoşteà tot de acolo că Ioan Mavrocordat s'a grăbit să înştiinţeze pe Imperiali că nu el e de vină pentru călcarea învoielii din Fevruarie şi că stăpânii săi i-au dat poruncă de a se găti pentru o mare năvălire asupra Ardealului *(ibid.*, pp. 175—6, No. CIV; cf. şi p. următoare). Dar năvălirea lui Dettine în câmpia Bucureştilor, prădarea Turnului, atacarea corăbiilor turceşti pe Dunăre şi, în sfârşit, luptele cu jefuitorii turci lângă Craiova se desluşesc întâiu din povestirea care s'a tipărit aicea. Cronica lui Radu Popescu — al cărei autor pribegià atunci în Ardeal — tace asupra tuturor acestor lucruri.

Urmează expunerea încercării făcute în Moldova lui Mihai Vodă Racoviţă de acel «Ferenţ» ale cărui oase se odihnesc subt Cetăţuia de lângă Iaşi, la locul însemnat cu cruce care se zice şi astăzi, în amintirea lui, «Cerdacul lui Ferenţ».

Ernavius, alter a Dettino Rasciorum praefectus, eundem quo sui Valachum incasses *(sic)* coniecerat, datum [=laqueum] Moldaviae nectit principi. Adsumtis enim centum quinquaginta Germanis dimachis, centum sexaginta quinque equitibus, uno alioque nationali milite, Iassium, caesis ex itinere triginta hostibus, quorum quadringenti occurrerant, feliciter penetrat, principis co-

horte, sexcentis militibus constantem, cum qua ille se opponebat, dimidia parte minuit, in urbe captivos multos Russosque postremo bello captos liberat. Quorum viribus auctus, principem in editam arcem compellit, et, profligatis ex itinere sui[s] invasoribus, 1.500 Turcis ac Tartaris, obsidet. Qui, in angustias redactus, grandi tormentorum cerisque *(sic!)* campani[s] boatu totam late viciniam suae necessitati(s) admonet.

Adest igitur 6.000 Moldavorum exercitus. Cui Ernavius, licet inaequalem fore pugnam adverteret, animosissime resistit, sed, fuso iniquiori dimidio enim suorum parte commissa, ceteris etiam sauciis, ipse caeditur. Corpus insepultum et absque cute dubium relinquit, num vivus vel post mortem hanc subire sit coactus crudelitatem.

Quare maior spirituum Princeps, non solum nostros tota eiicere provincia, sed Transylvaniam etiam, pro recuperandis abinde captivis sororibus, invadere statuit. Ac primum, Turcarum et Tartarorum auxiliaribus, arcem Cassovam obsidet et per illorum octingentos post tres horas assultum fieri iubet. Quod tamen inaudita fortitudine per triginta dimarchos et sexaginta alios levis armaturae equites, utrosque Valachos, propugnaretur, magna militum iactura, cum pudore et ignominia canit receptui. Cassoviensium exemplo ceteri nostrorum in Moldavia stationum defensores excitantur ad fortia, et princeps suspicatur nostr[as] occulte faveri partes, in subditos furorem effundens, adsiti quoque claustri monachos ferro immolaret. Populata pariter vicinia ac iniectis per ipsum ignibus, nostri praesidiarii praecla[ra]m arcem Nansium deserere coguntur.

(Fo. 168 V°.)

Această năvălire se descrie de trei cronici moldovenești : a lui Neculce (pp. 351—4), a lui Muste (pp. 58—64) și a lui Amiras (pp. 123—30), și de una grecească, a lui Chiparisa (ed. Erbiceanu, *Cron. greci*, pp. 65—73). Domnul însuș povestește aceste împrejurări în inscripția stâlpului dela Vama, în Bucovina (v. *Studii și documente*, VI, pp. 643—4).

Cum se vede, povestitorul străin înșiră ciocnirea cu straja dela Târgu-Frumos, «slobozirea tâlharilor din temniță» la Iași (Amiras, p. 127) și a ucigașilor Turcilor în 1711, lupta dela Cetățuie, tăierea lui Ferenț. Se dau apoi știri despre luptele dela Cașin («Cassovia») și despre părăsirea Neamțului. Vasile Ceaurul, boierul de neam domnesc, care adusese pe cătane, izbutise să fure și să ducă în Ardeal pe Maria, sora lui Mihai Vodă, care fugì apoi din Brașov și se întoarse în Moldova prin munte: de aici în izvorul nostru pomenirea «surorilor» pe care Domnul merge să le scoată din robie

(cf. Chiparisa, p. 70; Amiras, p. 126). V. şi *Ist. literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, p. 217. O altă povestire din partea Domnului, din care se vede că Maria Stolniceasa, care fusese poate în a doua căsătorie soţia Ceaurului Stolnicul (cf. *Uricariul* XIV, pp. 332—3), erà văduva Stolnicului Constantin Ciobanul, în *Studii şi doc.*, VI, pp. 423—5. V. o legendă despre răpirea ei în Rosetti, *Note genealogice*, etc.; aceste *Anale*, pp. 484—5.

VII.

Biblioteca din Braşov a lui Grigore Brâncoveanu.

Din publicaţia mea *Braşovul şi Românii* se poate vedeà în ce împrejurări Grigore Brâncoveanu, Mare Ban al Ţerii-Româneşti, principe al Imperiului, a dat bisericii de *lege* grecească din cetatea Braşovului două moşii ale sale în Ardeal: Poiana Mărului şi Sâmbăta-de-sus, precum şi alte lucruri. Astăzi biserica e de *neam* grecesc, de *limbă* grecească, şi Românii şi-au făcut în cetate o alta, la marginea chiar a pieţii.

Şcoála grecească, şcoală primară pentru copii cari numai în cea mai mică parte a lor sunt Greci, e aşezată într'o casă mare şi gospodărească, cu două rânduri, clădită ca în vechime, pentru sute de ani. Într'una din odăile ei ştiam că se aflà Biblioteca Brâncoveanului, adecă a Brâncovenilor, ajunsă în mâna acestui ultim reprezentant al trunchiului celui vechiu. Epitropii bisericii n'au făcut nici o greutate să-mi dea voie a cercetà cărţile şi învăţătorul şi-a făcut chiar o plăcere să mă ajute.

Astfel pot da astăzi toate lămuririle cu privire la această însemnată colecţie de cărţi, alcătuită cu multă cunoştinţă literară şi cu multă înţelepciune.

A.

Întâiu, în ceeace priveşte proprietarii cărţilor şi însemnările pe cari ei le-au lăsat, se pot spune următoarele:

Cele mai vechi volume brâncoveneşti au fost ale lui Constantin, tatăl lui Manolache şi Nicolae şi bunicul Banului Grigore. Astfel pe un exemplar din *Vita di Pietro il Grande* a lui Catiforo (v. Amira, *Storia del soggiorno di Carlo XII*, ed. Iorga, Bucureşti, 1905), se ceteşte: «Ex libris domini p]rincipis] S[acri] R[omani] I[m-

perii] Basaraba de Brancovan», ceeace înseamnă pe acel Constantin. Constantin, al III-lea dintre Brâncoveni, trăià încă la 1781, precum se vede din această notă la o altă carte latină, Manuel Alvaro, *De constructione octo partium:* «Inscriptus catalogo librorum Constantini S. R. I. principis Bassaraba a Brancovanis; 1781». Tot a lui Constantin a fost şi o ediţiune din Cornelius Nepos, dar el o dădù fiului sau Grigoraşco, când acesta erà la învăţătură, la 1786: «Să să ştie că această carte este a d[u]m[nealu]i coconului Gligoraşco Brăncoveanu; lat 1786». Să se adauge apoi *Iurisprudentia hungarica,* dăruită la 1752 de tipograf. Ediţia din Strassburg, 1694, a lui Herodian, are şi ea însemarea: Καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις κτῆμα Κωνσταντίνου Μπραγκοβάνου («Şi aceasta, pe lângă altele, e a lui Constantin Brâncoveanu»).

Sunt însă alte cărţi vechi, cari vin dela câte o rudă a Brâncovenilor sau dela vreun cunoscut. Astfel *Emmanuelis grammatica,* tipărită la Padova, în tipografia Seminariului, vine dela vestitul dascăl grec de pe la 1730, Gheorghe din Trapezunt, precum arată notiţa: «Ex libris Georgii Trapezuntii Hypomen[ae]». Asupra lui Gheorghe dascălul, v. *Ist. lit. române în sec.. al XVIII-lea,* I, p. 48, nota 6, p. 59. O altă tipăritură padovană, *Iulii Pacii Analysis Institutionum,* din 1652, are însemnat pe dânsa numele marelui învăţat muntean dela sfârşitul veacului al XVII-lea: «Ex libris Constantini Cantacuzéni», Constantin Stolnicul.

Cea mai interesantă e o cărticică, apărută la Frankfurt pe Main în 1596, care dă o scurtă privire asupra istoriei ungureşti: «Pannoniae historia chronologica». Întâiu ea a fost, în Ardeal chiar, a unui cărturar român, care face într'un loc această notă la portretul lui Sigismund Bàthory: «Acesta iast[e] Jicmon Craĭ, care au stăpânit Ţara Ungurească cu Ardealul înpreună şi cu Ţara Muntenească şi Moldova, tocma păn la Chiliia, cum scrie în Istoriia luĭ, să ceteştĭ să vezĭ; 1622 [în cifre]». Mai departe se repetă: «ce ceteştĭ, să şi înţealegĭ». E păcat că iscălitura, pusă în criptografie, nu se poate desluşì.

O a doua ştire se culege din aceste rânduri, care arată cum a fost adusă cărticica în Bucureşti de către Curuţii lui Tököly, oaspeţii foarte puţini doriţi ai lui Constantin Brâncoveanu:

«Ačast[ă] carte elenească *(sic!)* să s[ă] ştie că o'm cumpărat eŭ Muşat căndu aŭ trecut Curuţiĭ pe aicea păn Bucureştĭ; şi am dat ban[ĭ] p[1] 7. Pis m[e]s[iţa] S[e]p[t]e[mvrie] 15 d[ni], 7199 [=1691].

Eŭ Mușat și o'[m]presurat Radul Brânzarŭ snă Radul Brănză ot Șcheĭ, care erere [=erà] șc[hi]op».

*

Dela Manuil Brâncoveanu, tatăl lui Grigore, vine numai Gramatica lui Constantin Lascaris, însemnată astfel: *Καὶ τόδε πρὸς τοῖς ἄλλοις Μανουὴλ Βραγκοβάνου.*

Ale lui Grigore însuș sunt, în sfârșit, celelalte. Unele notițe au interes. Astfel «Întroducerea în gramatică» a lui Teodor Gazi (Veneția, 1770) poartă întâiu iscălitura de proprietar a lui Lambros Photiades, cunoscutul dascăl bucureștean (cu data: 1784, 15 August), apoi: Καὶ τόδε Γρηγορίου. Pe o traducere grecească a lui Montesquieu: Ἐρευνὰ περὶ πτώσεως τῶν Ῥωμαίων, tipărită la Lipsca în 1795 și dedicată lui Eustatie Petru Pencovici, negustor grec din București, cu legături în Viena, Triest și Veneția, iar apoi, în 1795, *agent* al Prusiei în Principate (1), se citește iarăși: Γρηγορίου Πραγκ[ο]-[βάνου].

În 1816 apare la Viena, în tipografia grecească (ἑλληνικὴ τυπογραφία) a lui Hirschfeld niște studii asupra ciumii și mijloacele de a o preîntâmpinà și lecuì (περὶ τῆς πανώλης, προφυλάξεως καὶ ἐξολοθρεύσεως αὐτῆς), de un Petrache C. Hepites, care iscălește «medic și membru al Universității din Viena (ἰατροῦ καὶ μέλους τοῦ κατὰ Βιέννην Πανεπιστημείου)» și erà totuș un Grec bucureștean. Aceasta se vede din următoarea dedicație manuscrisă către Grigore Brâncoveanu, în care autorul se intitulează: «Petrache din București»:

Τῷ ἐνδοξοτάτῳ, φιλομούσῳ καὶ φιλοπάτριδι ἄρχοντι πρῴην Μεγάλῳ Μπάνῳ
Κυρίῳ Κυρίῳ
Γρηγορίῳ Βραγκοβάνῳ
Βασσαράβᾳ,
εἰς τεκμήριον βαθυτάτου σέβας
Ὁ τῆς ὑμετέρας ἐνδοξότητος
ἐλάχιστος δοῦλος
καὶ
τῆς λοιμολογίας συγγραφεὺς
Πετράκης ἐκ Βουκουρεστίου (2).

---

(1) Hurmuzaki, X, p. XLVII.

(2) «Preaslăvitului, iubitorului de Muze și iubitorului de țară domn biv Vel Ban, dumnealui, dumnealui Grigore Brâncoveanu Basarab, ca semn de cel mai adânc respect, al Slăvirii Tale cel mai mic rob și scriitorul acestor studii asupra ciumei: Petrache din București».

Și profesorul ieșean Govdelas, om de mare știință și de o întinsă reputație, director al gimnaziului elin din Moldova, trimite la 1818 *Aritmetica* sa, publicată la Iași, lui Grigore Banul. Dedicația e datată: 8 Maiu 1819, și are acest cuprins purist: Γρηγορίῳ ἀπὸ Βραγκοβάνου τῷ τῆς ἑλληνίδος μούσης διαπείρῳ προστάτῃ, adică: «Lui Grigore din Brâncoveni, al Muzei grecești încercat patron».

Grigore mai cumpără, între cărțile cari merită a se pomenì, și «Enciclopedia filologică» din Veneția, 1758, pe care a scris: «Gregorii Pr. S. R. Imperii 1783» (1). Pentru învățătura limbii germane își adusese el *Formulae puerilium colloquiorum germanico-latino-ungaricorum*, din Pressburg, 1729, — care și ea poartă iscălitura lui îngrijită. Pentru informații în istorie, comandase compendiul lui Tursellinus, în ediția din 1725, pe scoarța căreia cineva din Grecii și ciocoii de casă începuse să înșire:

Frunză verde leuștean,
Iubitul mieu de bun neam, ș. a.

Am văzut că din copilărie încă Grigore Brâncoveanu citise pe Cornelius Nepos.

Din toate acestea se desface încredințarea că fruntașul boier muntean întrecea ca învățătură și dorință de a ști pe acei nobili ardeleni de viță ungurească, cu cari se întâlnise la Brașov sau pe cari-i primià în frumosul său palat dela Sâmbăta-de-sus, pecetluit cu vulturul muntean. El erà de alminterea însuș un scriitor, și în această bibliotecă românească a școlii grecești din Brașov se află încă multe exemplare din traducerea în grecește a *Principiilor* filozofului Heineccius pe care, încă fiind tânăr, o tipărise la Viena, în 1808, cu o prefață a lui Neofit Duca, altă lumină a școlilor grecești din principate (Στοιχεῖα τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας).

B.

Unele cărți se cuvine a fi analizate pentru anumite lucruri privitoare la noi, pe cari le cuprind.

Astfel Grigore Brâncoveanu adăusese la cărțile sale o «Storia moderna ovvero lo stato presente di tutti i popoli del mondo», în

(1) Pe scoarță e lipit un act judecătoresc de sub Nicolae Vodă Mavrogheni: «Din luminată porunca Mării Sale prea înnălțatului nostru Domnu Io Nicolae Petru Mavrogheni Voevod aducând . . . înaintea judecății pe amândoao părțile prin zăpcilăcul dum[nea]lui våt[a]f za aprozi, am întrat în cercetare cu de amăruntul», etc.

volumul VIII al căreia (Veneţia, 1739) se vorbeşte şi de principatele româneşti. Pentru cunoaşterea lui se adaugă şi o hartă, «fatta in Amsterdam apresso Isaak Tirion». Pe dânsa se notează din localităţile muntene şi acestea: Severin, Cerneţi, «Benesel», «Balesti», Târgu-Jiului («Tergosyl»), «Morul» (Motru) Craiova («Krajowa»), Caracăl («Karacal») şi «Beleza».

O tipăritură rusească, o antologie elină (Ἐκλογαὶ ἐκ τῶν ἑλληνίδι φωνῇ γραψάντων) din Petersburg, 1785, lucrată la Boris Filonof şi dedicată lui Ioan Ioanidis Melissinos, merită atenţie, pentru că acest Melissinos erà înrudit cu familii româneşti. El e o rudă a «maiorului Melisino, încuscrit prin femeia sa cu cele mai mari familii din Moldova», care e trimis din Iaşi, în Aprilie sau Martie 1790, de către Potemchin la Marele Vizir în calitate de curier (1). *Genealogia Cantacuzinilor* ne lămureşte şi mai departe în privinţa acestui ofiţer iubitor de literatură, care nici în Iaşi, nici în Petersburg nu-şi va fi uitat neamul grecesc. Ofiţerul erà *Alexe Petrovici* Melissinos şi luase la 1788 pe Luxandra fiica Marelui Ban Mihaiu Cantacuzino, autorul «Genealogiei» şi al unei descripţii a Ţerii Româneşti, tipărită în greceşte de fraţii Tunuslii (2).

O traducere grecească, de cuprins istoric, Μεγάλα συμβεβηκότα («Cele mari ce s'au întâmplat») de Richer, tălmăcite de Zisu Dauti şi publicate la Viena în 1819, are un interes destul de mare pentru că la sfârşitul cărţii se dă o listă foarte bogată de «prenumeranţi» români sau greci aşezaţi în principate.

Iată cine sunt aceşti iubitori de literatură:

Viena: Cristofor Angheliadi din Bucureşti, Dimitrie Dumovici, idem, Ioan Triandafil idem, baronul C. Belu, Ignatie Mitropolitul (fostul Mitropolit), care iea şase exemplare (pentru patronagiul său literar mai v. şi *Ist. lit. române în secolul al XVIII-lea,* II, p. 376), fratele Mitropolitului, Grec de viţă, a cărui familie începe a se lămuri astfel: ὁ εὐγενέστατος κύριος Χριστόφορος, αὐτάδελφός του, care subscrie trei exemplare, tânărul student Nicolae Roznovanu, care se numără apoi printre cei mai învăţaţi şi mai «europeni»

---

(1) *Acte şi fragmente,* II, p. 300, No. 2.

(2) *Genealogia,* p. 196. Întrebuinţăm acest prilej pentru a spune că s'a găsit în Turcia un manuscript al «Tunusliilor», care poartă numele lui Mihaiu şi data de 1776, întărind pe deplin ipotesele mele în aceastâ privinţă. Mihaiu a scris lucrarea pornind dela un răspuns la aceleaşi întrebări pe cari Ruşii le pusese şi boierilor moldoveni; v. Kogălniceanu, *Arhiva românească,* ed. a 2-a, p. 139 şi urm.

dintre boierii Moldovei: ὁ ἄρχων Ἀγᾶς Ῥοσσέτος Ῥοσνοβάνος κύριος Νικόλαος, ἀπὸ Ἰασσίου, cumpărător a trei exemplare.

Din Milai în Tesalia e, pe lângă Ioan Eustatie, Nicolae Dimu și arhimandritul Antim Gazi, scritorul Filipidi, autorul mai multor opere, între cari o curioasă descriere a Țerii-Românești (v. *Ist. lit. române în secolul al XVIII-lea*, II, pp. 106—7): ὁ σοφολογιώτατος ἱεροδιάκονος κύριος Δανιὴλ Φιλιππίδης ἀπὸ ταῖς Μηλαῖς τῆς Δημητριάδος: acesta nu se înscrie cu mai puțin decât zece exemplare.

Din Brașov iau Grigore Constandă (?), Ioan V. Oprescu, apoi vine Mitropolitul pribeag Dosoftei (Filitis), care fusese înlocuit de Ruși și trecuse la Brașov, unde și murì, și el e cumpărător a șase exemplare. Mai întâlnim pe frații M. Dumba, Macedoneni, pe Gheorghe Furca și pe Bucureșteanul Greco-Rus: Nicolae Dimitrievici Cuțicov.

Basarabia și Moldova, despărțite numai de șapte ani atunci, sunt puse la un loc. Din aceste părți cumpără foarte mulți, și adică: exarhul Gavril (Bănulescu din Câmpulung—numit de Ruși în principate și apoi adăpostit de ei în Basarabia) 12 exemplare (cf. *Studii și doc.*, VII, p. 349); Mitropolitul Veniamin iea zece. Urmează Gherasim de Roman, Meletie de Huși, Ilarie, starețul paisian al mânăstirilor Neamțul și Secul, Gavriil egumenul dela Barnovschi, fostul arhimandrit al mânăstirii Slatina, Chiril. Mirenii încep cu aceste nume: polcovnicul Teodor Nedopnas (!), Domnița Mărioara Callimachi a lui Grigore Vodă, soție a lui Grigore Sturdza și mama lui Mihaiu Vodă, Domnul de sub Regulamentul Organic. Ea abonează trei exemplare, iar altă Domniță, Zoe Ghica, două; o a treia, Catinca Moruzi, a lui Alexandru Vodă, însă iarăș trei. Vin acum: Vistiereasa Smărândița Sturdza, soția Vistierului Alecu Balș (2), Postelniceasa Catinca Balș a lui Alexandru Mavrocordat, Marele Postelnic (2), Vorniceasa Pulcheria Balș, Marele Vistier Alecu Balș, celălalt Mavrocordat: Marele Vornic Constantin, alt Mare Vornic, Mihalachi Sturdza, un al treilea: Alecu Ghica, Marele Postelnic Alexandru Mavrocordat, Marele Postelnic Grigore Balș, Marele Postelnic Constantin Pantazoglu, secretarul Calimachilor. Apoi Mihaiu Cantacuzino Vel Spătar, Alecu Cantacuzino Agă, Constantin Țigară Agă, Banul Mihalachi, Căminarul Iancu, arhidiaconul Gherasim, «gheneraleasa» Elena Harting, Romăncă măritată cu un guvernator al Basarabiei, Marele Vornic Gheorghe Βραβέσκος, Gheorghe Bucșănescu Căminarul, cumnatul lui Iordachi Drăghici și «politicianul» din 1821, Căminăreasa Casandra a acestui Bucșănescu, Gheorghe Duldner secretarul Agenției, Serdarul N. Dimitriu, Medelnicerul Ioan, Banul Iordachi Drăghici —

viitorul Mare Vornic cu «constituţii» şi favorit al lui Ioan Sandu Sturdza Voevod—, Păharnicul Constantin Sguru, Panaioti Casimir, odată Spătar moldovean, acum ἄρχων τῆς Βασσαραβίας, poetul Postelnic Alecu Beldiman (cu două exemplare), Căminarul Constantin Carp, un Emanoil Popovici maiorul—de sigur rus—Σιάνος Ἀναστασίου Μαλιούλις, un Constantin Γιόφτσος, vestitul medic Dimitrie Samurcaş, Ruxandra Samurcaş, fiica doctorului şi traducătoarea în greceşte a *Erastului* lui Gessner, spiţerul Ştefan Lockman, fiul său Ionel (Ἰωαννέλος Λοκμανάκης), tot spiţer, Anastase Meţovici, medic şi el, Panaiot Dioghenidi Peloponesianul, Apostol Ioan Petrinò, un înaintaş al poetului bucovinean, Mărioara, soţia cunoscutului doctor ieşean Eustati, Ioniţă Slătineanu şi Iacovachi Veisa.

Mai puţini subscriu peste Milcov. Mitropolitul iea zece exemplare, cei trei episcopi câte şase. Urmează Marele Ban Grigore Brâncoveanu însuş, care întrece pe toţi, cumpărând douăsprezece, baronul grec, supus prusian, Hristofor Sakellarios (6), doctorul Serafim Βρετών, alt doctor, acesta cunoscut. Silivestru, un al treilea, de o şi mai mare faimă, scriitor el însuş şi bunicul după mamă al lui Alexandru Odobescu : dr. Constantinachi, Caracaşi (Karakassi), dr. Chrysaphis, dr. Gheorghe Dax («Dacul»). Dintre doamne se înşiră: Domniţa Anastasia a lui Alexandru Moruzi, Irina soţia lui Constantin Caracaşi, Aneta «soţie de spiţer» (Ἀννέτα ἀποθηκαρέσσα), Elena, văduva doctorului Schinà (Σχινᾶ). Apoi dintre boieri: Postelnicul Lucachi, Serdarul Polizachi Dimitriu, Serdarul Costachi N. Şaigi, Emanuil Furca, dragoman (al Agenţiei), negustorul cel bogat Ioan Băltăreţul şi, în sfârşit, Pencovici, pe care-l ştim de mai sus.

Am trecut astfel în revistă întreaga societate luminată în acest timp.

Să amintim, în sfârşit, la urmă o carte de medicină dedicată la 1808 Mitropolitului Dosofteiu Filitis de Constantin Anastasiades Filitis, din Epir, deci o rudă a arhiereului. Acest «membru al Societăţii mineralogice din Iena şi al celei de naturalişti din Halle», unde şi dă la iveală opusculul, scrie : «De decremento altera hominum aetatis periodo seu de marasmo senili». Ar fi putut-o dedică unei rude sau unui patron mai tânăr!

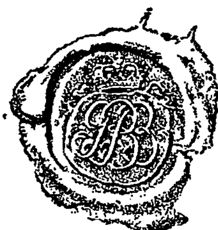
Peceţile întrebuinţate de Grigore Brâncoveanu.

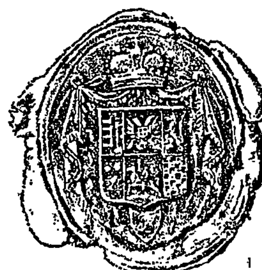
Pecetea lui Grigore Brâncoveanu.

Altă pecete a aceluiaş.

Altă pecete a lui Grigore Brâncoveanu.

Pecetea cea mare a lui Grigore Brâncoveanu.

Pecetea Saftei Brâncoveanu.

Pecetea lui Radu, fiul lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

Pecetea lui Ştefan, fiul lui Constantin Brâncoveanu.

NB. — Originalele, parte în posesiunea mea, parte în colecţiunea d-nei Ana Odobescu.

O scrisoare a lui Grigore Brâncoveanu către Dumitrache Bibescu.

S'a tipărit în ale mele *Studii şi Documente*, XI, p. 235—6. Originalul în posesiunea d-nei Ana Odobescu.

CAUZALITATEA ÎN SUCCESIUNE

DE

A. D. XENOPOL

Membru al Academiei Române.

Ședințele dela 16 Dec. 1905, 20 Ian. și 10 Fevr. 1906.

Voim să cercetăm în acest studiu modul cum se manifestă cauzele fenomenelor cari se produc unul după altul, în șirul succesiunii, chestiune ce nu s'a studiat încă de nimeni, cu toate nenumăratele cercetări consfințite chestiunii cauzei. Credem că rezultatele la cari am ajuns sunt cu totul noue și neașteptate și că ele fac să înainteze, cu un pas însemnat, întrebarea filozofică privitoare la cauzalitate. Pentru a puteà însă pătrunde adevărata natură a cauzalității în faptele succesive, este de trebuință ca mai întâiu să lămurim care este adevăratul înțeles al noțiunii de cauză, când ea se aplică la fenomenele de repețire, unde ea a fost studiată, însă după cum credem noi, tot în chip nedeplin. Încercarea noastră se înfățișează deci ca un studiu asupra cauzei îndeobște. Ținem însă să spunem că nu ne vom atinge de partea metafizică a chestiunii, și că nu vom analizà cauza decât din punctul de vedere logic și științific.

I.

Cauzalitatea în repetițiune.

Cauza este un mod de explicațiune al faptelor, acela care se rapoartă la realitate. Filozoful german Kiesewetter a însemnat foarte bine deosebirea ce există între rațiune suficientă și cauză.

«Rațiunea logică (principiul cunoștinței), zice el, nu trebue să fie amestecată cu rațiunea reală (cauză). Principiul rațiunii suficiente

aparţine logicei; acel al cauzalităţii, metafizicei. Cel dintâiu este principiul fundamental al gândirii; cel de al doilea al experienţei. Cauza se rapoartă la obiecte reale; raţiunea logică numai la reprezentaţiuni» (1).

S'ar puteà întâmpinà contra acestei deosebiri, că fenomenele exterioare se rezolvă tot în noţiuni, în mintea noastră. Aceasta este netăgăduit; dar este o deosebire între ideile cari sunt productul inteligenţei şi acele cari nu sunt decât reflexul lumii din afară, şi sistemele ridicate pe aceste din urmă alcătuesc ştiinţele.

Aceasta ne aduce a stabilì, dela început chiar, un principiu, fără de care nu putem face nici un pas înainte, anume acel al *realităţii ştiinţei*.

Ştiinţa nu este o plăzmuire a minţii noastre în felul artei, a religiei, a moravurilor, a limbii, a formelor vieţii politice; ea nu este decât reflexul realităţii în mintea noastră, proiecţiunea raţiunii lucrurilor în raţiunea omenească.

Iată pentru ce, pe când celelalte producte ale gândirii îmbracă un caracter deosebit, după rassele şi popoarele cari le dau naştere, ştiinţa este unică şi nu se poate colorà deosebit de către deosebitele spirite prin cari ea se manifestează. Frumosul, credinţele, for mele politice variază după grupurile de oameni din sânul cărora ele apar, pe când adevărul este unic şi nu are patrîe. Îndată ce este descoperit, el devine averea comună a omenirii, dacă nu prin principiul pe care se întemeiază şi care rămâne adeseori patrimoniul unor puţini aleşi, de sigur însă prin rezultatele lui cari folosesc lumii întregi. Iată şi pentru ce numai prin ştiinţă putem stăpânì natura. «Căci dacă nu ar fi astfel şi dacă ştiinţa ar fi alcătuită numai din abstracţiuni urzite de a noastră inteligenţă, ne întrebăm: în puterea cărei minuni, astronomii ar puteà să comande soarelui să se întunece, astrelor să intre în conjuncţiune, Venerii să păteze discul soarelui, oarecăror comete să vină să sperie grămezile neconştiute? Prin ce altă minune Le Verrier ar fi putut poruncì unei nouă planete să-şi facă intrarea în lumea solară? Cum omul, această fiinţă păcătoasă, acest atom de pulbere care locueşte pe un altul, ar puteà el să stăpânească corpurile cereşti, dacă nu ar aveà cunoştinţă de legiîe cărora aceste corpuri sunt în realitate supuse? Forţele şi legile naturii, departe de a fi nişte entităţi, sunt cele mai puternice realităţi; ele susţin cumpănirea şi alcătuirea lumii.

(1) *Logik* I, p. 18.

Dacă una din aceste puteri sau una din aceste legi ar încetà de a lucrà, universul s'ar prăbuşì în o massă informă. Legile cari ocârmuesc fenomenele nu sunt productele minţii noastre ; ele alcătuesc natura intimă a universului, natură pe care mintea a parvenit a şi-o însuşi, după nespuse opintiri. Ştiinţa nu este altceva decât pătrunderea de către minte a tainelor naturii obiective» (1).

D-l Boutroux zice, în această privire, că «nu despre putinţele ideale, ci despre realitate însăş, ştiinţa caută să ne înfăţişeze un tablou sistematic». Aiurea, eminentul cugetător pare că vrea să restrângă întinderea acestui principiu, încuviinţând numai că «omul nefiind o anomalie în natură, ceeace mulţămeşte inteligenţa lui nu poate fi fără legătură cu rămăşiţa lucrurilor; că este de presupus o oarecare analogie între natura noastră intelectuală şi aceea a lucrurilor. Altfel omul ar fi izolat în univers». Noi credem că este o identitate desăvârşită între ce este cunoscut şi actul cunoştinţei, întru cât această cunoştinţă poate fi ajunsă de mintea omenească; căci altfel spiritul nu ar mai aveà nici o pricină de a fi. Când d-l Boutroux sprijină, cu drept cuvânt, că «ordinea ideilor nu are valoare decât atunci când explică ordinea fenomenelor», noi credem că trebue adaos: fiindcă ordinea ideilor, *în ştiinţă*, caută să reproducă ordinea fenomenelor (2).

D-l Burdeau se întreabă de asemenea de unde vine oare acea armonie între cugetare şi realitate? Fiinţele înzestrate cu gândire nu au existat totdeauna; ba ele au venit chiar târziu în lume. Şi cu toate acestea, înaintea ivirii lor, această lume nu erà fără legi. Nu realitatea s'a supus cerinţelor cugetării, ci cugetarea s'a înmlădiat după formele realităţii. Şi autorul trage din aceste premise încheierea următoare: «A şti vrea să zică a imità în mintea noastră ordinea naturii; este a stabilì între ideile noastre aceeaş legătură care există între fenomenele corespunztoare».

D-l Henric Berr, care crede dimpotrivă că «ştiinţa nu este un simplu registru scris după dictandul fenomenelor, şi că ea este fără tăgadă o plăzmuire a minţii», este totuş silit să recunoască ca «pe de altă parte, nu trebue uitată stăpânirea pe care ştiinţa o pune în lucrare asupra ne-eului. Ce lucru mai izbitor, exclamă autorul,

(1) A. D. Xenopol, *Les faits de répétition et les faits de succesion* în *Revue de synthèse historiqae*, I, p. 171.

(2) E. Boutroux: *„La contingene du lois de la nature*, p. 3 şi 139, şi *L'idée de loi naturelle*, p. 27 şi 30.

decât arătarea unei comete, prezisă poate cu mulți ani mai înainte, sau când Le Verrier găsește prin calcul existența unei planete pe care numai în urmă ochiana o descopere, sau când Lecoq de Boibaudrant presupune după analiza spectrală și Mendeleef constată, după ponderea atomică, o lipsă în șirul corpurilor simple între aluminium și iridium, și în urma se descopere galiul. *Nu suntem oare în drept de a crede că „esența eului atinge esența ne-eului?»*. După o astfel de mărturisire, cum se mai poate susțineà, că dacă spiritul descopere o lege, aceasta o face numai fiindcă știe că sunt legi, fiindcă *vrea ca ele să fie*» (1). Noi credem din potrivă că legile universului există în chip obiectiv și că ele se impun spiritului, și că dacă omul singur este în stare să le formuleze, aceasta se întâmplă numai din pricina că mintea lui singură este o oglindă în stare de a răsfrânge nesfârșita-i măreție.

Știm bine că filozoful Kant și toată școala lui tăgăduesc realitatea științei. Pentru a nu reproduce decât ceeace spune unul din discipulii săi pe tărâmul istoriei, d-l Max Adler, aflăm că: «pe cât timp vechea părerea că copiem universul, prin gândirea noastră, se mai bucurà încă de oarecare crezare și cât timp prin urmare lucrul în sine trebuià să corespundă într'un chip oarecare cu însușirile obiectelor percepute de noi, se puteà primì că adevărul erà absolut neatârnat de un factor subiectiv al cunoștinței. Dar acum, când prin opera lui Kant și aceea a urmașilor săi, această părere a fost sfâșiată și ruptă în bucăți și când ea a devenit peste putință de cugetat pentru ori ce minte deprinsă cu critica, obiectivitatea științei se razimă pe deșert». D-l Windelband adaugă și d-sa că «lucrurile și noțiunile fiind intre ele necomensurabile, nu putem nici odată pune în asemănare cu noțiunile altceva decât tot noțiuni; nu putem nici odată să ne rostim dacă o noțiune corespunde vreodată cu altceva decât cu o noțiune. Dacă lucrurile sunt însă astfel, pretenția că știința este o icoană a realității nu are nici un înțeles. Adevărul nu poate însemnà corespondența cu realitatea, ci numai corespondența între noțiuni» (2).

Toate aceste păreri pot fi foarte adânc cugetate. Trebue însă luat aminte că cugetarea omenească nu poate nici odată pătrunde pe deplin ultima rațiune a lucrurilor; iată pentru ce adeseori ea se

(1) *L'avenir de la philosophie*, 1899, p. 331, 332 și 322.

(2) M. Adler, *Kausalität und Teleologie*, p. 76; Windelband, *Iraeludien*, 2-te Auflage, 1903, p. 138.

silește a explicà lumea într'un chip încă și mai neînțeles de cum ea apare la prima vedere.

Noi ne întrebăm însă, cum este cu putință bunăoară prezicerea eclipselor, dacă știința nu este decât stabilirea de relațiuni între noțiuni; căci prezicerea unei eclipse este învederat o corespondență între noțiunile minții noastre *cu un fenomen real al naturii, perceput cu simțurile noastre,* și este deci absolut neexactă sprijinirea D-lui Windelband, că știința este numai relația între noțiuni, afară numai dacă transportăm și impresiunile sensualității în lăuntrul nostru, împreună cu tot universul.

Apoi dacă noi nu știm și nu putem ști cum este lucrul în sine, nu vedem nici un temeiu pentru care să primim că el trebue să fie absolut deosebit de concepțiunea noastră despre lume, și nu înțelegem pentru ce nu s'ar primì și părerea cealaltă, că există o identitate între spiritul omenesc și marea suflare care face să se miște universul.

D-l Poincarré observă cu acest prilej, că «știința nu este măestrită; ea are o valoare obiectivă. Singura realitate obiectivă sunt raporturile lucrurilor, de unde izvorăște armonia universală, și aceste raporturi sunt obiective, pentrucă sunt sau devin comune tuturor ființelor cugetătoare. Ceeace noi numim realitate obiectivă este, în ultima analiză, ceeace este comun la mai multe ființe cugetătoare și care ar puteà chiar devenì comun tuturor» (1).

Să nu credem însă că chestiunea realității științei ar împărțì pe filozofi în două tabere naționale. După cum am văzut pe d-l Berr înclinând către convenționalitatea ei și sunt alți filozofi francezi, precum Fay și Milhaud, cari merg chiar mai departe, așà găsim între Germani pe d-l Münsterberg apărând cu mare energie realitatea concepțiunilor științifice. D-sa spune: «Dacă în cercetările asupra cuprinsului conștiinței se pleacă dela subiectul empiric, ca dela condițiunea dată ori cărei cunoștințe, atunci se părăsește realitatea originară a vieții spirituale și i se substitue productul măestrit al unei interpretări științifice a acestei realități. Cea dintâi întipărire a obiectelor nu vrea nimic să știe despre o atare împărțire în procedeuri fizice și psihice. Îmi închipuesc obiectele acolo afară, în spațiu și nu în interiorul meu; cunosc realitatea originară care strălucește și răsună și nici odată un om care priveste lucrurile din punctul de vedere al experienței naive, nu se va apucà să se întrebe dacă

(1) *La valeur de la science*, p. 160; comp. p. 9.

aceste lucruri exterioare există în realitate. Dar obiectele nu sunt numai reprezentate de către subiect; acesta mai iea şi poziţiune faţă de ele, şi numai prin această poziţiune obiectul capătă o realitate. Ceeace se experimentează astfel, în propria sa voinţă, este realitatea cea mai sigură şi cea mai nemijlocită, şi nu numai rezultatul unei speculaţiuni metafizice». (1).

Dacă însă realitatea este originea tuturor percepţiunilor şi a tuturor noţiunilor noastre, tot ea trebue să fie şi izvorul din care curge ştiinţa. Ştiinţa fiind deci reproducerea intelectuală a realităţii însăş, urmează că *şi cauzele fenomenelor reale percepute de spiritul nostru nu sunt decât reproducerea intelectuală a coardelor ressort, şi ele reale, cari împing faptele la lumină.*

Atribuim deci, împotriva unor filozofi, cunoştinţa cauzei, în sensul arătat, experienţei, şi aşà înţelegem noi cuvintele lui David Hume, marele gânditor englez: «Înfăţişaţi celui mai puternic cugetător care a ieşit din mânile naturii, omului pe care ea l-a înzestrat cu cea mai înaltă capacitate, un obiect care să-i fie cu totul nou: lăsaţi-l să-i cerceteze cu deamănuntul însuşirile lui sensibile. Îl desfid, după acest examen, să poată arătă una singură din cauzele sau unul singur din efectele lui. Nimeni nu-şi închipue că exploziunea pulberei de puşcă sau atracţiunea magnetului să fi putut fi prevăzute numai prin raţionamentul aprioristic» (2).

Noţiunea cauzei înseamnă deci elementul intelectual, reflex al naturii exterioare, care ne face să înţelegem producerea unui fenomen (3).

Nu este însă în deajuns a fi determinat înţelesul termenului de cauză; trebue încă să-l desfacem dintr'un amestec la care a fost adeseori expus, anume de identificarea lui cu noţiunea de lege. Aşà Wundt zice că «atunci când se află formula generală a unei clase de fapte, adică o lege, se stabileşte totdeauna implicit raportul de cauză şi efect» (4). Rickert de asemenea susţine că «acolo unde e cu putinţă a readuce un fenomen la o noţiune generală care înfă-

(1) Münsterberg, *Grundzüge der Psychologie*, p. 47.

(2) Hume, *Essai sur l'entendement humain*, IV, p. 414.

(3) Concepţiunea ştiinţei ca reflex al universului în mintea noastră, ne scuteşte de discutarea doctrinei cauzei ca experienţă internă şi de neputinţa ei ca experienţă externă, doctrină susţinută de unii filozofi.

(4) *Ueber den Begriff des Gesetzes*, p. 208. Comp. *Logik*, II, 2, p. 131—133.

ţişează o lege, avem ceeace se numeşte o explicaţiune cauzală, adecă ştim pentru ce fenomenul trebue să se producă astfel. Altă explicaţiune mai bună decât subordonarea sub noţiunea generală a legilor, ştiinţele naturale nu sunt în stare să o dea» (1). D l de Greef susţine pe de altă parte că «legea este raportul necesar între două fenomene cari se reproduc într'un chip statornic şi neschimbător, când condiţiunile în cari fenomenele se produc rămân aceleaşi, şi într'un chip schimbător, când aceste condiţiuni se schimbă» (2). Fonsegrive defineşte legea: «o relaţiune între două fenomene, din cari unul este luat drept cauză şi celelalt drept efect» (3). Bernheim concepe şi el legea naturală ca «o judecată universală care reproduce cunoştinţa cauzei statornice a fenomenelor» (4). Max Adler susţine că «noi privim cu drept cuvânt ca explicat ceeace poate fi dovedit ca fiind cazul special al unei legi generale» (5). D-l Simiand merge chiar mai departe. Mănţinând amestecul între termenul de *cauză* şi de *lege*, prin principiul pe care-l formulează «că nu este cauză în sensul adevărat al cuvântului decât acolo unde este lege, cel puţin cu putinţă», d-l Simiand trage încheierea că «fenomenul individual, unic în felul său, nu are cauză» (6). D-l Lacombe spusese înaintea d-sale că «individualul nu este o cauză» (7), ceeace este aproape acelaş lucru, căci tinde a desface individualul din nexul cauzal al existenţei, imposibilitate logică absolută; căci tot ce există, individual sau general, trebue să aibă raţiunea sa de a fi, cauza sa (8). Aşà bunăoară s'ar puteà oare susţineà că fenomenul absolut individual din lumea planetelor, inelele lui Saturn

---

(1) *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, p. 30.

(2) *Les lois sociologiques*, p. 30.

(3) *La causalité efficiente*, p. 37.

(4) *Lehrbruch der geschichtlichen Metode*, p. 100, comp. p. 90 şi 100.

(5) *Kausalität und Teleologie*, p. 49.

(6) *Méthode historique et sciences sociales* in *Revue de Synthèse historique*, VI, 1903, pag. 15.

(7) *L'histoire considérée comme science*, p. 12.

(8) Această părere, cu totul greşită după noi, că legea ar da totdeauna explicaţiunea cauzală a fenomenelor, este aproape obşteşte primită. Pe lângă autorii a căror părere s'a reprodus în text, mai cităm pe următorii: Sonffret, *Disparité physique et mentale des races hmaines*, 1892, p. 75. Ernesto Setti, *Il Lamarkismo nella sociologia*, 1896, p. 28. Réné Worms, *Organisation scientifique de l'histoire*, 1894, p. 20; Elimar Klebs, *Zur neueren geschichtswissenschaftlichen Litteratur* in *Deutsche Rundschau* XLV, p. 273; Cristian Klaussen, *Die Geschichtswissenschaft* in *Program des Gymnasiums zu Hadamar*, 1895, p. 20; Ed. Gotthein, *Die Aufgaben der Kulturgeschichte*, 1889, p. 55, Door-

să nu aibă o cauză, deşi nu ne este cunoscută; apoi că Napoleon, un element individual în lumea omenească, nu e, prin el însuş şi prin personalitatea lui, cauza a o multime de evenimente?

Helmholtz amestecă de altă parte legea cu forţa, când el susţine că «legea, ne apare ca o putere obiectivă şi de aceea îi dăm noi numele de forţă» (1).

Ambele formule, că legea ar fi identică cu forţa şi că legea ar fi identică cu cauza, sunt greşite. Legea nu este forţa însăş, ci exprimă numai felul în care o forţă se manifestează.

Legea este însă tot atât de puţin identică cu cauza. Legea constată modul cum un fenomen se îndeplineşte; cauza dă explicaţiunea lui. Legea expune *cum* se produce fenomenul; cauza caută a da samă *pentru ce* el se produce astfel.

Aşà legile lui Kepler asupra mişcărilor planetelor constată regularităţi absolute cari nu se abat nici odată din modul lor de îndeplinire şi cari sunt prin urmare veşnice; dar aceste regularităţi nu explică de loc pentru ce aceste mişcări se întâmplă. Formula fizică, că unghiul de reflexiune al unei raze de lumină este egal cu unghiul de incidenţă, constitue o regularitate veşnică, absolută şi preciză; dar această lege a opticei nu ne explică fenomenul cauzaliceşte.

Legile cristalizaţiunii mineralelor ne sunt pe deplin cunoscute, pentru fiecare din grupurile cari le sunt supuse; dar aceste legi nu stabilesc nici un raport de cauză şi efect. În legea căderii corpurilor, care rosteşte că repejunea sporeşte proporţional cu patratul timpului parcurs, care este fenomenul luat drept cauză şi care este acel ce reprezentă efectul? Formula nu dă decât modul cum se îndeplineşte căderea, fără nici o aluzie la gravitaţiune care este cauza explicativă a legii căderii. Legea mecanică a paralelogramului forţelor nu se ocupă decât cu direcţiunea mişcării, fără a cugetà de loc la cauza pentru care ea urmează după diagonală.

Tot aşà ar fi cu toate legile mecanice, astronomice, fizice, chimice, biologice, sociologice, (statice) şi psicologice. Toate constată modul de perpetrare a fenomenelor, şi numai prin excepţiune există

---

mann, *Bericht des Gymnasiums zu Brieg*, 1888, p. 29; Rivera, *Il determinismo nella sociologia*, 1903, p. 38; Grotenfelt, *Die Wertschätzung in der Gcehichte*, 1903, p. 62; Mortet, *Histoire* in *Grande Encyclopédie*, p. 168; Ed. Meyer, *Zur Theorie und Methodik der Geschichte*, 1904, p. 4, 37 şi 40, şi alţii mulţi.

(1) *Ueber das Ziel und die Fortschritte der Naturwissenschaften* in *Popu'äre Vorträge*, 2-tes Heft, p. 189.

şi legi de explicaţiune, de cauzaţiune a faptelor, precum bunăoară legea gravitaţiunii, care spune că corpurile se atrag în raport direct ca massele şi în raport invers cu pătratul distanţelor. Această lege de cauzaţiune dă explicarea legilor lui Kepler, acelei a căderii corpurilor, acelei a suirii baloanelor, acelei a plutirii şi a altor câtevà.

D-l Rickert, pentru a-şi susţineà idea că fiecare lege trebue să conţină explicaţiunea cauzală a fenomenelor cu care se îndeletniceşte, aduce ca exemplu curcubeul, şi susţine că «atunci când subsumăm acest fenomen la noţiunile obşteşti ale refracţiunii razelor luminoase, zicem că el este explicat». Noi credem că nu *regularitatea* refracţiunii explică fenomenul curcubeului, ci însuşirea luminii de a se frânge în colori, când trece prin prizmă. Această explicaţiune ar subsistà chiar atunci, când această regularitate nu s'ar manifestà şi când forţa luminii şi împrejurările prin care ea trece nu ar îmbrăcà forma unei legi. Aşà dacă s'ar găsì explicaţiunea inelelor lui Saturn, această explicaţiune nu ar puteà luà forma unei legi, deoarece fenomenul este unic în lumea planetară. Explicaţiunea ar fi numai individuală. Aceasta însă dovedeşte trei lucruri: 1) că nu este exact a se spune că ştiinţele naturii se ocupă numai de general şi nu şi de noţiuni individuale; 2) că tot aşà de neexact este a se susţineà că individualul nu poate aveà o cauză şi 3) că legea şi cauza sunt noţiuni absolut deosebite.

Nu deci legea prin ea însăş explică fenomenul, ci forţa şi împrejurările cari îi dau naştere şi cari ieau, pentru faptele de repeţire, forma unei legi; dar aceste sunt legi de cauzaţiune ce trebue bine deosebite de legile de producţiune ale fenomenelor. Pe când aceste din urmă sunt adese formulate de ştiinţă, acele de cauzaţiune nu sunt decât în chip excepţional. D-l *Ritschl* observă cu mult cuvânt, că «legile cari nu expun decât modul regulat *al manifestării* nu pot da *raţiunea reală* a fenomenelor reale ale universului», principiu deadreptul protivnic celui pus de Wundt, Rickert, Adler şi ceilalţi cari susţin că totdeauna cauza este cuprinsă în generalitatea legilor de producţiune.

D. Simmel identifică de asemenea cele două noţiuni aşà de deosebite de lege şi de cauză, şi susţine că «fiecare adevărată lege naturală trebue totdeauna să conţină cauza faptelor sale»; dar fiind nevoit să recunoască că sunt şi regularităţi cari nu rostesc cauzele fenomenelor, spre a fi consecuent cu el însuş şi cu concepţiunea sa

(1) *Die Causalbetrachtung in den Geschichtwissenschaften*, 1905, p. 51.

de idea de lege, care trebue să exprime totdeauna un raport cauzal, nu stă la gânduri pentru a tăgădui «pretinselor legi ale lui Kepler caracterul de legi naturale în sensul strict al termenului (!!) Căci, adaogă d-l Simmel, nu se poate concepe o forţă naturală obştească care ar aveà de efect ca raza vectoare a planetelor, să percurgă în aceleaşi răstimpuri aceleaşi suprafeţe. O adevărată lege naturală, spune acest filozof, este aceea a gravitaţiunii formulată de Newton.» (1).

Nu înţelegem pentru ce o forţă naturală *n'ar* puteà aveà de efect, ca raza vectoare a planetelor să percurgă în aceleaşi răstimpuri suprafeţe icgale, când aceeaş putere naturală, gravitaţiunea, are de efect a face să se atragă corpurile în raport direct cu massele şi în raport invers cu pătratul distanţelor. Dacă este o deosebire între formulele matematice ale acestor două legi, una de manifestaţiune a fenomenelor şi a doua de cauzaţiune, este numai aceea, că cea dintâi reproduce modul cum se perpetrează fenomenul, învârtirea planetelor în jurul soarelui, pe când cea de a doua reproduce numai felul de lucrare absolut obştesc şi abstract al forţei curate.

Dar când se pleacă dela un principiu falş şi când mintea ce o face este de o logică neînduplecată, ea este pusă în nevoia de a nu da îndărăt nici înaintea celor mai absurde urmări. Aşà şi d-l Simmel nu s'a temut a tăgădui legilor celor mai mari ale universului, cu a căror descoperire se mândreşte cu drept cuvânt geniul omenesc, titlul ce li se cuvine cu atât drept, acel de *legi naturale*.

Mai trebue luat aminte că nici odată legea de cauzaţiune a unui fenomen nu constitue în acelaş timp legea sa de manifestaţiune. Aceste două noţiuni sunt cu totul deosebite una de alta, deşi ele stau în un raport netăgăduit. Iată pentru ce multe legi de manifestaţiune au fost descoperite şi formulate înainte de a se descoperi şi formulà legile de cauzaţiune corespunzătoare, după cum ne-o dovedesc într'un chip neîndoielnic tocmai legile lui Kepler cari fură închipuite cu mult înainte ca Newton să le fi găsit formula cauzală în legea gravitaţiunii.

Legea de cauzaţiune trebue totdeauna să urmeze, nici odată să precedeze pe cea de manifestaţiune pe care o explică; căci pe când faptele şi deci rostirea lor obştescă, legile, pot fi cunoscute fără a posedà şi cauzele lor, este absolut cu neputinţă a găsi cauza unui fenomen, înainte ca acest din urmă să fi fost înregistrat de

(1) *Probleme der Geschichtsphilosophie*, p. 73 şi 74; comp. p. 67.

minte. Cum este deci cu putință să se identifice cauza cu legea, și cum se poate susțineà ca o lege să conțină în ea însăș explicațiunea, cauza fenomenului, când cauza este totdeauna așezată în afară de el, deci în cazul unor fenomene obștești, *în altă lege?*

D-l Wundt observă, cu drept cuvânt, că legile lui Kepler, pe cari cu toate acestea le consideră numai ca legi empirice, aduc mai multe slujbe astronomiei decât legea gravitațiunii a lui Newton. Rațiunea însă pe care Wundt o dă acestei împrejurări, anume că «cele dintâi formulează numai fapte empirice, pe când legea cauzală introduce un element neempiric și deci ipotetic», ar fi trebuit să-i atragă luarea aminte asupra rătăcirii pe care o comite, de a identificà cauza cu legea, căci acel element neempiric, ipotetic, poate să nu se înfățișeze minții odată cu faptele, poate fi greșit chiar, și atuncea cum rămâne cu susținerea că ori ce lege trebue să conțină cauza fenomenelor? Fenomenul poate fi cunoscut și formulat preciz și obștește; cauza lui, numai presupusă sau dată inexact, sau necunoscută. Cum atunci? Legile producerii lui *sunt legi,* în cazul când cauza lor este formulată, și *nu sunt legi*, în cazul când formularea ei este greșită sau cu neputință?

Legile lui Kepler, cari expun regularități absolute, precize și veșnice, sunt legi în toată puterea cuvântului. Ele nu sunt nici legi empirice, cum le califică Wundt, și mai puțin încă pretinse legi, cum le descalifică Simmel. Tot așà ar sta lucrurile cu toate legile formulate până acuma de științele materiei ca și de acele ale spiritului, și cari sunt toate legi de manifestațiune ale fenomenelor, pe când legile de cauzațiune, cari trebue să le explice, nu se întâlnesc decât mult mai rar.

Legile sunt toate în deobște rostirea regulată a manifestațiunii acțiunii forțelor naturale, prin circumstanțele identice ale existenței, pe când pentru a găsi cauza lor (legile de cauzațiune corespunzătoare), spiritul trebue să întreprindă o altă operațiune. El trebue să pătrundă *modul de lucrare al forței* și *felul ei de a prelucrà circumstanțele exterioare*, după cum o vom vedeà în curând.

Când vom fi stabilit rolul *aceleiaș forțe în concepțiunea legii de manifestațiune și în acea a legii de cauzațiune, atunci numai vom puteà stabilì pe deplin deosebirea fundamentală între noțiunile de lege și de cauză.*

D-l Francisc Charmes a formulat foarte nimerit rolul științei în cunoașterea universului. Este unul din prea rarii cugetători cari au văzut drept, spunând că *„știința constată mai multe fapte decât*

explică"(1). Idea aceasta atât de limpede şi de luminoasă este departe însă de a fi recunoscută de adevărată, şi acei cari amestecă termenul de lege cu acel de cauză,—întru cât admit că ori ce ştiinţă trebue să se razime pe legi — admit implicit idea că ştiinţele în deosebi ar aveà drept menire explicaţiunea cauzală a universului.

Aşà Schopenhauer zice, că întrebarea *pentru ce* este izvorul a toată ştiinţa, căci nimic nu este fără raţiunea de a fi; esenţa ştiinţei constă în înlănţuirea cunoştinţelor pe temeiul întrebării *pentru ce,* înlănţuire care deosebeşte ştiinţa de simplul agregat de cunoştinţe. (2). Funk-Brentano este şi el de părere, că «gândirea nu propăşeşte decât prin descoperirea cauzelor» (3). Lazarus şi Steinthal stabilesc o deosebire între ştinţele curat descriptive şi cele explicative ale fenomenelor. Ei zic că «numai când geografia şi geologia devin geognozie; când zoologia şi botanica devin fiziologie sau doctrina evoluţiunii, se poate vorbì de adevărata ştiinţă.» Arnold Guyot dă ca raţiune a acestei deosebiri, că «a descrie fără a se urcà la cauze sau a se coborî la urmări, nu este a face mai multă ştiinţă, decât a povestì pur şi simplu un fapt la care s'ar fi asistat ca martor» (4). Lilienfeld dă ca scop al ştiinţei îndeobşte «descoperirea raportului cauzal al fenomenelor» (5). Dilthey atribue ştiinţelor naturale «analiza şi înlănţuirea cauzală a lumii materiale» (6). Max Adler defineşte ştiinţa ca un procedeu al spiritului, care tinde a explicà (erklären) fenomenele, adică a le supune la nişte raporturi din ce în ce mai obşteşti (legile), cari determină fără excepţiune cazurile singulare, aşà că fiecare fapt individual să nu mai fie privit decât ca un caz special al acestei legi obşteşti, din care el să poată fi derivat şi deci să poată fi şi prezis». (7). Acest din urmă autor dă pe faţă legătura, arătată de noi, între amestecul noţiunilor de lege şi cauză, cu atribuirea către ştiinţe a rolului de a explicà fenomenele.

---

(1) *Revue des deux Mondes*, 15 Dec. 1904, p. 954.

(2) *Quadruple racine de la raison suffisante*, p. 6 et 24. Comp. *Le Monde comme volonté et représentation*, II, p. 664.

(3) *La civilisation et ses lois*, p. 3.

(4) *Géopraphie comparée*, p. 281.

(5) *Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft*, 2-ter Theil, *die Socialen Gesetze*, p. 87.

(6) *Einleitung in den Socialwissenschaften*, p. 18.

(7) *Kausalität und Teleologie*, pp. 42, 44 şi 49.

În altă parte a științei, Hugo Schuhard spune că: «rigoarea metodei nu poate fi căutată în stabilirea unor legi mai riguroase, ci numai în observarea mai riguroasă a legii, fără de care nu există știință și care, pe de altă parte, este de ajuns pentru ori ce știință — legea cauzalității (1)». Schuhard identifică deci știința cu legile ei, cu principiul general al cauzalității, și el nu este singurul care o face.

Burdeau însă iea aminte cu multă dreptate că «nu se pot *deduce*, din principiul chiar al cauzalității, legile naturii; căci materia acestor legi este procurată de experiență, și nici odată nu s'a dovedit că două corpuri trebue să se atragă în raport direct cu massele și în raport invers cu pătratul distanțelor. Legile sunt numai conforme cu principiul cauzalității (2)». Această din urmă sprijinire a d-lui Burdeau trebue însă rectificată în sensul că numai legile de cauzațiune sunt conform acestui principiu universal. Legile de producțiune ale fenomenelor nu se află în nici o legătură directă cu principiul cauzalității.

Această idee, că științele îndeobște și științele naturale în particular au de scop stabilirea cauzelor, este deci tot atât de răspândită— și noi adăogăm tot atât de falșă și de neîntemeiată—ca și cealaltă care se raportează la identificarea noțiunilor de lege și de cauză. Ele sunt lipsite de ori ce temeiu rațional și constitue două mari pete în soarele filozofiei actuale.

Noi credem că trebue făcută o deosebire, când e vorba de a se ști la ce tind investigațiunile științifice. «Scopul cercetărilor de acest fel, zice d-l Menger, este, pe de o parte, cunoștința, pe de alta înțelegerea fenomenelor. Noi cunoaștem fenomenele, când dobândim icoana lor în minte; le înțelegem, atunci când posedăm cauza manifestațiunii lor, a felului lor particular de a fi, adică *cauza* existenței lor și a felului lor de a există» (3). Nu se poate tăgădui că științele naturale, sau mai drept vorbind acele ale faptelor de repețire, nu urmăresc ca țintă de căpetenie, în stabilirea adevărurilor lor, decât cunoștința fenomenelor, pe când înțelegerea lor nu vine decât în al doilea rând în preocupările lor. Științele faptelor de repețire, și mai ales acele ale faptelor materiale, nu se îndeletnicesc de obiceiu

(1) *Uber die Lautgesetze*, p. 32.
(2) *Préface au «Progrès» de H. Spencer.*
(3) *Untersuchungen über die Methode in den Socialwissenschaften*, p. 14.

cu cauzele fenomenelor; ele nu studiază decât *cum* se petrec lucrurile și lasă la o parte pricina *pentru ce* ele se petrec astfel. Sunt chiar învățați ca Claude Bernard și filozofi ca Auguste Comte, cari vreau cu dinadinsul să restrângă cunoștința științifică la modul *cum* se petrec lucrurile, fără a adăogà și cercetări *pentru ce* ele se îndeplinesc astfel (1). Dacă astronomia a ajuns, mulțumită lui Newton, a explicà revoluțiunile planetelor în jurul soarelui și multe alte fenomene cosmice, prin cauza gravitațiunii—fizica, chimia, biologia, fiziologia, sunt încă departe de a fi găsit explicațiunea fenomenelor pe cari, pe de altă parte, le cunosc și dovedesc pe deplin și pe cari le formulează în mod obștesc, prin legile lor.

Autorii pe cari i-am citat se înșală deci, când atribue tuturor științelor menirea de a și explicà fenomenele pe cari le studiază. Dacă această condițiune ar fi neapărată pentru existența științelor, foarte puține din ele ar merità acest nume. Fără îndoială că este foarte de dorit ca știința să dea și cauzele fenomenelor, și multe cercetări sunt îndrumate în acest sens; dar cunoștința științifică a universului nu atârnă numai decât de ele. O știință există îndată ce poate generalizà și dovedì adevărurile, adecă procură minții *cunoștința sigură și sistematică a realității.* Explicațiunea pare a fi un lux care uneori poate fi atins, pentru unele chestiuni; dar nu se poate face din ea condițiunea neapărată a cunoștinței științifice. Explicațiunea fenomenelor naturii (pe deplin cunoscute și înregistrate) se reduce cele mai de multe ori la ceeace se numește *teoria faptelor.*

Cele mai adeseori nexul cauzal în științele faptelor materiale nu este decât un miraj înșelător; căci se consideră modul de perpetrare al fenomenelor ca explicațiunea lor cauzală. Iată pentru ce mai mulți cugetători cred a găsì, în legea unui fenomen, explicațiunea lui cauzală, identificând, cum am văzut-o, noțiunea de lege cu cea de cauză.

După acești autori, dacă se întreabă, din ce cauză unghiul de reflexiune al unei raze de lumină este egal cu unghiul de incidență, răspunsul va fi, *că totdeauna lucrul se întâmplă astfel;* sau pentru ce piritul de fier cristalizază în forma cubică? Răspunsul va fi

(1) În ultimele timpuri d-l Lippmann a avut grijă de a substitui rostirii de *teorie mecanică a căldurii* aceea de *termodinamică*, căci ea nu mai prejudecă natura căldurii, deoarece *scopul științei nu este de a cercetà esența fenomenelor și numai legile lor.* E. Boutroux. *De l'idée de loi naturelle*, p. 33.

că *toţi piriţii de fier cristalizează în această formă*, şi aşà mai departe.

O astfel de explicaţiune cauzală este însă numai aparentă. În adevăr, să băgăm de samă, la ce întrebări răspund asemenea legi de cauzaţiune? La nişte întrebări cari nu sunt ele înseşi decât cazuri de manifestaţiune a legilor. Se întreabă pentru ce un fenomen se îndeplineşte în acest mod, şi se crede a se găsì explicarea în împrejurarea că fenomenul este obştesc. Însă în un asemenea caz nu este vorba de o informaţiune privitoare la cauza reală a fenomenului, ci numai de o tavtologie care formulează ca o întrebare răspunsul conţinut implicit în legea de manifestaţiune; căci când se întreabă, pentru ce corpurile în căderea lor sporesc în repejune, în proporţiunea cunoscută, nu se face altceva decât se formulează în mod interogativ legea căderii corpurilor; când se întreabă, pentru ce la aceeaş temperatură volumurile gazurilor sunt invers proporţional cu presiunile cărora sunt supuse (legea lui Mariotte), nu se face altceva decât se repetează prin o întrebare idea cuprinsă în lege. Explicaţiunea, în ori ce caz, nu este decât aparentă, întru cât legea de manifestaţiune nefiind decât fenomenul generalizat, ar rezultà că explicaţiunea fenomenului prin lege n'ar fi decât *aceea a fenomenului prin fenomen*, ceeace ar fi absurd. «Ce frumoasa explicaţiune, exclamă cu drept cuvânt *Labriola*, de a presupune generalizarea faptului însuş, ca mijloc de explicare» (1).

Nu trebue iarăş să credem, că atunci când legea este exprimată prin raportul a două obiecte, această lege conţine totdeauna explicaţiunea cauzală a fenomenului. Aşà când chimia ne spune că două elemente de idrogen combinate cu unul de oxigen dau ca product apa, la trecerea unui curent electric, nu trebue să luăm atingerea oxigenului cu hidrogenul, nici aceea a scânteii drept cauza producerii apei. Aceste elemente nu constitue, cum vom vedeà-o în curând, decât o parte din cauză, *împrejurările*, pe când a doua parte este dată de *o putere moleculară*, al căreia mod de lucrare este necunoscut. Dacă de ex. se mulţămeşte cineva cu explicaţiunea însuşirilor otrăvitoare ale biclorurei de mercur, prin aceea că cauza lor ar reşede în adausul a încă unui element de clor la protoclorura aceluiaş metal, aceasta însemnează numai că se trece foarte uşor asupra cauzei acestei prefaceri, luând iarăş legea, modul de îndeplinire a fenomenului, drept explicaţiunea lui cauzală. Tot aşà ar fi

(1) *Essai sur la conception matérialiste de l'histoire*, p. 244.

cu o mulţime de fenomene din fizică, precum bunăoară explicaţiunea funcţionării telefonului şi fonografului, cari reproduc, prin o singură serie de vibraţiuni, o multiplicitate de sonuri. Dar un mare fizician mărturiseşte despre telefon că «teoria (explicarea cauzală) a acestui admirabil instrument este departe de a fi fixată definitiv» (1).

Care este cauza cristalizării deosebite a mineralelor; aceea care explică căldura veşnică a soarelui, sporirea de volum a apei la a ei îngheţare, mişcarea retrogradă a sateliţilor lui Uranus, Neptun şi aceea a multor comete, vârtoşia mai mare a aliajelor decât acea a metalelor cari le alcătuesc, proporţiunile deosebite în cari se combină elementele chimice, deosebirea între aşezarea dungilor spectrului după flacăra corpurilor arse, etc., etc. Tot aşà ar fi cu cauza cutremurelor de pământ, a erupţiunilor vulcanice, a seişelor lacului Leman, a colorii albastre a apelor aceluiaş lac, şi câte altele nenumărate. Toate cauzele acestor fenomene sunt numai închipuite, ca simple ipoteze, sau părăsite necunoscutului.

Dar sunt chiar unele legi cari par a fi expresiunea unei relaţiuni cauzale. Dar când cercetăm bine ne convingem că nu este decât o aparenţă. Spre exemplu, în legea sociologică de repetiţiune că numărul măritişurilor este totdeauna în raport cu preţul grâului, sau că mortalitatea copiilor creşte cu cifra concubinajelor, sau încă şi în legea psicologică că excitabilitatea unei adunări de oameni creşte cu numărul din care se alcătueşte. În toate aceste cazuri, termenul cel de al doilea nu este, la drept vorbind, cauza celui dintâiu. Urcarea preţului grâului nu este prin ea însăş cauza reducerii cifrei măritişurilor; acest raport nu exprimă decât *coexistenţa* acestor două fapte. Pentru a găsì legătura cauzală dintre ele, trebue analizate efectele urcării preţurilor: scumpirea mijloacelor de traiu şi deci frica de a se împovărà cu o familie, când condiţiunile vieţii devin tocmai mai grele. Sporirea concubinajelor iarăş nu este, prin ea însăş, cauza mortalităţii copiilor. Pentru a găsì explicarea cauzală a acestui fapt, trebue constatat întâiu că copiii nelegiuiţi sunt mai rău îngrijiţi decât cei ce ies din uniri regulate. Cifra care compune o adunare nu este iarăş singură cauza mişcărilor ei mai vii, mai desordonate, ci cauza acestor fapte reşede în sugestiunea mutuală, cu atât mai tare, cu cât massele sunt mai însemnătoare. Raportul constatat nu este decât un fapt general, o lege. Explicaţiunea cauzală nu poate fi conţinută într'însa. Din potrivă,

(1) William Henri Preece, *Le Téléphone* (trad. par Floren), p. 8.

ea este dată de consideraţiunile economice sau psicologice, consideraţiuni cari pun în lumină forţele şi împrejurările în cari se produc aceste fenomene.

Acuma după ce am limpezit înţelesul termenului de cauză şi l-am lămurit din toate părţile, putem intrà în cercetarea noţiunii de cauză însăş. Pentru a găsì cauza unui fenomen, trebue căutat a pătrunde în taina genezei lui. Numai pătrunderea acestei taine mulţămeşte mintea şi ridică măcar un colţ al vălului necunoscutului care acopere toate cunoştinţele omeneşti; căci numai atunci se poate spune că am surprins cauza fenomenului.

Un fenomen este totdeauna productul unei forţe naturale lucrând asupra oarecăror împrejurări ale existenţei. Cauza nu este datorită nici forţei singure, cum o cred fără cuvânt unii autori, nici numai împrejurărilor, cărora alţii iarăş o atribue. Aşà Bain se înşală, când spune că «cauza ori cărui fenomen trebue totdeauna interpretată ca însemnând puterea motoare a forţei» (1). De altă parte, când Fonsegrive zice că «dacă se întreabă care este adevărata cauză care face să se mişte un tren, nu se va sta la îndoială spre a o vedeà în mecanic, şi a nu găsì în locomotivă decât un instrument» (2), el atribue cauza împrejurărilor şi uită pe cel de al doilea factor esenţial: forţa. Mecanicul este tot atât de puţin ca şi locomotiva cauza mişcării trenului. Aceasta din urmă nu poate fi decât forţa naturală a expanziunii aburilor de apă, pusă în împrejurările trebuitoare prin locomotivă şi mecanic. Tot aşà greşeşte şi d-l Seignobos, când spune că atunci când faci să sară o stâncă, dând foc unei grămezi de pulbere, stânca, pulberea şi focul sunt, în acelaş timp, şi împrejurări şi cauză (3). D-l Simiand observă cu drept cuvânt, că d-l Seignobos enumeră mai mulţi factori secundari (împrejurări) şi uită tocmai ceeace este cauza, în sensul ştinţific al cuvântului, a sfărmării stâncii, anume puterea de expansiune a gazurilor formate prin arderea pulberii (4), dar Simiand cade şi el în eroarea lui Bain, când atribue cauza numai singure forţei, deoarece aceasta nu poate aveà nici un efect, dacă nu lucrează în oarecari împrejurări trebuitoare pentru a produce efectul ţintit. Acţiunea combi-

(1) *Logique*, II, p. 66.
(2) *La Causalité efficiente*, p. 77.
(3) *Introduction aux études historiques*, p. 270.
(4) *Méthode historique et science sociale* în *Revue de Synthèse historique*, VI, 1903, p. 2.

nată a acestor două elemente este neapărată pentru a determinà apariţiunea fenomenului. *Dacă forţa nu ar existà, nu ar fi motor; dacă împrejurările ar lipsì, acţiunea forţei s'ar pierde în deşert.* Forţa şi împrejurările sunt tot atât de necesare la producerea fenomenelor, pe cât conlucrarea părţii bărbăteşti şi a celei femeieşti în procreaţiune. Copilul nu este productul nici al tatei singur, nici al mamei singure, ci al ambilor împreună. Tot aşà e şi cu fenomenul, a căruia cauză nu poate fi căutată decât în acţiunea combinată a acelor două elemente cari îi dau naştere: forţa şi împrejurările.

Cea mai bună dovadă că nu forţa singură alcătueşte cauza fenomenelor, constă în faptul că aceeaş forţă, lucrând în împrejurări deosebite, poate da naştere unor clase de fenomene cu totul deosebite. Aşà forţa gravitaţiunii face pe de o parte să cadă la suprafaţa solidă a globului toate corpurile mai grele decât aerul şi decât lichidele. Aceeaş forţă însă, lucrând în alte împrejurări, asupra unor corpuri mai uşoare decât lichidele, le face să plutească, cum face să se urce în aer acele ce sunt mai uşoare decât acest fluid.

Tot acea forţă, lucrând în alte împrejurări, determină mişcările cele mari ale oceanului, mareele, precum pe de altă parte exercitându-se asupra corpurilor cereşti, desfăcute de soare şi aruncate în spaţiu, ea face să se învârtă planetele în jurul astrului central şi sateliţii în jurul planetelor. Cauza tuturor acestor fenomene aşà de deosebite nu poate fi atribuită forţei gravitaţiunii singure, ci acestei din urmă, exercitată prin împrejurările în cari se mişcă.

Revoluţiunea planetelor este productul forţei gravitaţiunii lucrând asupra unor corpuri libere, aruncate în spaţiu, la oarecare îndepărtare de soare şi înzestrate cu o mişcare iniţială în linia dreaptă, pe care atracţiunea acelui astru o preface în mişcare elipitică. Înălţarea baloanelor în aer este iarăş efectul forţei gravitaţiunii exercitată asupra unor corpuri mai uşoare ca aerul. Mareele sunt efectul aceleiaş forţe lucrând asupra marei masse mobile a apelor Oceanului.—Forţa de expansiune a gazurilor şi a aburului face să iasă proiectilul, sfarmă stâncile, pune maşinile în mişcare, şi toate aceste deosebite efecte sunt determinate de diversitatea împrejurărilor în cari aceeaş forţă lucrează.

Un exemplu foarte straniu al rutinei de spirit în filozofie, adecă tocmai acolo unde ea ar fi mai puţin la locul ei, este dat de un principiu admis fără discuţiune de mai mulţi cugetători, ca oarecum

înțelegându-se de sine, anume *că aceeaș cauză poate produce mai multe efecte.* Dacă cugetăm puțin asupra acestei chestiuni, absurditatea unui atare axiom sare imediat în ochi; căci cum este cu putință, in mod rațional, ca aceeaș îmboldire să dea naștere la rezultate deosebite? Iată și pentru ce pe de altă parte formula dată de cei mai mulți cugetători este că *aceeaș cauză produce acelaș efect,* principiu ce nu ne poate admite împreună cu contradictorul său, că aceeaș cauză poate produce efecte deosebite. D-l Eduard Spranger observă, cu foarte mare cuvânt, că «a se pretinde că o cauză poate aveà mai multe efecte, este absurd, căci un atare principiu ar suprimà tocmai postulatul pe care se razimă ori ce știință, că aceeaș cauză produce acelaș efect» (1).

Dar nu se puteà face altfel, decât a se ajunge la astfel de contraziceri, de îndată ce se tindeà a se explicà cauzele reale ale fenomenelor prin o teorie falsă. Cât timp cauza erà privită *ca dată de singura forță,* realitatea arătând uneori forța aceea ca producând aceleași efecte, alteori efecte deosebite, se formulau aceste două principii de odată, fără a-și da seama de pricina pentru care se produceà când un rezultat deosebit și când repetarea aceluiaș rezultat, și cari erau condițiunile în cari aceste două efecte se produceau. Dacă din protivă se face să atârne cauza, nu mai mult de singura forță, ci și *de împrejurările* în cari ea se exercită, imediat se pune mâna pe cheia acestei aparente contraziceri. *Aceeaș forță produce acelaș efect, când pătrunde prin aceleași împrejurări. Aceeaș forță produce efecte deosebite, când lucrează prin împrejurări deosebite.*

Atribuțiunea însă a producerii unui fenomen la intervențiunea unei forțe și a unor împrejurări prin mijlocul cărora ea trece, nu constitue prin ea însăș explicațiunea lui cauzală; căci ori ce fenomen—sau că i se cunoaște cauza sau nu — este atribuit acțiunii unei forțe prin oarecari condițiuni; dar această forță nu este adeseori decât un simplu cuvânt care înseamnă o noțiune a căreia fire este necunoscută și a căreia întrebuințare acopere numai a noastră neștiință. Ori ce fenomen este deci productul unei forțe, lucrând prin mijlocirea oarecăror condițiuni; dar pentru a pătrunde în mod cauzal geneza acestui fenomen, trebue posedat încă și altceva

(1) *Die Grundlagen der Geschichtswissenschaft,* p. 84. D-l Spranger este partizan al ideii că știința se ocupă cu cercetarea cauzelor fenomenelor și că ori ce lege expune o legătură cauzală.

decât simplul nume care înseamnă forța și decât simpla enumerare a condițiunilor. Așà cristalizațiunea piritului de fier în forma cubică poate fi atribuită forței orânduirii moleculare exercitându-se prin acel mineral. Cu toate acestea, o astfel de explicațiune cauzală nu este decât o zadarnică împreunare de cuvinte, care nu face să înainteze mintea nici decât; pe când din potrivă, când se găsește că urcarea coloanei de mercur în termometru sub influența căldurii și coborîrea ei sub acea a frigului, sunt determinate de dilatarea sau contragerea moleculelor acestui metal, explicațiunea cauzală este îndestulătoare; ea răspunde nevoii minții noastre de a pătrunde, pe cât se poate, în natura intimă a fenomenelor.

Deci pentru ca arătarea forței ca una din cele două rădăcini pe cari cresc fenomenele, să conțină în adevăr o explicațiune cauzală, *trebue ca modul de lucrare al acestei forțe să ne fie cunoscut.* Această cunoștință stabilește conexiunea necesară între cauză și efect; căci când se cunoaște modul de lucrare al forței și se vede producându-se efectul, spiritul nu poate face altfel decât să admită între aceste două manifestațiuni, deși exterioare lui, o conexiune necesară. Spiritul nu poate pătrunde mai adânc în natura fenomelor cari îi sunt exterioare; dar această cunoștință este îndestulătoare pentru a-i da convingerea nestrămutată a existenței unor legături intime între cauză și efect, în fenomenele cari nu sunt productul propriei sale gândiri. Ori ce altă concepție a cauzei ca rezultat al experienței interne, ca act al cugetării (1) nu poate să ne dea o idee despre cauzalitate în faptele exterioare, afară numai dacă voim să admitem teoria lui Schopenhauer,că lumea este reprezentațiunea *mea* și că lumea este voința *mea*, ceeace este acelaș lucru cu negarea desăvârșită a universului și transportarea lui ca spațiu, ca timp și ca cauzalitate în forul lăuntric al sufletului nostru.

Toate fenomenele datorite gravitațiunii sunt în deajuns explicate prin această forță, fiindcă știm că modul ei de lucrare este o *atracțiune mutuală* exercitată în oarecari proporțiuni. Fenomenele datorite căldurii, precum formațiunea nourilor, dilatațiunea, lichefacțiunea și gazeificarea corpurilor, tensiunea aburului, ne sunt înțelese, căci cunoaștem modul de acțiune al acestei forțe naturale, care constă în *respingerea mutuală* a moleculelor cari constitue aceste corpuri. Din potrivă frigul, a cărui acțiune este de a *strânge atingerea moleculelor,* deși explică multe fenomene, înce-

(1) Comp. Fonsegrive, *La Causalité efficiente*, p. 49.

tează de a fi, pentru înghețarea apei, o cauză îndestulătoare de explicațiune, de vreme ce apa, în loc de a scădeà în volum, se mărește la punctul ei de înghețare, și acest fenomen rămâne un mister, pentrucă, în acest caz, modul de acțiune al forței naturale a răcelii ne rămâne necunoscut. Fenomenele electrice cari atârnă de atingerea celor două electricități, pozitivă și negativă, sunt până la un punct explicate, prin modul de acțiune a celor doi poli ai acelor forțe, cari se atrag când sunt de nume opus și se resping când sunt similare; dar acțiunea curentelor electrice, a electromagnetismului, etc., rămâne neexplicabilă, pentrucă nu se cunoaște chipul de lucrare al forțelor ce reprezentă, și aceste din urmă nu sunt pentru mintea noastră decât niște simple nume. Tot așà este și cu lumina, al căreia mod de acțiune este iarăș necunoscut, cu toate miliardele ei de vibrațiuni pe secundă ce au fost numărate. Din potrivă, noi cunoaștem modul de acțiune al forțelor cari se manifestă prin sufletul omenesc și, prin analogie, și prin al animalelor. Acest mod de acțiune ne este cunoscut, pentrucă se îndeplinește prin organul chiar al percepțiunii noastre. Cunoaștem chipul de a lucrà al acestor forțe, prin lăuntrul nostru și deadreptul, pe când pentru acele ale materiei, cunoștința noastră este numai decât mărginită la exterior și nu ni le putem însuși decât într'un chip indirect.

Dar noi am observat că singură forța nu este destul spre a da explicațiunea cauzală a unui fenomen, și că împrejurările trebue să se adaogă la prezența ei. Însă aceste din urmă trebue să fie posedate așà fel, că modul de *acțiune al forței care le pătrunde să facă cunoscut jocul lor într'un chip îndestulător*. Așà revoluțiunea și rotațiunea, dela apus spre răsărit a corpurilor cerești, găsesc explicațiunea lor în rotațiunea identică a soarelui, începătorul tuturor acestor mișcări; dar revoluțiunea și de sigur și rotațiunea, retrogradă, dela răsărit spre apus, a sateliților planetelor celor mai îndepărtate, precum și aceea a multor comete trebue să-și aibă cauza, nu în chipul de lucrare al forței care este unul și acelaș pentru toate corpurile sistemului nostru planetar, dar în împrejurările particulare acestor corpuri, cari împrejurări ne sunt necunoscute și cari silesc poate pe aceste forțe să lucreze în sens protivnic direcțiunii lor. S'ar puteà ca acțiunea frigului asupra apei, la punctul ei de înghețare, să fie datorită tot modului cum această forță pune în joc împrejurările, adecă moleculele apei, forța fiind silită de către aceste din urmă a schimbà direcțiunea mișcării lor și a le dilatà în loc de a le contrage. Modul de transmitere al

sonurilor multiple, prin singura membrană a telefonului şi a fonografului, rămâne o ghicitoare, poate din pricina îndoitei noastre lipse de cunoştinţă, de o parte a modului acţiunii curentelor electrice şi acelei a undelor sonore, de alta a condiţiunilor (împrejurărilor) în cari instrumentul funcţionează.

Îndată ce unul din cele două elemente, modul de acţiune al forţei sau chipul cum această acţiune se manifestă prin mijlocul împrejurărilor, sau chiar ambele împreună, ne sunt necunoscute, existenţa fenomenului singur este dată, iar explicaţiunea cauzală este nedeplină sau lipseşte cu totul. Din potrivă, când aceste două moduri de actiune ale forţei, în ea însăş şi asupra împrejurărilor, sunt cunoscute, explicaţiunea cauzală este desăvârşită.

Iată pentru ce noi nu putem primì părerea lui Schopenhauer, care zice că «forţele elementare ale naturii aparţin unei *qualitas occulta*; că la o astfel de calitate ocultă, adecă la ceva ca totul întunecos, trebue să se oprească ori ce explicaţiune în ştiinţele naturale. Aşà bunăoară gravitaţiunea lui Newton, este o *qualitas occulta*». Noi credem că Schopenhauer se înşală şi că întinde prea mult sensul calităţii oculte. Într'adevăr, dacă voim să aflăm cauza gravitaţiunii, nu se va obţineà nici un răspuns şi ea nu are nici o explicaţiune. Dar în ea însăş, gravitaţiunea este o cauză pe deplin explicativă pentru fenomenele ce atârnă de dânsa, întru cât modul ei de acţiune, precum şi acela cum pune în joc împrejurările, sunt cunoscute. Dacă gravitaţiunea este o calitate ocultă, ea nu este aşà ceva decât *în raport cu cauza ce ar explica-o pe dânsa,* iar nu prin ea însăş, ca cauză a altor fenomene; pe când alte forţe, bunăoară aceea care preşede la combinaţiunile chimice, al căreia mod de lucrare nu este cunoscut, sunt, chiar pentru faptele ce atârnă de ele, nişte calităţi ascunse.

Am spus că atunci când acţiunea forţei şi chipul ei de a face să funcţioneze împrejurările sunt cunoscute, explicaţiunea este deplină; când una din aceste două condiţiuni sau ambele împreună lipsesc, explicaţiunea este defectuoasă sau cade cu totul. Ori de câte ori însă o explicaţiune este nedeplină, se ating cauzele finale, necunoscutul.

Cauza ultimă se reduce deci totdeauna la cauza forţei, când modul de acţiune al acesteia este cunoscut, sau la forţa însăş, când această cunoştinţă nu se întâlneşte. Cauza ultimă poate încă să mai fie întâmpinată şi atunci, când nu putem pătrunde modul cum se pun în joc împrejurările.

Mai trebue observat că mai multe forţe pot să lucreze în acelaş

timp pentru a împinge un fenomen la manifestare. Aşà roua este datorită acţiunii frigului asupra aburilor de apă conţinuţi în atmosfera nopţilor liniştite şi senine. Frigul poate fi raportat la radiaţiunea căldurii pământeşti şi radiaţiunea la echilibrul temperaturilor, cauză ultimă ce nu poate fi explicată mai departe. Este adevărat că aceste trei forţe pot fi reduse la una singură; căci fiecare îmboldire la echilibru este productul unei radiaţiuni care se manifestează la rândul ei prin o pierdere de căldură. Dar chiar pluralitatea forţelor nu produce decât un singur şi acelaş efect, ca şi când ar derivà dintr'o singură forţă trecând prin un singur grup de împrejurări.

Această atribuire a cauzei acţiunii unor puteri prin oarecari împrejurări desleagă totodată o încurcătoare întrebare care a ridicat multe controverse. Ea explică pentru ce o simplă secvenţă nu constitue o relaţiune cauzală, precum bunăoară vestitul exemplu al zilei care nu poate fi cauza nopţii, deşi această din urmă vine după cea dintâiu în timp. Ziua nu este cauza nopţii, pentrucă nu este ea puterea care dă naştere acestei din urmă; ci zi şi noapte sunt productul aceleiaş forţe — rotaţiunea imprimată pământului de mişcarea iniţială — lucrând în împrejurările de poziţiune deosebită a pământului în raport cu soarele. Secvenţele simple şi necauzale sunt, în desvoltare, productul aceleiaş forţe aplicate la împrejurări necontenit schimbătoare. Operele succesive ale unui autor nu sunt de obiceiu unele cauza celorlalte, ci productul forţei individuale, care se întrupează în împrejurări fără încetare schimbătoare.

II

Cauzalitatea coexistentă şi cauzalitatea succesivă în faptele de repeţire.

Se întâmplă adeseori ca să fie aflată cauza unui fenomen, nu numai în forţa şi în împrejurările cari îi dau naştere, ci într'un alt fenomen. Aşà bunăoară năruirea unui munte este datorită fără tăgadă forţei gravitaţiunii, care intră în lucrare când oarecari părţi ale muntelui nu-şi mai păstrează cumpănirea lor. Dar se poate cercetà, la rândul ei, care este cauza acestei strămutări a cumpănirii, şi a o aflà, de pildă, în lucrarea de săpare a apei care a desfundat unele temelii. Tot aşà ar fi când se atribue dărâmarea podului dela Mönchstein, în Elveţia, la ruginirea piroanelor; moartea

unui individ lovit de un glonte, descărcării puştii; aflarea de flocoane în limonada gazoasă, relei întocmiri a filtrului, sau prea marei cantităţi de sulfaţi ce conţine apa amestecată cu siropul.

Explicaţiunea cauzală în acest caz nu este atribuită direct forţei şi împrejurărilor, ci unui alt fenomen care şi el e productul unei forţe trecând prin nişte împrejurări. Acest fenomen poate la rândul său să-şi aibă cauza în alt fenomen, şi aşà mai departe, până se ajunge la forţa sau la cauza forţei care nu mai poate fi explicată şi care conţine cauza finală—dincolo de care se află necunoscutul. Aşà moartea unui individ lovit de un glonte îşi are cauza în distrugerea ţesăturilor pricinuite de pătrunderea glontelui în corpul său, şi care deslănţueşte forţa distrugătoare de viaţă — moartea. Pătrunderea glontelui va fi explicată, la rândul ei, prin condiţiunile în cari s'a desvoltat deodată forţa de expansiune a gazurilor conţinute în pulbere. (Tub lung, ponderea glontelui, repeziciunea câştigată). Exploziunea pulberei a fost cauzată prin scânteia sărită din căderea cocoşului pe capsulă, (forţa mecanică pe o materie aprinzătoare). Cauza acestui din urmă fenomen poate fi căutată în prefacerea mişcării în căldură; dar această explicaţiune va fi cea de pe urmă. Ea va fi calitatea ocultă a lui Schopenhauer, în înţelesul arătat de noi, ca mod necunoscut de lucrare al unei forţe. Dărâmarea podului dela Mönchstein în Elveţia e atribuit ruginii piroanelor sale, adecă desagregării moleculelor fierului prin oxidare. Se găsesc flocoane în o limonadă gazoasă. Aceste necurăţenii pot proveni dintr'un filtru rău întocmit ai căruia pori, prea deschişi, lasă să treacă, sub acţiunea gravitaţiunii, nu numai moleculele apoase, dar şi corpurile străine. Sau flocoanele pot proveni dintr'o acţiune chimică, combinarea sulfaţilor conţinuţi în apă cu zahărul siropului. S'ar puteà păreà că în toate cazurile când fenomenul derivă din alt fenomen, lucrează deodată două cauze: aceea care este dată de către fenomenul precedent, de o parte, şi, de alta, forţa şi împrejurările cari produc fenomenul efect. Dar lucrurile nu sunt aşà. Aceste două moduri de lucrare se confundă în unul singur; căci de câte ori un fenomen este determinat prin alt fenomen, *fenomenul cauză se adaogă în întreg, ca o simplă componentă, către împrejurările asupra cărora lucrează forţa care produce fenomenul efect.*

Aşà bunăoară se dărâmă un pod din cauza ruginirii piroanelor. Această ruginire provine din lucrarea forţei oxigenului atmosferic asupra moleculelor fierului. Acest fenomen cauză se adaogă

în întregul lui (forţă şi ca condiţiuni), ca un grup de condiţiuni, către grupul nou, constituit din greutatea vehiculului ce trece deasupra în disproporţie cu puterea de rezistenţă a podului, pentru a face ca o altă forţă, gravitaţiunea, să intre în lucrare, aducând năruirea lui.

Nici odată un fenomen nu derivă în totul, ca cauză, dintr'un alt fenomen, şi nu se poate zice cu d-l Boutroux, că «cauza unui fenomen este încă un fenomen». Fenomenul cauză nu poate constitui decât nişte împrejurări şi *trebue numai decât să intervină o forţă, pentru a pune în lucrare împrejurările şi a le face să producă efectul*. Aceasta nu s'a luat nici odată în băgare de seamă. Iată pentru ce s'a atribuit cauza când forţei singure, când fenomenului precedent singur, ceeace nu este exact nici într'un caz nici în altul.

Pentru aceeaş pricină găsim neîndestulătoare formula prin care Dürkheim vrea să explice faptele sociale. După dânsul, «cauza determinantă a unui fapt social trebue căutată printre faptele sociale de mai înainte, iar nu printre stările de conştiinţă individuale». Ceeace întâmpinăm contra acestei regule metodice, este lipsa de luare în consideraţiune a forţei sociale sau individuale care trebue numai decât să se adaogă către faptul social de mai înainte—acesta neconstituind decât o componentă în grupul împrejurărilor. Pentru a explicà bunăoară faptul social al Terorii, nu este de ajuns a recurge la faptele cari au precedat-o şi cari erau provocate mai ales de luptele interne. Trebue încă să se aibă în privire supraexcitarea spiritelor, când văzură patria insultată de ducele de Brunswick şi adusă în primejdie prin năvălire. Faptul social al isbânzii finale a Franţei contra Englezilor, în răsboiul de o sută de ani, nu se poate explicà numai prin puterea simţimântului religios şi prin aşteptarea unei minuni care să scape Franţa de duşman, dacă nu li se adaoge şi forţa individualităţii Ioanei d'Arc.

Ne rămâne de cercetat un punct important: Rolul timpului în jocul cauzalităţii de repetiţiune.

Totdeauna s'a suţinut că cauzalitatea ar lucrà în timp, că ea precedă efectul; că ea ar fi antecedentul iar efectul consecventul. Această

(1) Într'o notă dela pag. 137, Dürkheim încuviinţează şi forţelor psihice individuale un rol în geneza faptelor sociale; dar el nu recunoaşte în ele decât o excepţiune care nu ar interesà ştiinţa. Dar ori ce fapt de constrângere socială are drept obârşie o acţiune individuală, bunăoară introducerea unui cuvânt sau unei locuţiuni nouă într'o limbă este la început faptul unui sigur spirit, şi se impune mai târziu la toţi.

propozițiune nu poate fi primită ca având o valoare universală. Vom vedeà din contra că, pentru faptele de repețire, cauza lucrează deodată cu efectul, ori de câte ori geneza faptului provine direct dintr'o forță (sau din mai multe) lucrând *asupra unui singur grup de împrejurări;* iar cauza nu precedează efectul în timp, decât atunci când fenomenele de repețire sunt rezultatul altor fenomene, adecă atunci când mai multe forțe lucrează unele după altele, *prin mai multe grupe de împrejurări.*

Primul punct va puteà păreà cam îndrăzneț, deoarece de când se face filozofie asupra cauzei, totdeauna s'a susținut că ea a mers înaintea efectului. Vom încercà și, după cum o credem, cu deplină izbândă, a răsturnà această concepțiune greșită și de a dovedì, că cauzalitatea are două moduri de manifestațiune, potrivite cu faptele asupra cărora ea se aplică. Pentru faptele pentru cari timpul nu joacă decât rolul pasiv de a le permite să se producă în curentul lui, cauza este coexistentă cu efectul, se naște în acelaș timp cu dânsul și-l întovărășește în tot cursul producerii sale. Pentru faptele cari se înlănțuesc unele cu altele, cauzalitatea se supune acestei înlănțuiri și precedează totdeauna efectul căreia ea dă naștere.

În primul caz, când timpul nu servește decât de cadru pentru cuprinderea faptului, trebue luate în considerațiune mai multe categorii de fenomene, în cari acțiunea timpului intervine într'un chip deosebit, dar în cari cauza este totdeauna concomitentă cu efectul.

Mai întâiu trebue citate fenomenele pentru cari timpul nu servește decât de cerc veșnic pentru a lor repețire, precum revoluțiunea planetelor în jurul soarelui și rotațiunea în jurul axei lor; atracțiunea mutuală a tuturor corpurilor, atracțiune care pe pământ conduce la căderea lor pe suprafața lui; fenomenul mareelor, care se reproduce regulat în fiecare zi. Pentru toate aceste fenomene cari se desfășoară în durată și cari au nevoie de un oarecare timp pentru a se îndeplinì, este cu neputință de susținut că cauza le precedează în timp. Într'adevăr, cum s'ar puteà zice că gravitațiunea a precedat sau precedează în timp căderea corpurilor sau revoluțiunea planetelor? Corpurile sunt totdeauna supuse ei, chiar când sunt susținute și în repaus. Acțiunea gravitațiunii se manifestă atunci prin presiunea pe care corpurile o pun în lucrare asupra suprafeței care le susține. Corpurile cad totdeauna real sau virtual, și această acțiune a gravitațiunii asupra lor trebue să fie raportată la originea lucrurilor, la infinit; ea este deci concomitentă, coexistentă cu efectul, căderea sau presiunea și nu-l precedează

în timp. Tot așà stau lucrurile cu efectul gravitațiunii în privința revoluțiunii planetelor. S'ar puteà spune oare, că forța gravitațiunii existà de mai înainte și că revoluțiunea planetelor în jurul soarelui nu se arătă decât în urmă, în timp când planetele se deslipiră din soare? Dar mișcarea de rotire există și înaintea acestei deslipiri, în rotațiunea soarelui asupra sa însuș — și dacă trebue să mergem până la începutul lucrurilor, această mișcare se manifestă în formațiunea centrelor mai dense ale materiei cosmice, cari dădeau naștere vârtejelor generatoare ale lumilor. Efectul gravitațiunii s'a manifestat deci totdeauna, de îndată ce materia se arătă, punct ce trebue străpurtat la înfinit și care deci nu are început, sau dacă are unul pentru cauză, el trebue să cadă împreună cu efectul. Lucrurile nu se schimbă când e vorba de rotațiunea planetelor în jurul axei lor, unde cauza, mișcarea inițială incorporată în împrejurările unor corpuri deslipite din soare, se manifestă chiar dela origine în un chip concomitent cu efectul. Mareele își făcură și ele apariţiunea, îndată ce o massă lichidă, condensându-se pe pământ, fu expusă atracțiunii lunare. Pentru această categorie de fapte cauza este netăgăduit coexistentă cu efectul.

Tot așà va fi însă pentru a doua clasă de fapte, în manifestaţiunea cărora timpul pare a luà o parte mai însemnată. Această clasă cuprinde faptele, în cari acțiunea cauzei se îndeplinește, deși tot repețindu-se, însă într'un chip progresiv; spre pildă aceea a căldurii asupra metalelor sau altor corpuri vârtoase pe cari le topește sau, la o temperatură mai înaltă, le preface în aburi. Acțiunea cauzei, forța căldurii încorporată în împrejurările moleculare ale corpurilor expuse ei, se manifestă aici încetul cu încetul, prin desagregarea moleculelor, care progresează necontenit, cu cât crește temperatura. Tot așà este cu acțiunea căldurii asupra desvoltării vegetațiunii. Și aceasta apare cu încetul și se desvoltă cu creșterea căldurii, precum ea scade cu acea a frigului.

Se poate zice oare, că în această clasă de fenomene cauza precedează efectul? Nici de cât. Cauza e și aici concomitentă cu efectul; ea începe a lucrà în momentul în care forța, căldura, intră în atingere cu împrejurările, și încetează când această atingere dispare. Este coexistență continuă între cauză și efect; nu este anterioritate.

A treia clasă de fenomene care ar puteà fi subsumată în cea de a doua, dar care totuș se deosebește de ea, este aceea în care forțele latente ale universului trebue să aștepte, ca timpul să le pue la îndămână împrejurările, în cari ele întrupându-se, să dea naștere

fenomenelor. Astfel razele soarelui trebue să aştepte ca ploaia să înceteze şi ca soarele să fie aşezat într'un chip anumit, pentru a produce curcubeul; ca electricitatea să se îngrămădească în nouri şi într'un corp pământesc într'un grad oarecare de tărie, pentru ca trăsnetul să izbucnească; ca să intervină oarecari condiţiuni necunoscute, pentru ca emanaţiunile magnetice sau electrice ale pământului să lucească la ambele poluri, ca aurore boreale sau australe.

Dar în toate aceste cazuri, de îndată ce condiţiunile se întâlnesc, forţa începe jocul ei, şi cauza împinge fenomenul la manifestare. Când lumina atinge picăturile de abur, curcubeul se iveşte; când tensiunea electricităţilor contrare atinge limita cerută, trăsnetul cade; când curentul magnetic se descarcă cu puterea necesară, aurora apare.

Efectul se produce în acelaş timp cu cauza, cauza fiind, precum am explicat-o, cooperarea forţei cu împrejurările, căci *forţa latentă nu este nici odată o cauză prin ea însăş*. Nu este nici un interval ca să poată fi apreţuit care să despartă cauza de efect. Ele sunt absolut concomitente, coexistă împreună, nici unul din ele nu precedează sau nu urmează pe celălalt în timp.

Ori de câte ori deci cauza unui fenomen e dată de către una sau mai multe forţe, *lucrând asupra unui singur grup de împrejurări*, ea este concomitantă cu efectul şi nu-l precedează în timp.

Aceste consideraţiuni n'au fost pierdute cu totul din vedere de către cercetătorii cari s'au îndeletnicit cu chestiunea cauzei. Dar ei nu le-au dat însemnătatea pe care o au. Au privit unele din cazurile aduse de noi ca nişte excepţiuni la anterioritatea cauzei în raport cu efectul. Noi nu credem însă ca în logică să existe regule, ca în gramatică. Logica este un complex de legi, şi legile, în deosebire de regule, nu pot înfăţişă excepţiuni. Iată pentru ce noi nu putem primì părerea lui Stuart Mill, că «uneori un efect poate începe în chip simultan cu cauza» (1), deoarece acest *uneori* cuprinde o clasă întreagă de fapte, şi că el poate fi formulat ca un principiu, anume că, pentru faptele de repetiţie, lucrul se întâmplă totdeauna când cauza este dată de una sau mai multe forţe, *trecând prin un singur grup de împrejurări*. Schopenhauer se contrazice în această privire. Pe de o parte primeşte că egalitatea laturilor este cauza egalităţii unghiurilor, fapt ce nu se urmează nici decât în timp, şi aiurea însă el spune că egalitatea unghiurilor nu

(1) *Logique*, Trad. Peysse, I, p. 186.

este cauza egalităţii laturilor, pentru că aici nu poate fi vorba de o schimbare petrecută în timp şi deci de un efect care ar trebuì să aibă o cauză (1)». Fonsegrive arată şi dânsul că uneori se întâmplă în realitatea lucrurilor, ca efectul să fie contimporan cu cauza, precum când un piston este mişcat prin aburii în tensiune. *Această prioritate necesară cauzei nu mai constă atunci decât în gândire*; dar acolo ea subsistă numai decât. Din reală, ea devine logică; iată toată deosebirea. Şi fundamentul experimental al acestei anteriorităţi necesare este că aburul există înainte de a se aplicà pe piston. E adevărat că el îl mişcă numai în momentul când îl atinge; dar existenţa lui anterioară învoeşte gândirii de a pune în el anterioritatea neapărată reprezentaţiunii cauzale» (2). Tot acest raţionament este deşert; căci după cum am văzut-o, aburul prin el însuş, chiar dacă ar fi închis în pântecele unei căldări şi sub presiunea cea mai puternică, nu poate fi nici odată singur cauza nici unui fenomen. Trebue adaose împrejurările exterioare: un piston şi un mecanism, dacă e vorba de a produce mişcare; pereţi puţin rezistenţi, dacă e vorba de o exploziune; un manometru, dacă voim să-i măsurăm tensiunea. Forţa aburului nu devine cauză, decât în momentul când ea mişcă pistonul, sparge pereţii, apasă pe manometru. Dar momentul în care acest efect începe, este nedespărţit de acţiunea cauzei, şi dovedeşte deci, încă odată că, pentru faptele de repeţire, cauza este coexistentă cu efectul. Dar apoi să băgăm de seamă contrazicerea în care cade Fonsegrive. Pe de o parte el spune că anterioritatea devine din reală logică, şi apoi adaogă că fundamentul experimental al acestei anteriorităţi este că aburul există înainte de a se aplicà pe piston. În acest caz însă, pentru ce să se alerge la *anterioritatea logică*, când se posedă *anterioritatea reală?*

Toţi aceşti autori amestecă *anterioritatea* în timp cu *nereversibilitatea*, care este cu totul altceva. Nereversibilitatea este proprietatea ce posedă unele gândiri de a face să atârne altele de a lor conţinut, pe când aceste din urmă nu pot nici odată să condiţioneze existenţa gândirilor mume. Dar existenţa acestor două feluri de cugetări în minte nu este nici anterioară, nici posterioară, pentru unele în raport cu celelalte. Aşà teoremele geometrice atârnă de axiomele pe cari se întemeiază această ştiinţă; dar axiomele nu atârnă de loc de existenţa teoremelor. Aceste două feluri de adevăruri sunt

(1) *Quadruple racine*, p. 25 şi *Le Monde comme volonté et comme représentation*, I, p. 135.
(2) *Le Causalité efficiente*, p. 4.

deci nereversibile: dar ele nu se perindează nici se urmează în cursul duratei. Ele există în acelaş timp în gândire, şi nu se poate susţineà că, în desvoltarea geometriei, cunoştinţa axiomelor să fi precedat adevărurile mai concrete ale agrimensurii (geometria); căci tocmai teoria vine mai în urmă, cu Euclide, să formuleze axiomele, pe când mai multe teoreme erau cunoscute din vremuri mult mai vechi. Tot aşà e când se spune că aburul mişcă pistonul, că electricitatea face să izbucnească trăsnetul şi căldura face să să coacă fructele. Nu se poate spune bunăoară, că fructele coapte aduc căldura.

Dar în asemenea propoziţiuni, nu se întâlneşte decât nereversibilitatea şi nu anterioritatea. Nu se poate răsturnà judecata, precum bunăoară se poate face lucrul în propoziţiunea că egalitatea unghiurilor este cauza egalităţii laturilor şi viceversa. În această judecată însă e vorba de raţiunea logică şi nu de cauză; de aceea propoziţiunea este reversibilă.

Pentru a rezumà această lungă şi grea desbatere, vom pune ca principiu:

a) Că cauza care, în faptele de repeţire, derivă din una sau mai multe puteri ce trec prin un singur grup de împrejurări, coexistă cu efectul şi nu-l precedează în timp.

b) Că numai pentru cauza care se încorporează în un şir de fenomene, se poate susţineà cu temeiu anterioritatea cauzei în privirea efectului; dar această formă a cauzalităţii iea caracterul succesiunii. Este o formă de trecere către cauzalitatea succesivă, după cum vom vedeà-o mai la vale. Dacă cauza precedează efectul în cazul unui şir de fenomene, aceasta se întâmplă pentru că acest şir este o *succesiune* de fenomene; deci *caracteristica esenţială a cauzalităţii de repeţire este concomitenţa cauzei cu efectul.*

În afară de acest caracter, mai sunt încă două altele cari deosebesc cauzalitatea repeţirii de aceea de succesiune, anume: 1) Manifestarea cauzei sub forma de lege, şi 2) Faptul că forma succesivă (dela fenomen la fenomen) a cauzalităţii de repeţire este de o scurtă resuflare şi se loveşte în curând de taina cauzei finale.

1) *Cauzalitatea în clasa faptelor de repeţire trebue să se manifesteze tot sub forma de lege, ca şi fenomenele pe cari tinde să le explice.* Şi lucrul nu este decât prea firesc, întru cât acţiunea unei forţe naturale se produce pretutindeni, în totdeauna în ace-

laş fel, fiind cu totul neatârnată de elementul spaţiului şi al timpului. Dar şi al doilea element al cauzei, împrejurările, iea în faptele de repeţire aceeaş formă universală, şi deci nu este decât prea firesc lucru ca să se manifesteze şi cauza tot sub o formă universală, aceea a unei legi.

Trebue însă să luăm aminte că această universalitate a împrejurărilor, cerută pentru a constitui o lege, nu este necesară decât în raport cu timpul, nu şi cu spaţiul.

Sunt cazuri în cari împrejurările sunt universale şi ca spaţiu; dar această condiţiune nu este neapărată pentru existenţa legii. Aşà se află a fi universale, nu numai în privirea globului nostru, dar şi pentru celelalte planete, împrejurările obşteşti cari le fac să se învârtească în jurul soarelui; deasemenea universală este compoziţiunea chimică a corpurilor cereşti constatată prin analiza spectrală. Cauza revoluţiunii în jurul soarelui a tuturor planetelor este că aceste corpuri libere din spaţiu sunt duse de o mişcare în linie dreaptă iniţială, pe care atracţiunea soarelui o preface în una eliptică. Când toate planetele nu erau încă cunoscute, se prevăzù că cele ce vor fi descoperite de acolo înainte vor fi şi ele supuse acestor legi, şi acuma dacă s'ar întâmplà să se mai descopere încă altele, aceleaşi legi le-ar fi numai decât aplicabile. Cauza apariţiunii aceloraşi dungi în spectrul care prinde luminile siderale, este aflarea aceloraşi corpuri în atmosfera aprinsă a astrelor.

Sunt însă împrejurări cari nu se produc, în ceeace priveşte spaţiul, decât asupra unor corpuri individuale şi cari deci nu se întâlnesc decât o singură dată în varietatea nesfârşită a lumilor. Aşà sunt cele date de planete, în privirea unor fenomene particulare ce se petrec pe fiecare din ele, precum acele cari dau naştere la repartiţia deosebită a luminii şi căldurii solare asupra diferitelor lor regiuni, repartiţie determinată de unghiul de înclinare a axei planetei pe a ei orbită, care înclinare este absolut particulară fiecărei din ele: de 23 de grade pentru pământ, aproape perpendiculară pentru Jupiter şi aproape orizontală pentru Venus, etc. Aceste inclinaţiuni speciale, particulare fiecărei planete, constitue împrejurări de spaţiu, *unice pentru fiecare din ele* şi exclud deci elementul universal al celei de a doua componentă a cauzei fenomenului; împrejurările. Deşi însă individualizate în ceeace priveşte spaţiul, această repartiţiune dă totuş naştere la legi, şi se poate vorbì de legea succesiunii anotimpurilor sau de aceea a alternărei zilelor şi a nopţilor pe cutare sau cutare planetă; dar această lege va fi

deosebită după planete, pentrucă condiţiunile materiale de spaţiu sunt deosebite pe fiecare din ele. Dacă cauzele, ale căror împrejurări sunt individualizate în privirea spaţiului, posedă totuş caracterul de legi, această însuşire nu poate să le fie atribuită decât fiindcă reproducerea nu are limită în timp. Ea este veşnică, cel puţin în raport cu existenţa noastră omenească.

Cauza fenomenelor de repeţire trebue deci să se prezente şi ea sub o formă generică, explicaţiunea unui singur fenomen trebuind să se aplice la toate din aceeaş clasă. Legile de manifestaţiune ale fenomenelor de repeţire aduc numai decât explicarea lor, când se întâmplă să poată fi găsită, tot sub forma de legi. Aşà este legea gravitaţiunii care explică mai multe legi de manifestaţiune ale fenomenelor fizice; aşà şi legea dilataţiunii sub imboldul căldurii, care slujeşte de formulă obştească explicativă pentru toate fenomenele ce se rapoartă la ea, şi aşà mai departe.

În domeniul naturii vii, se poate găsì deasemenea explicaţiunea fenomenelor, prin mijlocul legilor de cauzaţiune. Dar fenomenele fiind acì datorite vieţii şi fiind productul unor existenţe individuale cari au facultatea de a reacţionà contra legilor dirigiuitoare, urmează că aceste legi nu se mai îndeplinesc într'un chip atât de riguros, precum lucrul se întâmplă cu faptele naturii brute. Ele lasă un joc mai liber fenomenelor vieţii şi ale inteligenţei. Legile de repeţire, când ele privesc la fenomenele vii, nu se mai lasă a fi strânse în formule matematice. Să aducem câteva exemple:

Mineralele cristalizează sub o formă geometrică şi prin urmare simetrică, de ambele părţi ale unei linii mijlocii care s'ar presupune că ar fi trasă pe figurile formate de cristale. Această formă geometrică posedă caracterul deplin al figurilor matematice şi raportul între liniile cari o alcătuesc poate fi rostit prin numere. O formă simetrică se întâlneşte şi la vegetale, şi mai accentuată încă la animale; dar această simetrie nu va mai aveà caracterul preciz, matematic al fenomenelor cristaline. *Viana de Lima* a observat-o şi dânsul, când zice că «formele vii se deosebesc în deobşte prin o structură mai puţin fixă decât a celor mai multe cristale; geometria lor pare mai capricioasă» (1). Ele posedă contururi mai obşteşti cari vor învoì individualităţii să umple acelaş cadru, cu figuri necontenit deosebite cari alcătuesc neistovita varietate a vieţii.

(1) *Exposé sommaire des doctrines transformistes*, p. 15; comp. Réné Worms, *Organisme et société*, p. 15.

Tot așà stă cu acțiunea căldurii în cele două regnuri, a inorganicului și a vieții. Influența căldurii asupra metalelor provoacă topirea lor și chiar a lor evaporare. Această trecere din stare solidă în stare lichidă, va fi totdeauna determinată matematicește. Astfel plumbul se topește la 332°, aurul la 1037°, cuprul la 1056°. Căldura și frigul exercită iarăș o acțiune asupra vieții plantelor și animalelor. Deasupra și dedesubtul unui oarecare număr de grade, viața e cu neputință. Dar această limită variază, nu numai după specii, ceeace este firesc, dar și după indivizi. Cutare individ, mai puternic constituit, va suportà un frig sau o căldură, la care un altul nu va puteà rezistà. Aceasta însă nu se întâmplă nici odată în regnul neorganicului unde, dacă se pot întâlnì deosebiri în temperatura la care se topesc metalele, aceasta provine din faptul că rar ele se găsesc în stare curată și că sunt totdeauna amestecate unele cu altele. Reduse în stare de curățenie absolută, metalele trebue totdeauna să se topească la o temperatură riguros determinată (1). Tot așà este cu legile repețirii intelectuale, a căror preciziune e încă și mai mică. Legea ofertei și a cererii stăpânește într'un chip universal faptele spiritului de caracter economic. Sporirea ofertei face să cadă prețul mărfurilor, pe când sporirea cererii le face să se urce. Până la ce punct însă suirea sau scăderea vor ajunge, aceasta este cu neputință de determinat, din cauza elementului individual care intervine în producțiune sau în consumațiune și modifică condițiunile concurenței. Bain observă aceeaș împrejurare, fără a atribuì, cu toate acestea, rațiunea acestei deosebiri amestecului elementului individual care sigur poate să o explice. El zice că «cele trei forme ale puterii: căldura, forța chimică și electricitatea sunt speciile cele mai bine definite pe cari le înfățișează acțiunea moleculară. Ele pot fi toate măsurate și se stabilește cu strictețǎ echivalentul mecanic al fiecăreia din ele. Cât despre forța nervoasă, agentul vieții, cu toate că ea nu poate fi supusă unei măsuri precize, conchidem prin analogie că este o echivalență exactă între dânsa și prefacerile chimice cari îi dau naștere». Care să fie rațiunea pentru care forța nervoasă nu se pleacă unei măsuri precize? Noi nu vedem alta decât că ea se deose-

(1) Formula este că «sub o presiune constantă fiecare specie chimică se topește la o temperatură determinată, neschimbată pentru fiecare din ele». Pentru corpurile cari trec printr'o stare de înmuiere, ca sticla și fierul, punctul de topire nu poate fi riguros determinat.

beşte după indivizi, căci dacă ar fi pretutindeni aceeaş, formula ei matematică nu ar fi mai greu de găsit decât echivalentul mecanic al căldurii.

Îndeplinirea legilor de manifestaţiune ale fenomenelor de repeţire ale vieţii şi inteligenţei, ne mai înfăţoşând acelaş grad de preciziune ca acele cari diriguesc fenomenele materiei brute, urmează că şi cauzalitatea lor va arătà aceeaş slăbire în rigoarea legilor. Ea va luà tot forma unei legi de cauzaţiune; dar rolul forţei în jocul cauzei va fi influenţat într'un chip mult mai puternic de al doilea element al cauzalităţii, împrejurările prin cari forţa lucrează. Formele individuale ale vieţii spiritului, precum şi întâmplarea, (hazardul) unind forţele lor particulare cu împrejurările cauzei, vor puteà exercità o puternică influenţă asupra jocului acestei din urmă.

Acestea sunt elementele cari explică variaţiunile, pe cari fenomenele le vor înfăţişà în sânul legii de care ele ascultă. Spre exemplu: o criză comercială sau industrială îşi are cauza în supraproducţiune, adică în sporirea producţiunii dincolo de nevoi. Dar această criză va puteà lovì în producători sau neguţători în chip deosebit, în unii mai mult, în alţii mai puţin. Pe când pentru unii ea se va rezolvì în pierderi suportabile, pe alţii îi va ruinà. Explicaţiunea crizei reşede în legea de cauzaţiune a supraproducţiunii; aceea a fiecărui caz individual în împrejurările cari îl întovărăşesc.

2. ***Cauzalitatea în faptele de repeţire e de scurtă răsuflare şi se loveşte în curând de necunoscutul cauzelor finale.*** Am văzut că ştiinţele faptelor de repeţire nu urmăresc, ca ţintă de căpetenie, decât generalizarea şi dovada faptelor pe cari le studiază, şi că cercetarea cauzelor, deşi foarte folositoare, este lăsată pe al doilea plan. Trebue adaos către această observaţiune încă o alta, anume că chiar în cazul când cauzele ar fi determinate, ele ating de foarte aproape necunoscutul, cauzele finale, a căror înţelegere stă mai presus de mintea noastră. Iată pentru ce tocmai acele ştiinţe cari nu au nevoie de cunoştinţa cauzelor, precum optica, ştiinţa fenomenelor electrice, chimia, propăşesc în modul cel mai uimitor, pe când medicina, care trebue totdeauna să se urce la cauză, nu propăşeşte decât atunci când cunoştinţa ei se adânceşte (Pasteur). Ştiinţele în deobşte se mulţumesc à înregistrà modul de îndeplinire a fenomenelor; cât despre cauză, cele mai multe o înlo-

cuesc cu ipoteze, cu teorii, sau nici nu se gândesc la dânsa. Ele știu că, în această privire, se vor lovì în curând de necunoscut, de taina existenței, taină care crește în proporțiune cu sporirea numărului adevărurilor dobândite asupra modului manifestațiunii fenomenelor. Într'adevăr, este învederat că, pe cât se va cunoaște mai mult modul cum fenomenele se manifestează și pe cât va spori numărul fenomenelor cunoscute, pe atâta taina care ascunde cauzele producătoare se va întunecà mai tare. Științele teoretice cari sunt destinate la mari izbânzi în câmpul manifestațiunii fenomenelor, sunt mult mai puțin roditoare, când vor să dea seamă despre cauzele cari dau naștere acestora din urmă. D-l Brunetière nu are deci dreptate, când învinuește știința de a nu fi contribuit la luminarea tainei care ne înconjură, sau cel mult are dreptate numai în contra câtorva învățați cari își închipuiseră a găsi, în constatarea legilor fenomenelor, cheia producțiunii lor. Este a cere dela știință mai mult decât ea poate da și a-i impune o menire pe care nu o poate îndeplinì.

Dacă se întreabă cineva care este cauza rouăi, se va obținea ca răspunsul cel mai apropiat și cel mai cunoscut, că ea provine din condensarea aburilor de apă conținuți în atmosferă, la atingerea corpurilor pe cari nopțile liniștite și senine le-au răcit. O a doua întrebare, pentru ce corpurile se răcesc în nopțile senine, va dobândì ca răspuns, că pământul radiază căldura absorbită în timpul zilei, către spațiile cerești. O a treia întrebare, care este la rândul ei cauza acestei radieri, va conduce la al treilea răspuns, că temperaturile au tendința de a se echilibrà; dar acest răspuns va fi cel de pe urmă, și nu se poate urcà mai sus.

Tot așà ar fi cu științele de repetire ale faptelor intelectuale. Să luăm bunăoară legea (fenomen general) ofertei și a cererii. Pentru ce sporirea ofertei face să se coboare prețurile? Pentru că stabilește o concurență între vânzători cari, voind să se desfacă de mărfurile lor, le dau cu prețuri tot mai reduse. Pentru ce coboară ei necontenit prețurile? Pentru că sperează să găsească mai curând cumpărători. Pentru ce se cumpără mai de grabă lucrurile mai ieftine? Pentru că astfel se pot procurà mai multe bunuri. Și în sfârșit care este pricina acestei tendințe a omului de a-și face viața mai ușoară și mai fericită? Ultimul răspuns, peste care nu se poate trece, este că instinctul de conservare individuală ò cere. Dar pentru o nesfârșită câtime de fapte, răspunsul cauzal lipsește chiar dela cea dintâi întrebare, cum am văzut-o mai sus.

Știința faptelor de repetire fizică sau intelectuală istovește curând conexiunea cauzală a fenomenelor, și spiritul se oprește înaintea marelui punct de întrebare ce se află în fundul tuturor concepțiilor omenești. În *domeniul repețirii necunoscutul încunjoară foarte de aproape pe cunoscut.*

III

Cauzalitatea în sucesiune.

Să trecem la cercetarea celei de a doua forme a cauzalității, aceea care înlănțuește faptele succesive.

Înțelegem sub acest termen faptele singulare sau mai mult sau mai puțin generale în spațiu, cari sunt menite însă a nu se arătà decât odată în curentul timpului sau cari, chiar atunci când se repetă, o fac așà că partea neasemănătoare intrece pe cea asemănătoare; cu alte cuvinte, *faptele singulare sau mai mult sau mai puțin generale în spațiu, cari sunt individualizate prin timp.* Cum se produc aceste fapte? Bine înțeles că tot prin acțiunea forțelor naturale ale materiei și ale spiritului trecute prin condițiunile existenței.

Acțiunea acestor forțe este tot atât de statornică și de neschimbată ca și în producerea faptelor de repețire. Ea se manifestă deci tot sub formă de lege. Dar aceste legi nu mai trec prin condițiuni identice, așà ca să dea naștere aceluiaș fenomen repetat la nesfârșitele. Condițiunile schimbându-se fără încetare, acțiunea uniformă a legilor produce necontenit fenomene nouă.

Condițiunile schimbându-se necontenit și o schimbare neputând fi cugetată fără intervenirea timpului, cauza, adecă combinarea acțiunii forței cu condițiunile, trebue să se întâmple în curgerea timpului, pentru a da naștere fenomenelor. Cu alte cuvinte, condițiunile fiind necontenit deosebite, cauzalitatea se va întrupà în fenomene cari devin unul cauza celorlalte.

Cauzalitatea sau succesiunea va îmbrăcà deci în deobște forma dela fenomen la fenomen și deci se va manifestà în timp. Ceeace în repețire erà excepțiunea, devine aici regula. Apoi această cauzalitate, în loc de a fi de scurtă răsuflare și de a se atinge îndată de cauzele ultime, se va întinde în timp la nesfârșitele, urcându-se până la obârșia lucrurilor. Însă cauzalitatea în succesiune înlănțuind tot fenomene deosebite, manifestarea ei sub formă de

lege e cu neputință, și ea trebue să iea singura formă pe care timpul o învoește, cea serială. Aceste sunt propozițiunile pe cari voim să le demonstrăm și cari stabilesc deosebirea între cauzalitatea de repețire și cea de succesiune.

Să vedem întâiu cum se urcă cauzalitatea îndărăt, în faptele succesive?

Să ne întrebăm, bunăoară, cum se face că regele Carol I din dinastia Hohenzollern să domnească acum în România?

Cauza cea mai apropiată a acestui fapt va fi aflată în cererea unei dinastii străine, formulată de Divanurile *ad-hoc*, când cu reorganizarea Principatelor române, în urma Tratatului din Paris din anul 1856. Să analizăm elementele acestei cauze. Forța care împinse pe Români a cere această prefacere în viața lor publică, fu simțimântul păstrării speciei. Condițiunile fură, între altele, desorganizarea deplină a țerii lor, în urma *necontenitelor schimbări de domnie* și speranța de a introduce stabilitatea așezămintelor și a vieții lor, prin o dinastie ereditară; apoi împrejurarea priincioasă că congresul de Paris le încuviințase a-și rostì părerile asupra modului cum ar dorì să-și vadă întocmită viața lor politică. Una din aceste condițiuni este dată de un fapt mai însemnat, care și el este productul unei forțe și al unor condițiuni, anume nestabilitatea autorității supreme.

Cauza acestui fapt va fi găsită, la rândul ei, în amestecul Turcilor în succesiunea tronurilor române, cauză ce se poate iarăș desface în cele două componente ale ei: ca forță, dorința de întindere a stăpânirii otomane și ca condițiune *sistemul de urmare la tronurile române*, care primià ca egal îndreptățite toate odraslele unui principe, chiar și cele nelegiuite, de îndată ce erau alese de boieri, și corupția ce decurgeà din el, când toți competitorii, silindu-se a obțineà bunele grații ale sultanului, pentru a fi numiți în domnie, cumpărau această favoare pe bani sunători. Pintre aceste condițiuni, una este un fapt capital, sistemul electiv-ereditar, adoptat de Români în succesiunea la tronurile țerilor lor.

Cauza acestui din urmă fapt va fi aflată în împrumutul pe care Românii din Ungaria îl făcură dela această țară, unde acest sistem erà în lucrare. Descompunând cauza în ambele ei elemente, găsim, ca forță, instinctul de păstrare manifestat prin forma imitațiunii; ca condițiuni, faptul că *Românii cari întemeiară Principatele se coborîră aici din Transilvania, țară supusă Ungariei*, în care

sistemul electiv-ereditar erà întrebuințat în acel timp. Dar ne vom întrebà, cum se face că Românii, popor de rassă și de religiune deosebită, să locuească în cuprinsul regatului maghiar?

Cauza acestui din urmă fapt va fi că Traian, când a cucerit Dacia, stabilì pe coloniștii săi mai ales în Transilvania, țară ce mai în urmă fu cuprinsă de Unguri. Aici cauzalitatea se desface în două, de o parte pentru Romani, de alta pentru Unguri. Dacă ne ținem de cei dintâi și dacă desfacem cauza în părțile ei alcătuitoare, aflăm, ca forță, superioritatea militară a Romanilor; ca condițiuni, *dorința de expansiune a Romanilor*, provocarea lui Decebal, înfrângerea lui și nevoia în care se găsià Traian de a mărginì cucerirea lui la partea țerii mai ușoară de apărat. Pintre aceste condițiuni, una din ele va puteà fi urmărită iarăș în cauza ei zemislitoare, anume expansiunea Romanilor.

Cauza acestui fapt va fi aflată, ca forță, în gustul de cuceriri ce se desvoltă în Romani, ca o urmare a simțimântului lor de conservare; ca condițiuni, în *așezarea lor în sânul unor popoare de aceeaș rassă ca ei, însă mai slabe și mai rău organizate.*

Dacă ne întrebăm acuma, care fu cauza acestei așezări a tuturor acestor popoare în Italia, se va urcà la imigrarea Arilor în Europa, din cari Latinii (cu tribul lor Romanii) se îndreptară spre Italia. Cauza acestei emigrațiuni trebue căutată, la rândul ei, în starea lor preistorică, și astfel, din cauză în cauză, se urcă explicarea până la originea neamului omenesc și prin filiera animalității, din care omul a ieșit, până la originea chiar a vieții.

Să cercetăm, în inelele ei cele mari, succesiunea faptelor cari au adus marea Revoluțiune franceză. Cauza ei cea mai apropiată a fost *organizarea politică* și socială a Franței, așà cum se întocmise către sfârșitul veacului al XVIII-lea. Ca forță, această cauză este datorită tendinței fiecărei puteri de a abuzà de precumpănirea ei (instinctul de conservare); ca condițiuni, *ruinii sistemului feodal* a cărui putere politică fusese distrusă de regii Franței, fără a se atinge însă privilegiile sociale. Ruina sistemului feodal are de cauză lupta regilor, ajutați de burghezie și de poporul de jos, împotriva seniorilor, în care cauză forța este dată de instinctul de conservare manifestat prin lupta pentru existență, iar condițiunile prin *organizarea feodală a societății*, care împiedica ori ce ordine și ori ce propășire. Organizarea feodală își are la rândul ei cauza explicativă în stabilirea Germanilor în Galia romană, în care forța este reprezentată prin tendința la domnie a elementului năvălitor, iar condițiunile,

prin *distrugerea* întocmirilor politice și sociale ale Romanilor. Aici iarăș cauzalitatea se bifurcă; de o parte ea se va urcà din treaptă în treaptă, dealungul decadenței romane până la expansiunea romană; de alta la acea a barbarilor, dar prin ambele ea se ridică până la originea societăților, a omenirii, a vieții.

Ori ce fapt, mai mult sau mai puțin obștesc, al istoriei analizat în ceeace privește cauzele cari l-au produs, conduce la acelaș rezultat, adecă de a se urcà îndărăt, din verigă în verigă, până la cele dintâi adieri ale spiritului.

Pretutindeni însă vedem, că analiza cauzei în succesiune conduce la forma care stabilește legătura, nu mai mult prin o singură forță și un singur grup de condițiuni, ci prin un lanț neîntrerupt de fapte (fenomene sau evenimente) cari se urcă la originea lucrurilor, sau cel puțin la aceea a vieții.

Pentru faptele cari au ca forță mișcătoare, personalitatea omenească, lucrurile se schimbă. Cu toate că modul de lucrare al forței individuale poate fi pătruns, când se analizează elementele ei în chip psicologic, aparițiunea acestor puteri înseși rămâne o taină. Nu se poate raportà arătarea lor în câmpul istoriei decât către evoluțiune care ea însăș este o taină a genezei acestei lumi. În acest sens rămâne neexplicată aparițiunea întemeietorilor de religiuni precum: Budha, Confucius, Moisi, Isus Hristos, Mahomet, și în o măsură mai mică: Luther, Calvin și alți sectari. Tot așà de neînțeleasă va fi arătarea marilor cuceritori ca Rhamses II, Alexandru cel Mare, Cesar, Carol cel Mare, Wilhelm Cuceritorul, Napoleon; a marilor legiuitori: Minos, Licurg, Solon, Servius Tullius; acea a artiștilor: sculptori, pictori, muzicanți, arhitecți; acea a învățaților și îndeobște acea a tuturor geniilor mai mult sau mai puțin puternice în toate sferele activității omenești; sau încă și intervenirea în cursul istoriei a oamenilor puși prin pozițiunea lor în fruntea popoarelor, cari chiar când nu sunt minți afară din cale, totuș dispun de o mare sferă de acțiune care le dă un puternic rol în desvoltarea societăților. Așà fură bunăoară mulți împărați romani, Henric VIII din Anglia, Napoleon III, etc. Individul este în constituirea lui o cauză ultimă, fiindcă este o forță, a căreia cauză este necunoscută. Condițiunile în cari individualitatea lucrează sunt de două feluri; ele sunt sau iarăș individuale, sau se împărtășesc la mersul mai mult sau mai puțin obștesc al lucrurilor. Așà bunăoară Petrarca, pentru a alcătuì *Le Rime,* fu împins prin forța lăuntrică

a personalităţii sale de poet; dar manifestarea acestei forţe fu provocată mai intâiu prin o condiţiune absolut individuală, iubirea sa pentru Laura, pe când pe de altă parte limba italiană şi mişcarea Renaşterii alcătuiau condiţiunile obşteşti prin care personalitatea lui de poet dădù întrupare nemuritoarelor sale cântece. Rubens, împins de puterea personalităţii sale artistice, produse, prin condiţiunile obşteşti ale timpului sau, tecnica picturii cum ajunsese ea la epoca în care trăià, numeroasele lui capodopere cari conţin totuş, mai în toate figurile eroinelor lui, trăsăturile Elenii Forment, iubita lui soţie de a doua. Silvio Pellico descrie în *I miei Prigioni* suferinţele sale personale, încercate în timpul vieţii lui, întrupând totuş amintirile lui şi în condiţiunile obşteşti ale epocei în care trăià.

Tot aşà e şi cu întâmplarea (hazardul) care devine şi ea cauza, nereductibilă la altele, a oarecăror fapte. Întâmplarea e datorită sau îmboldirii unei forţe speciale, sau întâlnirii neaşteptate a acţiunii mai multor forţe asupra oarecăror condiţiuni. Dar intervenirea ei nu poate fi legată de înlănţuirea în care faptele sunt prinse. Faptul întâmplător are şi el o cauză care l-a produs; dar ceeace nu este legat în chip cauzal, este intervenirea lui la momentul dat, în curgerea desvoltării.

Pentru faptele cărora personalitatea sau întâmplarea dă naştere, aceste două forţe producătoare alcătuesc prin ele însăşi cauze ultime, pentru cari explicaţiunea se opreşte şi nu merge mai departe. Dar prin condiţiunile obşteşti ale faptelor sau ideilor, acţiunea individuală sau aceea ce derivă din întâmplare se va exercità totdeauna asupra unor fenomene generale sau vor fi influenţate, modificate prin aceste îmboldiri nouă, dând astfel naştere unor şiruri de fapte cari nu s'ar fi produs în acelaş chip, fără intervenirea acestor nouă puteri. Aşà expediţiunea lui Napoleon în Rusia, cu rezultatul ei fatal, nu poate fi înţelează fără cauzalitatea reprezentată prin elementul individual, personalitatea lui Napoleon de o parte, de alta a unui fapt întâmplător, frigul cel aspru al iernii din 1812; dar prin ele înseşi aceste elemente nu ar explicà nimica, fără fondul Revoluţiei franceze, pe care se altoesc.

Prin această parte, expediţiunea lui Napoleon în Rusia se urcă la originea societăţilor.

Explicaţiunea cauzală istorică, chiar în cazul când are nevoie de a recurge la elementul individualul sau la întâmplare, se urcă, prin partea generală a desvoltării, totdeauna la infinit.

Dar pentru aceasta oare trebue să lăsăm cu totul la o parte faţa singulară, individuală a evenimentelor cari ating imediat, prin personalitate sau întâmplare, cauza ultimă a lucrurilor? D-l Simiand zice că «dacă studiul faptelor omeneştĭ vrea să se constitue în ştiinţă pozitivă, el trebue să se depărteze de faptele unice, pentru a se ţineà numai de cele ce se repetă, adecă trebue să înlăture întâmplătorul, pentru a se legà de regulă; trebue să elimineze individualul, pentru a studià socialul» (1). Dar socialul el însuş este totdeauna individualizat prin timp; el nu se produce decât o singură dată în cursul vremurilor şi nu se mai repetă nici când într'un *chip identic*. Este tocmai potrivnicul a ceeace se întâmplă cu fenomenele naturale (fizice cât şi psihice), ale căror repetiţiune nediferenţiată poate fi formulată în legi, precum revoluţiunea planetelor, căderea corpurilor, transmisiunea undelor sonore, naşterea şi moartea organismelor, schimbul de oxigen şi de acid carbonic între plante şi animale, rezultatele diviziunii muncii, funcţiunile memoriei, regulele sau mai bine zis legile silogismului, etc. Toate aceste fapte se repetă în acelaş chip, şi ştiinţa şi le însuşeşte, descoperind formula repeţirii lor—legea. Faptele sociale, din protivă, deşì se repetă şi ele, fiind totdeauna productul aceloraşi forţe, *o fac într'un chip pururea altul, în cursul timpului.* Spre pildă, literatura clasică grecească este alta decât cea clasică latină, şi aceste două forme ale frumosului întrupate în graiu sunt iarăş deosebite de literatura clasică franceză; desvoltarea politică a Romei este alta decât a Franţei sau a Spaniei; principiile morale ale religiunii creştine sunt altele decât ale Judaismului sau ale Islamismului; limbile tuturor popoarelor sunt deosebite ca vocabulare, ca sunet, ca construcţiune; şi cu toate acestea, sunt tot religiuni, tot forme politice, tot limbi. Noi nu înţelegem cum nu se văd lucruri limpezi ca lumina zilei, şi cum se amestecă neîncetat ştiinţele repeţirii cu acele ale succesiunii. În cele dintâi, faptele se repetă *într'un chip identic* sau mai bine încă, partea asemănătoare întrece pe cea osebitoare. Repeţirea faptelor urmărindu-se fără încetare, spiritul poate desface din ea formula obştească, legea. În ştiinţele succesiunii, repeţirea se produce totdeauna într'un chip diferenţiat, adecă partea neasemănătoare a fenomenelor este aceea care atrage luarea aminte a cercetării. Prin partea lor diferenţială ne interesează evenimentele istorice. Fiind vorba de a se da seamă toc-

(1) *Méthode historiques et science sociale* în „*Revue de synthèse historique* III, p. 17.

mai de această deosebire, ***repețirea*** nu mai joacă nici un rol și luarea aminte se îndreaptă asupra ***desvoltării.*** Nu mai sunt deci legi de formulat pentru manifestarea faptelor. Individualul, adecă apariţiunea unui eveniment, unui așezământ, unei stări sociale, *o singură dată în cursul vremurilor pentru a nu se mai reproduce nici odată în chip identic,* va deveni elementul esențial al istoriei. Acest fenomen individualizat prin timp, poate fi mai mult sau mai puțin întins în spațiu, mai mult sau mai puțin general în acest înțeles, și aceasta nu numai pentru producțiunile minții omenești, dar încă și pentru transformațiunile globului sau ale organismelor cari nu s'au produs și ele decât o singură dată în cursul veacurilor și nu s'au mai repetat nici odată (tărâm jurasic, cretaceu, epocă carboniferă, diluvium, animale și plante dispărute).

Cum se poate susţineà atunci că «fenomenul individual, unic în felul său, nu are cauză», cum o pretinde d-l Simiand după d-l Lacombe? Perioada carboniferă — care este de sigur unică în felul ei, căci nu s'a produs decât o singură dată și nu se va mai reproduce nici odată, afară numai dacă ar fi un reînceput al lumilor — nu a avut deci cauză? Cu toate acestea, geologii caută să o explice, adecă să-i găsească una. Locuinţele lacustre cari nu s'au arătat decât odată la popoare, într'o vârstă oarecare a vieţii lor, și cari nu se vor mai reproduce nici când, afară numai dacă desvoltarea societăţilor va reîncepe *ab ovo,* în urma unui cataclism, nu au deci o cauză care le-a produs? Și cu toate acestea prezenţa lor a fost explicată. Întinderea împărăţiei romane asupra aproape întregii lumi cunoscute de cei vechi, este iarăș un fenomen individual, unic în felul său — căci s'a produs o singură dată în timpurile trecute și nu se va mai reproduce nici odată, chiar când istoria omenirii ar reîncepe *da capo* — dar această expansiune are așà de bine cauzele ei, că un autor celebru le-a studiat într'o operă întreagă.

Feudalitatea, cruciatele, emanciparea comunelor, stabilirea regimului constituțional în Anglia, acel al absolutismului în Franța și în Spania, Revoluțiunea franceză, acea din 1848, Renașterea, descoperirile maritime și atâtea alte nenumărate fapte sociale de caracter general, precum pe de altă parte Reforma lui Luther, actele de navigaţiune ale lui Cromwel, Edictul dela Nantes al lui Henric IV, cucerirea Angliei și Wilhelm cuceritorul, expediţiile lui Napoleon, fapte personale, dar cu ţintire obștească și deci fapte absolut sociale, dar datorite iniţiativei unor forțe individuale, toate aceste fapte generale sau personale sunt cu toate acestea *individuale, unice în*

felul lor, nu se repetă nici odată; dar cu toate acestea, se poate oare susţineà, altfel decât în glumă, că ele nu-şi au cauzele lor şi că nu au devenit şi ele cauzele altor fapte?

Dar oare este cu putinţă de a se eliminà individualul propriu zis, faptul datorit intervenirii personalităţii omeneşti, pentru motivul că trebue pe cât se poate să se înlăture cauza ultimă şi că a se atribuì cauza la o personalitate, este a se ajunge la neexplicabil? D-l Simiand are aerul a voì să spună că, în ştiinţele propriu zise, recurgerea la cauzele finale ar puteà fi înlăturată. Dar noi am dovedit că, tocmai în aceste ştiinţe, necunoscibilul încunjură de foarte aproape ceeace putem cunoaşte şi că taina, neputinţa de a descoperì cauzele ne pândeşte la fiece pas. Trebue oare pentru aceasta să părăsim aceste studii, din pricină că cercetarea cauzelor nu izbuteşte? Apoi se poate oare impune unei ştiinţe a se ocupà numai de cutare sau cutare chestiuni, şi să lase de o parte pe cele ce nu ar cadrà cu un program statornicit de mai înainte? Dar ce s'ar face atunci, spre pildă, cu fenomenul sporirii volumului apei la îngheţare, care nu mai cadrează de loc cu principiul acţiunii frigului, care este de a strânge distanţa între molecule? Ce să se facă cu razele corpurilor radiografice cari contrazic de asemenea principiul că lumina nu pătrunde decât prin corpurile străvezii şi este oprită de cele opace? Trebue oare să eliminăm aceste fenomene din studiul fizicei? Este tocmai acelaş lucru, când se propune a se lepădà din istorie faptele individuale. Ba pentru istorie e ceva mai grav, deoarece desvoltarea succesiunii nu există fără această clasă de fapte. Cum atunci să nu fie luate în băgare de samă?

Să mai însemnăm o părere greşită, împărtăşită de d-nii Langlois şi Seignobos cari susţin că «istoria, nu ca celelalte ştiinţe, atinge mai bine cauzele accidentelor particulare, decât pe ale prefacerilor generale, căci ea găseşte lucrul gata în documente». Noi credem că lucrul se întâmplă tocmai din potrivă; că noi posedăm mai bine cauzele evenimentelor mai generale şi că pe cât ne coborîm în amănunţimi, pe atâta descoperirea cauzelor devine mai anevoioasă şi dă loc la discuţiuni. Pentru a o dovedì, nu avem decât să urmărim expunerea d-lui Seignobos el însuş, în cartea sa *Histoire de l'Europe contemporaine,* în care d-sa se îndeletniceşte tocmai cu evenimentele obşteşti ale căror cauze sunt arătate cu îmbelşugare şi siguranţă, precum bunăoară prefacerea spiritului public care sillì pe Ludovic XVIII a încuviinţà o constituţiune poporului; întoarce-

rea Franției către Napoleon în urma încercării noului rege de a restabilì vechiul regim și a popularității împăratului; urmările fatale pentru Franța a restabilirii imperiului în timpul celor 100 de zile; cauzele revoluțiunii din 1830, etc. Dacă însă d-l Seignobos ar fi voit să lămurească cauzele prăpastiei dela Waterloo, ar fi avut de examinat mai multe versiuni, și nu știm dacă ar fi putut stabilì care este cea adevărată. Dar pentru o faptă încă mai mică: care este cauza întârzierii de patru ceasuri cu care ordinul cvartirului general francez ajunse în mânile lui Grouchy, chemat de Napoleon pe câmpul de răsboiu? Ea este absolut necunoscută și totuș a putut contribuì mult la pierderea acestei bătălii. Faptele și cauzele cele mai bine cunoscute în istorie sunt acele ce alcătuesc marile verigi ale lanțului ei nesfârșit, pe când cele mai mici cari leagă pe cele mari între ele, sunt cu atât mai greu de stabilit, atât în adevărata lor fire cât și în privirea înlănțuirii lor, cu cât rețeaua lor este mai subțire. Dar istoria tinde, cu cât înaintează, să facă să se coboare stabilirea sigură a faptelor și a cauzelor în amănunțimile lor.

D-l Bernheim înțelege cauza în istorie într'un chip cu totul deosebit, d-sa o identifică cu factorii istoriei și amestecă forțele cu condițiunile, ambele elemente ale cauzei, a căror deosebire ne pare absolut trebuitoare, dacă este să limpezim complicațiunile cauzalității succesive.

Faptele individuale cari se desfășură în durată au drept cadru în care se perindă cauzalitatea lor, nesfârșitul timpului, și fiindcă, din treaptă în treaptă, această cauzalitate poate, totdeauna, prin partea ei generală, să fie împinsă până la infinit, *chestiunea cauzei ultime este, pentru a zice astfel, eliminată și explicațiunea cauzală a fenomenelor poate fi privită ca deplină și desăvârșită.*

Iată de sigur o superioritate a cunoștinței faptelor succesive asupra celor de repețire, a căror cauzalitate este totdeauna de scurtă întindere și se lovește curând de taina cauzelor finale.

Pentru istoria omenirii în deosebì, cauzalitatea se bucură însă de un privilegiu pe care nu-l posedă științele materiei. Istoria este o știință a spiritului, și percepțiunea fenomenelor din câmpul ei este mai adâncă, mai cuprinzătoare. Faptele pe cari științele spiritului le studiază aparținând însuș organului lor de apercepțiune, se înțelege cum de cauza faptelor intetectuale este mai clar pătrunsă decât aceea a fenomenelor exterioare, aceasta pentru ra-

țiunea că modul de lucrare a forțelor psihice este cunoscut deadreptul, pe când acel al forțelor fizice este cunoscut numai într'un chip indirect (1). «Legile psihice, observă d-l Fouillée, sunt mai radicale decât legile fizice, pentrucă ele se rapoartă la apetițiune, și pentrucă apetițiunea este o cauză mai adânc explicativă decât formulele mecanice. Este o deschizătură asupra lăuntrului ființelor și nu numai asupra părții lor de din afară» (2). G. Tarde complectează gândirea lui Fouillée, când spune că «în materie socială se are sub mână, prin un privilegiu excepțional, cauza adevărată, actele individuale din cari faptele sunt alcătuite, ceeace este cu totul ascuns de privirile noastre în ori ce altă materie» (3). Așà, bună oară, când se atribue formațiunea rouăi răcirii corpurilor, în urma radierii căldurii, explicațiunea, deși este generală, lasă mult de dorit în ceeace privește înțelegerea intimă a fenomenului. Spiritul nu poate pătrunde în miezul lucrului. Când, din potrivă, se găsește cauza răsboaelor ruso-turce în tendința Rușilor de a pune mâna pe strâmtorile Mării-Negre, explicațiunea faptului, dată de un simțimânt omenesc, a cărui natură putem s'o aprețuim deadreptul, este atât de deplină pe cât se poate cere. Iată de ce noi nu înțelegem afirmarea domnilor Langlois și Seignobos că «ar trebuì să renunțăm în istorie de a atinge cauzele prin metoda directă, cum se face lucrul în celelalte științe» (4), când tocmai în istorie, ca în toate celelalte științe *ale spiritului*, se poate aplicà metoda directă la cercetarea cauzală, pe când în științele materiei această cale ne este cu totul închisă.

Mai trebue observat că înlănțuirea succesivă nu este nici odată fatală și necesară *apriori*. În istorie cauza fiind dată, efectul nu o urmează în totdeauna, și numai după ce acest efect s'a produs, se arată el ca o urmare neapărată a cauzei. Este singurul necesar, pentru că între mai multe efecte cu putință e singurul care s'a realizat. Evinementele istoriei nu devin fatale și nerevocabile decât după ce s'au îndeplinit. *Ceeace s'a întâmplat trebuià să se*

1) Istoria împărtășește acest caracter cu toate științele spiritului, adecă și cu acele ale repețirii din domeniul intelectual, precum: Psicologia, Economia politică, Morala și Dreptul.

2) *L'Evolutionisme des idées-forces*, p. X. Termenul de lege întrebuințat de d-l Fouillée este nepotrivit sau prea general, deoarece este vorba și de fenomene neformulabile în legi.

(3) *Les lois de l'Imitation*, p. 2.

(4) *Introduction aux études historiques*, p. 180.

întâmple fiindcă s'a întâmplat (1), iată cugetarea fundamentată a istoriei. Acest fatalism, deși nu poate fi determinat de mai nainte, este cu toate aceste, *după aceea*, tot atât de nerevocabil ca și îndeplinirea legilor fatale ale repețirii. De aceea nici nu înțelegem de loc folosul raționării asupra ceeace ar fi putut să se întâmple. D-l Tarde posedă asupra acestui punct o teorie întreagă și d-l Lacombe găsește că «ar fi foarte folositor a se exercită mintea în construirea unor istorii ipotetice» (2). Noi credem din potrivă că ori ce speculațiune asupra ceeace ar fi putut să obvină este o osteneală zadarnică, deoarece știința nu este decât reproducerea realității, iar realitatea istoriei nu există în chip virtual, ci numai după a ei îndeplinire. «Ipoteza nu se poate întinde asupra trecutului; nimic nu poate să se schimbe din ceeace a fost odată», spune cu multă dreptate d-l André Lefevre (3).

Superioritatea științelor succesiunii asupra acelor ale repețirii constă în aceea, că ele elimineazâ până la un punct chestiunea cauzelor finale. Pentru istoria propriu zisă, adecă pentru desvoltarea spiritului omenesc, înțelegerea directă și adâncă a cauzei vine să se adaugă către cealaltă superioritate.

Deosebirile cari despart cauzalitatea de repețire de acea de succesiune sunt deci următoarele:

1. În cauzalitatea de repețire cauza este concomitentă cu efectul; în cea de succesiune ea îl precedează în totdeauna.

2. În cauzalitatea de repețire cauza ultimă înconjoară foarte de aproape cunoscibilul; în a succesiunii cauza ultimă este aruncată în infinit.

3. Cauzalitatea de repețire se manifestă sub formă de lege; cea de succesiune sub formă de serie.

Trebue să repetăm și pentru cauză observațiunea ce am făcut-o în privirea producerii faptelor istorice, anume că cauzalitatea de repețire și cea de succesiune nu se înfățișează în lumea reală, fără nici o tranzițune. În natură ca și în desvoltare totul se ține

(1) Comp Ed. Mayer, *zur Theorie und Metodik der Geschichte*, p. 145. «Alles war wirklich ist oder geworden ist, ist aber darum auch notwendig; denn alles steht innerhalb der niemals abreissenden Verkettung von Ursache und Wirkung».

1) G. Tarde, *Logique sociale*, p. 159; Lacombe, *De l'histoire considérés comme science*, p. 63. Încercarea cea mai stranie de reconstituire posibilă a istoriei a fost făcută de d-l Renouvier în cartea lui *Uchronie, Esquisse historique du développement de la civilisation europenne, non comme elle a été, mais telle qu'elle aurait pu être*, 1875.

2) *L'homme à travers les âges*, 1890, p. 119.

și se înlănțuește, și această convingere este atât de adâncă, că acolo unde un element de tranziţiune lipsește, se vorbește de hiaturi, de cunoștință nedeplină. Așà este bunăoară trecerea forțelor chimice la viața organică, deosebirea care desparte spiritul de materia pe care se altoește, trecerea dela patrumâni la om. Dar acest din urmă are încă atâtea de învățat în marea carte a naturii, din care abià a slovenit primele pagine, că nu este de loc afară din cale de a găsì știința în lipsă asupra multor puncte.

Din fericire, pentru cauză nu ne aflăm în acest caz, și se poate pe deplin arătà cum cauzalitatea de repețire trece pe nesimțite în cea de succesiune. S'a văzut un început de succesiune, în cauzaliatea de repețire, când ea se stabilește dela fenomen la fenomen. Cauzalitatea de repețire se modifică într'un chip tot mai marcat, pentru a devenì cauzalitate de succesiune.

Când desvoltarea încalecă repețirea, aceasta din urmă sfârșește prin a pierde însemnătatea ce o aveà, și succesiunea devine partea de căpetenie a fenomenelor, aceea care lovește mintea și i se impune. Oamenii mari ai unei țeri nu se numără, cu toate că sunt fapte de repețire. Studiul desvoltării fiecăruia din ei și acel al operelor lor devine partea de samă a fenomenelor. Literatura, filozofia, artele nu sunt afacere de statistică. Istoria popoarelor este și ea un fenomen de repețire, căci desvoltarea tuturor arată analogia dată de natura intimă a ființei omenești; dar această istorie este atât de deosebită, că partea ei similară, elementul repetat, nu joacă mai nici un rol și dispare înaintea elementelor deosebite ale desvoltării.

Această tranziţiune nesimțită nu împiedică însă a luà în privire deosebirile originare cari despart aceste două feluri de cauzalități, tot așà prrecum fenomenele cari leagă fizica de chimie nu împiedică aceste două științe de a alcătuì două sisteme de gândiri deosebite; tot așà precum tranziţiunea nesimțită a vieții la spirit nu exclude existența biologiei și a psicologiei ca științe particulare.

ORIGINILE PARTIDULUI NAȚIONAL
IN ROMÂNIA

DE
A. D. XENOPOL
Membru al Academiei Române.

Ședința dela 13 Martie 1906.

Despre existența unor partide politice nu poate fi vorba la Români înainte de constituirea lor în state, și cu toate că această constituire pornește din vremuri anterioare descălecării, și anume întâiu în țerile de peste munți și după aceea și în cele din valea Dunării, totuș viața de stat propriu zisă a poporului român nu începe decât dela înființarea celor două domnii, a Țerei-Românești și a Moldovei, în cari soartea îngăduind o desvoltare mai neatârnată de voințele străine, putù da sbor unui joc mai liber al voințelor băștinașe.

Boieri și țărani.

Fără îndoială că formațiunea socială de căpetenie, aceea pe temelia căreia s'a închegat mai târziu alcătuirea partidelor politice moderne, cele două clase ale poporului român, nobleța (boierii) și poporul de jos (țăranii), datează dinainte de descălecare. Așà documentul lui Bela IV din 1247 vorbește de *maiores terrae* din țara Lotrului și mai multe hrisoave ale regilor maghiari pomenesc despre existența nobleței și a clasei țărănești la Românii din Transilvania.

Erau deci boieri și țărani la Români, atât dincolo cât și dincoace de munți, înainte de descălecarea Țerei-Românești și a Moldovei. Acest eveniment, întâmplat între anii 1290 și 1349, avù de

urmare a subţià elementul nobiliar românesc în ţerile de peste munţi: Transilvania şi Maramureşul, prin faptul că descălecătorii statelor Ţara-Românească şi Moldova erau mai cu samă boieri, şi de a contribuì astfel la aşerbirea mai repede şi mai desăvârşită sub Unguri a ţăranilor români de dincolo de piscuri, prin slăbirea clasei lor conducătoare.

Cei ce rămaseră dintr'însa sub oblăduirea Ungurilor se lepădară curând de lege şi de limbă şi trecură la poporul domnitor, pentru a puteà, alăturea cu el, stoarce vlaga şi averea clasei supuse a ţăranilor. Atunci începù în Transilvania acel şir de revoluţiuni memorabile ale poporului de jos contra *naţiunii* nobililor (Ungurii şi Românii maghiarizaţi), cari sunt pomenite pentru întâia oară în 1324 şi se încheie în 1848.

In ţerile dela Dunăre, îndesirea clasei boiereşti prin sosirea nobililor veniţi de dincolo de munţi, în loc de a adauge puterea de viaţă a poporului de jos, după cum ne-am puteà aşteptà după cele petrecute în Transilvania şi în Maramureş, avù drept rezultat a mărì apăsarea celui ţărănesc; căci în ţerile descălecate, Românii neavând de luptat, cu toţii la olaltă contra unei copleşiri străine, clasa conducătoare se folosì de adaugerea puterilor ei pentru a apăsà pe cei de jos. Descălecarea avù deci ca urmare, atât dincolo cât şi dincoace de piscuri, coborîrea condiţiunii elementului ţărănesc.

Pentru a ne mărginì la raporturile dintre cele două clase, astfel precum ele se stabiliră în ţerile dela Dunăre, găsim în curând înrăutăţindu-se starea ţăranilor în ele, prin poverile ce le căzură după gât. Indatoriţi fiind pe de o parte a slujì în oştire călări şi pe sama lor, pe de alta apăsarea turcească adăugând fără încetare numărul şi greutatea dărilor ce aveau de plătit, rândurile moşnenilor se răriau .necontenit, gospodăriile săteşti se derăpănau mereu şi pământurile lor mergeau şi rotunjească fără încetare latifundiile boiereşti. Aceasta cu atât mai mult, cu cât dela o vreme secarea izvorului, atât de mănos mai înainte, al pământurilor domneşti, împiedecà pe boieri a-şi mai mărì comândul prin daruri de moşii din partea Domnului, şi ei căutau o compensare la această lipsă, prin înglotirea moşioarelor răzăşeşti.

Ţăranii supuşi, în cari se prefăceau răzăşii de altădată, prin ştirbirea neatârnării lor economice, cad tot mai adânc sub boieri, cari încep atât ei cât şi statul să împiedece libera lor mutare de pe proprietăţile pe cari vieţuiau, pentru a nu pierde cei dintâi muncile, cel de al doilea dările. Abuzul de a readuce pe ţăran cu sila la

locuinţa lui de baştină iea cu timpul, ca toate fărădelegile, caracterul unui obiceiu care este consfinţit prin un hrisov al lui Mihaiu Viteazul.

Astfel căzură ţăranii în stare de şerbi ai pământului. Diferite încercări de a-i emancipà dădură greş. Ei se coborîră tot mai jos, până ajunseră să fie amestecaţi cu robii ţigani şi, ceeace este mai rău încă, ei fură deposedaţi cu încetul de pământul pe care-l păstrase în ştirbita lor proprietate, şi deveniră muncitori neliberi pe moşiile stăpânilor lor. In această stare îi găseşte Regulamentul Organic.

Dar relaţiile între clasa conducătoare (altădată boierii) şi ţărani, au luat numai dela un timp încoace caracterul politic; de atunci de când raportul între ambele clase a devenit un raport de putere, de când adică şi ţăranii pot să ridice vocea pentru apărarea drepturilor lor, dacă nu prin ei înşişi, cel puţin prin sprijinitori ai intereselor lor, ce le vin din afară de propria lor clasă. Mai înainte erà între boieri şi ţărani numai un raport economic-social, şi dacă am atins relaţiile dintre ei, am făcut-o numai fiind-că în zilele noastre lupta partidelor politice se încoardă adeseori pe tărâmul arzător al intereselor clasei mai de jos a poporului nostru şi, pentru a înţelege rostul acestor lupte, trebuià să amintim izvorul din care ele curg, constituţia economică-socială a societăţii vechi a ţerilor române.

Pentru viaţa politică a vremilor trecute, existenţa alăturată a acestor două clase nu are nici o însemnătate. Ţăranii, chiar dacă sunt întrebuinţaţi de boieri pentru scopurile lor, prin ei înşişi nu au un mai mare rol, în mişcările politice ale vremilor mai vechi, decât cârdurile de vite ce păşteau prin întinsele păduri ale ţerilor locuite de ei. Şi ei sunt storşi de sânge şi de viaţă numai în interesul clasei conducătoare, fără a ridicà nici un murmur, nici o protestare, şi împlinindu-şi, în linişte şi resemnare, menirea lor de a păstrà energia neamului în nedesfundatele comori ale sufletului lor.

In timpurile mai vechi ale ţerilor române, care timp trebue să fie întins până la începutul veacului al XIX-lea, viaţa politică este concentrată în sânul clasei boiereşti.

Partidele personale.

Fost-au partide politice în vechea viaţă română? Invederat că nu se poate tăgăduì existenţa lor; dar felul lor de a fi se arată după

interesele puse în joc, adică după totalizarea intereselor individuale despărțite în tabere deosebite. Viața politică a acelui timp se petreceà în lupte pentru tron între deosebiții pretendenți la domnie, lupte mult ușurate în izbucnirea lor nesilnică prin sistemul urmării la tron primit în țerile române, cel electiv-ereditar, în care fie care rudenie a fostului domn și mai ales fii lui, atât legiuiți cât și firești, puteau năzuì la domnie, dacă erau *ceruți de boieri*. Ințelege ori cine cât de ușor erà unui pretendent să găsească *partidul* de boieri trebuitor pentru a-și îndreptățì dorința, precum și luptele și desbinările cari aruncau țerile române în fiece clipă în prăpastia pieirii. Fiece vânător de domnie făgăduià boierilor ce-l susțineau locuri pe lângă domn, îmbinate cu foloase însemnătoare. Este învederat că numai interese individuale legau, atât pe conducător (pretendentul) cât și pe ceata lui, în tovărășia momentană. Candidatul la domnie luptà pentru a pune mâna pe tron; sprijinitorii lui, întovărășirea de boieri, pentru folosul personal al fiecăruia din ei. Nici un pic de idealism sau de altruism nu venià să inobileze această luptă; nimeni nu apărà totalizarea unor interese străine, reprezentate prin o idee, prin un principiu. Erau învederat partide politice, însă în forma lor cea mai rudimentară, aceea în care omul nu se deosebește de animal, în lupta pentru viață, decât doar prin aceea că întrebuințează inteligența lui ca armă de izbândă, iar nu numai dintele, cangea sau coarnele.

Așà se înjghebară cele dintâi partide politice în țerile române. Totuș între Țara-Românească și Moldova este o deosebire în chipul alcătuirii lor. In Moldova, ele se prindeau și se desfăceau după încunjurul ce se adunà în jurul unui sau altui pretendent. In Muntenia, lupta se dă la început între două familii rivale cari își aveau rădăcinele lor în formațiunea teritorială din care ieșise statul muntean: Drăculeștii, așà numiți dela Vlad Dracul, fiiul lui Mircea cel Mare, și Dăneștii dela fratele lui, cari aceștia mai poartă și numele de Băsărăbești, luând asupra lor numele dinastiei din care se trăgeau ambele famili. Boierii olteni, nemulțumiți cu starea țerii lor sub Munteni, se vor face apărătorii Băsărăbeștilor «nu însă pentru a încercà iar o desbinare a ambelor jumătăți ale statului muntean, ci pentru a încălecà cea mai mică pe cea mai mare, impunând pe băștinașii ei ca domni ai întregii țeri» (1). Dar nu ținù mult această deosebire în partide, care păruse a luà un caracter mai statornic, prin alipirea

(1) Vezi *Istoria Românilor* de mine, II, p. 120.

lor de interese teritoriale. Dela 1526 înainte, data căderii Ungariei sub Turci, pretendenţii la scaunul muntean nu mai puteau căutà sprijin exterior, când în Turci când în Unguri, ci ambele partide, Drăculeştii şi Băsărăbeştii, alergau tot la Constantinopole, pentru a dobândi întărirea domnului lor, şi tot aici se îndreptau intrigile menite a răsturnà un domnitor urgisit. Turcii însă nu aveau nici un alt interes de a protegui pe unul sau pe altul din pretendenţi, decât sumele de bani ce erau gata să verse în mânile dregătorilor lor. Adesea Turcii impuneau ca domn o faţă ce nu erà pe placul nici uneia din cele două partide, deşi făceà parte din una din ele. Aşà Moisi Vodă, 1529—1530, este din partidul Drăculeştilor, ca fiu al lui Vladislav Vodă celui atât de duşmănit de partidul băsărăbesc al Pârvuleştilor, şi cu toate acestea Moisi este sprijinit, în luptele lui pentru domnie, de Barbu, banul Craiovei, capul partidului băsărăbesc (1). Lucrul se repetă cu prilejul rivalităţii între Petru din Argeş şi Radu Paisie, ambii din partidul drăculesc (2). Acest început de viaţă politică mai sănătoasă a Munteniei, care ar fi putut mănţineà conştiinţa unor interese legate de elemente mai statornice decât cele fugătoare şi veşnic schimbătoare ale indivizilor, nu se poate deci mănţineà, şi prefacerile din Muntenia se coboară în curând la nivelul celor din Moldova. Cu Chiajna, Petru Schiopul şi Alexandru al II-lea şi domnii efemeri ce urmează după dânşii, şi Muntenia intră în vârtejul schimbărilor prăpăstuite, fără altă pricină şi fără alt rost decât capriciul căptuşit cu bani al lăcomiei turceşti. Bine înţeles că pe cât ţerile române cad mai adânc sub Turci, rolul partidelor personale se strică mereu. Nu mai determinau ele schimbările, voiniceşte şi cu arma în mână, ci numai le înlesniau, mişeleşte, prin tânguiri şi intrigi ascunse la Constantinopole.

Partidul antigrecesc.

Cea dintâi formaţiune de partid bazată pe interese statornice este datorită reacţiunii împotriva elementului grecesc, ultima şi cea mai grea verigă a lanţului apăsărilor turceşti. Ea nu poate fi înţeleasă în existenţa ei, fără cele de cari se ţine.

Turcii deveniră o primejdie pentru ţerile române, puţin timp după constituirea acestora. Sub conducerea unor firi vânjoase şi viteze,

(1) *Ibid.*, II. p. 489 şi 498.
(2) *Ibid.*, II, p. 599.

ele luptară mult timp pentru apărarea neatârnării, și în sprijinirea acestor lupte se ilustrează cele mai mari nume ale gloriei române: Mircea cel Mare, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. Cu tot sângele vărsat, cu toată crâncena împotrivire, Muntenia întâi, Moldova mai pe urmă, trebuiră să îngenuncheze și primiră jugul stăpânirii otomane. Sistemul nenorocit de urmare la tron al Românilor determină pe pretendenți a cere ei înșiși intervenirea stăpânilor lor în sprijinirea candidaturilor, și cel mai întristător exemplu îl dă Petru Rareș care, după ce provoacă destituirea lui din scaunul Moldovei prin Sultanul Soliman II, cumpără cu bani dela Turci iertarea și reîntronarea lui. Câștigul bănesc tot mai mănos face pe Turci să provoace ei schimbările, ceeace le erà cu atât mai ușor, cu cât pretendenții se îmmulțiau și-și îndesiau rândurile din an în an.

Epoca Chiajnei și a lui Petru Cercel, în care aurul vărsat la Constantinopol, ne mai putându-se numărà, ajunsese acum a se cântărì, aduce o reacțiune a țerilor române contra unei îngenuchieri atât de dureroase, și Ion Voda cel Cumplit din Moldova, iar Mihaiu Viteazul din Muntenia, reprezentă noua fază de luptă contra colosului otoman: încercarea de a sfărâmà jugul de fier în care erau ținute țerile române. Vitejia veche reînvie; Turcii sunt respinși de pe pajiștile românești; dar puterea lor adăugându-se necontenit și trădarea venind să-i întărească vârtejul, țerile române cad din nou încă mai adânc sub călcâiul Turcilor, cari nu mai pun nici o stavilă lăcomiei lor și nici o măsură la a lor exploatare. Sumele luate din Moldova și din Muntenia ar puteà alcătuì munți de aur. Poporul este tot mai mult jăfuit și asuprit; dările sporesc la nesfârșitele; încassarea lor se face prin bătăi și schingiuiri și, pentru ca aceste să fie cât mai crunte și să producă efectul dorit, izvorîrea banilor, creditorii turci însoțesc pe dăbilari în județe. Țerile române pierd curând până și speranța de a mai puteà scăpà din iadul în care intrase. Toată munca poporului întreg slujià numai la căpătuirea și îmbogățirea tuturor Turcilor mari și mici cari se atingeau cu ele, iar pe de altă parte la îmbogățirea și căpătuirea legiunilor de domni ce se perindau în tronurile române, precum pe a tuturor celor ce-i slujiau de aproape și de departe. Intregile puteri productive ale Moldovei și Țerii-Românești aveau drept menire numai a sporì averile private ale unei droaie nesfârșite de exploatatori cari nu cruțau nici biciul nici ștreangul pentru a pune mâna pe ele.

Țerile române nu ar fi îndrăznit nici odată să ridice capul spre a scuturà asupritorul jug, dacă o ultimă formă a acestei asupriri

nu le-ar fi înlesnit putința de a o face. Această formă fu aceea a elementului grecesc întrodus în ele, tot în urma legăturii care înlănțuià Moldova și Muntenia de împărăția otomană.

Precumpănirea Grecilor în împărăția turcească aduse ultima și cea mai asupritoare formă a stăpânirii turcești, sporirea numărului și a înrâuririi Grecilor în țerile române, și această precumpănire a lor se manifestă întâiu pe calea religioasă, după aceea pe cea culturală, pentru a se coborî apoi către temelia vieții de stat, stratul economic și cel politic. Epoca Fanarioților aduce la culme atât decăderea țerilor române sub Turci, cât și apăsarea cea grea a elementului străin al Grecilor. Această apăsare fiind acum simțită pe din lăuntru și nu numai pe din afară, cum fusese până atunci copleșirea turcească, erà mult mai ascuțită, și ea provocă prima mișcare în țerile române, care duse la alcătuirea unui adevărat partid politic.

Cea dintâi rostire a nemulțumirii poporane, provocată prin apăsarea grecească, se întâmplă în Muntenia sub domnia lui Radu Mihnea, 1616, și de acolo răscoalele se repetă sub Alexandru Iliaș, 1618, și Leon Tomșa, 1633, acest din urmă răsturnat de capul partidului național, Mateiu Basarab. In Moldova întâlnim de asemenea revoluții contra Grecilor pe timpul lui Radu Mihnea, cel strămutat aici după răscoala din Muntenia, sub Alexandru Coconul, 1632, care se continuă și sub Moise Movilă și aduce în scaun pe Vasile Lupu, chip reprezentant și el al partidului național. Dar Vasile Lupu fiind el însuș partizan al Grecilor, este răsturnat prin o nouă revoltă națională sub Gh. Ștefan. Mai târziu ceva, în 1679, întâlnim în Moldova răscoala cea primejdioasă pentru Greci a lui Mihalcea Hâncu și Durac Sardarul, pornite contra lui Duca Vodă în a doua lui domnie. Cu cât însă se întărește elementul grecesc, cu atâta scade puterea de împotrivire a Românilor, și pe timpul Fanarioților se întâlnesc din ce în ce mai puține răscoale propriu zise, înlocuite fiind ele cu mișcări mai puțin expunătoare, comploturi și trădări. Așà, pe lângă desele pribegiri și pâri la Constantinopole, întâlnim numai răscoalele, după cât se vede nesângeroase, ale boierilor contra lui Const. Mavrocordat, când cu încercările lui de reformă, trădarea boierilor contra lui Nicolae Mavrocordat, pe care-l dau în mâna Nemților, și o răscoală a Tătărășenilor contra lui Scarlat Calimah, care are însă un caracter cu totul altul decât o revoluție contra Grecilor. Opoziția contra copleșitorilor străini tot stăruește, dar se retrage din domeniul faptelor în cel intelectual, în cronicarii țerilor române, cari încorporează, în rostiri vii, puternica antipatie

ce o simţiau pentru Greci. Această deşteptare a minţii contra Grecilor, unită cu vechea pornire a cugetului împotriva lor şi favorizată prin împrejurările politice, aduce marea mişcare care pune un capăt înrâuririi politice a elementului grecesc în ţerile române, cea din 1821.

Partidul antigrecesc aveà reprezentanţi in ambele clase ale societăţii române, în boierime şi în ţărănime, căci interesele amânduror erau jignite prin introducerea Grecilor în viaţa poporului. Pe boieri îi supărau Grecii prin ocuparea mai tuturor dregătoriilor celor mai aducătoare de câştig, precum postelnicia, visteria, capuchihailâcul şi sameşiile din judeţe, pe lângă cele de părcălabi în ţinuturile mărginaşe, pe când boieriile de divan erau în deobşte păstrate boierimii pământene. Canalurile pe unde intrau şi ieşiau banii din visterie fiind în mânile Grecilor, se înţelege că în sistemul de atunci, când dregătorie şi jaf erau noţiuni sinonime, şi când domnul încuviinţà adeseori favoarea, la unele sate sau mânăstiri, «de a nu mai fi *prădate* de dregătorii domniei mele»—şi poporul de jos care alimentà cassa statului cu izvorul aurului, trebuià să simtă ca foarte îngreuitoare îndesirea Grecilor la toate răspântiile banilor. Interesele tuturor, boieri şi ţărani, atât de deosebite în toate privinţele, se întâlniau în acest punct al respingerii Grecilor. Astfel se înjghebă prima licărire a unui *partid naţional* în ţerile române. Acest partid se întărì cu curgerea timpului mai mult în rândurile boierilor, pe când poporul de jos, care simţià din ce în ce mai greu apăsarea clasei de sus, amestecà în rândurile acelora pe cari îi ţinteà a lui înverşunare, atât pe Greci cât şi pe boierii pământeni, după cum se văzù lucrul prea bine în revoluţia din 1821 şi mai ales în mişcarea lui Tudor Vladimirescu.

Primele origini ale partidului naţional sunt de căutat în clasa boierimii româneşti, deşteptată în interesul ei de clasă, totalizarea intereselor individuale, prin apăsarea elementului grecesc.

Copleşirea poporului român din Principate de către năvălitorii Greci, aduse şi în părţile de dincoace de munţi rezultatul acela care se arătase de un timp mult mai îndelungat în părţile de dincolo de piscuri, în opunerea poporului român contra înnăbuşirii lui de Unguri. Ceeace Ungurii erau pentru Românii din vechea baştină a Daciei, Grecii deveniră pentru cei din ţerile unde o parte din ei căutase un adăpost tocmai împotriva Ungurilor.

Şi într'o regiunea şi în alta, tot răsvrătirea în contra unui element străin asupritor aduse închegarea unei formaţiuni conştiute

naţionale, şi precum în cetatea Carpaţilor răsunà goarna deşteptării, sângele curgeà în şiroaie şi flacările sinistre ale răsbunării luminau adeseori câmpii şi oraşe, aşà şi în cele aşternute la poalele munţilor, acelaş semn deşteptător sguduià viaţa poporului român care dormità în vânjoasa lui fire, ca leul care doarme în pustiu.

Partidul antiaustriac.

Tot în sensul întăririi simţimântului, şi deci a unui partid naţional, lucră în decursul veacurilor situaţia ţerilor române faţă cu puterile străine ce le înconjurau. Groaznica apăsare turcească împinsese totdeauna pe Români a căutà sprijin şi ajutor la popoarele vecine. Experienţa totdeauna dăduse de greş; dar nevoia neapărată împingeà pe Români a o reîncercà, şi această reîncercare le erà chiar impusă de împrejurări.

Invăţăturile cele mai vii şi mai puternice le veniră dela cele două state, Austria şi Rusia, ce înlocuise în decursul istoriei pe vechii lor vecini: Polonii şi Ungurii.

Dar Românii se convinseră în curând ce rău erà a-şi căutà mântuirea în sprijinul şi ajutorul *străinilor*, pentru a scăpà de apăsarea *străină*.

Mihaiu Viteazul este cel dintâiu domnitor care fu împins de împrejurări la o aplecare către Nemţi. Politica lui deşteptă în Muntenia o împotrivire a unei părţi din boieri cari se temeau de propaganda catolică. Acelaş curent fu reluat de Şerban Cantacuzino şi aduse o creştere a împotrivirii la supunerea sub Nemţi, care pricinuì chiar moartea silnică a domnitorului: dar partidul prieten Germanilor se întărià cu cât sporià neomenia turcească, mai ales pe timpul lui Brâncovanu şi Ştefan Cantacuzino — şi după uciderea ambilor domni, unul după altul, de către Turci, boierii văzând şi aspra purtare a domnitorului grec Nicolae Mavrocordat cu dânşii, pentru a-i pedepsì de plecarea lor tot mai mare către Nemţi, strigau într'un glas: «De ar venì odată Nemţii să ne mântue de Turci». (1) Partidul care sperà deci să găsească în Nemţi scăparea lor din robia turcească ajunsese în destul de răspândit în Muntenia, ceeace explică şi faptul cum de Mavrocordat putù fi înşelat de boieri şi dat prins în mânile Nemţilor. Dar această nălucire a Muntenilor

(1) Del Chiaro, *Sulle moderne rivoluzioni della Valachia*, p. 210, confirmat de raportul din 11 Óctomvrie 1716, Hurmuzaki, *Documente*, II p. 161.

asupra binelui ce erà să vină ţerii din partea predomnirii germane nu ţinù mult timp. Anume răsboiul dintre Turci şi monarhia habsburgică sfârşindu-se în paguba celor dintâi, prin tractatul de Passarowitz, 1718, Serbia şi cu Oltenia fură cedate Germaniei. Se întocmì în ele câte o ocârmuire germană care îşi puse ca ţintă reformarea aşezămintelor ţerilor supuse, după principiile civilizătoare pe cari Austria credeà că le reprezentă. In Oltenia cu deosebire ocârmuirea germană se silì a introduce reformele ei. Dar aceste reforme căutau să prefacă de azi până mâni o stare învechită, să desrădăcineze fărădelegi adânc prinse în obiceiurile poporului, să înlocuească mai ales hatârul cu dreptatea şi neorânduiala cu statornice întocmiri.

Chiar dacă asemenea planuri ar fi fost realizate cu curăţenie şi seriorizitate, încă lovitura năpraznică dată în deprinderi străvechi ar fi deşteptat nemulţumiri in rândurile celor ce se folosiau de ele. Dar reformele germane izbutiră a jignì şi clasa poporului, spre binele căreia ele păreau a fi întreprinse. Inlocuirea dărilor multiple numai cu patru, dar mai mari şi riguros încassate, nemulţumì pe toată lumea care mai înainte, în haosul ce predomnià, puteà uşor scăpà de plată; apoi dispoziţia ca două din aceste dări: tutunăritul şi oieritul să fie luate şi dela boieri, turbură această clasă.

Impunerea unei dări obşteşti clerului, în loc de darurile şi pocloanele pe cari mai înainte preoţii le dădeau episcopilor şi de împrumuturile silite pe cari aceşti din urmă trebuià să le facă domnitorului, indispun pe întregul cler, întru cât mai înainte darul şi împrumutul se dădeà după putinţa fiecăruia, iar acuma darea se cereà într'o sumă fixă. Cărăturile apoi, deşi restrânse acuma numai pentru nevoile armatei, prilejiau aceleaşi abuzuri, şi mai la urmă culmea nemulţumirii ţerii cu ocârmuirea germană o aduse reducerea valorii zlotului, monedă de aur ştearsă şi stricată, venită din Turcia pentru numeroasele producte desfăcute acolo şi cari monezi erau primite de Germani cu scădere de 25%. Rezultatul tuturor acestor împrejurări fu că, pe la sfârşitul domniei germane, 1739, mai mult de jumătatea poporaţiei, destul de subţire, a Olteniei se desţărase şi căutase aiurea adăpostirea traiului ei.

«Ocârmuirea germană în Oltenia, care, la început, umblase după ţinte atât de înalte, căzuse cu totul la pământ. Ea se sdrobise de o stare de lucruri prea adânc înrădăcinată şi de plecarea spre abuzuri a organelor însărcinate cu reformele plănuite. Nu ajunsese decât la rezultatul de a nemulţumì pe toată lumea: boieri, cler,

călugări şi ţărani. Toţi blestemau acuma momentul când chemase pe Nemţi şi doriau reînturnarea la prima lor stare. Cugetele mai înalte începură a vedeà că, dacă erà rău sub Turci, nu erà mai bine nici sub Austriaci» (1).

La celălalt capăt al veacului şi la celălalt capăt al ţerilor române erà să se petreacă un fapt de cele cari nu pier şi se desfac în uitarea vremurilor, ca o boală trecătoare, ci rămâne veşnic în amintire, ca trunchiarea unui mădular din trupul omenesc. Răpirea Bucovinei, săvârşită de aceeaş Austrie care încercase la sud alipirea de ea a Olteniei, sgudui mult mai adânc minţile Românilor din Moldova, decum fusese acelea plecate către Nemţi a poporaţiei muntene. Boierimea moldovenească simţi adânc lovitura primită şi împinse pe domnitorul ţerii la o protestare, pe cât de energic pe atât şi de neghibaciu alcătuită, în care divanul ameninţà la sfârşit pe Turci cu cererea ajutorului rusesc contra răşluirei la care se ţinteà. Această greşală chiar ne arată însă cât de adânc fusese mişcată clasa boierească din Moldova, şi cum ea puneà în lucru toate mijloacele, numai spre a îndepărtà de pe capul ţerii pacostea ce o ameninţà.

Pe de o parte deci, nemulţumirile ascuţite cu domnia la început atât de dorită a Nemţilor în Oltenia, pe de alta desmădularea Moldovei cu ruperea grădinii ei celei mai frumoase, aceste două împrejurări erau de natură a arătà scopurile Austriei asupra ţerilor române în adevărata lor lumină, şi a alungà din mintea locuitorilor lor, şi mai ales din a clasei conducătoare, icoana înşelătoare a unor zadarnice aşteptări. Adause către săturarea Românilor de domnia grecească erà să întărească în sânul lor formarea unui partid naţional.

Partidul antirusesc.

Mai rămăsese ţerilor române o singură speranţă, ajutorul marii şi pravoslavnicei Rusii. Şi acesta însă erà să nu încunune dorinţele lor. Dela început chiar Ruşii păşise în contra Turcilor ca apărători ai creştinilor de copleşirea păgână. Ambasadorul veneţian Giacomo Soranzo iea aminte această împrejurare încă din anul 1576, când el, în o relaţie. către senat, spune că «sultanul se teme de Moscovit, din pricină că acel mare duce este de biserica grecească

(1) A. D. Xennopol, *Istoria Românilor*, V, p. 194.

ca şi poporaţia din Bulgaria, Serbia, Bosnia, Morea şi Grecia, care-i este devotată în gradul cel mai mare, fiindcă se ţine de acelaş rit grecesc şi va fi totdeauna gata a luà arma în mână şi a se răsculà, pentru a se liberà de sclăvia turcească şi a se supune stăpânirii lui» (1).

Aceeaş purtare este urmată de Ruşi şi cu poporul ortodox al Românilor şi, la prima atingere a acestor două popoare ca proteguitor şi proteguit, pe timpul lui Ştefan Petriceicu domnul Moldovei şi al lui Grigorie Ghica domnul Munteniei, domnii cari trădase pe Turci în bătălia lor cu Polonii la Hotin, 1673, îndreptându-se cu cererea de a fi apăraţi către ţarul Ruşilor, Alexei Mihailovici Romanof le făgădueşte că, «după săvârşirea jurământului de supunere, îi va apărà cu oştirile sale de duşmanii sfintei cruci şi le va da şi ajutor bănesc» (2).

Când Petru cel Mare, după victoria dela Pultava, se îndreaptă din nou împotriva Turcilor, partidul creştin se întoarce către Rusia şi boierii cari o reprezentau declară lui Dimitrie Cantemir, că «bine făcuse de s'a închinat Ruşilor, că ei se temeau că va merge la Turci şi că ei aveau de gând, dacă-l vor vedeà că merge la Turci, să-l părăsească şi să se ducă să se închine la Muscali» (3). Şi nu numai boierii dar chiar şi poporul se bucurà mult de această legătură cu un puternic împărat. Nicolae Mustea ne spune, că «lucrul se îngroşase şi ţara toată erà cu Muscalii». (4) Tot aşà şi în Muntenia boierii Cantacuzineşti, duşmanii lui Brâncoveanu, trec pe faţă la Ruşi, în persoana lui Toma Spătarul, încât silesc pe domnitor a da îndărăt de Ruşi şi a se aruncà iarăş în partea Turcilor cari cuprinsese Muntenia.

Erà însă şi un partid protivnic Ruşilor, reprezentat în Moldova prin Iordache Ruset vornicul şi prin Nicloae Costin cronicarul, fiul lui Miron, cauză pentru care Nicolae este chiar arestat şi dus în Rusia.

Acest partid fusese de părere ca «să mai fi îngăduit Cantemir cu plecarea lui către Ruşi, până li s'ar fi văzut puterea cum le-a merge.» Nicolae Costin mai bănueşte lui Cantemir, că «el ştiindu-se

(1) Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, Seria III, p. 206.

(2) Proiect de tratat între Petriceicu şi Grig, Ghica cu ţarul Alxei Mihailovici, 10 Martie 1674, în Mihilincu, *Colecţiunea de tratate*, Bucureşti 1874, p. 78.

(3) Neculcea în *Letopiseţe*, ediţia veche, II, p. 142.

(4) *Ibidem*, III. p. 58.

prea învățat, n'a socotit să întrebe sfat de boierii cei bătrâni, ci cu mintea sa cea crudă s'a socotit și a trimis pe Procopiu Căpitanul din Țara-Leșască la împăratul Moscului, din care pricină au purces toate lucrurile țerii dintâiaș dată spre risipă și fără socoteală, de nu se va mai îndreptà în veci» (1). Ba chiar Costin este atât de protivnic Rușilor, nu numai din socoteală, dar chiar din îmboldire lăuntrică, că el se face răsunetul cronicei scandaloase a timpului, raportând că «la o masă dată de Petru cel Mare, după ce au mâncat cu toții carne, deși erà postul sfinților Apostoli, mesenii îngreunându-se au mas acolo; iar peste noaptea aceea, n'au scăpat fără pagubă mai nici un boier și nefurat de Muscali, cui pistoale, cui refturi, cui epângele, nice boier, nice slugă» (2).

Acest partid antirusesc trebuià să sporească necontenit, cu cât împrejurările aduceau o înfigere din ce în ce mai adâncă a stăpânirii rusești în țerile române, și cu cât această stăpânire se arătà ceeace trebuià să fie în adevăr, schimbarea numai a jugului turcesc pe cel moscovit. Lucrul nu se putuse vedeà dela început, și opoziția lui Nicolae Costin și a partidului lui avuse mai mult în vedere rezultatul nesigur al răsboiului decât suferințele impuse țerii de oștirile rusești; căci atingerea mai îndelungată și mai adâncă a Românilor cu Rușii fusese înlăturată prin nenorocirea lui Petru dela Stănilești. Apoi Petru cel Mare care inaintase asupra țerilor române ca liberator, în numele crucii, luase toate măsurile pentru ca oștirile lui să nu fie o povară pentru partea din Moldova, pe care o străbătuse, cea dela Nistru până la Prut.

Lucrurile însă luară o altă față, în al doilea răsboiu de copleșire a Turciei din partea Rusiei. Generalul Münnich, German în slujba rusească, care fu trimis să ocupe țerile române, erà preocupat numai de nevoile militare ale oștirilor, și nu se gândià de loc la cele politice ale statului ce reprezentà. Hammer ne spune că «Münnich tratà pe boieri cu o asprime nepotrivită» (3). El impuse apoi țerii Moldovei un tratat care înjosià și supărà pe boieri, încât Neculcea cronicarul leagă de acest tractat următoarele cugetări: «Și le-au zis, că de nu vor primì, vor da foc târgului, și i-au făcut cu deasila de au iscălit, că se întâmplase și boieri de nu se învoiau (acei protivnici Rușilor), și au iscălit toți. Iar mai pe urmă veți vedeà la ce

(1) *Ibidem*, II, p. 112—113.
(2) *Ibidem*, II, p. 114.
(3) *Histoire de l'Empire Ottoman*, III, p. 484.

a ieşit cinstea lui Munic, că vinul cel ungurese s'a făcut venin amar şi râsul plâns şi voia cea bună groază şi frică, şi oh! oh! oh! bogăţia sărăcie şi lipsă şi blăstăm, şi osândă veşnică neuitată şi neînchegată» (1).

Ciocnirea între interesele ruseşti şi cele româneşti se reproduce într'un chip şi mai ascuţit pe timpul împărătesei Caterina II, în timpul lungii ocupaţiuni de cinci ani a Principatelor (1768—1774), în care ele fură stăpânite şi ocârmuite de Ruşi. Nu e vorba că boierii, văzând întinderea puhoiului rusesc peste tot cuprinsul ţerilor române, trebuiră să plece capul sub nevoia neînduplecată, căutând să scape măcar cât se puteà din poziţia lor de clasă stăpânitoare, sub cotropirea rusească. Ei obţinură făgăduinţa unui guvern aristocratic, în care toată boierimea ţerii urmà pe rând să fie chemată la mana ocârmuirii; dar această favoare erà mai mult decât răscumpărată, prin învoirea ce o aveà generalul rus, adevăratul stăpân al ţerilor române, de a poruncì boierilor şi, la nevoie, de a-i pune chiar la opreală, măsură care nu credem să fi fost nici cerută de boieri din propria lor îmboldire, nici pe placul lor. Toate semnele şi rostirile de o josnicie slugarnică ale clasei boiereşti din Moldova şi din Muntenia faţă cu «atotputernica împeratriţă», nu sunt decât productul fricii neputincioase a unor pitici faţă cu un uriaş; adevărată simţire, adevărată plecare nu se poate găsì în ele. Pentru a aflà ce soiu de simţiminte deşteptà în inimile Românilor înaintarea armatelor ruseşti, trebue să ne îndreptăm către alte acte ale timpului. Nemulţumirile poporului izbucniră cu prilejul aprovizionării oştirilor. Locuitorii se aşteptau anume, ca ţara să fie scutită de dări, precum făgăduise ţarul Petru cel Mare în tratatul său cu Cantemir. In loc de aceasta, găsim pe Romanţov îmbiind pe locuitori «să dea toţi după obiceiul cel vechiu, şi dările să se strângă întocmai după cum mai înainte s'au dat; căci ei însuşi trebue să înţeleagă că nu se poate ca pământul acesta să fie fără cheltuială» (2). Dar dările nu erau nimic lângă aprovizionările şi fărădelegile legate de ele. Insăş împărăteasa făgăduià, «că va împărtăşì asupra norodului mila şi îndurarea ei, după măsura credinţei şi a râvnii ce el va arătà pentru slujba împărătească care este atât de strâns legată cu slujba lui Hristos», cuvinte cari sunt tâlcuite mai pe înţeles de mitropolitul ţerii, care spuneà în comentarul său la înaltul manifest, că «să vă

(1) *Letopiseţele*, II, p. 450.
(2) Proclamaţia lui Romanţov, *Arhiva românească*, p. 155.

veseliţi de bună voie şi cu întrecere la slujba cea împărătească, fiecare după starea şi puterea sa, şi mai vârtos pentru proviantul împărăteştilor oşti ce au venit spre apărarea voastră» (1).

In o tânguire a divanului către feldmareşalul Romanţov, boierii Moldovei arată, că ei «nu se împotriviau a da cele cuviincioase şi după putinţă; dar că lucrurile să se iea cu ştiinţă şi cu oareşcare cuviincioasă rânduială; pentrucă o samă de oameni ce sunt trecători prin Moldova ieau fără nici o rânduială cele ce întimpină pe cale, atât dobitoace cât şi altele, mai mult decât le este trebuinţă şi spre risipă; şi mai ales volintirii fac multe supărări şi jafuri săracilor creştini şi iarăş îi risipesc prin locuri pustii şi prin păduri» (2).

Jupânesele văduve, în o carte ce o scriu către împărăteasa, cer cu naivitate dar cu mult simţ de adevăr, ca «prin un milostiv şi înalt hrisov ele să fie apărate şi încunjurate de supărările şi orânduielile ce se vor obişnuì de acum înainte a fi în pământul nostru (3).»

Mâncătoriile de tot felul se adăugeau către aceste două mari pricini de nemulţumire. Odată cu luarea ocârmuirii pe mânile Ruşilor, «ei orânduiră câte un ofiţer ispravnic pe fiecare judeţ, împreună cu doi ispravnici pământeni, ca cu mijlocul ofiţerului să se înfrâneze jafurile; dar fu mai rău, căci unde mai înainte mâncau doi, la urmă mâncau trei, fiind că ofiţerul unindu-se cu pământenii rumpeà cât puteà, şi apoi mergeà treaba bine, că erà ofiţer la mijloc şi cine cutezà să zică că ofiţerul, om împărătesc, erà necinstit şi mâncător săracilor (4)» Generalul Zass puneà să prade recoltele locuitorilor şi făceà raport către împărăţie că le cumpără. Grânele şi vitele din cele luate cu sila dela oameni ce întreceau trebuinţele armatei, le îmbarcà pe corăbii, spre a le vinde la Odessa, în portul rusesc (5). O speculă întinsă se făceà cu boieriile. «Nu erà mai puţin ciudat, ne spune Zilot Românul, să vezi că făceau şi boierii cu un nou obiceiu, adecă cu pitace domneşti scrise cari se dau la obrazele ce se boieriau, cuprinzătoare că cutare, după slujba sa sau după altă mijlocire, se suie la treapta cutare; cari pitace ajunseră mai la urmă de se vindeau şi pe bani şi erà destulă ocară, căci le luau

(1) *Ibidem*, p. 189—192.
(2) *Ibidem*, p. 168.
(3) *Ibidem*, p. 176.
(4) *Zilot Românul*, p. 45.
(5) *Memoriile generalului de Langeron*, in Hurmuzaki, *Documente*, *Supl.* III, p. 121.

și toate mascaralele și oamenii netrebnici. Și așà începură încă și mai mult a împinge la bani și a face câte netrebnicii toate, ca să izbutească la dregătoria visteriei și la toate mansupurile, care lucru văzându-l cei mai mici boieri și boierinași și findcă și lor le trebuià chiverniseală și altfel nu puteau izbutì, ne mai căutând vrednicia și căderea, ci de către cei mai mari li se cereà bani, fiindcă și domniile lor da, fură siliți și ei să apuce tot pe drumul acela ce se învățase dela cei mai mari ai lor, și apoi ce să vezi de acì înainte? Fiind treaba pe cine da mai mult, vedeai câți blăstămați în trebi ce nu li se cădeau, și întindeau cu toții țara în toate părțile. Una se cereà și nici cu trei nu se plătià! Jăluiri nu aveau loc, pentrucă toate erau căptușite cu hrăpire și mituire; dreptatea ziceau că a pierit, fiind vremile turburate; lege, suflet, Dumnezeu, răsplătire ziceau că sunt toate minciuni și basme călugărești. La bani numai se închinau cu un cuvânt dela cei mai mari până la cei mai mici, ca să scoată cele ce dau și să le mai rămână și câștig, din care să întâmpine cheltuelile hainelor, a clupurilor *(sic)* și altor soiuri de desfrânări» (1). Caracteristică în această privință e lupta cea strașnică ce și-o dădură, «pentru slujba cea bănoasă a visteriei, cele două ipochimene, Filipescu și Varlam, cărora le trebuià și căderi, după slujbă și stare, dar și pungă nu puțin. Drept aceea urmau și dumnealor a se silì spre dobândire de bani și aceasta se spărgeà în capul ticălosului norod; căci pentru una nu se mulțămiau cu două și trei, ca să poată să întâmpine dările pe la căpitenii prin cari se lucrà la câștigarea visteriei, precum și balurile și alte țeremonii ce necontenit trebuiau să se facă tuturor ghenerarilor și până la cei mai mici ofițeri ai armatei, pentru ca să-i câștige prieteni, și pot zice că atâta cumpenise viclenii de Ruși lucrul, încât ce luau bieții vistiernici din spinarea norodului, negreșit și cheltuiau» (2).

Această priveliște a unei oarde de despoietori cari dănțuesc și se îndoapă pe socoteala unui popor nenorocit, este ceva cu deosebire revoltător! Și este netăgăduit, că oștirile Rusiei, venite în numele sfintei cruci spre a apără pe Români, nu se deosebiau întru nimica, în purtarea lor, de urdiile turcești cari răspândiau focul și pustiirea în numele semilunii. Cum voim deci ca în fundul inimilor românești să se fi sădit o simpatie adevărată pentru cei de o credință cu ei? De aceea nu ne mirăm dacă găsim în

(1) *Zilot*, p. 85 și 88.
(2) *Ibidem*, p. 94.

documentele timpului răsunetul dorului celui mare al Românilor, ca «să vadă cât de curând oștirile rusești departe de nenorocita lor țară» (1).

Dar suferințele impuse de Ruși țerilor române și mai ales Munteniei, în care stăteà grosul oștirilor lor, erau să culmineze în actul final al dramei ce se jucà pe pieptul lor; anume Moldova erà să sufere o a doua sfâșiere a jumătate din trupul ce-i mai rămăsese după desprinderea din el a cununii ei, Bucovina.

Rușii cari declarase răsboiu Turcilor pentru apărarea țerilor române de jafurile și neomeniile lor, erau să iea, ca plată a izbânzii lor, o parte din acele țeri înseși, și prin tractatul de București se desmădulă din nou Moldova, pentru a mai spori întinderea cea atât de uriașă a împărăției Țarilor. In zădar protestară boierii din nou în contra acestei rășluiri, și în zadar chiar protestul lor, în deosebire de cel făcut pentru răpirea Bucovinei, fu de astădată bine și înțeleptește alcătuit, prefăcându-se divanul că el nu apără interesul țerii jertfite, ci pe al Turcilor, stăpânii ei. Chiar dacă acești din urmă ar fi vrut să asculte de o tânguire care corespundeà interesului lor, catastrofa lui Napoleon în Rusia, care făcù din împăratul Alexandru I arbitrul Europei, împiedecă pentru totdeauna pe Poartă a revenì asupra faptului îndeplinit, și tractatul din 1812 rămase în picioare. Românii însă, atât boieri cât și popor, simțiră, cei dintâi și cu mintea, cel din urmă prin instinctul păstrării, lovitura de moarte dată țerii lor prin tăietura adâncă ce se făcuse în trupul ei. Și dacă boierii protestau cu mintea, poporul nu puteà decât să plângă și să se sbuciume, căci altă putere nu aveà. De aceea ne și spune un contimporan, că «sosind ziua fatală a expirării convenției după tractat, ce trebuià fieștecare să trăească unde erà să rămână desăvârșit, ceasurile acelea au fost de plângeri un timp neuitat; pentru că poporul cu cârdul, ca turmele de oi, încinse toată marginea Prutului dela un capăt la altul, mergând și venind de prin sate și de prin târguri săptămâni încheiate, cu luarea de ziuă bună dela părinți, dela frați și dela rudenii, cu care crescuse și viețuise împreună, până în vremea aceea când se despărțiau unii de alții pentru totdeauna». (2)

«Și într'adevăr că Basarabia era pierdută, poate pentru totdeauna, din momentul ce vulturul Uralului înfipsese în ea ghiarele

(1) Ludovic către Otto, No. 5, Doc. 1811. Hurmuzaki, *Documente, Supliment*, II, p. 468.
(2) Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani*, II, p. 94.

sale, și rămasul bun al locuitorilor ei erà simbolul aceluia pe care țara o făceà jumătăţii sale însăș. De atunci Prutul deveni *râul blăstămat*, ale cărui valuri vor însemnà despărțirea unui neam» (1).

In asemenea împrejurări înțelegem cum partidul lui Nicolae Costin, cel protivnic împărăției Moscului, nu puteà scădeà, ci trebuià să se înmulțească.

Am expus seriile de fapte cari dădură naștere și întăriră tot mai mult alcătuirea unui *partid național*. Aceste serii sunt date prin copleșirea succesivă sau simultană a Românilor de către Turci, Greci, Germani și Ruși.

Nedreptățile și chinurile suferite de Români în timp de veacuri dela toate puterile străine cu cari veniră în atingere, nu puteau să nu facă să sară din inima lor de oțel, lovită de atâtea ori în cremenea soartei, scânteia deșteptării și iubirii de țară; căci toate doar le suportase ei, pentru a apărà mândra și frumoasa moșie în care-i răsădise Dumnezeu, și de care se alipise sufletul lor «sub pasul chinuitoarelor zile.» Experiența făcută cu păgânii Turci și Grecii cei creștini, cu ereticii Nemți și cu sfinții și pravoslavnicii Ruși implântase în mintea lor învățătura, că numai din scuturarea jugului tuturor puteà răsărì pentru ei raza de scăpare; iar o asemea îmboldire lăuntrică, care se revărsà tot mai mult pe tărâmul gândirii, trebuià să ducă la închegarea unui partid național, prima licărire de viață politică adevărată ce apărù pe cerul, întunecat până atunci, al țerilor române. Acest partid fu acela pe aripile căruia viitorul trebuià să înalțe soartea poporului român, din umilință către vrednicie, din robie către viața de sine. El subse toată puterea lui din amintirile gloriosului trecut și se făurì tot mai strâns la accentele tot mai adânc plângătoare ale cronicarilor N. Costin, N. Mustea, Ion Neculcea, Zilot Românul și în poeziile lui Beldiman și Naum Râmniceanu, cari pregătiră sau întovărășiră marea mișcare de emancipare din 1821, aducând prima izbândă a Românilor pe tărâmul politic, întroducerea domniilor pământene, în 1822.

Se înțelege că acest partid creșteà deocamdată ca o plantă străină în pădurea înțelinită a intereselor existente. Fanarioții, rudeniile și aliații lor din boierimea țerii trebuiau să țină cu Turcii, sprijinitorii pozițiunii lor. Austriacii și Rușii, cari determinau adeseori schimbările de domnie și deci se atingeau de aproape cu interesele boierești, aveau

(1) *Istoria Românilor* de mine, V, p. 408.

în țerile române numeroși părtizani. Partidul național se diferențiase tocmai de pe această temelie obștească de interese zemislitorea de simpatii străine. Majoritatea boierilor înclinau tot către puterile străine, fie din interes, fie din frică; dar din această majoritate se desfăceà, ca un mănunchiu dătător de viață, partidul național. El aveà de dus o luptă foarte grea, nu numai contra amestecului străinilor în trebile țerilor române, ci și cu sprijinitorii din lăuntru ai acelor străini. Partidul național aveà deci de luptat cu partidul fanariot, cum se desemnau îndeobște cei ce se sprijiniau pe interese străine. Deocamdată însă izbânda din 1821 dete un mare avânt partidului național, cum se întâmplă totdeauna unui grup politic, când poate înscrie la activul lui o faptă folositoare.

Până acum însă partidul național fusese unul și nedespărțit. El își aveà temelia lui puternică în totalizarea intereselor individuale ale masselor lovite de asupririle străine. Răsfrângeà însă razele cununii sale în cugetele mai înalte ale neamului, hrănite cu simțiri mult mai puternice, ca unele ce își trăgeau vlaga din izvorul altruismului.

Curând însă trebuì ca viața politică a poporului român să-și întindă și adâncească valul, ca fluviul ce o purtà să se desfacă în mai multe brațe, asemenea apelor ce se apropie de mare. Ușoara adiere ce ajunse până la noi din uraganul deslănțuit, departe în apus, de marea revoluțiune franceză, aduse și în viața noastră *încolțirea ideilor*, și sub puternica lor imboldire se născù o viață politică, mult mai puternică decum fusese cea închegată aproape numai sub imperiul oarbelor simțiri. Incepură oamenii să-și dea seamă de adevăratele lor interese și de mijlocul de a le realiză și, din deosebirea țintelor urmărite și a căilor ce trebuiau apucate pentru a le aduce la îndeplinire, se nascură *partidele politice deosebite*, al căror joc a turburat, dar a și limpezit viața poporului român până în momentul în care trăim.

De acum înainte începe, propriu vorbind, ***istoria partidelor politice în România***, și cele schițate până aici erau numai introducerea neapărat trebuitoare pentru înțelegerea celor ce vor urmà.
